Год. V. Бр. I.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. јануара 1900.

„НИЗБРДИЦА“

„Узбрдица и низбрдица мења се, па једна низбрдица може да буде и последња.“ То су ријечи г. Лазе Костића, којим је отпочео свој говор у свечаној сједници Матице Српске, држаној у славу Змајеве књижевне педесетогодишњице. Оне су нам баш добро дошле, да их примијенимо садањем Матичином стању, јер изгледа да њеној низбрдици нема краја — а камо ли: „да се мења и да буде последња,“ — све ниже и ниже она се отискује а садања су јој плећа и сувише слаба, да са неколико мускулозних покрета окрену традиционалну кошницу узбрдицом. Да је, на жалост, заиста тако, доказао нам је Др. Лаза и читаво Књижевно Одјељење. Г. Костић својим *свечаним* говором за се, а *свечана сједница* за читаво Одјељење. Они нас заједнички, колегијално увјерише, да сва заслуга, што се Матица ипак *напријед* креће, припада само низбрдици, на којој се налази.

Е па хвала им и на томе. Сад бар добро знамо оно, што смо у ово пошљедње доба само наслућивали: знамо *каквом* се напретку можемо надати и *шта* можемо од њих очекивати. И то је доста. Престаће изненађења.

* * *

Прошла година бјеше врло знаменита за славенску књижевност. Баш на изданку XIX. вијека прославише Пољаци Мицкијевића, Руси Пушкина а Срби Змаја. Ова сва три народа одужише се својим великим синовима, јер и ми Срби, и ако млађи и мањи, не изостасмо иза наше велике браће. Прослависмо свог Великог Мужа онако како могосмо, али искрено и с љубављу. Читаво Српство дође и положи ловорове гранчице пред ноге Сиједога Пјесника. То бјеше најимпозантнија манифестација, какву може Велики Србин од свога народа да доживи. И сли-

кар који би хтио да представи Апотеозу Змајеву, требао би само да вјерно пренесе на платно онај свечани видовдански збор.

Тако се читав српски народ одужи своме чика Јови заједнички, а Матица Српска хтједе да то учини још и засебно, испред себе и, у неколико, испред завичаја пјесниковог. За то је била одабрала његов дан рођења. Похвална замисао, али — hélas!...

Оно у Загребу бјеше свијетло, велико, искрено и одушевљено, а ово: тамно, штуро и неискрено, само публика, она иста која и на Видовдан клицаше Змају, бјеше задржала исто одушевљење. Она се и сада више одужи Змају, него сазивачи Свечане Сједнице.

Тужан је то моменат био, кад је Г. Костић узео ријеч испред Књижевног Одјељења и отпочео у славу Змајеву свој *свечани* говор — предавање о техничкој страни Змајевих издања. Тужан, врло тужан, јер се публика двоструко разочарала: о свом дотадањем љубимцу, генијалном писцу *Максима Црнојевића* и о Књижевном Одјељењу, које јој је тако пријатно изненађење приправило. За један трен спала је образина и онај, који дотле бјеше „генијални Лакан", постаде обични maniaque, који није у стању да стресе са себе прашину у најсвечанијем часу, гдје је у питању част и репутација, и његова и другова му. Да је којом приликом г. Костић говорио о ком другом великом књижевнику, на примјер о Шекспиру, онаким тоном, лаковјерна публика опростила би свом размаженом љубимцу и записала ту „импровизацију" у рабош његове генијалности. Али је говорио о Змају — и дирнуо је у срце. У срце српског народа. Змај није од оних пјесника, чија се имена само често спомињу а дјела, и ако призната, не читају, какових има и код нас и код других народа; он је пјесник читавог свога народа. Данашње покољење с њиме живи од кад је почело сријецати његове прве строфе. С тога га је немилосно дирнуло оно неколико равнодушних ријечи од мало млађег друга слављениковог, према киме су се, такође, гајиле симпатије, само друге врсте. Зато је и жигосан поступак г. Костића, а тиме није ни Матица поштеђена. То је и право.

А Змај? У чедној својој скромности поручује Матици, да јој се за ту почаст не би могао одужити, кад би још педесет година пјевао. Дао Бог и ми дочекали дан, кад буде требало да јој се одужи, тада би Матица свој гријех окајала а увреда, нанесена Сиједом Барду, била би јој опроштена.

* * *

Али сада треба тражити лијека. Овако даље не може трајати. Што је труло нека отпада и замјењује се новим, свјежим снагама. Овом нам је приликом Матица доказала на најеклатантнији начин шта вриједи и шта може. Крајње је вријеме да се то једино интелектуално друштво наше браће у Војводини једном регенерише, тим прије што ван Матице има много неупотребљених, младих сила, одушевљених за рад, којим би се могле с мјеста и без икакве опасности замијенити све застарјеле снаге Матичине. Увјерени смо да се тада не би држали само редовни скупови за издавање новаца на камате и друге ситнице, него би се спровеле најпотребније реформе, да се и Српска Матица стави на оно исто становиште, на којем је — признајмо — хрватска. Мислимо да није довољно своме народу давати књиге *О муњи и грому*, а допустити

да нас други, па то била и наша најближа браћа, онако бесавјесно пљачкају. Боље би било кад би српски крајеви, на примјер баш наша ужа домовина, били поплављени збиркама *Српских Народних Пјесама*[1]) — него гомилама књига *О Франклину* и т. д.

Или се, можда, свијест народна шири и српска књига протурује на овај начин? То нити ми, нити ико вјерује, јер се то не постизава запостављањем баш најпотребнијих послова у том погледу, и предузимањем разних научних испитивања, врло озбиљних и важних до душе, али која би требала Матица да сматра као своју најзадњу дужност, јер њој није у задаћи да буде неки научни центар, за то нам је доста Биоград. Академија може подмирити све наше потребе у томе. Да није оно неколико популарних књижица, које нити се добро срећују нити систематски растурају, ми то друштво не бисмо ни могли назвати Матицом Српском.

Ми смо и прије, кад оно Hrvatska Matica издаде српске пјесме, говорили против управе Матичине, па то и сада чинимо, јер само њу имамо да за све кривимо. Нијесу то никакви изговори не имати фонда сад за ово, сад за оно.[2]) Управа треба да тумачи свој позив на други и бољи начин, а не да се у сваком погледу ограничава на најужу околину Матичину. Хтјели смо рећи: Матица не треба да буде — како је неко згодно казао — друштво за узајамно помагање и штедњу, јер је то профанисање оне свете дужности, коју Матица има.

Једини и најрадикалнији лијек био би свему томе, кад би садањи чланови Управе — с малим изузетком — или прихватили *сасвим други правац* или *одступили;* ово пошљедње још би било најбоље, јер се до сада на много начина покушавало да се Матица извуче из ове убитачне стагнације; предлагане су све могуће дјеломичне реформе, али све без користи. Матица се мора реорганизовати и то тако, да до сада неупотребљаване снаге, којим, понављамо, Војводина обилује, поред свих негативних тврдња од стране Матичиних кругова, заузму мјеста у Управном Одбору. Тада бисмо били тврдо увјерени, да би опет, послије толико година, Матица пошла узбрдицом, јер се не би више сматрала као „дом за књижевне инвалиде."

А дотле је само жељети да Др. Лаза буде пророк, те да ова низбрдица „буде и последња." Ко зна, може баш лако бити, да он свему, и то баш својим *свечаним* говором, буде узрок. Онда бисмо му погрјешку опростили — ни Змај се не би сигурно срдио — и благодарили Провиђењу на том срећном случају.*)

Уредник

*) При завршетку нашега чланка, примили смо 50 број *Бранкова Кола* са изјавом Дра Лазе Костића, гдје моли српски свијет, да се претрпи својом оцјеном на његов свечани говор, док аутентичан не изађе у *Летопису* Матице Српске и пребацује нетачним извјештајима српских листова. На ову изјаву одговорио је извјештач *Бр. К.* Јован Вучковић, потпредсједник Књижевног Одјељења исте Матице, да и на даље остаје при својој првој тврдњи. Извјештај није стенографски, али је изузев ситница, у главноме вјеран. — Овдје није стало до савршене вјерности појединих ријечи, које је др. Лаза Костић изговорио, него до цјелокупне слике свечаности коју је он и својим говором и својим манирима — умрљао.

[1]) Као што то чини **Hrvatska Matica** са својим (т. ј. нашим) *Hrvatskim Narodnim Pjesmama.*

[2]) А нашао се фонд из кога се платила поново штампа *Списка Матичине Библиотеке,* који је уништен, јер у њ бјеху ушле (ваљда из куртоазије) српске књиге латиницом штампане, као хрватске.

Пјесништво

— Алекса Шантић —

У ТУЂИНИ

— Другу Јовану Дучићу —

На далеком небу златно јутро гори,
У свјетлилу дана, као поздрав мио,
Благи звук се хори.

Рâна жита шȗме, лагано и тио
По модроме валу санан вјетрић блуди
И капљице пије.

Лептирица плава ћурћевку са груди
Слатки пелуд краде, с неба злато бдије
Па је љуби, грије;

Ал' ја, сморен путник, утјехе не стеко' —
Домовино драга, како си далеко!...

На мрком гребену на самотној јели
Кô згужвани дувак почивају тио
Облачићи б'јели;

Под њима дубоко поточић се скрио,
Прелива се, блиста, а талас му мио
Разне боје збира, —

Са српом у руци преко њега гази
Милоока млада, на њу момче пази
И нешто је дира...

Ал' ја, сморен путник, радости не стеко' —
Домовино драга, како си далеко!

Низ обале ходим. Ракита се млада
У јутарњој сузи прелива па мири;
Љубичица вири,

У присјенку тавном челици се нада,
Са чашицом пуном, у слађаном санку,
Очекује знанку,

А далеко тамо, гдје се пјесма хори,
Дивља ружа пламти и кô рубин гори
На б'јеломе данку.

Ал' ја, сморен путник, радости не стеко' —
Домовино драга, како си далеко!

С расцвалог дрвећа лагано се крећу
Пахуљице б'јеле, као пољуб драги
На усне ми слећу,

Милују ме, љубе и свој мирис благи
У њедра ми сипљу, — сјећају ме дана
Кад сам љубљен био...

И мој дух без мира, као тица с грана,
Узвија се, лети пут далеких страна,
У завичај мио...

Ал' ја, сморен путник, утјехе не стеко' —
Домовино драга како си далеко!...

ХАРФО МОЈА...

Харфо моја, добро моје,
Цигли друже у тој тами,
О, не буди гласе своје
Срећа спава... ми смо сами...

Празне собе пустош хладна,
У вал мрака поглед рони; —
Само чујем самрт гладна
Кô да оштром косом звони;

Кô да пружа црне руке
Да ми и ту срећу збрише,
Да и твоје следи звуке
Да и тебе немам више...

Па и нашто пјесма драга
Кад нас усуд јаду предô,
Кад су мртва лица блага
У којим' сам радост гледô?

О, та знаш ли ноћи красне,
Кад су тако ведри, мйли,
Све до данка, зоре јасне
На том мјесту с нама бдйли?

Хорила се слатка шала, —
Срце живо, душа врела,
А покрај нас срећа стала
Па мирисне в'јенце плела...

А сад?... Стојте струне јасне,
Срећа спава, ми смо сами; —
И кандило ено гасне
Да не смета мртвој тами.

Ил не! С нова кроз ноћ тију
Дај ми звуке, мила струно,
Преко гробља нек се лију —
По гробљу је цв'јећа пуно...

Под тим цв'јећем чуће звуке
Драга лица, сјени врле,
Пружиће нам своје руке
Да нас тамо вјечно грле...

СПОМЕНИЦИ

— из другог дијела —

I.

Кô да није јесен нит се сумрак снио:
Под младијем гроздом сочни прут се свио
А грличин глас
Изнад модрих житâ слатком трилом звони
И поздравља нас.
Лептирица трепти и кô прамен сњежни
Полагано пада на пупољак њежни.

Вјетрићи нам с гранâ пахуљице носе
А ја жудно љубим твоје меке косе
Онај мили прам...
Кô да није јесен, као да не блудим
Остављен и сам.
Ој, снови без мира ал' варати знате,
Да на мутно око нову сузу дате..

II.

Моја тицо мала шта те мени гони?
Што ти мила пјесма тихим болом звони?
Зар је и твој нâд
Расуло вријеме у дубоке магле
И јесењи хлад?
Зар и у твом срцу топли жар је свео
А с чедном се тугом љути очај сплео?

Ој, сироче мало, не тужи ми тако!
Кроз дубоке магле вини ми се лако
И уздигни лет!
Твој бол, твоја туга преминуће тио
Кад се роди цв'јет.
Али моју радост нико вратит' неће,
Ни прољеће младо, ни пјесма, ни цв'јеће...

ЈЕСЕЊИ ДАН

Не трепти јасно далеки круг,
Суморан плаче дан;
Премрла шума, смрзнô се луг,
У магли гракће врâн.

На пустој стази, куд блудим сам,
Издише листак жут, —
Мртва лептира кô сњежан прам
Проноси вихор љут.

Као да дуси уз дивљи хȗк
Слазе из царства свог,
Па даве живот, пјесму и звук
И земљу рода мог...

Ја ћутим, очај у мразу свом
Срце ми, душу тре:
Ја гледам како у крају мом
Под маглом сунце мре...

ЕЛЕГИЈА

Губе ми се слике веселе и сјајне,
Што их некад срећа бијаше извела
На обзорје моје. Од студени тајне
У прсима мушким снага ми повела,
Поникнула нȉком,
Смрзла се, премрла као робље тмурно,
Што му судба кости карикама гризе
И пребраја ребра... Моје доба бурно
Преминуло, мртво; — са божије ризе
Вјетрови заглушни
У дубоке магле прах му разнијели...
Низ пучину дâна проједрили снови; —
Моји мили снови — лабуди бијели
Умрли ми с пјесмом — мртво перје плови,
Плута поврх гроба и у гробње тоне
Бездано и мрачно...
Ој, снови, ој, друзи младости ми драге
Изнад вашег праха кроз мрак звона звоне...
Ја вас више нећу у вечери благе
Поздрављати харфом
Ни трепетом струнâ, нит ће пјесме гласне
Загрлит се с вама да небу заплове...
Ја видим далеко једна зв'језда гасне —
У вјечност — у трулеж — у карике нове
Мене понор зове...

*
* *

Повела ме стаза на врлет високу, —
Пред стазом је гробље, ја га тако волим...
Ето нова суза дршће ми у оку,
Пада па се љуби са каменом голим.

Овдје ми је сеја... У прољеће једно
Под в'јенцем љубицâ заспала је она, —
Са купине славуј уздисао чедно
Уз жалосни одјек опроштајних звонâ...

Ја сам онај данак са крвљу записô
На рујине пусте — у то срце боно,
Вал бурнијех дана рану није збрисô —
Ја и сада гледам мртво лице оно;

Срета ме кад поноћ зв'јездице изведе,
Када златан мјесец у облаку дршће,
На усне ми спусти уснице блиједе
Љуби ме и води на глухо раскршће...

Збори ми о срећи прекогробног мира:
Да је сваки тренут ведар, благодатан,
Да је тамо живот кô живот лептира
Слободан, без туге, пун сунца па златан.

Вели: у насељу онога живота
Да не пати срце с преварених жеља,
Отац, ком је била суђена Голгота,
Да невине води стазама веселља...

И дуго ми тако шапће призрак тајни,
Ја кроз сузе гледам на увехло лице,
Док по коси њеној вјетрић уздисајни
Лелуја и љуби мртве љубичице...

Тад смрвљена душа заболи ме јаче
И процвили срце кô сирота бона:
Ја чујем далеко како славуј плаче
Уз жалосни одјек опроштајних звонâ...

Снијег

— слике —

— Свет. Ђоровић —

I.

Прво децембарско јутро, донијело је снијег. Куће освануле под новим, бијелим покровом; стари лугуљасти димњаци са шубарама на тјемену; стрехе, као црквени полилеји, окићене стакленастим шипкама; дрвећа са новим бехаром; а улице завађене читавим брешчићима, које је вјетар подигао, и као да се поносе са овим новим накитом, па се блистају и бјеласају, као да су обасуте милијонима дијаманата. Малени врапци истом се извукли из гнијезда, па чисто зачуђени гледају унаоколо и, некако тужно цвркућући, као да се питају: „шта је ово?...“ Вјетар је и њих мало штипнуо, па се накострешили, прибили један уз другога и чешкају се кљунићима... На дрвећу се опет попеле вране, па гачу и, климајући се на њему, стресају снијег. Њихов глас раздире ваздух и немило одјекива, исто као и завијање комшијскога зељова, што је отромбољио уши, подавио реп пода се, па бјежи кроз улице, остављајући на снијегу траг за собом.

Студено и оштро.

Ако ко год прође улицом, сав је умотан у дуги капут или кабаницу, па му не видиш ништа осим врх носа и окрајке бркова, испод којих се дими пара, као да је цигару запалио. При томе чујеш како неки псује и снијег и студен и све, жалећи, што љето вјечно не траје и пријетећи дјеци, „да ће им главу нитковску разбити, ако га које грудне“... А дјеце је било једва двоје или троје. Истом изашли из кућа, па се одмах увалили у снијег и отпочели бомбардирање вароши, цвокоћући зубима и подскакујући с ноге на ногу. Лице је у свакога модро, нос поцрвенио, очи пуне воде, но они се ни најмање не осврћу на то, нити остављају свој омиљени посао.

А у соби топло.

У крају стоји земљана пећ, са широким вратима, па лијепо видиш, како малени језичићи лискају на поље и пуцкарају, а унутра тутњи, исто као да из далека кола иду... Зими канда нема ништа пријатније од тога тутња. То знаду сви, а зна и мала Зорка, која тек што се пробудила, протрала очи и одмах погледала, да види гори ли пећ?... Кад је чула тутањ, полако се подигла и на малим ножицама зашевељала према њој... Тад погледа

на пенџер и опази нешто бијело, нешто, што дотле никад виђела није... Било јој је скоро три године, а пошто је код нас снијег риједак гост, не мало му се зачудила... Чисто разјапила своја мала усташца, па гледа тамо, гледа, а не може да се начуди. У први мах помисли да је шећер и похита тамо, али како дохвати до прозора, учини јој се врло хладан, те трже руку натраг.

— Мамо, мамо, — дрекну из свега гласа и окрену се матери.

Мајка се осмјехну на њу.

— Шта је, злато моје?

— Шта је ово?

И она показа на снијег.

Мајка се подиже са свога мјеста, узе је у наручја и показа на поље.

— Ено још...

Зорка затапша рукама.

— А шта је оно?

— Чашаф.. Снијежни чашаф...

— А ко је бацио?

— Бого.

— Зар има Бого чашафа?

— Има, има пуно... Видиш, како је лијеп.

Мајка од шале отвори пенџер, узе мало снијега и метне га Зори на руку... Зора осјети студен и брже га баци.

— Узми још... шали се мајка

— Нећу... Не ваља... Зима...

И Зорка побјеже од снијега, па притрча пећи и сједе поред ње.

— Ово ваља! узвикну и задовољно погледа у злаћани пламен, који је тако топао, тако драг...

II

Минуо низ година. Много се што шта промијенило, па и људи... Првашња дјеца, сад момци, првашњи несташни момци сад озбиљни људи, првашњи старији људи сад старци... И Зорка се промијенила... Некадашња дјевојчица сад одрасла дјевојка, па лијепа и мила, да је појеш од драгости... Она је претурила неколико зима, и видила већ неколико снјегова... Само што се више не боји од њега, нити бјежи уз пећ... Сад је стала на врата, — лијепо обучена као 'но ти нећељом, — скрстила руке, па гледа низ улицу, како људи газају снијег до чланака, прескакују намете и примају груде у леђа од познаника; гледа како трче саонице са пијаним кочијашима и мокрим коњима, којима звонцад објешена о врату звоне да уши заглуше... Готово одмах до врата јој, дјеца направила човјека од снијега, натакли му некакву шубару на главу, а у руке му тутнули батину, па стоји као пасванџија. Затим га сви гађају грудама и кладе се, ко ће му прије скинути шубару, или избити батину из руке.

Дрека и граја њихова као да је годила Зорки и она се весело осмјехивала. Уједанпут као да се сва затресе... Срце јој заигра и нека милина разли се око њега... Осмјех, који јој је треперио на лицу, разли се још јаче и она се свом горњом половином наге иза врата, да види једнога момка, који је главном улицом ишао право према њој... Момак је био врло млад и лијеп као упис... Он је имао обичај, да увијек пролази испред Зоркиних врата и да гледа у њих, па била она ту или не била... Ако је била, тад би поцрвенио до ушију, климнуо јој главом и назвао „добар вече“, а ако није била, тад би некако тужно оборио главу и након кратког времена опет пролазио туда... А Зорка се увијек постарала, да други пут не прође узалуд... Стане на врата, гледа у момка, па и она поцрвени при отпоздраву, а око срца јој увијек онако топло... Драго јој увијек

што тај момак пролази и само јој жао, што никад ни мало не застане, па да јој рекне само једну једиту ријеч...

Момак је долазио све ближе и ближе и већ почео гледати у врата и црвенити, кад се Зорка хитро сакри за канат.. Њему као да не би право, те се мало намргоди и окрену главу, па прође испред врата, као дужник испред вјеровникова дућана.

Прође неколико корачаји, кад га нешто бубну за врат, а снијег му се расу по хаљинама.

Он се нагло осврну.

Зорка је стајала на вратима и блажено се осмјехивала, трљајући руке, као да је мало час држала снијег у њима.

Момак се такође насмјехну и од радости, — застаде на мјесту... У први мах као да се не могаде досјетити, шта би радио, те би дао Бог зна шта, само да му што паметно падне на памет.

Но то је било тешко.

Он одмахну руком, стресе снијег са себе, стегну срце и — пође вратима.

— Ти си ме груднула? — запита онако не размишљајући.

— Ја сам, — одговори она и насмјехну се.

— Их... Ти!... Бога ти, грудни ме још једном!

Он није својој радости могао да да друкчија израза.

А она само заврти главом.

— Не ћу... Доста је!...

— Није доста!.. Грудни ме опет!..

— А што?

— Па... драго ми, кад ме ти груднеш...

. . . . . .

. . . . . .

III

Опет зима и опет снијег. Натушгило се небо као чело рђаве пунице, па сипље немилице крупне и ситне пахуљице, које играју и трепере у зраку, па се спуштају на суху земљу и пријањају за њу... Ако се ко год деси да прође улицом, а оне га заокупе, па му се хватају по одијелу, а најрадије по брковима, па их увеличају, оките и споје право с носом. Пролазник се љути и псује, па хити, да час прије стигне кући. У хитњи се занесе, попузне му се нога, те се прући колико је дуг. Затим се дигне сав обијељен и опет хита даље... Чизмарски шегрт носи нечије чизме, па стао на сред пута, пружио руку и пустио, да се снијег хвата по рукаву. Кад га се доста нахвата, он га скине прстом и оближе као пекмез, па наставља пут, једнако застајкивајући... А стари Максим берберин баш излази из куће и вајка се, како ће сав свијет, због оваке студени, пустити браду, те како не ће бити посла... Свакоме готово криво, сваком неправо, а снијег баш као за инат ухитрио, па се игра, игра, лепрша, трепери и спушта...

А Зорка стала крај прозора, па га гледа. На руци држи маленога синчића, од двије године, па му показује прстом и плаши га, како је студено... Мали зажмирио очицама, па само гледа, а рад би био, да ухвати макар једну лептирицу.

— Мамо, хоћу фаћат!.

— Немој, студено је.

— Хоћу.

Она се осмјехну, отвори прозор, па га промоли напоље. Пахуљице окупише малога, он осјети студен и завриска.

— А-а нећу, нећу...

Она се и опет осмјехну и затвори пенцер. Затим поглади малога по

злаћаној коси и стресе оне пахуљице са ње. Мали се оте и полети пећи...

На вратима се појави — муж.

— Зима, зима, — рече стресајући се.

— Права зима!

— Оваке одавно не памтим.

— Ни ја.

— Осим онда, кад си ме груднула.

— И кад смо први пут говорили.

Он приступи и пољуби је.

— Па опет је лијепа зима!

— Красна!

И узеше малога на крило, те цупкајући га, почеше се сјећати старе зиме и говорити о њој...

IV

Пуцкара пећ. Окупила се дјеца око ње и играју се. Од некаквих дасака направили арабу, па вуку и деру се из свега грла. Мајка им сјела, па плете младоме мужу чарапе, а крај ње старица свекрва, па мирно преде и куња. Лице јој смежурано и некако жуто као у светитељке, очи дубоко упале у главу, а коса сасвим побијелила... Нико живи у тој баби не би познати могао ону некад младу, некад онако несташну Зорку... И она сама вели „да се више не може познати“... Прије здрава и лахка, а сад вјечито болешљива са товаром година на леђима и реуматизмом у костима... Прије била за свакога рада и посла, а сад ни за предива.

— Бако, је ли зима? — окрену се једно унуче њојзи.

— Јес', сине, јес!...

— Хоће ли бити снијега?

— Хоће, хоће...

Унуче јој приступи ближе.

— А шта је то у тебе?

И показа јој руком на сиједу косу.

Баба се осмјехну.

— Снијег, сине, снијег пао...

Унуче је помилова.

— А није хладан?

— Није, није... Ама ће бити...

Унуче ушути...

А на врата уљезе старац, поштапајући се и кашљуцајући.

— Бре, бабо, ево ти снијега!... Ај, кућу ли му његову!

— Нека га, — одврати баба мирно.

— Ај, кућу му његову, а ја му се не весслим... Све ми се чини, да ћемо брже пода њ...

— Божија воља, — шапну стара.

Обоје се погледаше и обоје уздахнуше...

Игњатије Јевремовић

— из сеоских фотографија —

— Јован Протић —

Игњат Јевремовић био је општински бележник, пушио је вирџиније и мрзио — јаја. Мрзио их је као што их ни један општински бележник на свету не мрзи.

Игњат Јевремовић био је уз то још и један врло несрећан човек и један врло несрећан општински бележник. Од како га је бабица у колевци уштинула за нос па до догађаја у овој причи, несрећа га је немилице шамарала бичем по ушима.

Ако се началник објашњава са писаром, дивит ће се зацело о бе-

лежниково теме размрскати. Ако је где на крсном имену, деца му на крилу седе и чисти им рибу од костију. Због њега скоро свако крсно име пада у петак. Због њега се пароброди закашњују, жељезнице сударају и поплаве насипе проваљују. Јадни Игњатије Јевремовић! Ако је где картање, он редовно губи, ако је где туча, он редовно добије.

Он је по дана точио из бурета ракију у тиквицу и никад је није напунио. Кад се буре испразнило, а чизме оквасиле, приметио је где у тикви нема дна. Узимао је ритове под закуп да рибу лови, па је после сено косио, а узимао је ливаде под закуп да сено коси, па је после по њима кесеге вијао. Енглези су сазнали за његову невољу. Одмах отпочну преговоре: да откупе Сахару, па да продају песак за дивите. Рачунали су да ће због Игњата Јевремовића Сахара зацело морем постати. Цело се човечанство било обрадовало. Државни прорачуни за морнарицу удвостручили се, а Афричке камиле исплазиле језике и сањиво превртају очима, пуне заноса на помисао силне воде у пустињи. И сам Игњатије Јевремовић поче да чкиљи очима и да таре дланове. Ал несрећа оста неконзеквентно конзеквентна! Сахара и на даље остаде пустиња, а место песка појави се — Löschpapier!

Јадни Игњатије Јевремовићу! Да кускуни с неба падају, сви би се теби о врат обесили; да на леђа паднеш, ти би нос разбио, а да капе правиш, деца би се без главе рађала!

* * *

Било је јесење доба. Магловити и кишљиви дани сузе и квасе од јутра до мрака. Путеви се искварили а точак до осовина запада у блато.

Игњат Јевремовић пуши вирћину, гледа кроз општински прозор и лупка прстима по њему и пун саосећаја уздише, гледајући како се мучи јадно кљусе у таљигама, вукући опруженом главом: дебелу пуницу сиротом учитељу у госте.

— Сахрани Боже, — каже, уздахну, отресе малим прстом пепео са вирћине и опече се. Није ни осетио. Навикао је да се опече, убоде, ногу угане... Ништа га не боле.

Он је у учитељевој пуници гледао један трошан плафон, како му пуцају гредице и, први пут у животу, где се не руши на његову толико чворновиту главу. И неки пријатни осећаји простројаше му целим телом.

Неко незграпно куцну прстом у врата.

— Слободно, — одговори бележник и радознало опружи главу према вратима.

Сав испрскан, са кањавим сарама и прокислим оделом стајао је поштаров слуга држећи глупо брзојав у руци.

— Хм, — учини Игњат Јевремовић зазирући од несреће што се стисла у оно парче хартије.

Зажмури и отвори.

„Анђа срећно родила. Дете слабо. Одмах долази. Очекује те — кум."

Он пребледи и уздахну. За тридесет и један новчић већа се пакост није дала купити.

Да крсти дете! По овом чуду, по овој пропасти, читав дан да путује, да се ломи, да се гури — и ради чега? Ради чега да се гури и да се ломи?

Да крсти дете!

И шта је он Богу згрешио, да читав век проводи крстећи туђу децу. Зар други свет не уме крстити децу? Зар други свет не уме исто

тако да чита „Вјерују“, као што он уме да чита „Вјерују“? Зар ту треба нешто? Идеш лепо за попом, лагано идеш и лепо, лагано помажеш: Јелици во Христа крештитесја, во Христа облекостесја, а-ли-и-и-и-и-и-лу-у-јааа?

И он поче у себи да поји читаво „Јелици“ и да у мислима корача у наоколо за попом.

Па онда поче опет да се љути. Ово му је већ шеснаесто од поклада. Како да им већ и имена надева? Јова, Пера, Стева, Аврам, Јова... И најпосле зар он целој Европи да буде кум?! Нико га и не поштује, нико га и не зове господином.

„— Куме Игњате!“

„— Куме Игњате!“

После се опет мало умири. Мислио је да тако ваљда мора да буде у свету. Једнима је одређено да проводе живот у меким наслоњачама и да режу купоне, једнима да туцају камен на друму, а једнима да крсте децу по свету. Њему је на пример суђено: да крсти децу по свету.

* * *

Игњат Јевремовић спремао се у кумство. Још није ни свињар пукао бичем, а он је већ трљао очи, спустив ноге низ постељу, и зловољно се теглио.

Зевну неколико пута, запали свећу и поче да се облачи.

— Александра!

Она је хркала. Безазлено хркала, као да је Игњат Јевремовић један врло сретан човек, као да никад није крстио децу по свету. Хркала је задовољно и блажено, као какав општински пандур, свестан да нема сутра крштења.

— Александра!

Она се преврну на другу страну.

— О Александра!

— Ах?

— Устај.

. . . . . .

. . . . . .

Свећа мало боље прочкиљи. Поче се и разговор распредати. На старом расклиматаном сахату изби једанаест.

— Четири, — рећи ће госпођа Александра и сањиво погледа на сломљену сказаљку, што са заосталим дршком упираше на четири.

Сеоски сахати иду обично по пет, шест сахатâ у напред ил у натраг. Њихов је на пример ишао за седам у напред.

— Нема још кола?

— Нема, — одговори Игњатије Јевремовић и провири кроз прозор, — још је рано.

Киша је напољу сипила тихо али истрајно. Игњатије Јевремовић навукао је чизме, натукао шубару, па хода горе доле и гуцка шљивовицу из путне тиквице и поји у себи: „Јелици во Христа крештитесја...“ Имао је једне чизме и шубару нарочито за кумства. Тиквица је служила и за обичне прилике.

— Да се прихватиш чиме, — говори му Александра, не знајући ни сама чиме да га понуди.

— Е, — каже, — дед штогод!

Он такође није мислио шта.

— Хоћеш јаја?

— Па јаја! — рече, ал не би му мило.

На пољу киша, ветар, киша, сипи... Из кухиње чује се како цврче јаја на масти... Свећа чкиљи... Нека елегична проза... Нека нејасна поезија... Све се смешало... Игњатије Јевремовић цвркуће шљивовицу и чешка се за ухом...

Кола, точкови, искисла кабаница, два мала, живахна коњичка и кочијаш са камџијом под пазухом и лулом у зубима, чекали су на сретног кума да се ували у меко седиште од

сена, док је он остатак коре од хлеба немарно замакао у маст печених јаја.

— Ех, тако, — каже погладив се по трбуху и пипајући се по џеповима, као да није што случајно заборавио, — сутра, дакле, на вече...

Још боље натуче шубару на уши, прекрсти се, па скупивши се сав у топлу бунду, ували се у седиште.

Камџија швићну, точкови се покренуше, а блато поче да прска...

И путују...

Тек кад год врана, искисла репа, гракне са голе гране, прсне блато у лице ил чује се по која наивна псовка Мије кочијаша:

— Ђе три ти оцила!

— Лиска-а!

Опет ућуте. Размишљају. Мији се лула угасила.

Игњатије Јевремовић миче прстима у чизмама, затворио трепавице, па размишља... Свашта размишља... И гледа... Гледа: поп Атанасије са епитрахиљем, седом брадом и кривим потпетицама на чизмама... Брада му дрхће, усне нејасно нешто шапућу, а очи механично лете по оном огромном Требнику, искапаном воском од свећа... Па онда: име?... Поп Атанасије се нагао, издигао оне дебеле обрве, па шапуће: име?... Где да му нађе име?... Зашто име?... Зашто се деци дају имена?... На пример... На пример... Ето њему на пример не може да падне ни једно име на памет... Јован на пример... Зашто баш Јован?... А као зашто баш не Јован?.. Јован је лепо име... И Змај Јован Јовановић зове се Јован... И прота се зове Јован... А није! Није Јован већ Лука... И Игњатију Јевремовићу учини се нешто много природније, да се протојереј Лука Марковић зове: протојереј Јован Марковић... Не зна зашто, ал тако му се чинило... Такове и сличне мисли врзле се без икакве системе под астраханском шубаром Игњатија Јевремовића, док се не увалише у блатњаво сеоце.

Мали Митинци.

— О — ха! — викну Мија, притегав кајасе, пред сеоском крчмом.

Одмориће се.

Игњатије Јевремовић се као миш извуче из бунде, па лупајући чизму о чизму, уђе у крчму.

Крчма као свака сеоска крчма. На столу две три окореле и накисле земичке. На зиду облигатно Стрељање Максимилијана. Дугачка брада, увезане очи, војници као од медених колача и, — пуцањ. До ње: неке лисице, вуци, медведи, јазавци, зечеви и позната шумска дивљач са наочарима на њушци и књигом у шапама: сахрањују свог шумара.

— 'Бројтро! — јављају се гости.

— 'Бројтро, — одговара дежмекасти крчмар у чарапама и дугачком лулом у зубима

Отпочне обичан разговор: гадно време, блато, страдање...

— Мени ракију, — шмркну Мија гледајући кроз искрпљени прозор на своје коњичке.

— Мени што... онако... што да се прегризе...

Крчмар повуче на лулу, загледа се у своје папуче и издигнутим обрвама поче да размишља. Погледа у стари сахат на зиду. (Као да на сахату стоји јеловник!)

— Па... овај... јаја...

— Јаја?... Хм, — каже и почеша се за увом — испеци четир, пет... шест јаја!

И Игњатије Јевремовић начини страшно кисело лице и раскопча дугме на капуту.

Још јаче омрзну јаја.

Гледао је у лисице и зечеве, у наочаре, у Максимилијана, у крчмареве папуче, у Мију и најпосле, изменивши неколико речи: о рђавом време-

ну, добром пиву у Руми, о лепој калдрми... А ето нема је, — неко викну с поља.

И крчмар остави лулу.

— Изволте, — каже метнув тањир са јајима пред Игњата Јевремовића.

Игњатије Јевремовић се намргоди и с тешком муком гутао јаја.

И док се тако водио разговор о јајима, о гладу на путовању, о филоксери, о златним временима и слабим радњама, Игњатије Јевремовић прогута и последњи залогај...

— Слабо, слабо, — каже бришући брке и палећи нову вирђину. Испи вино. Маши се џепа, окрену се Мији, намигну оком, плати, и —

— Е збогом!

— У здрављу!

— До повратка!

— До виђења!

Опет се шћућурише у кола, опет поче блато да прска, опет која врана искисла репа да гракне... Игњатије Јевремовић пућка димове и поче поново да миче прстима у чизмама...

Чисто се стиди... Потоп ето, а он да крсти, човек... Зашто да крсти... Па онда: име?... Име?... Кад је име, нека је име... Име Јован.. Баш ће то име... И прошли пут је дао име Јован... И пред прошли... Још највише је давао име Јован...

Хм, помисли и насмеши се, — још најбоље да што год крсти, сваком: Јован... Нека се сви зову: Јован... И то му се нешто ванредно учини даровитим... Просто кога год крсти — Јован... Најпосле му се учини да је цео свет довео у неприлику... Јован, Јован, Јован... Сви, сви Јован. Баш, ето, баш ће Јован...

— Како се зовеш?

— Јован.

— А ти?

— Јован.

— А ти?

— Јован.

— А како је теби име?

— Јован.

Цео свет Јован.

Та му се мисао врло свидила. Као онако... нека... освета.

— Мијо, — каже, — како је теби име?

— Мија, — одговори он, окрену се и погледа, сумњиво погледа у Игњатију Јевремовића.

— Хм, — каже, — ја мислио Јован...

— Није, — каже Мија и отпљуцну, — увек Мија.

И миц по миц, дођоше у друго једно блатњаво сеоце. Са школског звоника откуцаваше звонце. Пред школом учитељ у личкој капи... Одмор...

— Десет, — рећи ће Игњатије Јевремовић.

Мија издиже шубару на чело и погледа у небо. Заборавио да нема сунца.

— Облачно је, — каже.

Учитељ скиде капицу, они климнуше главом.

— Ја гладан, — каже Мија, и осврну се.

— Па стаћемо.

А није да је гладан Мија. Жедан је Мија... Сваки је Мија у селу мокар брат... А Игњатије Јевремовић, и он је... онако... А попа је у овом селу... Красан попа...

— Стаћеш код попа!

И Мији се одмах створи пред очима сеоски парохијални дом... Зелене шалукатре... Багрен пред кућом... Бунар на точак...

Швићну Лиску по куку. Блато јаче прсну.

— О ха!

На маленом парохијалном прозору замаче завеса у крај и једна огромна брада провири... То је брада јереја Аркадија Илића...

— Изволте, виче брада кроз прозор и нестане је.

Игњатије Јевремовић напе се, отисну се, и извали се некако из угњеченог седишта.

— Изволте, — понавља поп Аркадије са ходника и смешка се.

— Помаже Бог, — говори Игњатије Јевремовић и два искрена, два старинска пољупца, изгубише се негде у бради и брковима попа Аркадија Илића и Игњатија Јевремовића.

Мија је испрезао. Он се не љуби са црквењаком. Они се разговарају о киши, о зоби, о поткивању.

— Хо добар човече, — говори поп Аркадије Илић нуткајући Игњатија Јевремовића у собу.

— Хе, шта ћеш, — изговара се Игњатије Јевремовић, и ако се није ни зашто имао да изговара.

— Шта ћеш, — каже и као изговара се и поп Аркадије Илић. После се изгубише са врата.

Киша је ромињала. Нека сумаглица. Са скоро голог грања откида се још последњи листак: жут и мртав.

Време измиче. Са шиљастог торња сеоске црквице ситно откуцну прво четир четврти, па онда промукло кроз влажан зрак: три сахата.

На вратима се указа шубара Мије кочијаша. У том се тренутку Игњатије Јевремовић баш гушио са петим обареним јајетом. Сузе су му провиривале из очају, ал он је енергично гушио се и гутао.

— Једи човече!

— Хвала, — каже, — време је.

И скрунише још чашу две.

Игњатије Јевремовић мрко погледа још на она два заостала јајета, уздахну, пољуби се са Аркадијем Илићем, као што се у првој половини деветнаестог века и љубили људи као што су Игњатије Јевремовић и Аркадије Илић.

— Због и у здрављу!

— Сретно, — отпоздравља брада и маше му руком.

— Помоз Боже, — прошапта Мија, — прекрсти се механички, швиђну и блато и опет поче прскати, киша сузити...

Коњи су боље грабили. Зоб блато гази. Мија је ћутао и мислио... То јест није ништа мислио. Игњатије Јевремовић је мислио. Мислио је о свом кумству, мислио о овом јесењем свом блатњавом кумству и мислио о јајима, што га ето почеше да гуше, да му пркосе, да га гоне... А он је у опће тако мало марио за јаја?... Ето он до сад није никад ни мислио на јаја... Јеремија Чивалдус сваког Ускрса поједе по сађуру јаја, па једва зна да су можда округла и да имају жуманце... А он никад није појео... То јест он је по који пут и појео тако по које као кајгану, као на пример обарено...

И уз бифтек би појео... И Игњатију Јевремовићу би читаво лакше у стомаку, кад помисли на јаје уз бифтек! То већ има смисла. Ал овако... Шеснајест јаја од јутра до после ручка... Коса му издиже шубару на глави... .

Тежак уздах откину му се из душе... Учини му се да су и јаја њему у инат створена... Тако измислио неко да их он мора гутати, патити се... А и нашто би иначе била?... Да се пилићи легу?... Хм, добро: легу се пилићи... Онда... Пред њим се створи салата гарнирана са неколико кришки јајâ... Добро, рецимо: гарнира се салата са јајима... И крај... То је све... свршили смо... Још је размишљао, жмурио, сећао се... Демонстрације... Јест и демонстрације с јајима... Пфуј!... То му се није свидило... На што су управо демонстрације?... Па одмах у мислима почеше да се сипају, поче нека киша од јаја да пљушти по њему...

Хм, осмехну се јетко.... А да ја зажмурим, да се острвим на та јаја, па гутај, гутај, још гутај, све, све гутај... Аха, мајчин сине, све, све ја.. Смажем сва јаја на свету... Дед сад пилићи, дед сад гарнирана салата и не знам демонстрација... Нећеш више...

И Игњатије Јевремоћић необичном злобом замисли у себи, замисли слику: свет без јаја!

И у тако бездушним, осветљивим и грознии мислима Игњатије Јевремовић, климајући олако главом час напред и час у страну, — заспа.

*

Кроз малене сеоске прозоре прочкиљила слабуњава светлост жижака. Киша као да се за часак одмарала. Мрак се тромо налегао на прокисле кровове... Само се шиљасти јаблан крај крчме као огроман усклик силуетски одбијао од нејасних контура ове мутне слике.

Мирно је, само по који пас што зарежи под сламом ил се залупе где год авлијска врата.

Стадоше.

Игњатије Јевремовић трже се, протрља очи, накашља се.

— Да станемо?

И Мијина шубара са лулом негде око средине лица, окрену се према стражњем седишту.

— Стани!

— Само да се издувају...

— Ма добро!

— О ха!

Из крчме се чује неки потмули и кишљив разговор. Слаб ветар кад год заљуља крчмарски венац под стрехом.

Крчмарица са нагарављеним обрвама држи свећу на вратима, а Игњатије Јевремовић изчаурава се из бунде и сена.

— Добар вече!

— Добро вече, — одговара крчмарица некако крупније цвркућући гласом, — изволте молим!

Неки особит задах засопи. Сеоски пољари, са блатњавим кабаницама и накривљеним шубарама, нагли се преко стола, жмаре крцан и глимнуше и они:

— Добар вече.

— Изволте молим, — смешка се крчмарица и показује руком у врата.

То је за интелигенцију. Шампрсепаре.

— Хо, хо!

— Живио!

— Каква срећа!

И три веселе прилике закликташе.

— Сервус Игњо!

— Здраво човече!

— Од куда патниче!

— Ето, — снебива се Игњатије Јевремовић, — с неба, с кишом!

— Изволи!

— Седи.

— Чашу! — виче писар и сав сретан.

И сеоска се интелигенција раскрави. Мило им ето.

Навалише с вином.

— Хвала људи...

— А јок, — упада сеоски егзекутор чупавих бркова, — мора се...

— Већ седма чаша.

— Свеједно, — теши га наквашени колега са избријаним подвољком, — пиј само.

У том крчмарица поче да скакуће око стола.

— Јух, — цикну враголасто кад је уштину — биће писар — за пуначка плећа.

И у шали, у кикотању, сто се постави.

— Мораш и ти мало.

— Хоћу, хоћу, — каже Игњатије Јевремовић, које што огладнео, а које опет да забашури бар она силна јаја у стомаку, — е баш хоћу.

Чисто му дође мило. Зацело ће онако што. И нехотице помисли на смрзнуту сланину. Игњатије Јевремовић је био љубитељ смрзнуте сланине!

— Ево је! — виче писар спазивши крчмарицу на вратима.

— Овамо, — виче егзекутор пун ентузиазма.

— Изволте, — загука крчмарица, ошута бележниково штипање, и на столу се диже дим...

Кајгана!

Да је земља пукла, да су се дуварови склопили, да га је однекуд капља згодила — Игњатију Јевремовићу било би мило, смешкао би се, скакао би у гредице од радости, ал — кајгана, Господе Боже и преблага Богородице Дјево, — кајган-а-а!

Нека невидљива песница груну га у теме. Клинци се неки укрстише у стомаку. Потамни му нешто пред очима и светлаци почеше да искачу из замућених му зеница.

— Ха Србаковићу, — грокти егзекутор и насу вршком кајгане пред Игњатију Јевремовића.

— Хв-в-в-ала! — муца он и поче да се лагано отима из несвестице. Погледа преда се.

Пласт! Пласт кајгане пушио се из његова тањира.

— Једи човече!

— Гутај море, знаш ли за сласт.

А Игњатије Јевремовић претрну, зажмури и захвати..

— Охохохо! — густира писар халапљиво грцајући.

— Ех, баш ти је ово јело, а Игњо?

— Јест, — одговара Игњат Јевремовић одишући болно од сваког залогаја.

— Дед човече!

Сручише чаше. Залише прву емисију.

Да је Игњатије Јевремовић топовска ћулад гутао, да су му чизме у грло гурали, он би гутао, он би се по трбуху гладио, ал — кајгана, страшна кајгана...

Грло му се стезало, очи је бечио, а утроба му се грчевито стискала...

— Једи муку ти, кљукаћу те, — прети неко. Он захваћа гура и отискује.

— На, — каже бележник енергично, па захватив варјачом из чиније, кључну је згроженом Игњатију Јевремовићу у зубе.

У том моменту на таваници указа се Игњатију Јевремовићу покојна мати, суха, костур, руке раширила и зове га к себи.

Стисну песнице, ноге опружи, зину — и оде.

— Пиј!

— Дед!

— Збогом, — отпљусну Игњатије Јевремовић, скруну чашу, па натуче шубару.

— Збогом, — чуло се за залупљеним вратима уз грозан уздах.

*

Било је дубоко у ноћ. Киша је падала, — не није падала, цурила је из оне помрчине. Блато је пуцало под копитама. Точкови су се тромо окретали. Мија је гунђао. Псовао и кумство, и блато, и кирију и — конзисторију.

Он је мислио јадник да је кумство конзисторија измислила.

Почеше и пси да лају. Из далека види се негде свећа.

— Ће, петицу ти твоју!

Толико ће на кирији заслужити.

Игњатије Јевремовић наливен јајима и црним мислима, мргодио се врпољио, уздисао и заклињао се: никад више кумовати.

Уђоше у село. То јест није село, у варош. То јест није ни варош. Онако — паланка.

Из кафане чује се песма. Један фењер жмирка пред општином. Нека сенка гаца преко улице блатом. Чује се из неког олука где цури...

— Пази на лево!

— Пазим ја, — каже Мија мало мекшим тоном. Затегну кајасом...

— Хо-о-о!

— Спавају, — каже Игњатије Јевремовић и помаче се са седишта.

Као да шкрипну прозор. Ослухнуше.

— Јес' ти куме?

— Отварај!

Коњи фркнуше. Свећа се запали. Врата се почеше тихо да отварају и затварају.

Крила од капије зинуше, коњи потегоше, и стадоше.

*

— Е јеси јунак, — тапше кум кума по раменима.

— Шта ћеш, — каже Игњатије Јевремовић стрепећи од постављеног стола и помисли, црне помисли...

— Седи куме!... Маришка, пожури!

И здепаста, црнпураста, једрих образа и набубрених прсију служавка унесе и метну на сто — Господе Саваоте на небесима, погледај на раба твога Игњатију Јевремовића, што пали свећу о свом крсном имену и даје прегрши у тас о литургији, погледај и буди му милостив! Смилуј му се и учини чудо, мало, врло мало чудо: претвори ону кајгану на столу у... у... у камен,... у олово,... у ћебе масно,... у макар шта. Све, све ће појести Игњатије Јевремовић, само кајгану, само њу — не!

— Изволи куме, — знам да си уморан, гладан...

— Хвала куме, сто пута ти хвала, ал веруј, само бих да легнем...

— А, не, не. Мало, мало мораш. Извинићеш, ал за вечерас буди задовољан.

Игњатије Јевремовић узрикави очима, нешто му се подригну, занесе се и седе за сто.

Смучило му се.

— Ах, — уздахну као из мртвих, — веруј ми куме, не могу.

— А, теби није по вољи вечера. Бога ми, куме, нисам те мислио вређати, ал сутра, сутра ћемо гранд...

— Ма не вређаш ме, молим те, — каже Игњатије Јевремовић, снужди се, дирнуше га кумовске речи, разњежи се и — прекрсти се, помоли се Богу у себи, шкрипну зубима...

— Једи брате..

— Једем куме, не најео се.

— Изволте куме, — виче кума из друге собе у постељи.

— Захваљујем кумо слатка, једем....

Већ му се почеше уста да пене. Очима преврће као заклани јарац. Јабучица на грлу поче да отскаче као бйло. Ноге му дрхћу...

— Е баш ти хвала куме, — каже, — баш ни макнути више.

Попише још неку у добродошлицу...

— Лаку ноћ!

— Лаку ноћ!

Игњатије Јевремовић утрну свећу, прекрсти се и скљуси се у постељу. Још једном горко, из пета уздахну и спусти несретну своју главу у меке душеке.

Опипа се по ногама, по стомаку. Учинила му се као нека љуска на телу. Она од јаја љуска.

Још једном уздахну и — заспа.

* * *

Кишно јутро лењо се буди и тужно освањује. На прозор налеће

покисли врабац. Чује се на улици бич свињарев. У кући на прстима пролази чељад пред кумовским вратима.

Наједаред:

— Ко-ко-ко-ко!

Игњатије Јевремовић издиже главу, ослухну, пребледи у лицу:

— Опет јаје, — каже.

Раскакотала се у зору и какоће као што никад дотле какотала није.

— И она ме ждере, — шапуће Игњатије Јевремовић, згади се и — пљуну.

Сав блед у лицу, исколаченим очима, горким устима и закрвављеним очима седео је у постељи.

— Добројтро куме!

— Добројтро, — простења Игњатије Јевремовић кисела лица и скамењена стомака.

— Шта ти је човече?

— Зло, — уздише Игњатије Јевремовић, сузе му ударила на очи, а рукама се стиска за расклиматану утробу.

— Докторе, — викну кум поплашено.

Уђе доктор. Био код породиље.

— Како сте куме, пита весело с врата.

А Игњатије Јевремовић отпустио главу, напреже трепавице, клима главом:

— Стомак, — прошапта, и зацвокота зубима.

— Хм, — учини доктор пипајући опрезно Игњата Јевремовића.

Он га очајно, глупо погледа...

— Ништа, — каже, — чашицу, две, три, коњака...

Кум отрча по боцу...

— Па онда...

Игњатије Јевремовић се заблену у њега.

— ...па онда само: *два ровита јајета*...

Игњатију Јевремовићу пуче нешто у цревима, замагли се пред очима, ноктима поче да гребе по постељи, помодри, заљуља се, и левом ногом поче да трза као заклано теле.

*

Јадни Игњатије Јевремовићу! Ти нисси умро! Ти си жив. *Ти и данас живиш Игњатије Јевремовићу!*

Смрт Але Кедића

(у боју Михољцем Доловима 18 окт. 1861 год.)

— Архимандрит Ник. Дучић —

Але Кедић је Крајичник из Босне. Он је од најчувенијих јунака босанских наших дана. Његово је име веома популарно у Босни, а знано је и у Херцеговини.

Кад је Омер паша, серашћер дошао с војском у Босну 1850 год. да уведе тензимат, мухамедовци су се у Босни и Херцеговини мјестимице бунили против тога, а највећма против низама. У Крајини је букнуо јак устанак. Међу вођима је Але Кедић био најпопуларнији. Устанак је напредовао толико да је Омер паша морао прекинути договарања у Сарајеву с босанским пашом Шерифијом и Херцеговачким Али-пашом Ризванбеговићем и отићи на бојно поље нарочито у Крајину.

Али паша је потајно соколио Крајичнике и обећавао им потпору да истрају у борби против Омер-паше;

али су обећања остала празна. Неодлучност Али-пашина много је нахудила Крајичницима.

Омер паша је савладао устанак и прогнао многе босанске бегове у Цариград и Малу Азију, гдје су већином оставили своје кости. Але Кедић је био сретнији од других вођа; њему Омер паша опрости с погодбом да не устаје на оружје против Султана и његовијех наредаба.

Како је Омер паша имао намјеру да рати на Црну Гору, одузме оружје свијема Србима православнијем и католичким у Босни и Херцеговини у један дан 1852 год. Зупчани, Крушевичани и Драчевичани нијесу дали своје оружје. То је прави узрок и озбиљни почетак устанка зубачкога, који прихвати Л. Вукаловић доцнији војвода.[1]) Тај покрајински устанак херцеговачки претворио се је у гериљу. Неки пут притајао би се као да га нема, па би опет букнуо, кад би Турци почели да се рогуше. То је турску војску у Херцеговини и послије рата с Црном Гором 1852 и 3 год држало једнако на ратној нози.

Доходили су међу устанике изасланици мостарских консулата нарочито инглескога да се обавијесте шта захтијевају устаници. Доходили су и царски комесари из Цариграда да испитају узроке устанку и обећавали устаницима и оно што нијесу тражили, само да се умире и оружје положе. Сви су се враћали празнијех руку, јер су устаници знали да Порта не извршује обећања, па су за олакшице тражили гаранцију од конзула великих сила.

Најпослије дође Омер паша (сердар екрем) у Мостар 1861 год. којему је придодана међународна комисија, објави у почетку неколике олакшице устаницима између онијех које су тражили.

Шта је преговарано тада између устаника, Омер-паше и комисије није овдје мјесто да се о томе пише. Само ћу споменути да се до мира није дошло.

Омер паша заповједи Дервиш-паши и другим командантима да с војском ударе на устанике.

Међутим је Омер паша позвао и Алу Кедића да прибере најваљаније Крајичнике и да их доведе у Мостар. Кедић је без одгађања извршио ту заповијест. Кад је изишао пред Омер-пашу у Мостару, рекао му је: „Аферим, Кедићу, газио! ти си се прије десет година бунио и војевао против Султана, сада ваља да војујеш за Султана, ваља да растјераш с Крајичницима бунтовнике. Султан ће те богато обдарити.“

Кедић: „Хоћу, честити пашо; једва чекам да ударим на ону ешкију, да је растјерам и уништим, или главу изгубим.

Кедић стигне с Крајичницима у Требиње у октобру 1861 год.

Лука Вукаловић у договору с Дучићем спустио се је такође у октобру са Зубаца у Површ између манастира Дужи и аустријске границе. Довео је собом Зупчане, Крушевичане и Драчевичане. Само један дио оставио је на стражама између Зубаца и Требиња. Вукаловић се је улогорио у Сливници. У Требињу је заповиједао војском Мехмед паша и потчињени му Махмуд паша. Дуго се је спремао да удари на Дужи; али Вукаловићев долазак у Површ помрси му комбинацију.

Вукаловић и Дучић уговорили су: ако Мехмед паша удари на Дужи, да Вукаловић притече у помоћ; ако би пак ударио на Вукаловића да му Дучић притече у помоћ.

[1]) Вид. Племе Зупци и војвода Лука Вукаловић у *Зори*, св. за јануар 1898 год.

Уходе су сваки дан јављале „ето на вас Мехмед паше с војском“, и најпослије лицем на Лучин дан (13 октобра) крене турска војска из Требиња на Љубохово уз Површ на Вукаловића. Напријед је ишао Але Кедић с Крајичницима, Требињцима и Арнаутима. Вукаловић је с војском заузео тврде позиције изнад Михољијех долова, и ту је чекао турску војску. Турци су ишли опрезно; али терен куда су наступали био је за њих да не може гори. Вукаловићеве чете у тврдијем кршевима нијесу пуцале на турску авангарду, док војска није далеко ушла у Михоље долове. Тада су осуле жестоку пушчану ватру. Турци су јуришали, али су сваки пут били снажно одбијени. Дучић удари на турску војску с деснога бока; турска војска дође под накрсну ватру, и послије два часа боја нагне бјежати натраг; башибозуци у нереду, а редовна војска по команди.

Але Кадић мјесто да бјежи са својим Крајичницима натраг, јуначки јурне напријед на коњу с голом сабљом у руци; али се брзо стропошта с коњем уједно од зубачких џефердара. Оста ту на вјечној стражи!

Кедић бјеше грдосија, висок преко 6 стопа, развијен, плећаст и неустран јунак. Погинуо је, а „бунтовнике“ није уништио.

Послије те устаничке славне побједе гуслач запјева:

„Хвала Богу и светоме Луци!
„Изгибоше у Површки Турци!“

У Биограду 1899.

Тајна Јулија Теодоровића

— П. П. ГНЕДИЧЬ —

Јулије Теодоровић је имао неку тајну — о том нема сумње. Било нас је петоро дјеце, и сви смо знали, да је Јулије Теодоровић човјек тајанствен. И ако није носио црн плашт са мачем (јер по општем вјеровању, сваки онај, који има посла с ђаволом, мора тако бити одјевен) али лице му је заиста некако тајанствено било. Био нам је васпитач, и то врло мио и добар васпитач, па смо га и љубили. Био ти је то весео Нијемац; у страну његових шездесет година, он се вијао с нама по врту, завлачио се главачки у сијено, пузио четвороношке, играо ваљку — но, једном ријечи био је општи љубимац. Али чим би настао четвртак, постао би некако свечано-озбиљан: послије јутарњих часова, узео би чисту огрлицу на кошуљу, рукавице, згладио оно мало косе, узео у руке палицу и онда га нема до обједа. То вријеме је било утврђено, и никакво вријеме, ни киша, ни снијег не задржа га. Враћао се кући необично весео и послије тога се шалио, лудио, правио змајеве или учио псето да скаче кроз обруч.

* * *

Гдје се он то скривао? Стара мајка је говорила, да он то иде „својим Нијемцима“ у госте. А што иде на тако кратко вријеме, и што је главно — у радњи дан, пред објед? И што се онда враћао весео? Моја сестра Каћа опет пронашла, да мора бити да га негдје хране са савијачом у млијеку, коју он јако воли, па за то је тако весео.

Питали смо ми и матер, куд он то иде? Али њу то није занимало, па нам је одговорила:

— А шта нас се тиче то? Он је човјек слободан, иде куда му је воља.

Тако објашњење нас није задовољило.

* * *

Напошљетку нам једанпут старији брат Никола, рече, да он зна све: тајна је прокљувена.

Ми се повукосмо у најдаљи собњи кут, цептећи од страха, у очекивању те страшне тајне.

— Јулије Теодоровић, проговори свечано Никола, — има закопаних новаца, па иде да их обилази.

Ми онијемисмо кад чусмо то откриће.

— Ко ти је то казао? Од куд ти то знаш?

— Слушајте! Данас сам гледао како се Јулије Теодоровић спремао за излазак. Он метну у портмоне десет рубаља и ашов...

— Ашов, какав ашов?

— Наш дјечији. Узе га пажљиво, да га нико не опази, а тако га је послије и оставио. Видио сам како га је метнуо под капут и однио. Јутрос је био чист, а гле сад!

Он нас одведе и показа нам ашов. На њему још свјежа, црна земља из које се осјећао неки јак мирис.

— Тако дакле он закопава благо! викнусмо ми.

— Благо! Ја сам, кад се вратио, завирио у његов сандук, и нашао сам само рубљу и двадесет копјејака. А ето није ништа купио, није ништа донио. Рубљу и двадесет копјејака оставио је себи на дуван, а остало је закопао.

У нас више сумње није било.

* * *

Но наскоро се разувјерисмо о овом женијалном проналаску. Бадава смо ми не може бити боље пазили, али више никад да примјетимо, да је понио ашов собом, то је по свој прилици учинио само једанпут. Истина сестра Каћа је тврдила, да он копа земљу просто рукама, али смо ми то једногласно одбили, знајући како је Јулије Теодоровић чисменко и како особито пази на чисте нокте. У осталом, једанпут је опет у нама пробудио сумњу што се тиче копања злата, а наиме примјетили смо на његовим чакширама, да су на кољенима упрљане блатом, на што се он јако збунио и одмах отишао, да их промијени. Одкуд блато? То није блато са сокака, него од земље као у врту што је.

Четвртком Јулије Теодоровић није оно био необично весео одмах наједанпут. Кад се врати, он брзо улази и некако заносећи се у своју собу. И тек послије кад је био неко вријеме у соби, изашао би весео да не може бити већма.

Једанпут, вративши се у обично вријеме и хитајући својој соби, изненада посрну тако да се морао ухватити за довратак. Да се није ухватио — пао би на земљу. Постајао је тако неки минут, сакри лице рукама и сасвим посрћући уђе у собу.

— Он пије! радосно узвикну Коља. Налио се па посрће. Овдје не смије да пије, па иде у крчму. Ето куд му иду новци.

— А мрља од блата на чакширама? — запитах ја.

— Па то он лежи на улици, док га стражар не подигне...

Само је Никола осјећао, да је он на правом путу. Нико није хтио да вјерује да Јулије Теодоровић пије.

— Али он је четвртком црвен, држао се Никола свога.

— Па можда иде у бању? рече Каћа.

— С ашовом? рекох ја заједљиво.

Каћа је била уништена.

* * *

Једног дана, уједанпут, послије тога кад је Јулије Теодоровић отишао, дојури нам Никола.

— За мном, брзо! викну он.

Ми скочисмо ко брже може. На столу у соби Јулија Теодоровића, стоји предмет, који ми до сад видјели нисмо. То је био кадифени оквир, а у њему оловком израђен и лако бојом превучен портрет неке дјевојке дугих витица. Са стране био је натпис „Emma.“

— Ето куда иде он, радосно узвикну Никола, — Еми. То му је невјеста.

И он је у њу заљубљен, па за то је тако и црвен, потврди Каћа.

— А нашто ашов? запитах ја скептички.

— Звекане један, љутну се Никола. То је само случај и ништа више.

Никола се већ умио научније изразити од нас јер је био старији.

— И тако — ријешисмо ми на крају крајева, — Јулије Теодоровић ће се њоме оженити и то ће бити дивна партија.

* * *

Тога дана у вече, кад је Јулије Теодоровић лијепио велико дјечије позориште и лудио се по свом обичају, уједанпут ће га Коња запитати:

— Јел'те, Јулије Теодоровићу, да је то лијепо име — Ема?

Јулије Теодоровић испусти кичицу којом је мазао туткало.

— Ема, понови он, — Ема?

Он устаде, баци све на страну и пође из угла собе у угао.

— Лијепо име, потврди он, климајући главом, тако да му скоро наочари падоше с носа.

— Како је заљубљен! шапташе нам радосно Никола поглёдајући га. — Али ћемо му и дати лијеп дар о свадби!

* * *

Али за што је Јулије Теодоровић тако снужден кад иде својој навјести? За што га невјеста само четвртком очекива? За што он четвртком у вече приповиједа тако веселе анекдоте? И за што су му кољена каљава?

Ја сам се ријешио да то дознам, по што, по то. Мени је већ било допуштено да идем сам по улици, те сам се ријешио да идем за њим назорце.

Првог четвртка, као и увијек, он привеза црну пошу, зачешља се и изађе. Ја пођох лагано за њим, пазећи, да ме не примјети. Али моја пажљивост бјеше излишна. Он је ишао, спуштеном главом, никог не гледајући ни примјећујући.

Ишли смо брзо, али дуго, са свим скоро на крај града. И куће бјеху ређе и улице уже. Ево већ и крај града а ми још идемо, и Јулије Теоеоровић све брже.

Он уђе у гробљанска врата.

* * *

Поред величанствених гробних споменика, не обзирући се нн овамо ни онамо, ишао је он давно познатом му путањом све даље и даље. Величанствени споменици нестадоше и настадоше обичне крстаче од камена и дрвета, и тек онда ево једног гроба, сав у цвијећу, на крстачи вијенац од зимзелена, а по врх њега жалосна врба. Јулије Теодоровић, баци шешир на клупу, а сам паде на кољена.

Он се није молио а није ни плакао. Очи му бјеху упријете у једну тачку. Мене није видио и ако сам стојао скоро с њим упоред. У наоколо нигдје никога. Дрвеће шуми, а тице пјевају.

* * *

Он подиже главу.

— А шта ћете ви овдје? проговори он љутито, скочивши као опарен.

Нисам могао да говорим. Сузе ми стегоше грло.

— Јулије Тодоровићу, муцао сам ја, — немојте мислити, нетојте мислити...

Он ме гледаше пажљиво.

— Ви сте добар малиша, рече он мењући ми руку на раме. — Ви сте ваљан дерап. За што сте дошли овамо?

— Ишао сам за Вама.

— За што?

— Хтио сам да знам, куд идете?

— А на што Вам то да знате?

— Хтио сам да себи протумачим, за што сте ви четвртком тако весели.

— За што сам тако весео? Е, па ево видите. Ево овдје под овом крстачом лежи моја жена Ема, која је умрла прије осам година. Ја сам је љубио више свега на

свијету, и за то ми је одузета. Осам година од дана смрти, сваког четвртка, у пола једанаест, долазим овамо, јер је она умрла у четвртак у пола једанаест. И у мени се срце цијепа, кад се сјетим и представим себи ту дивну жену. И ја овдје плачем, над овим цвијећем, које сам сâм посадио и за тим идем дома и трудим се да будем што веселији. Ви ме питате, драги малишане, за што сам весео тога дана? За то сам весео, што се никог не тиче моја туга.

— Ми Вас тако љубимо, примјетим ја.

— О, Ваша је породица прекрасна, и ја високо цијеним и уважавам Ваше родитеље, али, реците молим вас, шта се њих тиче, што сам ја имао жену — лијепу Ему, што је она умрла, овдје сарањена и ово дрвијеће расте и тако лијепо мирише? Али, на што да Вам причам све оно, шта је мени тако драго, а Вас мало занима. Ја врло добро знам, да вама нико није умро, и дај Боже, да живите што се дуже може, па што да вам говорим о смрти и да вас смућујем? Не, бићу несташан, као лептир и летићу с вама и смијати се и веселити се.

* * *

Он подиже очи к небу.

— Ема зна, рече он, — да ја тако свето чувам њену успомену, да не дозвољавам ником, да је се дотакне. Ема све то види. Ви мислите, да је она умрла? Није, ја је видим, на том плавом небу — она плива у оном свијетлом облачку. То је она, она — ја знам насигурно. Па, за што и да кажем коме, како долазим четвртком овамо да се с њом разговарам? Одговориће ми, да сам полудио, и истјераће ме из куће, а ја сам сиромах и треба ми живити.

Он потражи шешир и мету га на главу.

— Ја сам код вас три године дана и нико није знао, да ја сваке недјеље, један пут овдје плачем. И мени бјеше мило, што нико не зна моју невољу и што је познајем сâм ја једини. Сад сте Ви дознали. Мени је то непријатно. Ја Вас љубим, али је мени непријатно, што ви знате за што и куда идем сваког четвртка. И ја не могу више остати код вас...

* * *

И он заиста оде од нас, након по мјесеца. Није волио, да му се тајна знаде.

Никола Теодоровић.

Љубав

— Прибрао Ј. П. —

Љубав утуче вријеме, а вријеме утуче љубав.

Пословица.

Шта су батине, зна свако, али шта је љубав, још није нико установио.

Heine.

Љубав је једно ништа, из кога свако срце начини читав свијет, то је једно ништа, које је све, једно све, које је ништа.

Saphir.

Има само једно *Женско Питање*, а то гласи: *Љубиш ли ме?*

L. Born.

Љубав у срцу женином, то је дијамант у угљену; у њему је: свјетлост, ватра и смрт.

A. H.

Љубав је живот жене, али епизода у животу човјека.

Jean Paul.

У љубави има само дражесних почетака; ја се не чудим, што човјек налази уживања, да често отпочиње.

Prinz von Linge.

Љубав је чисто лудило и заслужује као и свако друго лудило лудницу и бич. Разлог зашто се то тако не чини, само је у том, што је ово лудило опће, чак и на чуваре протегнуто.

Шекспир.

Једна због љубави пропала жена, за мене је узвишено створење. Она је у вршењу свог позива преварена.

A. Lindner.

ПИСМА

Женева, августа 1899.

Друже, пишем ти према једном ружичастом зрачку који се одбио од бијеле капе Монбланове и пао на мој сто. Под мојим је прозорима права женевска гунгула — у гомилама се носи свијет према језеру. Вечерас је илуминација. Поред стотина крупних електричних свјетиљака, језеро ће да прска у разним водоскоцима. Изводиће се умјетни стубови воде осв'јетљавани са свима спектровим бојама. Гомиле се журе тамо. Они са тротоара потискују се на пут, а гомиле са пута враћају их натраг на тротоар. Жагор, парфим, смијех, звиждање трамваја, звонења аутомобила и бисиклиста, омнибуса са грдним прапорцима, пјесма неких талијанских пјевача са мандолинама и са оном познатом старом наполитанском мелодијом: „Јамбо, јамбо, трала-ла-ла-ла...“ и тако даље, све је то сливено у један хаос, којему може да буде само једно име — вече у Женеви... На небу вечерња свјетлост. Одбила се од ледених дворана у којима борави Монблан и зеленог скелета у којем је огрнут Салев и просула се по мојој соби, овдје, високо на петом спрату — (још спрат па на небо!). Мирише вјетрић што харлија одоздо од Бастијона и однекуд из фантастичних вртова какве аристократске виле којег Американина или Енглеза. У даљини језеро или Јура... Језеро са његовим чистим огледалом и промјенљивим колоритом: у даљини се шири у тамним пругама, затим у модрим и руменим па онда љубичастим и плаветним, а пред нама се разлива у зелену, потпуно зелену пучину. Висока и сура Јура изгледа као црна риба чији је хрбат у каменим перајама а реп и глава у недогледима. По тој исполинској риби овдје ондје прамење магле, које се цакли као љуске и пераја. На хрбату Јуре коначе и одмарају се облаци који пролазе од Савоје и путују према Пијемонту.

У побочној соби до мене жагор. Моје се комшије спремају на језеро. Интересантан трифолијум: господин, госпођа и госпођица. Издалека изгледају као број 101. Госпођа округла и без грла и врата, госпођица и госпадин као број 1 са страна. Направила их по цијелом изгледу нестрпљивим она хука и жагор који долажаше испод наших прозора и спратова, далеко одоздо са наше планете. Узмували се да не задоцне.

Овај је свијет манит за провађањем. Женева је чисто француско мјесто па ма колико тежила за козмополитством. С тога је примјенљива овдје ријеч једног француза: s'amuser c'est un mot français — а ријеч „провађање“ рођена је одиста међ овим Французима. По 35.000 франака умјели су да троше за једну илуминацију на свом језеру. Непојетични су као Ескимљани, станују многи по пансијонима као Американци, али су занесени за музиком, кортежима и шаренилом као дјеца. Јуче се сретох са читавом компанијом војника са огромним капама, старинским одијелом, оружјем и добошем; то је друштво старих гренадира које чува помен своје давнашње народне швајцарске војске, и које слављаше јубилеум.

Ја ти пак довршујем сад ово прво писмо са обала вјечно лазурног Лемана, поред жагора и звиждања који долази далеко одоздо испод мојих прозора уз: Јамбо, јамбо, трала-ла-ла... Наглим, јер бих да се спустим и да се предам оној свјетини која као ријека отиче према језеру. О, ја тако уживам у оном плаветном и никад непомућеном базену. Многе вечери проводим на једној каменој клупи, док мимо мене пролазе по сјенци тајанствени и сумњиви парови — тамо на оном дугом калдрмисаном језику, који се пружио далеко у језеро, на језику на ком се налази свјетиљка са својим оком које мијења своје разнобојне зенице и свјетлуца лађама које тутње језером долазећи далеко од Монтреа и Лозане... На тој клупи заварава сном и маштање мрмор леманских таласића мој слух, моје ухо, које дотле тако дуго бјеше свикло на хуктање и падање наше Неретве, оне плаве хидре која вијуга кроз литице као тражећи и завирујући у сваку пећину гдје да униће. Дивно је ово језеро као сан под ружама. Нестално је и невјерно, немирно и са промјенама наглим као у срцу дјевојчета које први пут љуби. По његовој плаветној простирци непрестано стоје једрила као огромни галебови које носи талас док спавају. На ове обале долазе заљубљени парови из бијела свијета да проснивају на њима прве и најмилије ноћи; долазе нотабилитети из најдаљих крајева, јер Женева је најподеснији

дио глобуса да се разоноди душа и испразни џеп. — На овом су језеру највећи пјесници писали стихове љубави и страсти. Ено и сад према мени Бајронове куће на колоњском бријегу и стаза кроз његове вртове, кроз које прођох са заносом, да сам у гнијездо у којем се излегло толико великих мисли, на једном мртвом кратеру на којем буктијаше некад један живот силином и шумом вулкана — који у Енглеској налажаше мржњу, у Француској, Швајцарској и Италији љубав и пољупце, а у цијелом свијету слијепо имитовање. Он је ово језеро, његов Шиљон и сужња Бонивара прославио у својим сновима. Овом је језеру пјевао сладосни Ламартин, импозантни Иго; Волтер му рече: mon lac est le premier, а Матисон молио је у неба: само колибу крај Лемана, гроб на његовој обали и мјесто сваког мрамора, маховину под плачном врбом орошеном росом и сузама једног пријатеља... Русо га спомиње на више мјеста с љубављу, а швајцарски пјесник Оливје жели са Матисоном:

O bleu Leman, toujours grand, toujours beau,
Que sur ta rive au moins j'aie un tombeau.

И ја га волим кад је мирно а кад се простире и повија под чамцем густо као плаво месо; мило ми је када дуне у неочекивани сат љетни жестока алпијска *биза*, и кад га смрачи и намршти. Плаво женевско језеро тад је један мали амфитеатар природе, на чијој се плавој арени рву с шумом и хуком њени гладијатори, вали и таласи — док их са плавих и цвјетних ложа гледају млада и кокетна краљица Женева, стари краљ Шиљон и гиздави Монтре. Не, друже, не умијем да ти речем какво је ово језеро са његовим обалама и његовим шуштањем.

У ноћи са мјесечином ја сам туде. Високи платани, наизмјенце са ступовима од жељеза са електричним куглама, падају у језеро и одбијају се као стубови на којима стоји Женева са хиљаду њених вечерњих ватара. Ти пламенови крше у језеру своје зраке и праве га језером из земље бајака. Није дакле узаман слава ове вароши. Она је славна са свог Лемана, са свог протестантизма, свог Русоа и Калвина, своје околине, својих сатова, својих осиђелицâ, својих милијонара, својих паркова, у којима дању миришу а вечером, већ с првим мраком цвјетају гувернанте.

Но да ти пишем о литератури, овдје, у срцу цивилизације ове благословене земље у чијој утроби бије тако смјелим ритмом бйло слободе. Не, на овим цвјетним обалама поезија не сунча више своја небеска крила. Нема на њој више ни Шелија ни Бајрона, ни Волтера ни Русоа, нема Музе женевског језера која се звала Мадам Стаел, нема ни Шербилија, нема чак, ако хоћете, ни једног Едуарда Рода. Поезија се изгубила позитивизмом који је исушио сржи живот овог покољења леманског, иначе наклоњеног маштању. Стихови се пишу још само по контоарима и штампају на варошким плакатима да се препоруче бисикли или шмркови за водоводе. Пјесници кратке косе и фантазије, без Муза и по канцеларијама, поред чаше апсента пјевају за афише или локалне листове:

La plus jolie voiture
De systeme nouveau,
Comme vittesse, comme allure,
C'est la voiture sans chevaux —
Vive l'automobile,
Vive l'automobile!

Женева данашња живи и прежива на слави својих старијих пјесника. Као реликвија чува на својим обалама Волтеров дворац у Фернају, Мадам-Стаелов у Копеју, Бајронов у Колоњију, Шелијев стан близу Колоњија, кућу Русовљеву и успомене на Калвина. То су, у осталом, тестаменти њене прошлости, који за њу значе више него садашњост Берлина и Беча, у наше доба без великих људи и великих дјела. Странац са особитим заносом ступа у одаје у којима је дисао некад онај велики, онај страховити Волтер. Каква чар мислећи, да је на мјесту које бјеше некад резиденција умне Европе! С колико интереса посматрах његов добро сачуван намјештај, његов кревет, наслоњаче гдје је пружао она два суха штапа који су значили Волтерове ноге и на којима одмараше своје болешљиво тијело кроз чије жиле течаше у исто вријеме и сотонска жуч и божански ихар. С необичном пажњом посматрах сваки угао, сваку стварчицу у соби у којој је снијевао, појетизовао, философисао и свађао се са кметовима, шумарима и служавкама; ту, одакле је измахивао некад бичем, који је падао по краљевима, свештенству, боговима и људима, живим и мртвим знатним и незнатним, људима с генијем и људима без претензија — залажући своје знање и својег

генија у службу страсти, а своје вријеме у преписку са незнатнима и о незнатноме. Увијек несталан, ћудљив, пакостан, грозан, добар, великодушан с мржњом и с љубављу за људе и потлачене. Гледам стô са којег је учио Катарину II. а лагао Фридриху II., који му то враћаше истим начином с пером, које је од оног старчића направило трећу велику државу свог времена у Европи, који простираше страх и терор далеко око себе... стô, који му бјеше барикада против његових непријатеља, за које је он имао тако велику умјетност да их ствара — непријатеље философске, личне, пјесничке, јансенијевске,[1]) језуитске, парламентарне, као што бјеху Гресе, Трибле, Попиљан, Дефонтен, Френон, Русô... Сто, на који изливаше из пакосног срца сву завист за величину мртвих као Монтескје, и живих као Бифон. У једном предсобљу стоји један мали олтар са златним натписом: Mon esprit est partout et mon coeur est ici. (Мој је дух свугдје а моје је срце овдје.) Наоколо неколико слика. Огромна слика велике и мале Катарине II, рађена руком незнаног сликара; затим њено попрсје, слика везена свилом и руком саме царице а поклоњена њеном обожаваном Волтеру. У малом раму на зиду његови потоњи стихови које је диктирао 29 маја 1778. год. на дан смрти.

Наоколо сличице Расина, Корнеља, Милтона. Франклина. Затим још један натпис: Mes mânes sont consolés, puisque mon coeur est au milien de vous. Ту сте у дому „патријарха фернејског", „корифеја дејизма" и осјећате да је све око вас рјечито, живо и из оних хаљина у стаклу очекујете још само онај пакосни поглед, онај иронички осмјех, и очекујете онај слабачки глас који је подједнако омаловажавао људе и богове.

Прошле недјеље сам био у Копеју у замку Мадам де Стаел. Књижевна величина је Женеве и Швајцарске у њеним мртвим замковима као културна и херојска величина Грчке у њеним покрханим статуама, разореним аркадама, жртвеницима њених богова и гробљу јунака и философа Јеладе. Један јој је вијек учинио предујам за неколико вјекова унапријед.

Иза ручка, једног мирног сунчаног дана кренух лађом. Копеј је једва сат, сат и пô лађом низ језеро. Језеро и небо бјеху провидни; с обала је дувао парфимисан вјетрић. Дан се преливао у стотине боја на површини воде.

Прошавши покрај Колоњија сјетих се моје шетње првих дана по стазама којим хођаше Бајрон са Шелијем. Ја као да их видјех у тај мах промичући лађом покрај обала. Обадвојица у чамцу. Они туд пловљаху свакидневно, ловећи рибе и Женевкиње. У овај мах ми се чињаше као да јураху у чамцу за једном барком у којој је више њих у свиленим корзетима и разголићених рамена, а на крми једна од њих са плећима као у Јуноне, црвеном косом као у Лорелај и уснама као у Фрине. Поуздани су у добар лов тог дана и измахују веслима у грчевитој потјери. — Један је здрав, развијен, мускулозан, са његовом свиленом коврџавом косом и очима плаветним као двије капље Лемана. То је Бајрон — она труба кроз коју је срце, страст младости, проговорила највећом силином; онај, с ким смо љубили, страдали, плакали и мрзили сви ми дјеца овог вијека; онај, за чијим је патњама плакао Хајне — али не као Тасо над хумком Петраркином за несрећом његова живота, него за срећом и чаром његових патња.

Али ко је онај други? Ко је онај ближеди слабуњави младић са уским плећима, неодређеним несразмјерним цртама, али уснама необично лијепим и с очима женским и херувмиским у којима се у исто вријеме зрцали и страст његове младости и ум и искуство старости. То је Шелиј, којег ми не познајемо. Ни један његов стих није замирисао у нашој појезији; никад се, канда, није о њему рекла ријеч на српском језику, што би био гријех пред свијетом, да то није гријех и цијелог свијета — на којем је он један од највећих генија који се на њему јавио. И његова Енглеска тек далеко послије његова гроба налази ловоре да призна Шелија својим највећим лиричарем до данас, а Европа највећим лиричарем овог вијека. Он до јуче бјеше незнан и ако поминьан. Као и Милтон и данас је више хваљен него читан. Његов вијек немађаше за њ ништа више осим прогањања; он је у њему мало љубљен а заклопио је очи без славе и среће као Некрасов.

Брандес вели за њ[1]): да сте 1820 год. питали каквог енглеског поштењака иначе

[1]) Јансенизам — теорија о божјој милости и предестинацији.

[1]) Hauptströmungen der Litteratur des Neunzehnten Jahrhunderts кн. IV.

интелигентног и начитаног: *Ко је Шелиј*, он би вам одговорио — ако би уопће могао да одговори — без сумње овако: „То мора да је неки биједни пјесник са одвратним назорима, и више него сумњивим карактером.“ Један велики енглески лист вели о њему да је његов живот једна збрка најниже гордости, хладног егоизма и нечовјечности, а његова поезија, не да је без поезије, него без памети — то је, рекоше, „само смјеса глупости, сиромаштва и претјераности, једно блебетање човјека у делиријуму.“ Приватан његов живот није мање злостављан него Бајронов. Све што му бјеше најсветије, најмилије, то бјеше предмет за утакмицу ко ће више да га окаља. Немајући заједнице у срцу и духу са масом, она немаћаше за њ љубави ни обзира. Више него Гете, Мицкијевић и Леопарди, више далеко него и сам Бајрон, налажаше Шелиј отпора, мржње, презирања у својих савременика. Сви они бјеху познати и признати као пјесници и ако мржени и прогањани као људи; Шелиј бјеше мржен и прогањан и као пјесник и човјек. Бајронова су дјела грабљена за један дан по неколико стотина хиљада књига, док за Шелија, највећег лиричара, не хтје нико ни да чује. Бајрон је презиран као човјек, али му није нијекано оно што му је веће од личности, а и кад је то чињено, он је одговарао сијевањем и громом; Шелиј је то одговарао у приватним писмима и с грозничавом болећивошћу. „Не пишем ништа и по свој прилици нећу никад више ни писати“ — писаше једном пријатељу.

Ја као да га гледах са његовим другом Бајроном у чамцу на Леману. Бајрон му је највећи пријатељ, најбоље га разумије и цијени. Он је према Бајрону испуњен исто тако љубављу, учествује и у његовом болу и његовим скандалима и занесен је за његовом поезијом. Док у Енглеској грми штампа у грдњи и презрењу за два своја највећа сина овог вијека, они јуре по женевском језеру, далеко од немиле земље „за коју их не везаше ништа више него што их је родила.“ Чини ми се као да је Шелиј недавно дошао на ово језеро на којем најлакше изумиру боли и у чијој небеској боји заборављамо на ниске људе и земљу. Дошао је да се нађе с „Борђем“.

Побјегао је из Енглеске. Хоће да заборави гробове својих племићских родитеља, који му осим грба и мало имања оставише своје страсти, крв познату са неумјерености, немира и ексцентричности. Његови га пријатељи помињу онамо као једну чудну природу која не умије да трпи никаквих окова; његови другови школски и из дјетињства, памте у њему још оног Шелија иза школске скамије који се свађао са професорима за све што му се чинило да је учињево неправо којем другу, оног Шелија „који говораше ружно о свом оцу и краљу“, о оном „бијесном Шелију“, или најобичније: „Шелију атеисти.“ Побјегао је из Енглеске, гдје је још ђаком универзитета почињао да даје отпора против тираније и заблуда његове отаџбине и његова вијека, бивао протјериван и оптуживан. Борио се за потлачене, истакао се као агитатор и говорник за еманципацију католика у Ирској, управивши на народ ирски посланицу у којој грмљаше против насиља. То чињаше и као говорник, за које тврде да бјеше не мање велик него и као пјесник (слично Бајрону). Шелиј само бјеше у том егзалтиран до дјетињарија. Немајући начина да протура своје мисли, он их је писао на папириће и без обзира на опасности, он их је бацао са свог прозора пред пролазнике или, шетајући са женом, турао такве папириће у кукуљице кишних огртача госпођама које пролазе. Због његових списа о атеизму, његова га је отаџбина назвала „атеиста Шелиј“, које му име остаде до потоњег часа. За душу као његова, која не хтје да трпи никоји оков, а, њему атеизам не бјеше друго него један символ слободе. Он је због њега био грђен, прогањан, најпошље бијен. Он је међутим за њ војевао и лудовао за њим. „Ја сам филантроп, атеиста и демократа“, урезао бјеше грчки у једно стабло куд пролажаше највећма свијет, потписавши се: Percy B. Shelley. На питање једног забринутог пријатеља: *„зашто се сам назива атеистом“*, он је грмнуо: „Ја сам ту ријеч употребљавао свагда као онај витез старих времена, који је метао на руку гвоздену рукавицу да пркоси неправди.“ — Свој иметак и своје приходе дијелио је другим. Највише је просуо новца плаћајући непрестано дугове других сиромашних писаца. Ко га је познавао говорио је да не бјеше племенитијег срца од његовог. Један критичар нашег времена вели: „Он је егзалтиран као пјесник, великодушан као јунак, благ као жена а као дјевојка готов да порумени.“ Један Енглез рече: „Он долази и одлази као дух; нико не зна кад и куда.“

Љубио је жене и природу. Ни један пјесник ни прије ни послије није опјевао природу као он. Животиње и биљке звао је својом браћом; себе је сравњивао с камелеоном који живи од свјетлости и ваздуха, као пјесник од славе и љубави, и који двадесет пута мијења своју боју послије сваког сунчевог зрака, проводећи живот затворен у пећини под морем, као пјесник у амбизу љубави. Шелиј љуби природу као и сваки истински пјесник. Он се с њом подмлађује, с њом вене, с њом повија пред олујом и мразом. Она у његовим пјесмама говори гласовима украденим потоку, лисју, дану, ноћи. У њега се не причиња тај глас олује и бродолома као у Љермонтова или Бајрона он је нежан, мекан, — пун шуштања и ромора. — Љуби женске и њима је дао много од свог генија и својег здравља. На овом језеру њега опоравља сад ваздух, сунце и вода. Он је побјегао овамо да заборави све у Албијону — небо, море, пријатеље, непријатеље и Ханријету и Марију.

Ханријета? То је она мала кћерка једног гостионичара која се срећаше са Шелијем у својој шеснаестој години пролазећи у школу и враћајући се кући. Она му се тужила на школу, куд је отац немилостиво гонио!! Плакала је Шелију — којег је волела до лудила. Овај имађаше пуно угјехе за дјевојче које му биваше све милије. Једном је наговори да завитла књиге и да бјежи с њим. И они побјегоше. Вјенчали су се у Шкотској. Тај догађај као да штампа једва очекиваше. Племство обори сву ватру на племића Шелија, који бјега с гостионарском кћери и његове пјесме посташе поново предмет масакрирања. — Но 1814 године Шелиј остави Ханријету. Његово срце закуца бурније и манитије за Мари Годвин, дјевојком из куће добро познате у свој Енглеској. Она је љубила Шелија, лијепог, блиједог, плавооког Шелија, којег не могаше да слика један знаменит портретиста „зато јер је одвећ лијеп.“ И побјеже с њим. Прешли су у Француску и путовали — већином пјешке, док су Енглеске новине цијепали сваку длаку његове косе на стотине комадића. Затим су се растали за навијек. Нови дани и нове буре. Немирном животу његовом могло је бити друштво само Бајрон. Језеро женевско бјеше поље њихових љубавних битака а његове обале земља њихових снова и пјесме... Шелиј је волио чамац. Но цио дан могао је на језеру или на мору да лежећи проведе у чамцу док је сунце пржило и гаравило његово снежно чело и болешљиво тијело. Лежећи у чамцу он је писао најљепше своје стихове. Чамац, једрила, весла, бјеху његово друштво без престанка. Та је страст ишла до дјетињарија: једном немајући у врту хартије, он је савио педесетарку као чамчић и гурао га водом по поточићу. Поред свега тог не умјеђаше никад да плива. Давио се више пута, а Бајрон га је редовно спасавао. Такав је случај био једном и на овом језеру — вода га бјеше захватила и он јој се предао и очекиваше да пошљедњи пут грцне и утоне мирно не борећи се, док на себи осјети снажну руку Бајронову, оног славног пливача који се гордио што је као Леандер препливао Хелеспонт. „Мој би осјећај био мање жалостан да сам — говораше он — био тада сâм; али ја сам знао да ће мој пратилац покушати да ме спасе и морила ме помисао да ће његов живот доћи у опасност спасавајући мене...“ То друговање с Бајроном продужило се даље у Италији, док заједнички непријатељи у Енглеској бацаху у њихово пријатељство неке подвале које бјеху превазишле сваку инфамију према њима. Њихов живот у Италији бјеше од самих авантура. Шелиј га црта у мљетачкој пјесми *Јулијан и Мадало*. Тамошњи живот освјежио би Шелија да не бјеше његове болести која га од дјетињства не напушташе, морајући непрестано живјети по дијети. Свјеж ваздух, море, јужно сунце и Талијанке, све је то палило крв и машту ових највећих пјесника овог вијека. Нарочито његов чамац, весла, море и веслање од Арна до Сершија или пјешачење од Равене до Пизе, или пловидба једрењачом по тосканском мору. Али једног дана, путем из Ливорна у Лерићи диже се бура и он се изврне у море. На пошљедњем тренутку он не виђе ону драгу и снажну руку над собом. Бајрон га не могаше спасти и он утону. Бјеше му једва 29 година. — Кад су га изнијели на обалу, његово мртво тијело морало се спалити по захтјеву власти, јер у то доба владаше куга. Бајрон је желио да тај жалосни тренутак његовог друга буде што свечанији. О његовом спаљењу писаху: био је дан лијеп, ведар, сунчан. Море мирно, а Апенини стајаху у позадини љубичасти и свијетли... Пламенови велики и златни буктали су око њега на ломачи на којој бјеше вина, уља и соли, као у

старој Јелади. Једна мала тица летила је над ломачом и узаман су је гонили она с цврkутом непрестано облијеташе. Но што је најчудније, тијело се спржило нагло у пепео само срце оста цијело и недирнуто. Један Шелијев пријатељ, писац, који ту бјеше с Бајроном, јурне руком у огањ и зграби срце при чему спржи руку. Остаци Шелијеви сарањени су у Риму у Протестанском гробљу. На плочи стоји: Percy Bysshe Shelley а испод тога *cor cordium* (срце срдаца), како га назва његова жена и које је најљепше име његовој лирици.

Недавно прије тог енглеска штампа писаше о његовом *Прометеју*, којег је написао на рујинама каракалских купатила у Риму: „Ово је дјело један одвратан продукат, које изгледа да је дјело правог сотоне. Жељети је да Енглеска никад не имабудне једну књигу са толико саблазни, безбожништва и бестидности.“

*

Све ово минуло ми је кроз главу путујући лађом према Копеју и гледајући према Колоњи гдје живљаху та два драга човјека. Проћи туд а не сјетити их се, то је немогуће, јер чар ових обала без њихових имена не би била за ме чар. Срцима младости и љубави, души потпуно нерасплаканој, и души с љубављу за свијет и живот, они су, оно што дају живота овом крају. Понављам: као да их гледам у чамцу гдје јуре за оном барком са бијелим једром која носи оне неколике веселе и лијепе Женевљанке.

Пут према Копеју, најљепши је дио пута који превалих у животу. Језеро је Женевско само путујући низа њ с краја до на крај оно, што рекох за њ и оно што за њ осјећах. При азуру неба стоји Монблан бијел, чији ледењаци блистају према сунцу. По његовом хрбату има више врхова. Швајцарци веле да ти врхови изгледају као Наполеон на одру — најприје његова качкета, за тим лице с правилним носом и крупном вилицом и прекрштене руке на прсима. То радознали странци посматрају на огромне дурбине који стоје на кеју женевског језера. Ја сам узаман упињао машту да распознам и увјерим се о томе што ми је од непојетичних Женевљана било врло појетично. Остадох само при оном: se non è vero...

На лијево је вила Аријана — најкрупњи дијамант нове Женеве. То је музеј са лијепим бројем умјетничких творевина сликарских. Ту је један оргинал Рафаелов (Мадона), ту је и Тицијан (Венус), Ван Дајк, много Талијана, Холандеза, Швајцараца и т. д. Женева има саразмјерно одвећ музеума. У њој се сретамо са оригиналима из кичице Веласкеца, Гида Рени, Албертина, Бамбелина, Тинторета, Мурила, Михел Анџела, Дирера, Лигардона — до 300 разних сликара. Заступљене су све школе и сва времена. У Аријани је и огромна колекција порцеланских ствари, из свих крајева; затим огромна колекција рукописа разних историјских лица од Абдул Кадеро до — Кошут Лајоша. Ту су и све до сад штампане Библије и на свима језицима (чак и наш Даничић!) У свему се можемо само да дивимо гигантском цепу тог Гавана и његовом генијалном ситничарству. — Његов је гроб пред вйлом. По њему пада киша и сунчају се гуштери. „Рођена у Монакову, живјела на Крфу а умрла у Женеви, какво величанство смрти!“ рекло се лани за ону Музу која погину на женевској улици.. „Рођен у Женеви, живио свугдје, а умр̀о у Кајиру, какво величанство живота!“ могло би се рећи за тог Гавана Ревиљоа.

Али о том други пут. Овом је писму само да ти забиљежи најинтимније утиске.

На лађи за Копеј — што је ријетко — мало свијета.

Стадосмо пред Копеом. Видјех велики дворац госпође Стаел, ред зелених прозора са којих се сваког јутра јављала свом језеру у свом турбану од кашмира, лијепим и умним очима и усницама скројених колико за философију толико и за пољубац — прозоре крај којих је у живом говора са Шлегелом и највећим људима свога времена просипала своју елоквенцију, „козерије које бјеху њен живот.“

*

Под мојим је прозорима врева. Свијет једнако одмиче према језеру. Остављам перо да сиђем са мојих спратова доље у варош, коју Таљеран назва некад „градом који парфимише цијелу Европу.“

Твој

Ј. Дучић

Календари

— за 1900 годину —

Да волим календаре.... Сеоске лале са лулом у зубима и натученом шубаром на глави, невина дјечурлија под дудовима са умрљаним образима од пекмеза и — календари са петљом на врху и са познатим огласима, вашарима и „шта стогодишњак гата“: то су моје од увијек сталне симпатије. Ја их све познајем, с њима сам живео, и зато их силно волим.

А и писао сам о њима. И о лалама сам писао, и о дјеци сам писао, а и о календарима сам писао.

Написао сам једном читав славопој календару:

Зима већ у велике помолила своје бијеле, сњежне зубе. Сламни шешир отишао у свој заслужени мир. Окна на прозорима све се више зноје, жена отишла у град, да купи сину чизме, а ти трпаш суварке у пећ, трљаш дланове, па чекаш да се врати...

И најпошље ево је.

Купила сину чизме, узела себи зимску мараму, а теби донијела поздрав и купила *календар*.

Мило ти је, и да те није стид од дјеце, пољубио би је. Истина, и ако је купила себи зимску мараму, која никако није у овогодишњем прорачуну била, купила је и календар, и онемогућила сваку даљу интерпелацију.

А календар је важна једна ствар! Што вам је сахат у џепу, то вам је календар у кући.

Ако ће ко куму у госте, дај календар. Стоји на примјер: лијепо вријеме. А ти бунду у кола, кишобран под пазухо, па без бриге куму у госте.

Ил дужан неко неком. Узме календар, завирује, гледа, рачуна... Заиста седмог платива... И за час, један преко леђа, други поребарке — готова пролонгација.

Ил чика Ника наумио да купи коња. Опет календар! Наће гдје је вашар, па са чика-Нецом, — чика Неца је на гласу џамбас — па на вашар. Коња можда и неће купити, ал ће зато зацијело јести крменадле под кетрицом и љуштити далматинског шиљерца.

Стрини опет треба брзо лист папира. Шта ће, где ће, дај календар! Одере корице, намаже их маслом, поређа мушкацоне по њему — па у пећ.

А што су мушкацоне красне, кад се испеку на календарским корицама, то се не да описати!

Хоће на примјер деда Аксентије да прореди мало крџак, а он га протрља кроз дланове на календар, па га метне на пећ. Како се красно умије тако да просуши!

Мајка Макрена рада да се причести. Натакне наочари, па опет у календар. Лута сирота по оним листовима, преврће, сриче, и — дозна. Дозна и кад су покладе и кад је пост.

Збиља, календар је благодат!

Ако је зими, па заложена пећ, човјек не зна куд би и шта би, а он тек руком за гредицу. Ту је цијела библиотека. Тетка-Јулин сановник, порезна књижица и календер. Катавасије нема у свакој кући. То је карактеристика интелигентнијих домова.

Сановник зна тетка Јула на памет. Зна и шта краставци у сну значе: јед. А ако коме у сну нос одгризли, и то зна. А порезна књи-

жица — проза! Ал календар, календар је сасвим нешто друго. Нека поjезија, нека топла лектира! Па тек корице оне!

Треба да се зна на примjер, кад ће се крмача опрасити. А ти календар, па мало на прсте, мало на пасуље и лиjепо дознаш: ове и ове недjеље опрасиће се крмача.

Ако је, да се покоjном лали, — Бог да му душу прости, волио је врућих чварака, — ако је њему да се даје парастос, опет дај календар. Онда и онда преселио се у вjечност, еле, овда и овда парастос.

Мајстор Јеврем сашио коме пршњак, па да га причека док кукуруз не обере. А он са особитом неком званичношћу откачи календар, што виси о оноj петљи ниже светог Јована, попљује оловку па запише. Дебелим словима запише: „Їωαннъ Игньичъ, мали кожδхъ, сирѣчь пршнїакъ, пѧтъ гребникъ.“ То му је и *сол* и *хабен*.

Ил тамо дубоко у јесен заиђе у село по који Тиролац са еспапом. Па од куће до куће. Свега се напазари: и тириплика, и напрстак, и сапуна и — календар.

Сви гледе у Тиролца, а он га лагано извлачи из оног чекмеџета.

Бата се избечио па чита, чита... Разгледа корице... Опет преврће... Свиђа му се.. Онако на оку нека књига!

— Да узмемо, — вели он.

— Узми, узми, — виче пиљеж, — има и билетâ у њему.

— А то добар календар, — потврђује Тиролац.

После се зове и нана. Нека и она каже своје мишљење. Календар је ствар потребита, а ето дала се прилика узети. Нана опет мисли, на што им је, кад у лале има један, па се могу и они послужити.

А бати запао за око, па као да се избезумио: да купи, да купи.

— Пошто ти је? — омаче му се са језика, а готов у напријед рећи како је скуп, како он то тек онако само пита.

— Трисад грајцар, — одговара Тиролац.

— Хи човјече, за то мало књиге!

И сад настаје погодба. Онај узео па хвали ли хвали, запjенио, па све чита најљепша мjеста: како ће бити снијега, кад је пун мjесец, кад уштап, и све тако. А бата опет куди... Како је танак... Како му баш није од потребе, како ће он кад оде у град..

И овамо и онамо и најпошље длан о длан, за два десетака у готовом новцу, комад сланине, мало ужине и који гутљај ракије. Бадава, што бата умије да се ценка, то не роди!

И онда — наравно дјеца само гледе, — бата узео лиjепо чувалдус, па боди овамо, боди онамо, и тек наjедаред начинио петљу, па га обjесио ниже иконе. Ту му је право мjесто.

Скинуо је и ту бригу с врата. Зна кад је Божић, зна кад су Врачеви, зна какво је сутра вријеме, зна једном ријечи да има календар у кући.

* * *

На столу је разбацан читав пласт календара за 1900 годину. Браћа Савићи из Биограда начели су ово стољеће са *Новим Веком*, великим илустрованим календаром. Штампарија Павловића и Стојановића такође у Биограду јавили се *Српском Звездом*, која је на календарском небеском своду почела ове године први пут да свијетли. Српска Дубровачка Штампарија А. Пасарића уз малу цијену од 40 новчића, а опсежним материјалом из-

дала је такођер један календар. Књижара Браће М. Поповића у Новом Саду поред стотине разних својих календарчића, то јест поред стотине разних својих корица за календаре, испрсила се *Великим Орлом* коме се никако не знају године живота. За тим скромни Цариградски *Голуб* са својом поучном садржином и календарски пиколо: *Мостар* са својим укусним корицама, спретним форматом и чисто календарским и статистичко табеларним дијелом. Његово је мјесто — џеп.

Ако је по насловима гледати, све је заступљено: астрономија, орнитологија и географија. Свака покрајина има свој календар. Како је изгледа да ће се укинути још и календарски жигови, имаће свака жупанија, свака општина свој календар.

А како се уређују ови кућевни Требници? Шта би имао да служи за програм једном добро уређеном календару... Ко би знао!

Нови Век, најнесистематскији календар у овој гомили, и не изгледа толико српски календар, колико какав амерички кочијашки реви. Шта ли све нема набацаног у овој књижевној торби?! Какав женијални микстум, какав узорити неред! Ђура Јакшић српски пјесник, Стефенсонова прва локомотива, Награђен најтежи пастув, Свјетска књижевност Ђорђа Брандеса, Растргли га пси, Гроб Бранка Радичевића, Морска змија и Хуанг-Хсу, кинески цар!

Браћа Савићи са својим вашарским издањима у пошљедње вријеме почели су свом снагом да имитирају Браћу М. Поповиће. И на жалост као да им то изванредно испада за руком!

Српска Звезда. Ово је један лијепо срећен књижевни зборник савремене српске белетристике. Уредник је то хтио и у том је успјео. Радови су уз свој књижевни тип уједно и занимљиви. Ту су лијепи стихови од Змаја, Милорада Ј. Митровића, Р. Ј. Одавића, Јована Дучића, Дим. Глигорића-Сокољанина и С. Д. Мијалковића; приче лака стила и интересних сижеа од Бранислава Ђ. Нушића, Милована Ђ. Глишића, Марка Цара, Јанка Веселиновића, Свет. Ђоровића, Симе Матавуља, Тасе Ј. Миленковића, неколико хигијенских чланака и биљежака. Гајење шећерне репе, што је врло потребно, нарочито од како ће се и у Србији да установи скоро велика Шећерна Фабрика. И ако овај зборник није можда приступачан својим програмом најширој маси, али оном кругу коме је намијењен, одговорио је потпуно свом задатку.

Мало се закаснио, ал је зато угледно приступио *Орао* кога уређује Стеван В. Поповић а издаје Српска Манастирска Штампарија у Ср. Карловцима. Календар испуњен са врло много пригодних слика и са одабраним садржајем, међу којима је и лијепа прича младог приповједача Милана Будисављевића: *У Жигину кланцу*. Стеван В. Поповић умио је и ове године да свом календару даде породичне српске топлоте, којом одише свака страница, свака сличица у овој књизи. Као премија *Орлу* на првој страни лијепо је израђен један вијенац дјечице, једно јато главица српске дјечице, што честитају своме чика Јови педесетгодишњицу. Ко не би међу силним овим главицама нашао лик сличан своме дјетету! Ми *Орао* топло препоручујемо.

Велики Орао, али не онај прави *Орао*, што га уређује Стеван В. Поповић, него онај Браће М. Поповића прокријумчарени *Орао*, који се само по својим корицама тако зове, а у самој

ствари, то је: „Српски Народни Илустровани Велики Календар“, који према потреби носи разна имена слична или другим признатим календарима, или бучним именима, која дижу себи патриотску рекламу. Календар је опсежан због силних огласа: пилула за чишћење крви, наштампаних папира, који се у Поповићевом каталогу зову књиге, и разних: барјака, кандила, цигаља... Ово и није толико „Календар са огласима“, колико „Огласи са календаром.“

Осим неких пригодних слика, већином су покупљене из старих календара и туђих ансихтскарата. А дабогме и Драјфус је ту...

У осталом ово је споменуто тек само публике ради, јер Браћи М. Поповићима и не вриједи говорити... Њима се говорило и говорило и све узалуд! Кад би се могло можда полицијским путем какогод по што шта учинити, али критика је за њих и сувише незнатан миг.

Добру је досјетку донио *Врач Погађач* у једном свом броју: како Браћа Поповићи намјеравају ове године отворити уз књижару „селхерај“, а до године, ако Бог да, и бријачницу. Сретно!

Остала су нам још два мала календара: *Голуб* и *Мостар*. *Голуб* је намијењен Старој Србији и Маћедонији са нарочитом поучном садржином, сходном својој публици. *Мостар*, мали, џепни календар издавачке књижарнице *Пахер и Кисића*, и опет је нов доказ лијепог, спретног и укусног издања, која се у овој штампарији јављају, гдје се брине и пази на најмању ситницу око спољашње израде сваке њихове књиге.

* * *

Или замислите на примјер једно село без календара. Имао на примјер попа календар, ал дјеца као дјеца, поцијепали ликове па начинили змај. Е сад гдје ти је ту Божић; гдје је храмовни дан; кад да се пуца из топова; кад да се мијења скупштина; кад ће тутори положити рачун и истрести из чарапе бакар, и у опште кад да легнеш, а кад да устанеш. Јест, каже, куца на торињу седам. Аха, седам; а је ли то седам оно у јутру седам, ил је то седам оно у вече седам?

Ја, на примјер, да нема календара, ја бих га просто морао измислити! Ил га исмислити, ил скрстити руке на груди, па лијепо лећи до покојног Андрије пољара, који је такође за то умр̃о, што није знао: кад је дан и кад ноћ.

Па и кад већ прође година, календар је ипак — календар. Можеш ако хоћеш исјећи слике, па лијепо да излијепиш по дувару. Има ко то врло лијепо умије, да излијепи! И онда ово је овај, оно је онај... Треба потпалити ватру, одереш који лист, па онда то ти је... Чика Јови не стоји добро камиш у лули, а он одере мало од календара, попљује, навије, па као заливен... Идеш да дариваш сину невјесту, а себи снаху. А ти дукат, па лијепо увијеш у лист од календара... Хоће нана да остави иглу, куд ће, шта ће, у календар... Хоћеш да осушиш које зрно од бундева сјемена, опет одереш календар. И овамо и онамо и таман нова година, а ти само још један лист у календару.

Ах, календар је једна красна ствар!

Singularis

Оцјене и прикази

Пјесме Милете Јакшића*)

Знанствени и критички дух, којијем је наш вијек прожет, није ни најмање склон пјесницима, које данас нико други и не чита, до ли сами пјесници. Они данас изгледају као недорасла дјеца у колу бркатијех људи, који њихов посао сматрају дјетињаријом. Како би данас људи губили вријеме и главу ломили да у једнаке врсте збијају низове отмјених ријечи и да им при крају траже сличан досјетак (риму), кад се све то може изразити у дивној, милогласној, живописној прози, која је у нијансирању најделикатнијих осјећаја допрла до савршенства? Пјесници су имали смисла у старо доба, кад још није било писменâ, или кад су се људи заносили музикалношћу усменог говора и рапсодије својијех барда гласно пјевали и на тај начин преносили с кољена на кољено. Али данас, у вијеку филолога! Данас, кад су језикословци (да их бог убије) махом земљу притисли!

Љубав ка симетричком нагласку и ритмичком тôку реченицâ пренесена је у наше доба на прозу. Па ипак, пјесници се још не предају, они се још боре за свој опстанак. Изгледа чисто, као да у својим архајичким, рекао бих скоро беспосличарским вјецбама, налазе неку особиту наслâду, и то тијем више, што они сами, међу собом, осјећају потајни чар тијех вјежба, а непосвећени га једва могу и да појме. Али ће струја времена најзад однијети побједу. Скоро ће доћи вријеме, кад ће задњи пјесник жртвовати пјевачици Вили своју задњу голубицу. Ако сви знаци не варају, на измаку 2000 године неће бити више ни једнога стихотворца.

Дотле, међу лабудовијем пјесмама, што их пошљедњи пјесници с времена на вријеме у свијет пуштају, заузимљу видно мјесто и пјесме млађијех Срба пјесника, који се у томе показаше достојни својих сјајних домаћих традиција. А међу млађијема, који се подигоше ослушкујући отмјене звуке Војислављеве лире, заузимље, ако се не варам, прво мјесто Милета Јакшић, који нам ево, након десет година тихог и самотног пјевања, пружа сабране у једну књигу своје дојакошње пјесничке саставке.

Рекао сам навише е ми данашњи пјесници изгледају некуд, као недорасла дјеца у колу већ маторијех људи. Еле то је утисак, под којијем сам био, читајући ову нову књигу српскијех пјесама. Но, да ме когод не би криво схватио, хоћу да тај свој естетски утисак укратко објасним.

Један пјесник талијански (G. Pascoli) рекао је једном да прави пјесник треба сав свој вијек да остане дијете. Он је тијем хтио рећи: само су дјеца, својом невином, од свјетских порока чистом душом, кадри да гледају простодушно и безазлено на појаве у животу. Она једино могу да спрам великијех туга и радости осјећају ону невину стрепњу, у којој лежи велики дио пјесничкога надахнућа. Кад би мало дијете могло да научи технику, којом владају људи зрели и изучени, оно би јамачно предњачило у пјесничкој инспирацији. То је, ако се не варам, хтио да каже талијански пјесник; а то сам, како рекох, и ја осјећао читајући пјесме Милете Јакшића.

О Милети, као приватном лицу, ја не знам скоро ништа, али бих по његовијем пјесмама, које сам давно примјетио и заволио, рекао да је то момак, који је и као зрео човјек задржао један дио наивнијех осјећаја своје ране младости, а то унаточ суровој и непјесничкој суштини данашњег дана. Чујем да је Милета своју пјесничку каријеру започео пјевајући дјечије пјесме у Змајевом *Невену*. То је веома карактеристично по пјесника, који ће се као зрелији човјек одликовати јасноћом и здржаношћу форме чак и у најскабрознијим предметима. Пјевајући љубав, он се држи увијек на некој идеалној висини, а као

*) Милета Јакшић: *Пјесме*. Вел. Кикинда, Штампарија Јована Радака 1899.

сликар и тумач појава у природи клони се небулозности и одвећ прекаљене фразеологије. Једном ријечју, отмјена простота — обиљежје свих правих пјесника — и његова је карактерна црта.

Љубав и природа — то су, дакле, двије велике музе, које је Милета као пјесник дворио. Но љубав је, изгледа ми, код Милете била само епизода, док је његова велика и постојана страст била природа, наиме поља, шуме, појање птица, жамор вода и онај тајанствени шум васељене, којијем је пољски живот прожет. Или се ја увелике варам, или је Милета Јакшић заслужио име првог буколичког пјесника данашњег Српства. Он је чак и своју љубав заокружио веселијем сликама из пољскога живота. У том је погледу особито карактеристичан његов циклус *Nocturni flores*. По деликатности, којом је еротички елеменат ту сплетен са елементом пастирским, могле би се некоје од тијех пјесама без зазора да упореде са оним њежним саставцима грчке *Антологије*, оног дивног зборника поетског бисера, у којему је древна Греција сабрала најслађи мед са својег пјесничког Химета.

Не смијем да се упуштам у цитације, јер би ме то довело у неприлику. Гдје су лијепи стихови у већини, ту је тешко бирати; ипак отргнућу из тога вијенца двије, три китице, ради примјера:

. . . . . .

Уска је стаза куд ми идемо
Образ уз образ, груди уз груди.

Пред нама густо грање се плете —
Крчећи пут кроз шипраге мирне
Тргнеш се кад те гранчица смете
И росан лист ти образ додирне.

Па се приљубиш уз моје лице,
Ал' када сретнеш пољупце моје
Тргнеш се опет — тад нехотице
Листак додирне образе твоје.

Не да ти мира несташна грана
Нудећи своје лиснате венце
И љубимо те до белог дана
Час она, час ја, све наизменце.

Колико је Милета заволио пољску природу показују, међу осталијем, и његова упоређења, у којијема се такође огледа срећна рука истинског пјесника. На примјер за румене обрашчиће своје драге вели да су процвјетали

К'о међ златним житом орашак румени;

а о брујању звона у прољетном јутру вели красном фигуром:

Звона брује: звуци светли и весели,
К'о да се разлећу голубови бели.

Милета је по својему темпераменту, у неку руку, огранак оног дивног јелинског соја, у којега је говор био сушта поезија, а божанства којијема се клањаше: јарко сунце и разни облици мајке Природе. Не захтијевајмо од њега да ступи у редове модернијех бораца за књижевност социјалну; он то, код своје сањалачке ћуди, не би ни могао; он је по осјећају и погледима савременик Тарантског Леониде и оне красне фаланге избраника, који су тежили да остваре правду и истину, његујући љепоту.

Његово фино умјетничко самоваспитање, његово лирско одушевљење за све што је лијепо и отмјено, издваја га увелике од оних модерних пјесника-колориста, који жртвују сваки други обзир сликарском изразу, пластичној фрази. И Милета је сликар, али сликар који приказује ствари, како се рефлектују у његовој души. Нијесу то проста набрајања спољашњијех предмета, ни гомилања звучнијех придавника: као сви прави пјесници он *живопише* ријечју, те су му понекад довољна неколика потеза, па да нам истакне пред очи најширу слику. Ево, између многијех, два примјера о томе:

Златно јутро трепти кроз маглице беле
Па бисерје круни по лисном дрвећу,
Рани ваздух мири, журе вредне пчеле
Са поздравном песмом у походе цвећу,
Слушам звоно сетно, што из даље пева,
Гледам како тихо мили река чиста,
Ведри исток, што се светлошћу облева
И прозрачни листак што на сунцу блиста.
. . . . . .
. . . . . .
Како ли је тихо! У сјају сунчану
Дремају дубраве. Гора невесела
Слути: тихо гуди на ведроме дану
Звоно у даљини, из планинског села.
Ту, где стојим, нема грма ни суварка,
Голет једва даје живот бедној травци —
Тихо је . . . на вису ветар само ћарка
Летају лептири, играју скакавци.
Далеко, на југу видокруг се праши,
И дими се раван; села расејана
Као беле птице на зеленој паши
Блистају кроз маглу сунчанога дана.
. . . . . .

Једино што би му се могло замјерити, било би то, што у овако краснијем „сликама“ не заузимље више мјеста душа човјечја, она за нас мимо ичега занимљива људска Психа, коју су и стари Грци — ти узор-сликари и моралисте од Омира до *Антологије* — изнад свега осталог постављали. То је, у осталом, захтијевала и грчка публика, која бијаше састављена од јунака, умјетника и филозофа. Па кад су то захтијевали стари Грци, како да се тога прођемо ми, *модерни* људи, који смо појам о души знатно проширили и, куд и камо, облагородили кроз XIX вјекова постојане борбе за душевна права?

Нек Милета Јакшић о томе размисли. Размишљали су и прије њега, а са познатијем успјехом, Волфханг Гете, Андрија Шеније и Уго Фосколо, његови идеални прародитељи.

Марко Цар

Три приче

од Чед. А. Поповића. Издање штампарије Ђ. Ђ. Мунца. Ниш. 1899. стр. 93. Цена 80. п. д. в. осмина.

Између „*Кратких потеза пера*“, који су изашли пре десет година, и које је потписани приказао у београдском „Колу“, и ове „*Три приче*“, Чеда Поповић штампао је велики број својих радова, штампаних и по разним листовима, и у засебним издањима. Они су по вредности врло различити, као што су то и по литерарном облику и предметима, али се за већину њих може рећи, да су израђени брижљивије од ових у овој збирци. У овој свесци штампани су: „После промене“ (нишке скице), „Песник“ и „Тријумф Слободе“! Ова последња прича је и једина, која бар донекле сведочи о даровитости Поповићевој, и ако је, као што је означено, писана 1893. год., за време емиграције пишчеве (ако се добро сећам). „Мале промене“ то су површна цртања паланчанских типова које у великој мери интересује промена министарства. Тај је рад новији од друга два, али и слабији од обадва, одликујући се летимичношћу, као да није ни писан за штампу, или је тек план за штампу, или је тек план за приповетку, односно низ слика. У „Песнику“ су хиперболиране успомене из паланчанске редакције, писане, такође, без претензија.

Кад год читам коју причу Поповићеву, мени је увек жао што свој дар посматрања не негује и што према својим радовима нема више очинске љубави. Пишући овако без икаквих претензија књижевних, он ће са свим изневерити све нас, који верујемо да би он могао бити добар и међу нашим писцима угледан приповедач, јер он сем дара има још и других квалификација које тако често оскудевају већини наших белетристичких писаца. Нарочито раније било их је доста који су мислили, да ће у Чеди Поповићу паланка наћи свога писца, који умотрава све њене добре и комичне стране, који јој познаје душу, и који ће је, заједно с извесним типовима којих нестаје, насликати, исмејати и срдачно похвалити као ретко ко пре њега или до његово време. Ако претпоставимо да он још не мисли напустити књижевност и затворити се искључиво у многоструке дужности државне службе у којој је, (а то смо сви из симпатија према његовом дару готови претпоставити) онда ће нам сви ови његови досадашњи радови бити само нацрти, спрема за оне који ће доћи, израђени брижљивије, дубљи, већи, знатнији.

Ове врсте много су мање посвећене оцени ове његове најновије збирке, а много више изразу искрених жеља да Поповић са више љубави и прилежања настави посао у коме ће морати имати успеха.

Harry

Књижевност

Приповетке Радоја М. Домановића II. књига. Изишла је и ова друга књига из симпатичног пера младог приповједача, који је читалачкој публици већ добро познат својим радовима из разних српских листова. У овој збирци изишле су ове скице, слике, сатире и приче: *Објава*; *Рођен дан*; *Не разумем*; *Промашена срећа*; *Слика са улице*; *А хлеба?!*; *Укидање страсти*; *Баба Стана*; *Снови и јава* и *Замена*. Све су ове окраће и подуже ствари скроз прожете или једрим хумором или горком сатиром, а све заједно носе на себи печат писца доброг посматралачког ока, вјеште кичице и лака манира при излагању појединих момената. И ова збирка прича само још јаче утврђује мишљење о Домановићевом урођеном таленту и његовој окретности у форми и стилу. Књизи је цијена један динар.

Мала Библиотека. Изишла је 6 и 7 свеска *Мале Библиотеке: Божићне приче* од више српских приповједача. У овој лијепој збирци скупљене су божићне приче млађих српских књижевника и са њиховим ликовима украшене. Има их седам на броју: Јован Максимовић: Бадње вече у ђачкој собици; Илија И. Вукићевић: Рождество твоје; Свет. Ћоровић: На бијелом хљебу; Јован Протић: Божић; Иван Иванић: Бадње вече на мртвој стражи; Милан Будисављевић: Христос се роди и Марко Цар: На бадњи дан. Овај мали зборник препоручујемо нарочито као згодан божићни и иначе поклон свакој српској кући.

На бунару. Познати Бечки њемачки часопис *Die Zeit* доноси у свом 271 броју један чланак из пера Lou Andreas-Salomé-a са насловом: *Руске приче*. У овом се чланку говори о њемачком издању *Зборника* руских најљепших прича савремених књижевника, од којих је већ три књиге изашло у Берлину у наклади Joh. Räde-a. Хвалећи и заносећи се умјетничким радовима овог *Зборника*, гдје су заступљени Лав Толсти, Чехов и други, доноси и ове ретке: „Међу кратким причама *Зборника*, има првијенство од свију једна скица, која потиче не из руског, него из српског народног живота од Лазе Лазаревића *На бунару*, која је јединствена по пластици и савршена по љепоти.“ И тако је Лаза Лазаревић као Србин, међу толиким умјетницима свјетског гласа добио најљепши комплименат.

Ж. О. Дачић, писар министарства просвјете и црквених послова и наставник гимназије Вука Ст. Караџића, дао је у штампу књигу за младеж *У слободним часовима*. Књига је нарочито спремљена, да послужи српској младежи као читанка, коју ће читати и прочитавати ван школскога времена, у слободним часовима. У њој ће бити низ одабраних, забавних, поучних чланака, намијењених: да послуже омладини као лијепа и здрава забава а и као допуна ономе што се у школи предаје. Да књига што боље одговори намјени и буде што милија читаоцима, биће украшена великим бројем лијепих слика.

Цијена је овој књизи 80 пара, за претплатнике *само 50 пара*. Претплату ваља слати г. Дачићу. Сиромашни а одлични ученици народних и средњих школа, из свих српских крајева, добиће књигу на дар. За ово ваља да се пријаве коме од скупљача, да би им се преко њега послала књига, те заштедили поштански трошкови око слања књиге свакоме посебице. Скупљачи добивају десету књигу за труд и накнаду издатака око слања претплате.

Француска оцјена књиге **Буњевци и Шокци.** Велики француски лист у Цариграду „Moniteur Oriental“ донио је оцјену Иванићеве књиге *Буњевци и Шокци*, која је ту скоро у трећем издању изашла у Биограду. Писац је оцјене један Француз, који стално прати новије продукте наше књижевности. О расправи Ивана Иванића изражава се врло похвално, називајући је „дјелом врло знаменитим“ („un ouvrage fort remarquable) и „публикацијом која је интересна са разних тачака гледишта“ и у пуној мјери заслужила „сјајну награду од српског књижевног друштва („Матице“) и повољне оцјене српске штампе.

Јосиф Холечек, познати књижевник чешки и давнашњи пријатељ српскога народа, написао је и издао књигу *Na Černou Horu*, гдје са пуно симпатије говори о Црној Гори при крају деветнајестога вијека. У прилогу „Narodnich Listy“ 354 броју, изашла је критика на ту књигу. Критичар вели да нема готово књиге, која би на се привлачила таку пажњу као ова Холечекова.

Ljubljanski zvon, у својој децембарској свесци, доноси неколико биљежака из књижевности српске и хрватске, које скроз одишу извјесном мржњом према српској књижевности и српским листовима. У тим се биљешкама са много смјелости тврди: *како српски листови не оцјењују једнога књижевника по вриједности, него по томе, како се он осјећа*. „Ако чују, да осјећа српски, ударају Срби у таламбасе и у велико

хвале списатеље, какав је Иво Ћипико"... Затим говори о Ћипику и вели, да га српски листови *зову Србином* и *због тога* кују у звијезде. Но баш се ту и преварио писац биљешке и напоменуо, да је *српски лист* Мостарска „Зора" приказала његову књигу *као хрватску* новину, а њега назвале *Хрватом*... То је била чиста истина, али то је и доказ, како Срби оцјењују! Кад је „Зора" као *српски лист* њега огласила за *Хрвата*, она га је *врло повољно оцијенила*, не обазирући се ко је ни откуд је, него *какав је као књижевник*. Ова чињеница довољна је да писца утјера у лаж, те доказује, да није мислио при писању, него само којешта набацивао на хартију... Међутим нама је особито мило, што можемо ону нашу биљешку исправити, јер се Ћипико одиста осјећа Србином. То смо доцније читали по многим листовима, а то је и он сам, у писму, изјавио нашем сураднику г. Свет. Ђоровићу. Ми смо га онда угурали у Хрвате за то, што смо књигу (латиницом штампану у Дионичкој Тискари) добили из Загреба, а њега прије нисмо изближе познавали. Оволико за сад.

La Revue Britannique. -- Овај париски мјесечник, који је у првим годинама свога излажења доносио већином пријеводе из енглеске књижевности и упознавао читалачки свијет на јевропскоме континенту са новинама у Енглеској и у Америци, донио је до данас један низ радова о нашем народу, које оригиналних а које преведених. Њих има толико, да би њиховим натписима могли попунити неколико ступаца овога листа. Од главнијих радова, који су штампани у последњим годинама, биљежимо ова два: Souvenirs de jeunesse d' un Croate, par Emériс Tkalac, traduit par Auguste Dietrich, 1897. г., књ. I.—VI., и *Сеоанка*, роман Јанка М. Веселиновића. у пријеводу A. Giren-a, 1891., књ. I.—II. A. Giron превео је на француски и Веселиновићеву приповијетку *Чйни*, која је штампана у Revue internationale, 1887., књ. XV, стр. 585—667., мјесечнику, што је до прије неколико година излазио на француском у Флоренцији, под уредништвом познитог српског пријатеља грофа Анђела де Губернатиса. *Н.*

Кратке вијести

* Протођакон г. *Филип Радичевић* прославио је 16. децембра прошле године на Цетињу четрдесетгодишњицу своје свјештеничке службе. Г. Радичевић познат је са неких својих радова у српској књижевности. Честитамо!

* *Летопис* Матице Српске у Н. Саду доноси у својој пошљедњој свесци у лијепом пријеводу *Змаја Јована Јовановића* први чин Гетеове *Ифигеније*.

* 22 број *Aus fremden Zungen* доноси пријевод приче Јанка Веселиновића: *Слијепи дека*, а *Magyarország*, што излази у Пешти, доноси у свом подлиску опет од Јанка Веселиновића мађарски пријевод приче: *Деда*.

* *Бранково коло* доноси у свом 49 броју један занимљив чланак из пера дра Илије Огњановића: *Јулије, друг Бранка Радичевића*, што је прије био штампан у лиску једнога новосадског политичког листа. *Бранково коло* би добро учинило да више пута пренесе по који рад нарочито из оних листова, који у овим крајевима немају приступа.

* *Kleinmayr & Bamberg*, књижарница у Љубљани, спрема ново издање дјела великога словеначкога пјесника Фрање Прешерна. Издање ће бити елегантно и укусно, достојно онога, чије ће пјесме остати увијек ненадмашиве и којима се браћа Словенци с правом поносе.

* *Мати и син*, приповијетка Краљице Наталије, преведена је на словеначки и штампана у „Vencu slovanskih povestij", што га издаје књижара Габршчекова у Горици.

* Димитрије Шолајић позива на претплату своје три приповјетке: *Кадет на маневру и на II-ом маршу*. Цијена је 0.50 дин. а претплату ваља слати на уредништво „Дневног Листа" у Биограду.

* *На сами Бадњак* слика из Далмације од Иве Ћипика преведена је на чешки у недјељном забавном прилогу „Народних Листи" у 356 броју.

* У Нишу покреће професорски збор тамошње гимназије нов белетристични лист *Градина*. Лист ће излазити двапут мјесечно.

* Штутгартско-Лајпцишки *Neue Musik-Zeitung* доноси у свом 24 броју окраћи приказ Дозелиног *Поздрава из Мостара*, гдје се каже да је то: низ карактеристичних српских пјесама, за гласовир вјешто хармонизираних.

* Народним прилозима Руса скупљено је 80.000 рубаља, која ће се сума употребити за подизање споменика великом руском приповједачу Николи Гоголу, писцу *Ревизора*, *Мртвих душа* и т. д. Откривање споменика биће 21 фебруара 1900 г., о педесетогодишњици смрти великога Руса.

* У *Цариграду* и у *Солуну* излази по један илустрован лист за турске женскиње, који се према приликама и цензурној стези, доста добро уређују.

„Источна Маћедонија." Дванаести одјељак другог дијела политичко-етнографске расправе Ивана *Иванића* „Источна Маћедонија" почео је излазити у биоградском „Трговинском Гласнику." Бугарска штампа оштро напада ову расправу, јер јој не иде у рачун што писац доказима у руци утврђује да су Маћедонци *Срби*, а не Бугари. Дванаестом одјељку је натпис: „Биланс бугарске и грчке пропаганде у Маћедонији."

* *Slavisches Echo* излази од нове године једаред недјељно. Годишња му је цијена 6 фор., а уредништво и администрација гласи: Wien — X., Eugengasse Nro: 37.

* *Бјернстјерн Бјернсон* ради на једном драмату, коме је наслов: *Laboremus!* (Радимо!) Задатак овог дјела је, да покаже омладини ону радост, која је са часним радом скопчана.

* У Новом Саду умро је *Ђорђе Ф. Недељковић* и оставио до 100.000 фор. на добротворне цијељи. Има људи који тек својом смрћу јавно прогово̀ре. Нек му је слава!

* *U četu je sreća?* зове се приповијест Душана Рогића, што је изишла у Загребу. На ауторово питање, шта је срећа, одговарамо: Sreća je u tom kad se gospodin Rogić ne bavi književnošću.

* *Хенрик Ибзен* завршује своје најновије дјело *Кад се међу мртвим пробудимо*, чија ће премијера бити по свој прилици у Берлину.

* Ми смо прошле године јавили да ћемо донијети приј̀евод чланка Ђорђа Брандеса *О српској књижевности* али нас је *Звезда* доцније претекла. Чланак је због тога разложен.

Умјетност

Мачевање, слика Паје Јовановића. Уредништво „*Зоре*“ добило је од г. Петра Николића из Загреба, на приказ нову једну слику, која је умножена, те је сада приступачна публици по цијену, као и прве слике из накладе исте фирме. Није потребно трошити много ријечи у препоруку ове слике, кад је доста да се зна, да је *Јовановићева*. Ми у њој видимо старога деду, како је узео јатаган, угиснуо га унучету у руку и учи га да влада њиме; према њему сједи други Црногорац, који такође држи јатаган, да дочекива ударце малишанове; око овога сједе два три друга Црногорца и са особитим задовољством посматрају ову пробу, а њима за леђима стоји мајка са одојчетом на грудима, па је сва сретна, што је дочекала да рођеним очима види, како јој је синак дорастао дотле, да јатаган прихватити може. Читава група чини необичан утисак на гледаоца. Није то нешто обично, нешто безначајно, та је слика пуна живота, пуна истине и она нам много говори. Да напоменемо само како је Змај пјесник тумачи:

— Ево теби, чедо моје,
Јатагана оштра, љута,
Њим је ђедо за слободу
Борио се много пута!

Твоја снага сад тек јача —
И још није време поћи.
Држ га јако — тако, тако —
Деда ће ти припомоћи.

Та ни соко полетарац
Оног правог маха нема,
Ал' зарана крила шири,
Јер се за лѣт виши спрема.

Знаш ли шта су наши крши
Сачували српском роду,
Знаш ли, како Црногорац
Радо гине са слободу?

Ти јатаган чврсто држиш,
И мишка ти није мека,
А мајка ти удиљ прича,
Шта Косово од нас чека...

Ми од своје стране не можемо ништа више да додамо, осим да свакој српској кући најтоплије препоручимо дивну ову слику, као најљепши украс.

Библиографија

Гроф Л. Н. Толстоj: **Васкресеније** с руског превео Јован Максимовић. Свезак 7. Издање књижарнице код Вука Ст. Карацића Св. Ф. Огњановића, у Срем. Карловцима 1899. — Цијена 20 новчића.

Милутин Јакшић: **О Арсенију IV.** Јовановићу Шакабенти, лекције из историје Карловачке Митрополије по архивским изворима. У Карловцима, српска манастирска штампарија 1899. — Цијена 1 круна и 60 потура.

Забавник *Српске Књижевне Задруге свеска 11.* 1. *Давид Коперфилд*, роман Д. Дикенса, превео с енглеског Драгомир М. Јанковић (наставак); 2. *Рат и мир*, роман Лава М. Толстога, превео с рускога Милован Ђ. Глишић (наставак); 3. *На прелому*, прича О. Н. Чјумине, превела с рускога Дар. П. Михаиловића (свршетак); 4. *Вилем Вилсон*, прича Е. Е. Поа, превео с енглескога Владислав Савић.

Др. Ђ. Димовић: **Писма из Шпањолске.** Загреб, штампа српске штампарије. Цијена 1 круна 60 филира.

Милета Јакшић: **Песме.** Вел. Кикинда, штампарија Јована Радака, 1899. Стр. 186. Цијена 2 круне.

Мита Калић: **Змајованка** у славу педесетогодишњице песника Змај Јована Јовановића, Сомбор, штампа Фердинанда Битермана и сина 1899.

Нездраво је, од Др. П. Бергера, превео Божа Савић, цијена 1 круна.

Књига за младе жене, од Др. Алинсона у Лондону. Цијена 1 круна.

Поверљиви савети за младе људе, од Др. Шперија, цијена 1 круна.

Поверљиви савети за младе девојке, од Др. Шперија, цијена 1 круна. Издање: Књижаре Савића и друга. Биоград.

ИЗЈАВА

Због мојих приватних послова, морам да проведем дуже времена изван отаџбине. С тога ми је уређивање *Зоре* даље потпуно немогуће вршити и уступам га с повјерењем другу, г. *Атанасију Шоли*, досадањем члану редакције.

Женева, јануара 1900. **Јован Дучић**

Исправак. У новембарској свесци „**Зоре**“ од 1899 г., а у приповјетки И. Иванића „**Бели коњ,**“ у првом ступцу 369 стране трећи ред озго, стоји *погрјешна* реченица: „То је био наш краљ, али“ и т. д. а требало је да стоји као што је у рукопису и било: „*То је био наш* **крах** (krach — пораз), али“ и т. д. Молимо читаоце да ову штамп. погрјешку исправе.

САДРЖАЈ: „*Низбрдица*“, од Уредника. — **Пјесништво:** Алекса Шантић: *У туђини*, — *Харфо моја...*, — *Споменци*, — *Јесењи дан*, — *Елегија*, — ***. — **Приповијетке:** Свет. Ђоровић: *Снијег*, слика. — Јован Протић: *Игњатије Јевремовић*, из сеоских фотографија. — П. П. Гнедичь: *Тајна Јулија Теодоровића*, превео Никола Теодоровић. — **Чланци:** Архимандрит Нић. Дучић: *Смрт Але Кедића*. — Singularis: *Календари за 1900 годину*. — **Афоризми:** *Љубав*, прибрао Ј. П. — **Писма:** *из Женеве*, од Ј. Дучића. — **Оцјене и прикази:** *Пјесме Милете Јакшића*, оцјењује Марко Цар. — *Три приче*, од Чеде А. Поповића, оцјењује Harry. — **Кроника:** — *Књижевност*. — *Кратке вијести*. — *Умјетност*. — *Библиографија*. — *Изјава*. — *Исправак*.

Претплату **Зоре** прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКОМ УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. II.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. фебруара 1900.

ОДГОВОРИ

На питања нашег уредништва српским књижевницима

Драги уредниче,

Доста давно добио сам твој циркулар са десет питања. И баш онога дана када сам са одговорима био готов, полиција ме је затворила, а рукопис место да читају претплатници лепе *Зоре*, читала је београдска полиција.

Али ја сам се обећањима *Зори* много задужио; за то хитам да се одужим и својој савести, и поново хитам с одговором, ма и овако позно и с неруке.

Твој циркулар и ако нема баш практичне вредности, има бар ту добру страну, што ће одговори изнети приближно јасну слику гледишта наших писаца о темама и предметима, чијим су идејама свој век посветили.

Али, с друге стране, ти ме одговори, ма какви да су, унеколико подсећају на оне савете по листовима и календарима, у којима се говори о томе како се прави салата од младе бораније, које је најбоље средство противу пацова. Уз ове одговоре прикладан би био и овај: како се у Срба најлакше постаје књижевник?

Тих твојих десет питања имају своју историју. Пре неколико година Jules Huret, обратио се неколиким француским писцима да му саопште свој суд о двема најбољим књигама; а пре осам година мој друг и пријатељ, Kurt Grotewitz, тада уредник угледног недељног часописа „Magazin für Literatur“, што у Берлину излази, поставио је слична питања о немачкој књижевности и њеној будућности.

Одговори на питања, која си ти поставио, сачињавају у неку руку конгрес мишљења српских писаца и мислилаца о нашој књижевности. Сви ти одговори сачињавају збир мишљења и чине, крај све хетерогености и супротности гледишта, изве-

сну целину. Што се и ја придружујем то је да својим одговором томе концерту мишљења допринесем и ја један дисхармоничан тон. — Ти не треба да се љутиш ако сви писци не пошаљу своје одговоре: што је мање мишљења изнесено, мање је грдње и скептицизма, мање је прекора и одрицања. У осталом, о темама, које си ти поставио, могу с истим правом и некњижевници говорити и расправљати.

Ја сам, одговором својим, у недоумици: ти захтеваш да у неколико реченица, концизно, одговорим на десет тако крупних питања, а и сам знаш и увиђаш да свако посебице заслужује да се у читаву књигу пише.

1. *Шта мислите о сувременој књижевности?* Одговором на ово питање, одговара се у исто време и на осталих девет питања. Сва чине циклус и уплећу се једно у друго. Но прво питање је неодређено. Појам речи *књижевност* веома је опширан, а извесно, то се види из осталих питања, ти мислиш о књижевности у најужем значењу.

Ваља имати на уму да је књижевност организам, сличан бићу живом, да се развија и храни духом епохе и духом великих савременика; она захвата собом читаве нараштаје и цео народ; по књижевности се карактеришу епохе у једном друштву.

Твоје питање даје прилике каквом оштроумном посматрачу да уђе у једну интересантну лабораторију духа српскога. Али та занимљива и важна тема захтева дубоку студију.

Пре него што си ти и поставио то питање, са више пријатеља расправљали смо ми о српској књижевности и о њеним задацима. И овде је било оно: quod homines, — колко људи, толко ћуди. На једној су се тачци стицали: наша књижевност не одговара савременим захтевима и очекивањима.

Ја се овде заустављам управо ограничавам да изнесем опширно своје гледиште; допустићеш ми да онако с руке, надохват, претрчим с лаким одговорима преко питања. И површан одговор, тек је одговор, ма и погрешан.

По ономе што се развија пред нашим очима и с нама, књижевност ми личи на болесника око кога су се искупили многи и позвани и непозвани лекари и болест различно дијагностицирају. Друштво изгледа као болница, у којој, између осталих, болује и књижевност. Има утеха: болест није смртоносна.

У самој ствари у нас се данас не може говорити о књижевности као епоси, као струји и етничком агенсу. Ми данас место тога имамо неколико добрих књижевника и њихових дела. Мора се признати да у овој околини, као и на свима гранама живота и пословања, владају медиокритети. Књижевност још као да најкарактеристичније тај однос показује. И по њој би се уопште дало проценити: какве су нам моралне, социјалне и политичке прилике. Ми на овом пољу рада немамо избраника; клице њихове прождире средина, која воли само оно што је нивелисано; све што је равно, подједнако, где нико не сме и не може бити виши и испадати изнад своје околине. Многи се писци ни по чему не издижу и не разликују од оних којима пишу. А данас као да је ушао неки хук међу духове: пише и онај коме би много лакше било држати секиру ил будак у руци, него перо. Као што се у немачкој филозофија срозала и отишла с катедре на улицу, где, почев од Вунта па до Едуард Хартмана и последњег калфе берберског сваки хоће да филозо-

фише, тако данас у Српству сваки се осећа позван да нешто каже или напише. Ако игде, овде се може погодно применити онај Шилеров епиграм:

„Schlechte Zeiten, Gross und Klein,
„Grässliches Gelichter —
„Niemand will ein Schuster sein,
„Jedermann ein Dichter."

Од те средине веома се јако одвајају и образују засебан свет Његуш, Бранко, Сарајлија, Ненадовић, Лаза Лазаревић, Јакшић, Војислав; — али то су све покојници. Парнас је готово пуст. Ми немамо књижевника од фаха, изузевши Симу Матавуља и Јанка Веселиновића. Али они се у борби живота отимљу за кору хлеба, немајући кад да мисле о томе како би створили што велико а још мање како да постану бесмртни. Овим хоћу да кажем да су они принуђени на брзу руку, на дохват, за зараду да раде. И ако је оно што они стварају добро и лепо, то је једино зато што у њима постоји велика крупица талента. Српски талентирани писац, несумњиви песник има за својим леђима сенку што га целог века устопице прати: то је сиротиња. Нашег књижевника гоне и судбина и људи. Примери су излишни.

И за то што је писац посве зависан од свега и свију није у стању да се издигне изнад нивоа своје средине, а атмосфера у којој век проводи, угушује велике клице а даје маха развоју културним мијазмама. Глас медиокритета у галами живота заглушује речи талената, јер код нас није, као другде, геније сам себи најбољи протежер. Шта више бивало је да се и држава понашала равнодушно према ритерима пера и духа. Наши најбољи писци бивали су на сокаку. Једини је био М. Ђ. Миличевић, који је својим делима могао куповати плацеве и зидати куће.

Поред Јанка и Матавуља, Л. Костића и Глишића, иза Змаја и Адамова диже се на парнаску висину читава легија нових писаца, од којих неки већ на половини пута уморни застају. Ко зна колико ће их се сасвим горе успети! У том су друштву А. Шантић, Св. Ђоровић, Ј. Дучић, Андра Гавриловић, Ст. Матијашић, Ленски, Мил. Ј. Митровић, Божа Николајевић, Р. Домановић, Ст. Бешевић, П. Одавић. Испред њих се истицао Светолик Ранковић, човек пун талента, и ако под непосредним утицајем руске књижевности, ал њему не би суђено да доживи славу своју. Наше су наде уз остале; нас охрабрују најлепше жеље и очекивања; ми у њих с вером у будућност гледамо; — али они су још на путу; они су још без опредељености, без прецизног обележја, нису испољили сву своју индивидуалност.

Околина и прилике чине нашег књижевника веома зависним. Још кад се томе дода и то да већина наших писаца пати од неизвесног образовања, онда се може схватити колико је незгодан положај српских књижевника. У осталом, што се мене лично тиче, ја много не полажем на утицај околине; ја средини не придајем пресудну важност дејства на велике умове, јер они стварају из себе, испредају и обично иду против струје времена а често иду својим идејама испред својих санародника. По неки пут бива да су маси недоступне идеје таких људи што духом својим корачају испред епохе.

Као што се види незадовољни смо садашњицом књижевности, ма да нам се веома свиде и Јанко и Сремац и Цветић и Глишић и Матавуљ и Митровић. И оцењујући их по ономе што су ти збиља даровити,

али неиспољени својим талентима људи дали, књижевност ће имена њихова уврстити на врло видно место у историји. Али су сви ти ипак волонтери, литерарни доколичари, као што су многи трговачки помоћници велоципедисте што недељом уграбе мало времена да се провозају на точку. — Данас је таква социјална атмосфера где се развијају и клијају друштвене мијазме; у књижевности влада династија фразе (реч је о књижевности у целом Српству). Од средњих духова, осредња и књижевност; велики духови дају и велику епоху и велика епоха избацује на површину велике људе. Што се у таквим приликама и сићушни духови уздигну то је случајно и тренутно.

Српска књижевност находи се данас на једној прекретици; она преживљује своје прелазно доба. И ако смо незадовољни; и ако песимистичним очима посматрамо садашњост, ми с нестрпљењем очекујемо нову епоху. И ако много не полажемо на ово што имамо, ипак се надамо да ће то бити извориште за нове књижевне тековине и блага. Живимо у уверењу да ће после ноћи наступити зора, па макар петли и не певали. Наступа и развија се нова млада генерација пуна живота, љубави, воље, одушевљења —, дакле наступа право за нове наде и очекивања. Нада тај општи и давнашњи лажљивац обећава нама да ће свршетак овога века бити почетак нових светлих идеја што ће просинути кроз српско друштво и уздигнути српску књижевност...

2. *Да ли се и који ушјецај из страних литература осјећа у српској књижевности?*

Ово је велика и озбиљна тема. Она захтева озбиљну студију и захвата собом читаву књигу једну.

Кроз цели деветнаести век а и раније провлачи се кроз нашу целокупну књижевност на појединим местима Српства кад јачи кад слабији утицај страних литература на развој духова и кретање књижевности. Шта више ми можемо догледати и даље у прошлост и приметити утицај страначки.

Утицаји литеритура страних били су непосредни и лични. Најнепосреднији су они што су нам дошли преко Аустро-Угарске, а ранији преко Италије. У новије време тај се утицај не ограничава само на књижевност, него и на економски и политички живот, као и на разне културне установе. Уочљиви и непристрастан посматрач живота, социјалних прилика и односа, нарави и обичаја, увиђа на први поглед да тај утицај са стране није био увек користан; шта више примећује се да је на појединим пољима бивао чак и фаталан. Нисам вољан да ти до примерима документирам. Још, што се тиче књижевности, може се рећи да ту стојимо најбоље; јер се може констатовати само сингуларан утицај и посредан. Данас томе страном упливу на књижевност оскудева општа струја, недостаје заједнички смер, који је врло видан у утицају руске и шведске књижевности новијег колена на немачку. Овде се погледају упливи духа на дух, човека на човека, утицај једног књижевника на другог, али не на књижевност, на епоху, на струју, као што је то негда било у доба цветања дубровачке књижевности, која је ехо талијанске и као што је доцније случај у славеносербској и утицај тадашње немачке филозофије на Доситеја и цело време и романтике на Видаковића и све тадашње приповедаче. Чак су у то доба и грађански закони, које је радио М. Светић били копија аустри-

ских закона. Данашњи млађи т. ј. новији писци, изузевши Јанка и Матавуља, Сремца и Нушу (остављајући на страну Змаја, Глишића, Л. Костића, Адамова) већим делом служе се узорима, т. ј. угледају се. И у том послу нико се никаквог принципа не придржава; најзад, код оваког стања ствари, то није ни могућно. Сваки иде својим путем, ради по својој памети и угледа се на онога који му се у даној прилици највише свиди.

Нека покуша когод ма и летимичним погледом да учини једну кратку ревизију по години наше новије књижевности. Доста ће занимљиву слику угледати: један покушава угледање на француску натуралистичну школу, други се огледа да се у угледању приближи Тургењеву, један неспретно имитира Мопасана и тако даље. Иза Глишића и Л. К. Лазаревића иде Јанко Веселиновић и Л. Комарчић, а иза овога, трапавим корацима по истом друму, који је већ и разгажен потрчкују Ика Вукићевић и Ива Павловић, Радоје Домановић и — хајде да га са свим не заборавимо — и Мих. Сретеновић. Од старијих писаца потпуно су независни и самостални, зато и карактеристични Сарајлија, Његуш, Бранко, Јово Илијћ, Ђ. Јакшић. На Лази Лазаревићу примећујете утицај Тургењева, на Глишићу оштро око опажа у неколико дејство Шчедрина и Гоголља; Војиславу су углед Пушкин и Љермонтов. Светолик Ранковић у првим својим причама просто копира новије руске приповедаче. Кроз песме Јосифа Берсе звони талијанска музика, а у причама нехотично назирете утицај Запада. То вам је и са даровитим самоуком Царем. Да ставим тачку и ако би могао даље набрајати.

Овде би врло тежак посао био определити тачно — ко код нас у литератури утицајем својим превлађује: Запад или славенски дух. Најзад нашу књижевност нису уздизали ни характерисавали — а то је добро — ни „струја, ни правац, ни школа“ него таленат, дар, оригинал са чисто типичним особинама расе. Па то ће и у будућности бити. Свако време има своје потребе и идеале и изражава се у нарочитим формама у делима књижевним, па и угледи ће, као ефемерни, бити заборављени, а остаће да живи кроз нараштаје оно што је од еминентне вредности.

Писци новога колена највише и најрадије једну тему (данас већ стереотипну) обрађују: — село. Одатле добијају млеко, сир, па и приповедачке теме. То су оне што стоје иза Јанка Веселиновића, Милована Глишића и Л. Лазаревића. Друга група што се поводи за утицајима страних писаца: Будисављевић, Борко Брђанин, П. Одавић, Ж. Дачић, Ђока Ненадовић, Ж. Павловић, П. Талетов и — иже их числа њест. Ни једни ни други још не могу сасвим да се еманципују оне приповедачке шаблонистике која чини да им приче личе једна на другу ко што личи мућак мућку. Ми у списима тих, иначе талентираних људи назиремо добру вољу; али они нам још никако не дају оно што изгледа да су у стању дати српској књижевности. Допусти ми да ја овде могу једну утешну околност поменути: ми на арени књижевној видимо још младе људе; већина их пише од скора, те је предпоставка да ће временом постати пунолетни т. ј. самостални и да ће испунити наша очекивања.

3. *Шта мислите о српској читалачкој публици?*

У оном смислу, у ком би смо је ради имати ти и ја, такву читалачку

публику ми још немамо и не можемо имати. Управо читалачка публика још није створена, а оно што је има још није приуготовљена. Истина, ова тема могла би неке наше књижевнике и да љути; али ја се тешим тим што ми сваким даном добијамо све већи број људи који знају да читају; а то много значи. То значи да се српска публика тек сад припрема да буде читалачка.

Обраћам ти пажњу на ову појаву: погледај око себе и размотри — ко чита највише и ко купује књиге? Ово је важна ствар. Што је у другом свету непојмљиво, код нас је несумњиво: код нас су сами писци највише и читаоци. Јанко пише највише — Јанко и чита највише; онај ко не пише не мари баш много ни да чита. Продуценти књижевних производа у исто су време и најсигурнији конзументи. Најсталнији читачи су сами писци. Овде се само собом истиче читав низ питања: Ко је читалачка публика? Шта се најрадије чита? Који је писац најпопуларнији? Да ли онога највише читају који је проглашен за најбољег? и т. д. Поред писаца који су читаоци има и других читалаца; они су двојаки: једни су литерарни пробирачи — траже стране писце и већином сувише парфимиране и егзотичне предмете; други део чита новине и то им је сва књижевност. Па онда и ово: сви ћемо се сложити да су Ненадовић, Јакшић, Змај, Лазаревић, Јанко дивни, изванредни; — али наши филистри и њихова мушка и женска деца пре ће потражити „Вечерње Новости“ ил слично томе, јер је тамо роман „Катица Хајлбронка“, „Црвена Маска“, па ће се тек после тога сетити и лењо узети издања књижевне Задруге... О овоме би ти могао написати читаву Јеремијаду. Ма да би нам неко могао на овом месту пребацити: ни писци нису много далеко одмакли од публике, те у колико публика не зна добро да бира и чита, ни књижевници не знају баш најбоље да пишу. Рећи ће се: криви су сами књижевници што својим делима не задобију т. ј. нису у стању да задобију читалачки свет.

Овде одлучно узимам у одбрану наше писце. Ко зна са каквим одушевљењем и са колико пожртвовања принесе своју лепту свом узвишеном храму, онда се њима нема шта пребацити. У осталом ја писце браним још и за то што их волим. А она варошка читалачка публика — то ти је као гомила света на вашару: трчи оним шатрама где је највећа галама, где има највише шаренила. Деценије ће морати протећи да се припрема и васпита читалачка публика и да књижевност сматрају као потребу свога духа. Док књижевност не постане ехо духа духовитих људи, људи отмених идеја и тежња; док она не буде огледало живота и нарави и арена где се испољавају таленти и стимули за нове подвиге, дотле ће учешће читалачке публике у делима књижевне продукције бити безначајно.

Мимо те читалачке публике коју сам поменуо имамо још једну врсту читалаца: — народ. Док прост варошки свет тражи на литерарном јеловнику јефтину и забиберену храну, дотле народ чита Вука и Сановник и слуша гусле о саборима.

Уз писце и читалачку публику морам на овом месту, ма и узгред поменути и наше издаваче. То су пиљари, бакали, шустери. И ако би се зар и с правом могли пожалити: да ми немамо купаца за добре и лепе књиге. Нека би и тако било; али ја овде само наглашавам да су они просто скандализирали српску књигу у

погледу форме, облика, технике, а у извесним случајевима и саме садржине. Изгледа као да су издавачи још унапред начисто с тим да књигу спремају и издају пре за савијање сира и бурека, а не за штелажу или сто у кући. А да ти само скренем пажњу — погледај само на коју стару књигу из почетка овог века: *Робинзона Крусеа*, на *Голубицу*, *Доситеја*, *Жил Блаза Сантиланца*, *Подунавку*... У колико се књижари издавачи показују кратковиди те не разликују добро од рђавога, лепо од ружнога, фино од простог, у толико читалачка публика, са своје стране, упорно се упиње да нас, у много прилика, увери да је заиста без укуса и сређености у избору предмета за читање.

Па онда још једна ствар, која на први мах изгледа безначајна. Доста важну чињеницу чине новине. За њих се, у српском свету налази доста бројна публика; јер Србин пати од те болести што воли много да политизира и рад је новости у свету да зна. Па погледај само какве су нам новине, шта свету и читаоцима саопштавају и ко су им и какви уредници. Ја мислим да наше новине и новинарство ни један иоле паметан човек не може убрајати у књижевност, нарочито новинарство за последњу деценију овога века. Мислим да нико не би могао бити толико малоуман потврдити бесмислицу да ови умни брлози и жабокречине *Вечерње Новости*, *Мали Журнал*, *Bošnjak*, *Вече*, *Београдске Новине*, *Мале Новине*, *Наше Доба* — да оне сачињавају српску књижевност. Кад би се то што поменуте и сличне новине износе могло и смело врстати у књижевност, таман би то исто значило, као кад би неко овчије блејање сматрао за беседништво. Још кад човек погледа на ове умне наказе, што се зову новинари, е, ту, dificile est satiram non scribere. До скора је било код нас уредника *за апс*, новинара, који су напустили иглу, чекић, утију, оставили свој лепи шустерски, абаџиски, памуклијашки занат и „бацили се на књижевност.“ Ми и данас имамо велики број „новинара“ којих речник не прелази преко броја четири стотине, и то речи свога, матерњега језика и који још не могу да верују и да се помире с тим да се земља око сунца окреће. — Допусти да могу бар у загради поменути да је у нас било и таквих редакција и таквих новинара, који ничим не уступају ни најбољим европским подузећима ове врсте — али овде морам да прекинем.

Једно с другим писци још немају те могућности да покрену шири читалачки свет и да га задобију за себе; а публика још није толико примчива да књижевне производе добрих писаца уме ценити т. ј. у ње још није пробуђен интерес за добра дела. Кад то један пут буде — а извесно је да ће то време морати наступити — биће обезбеђени и књижевници и књижевност.

4. *Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву?*

Признаћеш, да је ово прилично критична тема. Па зар да се излажем и тој околности да будем прокритикован, други би рекао изгрђен, од наших самозваних критичара?

Па, допусти, да те запитам — где је критика? Примећујем, одговор ти лебди над уснама; помињеш имена: *Јавор*, *Стражилово*, *Омладина*, *Гусле*, *Дело*, *Рад*, *Бр. Коло*, *Бос. Вила*, *Зора*, *Преодница*, *Звезда*,... Стани!

Боже сахрани! Онда би, по тој аналогији, у ту шаблонску критику могао мирне душе уврстити и ђу-

мручке реферате и метеоролошке извештаје. Од *Данице* и *Виле* Новаковићеве, па до *Јавора* и *Стражилова,* од *Страже* до *Рада*, од *Отаџбине* до *Дела*, од *Б. Кола* до *Звезде* — све је то рад с руке, управо с неруке, рад на јуриш, за невољу. И још нешто: велика је већина углед. Руварац се угледа. Угледа се Св. Марковић на Доброљубова, Писарева, Вуловић имитира Бернеа, Др. Милан Јовановић прочитава немачке критичаре, Св. Николајевић се издиже у виши ранг критичара, али и он покушава да се начином излагања приближи великим есејистима европским. Пре неколико година обратио је на себе пажњу А. Николић и с правом се је очекивало да он дигне критику до књижевности; али он је у своме заносу тако слободно око себе размахивао, да је често захватао и предмете који ни по чему нису спадали у делокруг његовог критичарског позива и дискусије. Тим хоћу да напоменем да је Николић са једнаким познавањем и самоувереношћу разматрао и Дарвинову теорију о постанку фела као и какву Шекспириву трагедију, правне књиге као и разноврсне школске уџбенике, песничке производе као и економске студије, пољопривредна дела као и језиковне расправе. За то се баш овај веома даровити и опсежна ума човек није више испољио у ономе што нарочито чини његову особеност; није се дотле усавршио да постане оно за шта збиља има неоспорно највише позива у себи — није постао литерарни критичар.

После њега и пок. Вуловића, који се у неколико био препородио, наступа обрт у развоју критике. Представљају нам се раденици са сређенијим погледима, са опредељенијим тежњама. На једној је страни Богдан Поповић, на другој др. Љ. Недић. Првоме је књижевност и књ. критика струка; ми очекујемо, боље рећи ишчекујемо од њега много, али, како изгледа, нерадо се лаћа пера; Недић и ако уноси гледиште у своја излагања, наслања се и на личне импресије, те тиме својим расправама даје полемичан тон.

Мислим да нећу погрешити ако допустим себи слободу да поменем неколико имена, који су почели приказивати своје критичарске погледе. Али је веома велика штета што им овај иначе деликатан и симпатичан посао није толико за срце прирастао, да га са свим пригрле и на њему истрају. Велика је вероватноћа да би они својим назорима и излагањима отворили нову еру српске критике. Збиља, човек мора искрено да жали, ако они сасвим окрену леђа критици. У ту групу долазе Светислав Симић, Јаша Продановић, Светолик Јакшић, Слободан Јовановић, Јефта Угричић, Јован Скерлић, Бор. Поповић. Допусти ми да овде своју љутњу изнесем на Св. Симића, Слободана Јовановића и Јефту Угричића — што су се одбили од критике, а препоруку: да се Скерлић искључно преда овој врсти рада књижевног.

На другој страни Српства приказује нам се као истакнути критичар Марко Цар. Човек, иначе веома фиших опажања и духовит, али толико подложан страном утицају (што му јако уди гласу) да се често идентифицира са писцима које обожава, да у својим критикама покадшто присваја не само њихове манире и резоне, него и читаве ставове.

Још би ми остало да поменем прекосавске представнике критике: Ст. Поповића, Милана, званог Мицу, Савића, Бранчића и Станојевића. Најблаже што се може рећи то је: то су критичари са личним обзири-

ма. Одустајем да о њима ишта кажем, јер би мој суд био веома неповољан и доста опор. Они су спустили књижевност до камарадерије, још ниже, до котерије. Од критике створили су рекламу. Међу тим сви су заражени болешћу уображења да су прави апостоли роду и књижевности.

Овде се, на завршетку, умеђу под перо и критичари што се по политичким и другим листовима, овде онде, спорадично јављају.

Ту су већином радови ђака, који се рђаво уче по школама. По овим критикама судећи излази да код нас бива сасвим обратно ономе што се ради у другом свету: у Српству се отпочиње књижевна каријера критиком. Пре него што те извичу за писца, ти постајеш критичар; и то се протеже од Косте Руварца па до оног гимназисте што у каквом престоничком листићу доноси позоришне рецензије.

По овоме што сам нагласио излази да у нас критика још не игра видну улогу књижевне ил научне контроле, да она још не представља регулатора нити тачног проценитеља разних књижевних вредности. Пошто је критика тако запуштена и на неугледном месту ми немамо ни добро рутинираних рецензената, а још мање критичарских ауторитета. О критичарима по новинама не вреди много трошити речи, јер, извесно је и више него извесно, да они неће бити први који ће добро дело приметити, приказати и свет с њим упознати, као што нигда нису нити ће моћи издићи на глас доброг писца и приволети публику да се за њ заинтересује. Њихова критика, а ту су већим делом лични обзири, једино још што може учинити то је да кади тамјан лошим писцима за њихова рђава дела.

Ма да је моје мишљење да је добро дело само себи најбољи протежер; ма да је моје мњење да ће дело без вредности само од себе угинути и непотребна му је мотика што се зове критика; ипак, критика, као частан судија треба да каже последњу реч, да процени и овери сваку појаву што уђе у књижевност и ступи на књижарску пијацу.

Не треба сметнути с ума да при писању критика долази и личност у обзир. То је важно нагласити: код нас се чине многи обзири према личностима. Познато или извикано име, као каква добра фирма, често пута протури и веома лошу ствар. По који пут то је једини обзир т. ј. личност пишчева је све и сва. Уздржавам се од навођења примера, да се не би коме замерио.

Из свега овога увиђа се доста жалостан факат: наша критика не утиче много на писца, а далеко мање на читаоце. На њу се писац не осврће, читалац ни толико. Ма се сви српски критичари сложили и ма сви изрекли суд да су Змај, Јакшић, Матавуљ не знам како и колико добри и достојни пажње, ипак „Ловац мртваца“ иде испред Лазиних „Шест приповедака“, „Катица Хајлбронка“ испред књижевне задруге, Монтепен испред Јанка, Матавуља, Глишића.

Добри производи лепе књижевности још нису у стању да скину ону крљушт што је попала по душама и појмовима српске читалачке публике, јер је та навлака врло тврда и дебела, а критика нема те енергије да разбије кору немарности у коју је увијен наш свет, нити да пробуди живље интересовање за достојна дела. — Кад критика буде успела да васпитно утиче, да свет приволева да духу свом тражи пробрану храну; кад постане израз дубоког проучавања, кад постане ре-

гулатор образовања у школи живота, регулатор у кретању духовних струја и праваца, тада ће извесно и критика постати саставни део књижевности и заузеће достојно место у литерарној продукцији.

— Позоришну критику остављам на страну да о њој доцније засебно пишем. На њој су добри дилетанти били Х. Давичо, и Драг. Јанковић; за њима иду Бора Поповић и Мил. Драгутиновић. П. Маринковић јој поклања велику пажњу, пише духовито, отмено, занимљиво и издиже позоришну критику до књижевности, али често уноси много личнога у своју критику, те је, за то субјективан.

5. *Шта мислите о српском књижевном конгресу?*

Ништа!

Да то не буде какав скуп за зидање „Вавилонске куле?“ — Све ми се чини да је „књижевни конгрес“ предлог Драгутина Илијћа. Е, томе се нисам надао од њега.

Допусти, дакле, да прескочим преко тог ендека.

6. *Шта мислите о српској популарној књижевности?*

Популарна књижевност — веома прикладна тема. Али одмах хитам да ти кажем ово: ми немамо популарне књижевности, у смислу, у ком је имају Енглези, Руси и Немци. Популарне књиге, које и народ чита јесу Вук, Сановник, Сан Богородице, празни календари и рђаво уређивани полит. листови. Мали, готово никакав, избор. Ти помињеш *Коњевићеву задужбину, Српску Матицу, Књижевну Задругу*. Прве две установе извитопериле су смерове својих честитих завештача; они данас личе на друштво за узајамно новчано помагање умно и материјално, више умно него материјално оскудних писаца. Што се тиче наше *Књижевне Задруге*, која на првом месту има тај узвишени смер који збиља достојно испуњава: „да шири одабрана дела из лепе књижевности и општекорисне поуке, те да тако ствара књижницу са народ“, личи ми на врану која би хтела на два коца да стане. Јер у њеним издањима добио је српски народ да чита и такве ствари, које су за стручњаке и спадају у круг специјалних студија и место им је ма где, само не у Задрузи. Још мало, моја бојазан није неоправдана, можемо ускоро доживети да у Задругина издања дођу и задаци из сферне тригонометрије или картагенски ратови, основи Геодезије или историја Филипа II. Најзад, неко може и ово гледиште заступати; али ту већ долази лично расположење, а ја сам рад веровати да Задруга још није постала категорија нити хоће да је то. (Узгред овде допусти да изразим своје мишљење о неким задругиним књигама: она сувопарна, схематисана а још неизрађена „Историја српског народа“ која у свему потсећа на школски уџбеник, могла је изостати. Њој би требале да праве друштво и ове две књиге: „Из науке о светлости“ и „Подземне воде“. Што се тиче „Карла XII.“ ја сам изненађен. Јако ми је жао што морам саопштити да је превод овог дела и излишан и погрешан; ја не знам како је Новаковић могао онакав превод понудити Задрузи! Чему се може народ поучити од Карла XII. који је био авантуриста и полуболестан човек? Ако је Волтер требао да уђе у Задругу и послужи као проба стила, онда српски читалачки свет има то задовољство да види какав изгледа леп стил у рђавом преводу).

Није незнатна ствар спустити се са своје висине схватања у ниво оних слојева где је појимање непо-

средно и примитивно и учинити их приступачним са упознавањем и завољевањем савршенијих књижевних производа; није мала ствар у свом спису тако се изразити да буде заиста духовна храна, да с успехом проширује видокруг сазнавања и припрема га за разумевање живота и друштвених и научних истина.

Задатак популарне књижевности је на првом месту да буде национална. Таква књижевност је народу најприступачнија и данас најпотребнија. Да је ово истина види се и по народним умотворинама, које су још и данас, ако не једини то ипак главни елеменат популарне књижевности. Та аутогенетична књижевност још може народ да васпита и одушевљава. А српска популарна књижевност има мисију, двојаку мисију: да с једне стране развија свест о елементарним знањима и догмама наука, а с друге да у народу живо буди и подиже свест о српској заједници, која треба да је идеал српски; јер се и иначе ничим не деле и не разликују, сем политичким границама Невесињац од Мачванина, Личанин од Шумадинца, Сремац од Бошњака. Популарна књижевност дужна је да пробуди и учврсти у духу народа истину да су Бачванин, Херцеговац, Сремац, Ера, Бошњак, Мачванин, Крајинац, синоними велике речи Србин, одјеци знаменитог израза Србин „Од Балкана до Адрије“, гранчице српског стабла. Популарна књижевност има свој позив: она треба да буде један од најмоћнијих фактора духовног, српског живота и апостол идеје јединства српског племена. Ми, „Срби, сви и свуда“, стојимо пред једним сфинксом. То је народна будућност. Али кроз магловиту копрену тајанствене будућности назиремо контуре ембрија, што се развија: то је Српска Заједница. Решењем економских и политичких питања на Балканском Полуострову биће решени сви, па и књижевни проблеми на нашим странама. Улога популарне књижевности је у том да путоказ буде народу за тај можда блиски циљ откривајући у духу нашег народа вреле и неисцрпиве капитале културних блага и да их разлева у све и најниже слојеве и стране Српства. Литература од јуче учи нас каква да народу буде литература за сутра. Са те тачке посматрања популарна књижевност није луксус, него неопходност, потреба, као што је и идеја заједнице витална потреба. По себи се разуме да ја овај захтев за популарну књижевност стављам на првом месту. Али никако не мислим, као што се то махом данас и ради, на неговање јефтиног, званичног патриотизма који патриотично злоупотребљују и експлоатишу многе самозване патриоте и т. зв. родољуби и којим се, у последње време, на општу жалост нашу ревносно размећу и звани и незвани.

Сумирајући укратко своје мњење о српској популарној књижевности и улози, коју она има да врши, истичем ово: популарна књижевност мора имати народне изворе и потенце и мора носити обележје наше расе.

Напоменуо сам, а овде понављам: сва списанија што се пишу за народ ни по чему, ни по потребама народа, ни по духу времена не одговарају сврси истакнутој.

У свима српским земљама народ је још непрестано гладан духовне хране; књига, добра, корисна књига још му није доступна, нити се ко пашти да то постигне. — Потребно је да и приватна иницијатива и књижевна иницијатива и књижевна удружења па и државни чиниоци обрате у будуће озбиљну пажњу на ову

ствар, у толико више што у српском народу писменост стоји још на доста ниском ступњу.

7. *Шта маслите о српској драми?* 8. *Како судите о хумору у нашој књижевности?*

Драма је најсавршенији, хумор најпријатнији израз у књижевности.

На овом месту намеће се питање: Како и зашто драма стоји код нас још на ниском ступњу? — Не знам да ли би оправдан одговор био — за то што ни елементарније и лакше области наше књижевности нису свестрано обрађене. Кад се то зна онда је бесмислено придружити се заблуди, коју је некада изрекао пок. Вуловић: да наше друштво нема грађе за роман и драму. И у најпримитивнијем друштву има драме. И ако се не могу приволети мишљењу да је са Стеријом и отпочела и завршила се драма, исто тако не могу се придружити тврдњи штампе да су Костић, Драгутин Илијћ, Цветић, ненадмашни драмски песници.

Наши драмски писци још се нису довољно припремили (Шта може студија да учини нек послужи за пример Цветићеве драме, које су у погледу сценерије образац савршенства). На овом путу тек се сад почињу да развијају индивидуалитети; личности мало, прилике доста. Најзад, грађанска драма тек ће доћи на ред. Јер треба имати у виду да су и Немци дуго, врло дуго и много копирали француски водвиљ, док им, најпосле, Лесинг није дао у Емилији Галоти образац за грађанску драму.

По свему изгледа наши драматичари још нису скроз проштудирали ову област рада: не прате, не проучавају драму у животу, да би је потом могли пренети на позорницу.

Занимљиво је, а није без интереса и за шири читалачки свет изнети бројни однос драмских писаца према приповетци: драматичаре би могли на прсте избројати, приповедача је доста. Још и ово: у нас се преимућствено обрађује историска драма. Ту су од Стерије, Ј. Суботић, Атанасије Николић, М. Бан, Л. Костић, Ђ. Јакшић, М. П. Шапчанин, М. Призренац, Драгутин Илијћ све историске драме писци. Одвајају се Стерија, Коста Трифковић (овај је безобзирно присвајао од Голдонија), М. Калић, Бранислав Нушић, Брзак, Јанко, Глишић и Стеван Јефтић, који узимају грађу из друштва или народног живота. Али и покрај њих драма данас ћути. С друге стране рад на превођењу је много живљи, али је једностран: овде преовлађује француска драма, комедија, лакрдија.

Нека ми буде допуштено да бар у овој прилици смем бити оптимиста. Кад око нас видимо пуно клица младих, доста нових снага — ко зна какве ће се способности испољити, какви ће се таленти развити и избити на површину. Ту су П. Одавић, Б. Николајевић, Р. Одавић, М. Ј. Митровић, Ђ. Ненадовић, С. Мијалковић, С. Ћоровић, Ст. Бешевић, Р. Домановић, П. Талетов — сви тек на почетку своје књижевне каријере. Ако су самосвојни таленти они ће прећи критичне моменте свога развоја, они ће прекорачити праг подражавања и угледања и показати шта они, сами, могу. Извесно је, прави ће песник победити све струје и утицаје и размахнуће својим крилима, чим нарасту. Српска је драма као заћутали Везув — пригушен је, али у дубинама ври и спрема се на литерарну ерупцију. Нисам рад да представљам Фалба у литератури, али моје наде стоје уз нове радове и писце драмских дела.

Журим се да и овим путем Митровићу препоручим да се подухвати да ради историску драму у стиху

— стекао би лепо име у драмској књижевности. А Нушићу би пожелео да бар десети део оних „тема“ „скелета“ изради што ми их је испричао. — —

Ред је да изнесем неколико речи о хумору у нашој књижевности. Ја сам спремио за твоју лепу „Зору“ нарочиту расправу о хумору, па, ако што ваља, ти је удостоји јавности.

9. *Шта мислите о дечјој књижевности?*

Као мушице што се искупе око парчета шећера, тако су се око ове врсте књижевност прибрали и М. Ђ. Милићевић и Миодраговић и Јовић и Дачић, Зорић, Лазаревић, М. Марковић — и ко би још и њихова имена да ређа! Многима је од њих пре место у каквој благајници или ћумруку него у књижевности а велика већина би се међу њима драге воље манула и дечје књижевности и латили се свакога другог врага који би доносио узгредну зараду. Људи што раде књиге за децу већином положајем својим обезбеђују промет својих дела. Још памтим једног београдског гимназиског наставника, који је пре неколико година превео неку романчуру у две свеске и дечица најнижих разреда, према његовој препоруци, давала су по 2 динара за роман. Међутим родитељи су рачунали да је то школски уџбеник.

Дечја књижевност једино је поље које се „обрађује и плода доноси.“ Запитајте Сремца, Нушу, Матавуља, Веселиновића, Глишића: како се и колико се промуче и озноје док преваре књижара да им радове награди достојно и изда на свет; а за ову врсту књижевности отимљу се и писци и издавачи. Познајем неке чиже чиновнике у управи фондова и главној контроли и трошарини — пишу за децу а знам једнога бакалина — издаје дечје књиге. Што се на дечјој књижевности много ради, није доказ да се добро и паметно ради. Са овим предметом води се данас толика велика шпекулација да у њу ступају у ортаклук чак и лица која једва да могу разликовати писаљку од будака; и све живо ради да задовољи дечје потребе, боље рећи потребе списатељских џепова и трбуха. У овом послу најбоље пролазе они који имају ближих познанстава са гл. просветним саветом. Сам сам имао прилике посматрати те „књижевнике:“

— Мени, богме, стига, овом књигом исплатио сам две менице! вели један.

— Дође ми баш како треба: провео сам са овом књигом са женом и децом ферије у бањи!

— Баш дође у згодан час: подигао сам шупу нову у авлији и исплатио неки стари дуг!

По овоме управо излази да писци пишу дечије књиге због себе, ради својих личних потреба, а не због дечице.

Даје се дакле појмити што се и писци и издавачи утркују: ко ће пре да пусти у продају књигу за децу: — деце је доста, а то је најбоља публика — не пробира, не замера и задовољна је ма шта јој дали за њен грош. Изузевши Змаја и неколике ствари ситније, остало је све фушер: рачун и шпекулација потиснули су овде идеју и потребу педагошку. Што је Змај дао деци то би у свачијој књижевности на свету дошло на најугледније место. То је једино — од дечјих т. ј. списа за децу — бесмртно.

На дечју књижевност обраћа се слаба пажња. А треба имати на уму да је она од замашне вредности и стоји у вези са општом књижевности и чини припрему за њу. Дечја књижевност управо треба да буде омладини припрема за завољевање

књиге доцније у животу. Међу тим она је код нас вашарски предмет. Сећам се једна, иначе веома солидна књижара издала је два декламатора и на корицама лепљене су слике што се лепе на лецидерске колаче. Тим је већ све речено. Као што се види пре ће човек наћи патриотских идеја у каквој алгебарској једначини него у оваким дечјим књигама што се могу наћи педагошки обзири и задовољење педагошких захтева. Јер су сви обзири упућени на кесу родитеља што деци својој радо дају новац за књижице.

Усуђујем се овде нагласити да је веома важна и велика тема — дечја књижевност; и да би се овај посао ограничио на људе који могу корисно пружити духовне хране маломе свету замолио бих др. В. Бакића да изнесе упуства како треба за децу писати. Јер код нас још непрестано живе многи школовани људи у уверењу: да за децу треба да пише учитељ и наставник; они мисле да је довољно бити званични васпитач деце и тим је већ дата способност за дечјег писца. Змај никад није ни једно предавање држао деци него је по болницама и болесницима писао лекарске рецепте, а нико, никад није умео лепше, слађе, пријатније деци и с децом говорити од њега; међер ти наши наставници и учитељи целог века свог придикују деци и нико није досадњији, сувљи хладнији у списима за децу од тих патентираних педагога.

10. *Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?*

У првој половини овога века, у првом издању своје „Историје књижевности“ Јулијан Шмит изрекао је доста значајну фразу да Немачка нема велику и националну књижевност, јер Немцима још недостаје јединство, заједница, не достаје општа свест о уједињењу и рад за добро, срећу и напредак једне опште, заједничке отаџбине.

Садашња књижевност нема великих тековина, јер још није сазрела велика идеја о јединству нације...

Ти, свакако, већ увиђаш у ком правцу креће се мој одговор на последње питање; овим се моје гледиште већ унеколико опредељује.

Сигнатура данашње књижевности јесте дилетантизам; на свима областима рада, па и на књижевној арени најчешће се појављују медиокритети и они су највиђенији.

Ми немамо потпуно независних сталежа, независних људи од пера, самосталних ритера духа и идеје. У свету где су односи савршени и уткани једно у друго, где су уплетени, књижевност не зависи од политике и струја политичких, нити правац политике може у зависност да доведе егзистенцију књижевника. Код нас је тај утицај безуслован, неодстрањив. Политичке прилике и системи, владавине и струје могу бити какви хоће, књижевност треба да има опредељен пут, одређено кретање и шта више она да утиче на политички живот и рад политичара. Место да књижевност креће политику, код нас је обратно: политика потискује књижевност а гони књижевнике. Кад књижевност постане пунолетна, кад се отргне туторства политичког и њене протекције, онда ћемо у будућности имати и писаца који сем литерарних брига других брига неће имати.

Српска књижевност данас још нема оно обележје опште, што га је у тежњи једној формулисао Јулијан Шмит. Признаћу да нигде нема чисто народне уметности; али књижевност може у себи да има у глав-

номе етничке одлике једне нације. И ако је народна књижевност усмена била богата, писмена ће остати сиротна, док се горња, битна, погодба и захтев не оствари. Књижевници још не остварују тај општи смер, не учествује на раду за то што њих сузбија медиокритет, потискује политика, спречава сиротиња: незналица замењује учењака, новине (никакве) потискују књигу, шустер песника. И док у књижевности влада династија фразе дотле ће прави песник, истински таленат кућати; српски књижевник имаће доста духа, мало новаца и тим ће се и даље једино одликовати од своје средине; наш богодани песник, даровити приповедач духовити уметник и даље ће становати у најсиротнијем крају вароши, јешће сува хлеба, а често неће ни тога имати; кад умре ми ћемо крокодилске сузе за њим проливати дан два и после тога брзо ћемо га заборавити. Песник ће и даље дух хранити идеалима, го и гладан певаће свом роду о лепоти, вери, срећи, народу, ми нећемо имати кад да га чујемо, а кад положи своје суве кости у гроб, ми ћемо великодушно бацати на тањир по 2 ил 3 динара на концертима што се приређују у корист голих и сиротних породица „наших неумрлих, нигда незаборављених“ — и тако даље.

Како се данас схватају социјална питања у српском друштву и начин како ће се она у скорој будућности извести, утицаће и на развитак књижевности. Српско се племе налази на једној прекретици; оно има да издржи једну јаку пробу. Наше подножје још није довољно утемељено; још има националног политизирања, мало националне идеје; доста моралисања, мало морала; много речи, мало дела; декламујемо, ал то је без осећаја; моралне и патриотске представе су пред нама, али су хладне као сенке, као фантоми; има тежња, оне су неопредељене; има талента, није израђен; има вере, није учвршћена.

Ко је уз идеје; ко је уз горњу поставку има ту заслугу да буде у мањини и не само да не буде његов глас саслушан него и притишаван. Али он има и једну утеху у томе што је његова вера света, његова тежња узвишена, његова идеја потреба, његов захтев оправдан и од општа значаја; а време ће показати да после омарине долази поветарац, после мрака наступа сјај и ведрина. Овај век што умире родиће нову епоху која ће сабрати и ујединити српско племе и тада ће засинути нова зора а у српском поднебију разлегаће се српска песма „од Балкана до Адрије...“

Али, драги уреднице, видиш ли ти куда ме одводиш твојим питањем?

Како беше гласило твоје питање: о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак књижевности?

Ти си пустио на арену претресања и расправе једну врло опширну, замршену, неблагодарну али важну тему. А видиш ли ти где се ја находим? — Или си рад да поред ове апсе зарадим себи још једну?...

Не, не — мени је доста и ова једна.

Остајем ти дужан с одговором на ово питање, и буди задовољан са мојим оскудним одговором.

Теби и целој редакцији махсуз селам.

1. Новембра 1899 г.
у пожаревачком затвору.

Милорад Павловић

Пјесништво

ЗИМСКА ШЕТЊА

По широком пољу
Пала магла јака
Не види се ништа
На пет, шест корака.

Крај мене, у магли
Као сенка бледа,
Назиру се црте
Гола дрвореда.

Нигде звук живота
Тишину не буни:
Чује се кад иње
С гране се откруни —

Срп. Црња

Ал' ко то пробија
Магле вео сури? —
Девојче се једно
Својој кући жури.

Откуд зимском пољу
Та ружица жива?
Сусретох је, — она
Стиди се, снебива.

Пољубих јој уста
И два црна ока —
Цура стрепи: нема л'
Откуда сведока...

Нема... Гавран један
Из магле се креће —
Обазрев се на нас
У маглу пролеће...

Магла гушћа, вече
Удружено с њоме
Сакрива ми облик
Удаљене мóме.

Зажалих за цветком,
Уздахнух за њиме —
За тренутком Маја
Усред љуте зиме...

Мил. Јакшић

МЈЕСЕЦУ

Нема те... Још ноћца није те уплела
У косице тавне,
Није те извела
На пољане равне,
Под мирном тополом
Да у бистри талас, што те жудно чека,
Златан се загледиш... Још се у мрак губи
Врх глухи дубрава. Још магла далека
За литицом голом
Сврх језерâ тихи' бескрајно те љуби —
Милоснику своме путовати брани.
Ја знам: она гори
На пољупцу твоме, кô огњеви рани
Јутарњих небеса. Ал је туга мори
Са блиског растанка, па кроз сузе сјајне
Гледа те и дршће од туге потајне...
Ал ти немој каснит'! Још једанпут драгу
Загрли и сљуби сузицу јој благу
Са мирисних већа — па дођи, завири
У мирну тополу! Ту пјесмица мека
Милује се с грањем; ту нотњи лептири
Росну травку љубе; ту босиљак мири —
Ту је драга моја, она тебе чека, —
Њено око плаво пут истока блуди,
Нада ти се, стрепи и за тобом жуди.
Дођи, не дангуби!
Лијепа је она: златни јој увојци.
А мили погледи кô зв'јездице двије
У дубокој ноћци.
Њена мила рука
Мене слатко грли а пољубац грије.
Око топлог струка
Кô маглица танка дршће вео б'јели,
Шуми и лахори,
А лице јој цв'јета, жиђу се весели
У осмјеху нежном,
Па изгледа драга кô да ружа гори
У прамењу сњежном.
Дођи, не дангуби!
Ноћ је пуна тајне, —
Милуј драгу — љуби
У косице меке, њедра мирисава,
А ја ћу у веће, у два неба плава —
У очице сјајне. .

Алекса Шантић

ЛАВ И ЛИЦЕМЕРИ

(Басна)

Једног дана беше нека слава
Господара лава.
И различне покупе се звери,
Све некаки подли лицемери:
Зец и лија и волина тован,
А са њима магарац и ован.
Испрашише бунде и њуркове,
Очешљаше браду и бркове,
Па се крену господару лаву,
Да му ову честитају славу.

Прво лија започела смело:
„Господару, свако твоје дело
„Као сунце са небеса сија“, —
А магарац: „Тако мислим и ја.“
„Анђео си од како те знамо,“ —
А зец на то: „За нас живиш само.“
„Све си мане к'о прах давно стресо,“ —
А во брижно: „„И не једеш месо.““
„Благ си, добар, гониш само злога,“ —
А магарац: „„И личиш на Бога.““

„И сад, ево, даде нам се згода,“ —
„„Управ' срећа““ на то ован дода, —
„Па дођосмо поданици смерни,“ —
А во мукну: „„И робови верни.““
„Да у кратко и срцу и души
„Израз дамо...“ Магарац: „И уши.“

Збор што поче та дружина ретка,
Мио беше лаву испочетка,
Лепа речца сваком створу годи,
Ал' кад виде где та ласка води
Рикну бесно,
Па је ногом тресн'о:
„Стани једном, ти жгадијо јадна!
Тол'ка подлост и мени је гадна.“

Врабац неки ту, на моме крову
Јутрос ми је прич'о причу ову.
Још и наук хтеде да ми даде,
Ал угледа где се мачка краде,
Па ми шапну: „Куд је доне ђаво!“
И одлети баш овако право.

Милорад Ј. Митровић

Београд.

У жељезничком вагону

— Иво Ћипико —

Замишљено, попостајући, вукао сам се узбрдицом повише села, к жељезничкој штацији. Божићне благдане проведох код своје куће. И тек што се бијах осладио, морадох се повратити, да удовољим, ако ће и силом, својој службеној дужности.

Ходајући разгледао сам око себе и пред собом замрлу природу. Био је други дан Божића, те путем мало сам свијета сусретао. Ни тежака по виноградима није било, већина их је светковало благдан св. Ивана. А вријеме бијаше уједно, и небо само једним облаком застрто, што се је непомично над земљу надигао и простире се све до крајњих граница брдина, око којих је само нешто бистрије и свјетлије.

Полако узвукох се узбрдицом до узвисине. Мимоиђох гробље и на њему мртвачку главу, испод које је урезано: Смилуј се мени! Нехотице, као да се неко иза мене либи, обазријех се. У гробљу густи чемпреси тамно и мртво одразиваху се, у мрком, мирној висини њихови врхови као да ишчекују лахор, да их залелуја. Застадох погледом, на том лапту тужне земље. Часом у мени буђаху се слатке и болне мисли. Предамном никоше позната ми сеоска обличја, и као да гледам њихове осјени, како се између мрких чемпреса из земље дижу. Обрнух се, да прослиједим путем, но за све иза мене, чини ми се, да ме погледом прати големо мртвачко око, у којем се сва покопана, позната ми обличја одбљескују. А наоколо земља, голети и само море, утајало се и замукло.

Моји кораци на далеко одјекују и као да буде задријемали свијет.

Замишљен и смућен стигох на жељезничку штацију. Пред чекаоницом нађох мало чељади: два војника, што се сигурно, као и ја враћаху с допуста — и неколико загораца. Један од њих поздрави ме, а ја се у исти час сјетих да га познајем.

— Па како је? — упитам га.

— Није добро, господару, — одврати ми обловито.

У дрхтају његова гласа чисто осјетих нешто жалосно и скроз тугаљиво. Оба треном замукосмо. За час и он се по мало од мене одмаче и пође да узме биљет. На то и воз дојури.

У ушима још ми брујаше онај његов тугаљиви глас, што као да вапијаше људску самилост. И нагох за њим. У вагону смјестих се сучелице њему. Нестрпљиво очекивах, да се чељад нареди и да воз крене. До мене је сједио неки други загорац, његов комшија, подаље она два војника, и још нешто свјетине. Воз у неке заклопота и поче да одмиче.

— Шта си се ти, Пере, дао по злој вољи? — упитам га, нагађајући говор на шалу.

Он ми не одговори. Буљи преда се; извади иза паса лулу, скреше и стави је у уста. Стаде да гриска поцрнјели камиш. Ја бијах радозналији, па приупитам.

— Тешко му је, господине, вјерујте! — одговори за њ сусјед му.

На то Пере подиже главу. У тај мах наши се погледи састадоше. У његовим очима чисто видјех праву жалост, бијаху немирне, потамњеле и упале.

— Ових дана, јадан се човјек напатио — настави сусјед. — Однијело му Божић! Погибе му син.

— Мани друго! Само да је он жив! — једвице изусти Пере и боље се погури.

— Шта, Ђуро умрије? — питам ја.

— И да знате од које смрти? — прихвати сусјед. — Зар га познајете?

— Познаје га, познаје, — промрмља старац — не дижући главе.

Збиља сам га се сјећао. Силазио је доље к мору у наше село на радњу. Виђао би га у недјељу с осталом млађаријом, кад сам и ја селом калашио.

Ја се наредио да слушам, и сусјед поче да прича ову Перину несрећу.

— Видите, — рече — Ђуру узело у војнике, ако је и био јединац. Нашло њега старца, да је добар за радњу, а онамо једва лизе по земљи. Шта ћете; тако је! Сила Бога не моли! Како му њега дигло, дигоше му све! Човјек бијаше узео у господара комад земље, задужио се да је обради, а послије када се је истрошио наступи неродица, па камате изједоше и земљу и радњу. И не било им доста, већ отраг недјељу дана, продадоше му и оно потлеушице на дражби. А сину му Ђури још горе! Знате и ви, како је тамо код туђега и кад те твоји не помажу. А ко ће њега да поможе? Црна сиротиња! Служи краља, а муче га; да би зашто? Не разумије он њих ни они њега... И још гладан!

— Тако је! — потврдише она два војника.

— Да, гладан! — измуца старац па вели као за се, замишљено:

— А ја му не могох помоћи.

— Дознало сироче за невољу на кући, па напремио, да пред Божић дође својима, на виђење. Затражио допуст и даше му га, за цигла четири дана... У очи Бадњака видјех га у граду. Поздрависмо се, и рече ми да ће кући.

„— Ружно је вријеме, Ђуро, — стадох га наговарати, да не иде. — Остани до сјутра, па ћемо скупа.“

„— Не могу, брате, чекати — вели ми он. Ни бриге њих, што могу, да је ружно.“

„— А јеси ли ручао? упитам га онако из обичаја.“

Он се чисто збунио.

„— Јесам заложио се крухом и напио ракије. Млад сам, па ћу и са тиме издурати до куће. Жеља, брате, гони у своје село!“

И рече ми: „— Лако ми за то; но натукле ми ове вражје постолетине ногу, па ми се отворила раница. Би ли вјеровао! Још нисам навикао овој обући. Нема ти до наших лаких опанака! Ну свеједно неће бити зло“ — и оде.

— Оде јадан, и не стиже жив кући! — прихвати потресеним гласом стари Пере, и окрену главу на страну.

Уз то воз стаде. Кондуктер оштро викну туђим кихотом, као да грди, и за час воз се наново мане.

— Па? — упитам немирно.

— Зло! настави сусјед. До куће цио дан хода. У путу захватила га вијавица, па мећава. Биће да је био гладан, а ваља да му се и рана на нози отворила... и изнемогао, еле како му драго, замео га снијег.

— Снијег? — чисто уплашено изустим ја.

— Сутра, на сами Бадњак нађосмо га укочена у сметовима — завршн сусјед.

— Хвала Богу! — уздахну тешко стари Пере и спусти главу на заруњавиле, окошчасте прси, да му се не виде замагљене очи.

На први мах остадох изнебушен. Ћутао сам и загледо се кроз отворено оканце напоље. Воз је брзао широм голих винограда и мрких маслиника, у глави ритмички одзвањао ми је његов шум и пошљедње двије старчеве ријечи. Мало помало и моје гануће заче ми у можданима, очиту слику бола и самилости. Око мене, ко да никога нема; само онако лудо бленуо сам у мрки простор, што ми је испред очију измицао.

Цијела прилика, и саме поједине црте Ђурина обличја, мјесто смрти, вићу чисто у даљини пред собом...

Таман као да гледам, то здраво, насмијано, и подложно момче, што мисли да је створено, тек да другога служи, како патнички пење се узбрдицом, да заједно Божићну тугу и невољу подијели са својом породицом.

А снијег вијавицом мете, мећава завијава и вјетар око голих грана стабала хуком облијеће и запушује му прса и лице. Око њега сама пустош! Пред собом, само у даљини назире побијељеле брлине и чини ми се, иза њих још далеко његова је потлеушица. И ако је сада и она туђа, бар ће часом да се у њој од невремена заклони...

Сутон се хвата, све гушће, чешће и веће бијеле пластице око њега лепршају, а даље пред њим у осјени главице су посуриле и као да висе између земље и неба. Срце му жестоко куца, нада се, још мало и свршиће муке!... Ну сада стазица кривуда, посве на-да се, земља је кршевита; из грма, што му је до ногу, тић болно цијукне и полети, да се другдје заклони. А он треба да се пење, преко избочитога стијења и кукова, што из земље вире, пушавица у лице му сипа, и већ је уморан, запухао се и једва дахће од напрезања. Засве очи су му упрте и звијерају тамо, куда мисли, да је његова топла потлеушица... Наједном посрне између високих кукова, строваli се, осјетити љути бол, сјети се ране на нози. Уморан, изнемогао прислони се уз хладни костур стабла, а у ушима звижди му подмукли хук и разноси се пустим околишем. Муком свуче посто, да рану крпетином о-

бавије, па да прослиједи. Али умор и слабоћа задржа га, као прикована уз тресући се костур; као задријемао би... Силом напреже се, да буде будан, но глава клима и само на прса пада... А пластице гушће и брже око њега сипају и већ је сав простор сами њихов лаки лепршај — и једнако из мрка неба пада и пада. У њему живот још тиња. Пред очима му сијева нагорјели бадњак, мрко очево, и умиљато мајчино и сестрино лице. И на махове, трзнуо би се, као да га неко ладним прстима дира и у исти час просипа бијело брашно, што му се лагодно лица додирује. Док опет вјетар прохуја, те њиме завитла и брзо га носи далеко преко брдина и паде изненада на мјесто, гдје ватра гори, и гдје је лијепо и топло... Нешто меко, лако приљубило му се је уз лице и сада рекао би снива, док помало бесвјесно губи се, нагађа; чини му се да је прирастао на мјесту и да је он, и све око њега, само једна ствар. И онесвјести се, заспе мртвим сном... Код те помисли, чисто сам се трзнуо, ко да сам се иза сна пренуо. Погледам на знанца Перу. Његово наровано лице бијаше мрко, сухарљиво и тужно, рекао бих да је убијено. Мене заболи у души његова и синовља му несрећа. Салијећаху ме тешке, неутјешне мисли. Силом ми се по памети врзала мисао: — Како то, да без њихове кривде, тако пропадају?

А воз је јурио и клопотао кроз градско предграђе к штацији. На догледу љетниковаца и господских палача, обузе ме још грђа чама. Толико раскоши уоколо, а предамном силна невоља. И ја не могох уздржати се, а да не упитам јаднога старца: — А куд ћеш сада, брате Пере?

— Одох до касарне, пригорно одговори ми — да покупим оно његове потребице, што је код њих остало — ако даду.

— Па онда?

— У село да тражим, куд да главу склоним, док је на вријеме. А шта ћу? Хвала Богу и људима, надам се намирићу се, — и диже се.

Воз дојури. Свијет из вагона силазаше, а и ја за њим. Лијено у мислима корачах к излазу, и предавши биљет, изиђох на улицу. За мном навријеше загорци, носећи пуране на пазар, за господу. Чух како се на сусједа Перина дере редар, што их не носи по задњим прописима.

— Праве сте бештије! — викао је срдито.

Даље нисам слушао, пођох својим путем и унијех у кавану. До мало опет сам виђео старога Перу. Бијаше се заметнуо, сигурно синовљом торбом. Окисао, погурен, полако се између свијета тргом вукао. За све, што сам у кавани сједио на баршунастом душеку и било ми топло, у души осјећах грдну празнину. У глави ми одзвањале његове послиједње ријечи, крцате пригора и трпљивости. И чудио сам се, како да ти људи поштују закон и онда, када је скројен очито на њихову штету? Спопала ме душевна немоћ; љутио сам се сам на се. Мишљах, зашто ми не радимо онако, како приповиједамо и осјећамо? Истина, ја сам ћутио братску самилост за несретнога Перу. Ну зар је то доста? Па какови смо ми људи, кад немамо снаге, да дјелујемо онако, како смо увјерени, да је добро? Мојим мислима нисам знао наћи реда, и у Периној несрећи чињаше ми се, као да се зрцали људска правда и уредба. И онда будила ми се савјест, и као да ме пита: Зар је доста разумијевати, сажаљевати и опраштати — и ништа друго?

Једна ратничка успомена

— † Сердар Јоле Пилетић —

Пошто књаз Данило помоћу мојом и још неколико одважних Црногораца сломи све велике препоне, које сметаху прогласу његовом за господара црногорског и брдског и пошто прогласи себе књазом а Црну Гору књажевином, оживјеше како Црногорци, тако и сва околна српска племена, и ратнички дух и жеља за уједињење Српства овлада срцем и душом свакога Србина. Овај се покрет и преображај духова осјетио свуда а нарочито је ово узнемирило високу Порту, па и самог Султана турског, те се Турци ријеше не само сузбити то ратничко расположење српско, већ намисле уништити Црну Гору и њеног младог и одважног господара, па пошљу своје најодабраније војсковође са великом силом да ударе и униште Црну Гору и њену слободу.

Година 1851 и 52 била је тешка и претешка за народ црногорски, брдски и за кршну и јуначку Херцеговину, гдје се на све стране љута борба водила, а нарочито година 1852 била је црна и претешка. Те године, зване „Омерпашине", Омер паша удари на Црну Гору са 120 хиљада војника. Са овом великом силом улогори се близу Подгорице, па напише писма свима главарима црногорским, да иду њему, да пољубе цареву руку, пријетећи им и митећи их благом и лажним обећањима. Све што је било плахо и лакомо отиде паши да прими дарове и изјави оданост Султану.

Кад виђе паша под својим шатором много одабраних Црногораца и Брђана, кад виђе да су се предали поред осталих Вукотића, Црмци и већи дио Рогамјана и готово сви Пипери, изузев мене, моје браће и браства мога, крене се пут Спужа преко Малог и Великог Брда, дође под Спуж и на подоље Спушко улогори своју војску, и одатле пошље писма бјелопавлићкијем главарима Ристу Миркову, Пајовићу, Бошковићима, Радовићима, Брајовићима и Јовановићима, да иду њему и да се поклоне цару. Бјелопавлићи се налазаху међу двије ватре, од Спужа Омер-паша са силном војском, а од Никшића и Острога силни херцеговачки и босански Турци. Ристо Мирковић с Пајовићима, Бошковићи и Радовићи оставише своје куће и отидоше на Загреду. Војвода Мирко Петровић, Новица Церовић и војвода Крцо Петровић, затворише се под Острогом, и из Горњег манастира витешки су се бранили од Турака све доклен их је избавио књаз Данило са Црногорцима. Турци раздвојише Црну Гору на двоје, притискоше Бјелопавлиће и саставише Спуж са Никшићем. Ово су били најтежи часови за Црну Гору, која бијаше на двоје раздвојена. Ово су били дани највишег искушења, дани нечувених мука, где брат брату не могаше дати руку од помоћи.

Но између свију мученика тога времена, нико не бијаше у толикој мјери остављен себи и предат судбини без имало наде на спас и избављење, као што сам био остављен себи ја са браћом својом. На мене навађиваше Омер-паша са силом својом, час ме зваше на предају, обећавајући ми све оно чим се лакоми човјек преварити може, али све пријетње Омер-пашине, као и сва његова обећања не могоше ме поколебати у ријешеност моју: умријети за

крст часни и драгу слободу. Не клонух духом, већ се затворих са одабраном мојом дружином у цркву и бијеле наше куле, бијући се и одбијајући турску навалу.

Доклен чујах у затвору војводу Мирка Петровића, дотле имах и наде да ће доћи час избављења, а пошто изиде из затвора већ се нијесам могао надати избављењу, но и ако не имађах ни зрачка надежде у избављење моје, опет нијесам клонуо био, остадох вјеран одлуци својој, жртвовати себе и свакога свога, а не предати се Турцима, за то и на пријетње силнога Омер-паше, који ми казиваше, како је ухватио књаза Данила и војводу Мирка и како их је послао са свима војводама у Цариград, са презрењем сам одговорио, позивајући га да чини све што може, и да се нигда жив предати нећу. Па видећи да нема спаса ни помоћи ниодкуда, позовем свештеника — брата мога, те он причести мене, све војнике и чељад моју, спремајући се тако за очајну, јуначку и хришћанску смрт.

Све муке које ми задаваше затвор, пријетње, глад и жеђ, неспавање и непрекидно борење, толико ме није морило и мучило, колико помисао на књаза Данила и на Црну Гору, за коју мишљах да је погажена и уништена. У тијем мукама, у тој неизвјесности нијесам могао даље остати, јер није лако држати се у затвору годину дана и одупирати се својој турској сили и навали, а не знати што се чини од Црне Горе и Црногораца, те написах писмо Књазу Данилу овог садржаја:

Вишешки Госиодару
И прежељни Књаже!

Година је дана од како силни Турци уђоше у срце Црне Горе и раздвојише Брда и Црну Гору. Турцима се предадоше рђе и кукавице, лижисахани и потурице, пљунуше на часни крст, обрукаше лијепи српски образ, губало их мајчино млијеко. Омерпаша ме опколио, нуди ми благо и госпоство, пријети ми свакојакијем мукама, прича ми да је заробио Тебе, да је нестало слободе црногорске, али ме сва обећања намамити не могу, нити ме пријетње, затвор и бој уморити може, и ријешио сам се умријети са цијелијем мојијем родом, мушким и женским, тек турску руку нигда Јоле пољубити неће.

Господару, ово је пошљедњи опроштај који Ти из затвора шиљем, са свом мојом одабраном браћом и изабраним друговима мојим, који ће сви изгинути са мном, вјерни часноме крсту, вјерни српскоме имену и слободи златној, вјерни Теби своме Господару. Ако си жив, да си прост Ти и да су прости сви Црногорци, знади: бићу гроб, а никад роб.

Твој вјерни
Сердар Јоле Пилетић
са дружином

Овакво сам писмо послао из затвора књазу Данилу, који се онда налазио на Церову у Пјешовцима.

Писмоноша је са великом муком послије 15 дана прошао кроз турску војску и ноћно, без мјесеца, дошао код књаза Данила.

Кад је књаз Данило примио писмо и почео читати, вреле су га сузе пропале и од муке и жалости не мога устећи своје челично срце а да тужно не уздахне; јер нема више муке, нити има веће ране, него чути вапај свога пријатеља, чути уздисај јунака, чути опроштај мученика а не моћи дати руке од помоћи. Заиста мука књаза Данила овога часа није била мања од моје, пошто ми

он не могаше дати помоћи, а како да помогне, кад од Подгорице до Спужа и од Спужа до Никшића, не могаше се ништа друго виђети доли човјек до човјека, јунак до јунака и коњаник до коњаника, да тица не могаше прелећети преко турскијех бајонета и зеленијех чалма.

Пошто књаз Данило прочита писмо, окупио је Црногорце и рече: „Црногорци, година је дана од како ратујемо са свом турском царевином, већи се дио Црногораца и Брђана предао Турцима, сва Брда Турци притискоше, ниђе се не чује живога јунака, само још не клоне сердар Јоле Пилетић, он сам бије бој са Турцима. Писмо које добих од њега је, он се опрашта са мном и са вама, мојим соколовима. Је ли мајка родила јунака, да у име моје отиде код сердара Јола и његове дружине, да га поздрави и да заједно са њим умре.“ За дуго се нико није јавио, а како и да се јави, кад соко не би могао прелећети преко турске војске, а не да јунак између Турака прође. И по доцкан јавише се два добра јунака, капетан Саво Матов Мартиновић и перјаник Рамо Петров Јововић, који приђоше књазу и пољубише му руку, па рекоше да ће они у име Божје отићи и са мном се састати или погинути. Књаз пун задовољства са њима се пољуби, напише писмо за мене и по Саву и Раму пошље. Писмо Књаза Данила овако је гласило:

Драги мој сердаре Јоле!

Твој јуначки писмоноша прошао је кроз Турке, донио ми је писмо од тебе, разумио сам за муке твоје и твоје дружине, ја се дивим твоме витештву; слава јунаштву твоме и хвала на вјерности твојој. Твој ти књаз помоћи не може, турска је војска велика и силна; остави цркву и бијелу кулу, па гледај те изнеси твоју јуначку главу, јер ће Турци са свом силом навалити на тебе и мораћеш подлећи сили и навали турској. Шиљем ти Сава Матова и Рама Петрова да мјесто мене са тобом умру. Жао ми је што сам књаз, јер бих жељно одлетио к моме пријатељу сердару Јолу Пилетићу и његовој витешкој дружини, да заједно дамо душу за поштење.

Ово је све су чим ти твој пријатељ, твој књаз може помоћи.

Твој благонаклони

Књаз Данило I.

Пошље великог напора, пошље великих мука, Саво и Рамо са опасношћу живота свога прођоше између Турака и предајника и срећно и здраво стигоше код мене у Завалу. Долазак њихов толико ме изненадио и овеселио, да тако радосна часа у животу моме нијесам имао, весеље и радост моја устостручи се кад чух да је у животу књаз Данило и да није угушена слобода Црне Горе. Кад се састадох са њима, онијемих од радости, нико ништа не говораше, само се чујаше шум јуначкијех пољубаца, који се са сузама радости пропраћаше. Часови су овакви ријетки, свети и величанствени. Оно нијемо ћутање, и оне сузне очи рјечитије говоре и више казују, но све ријечи и сви изрази које човјек рећи и казати може. Ко на таквијем мјестима није био, ко такве муке није подносио, ко такве тренутке није доживио, тај никако не може себи представити овај божанствени час, оно рајско миље које обузе мене и моје много напаћене другове, гледајући пред собом посланике књаза Данила и писмо његово.

Из руку Сава Матова Мартиновића примих писмо, позвах синовца

мога те га прочита, а кад вићох су чим ме тјеши и какву ми наду даје мој омиљени господар, узех писмо па га остави и наредих моме синовцу — попу, да узме перо и артију, па му издиктирах друго писмо, садржине такве, да оживи наду и да очеличи дух мојијех другова, јест написах писмо ове садржине:

Драги сердаре Јоле!

Разумио сам у каквим се мукама налазиш ти и твоја витешка дружина. Благо свакоме ономе јунаку, који се код тебе задесио, он нигда неће умирати, ја га нигда заборавити нећу. Држи се соколе, немојте клонути још мало, неће дуго проћи, а ми ћемо помоћу Божјом и наше браће Срба и Руса побиједити Турке, а и Ћесар је обећао послати једнога ђенерала с војском да нам помогне. Недајте се моји соколови, брзо ћу доћи да ви помогнем, да се избавите од тешкога и дугога затвора. Поздрави свакога твога друга и јунака. Шиљем тамо Сава Матова и Рама Петрова, да с вама у затвору буду, док и ја дођем да ћерамо Турке и издајне предајнике. Немојте се плашити, с нама је Бог и побједа ће бити наша, све је прошло, а мало је остало, и због те моји соколови и брзо ће доћи код вас ваш

Књаз Данило.

За овим изидох пред мојом кулом, опалих џевердара, позвах дружину и попа, те испред куле прочита оно што сам ја диктирао, а не оно што ми је књаз Данило писао. Пошто поп прочита писмо одмах запуцаше пушке из цркве и кулâ у којима бијаше моје друштво, учинише шемлук, и отпоче пјесма и коло се поведе у цркви и кулама, припијеваху јунаке а брукаху издајнике и предајнике.

Ово изненадно веселје, шемлук и пјесма наша, зачуди Турке и издајне предајнике, који су више јада задавали у затвору јунацима, него ли и сами Турци, јер Турци и ако су бројно силни и велики били, опет нијесу знали како и којим начином да нам досаде, као што су то знали предајници. Чувши за ово предајници, почну један по један остављати Турке и ускакати код мене и моје дружине, доносећи хране и џебане, и тако ти ја све јачи и снажнији постајах.

Иза овога није много потрајало, а Црна се Гора умири са турском царевином. Пошто се сврши рат, пошто се Омер-паша поврати и остави Црну Гору, ја пођох на Цетиње, гдје ме књаз Данило прими не као старији млађега и као господар поданика, већ као искрен пријатељ пријатеља, или друг друга, рашири руке па ме загрли и пољуби у чело, благодарећи ми на издржљивости, вјерности и пожртвовању, ту пред Црногорцима, извади златну медаљу „Милоша Обилића“, највеће јуначко одличје, које онда немаше него три у свој Црној Гори, па ми је сам закачи о прсима, са овијем ријечима: „Ево те, соколе и Обилићу, одликујем највећим јуначкијем одличијем, медаљом златнога Обилића, носи је срећно па се поноси њоме, као што се твој књаз поноси таквијем витезовима. Слава ти, витеже, који остаде свој и онда, кад све паде, носи је дуговјечно на радост твоју и славу домовине твоје, коју си вјерно и јуначки бранио и твога књаза задивио, који ће знати цијенити прегнуће, вјерност и јунаштво твоје и твојих другова.“

Ево испричах вјерно једну моју успомену ратничку, која је била тужна, жалосна, тешка, витешка, па пошље весела, мила, драга и радосна.

А колико још успомена из мог ратовања остаје и остаће неописане и незабиљежене, неиспричане и непознате, а које по важности и јунаштву не уступају ако не и надмашују ово што рекох!

29 Декембра 1899 год.
у Нишу

Легенда о лоретским звонима

— Jan Neruda —

Има отуд неких стотињак година, можда више, можда мање, кад становаше у Новом Свијету — у једној махали у Прагу — нека сирота удовица.

Рад и штедња олакшаваше јој тешке дане живота. Али имађаше многобројну породицу.

Убога удовица имађаше онолико исто дјеце колико звоник звона. Кад је говорила о њима, она их је називала својим лоретским звонима, која су у кући оно, што су звона на звонику. Највећа од њих ћутаху на то; они мањи имађаху увијек да понешто приговоре.

Њен једини накит бјеше један ђердан украшен сребрним новцима, којих бјеше онолико исто колико њене дјеце.

Тај ђердан бјеше јој од неке богате куме и мајка га је чувала као успомену за своју дјецу.

У Прагу се у то вријеме појави једна заразна болест, која затираше нарочито сиротињу. Сиромаси мишљаху да су ту болест послали богаташи да их њоме затру.

Та болест паде и на кућу удовичину. Најстарије од дјеце бјеше прво погођено.

Мајка бјеше поражена јер подједнако вољаше све њих.

Не имађаше откуд да плати љечника, а признаваше себи и сама да бјеху све одвећ оптерећени другима, а да би се могли потрудити и њој. — Не прођоше ни два сата а дијете се спремаше за други свијет.

Кад несрећна мајка виђе да не бјеше у стању да што учини за њ, она узе ђердан са сребрним новцима, откиде највећи од њих и пође с њима у Лоретску Цркву.

У том поче да звони највеће звоно. Дјечко бјеше у агонији. То звоно оглашаваше његову смрт.

И мртвачка кола обилажаху тад унаоколо по Прагу, устављајући се пред кућама гдје бјеше мртвих. Кад се једна кола испунише, одвођаху их у гробље да их испразне пред великом заједничком јамом. Сутра дан и несрећна удовица иђаше за једним таким колима, надајући се бар да ће моћи дознати на којем ће мјесту да закопају њеног малог мртваца.

Кад се повратила, она нађе једно друго у болести, блиједо као ружа која умире. Два сата бјеху опет протекла кад мајка потрча и са другим сребрњаком Лоретској Цркви.

То се исто десило и других дана за тим. Сребрни новци, један за другим кидали су се са ђердана, и звоњаху лоретска звона тихо и по реду, кад оно мање, кад оно веће — према томе како умираху дјеца.

Мајка бјеше потпуно очајна. Нијема, она иђаше за мртвачким колима од гробља до гробља, а враћајући се натраг, затицала је увијек по једно од својих малих у тешкој агонији.

Смрт у свом нијемом кидању, отрже јој и потоње од њих. То дијете бјеше тек одбијено од сисе. — Кад зазвони и потоње, најмање, лоретско звоно, мајка мишљаше да ће јој срце да препукне.

Она отпрати тијело и свога најмлађег. Кад се враћаше натраг, она осјећаше умор,

што је значило да је болест шчепала и њу. Она се стропошта на исту постељу гдје издахну и сва њена многобројна породица.

Несрећница лежаше ту без ичије помоћи. Не бјеше никог ко би јој пружио чашу воде. Сва њена утјеха бјеше помисао, да је њени мали неће надживјети.

Љут огањ бјеше јој обујмио цијело тијело и најпослије осјети чудну малаксалост у својим члановима. Чињаше јој се да они умираху један за другим.

— Ах, моја драга дјечице, уздахну она, ја ћу за вама, али за мном неће нико више од наших. Ја сам вас сахранила уз звуке малих звона, али ко ће сахранити мене!...

Тек што је то изговорила, сва звона са Лоретске цркве зазвонише у један мах. Она звоњаху у једном звуку све јаче и то се чињаше као огроман хор анђела.

— То су душе мојих сиротих малишана, промуца мајка — и у тај мах издахну.

И од тад се ето чују да пјевају звона са Лоретске Цркве.

Ј. Д.

Како се стихови пишу

— Géza Gárdonyi —

На пољу је топло. Унутри је хладовина. Отац обилази жетеоце. Мама у кухињи командује.

Јулишка везе неки недовршени вез у трапезарији.

Као зашто она баш има сад да везе тај вез, кад нит имен-дана нит рођен-дана неће бити овог љета, то мој ум не може да ријеши. Можда зато, што је у трапезарији и Лајош, ћакела.

Лајош је рођак. Тешко би било пронаћи: одкуд. Они то и не истражују, јер шта би било да се пронађе, да нису род. А то би било излишно, јер је Лајош красан младић; локалне новине донијеле су и неколико стихова од њега; до године пак биће професор.

Лајош опет нашао неку књижицу па је чита.

Мора да је несносна књига. Лајош сваки час погледа гори па пиљи у Јулишку. Јулишка невјероватном брзином везе.

А мора да је несносно и то везење. Јулишка подиже очи гори и у Лајоша погледа. (Овај Лајош имаће исте онаке бркове, као што их има краљ Матија. Краљ Матија, — нека га гледа ко хоће тамо на дувару, и на ушиљене и небу уздигнуте бркове. Ал красан краљ!)

— Да вас питам нешто, — тако прекиде тишину Јулишка.

— Да чујем, одговара Лајош.

И затвори књигу.

Јулишка баци поглед на Лајоша. За тим једним одлучним покретом сједе очи у очи за сто.

— Кажите ви мени, — рече поцрвенивши, — како се то стихови пишу?

— Нема ништа лакше од тога — одговори Лајош.

— Заиста?

— Кад вам кажем.

— Па како?

— Човјек узме парче папира и једну писаљку. Затим се задуби у срце...

— И пише?

— Пише мисли срца свога.

— Па да начинимо један стих! — рече Јулишка тапшући.

— Да начинимо.

— Ја ћу писати.

— А ја ћу диктирати.

Јулишка отрча по папир и писаљку. Метну преда се.

Наслоне се о сто и почеше бленути једно у друго.

— Могу ли диктирати?

— Можете.

— Ал онако како осјећам?

— Онако како осјећате.

— Јер стихови се друкчије не дају писати.

— Писаћу као што кажете.

— Дакле пишите:

„Што залишљен тако бивам,
Дал сам будан или снивам?“

— Будни сте, Лајоше, будни сте — примјети Јулишка, брзо пишући стихове.

„Да ли снивам. Што би снио,
Ти си мени санак мио.“

— Говорите л то мени? — пита Јулишка порумењивши.

— Наравно вама, ако немате шта против.

— Немам, Лајоше.

— Јер стихови се могу само под тренутком утиска писати, а ја увијек онако диктирам што се у тренутку утиска јавља у срцу.

— Ох, ово је красан стих.

— Наставите.

„Мој ђурђицу, драги цвијете
Сед' крај мене мило дијете.“

— И баш хоћете?

— Дабогме, због стиха.

— Због стиха?

— Ако не сједнете овамо, онда је прекинут стих.

— Онда ћу радије сјести.

Отрча на канабе. На кољена метну папир, и погледом пуним очекивања гледала је у Лајоша.

„Твоје очи зв'језде сјајне;
Са тим зв'јездма погледај ме!
Пружи руку, срце моје...“

— А онда чим ћу писати?

— Послије пишите. Сад само пружите руку да стих могу свршити.

— Ево вам.

Да је љубим све до зоре.“

И Лајош јој заиста пољуби малу ручицу.

Јулишка га збуњено погледа.

— Пишите дакле: *Да је љубим све до зоре.*

— А тако? У мало што нисам заборавила да стихове ваља и писати.

Нашара крњи редић, затим усијаним очима погледа на Лајоша, очекујући наставак.

Он зажарен, са осјећајем, настави:

„Мој пупољче, ружо мила
Кад би мене пољубила...“

— Надам се, да ово нисте озбиљно казали.

— Стих захтијева, Јулишка.

— Стих захтијева?

— Стих.

— Заиста захтијева то стих?

— Најозбиљније.

— И без тога се не може наставити?

— Одкуд да нађем осјећаја?

— Смијешно ли је ово прављење стихова, Лајоше!

— Држим, лијеп ће стих бити.

— Заиста?

— Пољубац је знатан обрт у њему. Зар није?

— Још не знам.

— Дакле...

Загрливши олако Јулишку погледа је у очи.

Јулишка обори очи.

— Јао, — поче дрхтати, — није слободно, Лајоше.

— Зашто не би било слободно?

— Видјеће нас.

— Сами смо.

— Види Бог.

— Овде на пустари, на овој врућини?...

— Он је свугдје.

— А што је онда научио човјека да љуби?

— То је истина, Лајоше.

— Дакле...

За тренутак тишина. У соби се ништа не миче. Краљ Матија према таваници гледа. Стари зидни сахат у хладу тиктаче.

— На прозор гледа ли ко?

— Нико Јулишка, само леандери.

Јулишкини образи примакоше се Лајошевим образима.

— Доста, доста, иде неко. — Скочи дјевојче. Папир стисну уза се.

— Не иде нико. Останите, слатка Јулишка.

Њено као турчинак запурено лице осврну се на вратима. Метнувши прстић на уста, ужареним очима шапуће:

— Сјутра наставак...

Ј. П.

Тургењев

— из Додеових успомена*) —

Биће неких десетак година како је то било код Густава Флобера, у улици Мурило. Собе мале, кокетне, алгирски украшене, гледале су у парк Монсо, аристократски и уређени врт који је превлачио прозоре застором од зеленила. Ту се скупљало сваке недјеље пет до шест, увијек истих, најинтимнијих пријатеља. Никад ту није долазио ко од непосвећених и злобних душа.

Једне недјеље кад сам као обично дошао старом учитељу и пријатељима, Флобер ме предусрете на вратима:

— Ви не познајете Тургењева? Овдје је он.

И не чекајући да му одговорим, угура ме у салон. С дивана на ком је лежао диже се кад уђох један велики старац с брадом као снијег бијелом, с великим зачуђеним очима, с витим тијелом.

Ми Французи, ми живимо у невјероватном незнању свију туђинских литература. Наш је дух исто тако чисто домаћи, француски као што су и наши удови, и, страхујући од путовања, ми кад већ једном изиђемо из земље не читамо више него што се колонизујемо. Случајно ја сам знао врло добро Тургењевљева дела. Читао сам с највећим интересом *Ловчеве Записе* и ова књига, која ми је случајно дошла у руке, нагнала ме је да се познам и с осталим његовим дјелима. И ако се нисмо познавали ипак смо били чврсто везани заједничком љубављу спрам њива са житом, спрам лугова, спрам природе, неким блиским, заједничким поимањем њеног тајанственог бића.

Уопште дескриптивни пјесници имају само очи и задовољавају се сликањем. Тургењев има уз то још и нос и уво. Сва су његова чула међу собом непосредно везана. Он је пун препун даха с пољана, жубора воде, небеске ведрине и, слободан од сваке школе, пушта да га уљушкава оркестар његових осјећаја.

Ову музику не чује свачије уво. Варошани, које је од дјетињства заглушивала великоградска хука бука, никад је неће осјетити; они никад неће разумјети гласове који шапућу у притворној шумској тишини кад природа мисли да је сама и кад је човјек у ћутању заборавио на себе. Сјећате ли се пада весла на дно какве индијске барке који сте чули негдје на каквом језеру Фенимора купера? Барка је далеко, никад је не видите; али шуме изгледају веће због овог удаљеног шума што трепери над тихом површином воде, и ми смо осјетили дрхтај усамљености.

Руске су степе отвориле утисцима чула и срце Тургењевљево. Човјек постаје добар кад општи с природом, и они што природу воле интересују се и за људе. Отуда она благост пуна сажаљења, тужна као мужикова пјесма, што јеца из дубине сваке књиге овога словенског романсијера. Уздах људски о ком пјева креолска пјесма, јесте онај вентил што не да да се

*) *Trente ans de Paris à travers ma vie et mes livres.*

свијет угуши. Si pas té gagné, soupi n'en mouné, mouné t'a touffé. И овај уздах без престанка понављан чини од *Ловчевих Записа* другу *Чича Томину колибу*, без декламације и вапаја.

Све сам ово знао кад сам се срео с Тургењевом. Одавно је он имао трон на мом Олимпу, на једној столици од слонове кости, међу мојим боговима. Али далеко и од помисли да он живи у Паризу нисам се никад запитао да ли је жив или мртав. Онда ћете лако погодити моје чуђење кад се изненада нађох спрам њега у једном париском салону, на трећем спрату изнад парка Монсо.

Весело му испричах то и изразих му своје дивљење. Рекох му да сам га читао у сенарским шумама. Тамо сам познао његову душу и слатке успомене из овога краја и његових књига тако су биле међу собом помијешане да ми је многа његова новела остала у памети обасјана свјетлошћу мале пољане с љубичастим вресом која је увела због позне јесени.

Тургењев није могао да дође к себи од изненађења.

— Шта, ви сте ме читали?

И он ми потанко исприча како се мало продају његове књиге, како је мало познато његово име у Француској. Хецел га је издавао готово као из милостиње. Његова популарност није прешла преко границе. Њему је било жао што је непознат у земљи која му је толико драга, причао је с тугом о својој злој срећи али без злобе. Шта више, наши порази у 1870 још су га јаче привукли Француској. Више је није могао оставити. Прије рата проводио је љето у Баден Бадену, одсада неће више тамо ићи, задовољиће се Буживалом и обалама Сене.

Баш ове недјеље не бјеше никога код Флобера те се наш разговор могао продужити. Испитивао сам га о методи у раду и изненадио сам се кад дознадох да он не преводи сâм своја дјела, јер је говорио француски врло чисто, мало споро због тананости свога духа.

Он ми признаде да га страшно плаши Академија са својим рјечником. Дршћући листао би он овај огромни рјечник као какав кодекс у ком би били закони за ријечи и казне за смјеле новотарије. Послије овога истраживања литерарне скрупуле, грижући му савјест, убијале су му сваку вољу и плашиле га да покуша. Сјећам се да у једној новели коју је тада писао, није смио да ризикује „њине блиједе очи“ бојећи се четрдесеторице и њине дефиниције овога епитета.

Није био ово први пут да наилазим на овака страховања; сусрео сам их већ био код свога пријатеља Мистрала кога је такође заслепљавала купола на Институту, макаронском споменику што краси као округао медаљон корице на Дидовим издањима.

Поводом овога рекох Тургењеву што ми је било на срцу, како француски језик није мртав језик у ком се мора писати с рјечником одређених израза класификованих као у каквом *Gradus*'у. За ме је, напротив, језик непрестано у животу, вријењу, као ријека што јури изван корита. Ријека понесе уз пут сваки мутљаг, бацају у њу све; али оставите је нека тече, ишчистиће се већ она сама.

Тада како је било касно, Тургењев рече да иде по „даме“ на концерат Паделу и ја сиђох с њим. Био сам усхићен кад дознадох да он воли музику. У Француској сви су је књижевници мрзили, сликарство је сав њихов интерес привукло. Теофил Готи, Сен Виктор, Хиго, Банвиљ, Гонкур, Зола, Леконт дел'Ил, сви су они били њени непријатељи, колико знам јасам први јавно признао своје неразумијевање у сликарству и своју страст за музиком. То без сумње долази од мога јужњачког темперамента и од моје кратковидости, једна се наклоност развила на штету друге. Код Тургењева љубав према музици одгајена је у Паризу. Он је примио овај музички укус од круга у ком је живио.

Тај круг бјеше тридесетогодишње интимно пријатељство с г-ђом Виардо, великом пјевачицом Виардо, Виардо Гарсиа, Малибранина сестра. Самац и бећар, Тургењев је становао већ толико година у њиној кући, бр. 50, улица Дуе. „Даме“ о којима ми је говорио код Флобера бјеху г-ђа Виардо и њене кћери које је он волио као своју рођену дјецу. И у овом гостољубивом стану ја сам га посјетио.

Стан је био меблиран необично елегантно и раскошно с подједнаком бригом да се задовољи умјетнички укус и комфортност. На првом спрату опазих кроз једна отворена врата галерију слика. Свјежи гласови младих дјевојака продираху кроза зидове обложене скупоцјеним тапетима. Њини гласови наизмјенце пјеваху *Орфеја* с једним страсним контралтом који је одјекивао на степеницама и пео се са мном.

Гори на трећем спрату била је мала соба, са свију страна добро осигурана од промаје, пуна свакојаких ситница као какав будоар. Тургењев бјеше узајмио од својих пријатеља њихове умјетничке наклоности: од жене за музику, од мужа за сликарство.

Лежао је на софи.

Ја сједох поред њега и одмах настависмо прећашњи разговор.

На њега бјеху утицале моје примједбе и он обећа да донесе идуће недјеље код Флобера једну новелу да је преводимо на његове очи. Потом ми је говорио о једној књизи коју намјерава да пише, о *Новини*, мрачној слици нових слојева који гамижу у дубинама рускога народа, историји оних биједних „понарођених“ које жалостан неспоразум гони међу народ. Народ их не разумије руга им се и одбија их. И док ми је то говорио, ја сам премишљао како је Русија доиста једна необрађена земља, још мека земља у којој сваки и најмањи корак оставља свој траг, земља у којој је све ново, све за рад, за испитивање. Код нас „напротив, нема ни једног пута пустог, ни једне стазе коју гомила није утапкала, и да говоримо само о роману, Балзакова се сјенка налази на свима његовим улазима.

Од овог виђења наши су састанци били чести. Између свију часова заједно проведених, сачувао сам успомену на једно прољетње послије подне, на једну недјељу у улици Мурило, која ми је остала у памети особито жива и свијетла. Говорили смо о Гетеу, Тургењев нам рече: „Ви га не познајете.“ Идуће недјеље донесе нам *Прометеја* и *Сатира*, ову волтеровску причу, бунтовничку, безбожну, проширену у читаву драматичну поему. Из парка Монсо допирали су дјетињи гласови, сјајно сунце, свјежина са заливеног зеленила, и нас четворица, Гонкур, Зола, Флобер и ја, потресени овом величанственом импровизацијом, слушали смо генија кога је превео геније. Овај човјек што је дрхтао с пером у руци имао је сада, стојећи, сву пјесничку смјелост; то није био лажљив пријевод што леди и камени пјесничку струју, сам је Гете био оживио и говорио нама.

Често је и Тургењев походио мене, на крај Мареа, у старој кући у стилу Хенриха II у којој сам тада становао. Он се забављао посматрајући чудну слику главног, свечаног дворишта, овог доиста краљевског стана с кулама, пуна крцата свакојаких ситница из париских трговина, дрворезница, фабрика са селтерском водом и посластичарница. Једног дана када он, онако колосалан, дође код мене под руку с Флобером, мој мали синчић рећи ће ми шапатом: „То су богме џинови.“ Да, доиста џинови, добри џинови, велике главе, широка срца — према расту. Била је нека тијесна веза, неко сродство по наивној доброти између ове две генијалне природе. Жорж Санд бјеше их спојила. Флобер, хвалиша, строг критичар, Дон Кихот, са својим гласом као поштанска труба, са снажном иронијом у свом посматрању, с понашањем каквог Норманца из времена освојења, био је мушка половина у овом душевном браку; али ко би у овом другом

колосу с великим, растреситим обрвама, с огромним јабучицама, слутио жену, ону жену с деликатним осјећајима коју је Тургењев сликао у својим књигама, ону Рускињу, нервозну, пуну чежње, страсну, сâну као што је Ориенталка, трагичну као природне силе кад се разбјесне? Доиста у вреви велике људске фабрике душе се тешко познају по спољашности, човјекову душу видите у женском тијелу, женску душу у киклопском оклопу.

Баш у ово доба дође нам идеја да се, ми пријатељи, састајемо сваког мјесеца по једаред око пунога стола. То се звало „ручак код Флобера“ или „ручак извижданих писаца.“ Флобер је пропао са својим *Кандидатом*, Зола с *Ружином пупољком*, Гонкур с *Хенријетом Марешал* а ја с *Арлежанком*. Жирарден се хтио увући у наше друштво али га нисмо примили, он није био књижевник. Што се тиче Тургењева, он нам дале своју часну ријеч да је био извиждан у Русији и како је то било здраво далеко, то нико није ишао да се увјери.

Ништа није било пријатније од ових пријатељских ручкова гдје смо, налакћени на сто, ћеретали слободно, живо, весело као људи од искуства, били смо сви добри гурмани. Тако било је толико различних апетита колико темпераменатa, толико укуса колико провинција. Флобер је тражио нормандски бутер и по руански у пари куване патке; фини, егзотични Едмонд Гонкур захтијевао је компот од ћумбира; Зола морске јежеве и шкољке; Тургењев се задовољавао ајваром.

Ах, нас није било лако нахранити и париски гостионичари добро нас се морају сјећати. Често смо их мијењали. Час смо били код Адолфа и Пелеа, одмах иза Опере, час на пијаци комичне Опере; по том код Воазена чији је подрум задовољавао све захтијеве, мирио све апетите.

Сједали смо за сто у седам часова, у два часа још нисмо били готови. Флобер и Зола свукли би капут, Тургењев би легао на диван. Поставили бисмо келнере на врата — опрезност сасвим узалудна, јер је Флоберова труба одјекивала по цијелој кући — и разговарали бисмо се о литератури. Увијек бисмо имали по коју нашу књигу што би тада изишла. На примјер *Кушање св. Антонија* и *Три Приче* од Флобера, *Елизу* од Гонкура, *Поп Муреа* од Золе; Тургењев је доносио *Живе Мошти* и *Новину*, ја *Фромона* и *Жака*. Ту се говорило искрено, без ласкања, без узајамног пријатељског дивљења.

Имам овде пред собом једно Тургењевљево писмо са крупним, старинским, страначким рукописом, као с каквог манускрипта; доносим га у цјелини, јер оно вјерно показује како је био искрен тон у нашим односима:

Понедјељник, 24 маја, 77.

Драги мој пријатељу,

„Што вам до сад нисам ништа говорио о вашој књизи узрок је у том што сам хтио да се на њој задржим више а не да се задовољим с неколико баналних фраза. Одлажем све то до нашег првога састанка који ће, надам се, скоро бити јер се Флобер враћа ових дана те ће наши ручкови опет почети.

„Ограничавам се сада на једно: *Набоб* је најзначајнија и тако рећи најнеравнија књига коју сте до сада написали. Ако би се *Фромон* и *Гислер* дали представити једном правом линијом ——, *Набоб* би морао бити представљен овако: ⌒⌣⌒⌣, а врхове овога цикцака може да достигне само *таленат првога реда*.

„Молим вас да ме извините што се изражавам тако геометријски.

„Имао сам врло дуг и врло силан наступ костобоље. Тек сам јуче први пут изишао, и голени и колена су ми као у каквог старца од деведесет година. Бојим се да не постанем оно што Енглези зову *confirmed invalid*.[1])

„Најтоплије поздравље гђи Доде; ја вама срдачно стежем руку.

Ваш Иван Тургењев.“

[1]) Сасвим инвалид. Пр.

Кад смо били готови с књигама и дневним новостима, разговор би узео шири обим, дошла би ријеч на вјечне идеје, тезе, говорили бисмо о љубави и смрти.

Рус на свом дивану ћутао је.

— А ви, Тургењеве?

— Ах, ја, смрт, ја на њу и не мислим. Код нас је себи нико јасно не замишља, она је далеко, обавијена... словенска магла...

Та нам је ријеч највише говорила о природи његова племена и његовог рођеног генија. Словенска магла лебди над свима његовим дјелима, отире цртеж, нија их, и његова конверзација чак изгледа да је у њу потопљена. Кад би говорио, почињао би увијек с напрезањем, неодређено; потом наједаред један зрак свјетлости, каква одлучна ријеч расула би облак. Описиваше нам своју Русију, не Русију конвенционалну и историјску, ону Русију што је знамо с Березина, већ љетњу Русију са засијаним њивама, с цвијећем под кишом разбујалим, малу Русију с њеном бујном травом, с монотоним зујањем пчела. И како егзотичне приче што нам их неко прича треба смјестити негдје, пренијети у какав познат предјео, то ми је руски живот кроза његове приче изгледао као живовање у каквом алгирском замку окруженом арапским колибама.

Тургењев нам је говорио о руском сељаку, како је кода њ' дубоко укоријењен алкохолизам, како је његова свијест утрнула, како он не зна за слободу. Други пут је прича била пријатнија, каква идила, успомена на какву малу воденичарку коју је срео једном у лову и у коју је неко вријеме био заљубљен.

— Шта ћеш да ти дам? питао би је сваки пут.

А лијепа дјевојка поруменивши одговорила би:

— Донеси ми сапун из вароши да њим намиришем своје руке па да их можеш љубити као што их љубиш госпођама.

Послије љубави и смрти говорили би смо о болестима, о ропству тијела које човјек вуче као какав терет. Тужна признања људи што су прешли четрдесету! Што се тиче мене, пошто ми још није досађивала костобоља, смијао сам се својим пријатељима, овом јадном Тургењеву кога је толико мучила и који је нарамљујући долазио на наше ручкове. Касније, и ја сам испаштао.

Авај, смрт о којој смо тако често причали, најзад дође. Узе нам Флобера. Он је био душа, копча нашега круга. Након његове смрти, живот се промијени: слијетали смо се само кад и кад, јер нико не осјећаше довољно храбрости да обнови састанке прекинуте његовом смрћу.

Послије неколико мјесеца Тургењев покуша да нас сакупи. Флоберово мјесто морало је остати обиљежено за нашим столом, али сувише смо осјећали празнину у његовом крупном гласу и његовом грохотном смијеху, те то не бјеху више они стари ручкови. Доцније сам се срео с руским романсијером на једном соареу код гђе Адам. Бјеше довео великог кнеза Константина који је, пролазећи кроз Париз, желио да види кога јунака дана, музеј Тисо жив и за столом. Тургењев бјеше невесео и болестан. Проклета костобоља! За читаве недјеље оборила га је у постељу и он мољаше пријатеље да га походе.

Прије два мјесеца видио сам га пошљедњи пут, кућа као и увијек пуна цвијећа, звонки гласови као и увијек оре се по степеницама, пријатељ као и увијек гори на свом дивану: али како је ослабио и промијенио се! Боловао је од плућног рака и још га је мучила страшна рана од операције. Пошто тада није био опијен, исприча ми је до најмањих ситница. Испрва је осјећао сијечење као да неко јабуку љушти, потом силан бол од уреза у месо. Затим додаде.

— Аналисао сам свој бол да вам то послије причам на ком нашем ручку, држећи да ће вас занимати.

Како је још могао помало ићи, сиђе низа степенице да ме отпрати до врата. Доље уђосмо у галерију слика гдје ми показа слике његових земљака: козаке на

одмору, таласање њива са житом, пејсаже из јужне Русије, коју је описивао.

Стари Виардо бјеше ту, нешто болестан. Поред њега Гарсиа пјеваше и Тургењев, у кругу умјетности које је толико волио, смијешећи се опрости се са мном.

Мјесец дана потом дознадох да је Виардо умро и да је Тургењев на самрти, у агонији. Не могу да вјерујем у ову агонију. И у овом случају деликатна и снажна интелигенција мора дотле трајати своје дане док све не каже. Вријеме и благ ваздух у Буживалу повратиће нам Тургењева, али неће више бити оних пријатељских састанака које је он с толиким задовољством походио.

Ах! стари наши ручкови с Флобером. Прије неки дан смо их опет обновили: било нас је само тројица.[1])

Док држим коректуру од овог чланка што се појавио прије неколико година, долази ми у руке књига *Успомена* у којој Тургењев, с оне стране гроба, просто ме уништава. Као писац ја сам испод критике; као човјек пошљеднји сам на свијету. И сви моји пријатељи то знају, и причају красне ствари о мени!... О којим то пријатељима говори Тургењев и како су они и даље моји пријатељи кад ме тако добро познају? И њега самог, овог доброг Словенина, шта је приморавало на ово пријатељско понашање према мени. Ја га видим у својој кући, за својим столом, пријатног, љубазног, како грли моју дјецу. Имам од њега писма тако срдачна, тако пријатељска. А ево шта се све крило под овим благим осмјејком... Боже мој, како је чудноват живот и како је красна она лијепа грчка ријеч: *Ejρôneja.*[2])

У. Петровић

Љубав

— Прибрао Ј. П. —

Љубомора постаје увијек заједно са љубављу, али не умире увијек с њоме.

La Rochefoucauld.

Кад нас љубав спута у окове, побјегне памет.

La Fontaine.

Поштен човјек може само лудо бити заљубљен, али никад луцкасто.

La Rochefoucauld.

За прву љубав увијек се мисли да је послиједња, а за послиједњу да је прва.

A. Agai.

Љубав је кухарка живота. Она га чини кусним, ал често га и пресоли.

* * *

Да се у животу може само једанпут љубити, то је један од оних многих безобразлука, што их љубав дневно несмислено тороче.

P. Mantegazza.

Човјек мора имати врло много духа, да кроз љубав не оглупави.

* * *

Што љубавници не осјећају дуго вријеме кад су заједно, то је зато, што непрестано о себи говоре.

La Rochefoucauld.

У тренутку сретне љубави не гледај на часовник, да не би примјетио, како кратко траје твоја срећа.

* * *

Љубав је лијепи анђео; али често лијепи анђео смрти за повјерљиво, превареno срце.

A. Stifter.

Што се наклоношћу зове, у истини није ништа друго до симпатија навике.

A. Smith.

Амор је велико дериште, жена је његова лутка.

La vie parisienne.

[1]) Писано 1880. за Њујоршки *Century Magazine.*

[2]) Иронија.

У ревматизам и у праву љубав вјерује се тек кад човјека нападну.

M. v. Ebner Eschenbach.

Љубав праштa или све или ништа.

Balzac.

Духу не треба ништа праштати, срцу све, јер срце је слијепо.

* * *

У љубави се као и у политици даје са првом концесијом моћ из руку.

* * *

Љубав је пехар из кога живот и смрт и бесмртност пијемо.

A. H.

Љубав је наша Голгота. Она нам наноси смртне ране и спасење.

José Schneider-Arno.

У служби богиње љубави човјек прије очелави нег осиједи.

Jean Paul.

Свака нас страст води погрјешкама, али љубав најсмијешнијим.

La Rochefoucauld.

Љубав у истини није никад оно, што ми у себи замишљамо, док је не познамо. Увијек је или нешто више или нешто мање.

R. M. Schubert.

Љубав личи оним болестима, што су опасне кад нападну оног, кога су у младости поштедиле.

F. Huemer.

Љубав има моћну сестру мржњу; чувај се да не повриједиш ону прву, ова те друга може убити.

F. Huemer.

Бити у све жене заљубљен исто је тако опасно, као у једну само.

Mme de Montmarin.

Прва љубав је као генерална проба срца, али ова је често интересантнија, него сама представа.

J. Schnabl.

Љубав је прави пароксизам грознице, само што ова почиње зимом а свршава ватром, а љубав обратно.

K. J. Weber.

Без жеђи пити и у свако доба бити заљубљен, то нас разликује једино од животиња.

Beaumarchais.

Оставштина љубави је — кајање.

E. F. Kastner.

Човјек може љубити а да није сретан, а може бити сретан а да не љуби, али и љубити и сретан бити то би било чудо.

Balsac.

Оно, што највећа глава не може да схвати, а може и најмање срце — зове се љубав.

* * *

Човјек је љубоморан, кад љуби; жена и кад не љуби.

Kant.

Заљубљен човјек је луда, заљубљена жена анђео.

A. T.

Како у пријатељству тако и у љубави човјек је често сретнији због оних ствари, које су нам тајна, него због оног, што познаје.

La Rochefoucauld.

Љубав се увијек изда, баш због тог, јер тражи, да се не изда.

La vie parisienne.

Сиромаштво и љубав не даду се лако сакрити.

Данска пословица.

Говорити о љубави разумно, значи изгубити разум.

Bouffler.

Кад човјек љуби, сумња често баш у оно, о чему је најбоље увјерен.

La Rochefoucauld.

Ако усне кажу: „не“, запитај још и очи.

Hilarius.

Оцјене и прикази

Путовање по Србији у години 1829.

од Ота Дубислава плем. Пирх. Српски превод од Dr. Драгише Мијушковића. Издање академије Наука. У Београду. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. Цена 1.50 дин.

У предговору који је Dr. Д. Мијушковић написао уз овај путопис налазимо следеће податке о његову писцу. Ото Дубислав плем. Пирх, капетан у пруској војсци, родио се 1799 у Бајрајту. Ото је официрско дете. У војску је ступио своје шеснаесте године, као добровољац, приликом рата за ослобођење, па је у њој и остао. Касније је довршио своје војничко образовање на Берлинској Војној Академији. Умро је врло млад, у тридесет трећој години, услед несрећна пада с коња.

То је био један од оних ретких војника који пишу. Он је саставио два путописа: овај који је г. Dr. Мијушковић превео, и други један који је након његове смрти издан под називом *Белешке с пута по Угарској и Италији*. Осим тога штампане су од њега још и белешке о операцијама пруске војске у Пољској за време буне од 1831.

У своме *Путовању по Србији* Пирх нам се не представља као обичан турист који путује да би се разонодио. Он је проучавао Србију и њен народ. Његово је дело врло документовано. У њему је мање путничких анегдота, а више података, — историјских, географских и топографских. Ту се налази један извод из српске историје, преглед Вукове радње израђен по Вуковом казивању; списак села по нахијама онакав какав је био склопљен у Крагујевачкој канцеларији 1822; белешке о друмовима и путовима и т.д. Уз пркос своме скромном називу, овај путопис носи карактер једне студије.

Ну, и ако Пирх није ишао на то да забави читаоца, већ да га обавести, ипак његово дело остаје занимљиво од краја до краја. Он је умео да гледа, а умео је и да пише. Бележио је само оно што је карактеристично, и то с извесном стилистичком вештином. За једног младог човека, а нарочито за једног младог официра, он је имао и сувише стила, а за једног Немца, имао је у своме стилу и сувише живости. Писао је течно, живописно, с духом, као да би био Француз.

Њега у Србији лепота природе није тако много привлачила. У њиховом је путопису, сразмерно, мало описа, а оно што их има показује да је Пирха искључиво интересовала дивљина и врлет. Питомину Шумадије он као да није ни осетио, можда за то што је путовао зими, и што је Србија у то време морала бити још доста пустошна. Свакојако, ослањајући се на његово описивање, човек би могао мислити да је Србија много већма налик на Швајцарску него што је.

Али ако није посматрао природу, Пирх је посматрао људе. Он је пазио на њихово одело, на њихове станове, на њихову храну, на начин како се забављају, речју на ону тисућу ситница, које, скупљене, дају слику народног живота. Домородац нема очију за ове ствари које су му постале обичне, јер сред њих живи, али једном страном путнику оне прво привлаче пажњу, и ми по путопису Пирховом можемо себи доста јасно представити како је у Србији, 1829, живео Кнез, како трговац, а како сељак; како је било по српским кућама, а како по турским: како су изгледале канцеларије, а како манастири и т. д.

Пирх се бавио у Србији једног врло важног момента. Рат руско-турски тек што је био окончан Једренским миром. Порта је том приликом обећала извршити одредбе Букурешког мира о Србији, и Пирх је затекао земљу у радосном ишчекивању једног хатишерифа којим ће јој аутономија бити призната. Он је отпутовао пре него што је хатишериф стигао, али је био тачно обавешћен о мерама које су Кнез и народ мислили на основу њега предузети, и које су одиста и предузели, чим су га били примили. Он нарочито помиње

један скуп Кнезова који се држао у Крагујевцу новембра 1829, баш у оно време кад се он у томе месту бавио. Хатишериф који се очекивао, требао је, између осталога, да учини крај спахијској организацији непокретне својине; земља је требала да пређе у српске руке, и народне су старешине сада већале о томе, да ли да се она подели на сељаке, или на спахије с том разликом само што ови последњи неће више бити Турци већ Срби. Пирх је о овом већу забележио оволико: „пошло се од начела: „Сваки је у народу помагао у борби око ослобођења земље, према томе, сваки је слободан сопственик земље, коју држи; ако може обделавати више нека тражи више; сваки нека бира себи нову земљу, само ако се тиме не штете права других. Само се на то мора пазити, да се од сад станује у сређеним селима.“ И Пирх додаје: „Ретко становништво. Становништво, велике плодне и необрађене просторије, нарочито у главним долинама, дозвољава велику издашност у раздавању својине.“ Овакав систем непокретне својине био је касније и усвојен, а ова Пирхова белешка само показује колико је он стајао у вези са природом самог устанка.

Вероватно да је Пирх дошао у нашу земљу, намамљен причама о јуначкој борби српског народа за ослобођење. Он је симпатисао српском народу пре него га је познао, али за нас је много ласкавије што му је продужио симпатисати, и пошто га је познао он се није вратио са свога пута по Србији разочаран, али врло лако је могућно да се вратио изненађен. Срби су онда били познати Европи са своја два устанка и са своје народне поезије. Они су изгледали из далека, један народ хајдука, истина поетичних, али тек хајдука. Питање се могло поставити, да ли ће ти људи бити кадри сами собом управљати, пошто се уједанпут ослободе туђинског господарства, и да ли она упорна одметничка ћуд која их је држала у борби за слободу неће осујетити утврђивање сваке власти међу њима, па чак и народне. На основу својих проматрања, Пирх је извео закључак да Срби, успркос свему што се о њима причало, и што су они сами о себи певали, — нису народ ни немиран, ни љут; да су то ратари у главноме кротки. Он је хвалио њихову уредност и чистоћу; њихову питомост и трезвеност; њихову дисциплину и способност за самоуправу. Он је био потпуно уверен да је Србија заслужила ону аутономију која јој је Једренским миром била призната, и полагао је највеће наде на политичку зрелост Милошеве Србије.

Мијушковићев је превод украшен лепом Пирховом сликом, на којој он изгледа врло интересантан са својом великом косом, својом јаком до гуше, и својим шињелом који опомиње на оне шпанске огртаче у којима се праве серенаде. Лице је младо, с очима које су морале бити живе, као обасјано неким младићким самопоуздањем. Таку главу замишљамо ми Пушкиновим јунацима.

Превод се одликује чистим језиком и јасним стилом.

С. Ј.

По разним крајевима

слике с пута од Милана Савића

У овим путописима, који су излазили у току дванаест година по подлисцима разних листова у Војводини, описује г. Савић свој пут *по Ердељу*, *Ада Кале* и *Венецији*. Српска књижевност није тако богата у овој врсти радова, али оно што има, то је сразмјерно много боље него што има у другој којој врсти. Љуба Ненадовић својим путописима дао је српској књижевности онолико, колико је *Његуш Горским вијенцем* поезији, а *Лаза Лазаревић* својим причама лијепој прози. Другог жанра су путописи преминулог дра *Милана Јовановића* и *Марка Цара*. Отмјеним приказивањем и префињеним укусом она заузеше мјесто лектире за бољи, за интелигентнији свијет. *Писма из Шпањолске* од дра Ђ. Димовића потсјећају на Ненадовића својом лакоћом, хумором, рефлексијама. Она су познатим Хајнеовским маниром изведена елегантно и пажљиво. *По разним крајевима* нису путописи ни са једним поменутим одликама. Они су нешто једноставно, нешто примитивно; то је причање најобичнијег човјека, проткано описима мјеста попут каквог географског уџбеника. По гдје што која шала без духа, неколико свакидањих епитета уз какву природну љепоту, неколико чаша пива... Не, крај поменутих радова ова књига не може издржати ни приближног такмачења. Једина добра особина јој је поучна њена страна.

—ћ

Кроника

Књижевност

Арнаутске слике Илије И. Вукићевића, изишле су у 8 свесци *Мале Библиотеке*. Напријед је окраћи предговор о писцу и његовом књижевном раду, а послије долазе сликовите приче из царства мрких бркова, опрљених образа и сјајних очију испод фереце. — Арнаутски milieu. Љепота описивања и живахан тон причања, то су битне особине тако рано преминулог Илије Вукићевића. *Граничари*, *Под сунцем*, *Шкрбо и Фејзула*, то су три омање слике оцртане свијетлим бојама и задахнуте дахом топлоте, која загријева машту и жагри очи. Ова свеска *Мале Библиотеке* имаће широке редове читалаца она је занимљива, она напреже радозналост, а отмјена лакоћа причања, начичкана кратким али фотографским описима, осваја сваким својим редићем. Свесци је цијена 12 новчића.

Љубо Влачић, *Jezik „Vienčevih“ saradnika*. У Мостару 1899 год. Штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића. — Да је језик „Vienčevih“ сарадника, као и многих данашњих Хрвата који пером владају, и сувише рђав, то смо одавна знали; али кад би о томе хтио неко и да пише, морао би написати далеко већу и опсежнију књигу, него ли је ова пред нама. Књига ова никако не одговара натпису, јер се у њој не говори ни о већини „Вијенчевих“ сарадника, па ни о двојици тројици, него само о — једноме. Тај један, наравно, не сачињава све „Вијенчеве“ сараднике, нити он може бити главни преставник њихова писања, па ма био и толико хваљен од стране Хрвата, те с тога или није ни требало само о њему писати, или је требало промијенити натпис, па казати: „Језик Ива Војиновића,“ или још боље: „Језик Ива Војиновића у његовој *Fantaziji*,“ пошто се и не пише о језику у другим радовима његовим. А још би најбоље било, да је ово поштовани писац штампао у подлиску каквога политичкога листа, — никако пак у засебној књизи.

Slovansky Přehled, лијепо и стручно уређиван мјесечник од Адолфа Чернија у Прагу доноси ове ретке *Из српске књижевности* у својој трећој свесци: Поред Биограда, Новог Сада и Загреба у посљедњим годинама постао је и Мостар знатним литерарним средиштем. Круг младих књижевника Херцеговине и осталих јужних крајева српских, окупљен око белетристичног листа *Зоре*, стекао је себи већ до сада лијепо име у српској књижевности... А осим тога најновији књижевни потхват је и *Мала Библиотека* (у издању књижарнице Пахер и Кисића), која уз незнатну цијену (12 новч.) даје српском народу изабране радове домаће и стране књижевности. Ово подузеће заслужује у истини потпуно признање. Осим *Свеске за приказ*, која је донијела чланак од Едмонда де Амићиса: *Љубав према књизи*, пропраћен примједбама појединих српских књижевника, изишле су ту скоро три свеске ове *Мале Библиотеке*. У првој су неколико лијепих, хумористичних слика из живота од *Јована Протића* под насловом: *Шарени Шљунци*. Умјетничко и живо сликање, зачињено са здравим хумором стекло је овом Протићевом раду признање, чији је успјех уједно и препорука за *Малу Библиотеку*. У другој су свесци *Disjecta*, слике, скице и приче младог српског књижевника Д. Ђ. Омчикуса. 3 свеска доноси у добром пријеводу неколико прича знаменитог руског новелисте *Чехова*. У даљим свескама изићи ће радови првих српских књижевника, као: Матавуља, Веселиновића, Ст. Сремца, Бранислава Нушића, Драг. Илијћа и других. По свему заслужује *Мала Библиотека* да јој пожелимо најбољег успјеха, а оној чешкој читалачкој публици, која се интересује за српску књигу, најтоплије препоручујемо. У посљедње вријеме почела је издавачка књижарница Пахер и Кисића и музикалије да издаје.

Ријетко је који књижевник, при свом првом јављању, задобио за се тако српски читалачки свијет и у толикој мјери, као далматинац Иво Ћипико. Његове приче у збирци *Приморске душе*, умјетнички срећене слике мучног и тешког живота далматинских приморада, стекле су опће допадање критике: Иво Ћипико може већ овим радом стати уз Симу Матавуља, који је до сада најбољи од свих српских књижевника приказивао живот далматинских приморада.

L. T.

Géza Gárdonyi, чију малу причу доносимо у овом броју *Зоре* познат је српској читалачкој публици са својих ванредно осјетљивих, пикантних и управо слатких скица. Наш сарадник г. *Јован Протић*, који је давно уочио овај фини таленат младог мађарског књижевника и који је од самог писца добио писмену дозволу, да га преводи на српски, превео је до сада у *Бранкову Колу*, *Звезди*, *Зори* и своме *Декамерону* многу лијепу закуску овог оригиналног публицисте. Али ових дана десила се младом мађар-

ском приповједачу једна пријатна непријатност. Наиме у Паризу се расписала овећа награда за једну оригиналну новелу. Утакмицу је однијела једна прича дотле непознатог литерата, који је и награду са задовољством стегао у шпаг Ал! За неколико дана — сензација! Прича није била оригинал, она је била пријевод. Пријевод једне новеле *Géze Gárdonyi-a*. Дакле, плагијат уз хонорар! Полиција вија литерарног лопова, ал нит њему ни хонорару игдје трага. И тако је друштво добило причу, плагијатор паре, а Gárdonyi — славу.

Кратке вијести

* У овом броју настављамо доносити *Одговоре* на питања нашег уредништва српским књижевницима, дајући сваком да слободно свој субјективан суд изнесе. Уредништво, и ако се са много чиме не слаже у овим *Одговорима*, мисли да ће се најбоље доћи до једног опћег и срећеног мнијења о српској књизи, ако се свима допусти слободна ријеч и ако што више њих својих одговора пошаљу.

* Петроградска Академија Наука цијенећи плодан и обилат рад архимандрита *Нићифора Дучића* на црквеној књижевности, изабрала га је за свога почасног члана. Честитамо своме драгом сараднику и земљаку на овом одликовању!

* Краљевска Академија у Турину расписала је награду од 30.000 франака за оног научењака (без разлике народности), који буде написао најбоље критичко дјело *о латинској литератури*. Рок је од 1. Јануара 1903. до 31. децембра 1906. Само штампана дјела узимаће се у оцјену.

* У Петрограду умро је Димитрије Василијевић Глигоровић у својој 78 години. Овом приповједачу много се приписује да је својим причама утицао на цара Александра II. да укине ропство.

* Проф. Ђ. М. Станојевић дао је у штампу прву свеску *Србија у сликама*, гдје ће да изађе фотографска збирка најљепших и најзнатнијих крајева и знаменитости дивне Србије. Биће три издања: луксузно (100 примјерака по 12 дин.); елегантно (300 по 6 дин.) и обично по 3 дин. Новац ваља слати Мити Ђорићу књижару у Биоград.

* У *Полицијском Гласнику* почела је излазити слика из планинске Далмације *Амин* од Симе Матавуља.

* Изашла је књига: *Наши модерни историчари* од Александра Протића, пуковника у пензији. О овој књизи, коју нисмо примили, штампа се врло симпатично одазива. Писац је нарочито устао против манира у расправама Архимандрита Руварца али и против механичког истраживачког рада његовог.

* Одбор грађана Лозничких приређује 30 јануара *Беседу с игранком* уз пријатељско судјеловање пјев. друштва *Караџић* а у корист *Босанске Виле* и *Зоре*. С наше стране нека је хвала на овој патриотској пажњи.

* У одличном чешком часопису *Květy* излази у изврсном пријеводу Јос. Холечека *Женидба Максима Црнојевића*.

* Изишао је 1 број *Нове Искре* са одабраним садржајем. На првом мјесту доноси *У туђем свету*, скицу из посмртних хартија покојног дра Лазе Лазаревића. И у овом нацрту приче види се силан дух великог талента.

* Крајем Јануара изићи ће из штампе прва свеска новог журнала *Друштво*, које покрећу Милорад Ј. Митровић и проф. М. Драгутиновић у Биограду. Ми у напријед препоручујемо овај мјесечник.

* Овога мјесеца концертирао је у *Мостару* Франтишек Ондричек, умјетник на виолини свјетскога гласа. Суперлатив умјетности и савршене технике и ванредан тумач најтежих композиција ове врсте.

* *Narodne Noviny* донијеле су у словачком пријеводу Змајеву приповијетку *Видосава Бранковић*.

* *Павле М. Поповић Тупић* професор са Цетиња у оставци јавља да је дао у штампу *Књажевину Црну Гору*. Дјело ће изнијети 40 штампаних табака, а претплату ваља слати писцу у Загреб.

* На дан св. Саве држало је *Књижевно Одјелење* Матице Српске у Новом Саду свечану сједницу, на којој је члан *Милутин Јакшић* говорио у спомен преминулог члана *Мана Грбића* а др. *Милан Савић* у спомен *Илије Округића Сремца*.

* *Agramer Zeitung* доноси у њемачком пријеводу ратне успомене од Драг. Ј. Илића.

* Проф. Велике Школе и познати научењак др. Јован Цвијић постао је српским академиком и одржао је своје јавно приступно предавање 2 Јануара. Уједно је постао дописним чланом Женевског Географског Друштва.

* Примили смо 1 и 2 свеску *Живота*, ког издају први и одлични хрватски умјетници и књижевници у Загребу у напредном модерном духу. *Живот* је одмах на првом кораку свог живота нападнут од извјесног дијела хрватске штампе, чија пребацивања стоје изван круга литерарних побуда. Мизерно ово роптање умукнуће као и свака друга срдита немоћ поред оног мушког достојанства свјесног редакционог одбора у дјелању свог чистог литерарно умјетничког дјелокруга.

* Владоје С. Југовић позива на претплату своје нове књиге *Мале душе*. Цијена је књизи једна круна. Југовић је са својих лијепих ствари познат и српској читалачкој публици.

* Др. Милан Јовановић Батут, професор Велике Школе у Биограду, издао је књигу: *Медицински факултет* српског универзитета. У овој расправи говори се о потреби медицинског факултета у Србији.

* Изишла је: *Књига о љубави* Милорада Ј. Митровића. О овим лијепим баладама и романсама донијећемо опширнији приказ. За сада топло препоручујемо. Цијена је један динар.

* 12 свеска *Забавника* доноси: Ч. Дикенса: Давид Коперфилд; Лава Н. Толстога: Рат и мир; Едгара Елан Поа: Виљем Вилсон и Луџиа Капуана: Сиромах доктор.

* Браћа Савићи и Компанија у Биограду издали су повећу књигу: *Путовање на северни пол*, слике и скице из поларног живота, написао Рихард Рот. Превео с немачког „Делфи". Цијена 2.50 кр. Кога занима ова врста жилверске књижевности, ми му ову књигу препоручујемо.

* Краљевско српско народно позориште у Биограду издало је *Поменик* о тридесетогодишњици краљевског српског народног позоришта 1869—1899. Службено издање. Цијена 1 динар.

* Из *Просветног Гласника* прештампана је књига Џ. Хјуса: *Грешке у настави* превео Ст. Л. Цијена 1.20 дин. Ми нарочито препоручујемо ову књигу нашем учитељству.

* Изишла је 8 свеска *Воскресенија* Грофа Л. Н. Толстога, с руског превео Јован Максимовић. Издање Књижарнице код Вука Ст. Карапића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима 1900. Цијена 40 хелера.

* Из *Нове Искре* прештампано је у засебну књигу: *Национални репертоар* од Павла Поповића. Београд, Парна Радикална Штампарија 1899. О овој књизи донијећемо опширнији приказ.

* „Одабране српске народне песме јуначке најстаријег времена." За омладину приредио Ж. О. Дачић. Издање и штампа државне штампарије у Биограду 1900. Цијена 0.50 дин.

* Ж. О. Дачић спремио је врло лијепо издање дјечје књиге: *У слободним часовима* са много укусних сличица. Штампано је у државној штампарији у Биограду 1900. Цијена 0.80 дин.

* *Издаје стан под кирију*, позоришни комад што је недавно изишао у *Малој Библиотеци* преведен је на турски. Превео га је Коста Штерић, драгоман српског посланства у Битољу. Ово је први српски позоришни комад у турском пријеводу.

* У *Narodnim Listy*-ма бр. 8009 о. г. на чешком језику изишла је хумореска од *Абуказема:* „Тешко људима, што не плаћају кројачу" у пријеводу: А. Беранове Чејницке.

* Наш бивши уредник г. *Јован Дучић* изабран је у Женеви за предсједника тамошњег академског друштва *Виле*. Честитамо!

Разно

Л. Н. Толстој о својој слави. Почетком ове године посјетио је сарадник једног великог руског дневног листа грофа Л. Н. Толстоја, и у извјештају о тој својој посјети саопштио је многе веома занимљиве ствари, како из обичног домаћег, тако и из вишег духовног живота великога писца. У разговору наишоше и на тему о тренутној свјетској слави грофовој. Толстој примјети:

„Пријатност је ту управ у том. што бар човјек сазна таштину свега тога... А истина је, — у новинама налазим који пут похвале до крајности незаслужене, претјеране већ до непристојности... То на самољубље утиче непријатно, исто као и неправедни нападаји. Ја новине прије нисам читао; уздржавао сам се од тога, као што се уздржавам од дувана и од осталог. Него ето за вријеме болести опет сам почео.

Осим свега тога, поред тог осуства задовољења, човјек осјећа још и некакав терет, осјећа некакву одговорност за самог себе... Како да вам кажем? — долазите налик на човјека на лађи, у чијим се рукама налази труба, олук за говор. Не можете у ту трубу говорити глупости*)... Слава не може донијети задовољења, кад има других виших тежња од славе. У том правцу постоје три ступња. Први је ступањ задовољење пожуде. Но пожуда је така, да чим је већма задовољаваш, она се тим већма развија, и тим мање има могућности да се она задовољи. Други је ступањ — слава: док се тежи к њој, пожуда одступа у позадину, задовољава се уз пут. Најзад — трећи ступањ — то је сазнање о испуњеној дужности, т. ј. оно, што ја називам служењем Богу и испуњавањем Његове воље. Тај трећи ступањ — највиши је ступањ; тада се већ тежња као задовољењу жеђи за славом уклања на задњи план пред испуњењем своје дужности. И збиља. нисам се ја ваљда за то родио на овај свијет, да ме хвале. Узвиси се дотле да сазнаш да си испунио вољу Божију — ето ти истинитог задовољења."

За вријеме шетње (по Москви), сабесједник Лава Николајевића пажљиво је посматрао, какав утисак чини славни писац на пролазнике; па вели:

Осим ријетких изузетака, публика није знала, нити опажала писца — било из непажње, било из незнања. Само код универзитета истрча некакав господин далеко пред нас, па се стаде нарочито значајно загледати у лице пјесниково, очигледно, обрадовавши се таком састанку. На против, кад смо про-

*) Отуд је гроф Толстој, кад је видјео с каквом ванредном пажњом и преданошћу сав образовани свијет дочекује „Васкресеније" — повлачио роман из редакције дваред, трипед натраг и поправљао. Опазивши да се погледи цијелог свијета обраћају к њему и пажљиво слушају шта ће рећи, осјетио је он у један мах, како је много одговоран за сваку своју ријеч и напрегао сву своју снагу, да идеје, исказане у роману, буду што ближе истини и што боље исказане. Нема сумње, да гроф Толстој при горњим ријечима, има на уму ову ствар.

Ј. М.

лазили тротоаром поред зидова мањежа, публика, која нам је ишла у сусрет са завршене дневне шетње — одлучно није познавала гр. Толстоја.

Mémoire sur les différents peuples qui habitent la Turquie d' Europe, par M. P. . . . ., natif de ce pays; *Nouvelles Annales des Voyages,* Paris, 1820, књ. VI. стр. 155, књ. VII. стр. 51; 1821, књ. X. стр. 120.

Прелиставајући недавно један стари географски лист, Annales des Voyages и Nouvelles Annales des Voyages, који је основао чувени француски географ Malte-Brun оне исте године, када је Велики Милош развио заставу народнога ослобођења пред Таковском црквицом, нашли смо у њему, поред других радова који се тичу више или мање српскога народа, и *Мемоар о различитим народима, који насељавају јевропску Турску.*

Писац овога мемоара забиљежио је своје име само почетним словима и додаје нарочито, да је родом из земље о којој пише. И ма да није изнио своје име, на сваки начин из политичких разлога, из свакога редића и странице провирује: да је чист и овејани Грк, потомак Темистокла и Сократа; јер ко је други могао у оно доба од балканских хришћана да се пером бави ако не ови божји изабраници, чијим је језиком говорио, кажу, и сâм наш Господ Исус Христос! . . .

Као што се види из самога натписа, писац у своме саставу говори о свима народима што насељавају јевропску Турску, али нарочито о Грцима. Њима је посветио највећи дио свога *Мемоара*, који је, вјероватно, имао за сврху: да пледира пред Јевропом за грчку народну ствар и да је упозна са ондашњим приликама на Балкану.*) Ту говори о њиховој цивилизацији и култури, о подобностима за још напреднији живот и о улози, коју имају да одиграју на јевропскоме југо-истоку. Наравно, да су Грци „изабрани" народ, који треба да препороди Балканско полуострво и да на рушевинама Отоманскога царства обнови стару Византију, и т. д. . . . Овај дио панегирика у томе је смислу и правцу и ми се не би на њему толико задржавали, пошто је иначе врло добро позната грчка надувеност и претензиозност свима онима који се интересују народносном и вјерском борбом у Турској, да није овај убијеђени Грк учинио једну омашку, у виду исповијести, за коју би данас, сигурно, одговарао својим саплеменицима. Та омашка потврђује une fois de plus ону толико пута констатовану чињеницу, да сви они који су говорили или и данас говоре и знају грчки језик у Турској, — нису Грци, као што то протурају носиоци модернога Јеленизма. Он је, на име донио приближну статистику народности у јевропској Турској, острва Крита и острвâ грчкога Архипелага. У то доба, око 1820. г., Турска је бројала 12 милиона становника, који се по нацијама дијеле овако: четири милиона „Грка", *т. ј. душа*, вели писац *Мемоара*, *које говоре модерни грчки не водећи рачуна о њихову поријеклу*; око три милиона Словена, два милиона Турака, 1.200.000 Румуна, 1,200.000 Арбанаса, а Јевреји, Јермени и Цигани чине онај остатак до 12 милиона.

Само ова горња чињеница могла нас је потстаћи, да из прашине и заборава извучемо предњи *Мемоар*, који, поред тога, даје још и доста јасну слику о тадашњим приликама на Балкану, те би га могли корисно прелистати сви они, којима дође до руку овај стари географски лист. *Н. С. П.*

*) Нарочито је у француској књижевности писано врло много о грчком ослобођењу и њиховим националним аспирацијама. Те се лијепо може видјети из *G. Bengesco*-ве Bibliographie sur la question d' Orient (Paris, 1898.), гдје су првих десетак година посвећено искључиво списима о грчкоме устанку и њиховом народном ослобођењу.

Читуља

†

СЕРДАР ЈОЛЕ ПИЛЕТИЋ

Сарадник наше *Зоре* и један од највећих витезова и јунака, што их је јуначка Црна Гора у своме крилу одњијала, прије неколико дана испустио је своју племениту душу у Нишу (Србија) у деведесетој години живота. Име сердара Јола Пилетића одавна је прослављено и на далеко чувено, као ратника, који је од шеснаесте па до шездесете године своје војевао. Кад је на молбу нашега уредништва послао *Зори* своју „Једну ратничку успомену", у писму уреднику овако вели: „Радо се одазивам твоме позиву, да ти напишем једну успомену, али сам у великој незгоди, не знајући, коју бих прије забиљежио. Готово сав свој вијек провео сам ратујући и имам много веселих и жалосних успомена, све знаменитију од знаменитије, а све ће остати незабиљежене!" Ми од срца жалимо, што су толике красне успомене с њиме и гроб легле, но радујемо се уједно, што смо бар ову једну од заборава спасли, да је пред наше читаоце изнесемо.

А великоме покојнику кличемо:

Лака му српска земља! Вјечна му памет!

САДРЖАЈ: М. Павловић: *Одговори, на питања нашег уредништва српским књижевницима.* — **Пјесништво:** Милета Јакшић: *Зимска шетња;* Алекса Шантић: *Мјесецу;* Милорад Митровић: *Лав и лицемери* (Басна.) — **Приповиједтке:** Иво Ћипико: *У жељезничком вагону;* Јан Неруда: *Легенда о лоретским звонима,* превео Ј. Д.; Géza Gárdonyi: *Како се стихови пишу,* превео Ј. П. — **Чланци:** † Сердар Јоле Пилетић: *Једна ратничка успомена;* Алфонз Доде: *Тургењев* превео У. Петровић. — **Афоризми:** *Љубав,* прибрао Ј. П. — **Оцјене и прикази:** С. Ј.: *Путовање по Србији у години 1829 од Ота Дубислава плем Пирха;* —ћ: *По разним крајевима,* од Милана Савића. — **Кроника:** — *Књижевност.* — *Кратке вијести.* — *Разно.* — *Читуља.*

Претплату **Зоре** прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКОМ УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. III.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. марта 1900.

Архимандрит Никифор Дучић

Херцеговино! Твој велики син, твоја дика и понос — твој јунак скрстио је своје неуморне руке... Велики и истиниги Духовник отишао је Богу на истину да се одмара...

Не оплакуј ега ти сама, Херцеговино... Сво Сриство па и Словенство неутјешно гледа на онај незаборављени гроб, који је примио свештено тијело.

Херцеговино, ти губиш свога сокола а Србија свога искреног раденика, који оставља за собом обилна и неоцјењива дјела, која ће потомству бити узор рада и родољубља.

Херцеговино, он је с пером у руци проносио славу твоју — славу свега Сриства, широм образованог свијета. Он је с чистом молитвом пред дверима свётог храма молио се Богу за спас и срећу српског племена. Он је и крст и мач дизао и ведра чела са осталим бесмртницима — Вукаловићима, ступао на злотворе свога народа. Он бијаше и књижевник и духовник и храбри борац Отаџбине своје; он бијаше носилац узвишене идеје његовог народа... И за то, Херцеговино, цијело Сриство окупља се данас да у заједничком болу проплаче над пепелом његовога живота.

Херцеговино, плачи ал се и радуј, јер си ти на њедрима својим отхранила понос и дику цијелог племена српског.

Мир пепелу Његовом!

Српске књиге
и
српски издавачи

Господине уреднице,

Узимам вашом добротом на овом мјесту ријеч о једној старој нашој недаћи која није незначајна. Не претендујем да о том рекнем нешто ново, јер то не би било ни могуће. У нас се говорило о том не један пут, и ако то, можда, само једанпут не бјеше мимогред. Свакако је овдје најжалосније, да се те ријечи, макар и мимогред изговаране, нису ни мимогред саслушаване.

Мислим овдје на питање о том како се у нас штампају књиге с обзиром на оно што зову техничком страном.

Ја се не чудим да српска књига, на столу поред које стране, рецимо француске и њемачке, изгледа као сироче које се понекад тужи на сиротињу оног ко га одијева или много чешће његов неукус и крајњу игноранцију. Ко познаје одношај који постоји између српског писца и његовог издавача, држим да може само да жали али не и да се чуди.

Свакако ствар је у томе да српске књиге излазе с тако мало пажње њихових издавача, (који су, најређе сами писци), да томе треба стати у крај једним пречим путем. Тај пут нам је намјера да покажемо с ово мало ријечи.

*

Уредник *Српског Прегледа* проговорио је у своје вријеме о овој ствари једним нарочитим чланком на челу листа. С мало потеза дао је вјерну слику ове недаће која тако зло представља српску књигу одмах кад је узмете у руку. Морао бих да испишем цио тај чланак до краја, кад бих хтио да речем његову садржину. Он је прошао ћутке; био је приступачан (у листу који је имао много ужи круг читалаца него што је заслуживао), онима којима то мање бјеше намијењено, а никако онима који су требали да га читају. Са своје стране о садржини тог чланка не проговорише о томе ни уредништва наших листова који се зову књижевни, ни уредништва оних листова којима је књижевност споредна ствар.

Нико свакако неће бити тог мишљења да ово питање и поред много крупних (о којима се ипак подједнако ћути) није никако ствар која не иде у књижевност или која не би морала бити важна. У странаца, до душе, о том не говоре књижевни листови ни сами писци, јер странци имају за штампарске умјетности и напредовање, нарочите часописе. Према томе није да се том у нас не указује пажње с тога што не заслужује.

У поменутом чланку у *Српском Прегледу* говори се о штампарским погрјешкама и они читавим листовима на крају књиге са исправцима (што смо јамачно измислили и дали литератури ми Срби); затим о заглављима и натписима и о томе како невјешти штампари често распореде слова тако да из крупнијих сложе оно што је мање важно и мање за истицање, а из ситнијих слова оно што је главније, ушљед чега се квари сав смисао. Ако не то, а оно се примиче у слогу оно што треба да је размакнуто, или се размакне

оно што ваља да буде ближе. Затим о томе како се у нас на насловној страни сортирају слова тако да нема никакве хармоније, да се не пази ни на које јединство и да је то често нека мала штампарска изложба слова. Нарочито је то незнање очевидно у ономе што зову корнијеж и парир и т. д. Не мање је очевидно и у избору формата књиге и хартије, на којој се штампа.

Као што се види овдје је указано на све оно чиме нам плаче свака наша књига кад је узмемо у руке; све то показује пак колико се тражи умјешности једног штампара у његовом послу и да сâм издавач има са својим радницима једну улогу у Српској Књизи која се у нас задовољава свагда с подједнако мало воље и с подједнако доста игноранције.

Кад бисмо то показали примјером онда би узели ма које издање Поповићево из Н. Сада. Нигдје ваљда нијесу незнање и немар толико удружени као на књизи која изиђе из њихове руке. Није ту само у обзиру спекулација, да се јефтиније изради а скупље прода, него један немар којем нема пара. Мали изузетак праве у томе неке наше новије издавачке штампарије.

Да је по сриједи само незнање, њему би се могло доскочити. Управимо ово питање на наше штампаре: кад су прилике већ таке да или нећете или не можете да српској књизи пружите оно што јој дугујете, *ашта просто не имитирате?* Ако не умијете да је украсите, зашто не узмете једно страно издање и не копирате у свему? Зашто приче не издајете потпуно онаке како се издаје то у Француза, гдје је израда најједноставнија и најотмјенија; зашто пјесме не издајете потпуно у онаком издању као пјесме неког туђег пјесника у туђем издању? Кога копира Поповић и ашта копирају сви други њега — ону иронију на један тако отмјен занат!?

Нас би могло више да озлојеђава на све њих што киче, него што не киче. Лисје, анђели, лире, буктиње као по посмртним картама и то по књигама чија већ садржина тражи и од спољашњости једно јединство, једну хармонију са садржином. Каква гломазност формата ондје гдје *треба* да је књига мала и обратно. Само су се библије у старим издањима китиле оним корнијежима и рамовима којима се данас киче у нас књижевна и научна издања. Зар то не виде по издањима париских издавача (које налазимо свагда најскромнијим и најотмјенијим) G. Havard fils, G. Charpentier et E. Fasquelle, Hachette et Cie, Alphonse Lemerre, и др. који су у стању да буду обрасци онима, који би хтјели да тај посао врше са више среће. Њихова су издања данас тако једноставна па ипак задовољавају најотмјенији укус. Гдје су на њима врбе, лисје, анђели, лире, буктиње и оно чудо од разноврсних тица и инсеката који значе у нас услови елегантног издања!?

Ми вјерујемо да наши штампари немају погодаба за своје образовање; они су једна сиротиња која се тјеши увјерењем да је у служби једног заната који је отмјенији од оцачарског. Кукавне прилике наших радника таке су и по њега да му је тај занат механичан, да га врши као машина са двије руке без сваког резоновања и да му је свако образовање немогуће. Они су с тога потпуно искључени од пријекора. Издавачи који у нас не могу исто

тако претендовати на сталеж интелигентног друштва, они су одговорни овим пријекорима с тога што, с чистог немара, не копирају оно што је добро него оно што је рђаво; што копирају Поповића. Одговорни су за то што неће да виде како се то ради у других, и што не иду за тим да српској књизи учине оно што је њихово — а што их не кошта.

Тако имитирање дало би спољашњост српској књизи онаку како је имају све друге књиге у свијету, и сачували би нас од свакидањег згрожавања над оним карикатурама који хоће да вриједи као елеганција.

Не ћемо да помињемо о томе како се у нас илуструју књиге. Биоградски су издавачи у том најбједнији а човјек не зна или је мизернији цртеж или клише. Неки наши онамошњи професори цртања (*Лала* etc.) просто су у том послу усамљени. Данас у томе Одавићева *Искра* чини частан изузетак, ваљда с тога што са српским илустраторима не чинн пазара и што је свака слика и клише стран, (што није без похвале). Ми нећемо да заборавимо оне цртеже у Гавриловића *Искри* па макар били они и пок. Милана Јовановића — Путника, који је једна интезивнија мрља са неколико усправљених потеза значила *Смирна* или *Бомбај*. Поштујемо спомен пок. Јовановића путописца али г. Гавриловић његовој слави ни српском сликарству није ништа допринио тим својим пијететом.

Таке су корице у Валожића издањима приповиједака Веселиновића и Сретеновића; таки је и овогодишњи календар *Српска Звезда* и с малим изузетком све остало у том погледу.

Све то показује и немар и игноранцију par la main.

Намјера ми је да речем ово:

Томе може да доскочи само постојана и пажљива критика. Наши листови ако не могу, неће или не морају да прикажу садржину сваке нове књиге, могу да рекну какво је издање. За ово би се могли молити нарочито књижевни листови који би то чинили са пажњом и са *савјесношћу* (ова ће ријеч у овом тако мало важном питању, како ће многом да изгледа, чинити се неприкладна али је ми подвлачимо.) Сваки оцјењивач на крају оцјене нека опширније или краће рече: је ли издање укусно, модерно, одговара ли садржини; је ли прикладан формат и т. д.

Нека то наша критика узме брижније па да видимо куд ће да се једну оне неукусне књижурине са врбама, лирама, анђелима, буктињама и инсектима.

XX.

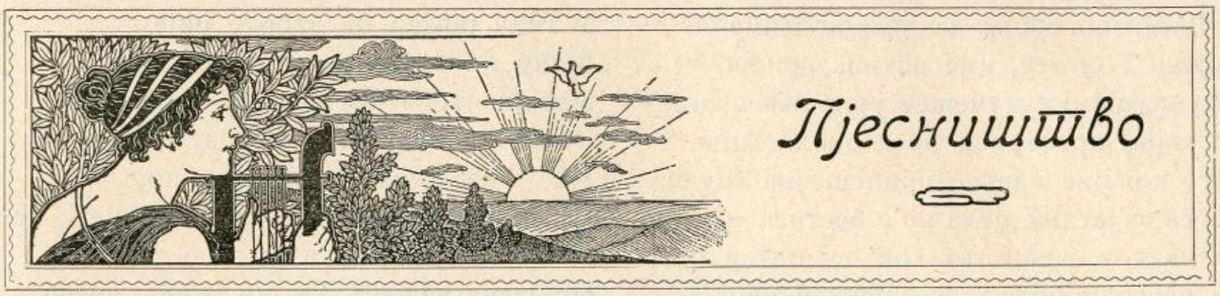

НА ТУЂОЈ ГРУДИ

„Von allen Helden, die der Welt
Als ewige Gestirne glänzen,
Vor jenen Tausenden, die Ruhm uud Sieg bekränzen,
O Patriot, bist du mein Held.“

I.

Облаче немирни, путниче далеки,
Куд промичеш тако, невољно и тмурно,
Кô мрачни изгнаник што на челу носи
Ред дубоких бора, што их дуги дани
Борбе и мејдана записаше тамо
Оштрицом крвавом?.. Зашто дршћеш тако,
Ој, облаче? Зашто, у љубљеном царству
Недохитних силâ, гдје ти судба нуди
Просторе бескрајне, на којима блиста
Ореола златна широке слободе —
И гдје добро сунце, кô друга, кô брата,
У колијевци златној мирнијех небеса
Милује те, љуби: ти проклињеш дане
И слатки напитак бесмртног живота?
Док широка поља и шумице жедне
Зову те и гину за капљама слатким;
Док сморени ратар, са надеждом милом
Гледа те и чека и Богу се моли:
Без одзива, хладно, ти се губиш ето
У даљине мутне пространих небеса
И односиш жетву — радост гладних душа,
Што их крута јава пребија и ломи
У вртлогу црном немилости своје...
О, стани! Ја знадем јад, који те дави
И тај љути немир на високом челу
Страдалника мутног:
Тебе мрачни вихор с драгог мјеста гони
На коме си снивô рај слатка живота
И љубио цвијет, што је њедра мила
Поклонио вјерно капљицама твојим —
И у мирне ноћи, на брдском гребену
Под твојијем крилом тресô се и гинô
Од милости слатке и шаптао жудно:
„Ја те љубим, драги“... А мене, ој друже,
Са гробова светих, над којима Слава
Кроз вјекове дуге златне луче пали
И свијêтли пухор прадједова мојих —
Хладна срца гоне... Хај, из земље драге,
Гдје ме добра мајка на њедрима топлим
Одхранила брижно, пјевајући пјесме
Уз кол'јевку меку, које слатким санком
Заклапају веће невинашцу малом; —
Са прагова светих, по којима ступа
Моје племе јадно и погнуте главе,
Кô жртве Нерона, у карике гледа
Што му мисо путе и истину даве —
Мрска воља јурну... Испод родног неба,
Што се мило плави кô росне љубице,
Што их младо јутро из косица златних
Кô уздарје чедно по брду просуло; —
Испод златног неба, по коме сам некад
У слатком дјетињству бројао звијезде
И руке им пружô да пребродим с њима
Просторе бескрајне; испод златног неба
Под којим се гријy пољане ми родне
И драга ријека, крај које сам младост
У срећи уживô и с обалâ мирних
У вечери позне дивље руже брао
И чекао драгу у загрљај топли;
Испод златног неба, куд ми душа сада,
Кô тица кад прхне из крлетке мрачне —
Губи се и тоне међу успомене:
Сатанско проклество с форума крвавог
Прогна ме и врже туђини далекој —
Пустари бескрајној, гдје ми срце плаче
Кô јадно сироче на камену голом...
Ја свјетлости хтједох — ја слободу хтједох

И Васкрсно сунце да озарим њиме
Нијему Голготу, гдје истина дршће,
Под страшним мучењем умирања свога,
Са којом приступах пред охола лица
Што колајне златне припеше на груди,
Не са св'јетлих дјела но с бестида свога —
Са ниског тиранства, ком' су олтар дигли
На развали мртвој светијех амвона,
Гдје грмљаху гласи Човјека и Бога
Као блага јека Васкрснијех звонâ.
Хтједох жедном руком да отргнем злато
И тај дрски раскош развратних салонâ,
Да обаспем њиме те блиједе сјенке,
Што озеблом руком суву кору моле
И слушају кикот своје црне јаве...
Хтједох свету Мисô из понора глухи'
Да повратим с даном на згажена чела
Окованих душâ, што проклињу небо
И богове глухе... Хтједох да загрлим
Изнурена т'јела па на жарко сунце
Да полетим с њима, да у јадна срца
Живу радост вратим, кô прољеће топло
На глухој стрмени опаљеном грму
Што младицу враћа и надеждом грије...
О, ја љубав хтједох! Ја милости хтједох,
Да са њоме збратим охоле и силне
Са презреним робљем, што крвавом руком
Пусту жетву збира у кошнице пуне
Гладних господарâ... Хтједох... Ал' ко вихор
Плодове обилне, што их здраво стабло
Са надеждом топлом на гранама својим
Сунцу изнијело: поруга и смијех
И сатанска воља вргоше у понор
Све подвиге свете, са којима хтједох
Пред грешне Кајафе да из гроба вратим
Пониженог Бога и мир међу људе...
И сад, као и ти, путниче далеки,
Ја гледам небеса, која ме не знају,
Небеса, што никад сунца ми не дају,
Небеса, што душу сатиру и даве —
Пустош, понор мрачни у коме ми очај
Као гладни гавран јадно срце кљује...

II.

Сањам...
Небеса пламте, крвав огањ гори,
Пустара глуха пржи се и врије;
Како сам жедан, како ли ме мори
У грлу пожар па дубоко рије —
Душу ми хвата, ломи је и дави,
Усијан отров по крви ми лије!
Зовем!... Ал' нико неће да се јави, —
Ни једне палме у близини није,
Широким хладом да жар збрише с чела
И мирним санком моје веђе стисне...
Ни једне капље! Ах, ни једног врела
Кô слатка нада да преда мном блисне
И благом струјом да поздрави мене
Сребрни талас, његов жубор меки,
Сморена душа да радосно прене
У плаво кубе небеса далеки'...
Посрћем, падам, као галеб они
На мрачни талас бурног Океана,
Широко крило кад му вихор ломи
Па крвца тече из дубоких рана,
Док даљни друзи под сводом азурним
Крилима грле сву милошту благу
И славе живот са кликтањем бурним
Уз ведру радост и слободу драгу...
Живота дајте!.. Облаче са гора,
Донеси хладак страдалнику младом! —
Огњеви дршћу, кô крвава мôра
Таласају се с поразом и јадом...
Умирем!.. Ето Црна Жена ступа,
Очи јој сјакте ко паклене зубље, —
Гладно и жедно моје прси чупа
И канџе пружа све дубље и дубље —
Хоће ми срце... О, не кољи тако
То добро јање, ком' је љубав мисô;
Ја сам са њиме многе дане плакô
И многе сузе невољнима брисô;
Право и свето љубили смо брата,
Страдали с њиме у мрачном животу —
Дубоком маглом кад се олуј хвата
С другом смо својим гледали Голготу...
На јаук рана ми смо с будним слухом
Пружали љубав и мелеме благе,
И грлио нас сирјак руком сухом
На своје прси сморене и наге.
Лагали нисмо! Кô што сунце води
Слободни данак просторима плавим,
Истина, што се на страх мраку роди,
Ступаше с нама по стазама правим...
Пусти ме!.. Стани!.. Не кидај живота,
Та ја га волим, ја га тако волим!..
Ал' заман врисак: нијема страхота

Све дубље рије са канџама голим...
Умирем ево, док тамо далеко
У златном бл'јеску оаза се сјаји
Вјетрићи струје и шаптање меко
Висока палма над водама таји...

III.

Прољеће је... Појте, о ви срца здрава,
Прослављајте вијек и небеса плава —
Плетите вијенце!
А ти, мила момо, у косице свијај
Прољетне првјенце!
Младост, живот, здравље и веселе дане
Ето, јарко сунце носи на све стране!

Ал' не мени... Ја сам суморан и нијем,
Не диже се душа небесима тијем —
Хладан ми је зрак...
Кô да мутне сјенке прате ме и гоне
У дубоки мрак,
Кô да чујем врисак дуге клетве оне
Што у мôру сузâ дави се и тоне...

Гдје сам?!... Нема сунца, умрло је давно,
И то божје чело пусто је и тавно —
Дâ, небо је роб,
А под њиме земља, та крвава груда,
Дубоки је гроб,
У коме је давно иструхнула Мисô,
Што је Бог и Човјек светом руком писô.

Гдје сам?!.. Дâ, на гробу, гдје рђа и гасне
Ореола златна невиности часне,
Што је бесрам тре...
Хај, прољећа нема... у вртлогу црном
С небом сунце мре...
Мраз је... дух се леди... широм Злодух блуди
И сатана врипти из погледа људи...

IV.

У нијемој ноћи походи ме она —
Моја мртва мајка чело ми целива,
И кô далек поздрав Васкрснијех звона
Њена блага ријеч мехлем души бива:

Ја не дођох, сине, да плачем и јадим
Над судбином твојом невоље и туге,
Него твоју душу да вјером подмладим,
Да је дигнем с мрака у шарене дуге!

Знаш гробове оне, свијетле и драге,
Што се нижу широм Отаџбине твоје?
Из пепела њихна ја ти носим снаге
И златне звијезде да пред тобом стоје.

Хајде, крећи даље! Не залази путе,
Којима те Мисо Светитељска води!
Данас милијуни погледују у те,
Кô у сунце кад се иза магле роди.

Твојим гласом зборе безбројни и многи,
Са јадима твојим хиљаде се друже,
Што, проклињућ' живот гладни и убоги,
Господскоме куту у веригам' служе...

Прени и поведи то робље без нада
На свјетлило жарко радосног живота; —
Удруженим мукам' мучитељ се свлада —
Васкрсење спрема бич, крст и Голгота...

Гледај! Бурно море у небеса пљуска
И пјенама мутним у облаке бије,
А брод тамо — амо, као празна љуска,
Диже се и пада и у маглу крије...

Ал' он пропаст' неће! У ноћи, у мраку
Будни морнар кличе — не погиње чело,
На кормило меће своју руку јаку
И у понор гледа и пркоси смјело.

Гле водиље златне, гле звијезде оне,
Што кроз облак тиња! Она борца води —
Кад му рука пане, кад изнурен клоне,
Златна му звијезда нову силу роди.

Дâ, још корак један и у мирну луку
Страдалник ће доћи да одмори снагу,
Он ће своме роду пружит јаку руку
И пољубит' чедо и загрлит драгу.

Прени! Ја ћу дати снаге чеду своме, —
Моја љубав и сад умрла ти није!
Зар не чујеш, сине, да у срцу твоме
Моја крвца струји, моје срце бије?!...

Прени и поведи то робље без нада
На свјетлило жарко радосног живота! —
Удруженим мукам' мучитељ се свлада,
Васкрсење спрема бич, крст и Голгота...

V.

Вјетар урла, с вриском срне,
Као јаук гладна тигра, —
А по челу ноћи црне
Крвави се пламен игра, —
Кô да страшни тренут куца,
Небо дршће, земља пуца.

О, ти, који немаш крова,
Што те тамни очај веже, —
Како ли ти поноћ ова
Живот ломи, грло стеже
И с облаком црних јада
У дно твоје душе пада!

О, да ми је дворе оне,
По којим' је раскош пао, —
Скупио бих душе боне
Па им топал одар дао, —
Све ризнице пуста блага
Нек невоља носи нага;

Нек се згрију руке мртве,
Нек оживе лица сува,
Што их судба као жртве
Низ поноре мрачне грува
И по челу, што им трне,
Пише слова смрти црне.

Али заман жеља збори,
Мој је станак мала соба, —
Слаби жижак једва гори,
Кô пламичак више гроба,
Кô да и он са мном плаче
Па задрхти болом јаче...

О, колико сред палата,
Гдје се црни Злодух скрива, —
Гладних јата и џелата,
Сад на мирном одру снива!
А мој станак пуста соба
Као душа јадног роба...

О, да бијах тиран худи,
Што невољу јадом кињи, —
О, да бијах небрат људи
Не бих био сирјак синьи,
Пода мном би сада била
За ложницу мека свила...

Али нека, нек се пати
Под теретом снага трудна,
Нек за муком мука прати,
Неће клонут' душа будна,
Нит ће икад бити друга,
Црног јата, ниских слуга...

Озарена мишљу светом,
Што јој пружа вјере јаке, —
Она ће се дизат' летом
Кроз олује и облаке,
Да прокуне грјешне доли
И свом Богу да се моли.

Оном Богу, што је стао
С тешким крстом на Голготу,
И са својом смрћу дао
Свјетлост духу и животу,
Богу снаге, смјеле жртве,
Што из гроба диже мртве!..

VI.

Пред силама мојим градови не стрепе
Нит с бедема мрачних тучна зјала грме
Низ просторе мутне широкијех мора...
Пред мојијем скиптром не поничу робља
Нит из њихни грла пролама се јека
Што прослављa дрскост земаљских богова.
Пред престоље моје не згрћу се рпе
Из мајданâ златних, у којима гладник
За залогај сухи окорјелог хљеба
Хладно гвожђе стиска и ударом тресе
Изнурене прси и душу озеблу...
Не, богати исток не нуди ми раскош
Нити драга моја под гр'оцем б'јелим
Ситни бисер ниже и у косу сплеће
Трепетљике златне... Не, судба ми није
Погладила чело нит' шарене дуге
Извела на зреник, да искрама златним
Прогоре и сину над стазама мојим...
Мој је живот степа, суморна и пуста
И бескрајна степа... Залуд мрачна душа
Узлијеће жудно преко мртвог гробља:
Ту небеске капље не налази она
Нити једног врела, да дубоку жеђцу
Угаси и тихо, под широком палмом
Сан успије благи. Хај, широка крила
Орлу су преб'јена — за понор ме вежу
Карике крваве... Ја сам роб... Не! Ст'јена
Отаџбине драге, што високим челом
Кроз облаке рије и о јаке прси
Громове разбија и вихоре ломи!...
Ја сам краљ! О, чујте, ви бози земаљски!
Ја сам краљ! О, чујте, ви горде палате,
Гдје оргија пјана и пошљедну капљу
Ропске крви пије! Ја сам краљ, о чујте,
Краљ, што везе кида и мачеве ломи
О сатанска ребра нискијех џелата!
Ја сам краљ, што служи сирјаку и робу!
Ја сам краљ, што диже народе и правду!
Ја сам краљ слободе, што ће светом Мишљу,
Као златна искра с високих кубета, —
Оживити гробље и спутаној руци,
Са гранчицом крина, вратити спасење
И златна небеса да пропоју гласом
Пробуђеног Бога!...

VII.

Што ме зовеш, тицо мала,
Из присјенка ноћи тије?
Шта на златној мјесечини
Твоја слатка пјесма збори?
Јеси ли ми долетила
Са пољана питомије',
Гдје маслине модре шȗме
И румени гранат гори?
Гдје се плаво небо свија
На пропланке и на луге
И по б'јелим облацима
Шара оне миле дуге?
Гдје 'но слатко вјетрић струји
Кроз прутове лозе танке
И губи се с лептирима
Низ осјеке и пристранке?

У твом гласу кȏ да чујем
Глас, који ми души годи,
И уздисај топлих жеља,
Што молитве Богу зборе!
Ах, та мила пјесма твоја
Моју бȏну душу води
На лијепе веће оне
Испод којих сунца горе...
Гле, преда мном кућа мала
Сакривена под тополе...
Она чека... руке шири...
А топло јој срце бије;

Кô на цв'јетку, што је остô
Сам на врху ст'јене голе —
На два неба — на два ока,
Дршће свјетлост сузе тије...

Она зове!... Али заман
У твом њедру милост гори, —
Заман ширuш руке драге,
Заман ти се срце нада!
Ја сам морнар, што се диже
На вихору да се бори,
Да преброди вртлог мрачни
И поноре мутних јада!
Ал' у магли када блисне
Златна круна жељних дана;
Кад Васкрсна звона грмну
С милог краја, родних страна;
Кад прелије живот крјепки
Успавано, мртво гробље
И прец Силне с ведрим челом
Кад слободно ступи робље:

Надај ми се!... О, нек тада
Твоје топло срце бије,
Да на њему млади борац
Изнурену душу згрије!
И снивајућ' на твом њедру
Тихи покој златна раја,
Да расхлади прси жедне
Слатким дахом родног краја, —
Гдје се плаво небо свија
На пропланке и на луге,
И по б'јелим облацима
Шара оне миле дуге;
Гдје 'но слатко вјетрић струји
Кроз прутове лозе танке
И губи се с лептирима
Низ осјеке и пристранке...

VIII.

У мутне магле, уз стрме путе,
Куд вихор мумла и дивљим збором
Облаке ломи и пребија их
О љути гребен хумова глухи',
По којим' мрачни громови режу
Имена страшног крвава слова —
Ја крјепко ступам и кроз сан златни
Ја тебе гледам и тебе љубим,
О, драго крило родног ми краја,
Мучена грудо народа мога!...
Кô лако тиче из хладних мрежа
Слободи драгој росних планинâ,
Гдје с првом пјесмом и летом крила
Поздрави сунца сводове плаве
И слатки жубор вода бисерних:
И моја душа с поздравом слатким
Губи се теби и топло пада,
О, крви моја! О, земљо моја!
О, мајко моја, на прси твоје
Свете и миле!...
Кроз родна поља и горе твоје
И висок гребен, што зв'језде љуби
И слуша како под њиме доли,
Кроз росне гране ружица дивљих
Шушкају косе бијелих вила, —
Прелази она и тражи стазу
По којој шуми одора златна
Слободе драге... Ал' стазе нема...
Свуда је пустош, свуд мрачна зјала...
Свуд цвиле дуси отаца силних...
Свуда су ране, свуда су сузе —
Оj, сузе твоје...
Ал' благо оном ко сузâ има!
У тога срце умрло није —
О, тај ће опет, кô титан силни,
Загрмит' гласом осветe драге
И врућим млазом румене крви
Прелити путе, који га воде
Широком царству побједе златне!
О, плачи, мајко, и небо плаче —
И вјечност плаче, ал од тих сузâ
На пустој груди, кô слатка нада,
Зашуми талас високих жита
И бôно срце ратара трудног
Прелије звуком радости нове.
О, плачи, мајко! О, плачи, роде!
Јер једног дана од суза тијех,
Што ти их вихор по груд'ма леди, —
Велико сунце, кô милост Бога,
Кроз твоју поноћ блиснуће благо
Са златним жезлом слободе драге,
И моја душа с душама многим
Гледаће тада, како се крију
Цезари силни, стрвине жедне,
Кô тавне варке дубоке ноћи
На златној лучи ускрслог дана,
У мутне магле, јазбине глухе...

IX.

Приклоните грјешна чела,
Вашој сили ўра бије!
О, кајте се, грјешни дуси,
Над развалом воље дрске!
Бог, кога сте разапели,
На страх вама мртав није!
Он из гроба ускршава
И вериге ломи мрске!

Бог свевласти и живота
Вашу ниску вољу гази,
И пред силом духа крјепког
Бедеми се ваши оре, —
Он у понор мрачном робу
Са гранчицом крина слази,
И сморене душе води
На свјетлило благе зоре!

О, кајте се, мрски бози,
Ви, што нисте Бога знали!
Приклоните грјешна чела
Попрскана ропском крви!
Ваша царства и бедеми
У крвав су талас пали,
С ваших глава силно племе
Позлаћене круне мрви!

О, ја чујем из даљине
Мутни жагор, крвав бој!
То сурвани демон гине
И кô потрес силних вала
На бедеме црних зала,
Полијеће народ мој!

О, ја чујем како грми
Силног робља свети глас!
Он са својих пута стрми'
У пољане плодне слази
И слободном стопом гази
Мртве силе, мртву власт!

О, ја чујем како бије
Јако срце рода мог!
Света Мисô пала није —
Из пепела жар је блиснô,
Брат је брату руку стиснô —
Из тмине се рађа Бог!

О, кајте се, мрски бози,
Ви што нисте Бога знали!
Приклоните грјешна чела
Попрскана ропском крви;
Ваша царства и бедеми
У крвав су талас пали —
С ваших глава силно племе
Позлаћене круне мрви.
Бог се рађа! Чујете ли
Глас побједе и страхоте?
Он проклество вјечно баца
На форуме и Голготе!...

*

И преста силни клик...
Док је кроз варку снова кроз сузе гледô он
На родној, драгој груди побједне Славе трон
И Спаситељев лик:
Из магле самрт писну и згаси срца плам
И он је нијем лежô на пустом одру сâм...
Вјетрови туђих горâ прелазе његов гроб —
Он сања... а згажен народ и сад је крвав роб...

Мостар. *Алекса Шантић*

ПОЈЕЗИЈА И ПРОЗА

— сцена из живота —

— Милорад Ј. Митровић —

ЛИЦА: { *Јован Ст. Поповић*, адвокат,
Јелена Поповићка, његова жена,
Милка, служавка.

Догађа се у Вршцу у Поповићевој кући.

Позорница: { *Две собе једна до друге. Једна је обична за спаваље, а у другој је сто за писаље, и орман са књигама.*

I. ПОЈАВА.

Поповић и Поповићка

(У другој соби за столом седи Поповић и пише; у прву долази Поповићка у оделу за посету.)

Поповићка: Милка! (застане) Милка!... Та шта је нема? (виче на вратима.) Милка!...

Милка: (с поља) Заповедајте, милостива!

II. ПОЈАВА.

Милка и остали.

(Улази Милка; руке јој беле од теста.)

Поповићка: А где си ти?! Већ одерах грло викајући те, а ти не долазиш! Ево ти кажем да знаш једанпут за свагда, чим те зовнем, одмах да си ту. Ја тако заповедам. Разумеш ли?

Милка: (показује руке) Па видите, милостива, и сами да месим. Нисам могла одмах тесто оставити... А, што ћемо имати резанаца, то више нема. Знате ја њих изванредно готовим.

Поповићка: Је ли ту господин?

Милка: Јесте, али како да вам кажем? Ту је и није ту. Управо ту је, али (за себе) као да није баш сасвим код куће.

Поповићка: Како: ту је и није ту? Шта то значи?

Милка: (поверљиво) Да вам причам само. Још одмах чим сте ви отишли, а господин се врати...

Поповићка: Што ли се тако одмах вратио? Рече ми да ће до мрака имати посла у суду.

Милка: Дакле чујте!... Пита ме за вас: јесте ли ту? а ја кажем: да нисте. Онда он оде тамо у собу па се закључа. Кврц! кврц! чујем ја... Нешто се поплашим. Опростите, ал' ја сам код вас тек од јуче па још нисам сазнала шта се све код вас ради. На другим местима, где сам служила, нису имали тај обичај.... Провирим (показује) на кључаоницу а господин пише. Све пише, па овако: брзо, брзо, брзо (руком) Е кад пише нека га. Мислим ја пише он какав секвестер, адвокат је... Знате, кад сам ја била бирташица у Турском Бечеју, — а, што сам ја била велика газдарица, — па ми тако једанпут дође секвестер од адвоката, па...

Поповићка: Стани! Кажи ти мени: шта је најпосле било?

Милка: Е, шта је било најпосле! Па ништа. Дошао проклети егзекутор и однео ми све ствари и две сукње шлинговане.

Поповићка: Ух, ама не питам те ја то.

Милка: Та знам ја већ шта ви мене питате; казаћу вам ја. Ал' само редом... Па се ја сетим на тај секвестер и на мој бирт, па удри у плач. Утекнем у кујну па само плачи, пла-

чи... Тако ја плачем, кад наједанпут чујем дреку у господиновој соби. Опростите, ал' ја помислим да сте се то ви вратили, па... Знате, кад сам служила код господе Савића па се господин и госпођа сваки дан свађају к'о паори... Потрчим ја тамо да видим шта је, па се на прагу саплетем, па бум главом о врата. Ето, ето, (показује чело) ту сам се баш ударила... Кад ја тамо а имам шта и видети. Опрости Боже, ал' к'о да је господин био пијан, или луд. Иде по соби све овако (показује одмерен ход) а у руци држи неку хартију и сасвим гласно говори...

Поповићка: (за себе) О, како се одмах на то не сетих, него се поплаших толико... (гласно) Па то је господин читао оно, што је дотле написао...

Милка: Није он читао секвестер, — разумем се ја за толико. Иде тако по соби па тек викне: „Ходите, ђаволи, па справљајте својој мајци вечеру. Ја сам своју мајку убио, ти си своју мајку убио, Срби су своју мајку убили." Све тако нешто, буди Бог с нами!... Јао што сам се била препала. Хтела сам да вичем у помоћ да га вежу... Ал' он после преста и смири се... А, чекајте, чекајте, (мисли се) и ово сам чула да је говорио: „Српски роде, не прекидај горке сузе проливати, овде лежи твоја мати, онде лежи ђаволска мати"... И још...

Поповићка: Доста једанпут, доста. Знам ја већ шта је то. Господин је песник, знаш онај што саставља песме, па обично на глас чита оно што састави...

Милка: Кажите ви шта хоћете, ал' ту нису чиста посла. Ја би вас молила да вам нешто кажем.

Поповићка: Хајде да чујем.

Милка: Послушајте ви мене, ја сам стара жена, ја много знам. Далеко било од нас, ал господин није сасвим читав. Зовните ви њему попа. (Поповићка се јетко насмеје.) Немојте се смејати; помаже то. Ето тако један паор у Турском Бечеју, кад сам ја тамо држала бирт...

Поповићка: Доста, доста, иди...

Милка: Да вам кажем само. Није то за смеј.

(Поповићка јој одмахне руком, она одлази).

III. ПОЈАВА

Поповићка

Поповићка: Само сам још и то морала чути! Не, ја те стихове нећу више трпети, па ма шта било. То је већ дошло довде. Већ га и слуге узимају на подсмех... (бесно) А имају и право; и треба тако. Песник, песник, чудна ми посла! Само и мене срамоти. Што ме је узео кад хоће да буде песник. Ја се нисам удала за Јована Поповића, песника, него за Јована Поповића, адвоката. Само слепци састављају песме, а не угледни људи... Или нека се одкане тих проклетих песама, или идем одмах у свет. Докле ће паметан и зрео човек да лудује и да се заноси којекаквим будалаштинама... Право каже тетка Евица. Чуди се жена и крсти, и пита ме: „Ама, што се тај зет Јоца заноси списатељством, што не гледа он свога посла. Ено, онај адвокат Георгијевић већ постао спахија"... Баш добро и каже; паметна је то глава! Какво списатељство, какво песништво; коме су још они добра донели. Дангуба је то и ништа друго. Само напушта свој златни посао, који би му већ до сад хиљаде стекао. Та да нам није и оно мало адвокатских послова, неби ни леба имали... Ах, Боже, што нисам ја на његовом месту, што нисам ја адвокат. Видео би он како се праве паре. За три године имала би дворе у сред Будима. (пођути) Што рекох мора бити. Нека бира: или

мене, или списатељство. Идем одмах да му то кажем. Одмах! (пође и застане) Али, не; не ваља ни тако радити. Пренаглићу, бојим се. Тај би му избор дошао и сувише изненадно, па се може на моју штету свршити, а ја то не желим. Ма колико да се љутим на њега, ја га не могу оставити. Та он је тако нежна душа и добро срце као да није са овога света... Али шта да радим? Ни овако се даље не може... Да га молим? Не помаже. Зар сам га једном молила... Да га саветујем? Па он ми се тада само подсмева... Да му пребацујем? Ни то не вреди. Колико сам га пута наједила, па није било успеха... Не знам шта да радим. (поћути) Па ипак морам се злу довити. Каква би ја жена била кад не би умела ништа измислити. (седа на постељу и замисли се).

IV. ПОЈАВА.

Поповић

Поповић: (погледа нагло на прозор) Охо, ово се сумрак хвата. Већ се не види више писати.. Где ли је та служавка да донесе свећу? (виче) Милка... Милка... (поћути) Данас сам био и сувише срећан. Цело сам после подне провео на миру и могах радити до миле воље. Одавно већ узалуд очекујем такву благодат... И да не би лукавства, ништа. Али оно помаже. Рекох жени да ћу у суд послом и да се до мрака нећу вратити и тако она оде у посету и ја могах спокојно писати. Иначе кад је она ту, тешко мени. Нема ништа од рада. Непрестано ме узнемирује и прекида у мислима и маштаријама. И иначе није пријатељ списатељства, па опет оне њене дневне ситне бриге! Служавка не слуша, разбио се лонац, купус поскупио, кринолини излазе из моде, рекла госпа Јеца, казала тетка Евица, и чега се све не морам да наслушам. Често седнем да пишем, али не стигнем ни перо да умочим... То ми је већ додијало. И говорих јој, и опоминьах је, али што дикла навикла. Она сматра да су њене бриге и за мене све и сва на свету... (ослушне) Јамачно се још није вратила кад је нема овамо. Да хоће да се што дуже забави, да што више урадим. Бар да могу да довршим ово, шта сам започео јер иначе чим она дође онда збогом богињо песништва.. Милка! Милка!

V. ПОЈАВА

Милка и Поповић

Милка: (провири на врата) Ево ме, милостиви господине.

Поповић: Што не улазиш?

Милка: Па... не смем. Видим... (досети се) видим пишете.

Поповић: Хајде донеси свећу овамо. Али само пожури.

Милка: Хоћу, господине, хоћу. (за себе) Како је сад добар. Баш сам ја будала што га се плашим. (улази)

Поповић: Ну, шта ћеш. Иди донеси свећу.

Милка: Сад ћу, сад ћу, (пође, па се врати).

Поповић: Та шта чекаш?

Милка: Хтела би, господине, да вас нешто упитам. (плашљиво) Како сте сад са здрављем? Је ли вам мало лакше!

Поповић: Шта ти то брбљаш?

Милка: Та, знате, чула сам мало пре како бунцате, па сам... овај... мислила да сте у грозници.

Поповић: А, ти си прислушкивала! (Милка одобрава главом. — За себе) Шта да јој одговорим? (гласно) Е, па добро сам, сасвим сам добро... Ал' трчи по свећу.

Милка: Хоћу, одмах! Само још да јавим госпођи да сте добро.

Поповић: Зар је госпођа ту?

Милка: Мало пре је дошла. Питала ме је за вас.

Поповић: Онда иди прво госпођи и кажи јој да сам рекао: да ме нико не узнемирује до вечере. Разумеш ли? Реци јој да пишем нешто хитно, врло хитно за своје клијенте.

(Милка оде).

VI. ПОЈАВА

Поповић

Поповић: Лепо мишљење! У грозници, вели. Добро не рече и шта горе!... Ал' шта се ја на то обазирем? Ситница једна и ништа више. Какав судија такав и суд... (пођути и хода) Да, ситница, али обично ситнице проказују и велике ствари, или их у малом тачно представљају. И кап воде је оно исто што и широки Дунав... То, што рече ова скучена памет, то је мишљење и огромног броја. Многи и многи тако о песнику суде. Нити појимају његове узвишене осећаје, нити поштују његову горку тугу над гробовима, што су за нама, што су око нас, и што су пред нама. А његов свети занос и рајски снови изгледају им чак и смешни... Па, најпосле, можда имају и право. Свега једном нестаје па зашто не уживати овај кратки живот у свој његовој лепоти? Нашто само сањати и одушевљавати се, или носити и туђ крст на својим леђима... Али, не... Ја сам песник и свега ћу се одрећи, али никад својих маштарија. Бог ми је даровао и снаге и прегнућа, и видовитости и надахнућа и ја се нећу повести за множином. Цео ћу век провести у моме слатком полусанку, који је бесконачан као небеско плаветнило. А кад смрт спусти своју хладну руку на моје раме, рећи ћу јој: хвала ти што ме водиш у светове, где нема ни таштине, ни праха ни пепела. (маша се хартија на столу) Овамо, песмо моја, чедо осећаја мојих. У теби је мој живот и кад ме једном не буде ја ћу у теби живети. Трошно ће се тело развејати као магла и дим, али ће моја душа у теби остати и трепериће тајанственим и нежним жубором као што у звучноме одјеку и даље одјекује већ давно изумрли глас (стане сасвим поред прозора и чита)

„Ходите, сетни потомци, справљајте мајци опело,
„Снажна бивша негда Србија мртва лежи
„Народ без свести стење, јер страсти је трзају мртву
„И слепоћа духа црни јој ископа гроб.
„Где је Србије гроб? је л' Косово, Марица, Прилип?
„Ах! сва бедна земља општи плачевни је гроб."

VII. ПОЈАВА

Милка и Поповић.

(Милка улази код речи „Где је Србија и т. д. па брисне уплашено и спусти свећу на под и истрчи из собе.)

VIII. ПОЈАВА

Поповићка и Милка.

Милка: (утрчи у прву собу) Брже, госпођо, господину и опет није добро.

Поповићка: (скочи и ослушне) О, Боже, (покрије лице рукама) умудри ме шта да радим!... Ко ће сад да верује да је то паметан човек.

IX. ПОЈАВА

Поповићка, Поповић и Милка.

Поповић: (чита ово што следује а за то време улазе Поповићка и Милка. Милка узима свећу и опрезно ступа за Поповићком.)

„Српски роде не прекидај
„Грозне сузе проливати
„Мртва лежи твоја мати,
„Твоја слава твоја дика."

Поповићка: (стане близу Поповића — благо) Јоване?

Поповић: (чита даље)

„Црни снови, неизгладни,
„На гробу јој натпис режи:
„Овде Српства мајка лежи...“

Милка: Је л' ја кажем?

Поповићка: Одлази! (узме јој љутито светњак и остави на сто.)

(Милка излази обазирући се).

X. ПОЈАВА

Поповићка и Поповић.

Поповић: (чита)

„Од синова убијена.“

Поповићка: (спусти му руку на раме) Јоване! Јао, што си се ти толико удубио у ту песму?!

Поповић: (тргне се) Гле, ти си? (спусти хартију на сто) Зар ти служавка није казала шта сам ти поручио?

Поповићка: Дођох да видим шта радиш и да се нешто поразговарамо.

Поповић: (седа) Добро, добро, (умаче перо) после ћемо разговарати... о вечери. Сад ме, молим те, остави. У послу сам, (примакне свећу) видиш и сама.

Поповићка: Али ја желим да се сад одмах разговарамо. Ствар је врло важна...

Поповић: (с осмехом) Врло важна? (за себе) Несумњиво: о новој хаљини. (гласно) Нека буде као што рекох: после. Мој је посао опет врло хитан.

Поповићка: (седа на столицу) Ово је још хитније. Тиче се наше среће и угледа нашег... Чуј ме, Јоване, ти не радиш добро... Ради тога списатељства ти сваким даном све више и више запушташ посао, који нас хлебом храни. (Поповић почиње да пише) До сад сам ћутала, али од сад нећу више да ћутим. Ето ти то кажем и молим те да се више не ваљујемо у зло. (очајно) Одкани се једном тих песама...

Поповић: Шта ти је сад опет то пало на памет?! (пише)

Поповићка: Јест, молим те да се одканеш тих будалаштина и да гледаш свој посао, као и други срећни људи...

Поповић: (расејано) Е па добро, добро,... гледаћу... али после... После ћемо се разговарати. Пусти ме да само још ову строфу довршим.

Поповићка: (за себе) То већ прелази свако стрпљење. Ја му лепо говорим, а он ме и не слуша. Боже да ли има гдегод у свету горе патнице од мене. (плаче гласно.)

Поповић: (спусти перо — зачуђено) Што ти плачеш?

Поповићка: (јеца) Тако; плачем. Оплакујем своју судбину, своју несрећну судбину.

Поповић. Али, за Бога, ти ми сметаш раду.

Поповићка: Сметам ти раду? Боље реци да сметам твоме нераду и твојој пропасти. (радосно — за себе) А, сад сам се сетила. Ево лека. (гласно) Нисам ти до сад сметала, али знај, да ћу ти од данас сметати на сваком кораку кад год будеш писао те твоје проклете песме (скочи) Нек ово буде почетак. (зграби светњак и пође вратима.)

Поповић: Јелена, јеси ли ти паметна?

Поповићка: (окрене се) Ако хоћеш хајде са мном, а ако нећеш а ти седи ту у мраку.

Поповић: (публици) Јадне богиње песмотворства! Бесконачна је бездушност ваших гонилаца!*)

*) Представљано 30. децембра прошле године у Краљевско-Српском Народном Позоришту у Београду.

Филантроп

— Пера С. Галетов —

Милораду Гавриловићу

Врућина. Сунце жеже, као да хоће све живо да попали. Калдрма се усијала и из ње бије нека несносна јара. На улици се види само неколико послених људи. Скинули шешир с главе, иду ногу пред ногу и само брекћу. А врући ваздух стоји непомично и својом врелином прожима све тело, које се, окупано у зноју, тромо креће. Само што се бабина свила с висине лагано спушта и, удружена с врућином, сваког једи, кад своју танану прећу почне лагано и голицаво да превлачи преко знојавог и зајапуреног лица. На бескрајном небеском своду ни једног облачка, цео плави свод изгледа као глатка и тиха пучина морска на којој сјаји велика, врло велика кула светиља . . .

Средином једног великог дућана, у кнез Михајловој улици, шетао је у то доба омален и дежмекаст човек четрдесетих година. Велика и готово четвртаста глава била је скоро сасвим ћелава, па је изгледала као какво велико и бледо колено. Црте лица биле су опуштене и губиле су свој облик у гојазности. Очи су биле врло малене и сјајиле су неком чудном светлошћу. Нос је био, према лицу, одвећ мален и узан, па је морао и на уста дисати. Остало лице било је обрасло у чекињастој и неуређеној длаци, која му је покривала уста. С лица је, у крупним капима, силазио силан зној и нестајао је у брцима и бради. Руке затурио на леђа и шета, а, с времена на време, стане пред најмлађег момка, који за тезгом стоји оборених очију и црвена лица и рукама нервозно чупка неку хартију за завијање.

— Ето . . . цепаш непрестано ту хартију .. само те гледам, рече газда грцајући у силном гњеву. Као да то ништа не кошта... Па, дабоме, тебе ништа и не кошта . . .

Момак узеде хартију и остави је на своје место.

— Пара . . . и најмања пара данас је велик новац . . . дабоме . . . ово је оскудица . . . не може се крај с крајем саставити . . .

Најстарији момак гледа из једног кута, сваког часа криви уста и намигује, он је безбрижно фитиљио брчиће и кад му каква длака остане у руци, он је погледа неким тужним погледом и одува је на под.

— Ја, ваљда, кујем паре... а?... па зар ти нисам ономад дао пара?... поче опет газда окренувши се оном млађем . . . Болесна ти мајка . . . е па шта ћу ти . . . и моја је мајка била болесна па . . . умрла. Зар сам јој могао да помогнем? . . . Судбина била . . . дабоме . . . па шта ја ту могу . . . а? . . .

Момак, који је тек пре неколико дана морао напустити своју стару мајку, не рече ни речи, груди су му се само дизале и угибале, рука му је дрхтала којом је хтео да олабави јаку око врата, а сузни и замаглени поглед устављао се на тезги и ту је укочено стојао.

Газда непрестано шета. Затим стаде преда њ, извади из џепа неку велику шарену мараму и поче њоме брисати зној с чела.

— Тражиш пара, а не питаш: имам ли, а? само: газда, пара, пара,

као да их кујем или као да сам ја Рошилд... Ево, немам, дабоме, немам па шта ћеш? . . .

Најстарији момак зачкиљи очима и насмеја се.

Оном млађем пођоше сузе и падаху на тезгу и његову руку, која се несвесно играла маказама.

Газда само брекће, брише зној, а његови троми кораци пуно одјекују по великом дућану, који је мирисао на разне тканине и неку влажну студен . . .

Нека женска уђе у дућан, чим ју је газда спазио, он јој радосно пође у сусрет и уведе је у своју канцеларију. Старији момак одмахну руком и насмеја се заједљиво, као да је тиме хтео да каже, да је он знао да ће тако нешто бити. Млађи не могаше се више уздржати, бризну у плач и изиде у двориште . . .

Он седе на једну столицу, чије је седиште било поцепано, па је слама висила око ње, а она на кожно канабе, чија је прва боја јамачно била црна, а сада је излизана кожа имала жуткасту и сиву боју. Њој је било око четрдесет година. Била је висока и пуна. Црна свилена хаљина, која се готово сасвим отрцала, била се угладила и сјајила се. Прилично кратка сукња била је на крају искошена, па су где где висиле кићанке. Под сукњом виделе се ципеле разгажених пета, развучених федера и откинути „штрупфна". Струк је прсао на два три места. Дугачко, бледо и пуно лице одударало је од црне хаљине и изгледало је још блеђе. Испод очију модри колутови и око тих колутова нахватала се нека бела маса, као слојеви каквог белог прашка. У ушима јој велике карике од злата. Над узаним челом надвиле се проседе пакудрављене шишке, а те шишке, опет, излазе из великог црног шешира, који је био згњечен, као да је ко седео на њему. Још на десет корачаја може је човек познати, јер се љуља као мален чамац на великој и немирној води, јер из њезиног отрцаног одела бије несносан пачули мирис, као да се окупала у том мирису. Кад говори успија устима, обара очи поду и полуотвореним очима гледа у оног с киме говори. На прстима има четири пет прстенова и сваког часа гледа да се ти прстенови виде, или пипка нос, или намешта шишке, или боре на својој хаљини.

Он седи према њој и непрестано се врти на столици, као да седи на жеравици, или као какав млаћић, који треба да иде на љубавни састанак, а какав досадан и изветрео гост дави га својим моралним придикама.

Она оборила очи, непрестано успија устима и једном руком, на којој су била два прстена, пипка браду и уста, као да не зна како ће она прва почети да говори.

Он довуче своју столицу до канабета и почне се клањати, тарући рукама колена, која је скупио и снажно притиснуо.

— Овај... дабоме... ви сте били... па шта . . . ?

Она га погледа неким погледом у коме се огледала нека тобож претрпљена мука, затим тихо уздахне, као да је тај уздах одавна прорачунала и прошапута:

— Наравно да сам била. Како можете само тако питати? Ја сам, знате, дала своју реч . . . Он је једним покретом руке прекиде, а она готово уздахну, као да јој уздах долази с дна трбуха.

— Дабоме, дабоме, знам . . . па шта је било? питаше нестрпљиво.

Она обори очи, као људи, кад хоће што да слажу, а нису још

вични лагању, или се бар претварају да томе нису вични.

— Али, знате, то су биле муке! Шта јој нисам обећавала? Читава златна брда. Дете још, па ништа не зна, нема, знате, ни тринаест година . . .

Преко његова лица прелила се румен, очи му засијаше, усне задрхташе, а после се насмејаше и он настави клањање.

— Ах, да сам ја сада у њеним годинама! . . .

Његове се усне почеше купити, као да му је у устима вода навирала и он се окрете на другу страну, заклони шаком уста и пљуну. А очи се непрестано сјаје. Такве очи мора да су у копца, кад угледа какво пиле.

Ућуташе. Он седи немирно, као да га ко голица или као да му низ леђа силази мрав, а она га гледа полуотвореним очима и смешка се помало, као да ужива гледајући га.

— Додуше мало папрено... али што је лепо лепо... здраво, пуно и лепо и згодно . . .

Он се непрестано клања, као да није чуо што она каже, или као да није хтео да чује што она каже односно цене.

— . . . Што кажу: еспап говори... она се насмеја, а тим осмехом зарази и њега па се и он насмеја . . . али има, знате, једна друга мука... рече важно гледајући га упитним погледом, а затим се понова насмеје, али више очима но устима.

Он је преплашено зверао у њу.

— Морате чекати још четири дана. . . .

Он се заврати на столици, као да га ко нечим ударио, а по том заусти нешто да каже, али га она прекиде:

— . . . Док њен стриц оде. Он ће отићи у Крагујевац на неку лицитацију . . . продају се неке шајкаче... А њена мајка зна . . .

Он ћипи са столице и, разрогачених очију, блене у њу.

Она га такође погледа, али умилно и благо, као какав присни пријатељ, који хоће да нас избави из каквог неповољног положаја. Модре усне се скупише у неки осмех, по коме се не би могло оценити њезино право душевно стање. Не би се могло знати, да ли је то осмех искрене радости или осмех пакости.

— Па што се ви плашите... није то ништа страшно . . . и моја је мајка знала . . . баш, Бог да јој душу прости, сиротиња, знате, па се не може лако изићи на крај . . . Тако и сад . . . Ових дана ми је њена мајка баш сама, онако из далека казала, да ће јој извршитељ пописати ствари, због дуга и . . . а ја . . . та немате се ви чега бојати . . .

Он се понова насмеје, то јест око очију набре му се гојазно лице и он зачкиљи очима.

— Дакле ви ћете баш учинити добро дело, настави она смејући се и мерећи га... људи су иначе у невољи... треба један другом да се нађе у злу, као и у добру . . .

Затурив руке на леђа, он почне шетати, на лицу му трепти благ осмејак, као на лицу каква праведника коме се пружила прилика да чини добра дела.

Она устаде. Рукама дотериваше шишке и хаљину, а испод сукње појави се час једна час друга нога, као да хоће да пође, а међутим има још нешто да каже, а не зна како да почне.

— Добро, добро, рече он смејући се, дабоме, ви ћете већ јавити...

— Наравно, наравно... Овај шта сам хтела да кажем. Ах, да знате траже педесет динара . . . толико им

треба за дуг... Она обори главу, а мишићи на образима лако задрхташе.

Али он се само смејао, гурну руку у џеп и турну јој новац у шаку.

Она пође. Окрену се још једном смејући се, као каква патронеса, којој је пошло за руком, да од какве тврдице добије прилог за какву милосрдну установу. Он је још мало остао у канцеларији, а затим изиђе у дућан. Старији се момак у први мах смејао, а после се наљути гледајући ћелаву главу газдину и проседе бркове његове. Млађи је, тужна лица, стојао наслоњен уз један „раф“ и мислио је о својој мајци, која без лека и друге услуге траје своје бедне дане...

— Шта си ту стао као свети Бона, окрене се газда млађем, зар немаш посла, а?...

Млађи пође за послом, а старији прошапта нешто, гњевно пређе руком преко бркова, пљуну и оде такође за послом...

Газда се шета. Његовим телом овладала нека пријатна топлота и он се осећа лак као какво перце. Наједном застаде близу врата и укоченим погледом гледаше у неку тачку на поду. Све му је изгледало некако лепше. Смејао се сваког часа, као да му се срце прелива од среће...

Из далека се зачу неки туп бат, као да неко иде на штакама, тај бат долазио је ближе. Пред вратима застаде неки просјак. Скиде шајкачу и пружи је пут газде. Просјак је висио на штакама, као какво велико звоно. Патрљак десне ноге био је увијен у неким ритама, а његово лице покривала је врло велика модра опекотина.

Газда одмахну руком. А просјак зашишта тихо:

— Уделите, господару...

Газда окрене леђа и рече гњевно:

— 'Ајд, бре, зар не знаш да данас није петак?

Просјак натуче масну и поцепану шајкачу на главу и понова зашишта:

— Хвала, господару...

И оде клатећи се, као какво велико звоно, а лупа његових штака губила се постепено по калдрми простране и богате улице...

Београд.

Манастирска звона

— из ратничких успомена Митрополита Црногорског Митрофана —

Било је то године 1877. када оно букну устанак у Морачи. Ко се је год могао пушком заметнути, прихватио је за њу и похитао у борбу, те и Господин Митрофан, — који онда бијаше обичан калуђер, — лати се свијетлога оружја и ступи у ред простих војника. Батаљон, у коме је он био, пође право Даниловом Граду, — ђе је и Господар био, — да се са његовом војском удружи... Господар прегледа војску и кад опази калуђера не мало се зачуди и кроз смијех га запита:

— А куд су се ти упутио?

— С твојом војском, Господару... Хоћу да видим јунаштво твоје и твоје војске, којима се читав свијет диви...

Књаз, познавајући калуђера још од опсаде града Колашина, као јунака и витеза, не хтједе га пустити тако. Он га именова старјешином батаљона уз сердара Башу Бошковића

и опреми га пут Колашина, да тамо очекује Турке.

Калуђер то једва дочека, тим прије, што му се пружи прилика, да сачува бијели манастир, — ту красну задужбину старих Немањића, — а, осим тога, да спасе и оно нејачи, жена и стараца, којима је пријетила велика опасност од Турака.

Срећа га послужи и он најприје опази Турке. Брже боље обигра он сву војску и поче је храбрити, издаде наредбе официрима и нареди, да се бој отпочне.

Заграјаше јунаци, загрмише пушке са свакоје стране, ратници се помијешаше и крв се проли потоком. Калуђер, бојећи се да им Турци не зађу за леђа, сам се попе на једну узвишицу и из свега грла поче довикивати официрима, да војску воде поред ријеке. Но његов се глас није могао чути, нешто од пуцњаве, а нешто од хуке ријеке, која му је готово испод нога текла и једва га официри, по знаковима, могоше нешто разумјети. Моменат је био критичан, тим више, што су Турци и јуначки и вјешто нападали.

Калуђеру паде на ум сретна мисао и он нареди, да са манастира зазвоне сва звона.

Послушаше га.

За један тренут и њихови звуци, кроз ону хуку и тутњаву, некако чудновато одјекнуше. Час би се разлили јаче, а час као да би заније-мили и изгубили се негдје у даљини. Изгледало је, као да кроза њих црква јеца и позива синове у помоћ.

Ови звуци управо чудесно подјејствоваше на војнике. Они као да добише двоструку снагу и као да их нека виша сила потјера, дивовски навалише на непријатеља, те га, за кратко вријеме, растјераше и сузбише, гонећи га да бјежи главом без обзира, оставивши на томе мјесту хиљадама својих лешина...

Сјутра дан је млади калуђер, у истом манастиру, захваљивао се Богу на дарованој побједи, а звона, она иста звона, звонила су сада некако весело, милозвучно, као да поздрављају ново Васкресеније...

Цетиње, 1900.

Прибиљежио
Лазар Перовић, проф.

Руска освета

— цртица —

— Dr. Giacomo comm. Chiudina —

Повисок, плав момчићак, одјевен најправилније и са прирођеном елеганцијом, и млада, смеђа жена са промјењиво плавим, час тамним час зеленкастим очима, са маленим устима и гојазним дивље закривљеним уснама, које у пријатном осмјеху показиваху као стакло бијеле зубе, посматраху са млетачке обале диван призор, онај залив Јадранског Мора, који изгледа као дјело сјајног вилинског сна.

Прохујала су већ пуна три мјесеца, откад борављаху у том млаком окрајку раја, усред красних вртова̂, пред плавим њедром мора. Бјеху то три мјесеца уживања, а нада све како ли тек њему изгледаше красно оно сјајно сунце, она природа тако живахна и тако препуна живота! Тај плави момчићак бјеше главом војвода *Павле Неровић*, један од најбогатијих бојара руских, а његова другарица

Sarah Ginèt, лијепа и веома дражесна паришка пјевачица.

На двору у Петрограду бјеше војвода Павле први пут угледао ту звијезду позорнице и она га већ бјеше освојила до лудила.

Заборавивши племениту и лијепу вјереницу, трчао је он од мјеста до мјеста за француском авантурискињом и колико се је год више она показивала упорна, да попусти његовим захтјевима, толико се је јаче повећавала страст у њему.

На пошљетку Сара попусти под увјетом, да хоће да посјети онај дивни крај, гдје одјекује „il sì.“ Војвода, увијек као дијете послушан њеним прохтјевима, поведе је у Напуљ, Катанију, Ђенову и Венецију.

Изгледаше као да се ледена природа руска топи на красном сунцу талијанског неба, његова љубав дизаше се до пароксизма: бјеше то бијес, пијанство осјећаја... Он живљаше од љубави!...

Напајао се је из пехара сласти, жеднећи све више за уживањем; дуго је остајао под плавим небом посматрајући своју богињу у том узору живота, који регби убија.

Али што је више расла страст у бојару, то се је већма умањивала, ако је иоле и било, страст у Паришкињи, замореној оним непрестаним колима, оним шумским обиљежјем, под влашћу силне страсти.

Сваког боговетног дана, јутром и вечером, шетао се је војвода или обалом Венеције или убавим засеоцима њене дивне околице. Једног се дана врати прије него обично кући и затече Сару сву зажарену и разбарушену, гдје скрива у горњу хаљину једно писамце, што не умаче његовом будном оку. Страшна сумња сијевну му у памет и он прегну, да сазна цијелу истину, па под копреном спокојства сакриваше бол, који га је изједао.

Пита слушкињу, пријети јој и добија потпуно признање: Сара га издаваше са неким коњаничким капетаном, који је боравио у оближњем засеоку.

Војвода имађаше смјелости, да ствар дотјера крају, хтио је, да буде на чисту: он зачу уздахе и растргане ријечи двоје заљубљених и знаде се уздржати... он ишчекиваше!

Тога дана војвода Павле био је удворнији и љубезнији него ли обично. На вечер замоли Сару, да оде на починак; он осјећаше потребу свјежа ваздуха; у кратко га доби...

Звоном од два сата послије поноћи војвода, на око, миран, оде у ложницу. Сара тихо спаваше... Њено правилно дисање дизаше и спушташе њене сњежне и пунане груди, њене бујне, црне власи, разасуте по узглављу, истицаху при свјетлости ноћне светиљке још већма њено блиједо лице... Спавала је полузатвореним уснама, показујући бијеле зубе међу руменим, пуним уснама...

— „Тà, она је тако красна! — промрмља бојар — па да мора умријети...“

Дивљачким покретом одгрне покривач и посматраше је у њеној сјајној наготи.

Никада ни један грчки кип не бјеше тако поносито саздан... Био је то триумф меса, апотеоза материја.

Наједаред она се трже иза сна...

А у срцу војводе Павла букну олуја, која се за час бјеше стишала; његова сјеверна природа преузе маха. Подиже руку оружану мачем, са дршком од слонове кости, и живо га спусти два — три пута, уз дивљачки поклик...

Баци гвожђе, прекрсти руке на груди и са мефистофелским подсмјехом на устима, хладан као Бог освете, са развученим ноздрвама, као да ће неким уживањем да удахне мирис крви, он стаде нијем, поносит да посматра жену, која се превијала у задњим трзајима агоније...

Ш. Ј. Герун.

Зубобоља у срцу

— Franciska von Kapff-Essenther*) —

„Имам зубобољу у срцу и ту је лијек само прашак, који је пронашао Бертолд Шварц.“ — Ирина је читала ову реченицу у Хајнеову младићкому спису *Идеје*, када је као швигарица свашта читала, у исти мах дирнута и усхићена.

Катkада такво сјећање хоће човјека управо да се налијепи. Тако је било с Ирином већ од неколико недјеља. Прије 6 мјесеца вјенчала се са човјеком, којега је страсно љубила — љубила га да је и на себе заборавила.

Али јој он љубав није враћао — не, зацијело није. Докле су оно путовали послије вјенчања, могла се и варати, али код куће не. И од то доба имала је у прсима тај скоро физички бол, који је полако бушио, дан и ноћ кињио је, и управо је гонио Хајнеов цитат: „Зубобоља у срцу!“ Па јединоспасавајући прашак!

У ту луду несрећу доспјела је с отвореним очима. Искусне братучеде и добре пријатељице опоминьале су је. У опште је опасно поћи за тако лијепа човјека. А и цијела варош зна, да он, страсни пријатељ свирке, има неке односе са лијепом младом концертском пијанисткињом. И шта још не! Уз то знало се, да Алберту прије треба мираз ради своје фамилије. О љубави није он тако рећи никада говорио, само о искреној наклоности, о поштену чуству дужности. Она сама није баш лијепа била, није била музикална, стидљива, без особите личне дражести, наклоњена сјети и премишљању. Али је тада имала толико разума и карактера, да је све то видјела. Тек не могаше да одоли дражи, којом је он утицао на њу. Када би је и лако такнуо, њу би милина обузела. Бити сасвим његова, за увијек бити свезана с њим — то бјеше надчовјечанско блаженство. Па ипак — та погана зубобоља у срцу. Ах! он је био тако љубазан, тако пажљив, тако добар — ипак она брзо примјети, како му поглед равнодушно преко ње прелази, како су му хладни били пољупци; како он истина није тражио прилику, да не буде код ње, али је радо такву прилику употребљавао. На љути бол због тога разори јој сав сан о блаженству

Сада сјећаше пред својом новом хаљином за бал — страхујући, да ли ће јој ова јасна зелена боја уисати. Истом прије неколико дана, њу у лијепој, скупоцјеној, плавој свиленој тоалети побиједила је млада, вита дама у простој бијелој хаљини.

Ова је на клавиру одсвирала неколико сјајних комада, па — Ирина је примјетила, када је полазила од клавира, како је с Албертом измијенила само један поглед.

Када би се могло умријети од разбијена срца. Ирина би зацијело била умрла од тога погледа. Лијепе чарне очи у умјетнице — иначе тако чисте, мирне, јасне очи њенога мужа — онај блажени сијев, онај пољубац двију душа! Невјесту или жену своју никада није тако погледао.

„Зубобоља у срцу“ постаде несносна, и скоро да Ирина изгуби своју присебитост. Оно двоје још увијек љубе се — а у ствари баш је незахвалан био Алберт! Тако безгранично љубила га је она, коју су му дали за сапутницу у животу, а он као да то и не узимаше на ум. Од бола чисто би на глас да јаукне — —

Ту јој изненада дође мелем. Иза њених леђа рече стара једна госпа, показујући на пијанисткињу:

„Иде у Париз — мислим као учитељка у кућу њемачкога или аустрискога посланика.“

*) Ово је посмрче даровите њемачке списатељке Капф-Есентер, која се јесенас сама стропоштала у Берлину са прозора, да би учинила крај патњи са сиромаштине.

Ур.

Рекоше неку велику суму у франкима. Дакле ће онај поглед бити поглед при растанку. Касније проговори неколико ријечи с младом умјетницом, која своју високу поноситу главу приже Ирини и при томе са пуно учтивости рече „Милостива госпођо.“ Да, одлази у Париз, свакако за увијек.

Возећи се кући, примјети Алберт:

„Данас ниси особито изгледала, мила моја — уз то као да ти није најбоље. Чим прође сезона, мораћеш одмах у бољи климат — у какву бању.“

Ах! све му се мање допала. Та и била је увијек невесела, зимогрозна и сјетна. И какву боју да носи? Сама није имала какву боју, а коса јој се није преливала. И зато сада тако брижно гледаше балску хаљину јасне зелене боје, на коју би друга била ликовала.

У то уђе Алберт. Нову хаљину није ни примјетио.

„Драга Ирино, ја ћу ових дана морати мало ићи на пут послом — ствар је неопходна; али ћемо на сваки начин ићи на бал банкарскога друштва, то мора бити.“

„А куда идеш?“

„У Париз. Што си се препала? Нећу тамо дуго остати.“

Она не одговори ништа.

Не само да је он није љубио, него јој је и невјеран био. Његово срце имала је она стасита дјевојка са ватреним очима, чији танки прсти прелијећу преко додирница и тако дивне, али за Ирину неразумљиве звуке изазивају.

Ужасни бол у њеном срцу не да се лијечити. Само може помоћи прашак, који је изумио Бертолд Шварц. У исти мах сијевну јој кроз главу:

„Али ја не могу на себе пуцати. Откуда ми револвер? Како га треба ухватити? Таква црна ствар страшна је!“

Не тражећи јој одговора, нити даље питајући је, зашто се препала, отишао је Алберт из собе. Већ зазујаше пуни звуци од клавира. Беше то нешто познато — она не знаде, шта ће на то. Бјеше то Лохенгринова арија: Зар не дишеш са мном слатке мирисе — —

„Заиста не могу — немој да се срдиш, Алберте. Ужасну имам зубобољу.“

„О, јаднице моја! Зацијело те је промаха гдје ухватила. Можда на трамвају. Куда си излазила цијело послије подне?“

Дабогме да опет није ни примјетио, да она није одговорила, него настави:

„Онда ћу дабоме и ја остати дома.“

Није требало много му говорити, и он докона, да оде сам.

„Гледај само да заспиш, мила моја, то је најбоље. А ја те нећу ни будити, када се вратим.“

Да, спаваће она — све ће преспавати. Нека би он срећан био без ње.

На њезину столу за тоалету, скривене иза завјесе, бјеху бочице са течношћу чистом као вода: „Клороформ — С поља.

Данас је ишла од апотеке до апотеке, да набави овај изредни лијек од зубобоље. Гдјегдје то није лако ишло; јер нису хтјели да тај лијек даду без љекарскога прописа. Али је она тако молила због својих несносних болова.

А сада није на друго што ни мислила, него да једанпут буде крај том ужасном, непрестаном болу. У умјетничкој изложби видјела је један пут слику: „На Билротовој клиници.“ Болесник, на коме су хтјели предузети операцију имао је на устима и носу као неку образину, која је била наквашена клороформом. Један љекар држао га је за чланак на руци, да би му пипао и дамар. Образ ваља скинути у своје вријеме.

Ирина је спремила велик комад вате. Пошто на вратима повуче резу, леже у полак свучена у постељу и нагло, не дркћући, сасу на њу сву бочицу. Врло нагло.

Блага опојна пара, која се одмах подиже, брзо се разилази. Ту јој паде на ум, да би је празне бочице издале. Нека Алберт само мисли, да је било неопрезности, а не самодављења. Зато их брзо склони у шкрабију у ноћном орманчићу. Можда их тамо неће нико тражити. Онда

наквашену вату што боље притисну на лице требало је прво поскидати етикете — када је касно било.

Тако јој неисказано добро бјеше. Ни трага од страха и грозе. Сасвим издалека чу од кујне како лупају тањири и како се насмија собарица. Не бјеше ли то Албертов глас? Нису ли куцали? Не, не! Та она је летила! Бјеше то неисказано слатко чуство, тако летити. Од радости насмија се. Онда нешто зујаше и брујаше, кано брз воз у даљини, а онда заспа заиста тврдо и без сна. — Само једанпут пробуди се и чу, како на вратима лупају и буше. Али је одмах опет заспала и сањала је — тако дивно. Лежала је у кревету, а тако је добро лежала, тако добро! Алберт сједаше поред ње и метну главу, своју лијепу главу са меким кудрама, метнуо на њене груди! — Ту је лако гурнуше а она се пробуди — глава, која јој ухом на срцу лежаше, бјеше сиједа и тућ мушки глас рече:

„Срце јаче куца.“

А она видје, да је још жива. На вратима су обили браву; комад вате бјеше згажен на земљи. Брижна лица стојаше њен муж иза љекара. Она слабо прошапута:

„Када ћеш у Париз?“

„Никада. Сада баш отказао сам по телефону. Никада више нећу те саму оставити, лудице једна. Због мало зубобоље таква страшна неопрезност! Да није вата само овлаш стојала, тако да ваздух —“

Љекар му намигну да ћути.

Иринина глава бучаше и страшно јој се смучило. Ипак осјећаше непознату животну сласт, која јој струјаше кроз живце попут меке ријеке. Баш добро, што није умрла. — —

Послије обједа разби Ирина зубима бадем мекиш.

„Забога — хоћеш опет добити зубобољу!“ викну Алберт поплашено. „У осталом још никако нисмо ни били код зубара.“

Од оне благословене зубобоље био је сасвим други човјек. Млада жена наумила је, да свога мужа себи извојује, па јој је то пошло за руком. Истина, да учи у клавир ударати, то бјеше за њу сувише касно, али је научила слушати и разумијевати, а прије свега да буде весела и без устручавања, као што се њему и допадало. С почетка је она играла комедију. За тим, када он изгледаше задовољен, дође весело расположење само од себе.

„Не треба мени зубар“, рече она смијешећи се, „јер су ми зуби као у какве црнице, а за зубобољу тек по чувењу знам. Тада сам само хтјела да заспем и да се више не пробудим. Немој да тако поплашено гледаш! Та ја се тако радујем, што сам жива, а и ти се „томе радујеш —.“

„Ти си јунакиња — не зато, што си хтјела да умреш, него што си себи извојевала живот и срећу.“

Биоград.

Ђ. Поповић — Даничар.

Франц Шуберт

— *В. Баскин* —

„Бетовен у своме полету узноси нас до небеса, а и у низини се разлијеже пјесма; спустите се на земљу, па је и ту дивно, ту пјесму пјева нам Шуберт“, — такову паралелу повлачи у својој књизи „Музика и њезини преставници“ Рубинштајн и, да не може вјерније, опредјељује велики значај обојице генијалних композитора, који су живили у једно вријеме, у једном и истом граду (Бечу), а готово не познавајући један другога. Бетовен само на неколико времена прије своје смрти упознао се, — и то склонивши се на молбе Шиндлера, — са пјесмама Шубер-

товим, но упознавши се с њима није их више оставити могао; „у томе је човјеку божанствени огањ“ — казао је, — „његов значај биће велик међу људима“. Шуберт пак обожавајући читава свога вијека Бетовена, могао је само једанпут посјетити умирућега генија. Та околност објашњава се условима живота обојице композитора. Бетовен, коначно оглухнувши, живио је повучено, а арена Шубертова дјеловања била је — улица и кафана; први се кретао у вишим круговима, а други — у нижим.

Смрт их је ујединила; они су сахрањени готово упоредо на Веринговом гробљу у Бечу.

Није дуго преживио Шуберт Бетовена и умро је у тридесет првој години истрошивши снагу, попут Моцарта; у стварању њихову, као и у животу, било је много сличнога. Стварање обојице није се могло истрошити; истрошила се само физична снага; обојица су пјевали своје пјесме, као небесне птице, не бринећи се о сјутрашњеме јутру и не користећи се земаљским благом. Судбина је тим генијима дала два сапутника, — глад и невољу, — са којима се никад растајали нису, а тако су се привикли њима, да се нису особито ни старали отрести их се. Страшно је судба поступала с њима, а нарочито са Шубертом, који никада није знао за радост, за искрену љубав женску, за материјалну сигурност, ни за клањање гомила, ни за заносе публике, једном ријечи ни зашто, што би могло утјешити човјека у невољи. „Дјела, саздана мојим страдањима, — пише он у своме дневнику (1824 г.) — задовољавају друге, али нико неће да појми моје јаде и да заједно страда са мном.“

Једноме од својих пријатеља он је једанпут писао: „престави себи човјека, коме су се све најљепше наде рушиле, — човјека, коме чак и љубав и друштво наносе само јаде, — и кажи: не морам ли се сматрати најнесрећнијим човјеком у свијету?“ И у истини Шуберт у своме животу није имао ништа утјешнога; од дана рођења (31/19. јануара 1897. г.) па до саме смрти (19/7 новембра 1828. год.) није видио ништа, што би му принијело задовољства; само пред самом смрти био је задовољан, када му је бечка публика изражавала своје усхићење, приликом концерта из његових дјела, којим је он сам дириговао; но то је било тада, кад му је снага била разрушена и кад је већ све своје пјесме, а заједно с њима и осјећаје, дао човјечанству. Својим ријечима у писму оцу: „ја никада не силујем себе, него пишем само под упливом неодољиве потребе моје душе, да се излије у звуцима“ — он, да не може боље, опредјелио је своје profession de foi; изливати своје осјећаје била је потреба његове душе, тако богато обдарене природом.

И шта само није писао Шуберт! Опере (седам), симфоније (седам), квартете, квинтете, трио, композиције за фортепијано, Stabat Mater, пјесме (самих пјесама написао је 600, а по мишљењу Рубиништајна — 800), просто невјероватно, да један човјек може толико написати у течају 15—16 година свога стваралачког дјеловања; он је управо писао свуда: дома, у својој мансарди, завађеној исписаном нотном књигом, (добро је још било, што је достајало новчића за куповање нотне књиге); у вријеме шетња; у кафани; при другарској пијанци и т. д. Све у животу давало му је побуде и материјала за бесмртна дјела, (и у томе сличност са стварањем Моцартовим.) Издавачи не ће да штампају *бадава* познату његову пјесму „Erlkönig“-а — а Шуберт наставља писање не осврћући се ни мало на ту недаћу (каквој је он навикнут.) Додајемо узгред, да је један од тих издавача, Дијабели, згрнуо за једну његову пјесму „Der Wanderer“ — 27 хиљада форината, а писац је... гладовао.

До овога времена нијесу објелодањена и позната *сва* (без изузетка) дјела Шубертова; он није имао обичаја обиљежавати их датом, а затим многи његови рукописи налазе се у часним рукама и чувају се

као ријеткост. По списку дјела, прибраном Ла-Маром, рачуна се 173 opus-a, а необиљежених opus-ом — 43; у њиховом броју налази се и таких, које садрже у себи по 50 састава, по 40 пјесама, по 14 и т. д. Да би имали колико толико појма о брзини стварања и плодности Шубертовој, доста је пребројати само његове написане ствари за једну 1815 годину: више од стотину пјесама, пијеса већега и мањега обима за вишегласно пјевање, састава за фортепијано, двије симфоније (B-dur и C-dur), Stabat Mater (B), веће Magnificat, Salve regina, и много духовних састава и најпошље седам опера и оперета! И све то, без и најмање материјалне награде, која би одговарала труду а осигурала га макар за идући дан. Да напоменемо само епизоду са његовом опером „Алфонс и Естрела."

Шуберт је послао ту оперу Веберу, који је у то вријеме, у Дрездену, играо велику улогу. Прегледавши партитуру, Вебер обећа, да ће је изнијети на позорницу. Тога времена дође он у Беч да изнесе своју „Јевријанту", која није успјела у Дрездену. Шуберт се о њој неповољно изрази, што неки одмах доставише Веберу. „Прије него ће судити о мојој музици" — рече Вебер, — „глупан, мора се поучити." Увријеђен таким приговором, Шуберт се упути са својом партитуром „Алфонса и Естреле" Веберу; пошљедњи мислећи да има посла с почетником (Шуберт је био врло млад) и да гледа пред собом први покушај ученика, разџражено му рече: „кажем вам, драги мој, да се прве опере, као и први штенци бацају у воду." Само се по себи разумије, да, пошље такога одговора, Шубертова опера у Дрездену није изнесена (исто као и у Бечу; први пут опера Шубертова угледала је свијета 1858 г. када је била изнесена на бину, благодарећи заузимању Листа, у Вајмару). Није се боље држао према Шуберту ни велики Гете; више од педесет пјесама његових ставио је Шуберт у ноте, а кад их је послао творцу „Фауста", није га овај ни одговора удостојио.

Само два лица имала су учешћа у томе великоме таленту, — а то је стари композитор Салјери, који се сам интересовао за њега, — и познати у то вријеме пјевач Фогл, пјевајући његове пјесме и таким начином ширећи их. С тим Фоглом Шуберт је обишао Њемачку и Угарску као његов пратилац и свуда се упознавао са народним пјесмама, које су му дале обилна материјала за његова дјела. Но то се десило иза тога, кад је већ више ствари био написао; до познанства с тим пјевачем, који је растумачио велики значај Шубертова стварања, пошљедњи се ужасно таворио, но као успркос злој судбини, није престајао компоновати ствари сваке врсте. Шуберт се није имао коме обраћати за издржавање.

Отац његов, сеоски учитељ у Лихенталу (код Беча) био је оптерећен многобројном породицом; у њега је било четрнајесторо мушке дјеце од прве жене и петеро од друге, те није могао, са врло слабим срествима, да издржава породицу како треба. Какве је дакле дјечије радости могао доживити Франц Шуберт код куће? Шесте године њега даду у школу и учитељ његов, Хољцер, при сусрету са оцем му, говораше: „тај је младић саткан из музике." Треба при томе примјетити, да како отац, тако и браћа његова волили су музику и сами свирали; тијем се и објашњава то, што је Франц Шуберт компоновао масу домаћих композиција; пошто је извађаче за њих имао код куће. Кад је он, једанаесте године, ступио у придворну капелу, његов старатељ Ручицек, овако је о њему доставио капелнику Салјеру: „чини ми се, да је он учио у самога Господа Бога." У тринајестој години Шуберт је често управљао оркестром у одсуству свога учитеља и он је већ тад био писац многих састава.

Шуберт није био особито склоњен наукама, као ни сухим музикалним формулама старога педанта Салјера; по изласку

из школе, у којој није хтио остати даље, он је volens-nolens постао помоћник очев; те је три године стрпељиво испуњавао своје обавезе, премда су му вазда биле одвратне. Отац, који га је увијек наговарао да се прихвати посла (наравно не компоновања), био је врло незадовољан, кад је Франц најпошље ријешио лишити се и пошљедњих мршавих срестава и изаћи из тешкога положаја саучитељскога. Од тада и почиње његов „самостални“ живот, пун тешке невоље. Од 18 године Шуберт је био остављен сам себи и у течају свога краткотрајнога живота није престајао стварати, изливајући свој јад у пјесмама. Ми говоримо у „пјесмама“ по томе, што, прво и прво, у њима је он достигао таку висину, као Бетовен у својој инструменталној музици, — а друго, што и у инструменталној музици Шуберт је велик својим пјесмама, мелодијама што се у њега безпрекидно излијевају.

Ево шта је о Шуберту писао знаменити Шуман, сасвим фино карактеришући његов значај: „Пошље Бетовена, Шуберт је први. Ако је он оригиналнији у својим пјесмама него у инструменталним композицијама, то се ови пошљедњи ипак мање не цијене са њихове специјално-музичке стране. Он једнако влада звуцима за изражавање како најтањих преливања осјећаја и мисли, тако и разних животних положаја, сусрета и т. д. Како су разноврсне мисли и поступци човјечји, тако је разноврсна и музика Шубертова. Што види он очима, до чега дарне руком, све се у њега обраћа у музику; из камења, које он баца, излазе као у Девкалијона и Пирре, жива човјечанска бића. Он — први пошље Бетовена и, као смртни непријатељ филистарства, — појима музику у њезином истинском, вишем значењу“...

Сарадник

Пољска приповиједна књижевност

Први број *Зоре* од прошле године упознао је своје читаоце са једним чланком о великом руском писцу, Антону Чехову, од једнога дописника берлинскога листа *Litterarisches Echo*. Други један дописник тога листа, J. Flach из Кракова изнио је у кратком изводу преглед пољске приповиједне књижевности.

Почињући од Крашевског, за кога вели да је задобио публику, која је дотле читала само француску забавну књижевност, за пољски роман, — највише се задржава на највећем савременом пољском писцу романа, на Сенкијевићу, који је једини од пољских писаца стекао симпатије не само своје умне отаџбине, него и цијелог образованог свијета.

Прије двадесет и шест година Сенкијевић је отпочео свој књижевни рад са малим реалистичким новелама *Hania* и *Janko musikant* и по дубини и свјежини осјећања у њима одмах се видјело да ће Пољска некада у том новом писцу добити изврсног новелисту. Али наскоро за тим изненади он читалачки свијет историском трилогијом из 17. в. *Мачем и огњем*, *Потоп*, *Господин Володовски*, која му је уздигла име над свом савременом белетристиком. Успјех овог историског циклуса био је врло велики, али писац није продужио у истом правцу. Недавна је опет изненадио читалачки свијет друштвеним романом *Без догме*, у коме је изнесен човјек раскошно обдарен од природе, али пропада због оскудице сваког вишег вјеровања. Овај тачно психолошки роман — — сличан Буржеовом *Disciple*, и ако је сасвим самостално од њега постао — није постигао такав успјех као пређашња историска трилогија, али се име његовог не-

сретног јунака Плосцовског и данас употребљава као обиљежје те врсте људи. Ова је књига стекла много подражавалаца.

Жива тваралачка моћ пишчева тражила је све новије поље рада, и тако је роман *Quo vadis* необичном истинитошћу оживио Нероново вријеме и без сумње је најбољи од свих многобројних историских романа те врсте. Сад се појавио најновији Сенкијевићев роман у једном варшавском листу, којим се писац враћа своме првом историском циклусу. У томе се роману умјетнички и врло живо описују крваве борбе Пољака са Нијемцима из год. 1410.

Други један лист, руски МІРЪ БОЖІЙ донио је овај чланак о истом том пољском писцу:

Успјех романа г. Сенкијевића из епохе козачких борба са Пољацима, није могао остати без послиједица. Недавно је изашао роман *Пред буром* од оца и ћерке Старицких, који по величини размјера не уступа Сенкијевићевом великом роману *Огњем и Мачем*. Писци романа *Пред буром* ставили су себи у задатак да даду опширну слику Козака пред буном Хмељницкога. Ствар је у томе што г. г. Старицки хоће да превазиђу Сенкијевића. Пошљедњи је, као што је познато сувише тенденциозан у својим историским романима, нарочито у првом: *Огњем и Мачем*. Њему је сваки Пољак јунак и витез, а Козаци пијанице, разбојници, кукавице и глупаци, који и сами не знају шта хоће. Старицки су написали свој роман по истом рецепту, али са свим обрнуто: у њих је сваки Козак ритер, а сваки Пољак глупан, пијаница.

Но, на жалост г. г. Старицки немају потребног талента с којим би се упустили у борбу са великим пољским писцем. Они су мјесто историске слике дали низ невјешто компонованих сцена без везе, без центра радње, без јасног разумијевања времена и главних радних лица. Описи су блиједи, развучени без везе и љепоте, и у опште сав је роман досадан.

На крају крајева г Сенкијевић излази из тога надметања, не само непобијеђен, него и са новим лаворикама. И поред све његове тенденције и мало и сувишног нападања на Козаке, њега спасава његов велики таленат, који недостаје његовим противницима, више смјелим него срећним.

Овако изражавање о великом пољском писцу од стране Руса и Нијемаца, завидно је у сваком погледу.

Даље Flach помиње још два чувена имена из савремене пољске литературе: Болеслава Пруса (псеудоним Александар Гловаки) и г-ђе Елизе Ожешко.

Болеслава Пруса често, али неоправдано упоређују са Сенкијевићем, јер су обоје врло различни. Код Сенкијевића преовлађује осјећање и фантазија, док је Прус хладнији и више расуђује. Његов хумор није прави пољски хумор, какав је у Сенкијевића, него више саркастичан и нагиње карикирању. Посматралачки дар у Пруса врло је тачан и оштар, али је композиција његових романа по некад развучена. Сенкијевић је нај јачи у историјском жанру, а Прус у басни. Прусове су новеле и романи хумореске и карикатуре или расправљају какво друштвено питање. Тако у *Placowka* изнесена је борба пољских сељака са њемачким колонистима а у *Lalka* (Лутка) стављен је аристократском друштву на супрот уредан и раден трговачки сталеж. У *Emancypantki* једна храбра дјевојка, коју нико не разумије, води мучну борбу за опстанак. — Прусов најновији роман *Pharao* износи на необичан начин једну епизоду оне вјечне борбе између црквених и свјетских начела.

У исти ред са Сенкијевићем ставља Flach и г-ђу Елизу Ожешко. Она пише савремене друштвене романе и врло радо описује ниже литавско трговачко племство, у које је сама добро посвећена. Само њеном роману *Meir Ezofowicz* замјера сувишно идеализирање.

Сенкијевић, Прус и г-ђа Ожешко три су најбоља заступника старије генерације пољских приповједача.

Двије су врсте романа у пољској књижевности највише обрађене: историски и друштвени; нарочито је много обрађена она прва врста. Већ је Крашевски мислио да сву пољску историју изнесе у низу романа, његову су жељу обновили Сенкијевић и Adam Krechowicki, који такође има и врло добрих друштвених романа. Врло продуктиван писац, Jeske Choinski, намјерава да изнесе у једном циклусу најглавније моменте из свјетске историје. Сад пише роман *Тијара и круна* из доба сукоба између Хенриха IV. и папе Гргура VII.

Што се тиче друштвеног романа, Flach је мишљења да Пољска не може дати какво исцрпно дјело, као што је роман те врсте *Sylvester von Geyer* од Омптеде, али су за то пољски писци изврсни у описивању свога народа, којим се најрадије и баве. Обично их све руководи тенденција да науче своје саплеменике већој штедњи и националној сталности. Некад такође посматрају сељака без икакве тенденције, само да изнесу његове личне особине и обичаје. У овоме највише има успјеха Maciejowski, писац малих сеоских прича. — Познато је да Јевреји играју велику улогу у пољском животу, нарочито по селима, гдје су се од неколико деценија утврдили као велепосједници, закупници и зеленаши. Њих је најбоље описао Klemens Junosza.

Од деведесете године појавио се низ нових, младих талената, који, и ако нису учинили какав преврат, ипак су унијели у пољску књижевност нове идеје. Сви су готово под утицајем туђинских писаца, а нарочито старијих руских: Достојевског, Толстоја и т. д., или новијих француских и норвешких, а кад кад и њемачких. Само је конзеквентан натурализам Золин остао без великог утицаја. У толико је од већег значаја утицај друга два француска писца: Мопасана, вјештака у приповијетци, и Бурже-а, чија је психолошка анализа у Пољака веома омиљена, нарочито послије Сенкијевићевог романа *Без догме*. И скандинавски писци J. P. Jakobsen и Hamsun нашли су шљедбенике и поштоваоце. Карактеристично је за ово доба многа обрада новела и мањих прича, којима су пуни њихови листови *Czas* (Вријеме) и *Życie* (Живот). Савремени писци врло ријетко пишу велике романе. Историски роман готово је занемарен, а савремени се живот описује реално. Док су се старији писци бавили највише описивањем виших кругова дотле млађи откривају језовите тајне сиромашних сељачких колиба и малих занатлиских вароши. Нестало је идеализма и оптимизма старије генерације и њихових друштвено-народносних тежња. Млађи су писци песимисте, и у своме реализму желе да се ослободе сваке тенденције. Расправњају међународне идеје раденичког ослобођења, женског права, и т. д.

Млађих писаца ове врсте има много. Од знатнијих талената на првом мјесту може се споменути Jgnaz Dabrowski. Својом првином *Smierć* (Смрт), обратио је пажњу на себе, и ако се на њој опажа утицај Хамзунове *Глади*. Али је Дабровски преварио наде својих поштовалаца, јер његово друго дјело *Felka* (записник једне сироте преварене шваље), сувише детаљизира реалност. Мање конзеквентан натуралистички писац Niedžwieki, још је у прелазном стању. За тим је признат таленат Sirko-Sierozewski. Његове слике из Сибирије, чије само име буди у Пољака страшне и жалосне успомене, могу се поредити са чувеним сибирским скицама Adam-a Szymanskis-a.

Од млађе генерације највише се истиче таленат Владислава Рајмонта. Он је прије неколико година објавио низ малих новела и прича, које показују велики посматралачки дар, младалачку енергију и отвореност, јак реализам и љубав према драмским сценама. Нарочито осећа љубави према позоришту и бурном животу путујућих позоришних трупа. Њихов му је живот послужио као грађа за његов први повећи роман Komedyantka. Јанка, млада дјевојка, велике душевне самосталности, и природе која не трпи никакве стеге, па ни очеву власт, оставља ноћу

очеву кућу и придружује се једној путујућој позоришној групи. Подноси све горчине несталног комендијашког живота, али преварена у тежњи за слободом и љубављу, и сломљена тјелесно и душевно прибјегава најзад самоубиству. У другом свом роману *Fermenty* приповједач је спасава и води натраг у строгу очеву кућу. Тамо је проси један племенит али обичан човјек, који се Јанки не допада, и она се опет опире очевој вољи. Наново је заноси сјајност позорнице, али најзад попусти и удаје се за свога просиоца. Изврсна је у првом дијелу карактеристика Јанке, и вјешто изведена супротност између њене бујне, страсне природе и патријархалног, тврдоглавог деспотизма њенога оца. У другом дијелу при крају има по неких празнина и неконзеквентности у изваћању. Од истог писца излази сад у једном пољском подлистку роман *Ziemia obiecana* (Обећана земља), из живота пољско-руске вароши Lodz-a, пољског Менчестра.

Одвојено од свих приповиједака, о којима је до сада било ријечи, стоје двије књиге, о којима се неко вријеме много писало по пољским листовима. Једна је *Aniol smierci* (Анђео смрти), роман Казимира Тетмајера, најдаровитијег од свих млађих лиричара: један вајар одбијен од своје заручнице не може никако ту љубав да заборави. А кад дознаје да се његова некадања заручница удала за неког богаташа, само за то да би могла продужити своје пређашње љубавне односе са другима, то га разгњеви, и он се свети на свој начин. Слије мраморну стату-у, која је представљала његову невјерну Марију као бесрамну блудницу. Статуа је требала бити јавно изложена на Маријин дан вјенчања. Али у Романов атеље долази једна млада дјевојка, која сама умјетника љуби без наде, и хоће да осујети његову ниску освету. На њену молбу вајар једним ударцем чекића разлупа стату-у, али истог тренутка паде и сам мртав. Роман пати од сувише говорљивости јунакове, који готово бапски јадикује; и представљање друштвене средине прилично је натегнуто.

Док је *Анђео смрти* обратио пажњу читаоца због имена пишчева, дотле је друга књига литерарни evénement пошљедњег мјесеца, и ако њен писац дотле није био довољно познат. *Žyvot i mysli Zygmunta Podfilipskiego* (Живот и мисли Жигмунда Подфилипског), од Јосифа Вајсенхова не може се назвати роман, јер нема једноставно развијене радње. То су успомене из живота једнога човјека, који себе сматра за носиоца западне културе, и с омаловажавањем посматра пољску необразованост; даје своме кувару поуке за справљање разних сосова, и хоће свима да импонује својим естетичким предавањима. У самој ствари то је човјек без срца и душе, и без икаквог морала. Изврсна сатира пишчева продукат је фине ироније, која иначе није особина пољског народа.

Н. Г.

Жена

— Прибрао Ј. Л. —

Како често и како различито умије сваки пут жена уз стисак руке да каже ријечи пуне садржаја: *можда!*

P. Mantegazza.

Од стотине жена што падну, деведесет и девет их је прорачунало свој пад.

* * *

Између женино *да* и *не*, не може се уметнути ни врх од игле.

Пословица.

Бог је двапут погријешио: кад је створио злато и кад је створио жену.

Индијска.

Како страшна дилема: свијет без жене — жена без свијета.

P. Mantegazza.

Невјерство прати жене као њихова сјенка. Оне варају чак и светитеље, кад им се моле.

Jókai.

Жене дају увијек више нег што обећају; људи чине обратно.

A. H.

Глупава жена је много гора нег глупав човјек — јер она више говори.

Daniel Dare.

Не куша свака жена од забрањеног воћа; ал свака је на кус радознала.

Dr. Harlequin.

Жене се *чине* љуте кад им се каже: ја вас љубим! А фактично су љуте кад им се то *не* каже.

A. Thom.

Кажи жени само једном да је лијепа, ђаво ће јој то сто пута поновити.

Франц. пословица.

Жене љубе из радозналости, сујете, из подражавања, највише из дугог времена, — кадгод и из љубави.

H. Kanna.

Жена много лакше нађе човјека свога срца, нег срце свога човјека.

A. T.

Треба ли предузети какав важан корак у животу, *човјек* се пита: *шта ћу рећи? жена: шта ћу обући?*

Mme de Pnysiex.

Од *злата*, што га је природа метнула у срце женино, прави она — *лажне новце.*

* * *

Има дјевојака, којима једино још крила требају, да буду потпуне — гуске.

Hilarius.

Ми би и данас још били у рају, да Јехова није Еви *забранио* јести са дрвета познавања добра и зла, него да јој је једноставно рекао: „То се не приличи!“

R. Falck.

Ако су жене кадшто и *искрене*, то се оне само *претварају.*

A. Teuflier.

Има двије врсте жена у свијету, таквих, које имају једно срце и те љубе једног, и такове, које немају ни једно срце, и те љубе њих стотину.

Eötvös.

У једно друштво паметних људи уђе једна лијепа жена и — лудница је готова.

H. Thom.

Од двадесет година пита дјевојка: *Какав је?* — Од тридесет: *Шта је?* — Од четрдесет: *Гдје је?*

H. Thom.

Љубиш ли жену, а да јој то не кажеш, то јој годи и ти си у њеним очима „опасан човјек.“ Траје ли пак то дуго, она се љути и назива те „магарцем.“

A. Lindner.

Жене су по рођењу јуристе; оне не говоре никад убједљивије, као кад нису у праву.

T. Konody.

Жене се играју са својом љепотом као дјеца са ножем; напошљетку се посијеку.

V. Hugo.

Отпор женин није увијек доказ њене врлине, него често доказ њеног — искуства.

* * *

Лијепа жена је рај за очи, пакао за душу а чистилиште за новчаник.

Fontenelle.

Дјевојачко пријатељство личи мјесечевој свјетлости, оно почиње да блиједи чим се појави сунце љубави.

F v. Schönthan.

Каже се да су жене радознале. У једном случају нису то. Никад не питају откуд човјеку новац, што га оне требају.

F. v. Strobach.

Живот женин може се на три дијела подијелити: оне сањају о љубави — оне љубе — оне сажаљевају љубав.

A. H.

Њежне женске руке многу су рану залијечиле, али још више су рана задале.

Hilarius.

Питање, да ли жене поцрвене у помрчини, врло је тешко питање; то је бар тако питање, које се при свјетлости не да констатовати.

Lichtenberg.

Мужу би требала да је најскупља његова жена, на жалост су то често само њене хаљине!

L. H.

Жена престаје имати своју вољу, чим јој муж почне заповиједати оно, што она жели.

G. Engelsman.

Жене су све у стању. Оне су у стању чак и у своје мужеве се заљубити.

Jókai.

Женином срцу воде два пута: љубав и ласкање; први су: узане лествице, други: широке степенице.

F. Huemer.

Жена мрзи огледало кад јој јасно указује њене мане; зато жене и мрзе једна на другу.

A. Weis Vulka.

Људи обожавају оно што љубе, жене љубе оно што обожавају.

Saphir.

Људи управљају свијетом, а жене са својим људима.

B. Goltz.

Човјек ће између двије жене обично ону вољети, која то мање заслужује.

S. Wohl.

Љубавница је млијеко, невјеста масло, жена сир.

Börne.

Лијепа и вјерна жена тако је ријетка, као савршен пријевод каквог пјесничког дјела. Пријевод обично није лијеп ако је вјеран, а није вјеран ако је лијеп.

Saphir.

Жена која се игра, губи — чак и кад је у добитку.

J. Schnabel.

Под кајањем разумију жене: слатке успомене својих погрјешака, са болним сажалењем, да их не могу наново отпочети.

de Beruard.

На вјерност пса може човјек рачунати до његове смрти, на вјерност жене до прве прилике.

Фран. пословица.

Код грофа Лава Н. Толстоја

— Николај Енгељхарт —

Руски часописи и дневни листови скоро сваке недјеље доносе разна саопштења, која се односе на живот, на књижевне радове и на погледе на свијет грофа Л. Н. Толстоја, који је пошљедњим својим романом *Васкрсењем* неоспорно и непромијењено стао у ред свјетскоисторијских важних и великих људи. Није нам могуће ни у изводу донијети све те вијести у овом листу, те се задовољавамо тим, што ћемо ево отпочети првом, која је у овај мах пред нама, обећавајући читаоцима да ћемо их од сада о овом суврменом, веома занимљивом и поучном приједмету чешће обавјештавати.

Сарадник петроградског „Новог Времена“ Н. Енгељхарт, желио је прије неколико дана посјетити „великог писца земље руске“, и кад се обратио за препоруку једној личности, која је Толстоју блиска, би му одговорено, да посјетиоцима Толстојевим не треба препорука, јер је славни мислилац-пјесник свакоме без разлике приступачан. „Идите без сваког околишења“, рекоше Енгељхарту. „Но да бисте дали Лаву Николајевићу да се одмори послије обједа, немојте му одлазити прије $7\frac{1}{2}$ (у вече)“.

Тако сам и учинио, — прича даље дописник.

... Најзад ево ме у дворници познате, свакому миле куће,*) која је очевидно ванредно удобна и пространа. То је велика соба — типског, старо-господског, московског колорита. По степеницама се зачуше кораци и ево њега истог, Лава Николајевића, у халату, осредњег стаса, сијед и... чаробан. Ја не могу другом ријечју, обиљежити првог утиска.

Ниједан од портрета Лава Николајевића не даје како треба свој оригинал.

Портрети нам — ја говорим, дабогме, о старачким сликама Лава Николајевића — не саопштавају оно, што је најглавније — свијетао и моћан живот, који струји, који се разлијева са читаве његове личности. Исто тако не саопштавају нам они скривенијих дубљина — скоро најглавнијег дара, којим је обдарен овај изванредни човјек. А ако и саопштавају, то је ипак поглед на његовим сликама само сјетно суров и губи ону управо волшебну чаробност, која вас нагони, да му се исповиједите, да растворите пред њим срце и застарјеле његове болове. Свјетлост на лицу, пријатност, предусретљивост у манирима и говору, у ком нема ни сјенке каквог учитељства, нагнаше ме, да, тек што сам га угледао, кликнем за се: „Боже, та како је славан, како мио, како свијетао!“

Толстој је опет оздравио. Премда се, из јутра онога дана, кад сам га посјетио, није осјећао најбоље. Пред вече се, рече ми, свагда боље осјећа.

... Признати морам, да сам, занијет чаробном несравњеном појавом Лава Нико-

*) Овдје има на уму кућу у Москви, гдје Толстој, из обзира према потребама и жељама своје породице, проводи сваку зиму. *Прев.*

лајевића, доста рђаво вршио дужност интервјувера, а нисам се баш много ни спремао, да је тачно вршим. Не хтједох га питати о литератури и о његовом најновијем дјелу. Ја сам само слушао. Но и оно, што сам чуо, није ми могућно тачно саопштити, јер ми Толстој одмах на почетку разговора исприча, како је рђаво прошао са једним енглеским дописником:

— Ја му рекох, говораше ми Лав Николајевић, како сам се једно јутро, читајући новине, ухватио да толико симпатишем Бурима, да је та симпатија лијепо прелазила у жеље, да Енглезе још мало и још мало, али онако ваљано пролемају. А кореспонденат јави то својим Енглезима, од ријечи до ријечи, овако: „Лав Толстој симпатише побједама бурским и радује се поразима енглеским". И у том облику прође та порука кроза све енглеске листове. Доиста, у таким приликама мора човјек сваку ријеч мјерити, као кад глумац први пут излази на позорницу.

Лав Николајевић говораше о народном животу, о тешкоћи разумјети његов смисао, о правцу, у коме тај живот тече... Сав говор Толстојев бјеше веома прост, јасан и дубок.

Оних дана посјетио је био Лав Николајевић представу *Чича-Вање* Антона Чехова. Он ставља ванредно високо технику тога комада, али налази да се и на том комаду, као и на већини сувремених, јасно види, како се техника развија на рачун унутрашњег смисла. Веома често техника сасвим убија унутрашњу садржину, тијело убија дух, форма — идеју. У *Чича-Вањи* налази Лав Николајевић некакав битни недостатак, дефицит у наравственом смислу комада. Затим је Лав Николајевић посјетио читања, приређена за народ. На једном се образована читатељка закаснила и гроф, начекавши се узалуд и доста дуго, оде.

Док смо се ми разговарали, у собу уђе син Лава Николајевића, — који такођер пише — и неколико младих људи. Сви га опколисмо и стадосмо га пажљиво слушати.

Доцније сједосмо за сто и изнесоше нам чај, који је Толстој пио с медом. Он говораше о некаквој књизи, која је оних дана изашла била у Енглеској и сликала је страхоте фабричког живота у тој земљи. Рад не само да не бива лакши услијед успјеха технике, но, напротив, постаје још интенсивнији, бржи, иште колосално напрезање живчане снаге. У фабричким центрима нећете наћи ни жбуњића, ни чуперка траве, ниједног дрвцета — све је то прождерао дим и гар. Напрегнути рад, чисто механичке природе, циједи и у исти мах квари нервну систему радникову. А радник, да би се одржао, приморан је, и у физичком и духовном погледу, притицати у помоћ чему било, оштром, љутом, пикантном. Нигдје се не троши толико лулâ, као у фабричким градовима. Па и забава је радникова кафешантанскога карактера... Лав Николајевић изјављиваше своје жаљење што је тако покварен и унакажен живот, који је човјеку дат на његово добро — који треба да га уздиже, а не понижава.

Оставивши нас на неко вријеме, Лав се Николајевић врати у својој класичној блузи. Лаким, брзим ходом, малко чисто погурен, шеташе се он по соби, и на свим његовим покретима, јасно се видјело толико младости, да ником од присутних ни на памет не падаше недавна тешка болест и године, које напомињу блиски крај...

У личности Лава Николајевића има, како се мени чини, тако много неописаног, нечега што се не може саопштити, да можда ни сама Толстојева вјештина не би била кадра то представити. Личност је Толстојева коментар његовим списима. И пошље вечери, коју проведох у његовој кући, ја јасно увидјех да се ничим не да замјенити лично општење са великим мислиоцем, а исто тако ни ријеч, која није умртвљена, није претворена у сухопарне књижне знаке (слова), но је саопштена непосредно из душе у душу, из ума у ум...

J. M.

Оцјене и прикази

Крајишкиње,

пјесме од Богдана-Крајишника (Милановића). Књига друга. Загреб, штампа Српске Штампарије 1899.

Да се наша лирика није при крају прошле године обогатила збиркама пјесама Милете Јакшића и Милорада Митровића, заиста јој г. Милановић са својом другом књигом не би ништа допринио, и она би просто била у оном истом стању, у коме бјеше и прије појаве *Крајишкиња*, с тим изузетком што би у свој каталог записала једну рђаву књигу више. Жао нам је што се морамо овако изражавати о младом Крајишнику, кога познајемо као одушевљеног Србина и омладинца, али кад је већ пустио по други пут своје стихове у читалачки свијет, то јест пред критику, морамо се отрести свих обзира, нарочито локалних, који, да узгред напоменемо, често пута више шкоде него што користе.

Патос и реторски манир, којима су пјесме првог дијела често прожете, нису могле овим стиховима да даду живота истинске лирике. Пјесник, немогућ да створи својом снагом више од обичног свакидањег буржоаског одушевљења при обради величанственог сижеа Отаџбина у својим пјесмама, изједначује се са обичним грађанином јакога заноса. Тај је случај са г. Милановићем. Од књиге пјесама, која тражи признање поезије од критике, тражи се — поезија. Ње нема. Родољубиви политички чланци ма и у стиховима не значе још поезију.

Љубавне пјесме без њежности, без моћи загријевања, без осјећаја индивидуалне љубави, нису пјесме. Нису поезија. Милановић и за то не да гарантије. Прави пјесник натури нам и свој најсубјективнији осјећај и у најмањој ситници овлада нама у толикој мјери, да и ми заједнички с њим то исто осјећамо. Он нас мора хипнотисати, приморати да осјећамо и бол и радост онога момента у коме је створио, из срца искинуо, дјело осјећаја. Овога нема. Истргнути листови „Споменица,“ уздисаји љубавних почетника, стихови полетараца — није поезија.

Лијепа је мајска зора
Од истока кад заруди,
Лијепа је чарна гора
У прољеће, кад се буди.

Лијепо је шарно цвј'еће,
Л'јепо небо плаве боје, —
Ал' су љепше и милије,
Дивна момо, очи твоје!...

Пјесме о природи:

Пахуљице шњежне убрзале летом,
Ко побожан народ у црквицу свету...
И досадно киша ромиња и сипи,
Цјелујући лице поникнутом цв'јету.

И тако даље.

Још мало о форми!

Кад би у овим стиховима било свега онога што се тражи а нема, ни онда не би могли потпуно задовољити, јер писац не располаже оним естетским особинама, које су услов умјетничког стварања.

Углађене фразе и бомбастика ријечи, чак ни ритмички стихови не значе поетски стил.

Са издањем Српске Штампарије потпуно смо задовољни.

Ур.

Стеван Сремац: Две приповетке

изишле су као девета свеска Мале Библиотеке.

Редакција ове сретне замисли, да по најмању цијену, у укусном облику, даде читалачкој публици слатке закуске са трпезе одличних и признатих писаца тако и радове млађе генерације, која својим пером све више стиче право на књижевно име — дала је овом књигом доказа да је вјерна свом истакнутом програму. Име Стевана Сремца у савременој књижевној гунгули још као да има најјаче силе да електрише колико публику отмјеног укуса толико и читаоце ширег обима. Хумор и

оригиналан начин приказивања личности, сам сиже његових радова, истински отисци занимљивих сцена а вјешто карикирање комичних ситуација, то су одличне особине омиљеног приповједача. У овој свесци су двије приче: *Максим*, једна троглава силуета из наших дана и *Ибиш-Ага* једна слика. *Максим* је подијељен на три чина: село и механа, дјеца, школа и изван села и школско предавање. Максим је минијатурни тип јунака: *Лимунације у селу*, сужен у најуже границе, али јасан, маркантан и управо умјетнички изражен. Тенденција је иста као и у Лимунацији а иронија одмјерена, смишљена па ипак снажна. Писац завршује своју силуету значајним пасусом: „Максиме! Максиме! Пре си се млатио само по цркви, а сад се млатиш и по школи!“

Ибиш-Ага је специјалитет књижевних цртица и слика којих је данас пуна лијепа књижевност. Као што је Сремац у *Ивковој слави* сачувао оригинални идиот нишких цинцара и типичне особе једнога Ивка и Калче, тако у Ибиш-Аги износи два сусједа из добрих старих времена. Падишах изгуби и Ниш. Поче сеоба, јер: „где се не суди по Корану тамо Мухамеданац радо не остаје. Неће европску правицу, неће да му брујање звона заглушује танки и јасни глас муезина, не трпи да му европски жагор нарушава оријенталски његов дремеж и тишину, неће да се из свог скровитог и дремљивог кутка пресели на тротоар — и он се листом сели, и уклања се једнако, а и сам не види краја томе уклањању.“ И Ибиш-Ага полази и оставља своје огњиште да под старост свије ново гњездо и кости своје остави међу својима. Растанак овај и племенитост Ибиш-Аге је управо тема ове слике. Лагано је распродао све, још кућа остаје, коју даје своме добром комшији по мању цијену него што му други нуде, даје му је да га се сјећа, чини поклоне, прашта се, он умире за ону груду земље на којој је одрастао — сели се. Како дирљивих момената. Колико вјештине и колико топлоте у овој деликатеси белетристике наше! — Ова мала и укусна књижица је ситан бисер, који се тако лијепо ниже у колекцији Мале Библиотеке. Чиста штампа и модеран уски слог дају и овој свесци љупку физиономију.

Ignotus.

Низ родно приморје

слике и утисци с Јадрана од Марка Цара. У Мостару, 1899. Издање и штампа Издав. Књиж. Пахер и Кисића.

Slovansky Přehled доноси у свом 4 бр. од Argusa овај приказ из српске књижевности: Од како је српска књижевност изгубила пјесника Љубу Ненадовића и путописца дра Милана Јовановића, Марко је Цар једини, који може српском читаоцу путописне црте успјешно да понуди. У вези са његовим другим списима пружа нам зато доказа књига која је пред нама. Живахним бојама и топлим лирским тоном обузима читаву душу читаочеву и води је у лијепе крајеве далматинског приморја. Читалац види јасно што Цар описује: дубоко, плаво јадранско море, с вијенцем цвјетних острва, Локрум кога писац назива острвом меланхолије, славни Дубровник, красну Боку, Херцег Нови, Спљет, Хвар, стару станицу венецијанске трговине с оријентом .. У описивању Цареву осјећа читалац љепоту оних крајева и чезне за њом — и стече ли писац једног путописа тај утисак код читаоца, онда он нема ништа даље да жели. Цар упозорује у својој књижици на одлике многих далматинских градова, које су веће него ли одлике ријечке Абације, овог умјетно створеног љетниковца бечке и пештанске госпоштине, која би Абацију хтјела учинити аустро-угарском Ницом. „Шта да рекнемо ми за наш Херцег Нови, за Оребић, Груж, шта за нашу Боку?“ пита писац и кличе: „Овамо дођите високородна господо и потрошите овдје у нашим Ницама половицу онога, шта сте у оне голе брежуљке метнули и одмах ћете заборавити на славу француског Côte d' Azur-a и ломбардијских језера, шта више и самога Боспора.“ Ми се потпуно слажемо са овим ријечима и препоручујемо далматинске обале и острва свима, који хоће да потраже јужњачко небо. Али се не слажемо с мишљењем Царевим о срећи људског живота, с његовом чежњом за нервозним животом великих градова, јер је ово пошљедица незадовољства с маловарошким животом. Нама више него овај пријекор малоградског живота импонује „блага филозофија“ хварског пустињака дра Г. Б., који на питање путопишчево, да он (др. Г. Б.) нема никаквих неостварених жеља, које му живот киње, одговори: „Имао бих, и те како; али баш за то, што су неостварене, или боље, неоствариве, ја их постепено бришем са животног актива. Вјерујте ми, господине, већина би се људи могла измирити са животом, јер су већина њих несрећни само због тога, што би хтјели да су много срећнији. Кад је човјек душевно спокојан, прилично неодвисан, здрав; кад има своју потребицу и неколико особа што га воле, он може бити задовољан. Остало је све ништа.“

Зар се госп. писцу не чини, да ће *тако* срећне људе наћи већином међу малим људима далеко од великоварошке вреве и буке?

Оволико летимично, пошто прочитасмо ову књигу, коју најтоплије препоручујемо.

L. T.

Кроника

* Добили смо на приказ *Српску Књигу*, њени продавци и читаоци у XIX веку, пред освитак XX века разматрао и бележио *Стојан Новаковић*. Београд. Државна Штампарија Краљевине Србије 1900. Издање Српске Књижевне Задруге. Цијена 1.50 дин. О овој важној књизи још прије но што је изишла донијела је *Зора* опширнији приказ. Историја српске књиге нашла је у овом издању пуног израза. Материјал критички обрађен и сређен носи на себи обиљежје озбиљног рада и патриотске тенденције. Издање је солидно.

* У Биограду је почео да излази нов илустровани лист *Узданица* под уредништвом проф. А. Станојевића. Излази мјесечно на 2—3 табака. Цијена му је годишње 6 динара.

* Српска Штампарија у Загребу издала је једну врло интересантну књигу: *Занимљиве приче и белешке* из живота знаменитих Срба, скупио их *Др. Илија Огњановић*. Ово је збирка анегдота, што су биле до данас расуте по листовима и књигама о њима 56 знаменитих Срба, које згодно карактеришу колико прилике и дух извјесног времена, толико и темперамент и карактер појединих личности. Др. Илија Огњановић учинио је српској књизи једну лијепу услугу а Српска Штампарија у Загребу својим укусним издањем своју дужност, коју као да њих мало савјесно врше.

* Славни маестро Пијетро Маскањи компоновао је нову оперу: *Маске*. Премијера ће јој бити у Милану.

* Никола Т. Ђурић издао је врло укусно израђену књижицу за дјецу: *Слике из малога свијета*. Ове су причице, у везаном и невезаном слогу, изабране обазриво из енглеске дјечје књижевности, о којој се стручна критика енглеска врло похвално изразила.

* Мјесечник *Друштво*, што смо објавили да ће излазити у Биограду под уредништвом Милорада Митровића и М. К. Драгутиновића, као што јављају, за сада неће излазити.

* Обраћамо пажњу наших претплатника на позив претплате чувеног рускога илустрованога листа „Њиве“ у овом броју „Зоре“. За циглих 10 рубаља добива сваки читаву једну библиотеку на поклон, осим листа, који је препун и слика и најљепших ствари, из пера најбољих савремених писаца руских. Доста је, да напоменемо, да је у овоме лусту први пут угледало свијета Толстојево „Васкрсеније“. Ми га свакоме најтоплије препоручујемо.

* *Пожар Théâtre Français.* Традиционална Молијерова кућа изгорјела је прошлог мјесеца. Губитак овог знаменитог монумента француске просвјете оплакује сав културни свијет. Као жртва приликом припреме за матинеју, кад се пожар појавио, пала је млада, симпатична а већ прослављена глумица, **Jane Henriot**, даровита ученица **Le Bargy**-јева. О њеној смрти пише пјесник **Catulle Mendès**: „Смрт — страшна смрт — овога сиротог дјетенцета, тако млађаног, тако љепушкастог, велика је жалост читавог Париза. Она бјеше тако слатка и осјетљива, сићушна Анрijo, како је зваху, да се нашој тузи придружује изненађење што је употребљена читава, огромна катастрофа да уништи једно тако њежно створење... Ова грозна диспропорција задивљује и удвостручава, не зна се зашто, нашу тугу...“ Спровод јој бјеше величанствена поворка француске књижевне и умјетничке елите. Овом сагорјелом цвијету бјеше двадесет прво прољеће.

* Матици Српској у Новом Саду стигле су за награду *Пјесме Јована Дучића*, бившег нашег уредника и одличног младог српског пјесника.

* Драг. Т. Владисављевић у Женеви објављује пријевод и издање *Капитала* од Карла Маркса. Дјело ће изнијети 16 штампаних табака а претплатна је цијена једна круна.

* У Спљету је умро бивши биљежник др. Јаков Ђудина, чију и причицу доносимо у овом броју. Он је написао много мањих дјела и доста преваћао из наше књижевности.

* Пет. М. Никетић дао је у штампу и у најкраћем времену изаћи ће: *Српска Историја у народним песмама*. Књига ће изнијети 5—6 штампаних табака на финој сатинираној артији, а украшена са преко 20 слика. Биће украшена и елегантним корицама. Цијена је књизи само 1 динар или круна. Доцнија цијена књизи биће скупља. Књигу издаје књижара Велимира Валожића, њој се треба и обраћати са поруџбином.

* Примили смо на приказ расправицу Кузме Новића *Ženska ljepota*, као сепаратан отисак Сарајевског Листа у 55 примјерака. Ово је једна омања расправа лаке фељтонске врсте, али јасна, приступачна лектира и за шири круг читалаца.

* *Бугарски Преглед*, у свескама за новембар и децембар (пр. год.) и јануар (о. г.) доноси у бугарском пријеводу а под натписом *Слике из српско-бугарскога рата* од Бранислава Нушића: *На бојишту*, *Шињел*, *Петар Дабић* и *Под шатором* из његових *Капларских приповједака*. Преводилац је С. М. Попов. — Осим тога, у јануарској свесци, а у пријеводу Васиља Узунова доноси Змајеву пјесму *Мајчина туга за првијенцем*.

* Изашла је друга свеска *Нове Искре* са одабраним садржајем и прикладним илустрацијама. Нарочиту пажњу заслужују чланци што их нарочито за *Нову Искру* пише проф. В. Н. Корабљев под насловом: *Студије о руским писцима*. Овде је приказан *Гроф Алексеј Толстој*. Критика је у овој свесци заступљена једним одличним радом изврсног и озбиљног пера Ј. Скерлића. Ријеч је о баладама и романсама Милорада Ј. Митровића.

* Трећа свеска *Живота*, што излази у Загребу под редакцијом хрватске књижевне и умјетничке елите, доноси сем лијепих чланака умјетничких прилога и пуну рубрику оцјена, приказа, биљежака и записа. У овом броју има симпатичан приказ Будисављевићевих *Биједних људи* и окрања оцјена Матавуљеве свеске *Мале Библиотеке*.

* Као десета свеска Мале Библиотеке изаћи ће за који дан *Са јадранских обала* од познатог младог српског приповједача *Иве Ћипика*. У овој су збирци омање слике и приче даровитог Приморца, који је већ првим својим радовима знао да задобије колико књижевну критику, толико и читалачку публику. — Одмах за овом свеском доноси *Мала Библиотека* хумористичне слике *Јована Протића* под насловом *Сеоске фотографије*. Критика, која се с похвалом изразила о првој свесци његова рада *Шарени Шљунци* зацијело ће и овој свесци уочити оне лијепе особине којима писац влада — Уредништво *Мале Библиотеке* саопћило нам је да јој је и познати хумориста *Бранислав Ђ. Нушић* уступио своје познате хумореске, којих ће бити неколико свезака. Писац завршује сређивање рукописа и чим стигне одмах ће се дати у штампу. Раскошни хумор писца *Листићи* и познате *Наше Архиве* и *Кикандонска посла* најизразитија је реклама за те свеске. *Мала Библиотека* стаје само 24 хелера свеска, а даје тако лијепих радова; зато и налази оног лијепог одзива читалачке публике.

* *Баштован* воћарски и вртарски лист са сликама, излази двапут мјесечно на 12 страна у облику „Невена“. Лист ће да буде прави воћарски лист каквих имају Нијемци, те ће доносити у сваком броју 4—5 нових слика, за објашњење дотичног слога. Баштован стаје на годину 6 круна. Уређује га у Новом Саду Ђока Михајловић, учитељ

* Књижара Савића и комп. издаје: *Трансвалски емигранти* роман и путопис Мајна Рајта. У овом дјелу се описује какав је живот Бура, одакле су и кад дошли у Африку, каква им је нова отаџбина, како су се борили са дивљим племенима и љутим зверовима, док су основали себи отаџбину. Књига ће бити велика око 19 штампаних табака и 17 великих лијепих слика.

* Изишло је: *Објављење*, спјевао Миливој Страхинић. Дио I. 8, 9 и 10 сноп. Ријека, штампарски и литографијски завод Емидија Моховића накладника, 1899 год.

* У 4. броју о. г. „Vienac“ се страшно окомио на познатога књижевника чешког Јосифа Холечека, ради његове књиге „Na Černou Horu“, те без икаквих темељитих доказа тврди, да ће сваки „iole naobražen čovjek, pročitav istom nekoliko stranica te Holečekove knjige, odmah vidjeti, da ima posla sa čovjekom fanatikom i neznalicom и сумња „da će Holečeku pasti na pamet u buduće trošiti novce na štampanje ovakovih ludorija.“ Кад ово не би писао један озбиљни хрватски лист, било би смијешно. Холечек се броји међу највиђеније књижевнике чешке и први је „Vienac“, који се усуди, да га назове *незналицом*, а његове ствари *лудоријом*. Тако раде они, који не трпе, да им се истина у очи рекне и који би желили да им се одобрава и оно, што свјестан и поштен човјек треба да осуђује.

* Изашла је прва књига *Свет. Ђоровића: Записи из Касабе* у издању Савића и комп. у Биограду. Цијена 2 круне. У овој књизи која носи споредан наслов: *Стара Касаба* има 23 записа, слике, скице и шале, које јасно илуструју живот, филистерију, навике, — касабу. Свет. Ђоровић управо је изнио неколико фотографских слика књижевника аматера, који насмијаним очима пију у шарену касабу. Сам писац вели у предговору: „Ево ме са првом књигом Записака из Касабе, које назвах тако с тога, што и нису ништа друго него записци. Криво би ми било, кад би их и други узимали друкчије.“ Ђоровић је у напријед разоружао критику да не разматра ову работу са висине извјесне умјетничке технике. Ова књига има нечег сличног са путописима. Издање је чисто и ако слог претјерано развучен и начичкан неприкладним вињетама.

* Др. *Никола Ђорић*, послије десетгодишњег ћутања, јавља се са једним великим дјелом. Он је, као што *Звезда* јавља започео еп *Косово* од 20 пјевања а свако пјевање износи 6—700 стихова. Уредништво *Звезде* назива ово дјело по композицији најграндиознијим епским створом у српској књижевности. До сада су готова сасвим пет пјевања. Писац

Лука Человић
БЕОГРАД
Luka Čelović
BEOGRAD

је *Звезди* уступио ради угледа и обнове познанства са читаоцима: епизоду из другог пјевања, у којој се описује онај тренут кад „Цар Мурате на Косово паде.“

* У 15 броју *Звезде* почело је да излази јавно предавање Симе Матавуља *Уз месојеђе* козерија, што је ове године држао као предавање на забави у Грађанској Касини.

* Прослављени писац *Cyrana de Bergerac* Ростан написао је нову драму *L. Aiglon* о којој су пуни париски часописи и дневна преса. О потпуно успјелој премијери овог новог комада критика заносним химнама и богатим комплиментима одужује се свом слављенику, пјеснику Ростану. Критика га проглашује најбољим садањим драмским писцем француским, те му прориче скорашњи фотељ међу Бесмртницима. — Сара Бернар у улози Орлића, војводе од Рајхстата, побрала је заслужене лаворике те вечери.

* Херберт Спенцер слави 15/27 априла о. г. свој осамдесетгодишњи рођен дан.

* Познати руски публициста Валентин Горлов, као што јавља *Бр. Коло*, позива руску Академију да сазове *конгрес словенских литерата и публициста*, који би се бавио питањем о свесловенском значају руског језика, о јединственом алфавиту, о васпостави сталне везе међу словенским писцима и о издавању једног словенског опћег листа.

* Изишло је друго издање *Детињства* што га је написао П. С. Срећковић а издала краљ. срп. књижара Мите Стајића. Књиге нисмо примили.

* *Nouvelle Revue*, као што се јавља у неким листовима, објелодањује се прави дневник покојног краљевића Рудолфа.

* Професор и књижевник Љуба Јовановић изабран је за редовног члана Српске Краљевске Академије Наука.

* Српска Књижевна Задруга откупила је и штампаће у свом деветом колу роман умрлог *Светолика Ранковића*: *Порушени идеали*.

* Када су лане у мају прославили у Русији стогодишњицу великога пјесника Александра Пушкина, установили су у царској Академији Наука у одјељењу за руски језик и књижевност нов одсјек за лијепу књижевност. Овај одсјек имаће шест редовних чланова, а почасним члановима биће број неограничен. Редовне чланове сада ће да бирају; а почасне већ су изабрали и за први мах почаствовали су ових девет пјесника и писаца: — *К. Р.* Под овим писменима крије се Константин Константиновић (Константин Романов), одличан пјесник. — *Гроф Лав Толстој*. — *Алексије Потјехин*, рођен у 1829 г. добар граматик, писац многих романа и новела из рускога народнога живота. — *А. Кони*, сенатор, одличан правник, на гласу адвокат. — *Алексије Жемчужников*, рођен 1822 г. У почетку педесетих год. почео је да пише под именом Кузман Прутков сатиричне пјесме, које су касније много пута издаване, те их и данас многи читају. Жемчужников живи данас као пенсионар у иностранству. — *Гроф А. Голенишчев Кутузов*, лирски пјесник, подражатељ умрлима пјесницима Полонском и Аполону Мајкову. — *Владимир Соловјев*, син славнога историка, уважен философски писац. — *Владимир Короленко*, рођен у 1853 г. познат је српској публици, јер су наши часописи донијели у пријеводу неколико његових новела и скица. Сада у Петрограду уређује часопис Рускоје Богатство. — *Антоније Чехов*, најмлађи почасни академичар, рођен у 1860 г. Такође је познат нашој публици. Он је љекар, болује на плућима и због тога је од љетос у Криму. Плодан писац, који се од свију млађих писаца највише чита данас. — „Биогр. Новине.“

* Млади српски књижевник Милан Будисављевић постављен је за професора на препарандији у Сомбору. Честитамо!

* Примили смо VIII коло Српске Књижевне Задруге на приказ: *Домаћа писма* Доситеја Обрадовића, за штампу приредио Милутин К. Драгутиновић, св. I. — *Лирске песме* Симе Милутиновића Сарајлије, с предговором Андре Гавриловића. — *Приповетке Лазе К. Лазаревића*, свеска II., за штампу приредио Љубомир Јовановић. — *Слике из сеоскога живота*, написао Јанко М. Веселиновић, свеска II. — *Ивкова слава*, приповетка Стевана Сремца. — *Исландски рибар*, роман Пјера Лотија, с француског превела Тилија Довијанићева. — *Вођке и вође*, написао Благоје Тодоровић. — Сва досадања кола књига могу се добити преко повјереника или непосредно од Управе Српске Књижевне Задруге, и то: I, II, III и IV по цијену од 7, V, VI, VII и VIII по цијену од 10, а сва кола заједно по цијену од 6 динара од кола.

* Управа Српске Књижевне Задруге одлучила је, да и у овој години издаје *Забавник*, у коме ће, као и до сада, бити пријеводи најодабранијих дјела из страних књижевности. Само ће у овој годнни Забавник излазити у мјесечним свескама, те ће претплатници добити дванаест свезака на годину.

* У руском Филогическом Вѣстнику познати слависта М. Сперанци штампао је чланак о врлједном и рано преминулом раднику на науци др. Ђоки С. Борђевићу. Чланак је под натписом Памяти Г. С. Джорджевича.

* *Просвјетни Гласник* доноси ову вијест: Прошле године навршило се двадесет и пет година, како се јавио у књижевности прослављени пољски приповједач, и у нас већ врло познати *Хенрик Сенкијевић*. Пољаци су хтјели његову двадесетпетогодишњицу још прошле године врло свечано прославити, али се сâм

слављеник тога одрекао, да би само што боље испала прослава стогодишњице до сада највећега пољскога пјесника Адама Мицкијевића. Али ће зато Пољаци свечано прославити двадесетпетогодишњицу Сенкијевића. Већ је образован и нарочити одбор, који ће водити старање о овој прослави. У одбору су готово сви виђенији Пољаци. Одбор је затражио од руске владе допуштење, и влада је одобрила, да се у народу може прикупити добровољнога прилога до 100.000 рубаља и да се то о прослави преда слављенику као народни дар.

* Уредништво „Карацића“, да би дало што већега маха и подстрека за рад на ономе, што је стављено у задатак „Карацићу“, расписало је стјечај за ове књижевне саставе: 1. Рад Вука Ст. Карацића на српској етнографији и фолклору и критична процјена тога рада; 2. Библиографија српско-хрватске етнографске и фолклористичне литературе.

* Српски књижевник и публициста Лаза Комарчић израдио је ново књижевно дјело *Једна угашена Звезда*, посвећено умрлом Милутину Гарашанину. Дјело ће изнијети 18 штампаних табака а издаће га краљевска српска дворска књижара Мите Стајића у Биограду. Цијена ће бити двије круне. Књига ће изићи до првог маја.

* Др. Станоје Станојевић професор српске гимназије у Цариграду изабран је за доцента на Великој Школи у Биограду. Честитамо младом српском учењаку.

Читуља

† **Архимандрит Нићифор Дучић,** чији је педесетгодишњи јубилеј прошле године прослављен а у *Зори* нарочит чланак тој прослави посвећен, — умро је 21 фебруара у Биограду, где је уз величанствен спровод предан хладном гробу. Наш велики земљак и одличан српски војсковођа и редовни члан Српске Академије рођен је 1832 године у Лугу код Требиња, свршио почетне школе у Манастиру Дужима, богословију у биоградском семинару, славенску филологију на Великој Школи у Биограду, где му је професором био славни Ђура Даничић, за тим је отишао у Париз на Сорбону, где је провео два семестра, и слушао предавања чувеног Рамбоа. Замонашио се 1849, постао је 1863 године архимандритом на Цетињу. За вријеме херцеговачке буне био је један од усташких вођа те је уговарао са Омер Пашом 1861 о намјештању звона на Мостарској цркви. У више пута нуђено му је владичанство, али га он не хтједе примити. Године 1867 отишао је са Цетиња у Италију, а 1869 био је са биоградским митрополитом у Русији. Одликовао се за вријеме српско-турског рата 1876, кад је био заповједник трију српских батаљона својевољаца, те је у крвавом окршају код Јавора тешко рањен. А такође 1877 био је поново заповједник батаљона својевољаца. — Године 1882 путовао је у Свету Гору преко Цариграда. Био је, осим Српске Краљевске Академије, и члан Југословенске Академије у Загребу, Петроградске Академије Наука и вриједан и истрајан раденик на српској књизи.

Зора оплакује свог одличног земљака и вјерног сарадника. Лака му српска груда!

† **Милан Стојшић.** У Сомбору 16 фебруара преминуо је млади професор педагошких наука и посланик српског црквеног сабора у Карловцима. Радио је доста на педагошкој књижевности по српским листовима. Велика љубав ученика и ученица српске учитељске школе у Сомбору задржаће у дугој и симпатичној успомени Милана Стојшића. Лака ти земља честити Србине!

† **Александар Ђурчић,** свештеник у Опави (Банат) умро је у јеку младости после дуге и тешке болести. Покојник је радио под разним псеудонимима на српској лијепој књижевности и преваћао са страних литература а нарочито са словеначког. Као засебно издање издао је од Јанка Крсника *Рошлин и Врјанко* а 1895 покренуо је био лист *Бранич Православља* који је послије неколико бројева морао да престане. Идеална његова душа много је препатила у прози живота. Лака ти земља и трајан спомен у свом народу!

САДРЖАЈ: † *Архимандрит Нићифор Дучић*, од Уредништва. — Х. Х. *Српске књиге и српски издавачи.* — **Пјесништво:** Алекса Шантић: *На туђој груди.* — **Приповиједетке:** Милорад Ј. Митровић: *Појезија и проза*, сцена из живота (позоришни комад). — Пера С. Талетов: *Филантроп*, (Милораду Гавриловићу). dr. Giacomo comm. Chiudina: *Руска освета*, цртица, превео Ш. Ј. Герун. — Franciska von Kapff-Essenther: *Зубобоља у срцу*, превео Ђ. Поповић — Даничар. — **Чланци:** Лазар Перовић: *Манастирска звона*, из ратничких успомена Митрополита црногорског Митрофана. — В. Баскин: *Франц Шуберт*, превео Сарадник. — Н. Г. *Пољска приповиједна књижевност.* — Николај Енгељхарт: *Код грофа Лава Н. Толстоја*, превео Ј. М. — **Афоризми:** *Жена*, прибрао Ј. Протић. — **Оцјене и прикази:** *Крајишкиње*, пјесме Богдана-Крајишника (Милановића), оцјењује Уредник. — *Стеван Сремац: Две приповетке* (девета свеска „Мале Библиотеке“), приказује Ignotus. — *Марко Цар*: „*Низ родно приморје*“, у „Slovansku Prehledu“, L. T. — **Кроника.**

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном стуцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. IV.

ЗОРА

лист

за забаву, поуку и књижевност.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. априла 1900.

Наши модерни историчари

Историја је једна од оних наука, која се код нас живо обрађује, те је поодавна већ толико напредовала да сад већ стоји чврсто на темељу историјске критике. Нема сумње да је творац новијег научног манира И. Руварац, ма да се у својим обилним радовима није упуштао баш у философију историје и њен прагматизам, но се задржао већином на пољу критичке хронологије и генеалогије. Он је почео пречишћавати нашу прошлост на основу чисто критичког истраживања. Његова велика спрема и начитаност, па темељно познавање извора, а уз то велики му труд створише га за два три деценија најзнатнијим ауторитетом, чији се углед још више дигао приликом његова полемисања са неким противницима му, што му по спреми не бијаху дорасли, те његова постаде у науци мјеродавна. Но што се више углед му дизао, тим више се поче истицати код њега једна од кардиналних му погрјешака која смета правом напретку свакога рада, а то је недостатак љубави према оном предмету, кога се латио да обрађује. Њега не гони на рад љубав према народној прошлости, те да се с тога труди, да је народу своме расвијетли, да је њоме поучи, уздигне и у идејалима учврсти. Не — он то бављење своје са историјом сматра, рекао бих као неки приватан шпорт који му прибавља пакосне забаве. Он није приступио том послу с љубавном бригом и њежно, као „отац новије историје“, но са неком нервозном злоћом, управо као нека немила, злурада и пакосна маћеха, па се привидно у доброј тежњи, да раскрчи коров незнања, фантастичке невјероватне и штетне традиције у врту наше историје, толико захукао, да је размахујући лијево и десно покосио поред корова многи и многи мирисави, красни цвијет, који нам је врт дичио. Са повиком „*историјска истина је главно начело*“ оборио се он на писање старијих историка на-

ших и традиције, те их почео редом свлачити и то често пута тоном веома необичним у науци, у прашину сарказма и ништавила. Ауторитетом својим поведе за собом млађе коло историчара и „историјска истина“ за час би идентификована са рушењем традиције, и то рушење постаде модерном манијом. Тако постаде Руварчева школа. Што је ко жешће и с више цинизма обарао освештана предања и рушио народне угледе из прошлости, тим је изгледао наученије и темељнији у спреми. Родољубиви читалачки свијет је у чуду гледао ова штетна и чудна посла, па из страхопоштовања пред научним ауторитетима само жалосно вртио главом; а ако се нашао који родољуб историчар, да испред те немилосрдне критичне косе спасе што од народне традиције, била му је награда да је жигосан као незналица, те изложен опћем подсмјеху и руглу. Пошљедица овог мађешког поступка није дала дуго на себе чекати. Народна красна традиција изложена које у усменом и писменом предању, које у пјесмама нашим, што су свијет задивиле, би изгажена, покошена; новога не би ничег створено у врту наше историје, те остаде нека гола и празна стрњика без цвијећа и мириса, да се око с негодовањем а душа с разочарањем, умором и тугом од ње окреће. Да се изразимо јасније, фацит свих тих постулата ове нове историјске школе јесте: ми нисмо никад били ништа, сад нисмо ништа, а нећемо никада ништа ни бити. Све што је наше, не ваља и није ваљало него смо о том у обмани. Једино што код нас још вриједи јесте то, да смо хвала Богу, упознали нашу прошлост у „правој историјској боји.“ Народ се неће више лудо заносити за потурицом Краљевићем Марком, за кнезом — не царем — запамтите! — Лазаром, тим слабићем без значајна карактера, за Обилићем, (да је ово име погрјешно, учи дјецу у школској књизи већ, ради научне истине Љ. Ковачевић, он се звао Кобилић) јер је овај мучки уморио Мурата. — Не треба народ да се сјећа више послиједњег деспота свога Ђурђа, јер је био то неки прост варалица и пробисвијет, јер му се не може доказати поријекло а патријарх Чарнојевић славољубив себичњак, који је и сâм радио на томе да деспот буде затворен! Даље ћемо дознати од њих да су Војвођани просте добјеглице и незвани гости, да њихове привилегије не вриједе ни по луле духана, да се оне управо и не тичу њих, но Срба у Краљевини Србији. Здраво су нас на даље хвалом задужили наши учени историчари, што су „озбиљним“ аргументима доказивали, да Угарска има суверено право на Србију, (!) да Босанци нису Срби (!) а Црногорци да су смјеса Хрвата и Арбанаса! Још само чекамо то, да из ученог ког пера изађе „темељна“ расправа, која ће здерати незаслужену глорију са братоубијце и католика Немање и Св. Саве, па тог шврће Душана, с којим се толико размећемо (као бајаги и он момче пошао да освоји Цариград!) па са бјегунца Карађорђа, свињара Милоша и турске удворице Михајла, бечке лутке војводе Шупљикца — е па онда смо на коњу!

Наш народ ће онда да прогледи новим очима и од тада ће да се са свим другојачије почне старати за своју будућност, јер се неће више заводити за уображеном славом и измишљеним великанима, те ће трезвено само рачунати са собом и са будућношћу.

Како ли су, Боже, заостали и заглупавили остали народи, који не

полажу на ту „историјску истину“, која је у ствари увијена непрозривом маглом!? Но махнимо се горке ове сатире, да видимо, како други народи раде. Нама, а и читавом ученом свијету наочиглед, направи Смичиклас, тако рећи преко ноћ, из оно мало мршава и магловита историјска градива и изворâ а с много одушевљења и фантазије: „сјајну“ хрватску прошлост, са „великом Хрватском“ и њеним историјским државним правом, ма да је те сјајне и велике државе нестало још раније, но што је наша држава и почела да живи, и ако смо се у исто доба са Хрватима доселили овамо. Њихови историци траже Хрвате где им ни сјемена није било, а наши велеучени модерни историци тврде да Босанци и Црногорци нису Срби!! Па бар да је истина на њиховој страни, но просто самовољно нагађање и извртање! Мађари шаљу научне експедиције у Кавказ да тамо пронађу колијевку Мађара и гроф Зичи налази у Кавказу послије 1000 година чак своје рођаке, и Мађарској критици не пада на ум ни да посумња у истину овог обрета, а наши се на нашу ујемчену сигурну прошлост бацају блатом. Консолидовани народи као што су Нијемци, Французи и Енглези, који се немају чега бојати, стварају своју историју увијек с обзиром на политичне и етнографске интересе своје, а ми слаби и расцијепани уништавамо насилно своју традицију, па убијамо тога најмоћнијег фактора, који уз језик и обичаје чува код нашег народа свијест о етнографској заједници и цјелини.

Из свега овог не излази, да препоручујемо, да у историји треба намјештати и лагати; не, то не одговара достојанству науке, која не трпи фалсификације, а и смијешно је, али је ружно и мрско, кад се било из неке маније за истином која се и онако не може дознати, било из неке пакосне нервозности насилним начином, често баш и у *нашој истини*, само нагађањем и усиљеним постулатима руши оно, што је читавом једном народу свето увјерење што га уздиже и кријепи и чува у заједници. Како ли мора модерна та критика да извија и навија, како да крпари и натеже, док се не скупе неки привидни разлози, да ће да говоре увијек против онога, што се у народу као узорито и лијепо сачувало! За тај начин писања изгледа ми нема згоднија израза до: *историјски вандализам*, а у томе је наш отац новије историје управо виртуоз. Сјетимо се само (да не морамо цитирати из његовог кнеза Лазара) тона којим се о најтрагичнијим и најсвјетлијим моментима из наше историје пише! Све да ти историчари само сушту доказану истину пишу, био би им овако мрзак и суров поступак неоправдан, не само са патријотскога гледишта (шта је њима патријотизам према научној критици!) него и са гледишта етичког и естетског задатка историје. Да изведемо то. Историја као наука, треба да користи подизању моћи интелекта, необоривим истинама, из којих онда стварамо законе, који треба да практички у животу народа и читавог друштва људског примијенимо. Но како ни социологија није још ни близу дограђена ексактна наука, чије би нам све истине требале да буду познате, но докле још ни налик нисмо доспјели, то је онда историја, као њена грана, да како још мање. Она је још у повоју и много ће стољећа још проћи, док човјек сазна — ако у опће кад и сазна — све законе еволуцијâ тјелесна и душевна живота код народâ и човјечанства, другим ријечима истину, коју тражи. За сада тих закона

и сувише мало познајемо, те пипамо још љуто по мраку. Ту дакле — у историји — не може бити истина — бар за сада — једини фактор, којим нам историја као наука може користити. Њена практична вриједност не лежи дакле једино у сазнању недокучних истинâ, које би нас требала упућивати у законе, по којима се догађаји збивају, па да их корисно употребимо, но лежи више у њеној образовној вриједности, у томе, што треба да гаји и расађује идејале етичне и естетичне, а од ширења ових идејала зависи опће образовање, у овоме пак опет лежи будућа срећа народâ и човјечанства. Томе се правцу нагло сад модерно схватање задатка њена, те према том принципу се сад у модерних народа и обрађује историја. Но већина наших модерних историчара не води рачуна о том. Без обзира на то ударили су наши модерни историчари већином сухопарном старом стазом чисто хронолошкога истраживања догађаја без психолошкога објашњења: друштвених прилика, политике, идеја што су народима владале, и идејала којима су се народи одушевљавали. Надмећу се ученошћу и надмоћношћу према „некритичној“ традицији, и живе у увјерењу, да су грдан успјех постигли ако су оборили што из традиције, која им је трн у оку; они је шта више руше на силу, а на мјесто њено не дижу ништа, па само руше пред осталим свијетом нашем народу углед политичне прошлости.

Са задовољством можемо констатовати, да је том погрјешном правцу канда дошао почетак свршетка. Отпор је ту и рађа се ево нама на очиглед.

Недавно је против ауторитета Руварчева поводом његових *Montenegrina* устао у *Бр. Колу* Томановић, те изнио како је Руварац у пакосним испадајима против династије Петровића субјективан, те нас и он увјеравао о оном што смо одавно и ми видили, да Руварац *најприје створи субјективан закључак*, па онда намиче и тражи аргументе да, било милом било силом, свој тај *субјективан закључак начини* и *„историјском истином.“*

А сад нас је ево обрадовао и А. Протић својом колико родољубивом толико и умном књигом *Наши модерни историчари.**) Књига је потекла из негодовања, што је Кр. Срп. Академија издала Руварчеве: *Одломке о грофу Ђорђу Бранковићу и патријарху Арсенију Чарнојевићу, са три излета о такозваној великој сеоби српског народа.* Ова књига г. Протића у толико нас је више обрадовала, што јој је писац из Краљевине Србије, у којој се једном чула она оминозна ријеч о „шупљој фрази“, те се он као такав заузима са љубављу за наше велике људе, који Србе доведоше у Војводину, за њихове привилегије, а против нападаја Руварчеве „историјске истине.“ Та изрека о шупљој фрази дакле није нашла тамо одјека, па и то нек нас тјеши, да није све онако ружно, како би се хтјело да изгледа.

Но да пређемо на саму књигу. У умном и родољубивом уводу упозорава писац на родољубље мађарске аристократије, која не жали ни труда ни трошка да уљепша своју историју, па ма „историјска истина“ мало морала и зажмурити; према том узору истиче непатриотично писање наших модерних историчара са Руварцем на челу, те вели: „Ми смо увек на нашу рођену штету према противницима каваљери до безумља, а према себи прави Кориолани, често тако осиони, да бисмо били ка-

*) *Наши модерни историчари.* Написао Александар Протић, пуковник у пензији. Београд, штампарија код „Просвете“ С. Хоровица 1900. Цена 1.50 дин. или 1.40 кр.

дри да разоримо своје рођено гнијездо. У г. Руварцу и покојном Даничићу имамо за то два јасна типа.“ У I поглављу брани јаким аргументима послиједњег деспота од нападаја Руварчева, да је био проста варалица и пробисвијет незнана рода. У II поглављу говори о Руварчевој „такозваној сеоби“ 1890 и његовој тврдњи, да су Срби „добјеглице“ „незвани гости“ и о броју исељених душа, који број Руварац навлаш подцјењује (Руварац вели, да је свака породица од оних 36000 исељених бројала попрјечно 3 душе. Сјетимо се само наших задруга!), те износи сасвим противно мишљење. У III глави говори о привилегијама, те еклатантно побија Руварчеву тврдњу, да су те привилегије дате биле Србима у Србији, у том случају ако је Аустрија од Турака освоји. У IV глави износи своје погледе у прошлост и будућност, те упозорује куд води наш немар и неполитичност наша. Глава V илустрира Руварца као субјективна историчара, како без довољно вјероватних аргумената самовољним тумачењем суди о догађајима само тако, да нам се увијек само у ружној боји прикажу. У завршној ријечи излаже Руварца као историчара који не води бригу о философији историје, о социологији и њеним принципима, о времену, идејама, него субјективно конструише политичке ситуације и личности па на завршетку вели, да су његови списи кадри да убију све идејале и да умање вјеру у љепшу будућност. „Може ли — завршује он — бити то задатак српског историчара у времену, кад је у изгледу, да се реши судбина и будућност целог нашег племена, за који тренутак треба да „горје имјејем серца?“ А ја ћу да додам томе и ово: Само површност у посматрању појава води циничкој философији, којој ништа не импонује, којој ништа није свето, па се љути на оне који гаје у срцу плам идејалâ, а ако ико, то интелигентан и учен човјек треба да употријеби своју душевну надмоћ само на то, да уздиже, исправља те идејале а не да их на мрски начин неосновано и без истинске праве подлоге руши. Да, то је управо дужност научењака, да ствара, а не да обара оно што му је лијепо и добро, и то из увјерења и љубави према њима а и према народу из кога је и коме пише. Не ради ли то, он не одговара свом узвишеном позиву, те је само од штете, а најзад — идејали народни остаће и онда идејали народни, кад се буде већ у велике заборавило на научењаке оваке врсте, употребив оно мало научних истина њихових, или кад их буде наука још спомињала, али само као неку врсту — куриозитета. Не могу да пропустим а да не поставим још и ово питање: Ко је од веће користи народу био, да ли какав слијеп гуслар или Руварац?

Но да завршимо. Ову књигу не могу довољно препоручити нашем читалачком свијету, који се за нашу прошлост интересује. Она ће многом Србину канути у срце, — што му га је Руварац без оправдања и без разлога отровао, — кап слатке утјехе, да није код нас све онако црно као што нам то Руварац црта. Из ње ће се читалац увјерити да има умних и начитаних људи, који знају и научне разлоге, зашто с пуно љубави и пијетета вјерују у нашу лијепу и значајну прошлост и — дај Боже — још љепшу будућност. А ми треба да вјерујемо и сами и учимо друге вјеровати јер *само ко вјерује, тај се спасава.*

М. Ж.

Пјесништво

ЈУДИНА СМРТ

Алекси Шантићу

Ноћ. Предео ван Јерусалима. У дну Голгота.

Јуда (плашљиво завирује у сцену.)

Никога нема... У тој самоћи
Под црним крилом дубоке ноћи
Наћи ћу мира... Чуј, у даљини
Ко хука мора тако се чини
Грмљава нека, тутњи и звони
Град се подиже да Јуду гони,
Разјарен народ улице гуши
„Под гомилу га!“ бесни, пенуши...
И Јуда ко звер у ноћ се склања
Пред страшном претњом, буром кајања —
Ох, мира, мира!... Које је доба?...
Тамно и пусто као сред гроба,
Поноћни ветар крило не миче
Тек у даљини јејина кличе
Немили гласник страшнога јава
Поноћ потреса, грех оглашава...

(ослушкује)

И све је мирно, ћути, не дише, —
Невином крвљу земља мирише...

Гласови (у даљини)

На црним грудма небо сакрива
Звездице сузне; немо почива
Тугом увијен Божији трон;
Бог тужно гледа с мрачних висинâ
Тражећ јединца својега сина —
Ал Он је умрьо — мртав је Он.
Од куда песма у ово доба?
Јесу л' то звуци с Његова гроба,
Где ноћ проводе побожне жене
Јадикујући врх гробне стене,
А ветар к мени песму таласа
С тужном запевком мајчина гласа...

Гласови (ближе)

У Њему Бога неће да знаду,
Грех тешки лежи на Божјем граду
У греху тоне аспидин род;
Крв божја паде на њино теме,
Рђа, проклетство на њино семе
На поља њина, на цвет и плод.

Јуда.

То нису звуци земаљске туге,
То звезде плачу; небеске слуге
У вељој тузи по небу блуде
Крвавом делу проклетство суде,
Крвника траже —

Гласови (близу)

О, тешко теби, проклети Јуда,
Шта тражиш овде? Ти немаш куда,
Око тебе је пустош и мрак —
Тебе не гледе ни Бог ни људи,
У души твојој пако се буди,
Чело ти жеже Кајинов знак.

Јуда.

Ја немам куда... ја немам пута,
Скитница ја сам без крова, кута,
А душу тишти крваво бреме —
Ко год ме сретне, ах, убиће ме...

(гласови су ишчезли — тишина)

Где су? Да ли то обмана беше —
Ил чудну песму вали однеше
Поноћи неме?

(слаба светлост)

Гле, Исток бледи,
Мучи се, да мрак ноћни прореди...
Ту за те Јуда сад нема стана, —
Ајд на пут Јуда, бежи од дана,
Ајд, журно само у пусте горе
Ето већ зоре...

(хоће да пође па опет застане)

Шта, није зора?... Месец се рађа
Из црне магле, нотњег захлађа
Споро се диже... Голгота спава,
Оскудно, бледо он обасјава
Немог стратишта усамљен кут —
Ал' што је мутан ко да болује,
Што се не миче, што се скањује
Излазећ доцкан на ноћни пут?...
Гле, бледо лице крв му облива,
Гле, ено људске црте добива:
Склопљене очи, образи бледи,
Чело му венац трнови зледи —
(заклања очи рукама)
Боже!
Ох, не гледај ме жалосно тако —
Ох, не праштај ми — у пако, пако!
(тражи нешто очима)
Ено проклете смокве где стоји,
Нек она буде крај мукâ мојн' —
Крвави Јуда, ускори ход:
Неплодној смокви *ти* буди плод!
(оде нагло).

Милетa Јакшић

После двобоја

— Бранковински *) —

Двобој је био свршен. Наш јунак Маслов, лако рањен у леву руку, позове мене и свога другог сведока Дебељског на доручак. Лекар му препоручиваше мир; али он изјави да није ни мало узнемирен и да не осећа болове у рањеној руци, те дођосмо у његов стан, где нас је спремљени доручак већ чекао.

— Наредио сам да се приуготови доручак, рече Маслов, да се послуга не би двобоју присетила, иначе би га мој стари слуга Семјон извесно спречио, па ма то било и помоћу полиције. Али ето Божја је воља да данас боље доручкујем него обично. Изволите, господо, служите се. Најпре по чашицу коњака, да се окрепимо од данашњег напора. У ваше здравље!

— И у твоје! одговорисмо и куцнусмо се с Масловим, па прионусмо на јело.

О доручку водио се разговор и није; али кад запалисмо цигарете и стадосмо сркутати вино — ућутасмо као заливени. Мени и Дебељском није било право што је баш наш јунак рањен у двобоју; а били смо му и противни, јер му мотив не беше довољно озбиљан. Маслов је приметио и разумео наше нерасположење, па прекиде ћутање речима:

— Вама као да није право што сам се тукао са Суховим?

— Мени се не допада што је *она* ту умешана, одговорих му искрено.

— Чорт знајет, прихвати Дебељски по свом обичају, и мени се некако не свиди, то јест, управо рећи, та да, оно тако је кад је ствар доведена била до питања о части... Испимо боље још по једну, па да идемо. У здравље!

— Кад је тако, господо, ја сам дужан да оправдам мој поступак, а то ћу учинити ако вас боље упознам с мојим односима са Жилијетом. Молим, саслушајте ме:

Зачудићете се кад вам речем, да нас је политика у додир довела! Говорили су ми, да је она сумњиве прошлости; али ја нисам у све веровао, а и она је то упорно порицала. Знао сам и да се креће у круговима журналиста — надничара, ко-

*) Ово је одломак из једнога већега романа.

ји махом опозицији припадају док не добију место у државној служби. Враг би је знао како је упала у то друштво, увек сам се снебивао да је о томе питам! Али за то ми је она и потребна била, јер је мој положај захтевао да спречим продирања у јавност једне истине... што вас у осталом неби интересовало кад бих вам потанко причао; а њој је „кружок“ поверио био кључ од затвора, тако да се изразим; у коме та истина беше сакривена до згодне прилике за употребу. Ствар нисам смео другом поверити, па за то се почнем лично Жилијети удварати. И с успехом. После месец дана били су и они и кључ у мојим рукама, а после другог месеца нашег познанства, она је већ располагала самном по мојој вољи!

Ево како је то било: Њу је природа обдарила лепотом и довољном дозом интелигенције, што човека лако задобија; али је оскудевала у домаћем васпитању, јер јој га мати није могла дати, а по школовању била је и сувише полуобразована. Она је то увиђала, а приметила је да и ја увиђам ту оскудицу у ње, па својом, може бити у почетку и извештаченом преданошћу мени, учини да све предузмем како би јој могао створити самосталан и осигуран положај у друштву. Истину да кажем једно ми се у ње не допада и од тога је никако нисам могао излечити: тежња за новцем и путовањем.

Ја и Дебелски се погледасмо. Маслов то примети па настави:

Али она показује толико наклоности к мени, да ту тежњу никако не могу сматрати као главног покретача њених односа самном. Она не може дана провести да ме не види, извештава ме о сваком свом кораку, љубоморна је, а најмањи мој прекор накваси јој очи сузама: Ја сам задовољна, ја сам срећна, говорила ми је више пута, док ме ти будеш љубио; а ако ме једном престанеш љубити, ја ћу бити задовољна што сам бар за неко време твоју љубав уживала.

И ја је страсно заволим.

Колико сам вечери пријатно провео с њоме у разговору о лепој књижевности! Мило ми је било увидити да се она читањем све више занима а још милије што је умела да цени врлине које су изношене биле у разним списима. Немачки и енглески језик приљежно је изучавала; а музици се одала с највећом вољом. Пева врло умиљатим гласом и добро се прати на гласовиру. Слушајући је не уживам толико у њеном лепом певању, колико у задовољству, што сам извео на пут озбиљна рада једну сироту девојку коју би покварени људи упропастили. Да, она је сад озбиљна, потпуно расположе потребним знањем да може себи створити частан положај у друштву, и ја мислим, господо, да таква женска има право претендовати да је частан човек узме у заштиту. Може бити да се у своје време нашла на моралној низбрдици; али ако је тако, она је учинила само један корак на томе путу па се зауставила, јер се иначе не би савила само око једног човека и неби толико прионула на своје умно усавршавање. А што је живахне природе, то јој нико замерити не може, и нервозна је.

Она није знала за данашњи двобој, не зна да је у мојим рукама Суховљево писмо, у коме се онако некаваљерски о мени изразио. А да је чула за двобој, уверен сам да би...

— Дозволи, рекох, да ти за тренутак прекинем реч. Зар није *она* теби показала то писмо?

— Није. Ја сам га случајно нашао у њеном молитвенику. Али из садржаја тога писма не може се извести закључак, да Жилијета стоји у сумњивим односима са Суховим. Напротив, као што вам је познато, оно је увредљиво за њу. У осталом ту ствар имам још да расправим с њоме.

— Она је Францускиња пореклом, примети Дебељски. Истина, родила се и одрасла је у Русији...

— Господине, доносилац овог писма тражи да потврдите пријем, упада стари Семјон у собу метнувши на сто̑ пред Масловим једно писмо.

Маслов га одмах отвори. У њему је било још једно. Он прочита прво писмо, рече Семјону да за часак изиде из собе, па се онда обрати нама:

— Ја не разумем садржај овог писма. Оно је од Сухова, чујте шта пише:

Драги Иване Михаиловићу!

Жао ми је што приложено писмо нисам добио пре нашег двобоја. Онда бих вас искрено молио, да ми опростите увреду коју сам вам нанео на познати начин. Сад вас молим, да све предате забораву и да примите понуду измирења коју вам учиних после двобоја.

Ваш

А. Ј. Сухов.

— Разрешење ребуса налази се по свој прилици у приложеном писму, рече Дебељски. Дозволи да га ја прочитам, јер предвиђам да за тебе неће бити пријатан његов садржај.

Маслов му блесаво пружи то писмо, познавши на адреси рукопис. Дебељски запали цигарету, испи до дна чашу бордоа, па стаде читати као у инат:

Mon cher Алексије Јосифовићу!

Пишете ми да ћете данас учинити једну велику жртву за мене. Хитам да вас одвратим од тога. Никакве жртве с ваше стране за мене нису потребне, јер кад будете читали ово писмо — мене више неће бити у Петрограду. Отпутовала сам у иностранство још пре зоре, ни сама не знам зашто и куда! Шта ћете, таква ми је природа! Mon petit Маслов био је и сувише добар према мени. За то га може бити и остављам; али с осећајем искрене благодарности за доброте које ми је непрестано чинио. Он не зна за мој одлазак, јер се стидим да му га саопштим. Учините ви то, и заборавите: ви, једну малу слабуњаву несташницу, која вам никад није дала повода да о њој ружно мислите, а он — једно несрећно створење, које се три године мучило да савлада своју авантурску природу па није могло то учинити. Он зна да је моја најмилија песма била:

Pour moi la vie serait belle
Si j'étais hirondelle!

Juliette.

P. S. Праштам вам ону малу увреду коју ми нанесте због моје преданости Маслову. И Бог ће вам је опростити, јер оно наше писмо чувам у молитвенику. Да ли сте ми истина онолико симпатисали?

J.

Погледасмо Маслова. Пребледио, па се удара руком по челу.

— Ви Руси и сувише сте добре душе, прослових с пуно саучешћа у Масловљевој невољи.

— Нисам лекар, рече Дебељски, али видим, разуме се, узнемиреност. Није шала. Чорт знајет, умакла, „авантурска природа“, може бити и у какав Орфеум! У осталом остај с Богом! Треба у самоћи да завршиш свој роман. Ми ћемо Сухову потврдити пријем...

— Штета заиста што је Сухов добио то писмо после двобоја! уздахну Маслов и свали се на диван.

Бој на Међашима

— Из ратничких успомена потпуковника Паје Путника —

23. јуна 1876 год. затече ме на предстражама. У јутру по рано доведоше ми са једне мртве страже једног сељака, босанског Србина, који је, пјешице, водио коње у колима, напуњеним до пола каната зеленом травом.

Упитах га ја: „Куда идеш?“

Он: „у логор, Господине!“

Ја — посматрајући га добро: — „а шта ћеш тамо?“

Он: „да продам ово мало траве.“ (Не знам бил' добио и 10 пара за њу.)

Погледах га оштро, но он издржа са свим мирно овај поглед. Посматрајући га врло пажљиво рекох војницима: „баците ту траву доли.“ На ово он преблиједи. Када баците траву доли, нађе се у колима један човјек, у варошком турском одијелу, лежећи потрбушке. Рекох: „силази доли,“ и он сиђе. Бијаше млад, снажан човјек, врло црне масти — али не циганске.

Нисам имао времена да их испитујем, већ их послах, под добром стражом, у главни штаб.

Около 8 часова поврвио је народ, највише жене и дјеца, из оближњих босанских села преко линије наших предстража. Једна стара баба са једном сачурицом на глави предњачила је. Упитах је: „шта је баба? што бјегате?“

Она: „иду Турци!“

Ја: „јеси ли их видила?“

Она: „нисам.“

Ја: „па од куда знаш да иду?“

Она: „чују се турске борије.“ (Овдје сам први пут чуо, да наш прост народ трубе назива „боријама.“)

Мало затим јавише ми и мртве страже, да су Турци пред њима промаширали путем за Рачу, а и сâм сам по прашини, која се дизала, познао, да је војска испред нас промаширала. Снагу нисам могао тачно оцијенити, пошто је земљиште шумицама и воћњацима јако покривено било. Што сам дознао одмах сам јавио.

Пошље подне, около 2 часа, добијем заповијест:

„Г. капетану Путнику. — Постројте са вашом полубригадом фронт на путу Бијељина — Рача, али тако, да фронт Бијељини окренете, то за то, да Турцима предупредите комуникацију с Рачом, и да осигурате леђа Г. Влајковићу, који је постројио фронт на истом путу, окренут Рачи. Послаћу за вама одмах и батерију г. Панте Пејовића. (Ова ми није послата.) Ја ћу се налазити у средини, између вас и Г. Влајковића, и то при изласку из Бујуклића Аде код постројених стрељачких ровова, и ту ћете ми извјешћа шиљати.

23/6. 1876.

Потпуковник Груја Мишковић с. р.“

У исти мах добих и од Влајковића једну цедуљу:

„Г. Капетане! 500 аскера отишло је на Рачу са ескадроном коњице, сад у 2 сахата полазим са полубригадом да им за леђа зађем. Жури се брате! за храну обрати се Т....у!

Ђ. Влајковић с. р.“

Кад сам ову заповијест и позив добио било је већ прошло 2 часа. Одмах сам искупио мртве страже и кренуо се.

Пошто ми предњим задатком није уједно и императивно обиљежена и тачка, на којој се имам постројити, имао сам право, да ја изаберем за то најподеснију тачку.

Право на запад, преда мном, лежаху Попово и засеок Љесковица: земљиште много испросијецано, и још више покривено многим воћњацима и густим шумицама. Да ја на такво земљиште водим моју, сасвим младу војску, која је цијела имала једну једину трубу, па није могла добро трубне знаке познати и научити, нисам нашао за добро. Сматрао сам да би то била грдна грјешка. На 1000 метара, од прилике сјеверно, бјеше, између сјеверне ивице љесковачке младе врло густе шуме и јужне ивице Међашких густих воћњака, равно, отворено поље, ширина највише 800 метара. Ту сам и ја могао моје младе војнике видити и на сваку тачку, у случају потребе, на коњу одлетити, и за собом их повући, а и они, сви, мене видити. Тамо сам их одвео. И овђе кад сам дошао, увидио сам: да би то била грдна грјешка, да се ја, у смислу добивене заповијести, постројавам „попријечке" (a cheval) на друму Бијељина — Рача — лицем к Бијељини, југу. — У том случају лежала би ми одступница у продужењу мог лијевог крила и најмањи успјех непријатеља на овом мом крилу одсијекао би ме од моје и наше опште основице Бујуклића Аде. За то сам ја добивену заповијест, на моју одговорност и на своју руку измијенио и узео сам „бочни положај" (Flankenstellung), — лице к западу, на 3—400 метара одстојања од друма непријатељске маршеве линије (картечно одстојање); лијево крило наслоњено на љесковичку густу шуму. Ја сам тиме задржао надмоћност линија у мојим рукама. Моја одступница пада од моје бојне линије равновисно на основицу, и моју и нашу општу; а непријатељ, чим би из љесковичке шуме дебуширао, морао би, под мојом картечном и пушчаном ватром, или пошље „инверзије" (захођења) или пошље продуженог бочног марша (према томе, како му је маршевни стуб постројен: десно или лијево крило на челу) да се постројава за борбу, што му ја никако не би допустио, да добро изврши. У првој линији IV. дружина „четне колоне" на линији, у средини моја два топића; V. дружина у другој линији.

Но још ја нисам ни стигао на изабрану тачку, а већ се бој отворио, по мом рачуну, около Балатуна. Пошље мало времена почела се борба ваљати мени, чему сам се чудио. Около 7 часова бореће се војске доста су се приближиле мени и застале су; а пошто сам, по ватри, видио да је борба доста критична, пошљем једног коњаника ордонанса (млад човјек, ваљда је још жив) заповједнику бригаде, Грују М. с молбом: „да подјејствује, да једна дружина народне војске (800 момака, а ја сам у моје обâдвије имао 870) заузме мој положај и прими мој задатак, а ја да могу отићи у помоћ нашој борећој се војсци." Но бијаше ми одговорено: „да је све ангажовано и да се нема више шта шиљати, а ја да останем сам и чиним што ми је заповијеђено."

Много ме је копало, што ми се тако везују руке, али против тако прецизно формулисане и категоричне заповијести нисам ништа смио чинити.

Нешто мало послије 8 часова дошле су бореће се војске од прилике на 1000 метара мени, она, која ми је била ближа. Према претпоставци на основу добивене заповијести и позива, морао сам држати, да се војске бију са „обрнутим лицима", свака лицем свом базису: даклем Турци лицем Бијељини, а наша војска лицем Рачи и Дрини; но већ сам

се био оријентовао и знао да је обратно случај.

Борба је сад застала на мјесту и по ватри се видило, да је наступио врло критичан и одсудан моменат. Тада један коњаник, долети у трку мени и очима пуним суза, рече ми: „све изгибе! све Турци исијекоше! помагајте!“ Не рече нити да га је ко послао, нити ко га је послао, а ја сам држао да није вријеме томе да га испитујем.

Требало је и датом ми задатку одговорити (за овај је била везана част мог имена) и спријечити евентуалну потпору из Бијељине, да својима помогне, а и браћи у крајњој невољи помоћи. Одмах рекох Радуловићу: „узмите, бане, двије сотње, маширајте косо напријед (показујући му руком сјеверозападни правац) док не изађете на друм Бијељина-Рача; ту изврш'те пола захођења, — лијево крило напријед, — маширајте тим друмом, — правац сјеверу, — брзо! Ви ћете тиме доћи Турцима за леђа и нападните их свом снагом и енергијом.“ Трећу сотњу његове дружине упутио сам, да се као његов „десно-крилни, позадни степен,“ построји између мене и њега, и одржава свезу међу нама, а четврту као његов „лијево-крилни позадни степен“, западно од њега, са задатком, да му чува и штити лијеви бок.

Од V. дружине извео сам двије сотње на линију, гђе је Радуловић *) са својом дружином стајао, и ове су примиле топове у простор међу собом, а двије су остале на мјесту — у другој линији, као резерва. Сва су ова кретања и маневре моји млади војници (од 18, 14 и 12 дана, али већ ватром крштени) врло брзо и тачно извршили и, 15 минута најдаље, пошље почетка кретања, Радуловић је ударио на Турке право с леђа. Ја сам овај маневар претпоставио нападу „у бок“ (турски, десни, куда сам га тако исто могао управити) са разлога, што у маневарским линијама, односно њихове дужине, и тиме скопчаних обзира на вријеме, није било скоро никакве разлике, а међутим је напад с леђа много одсуднији и при том је овом мом, непријатеља с леђа нападајућем, стубу одступница потпуно осигурана. Радуловић је свој задатак снажно и сјајно извршио. Чим је он ударио на Турке нису се ови ни 15—20 минута држали: њихов бојни ред је прснуо, руље разбијених Турака избиле су кроз источну ивицу међашких воћњака и упутиле су се, у правцу на југ, управо на одступницу наше војске, — која се од почетка с њима борила. Чим су мене опазили отпочели су неуредну ватру. Рачунао сам ја на то, да ће, кад ја Турке Радуловићевим стубом грунем у леђа, комаће њиховог раздробљеног бојног тијела и овамо полетити и за то је четовођа Ђура Јовановић, по мојој заповијести, са својом сотњом извршио „промјену правца и основне линије.“ У десно — лице к сјеверу — развио се у ланац, и истрчао им на сусрет, на 100 корака од прилике напријед, до једног ровчића и одавде је отворио уредну стрељачку ватру.

Све је ово извршено и врло брзо и тачно и на вријеме. Сјајно! И Турци су ови брзо се вратили натраг у Међаше. Још једно четврт часа чула се испрекидана, неуредна пјешачка ватра. Нешто пошље 9 часова престала је ватра сасвим и наша се војска повлачила у Бујуклића Аду. Побједа бијаше наша, и то потпуна.

IV. дружина — 400 момака — изгубила је, у борби од не пуна

*) Михајло Радуловић, Црногорац, заповједник IV. сотње.

пола часа, 50 момака дакле $12^1/_2{}^0/_0$ али кад се узме у обзир, да су се само двије сотње — 200 момака — бориле, онда су ове сву српску побједу платиле са $25^0/_0$ својих глава.

Пошто је сва наша војска одступила у Бујуклића Аду, искупим и ја моје одјелење, у цијељи: да га опет водим на старо наше мјесто, на предстраже. Међу недошавшима бијаше и Радуловић. Питах: гђе је? Рекоше ми добровољци: „када је непријатељски бојни ред прснуо и када ови почеше на све стране бјегати, тада је један Турчин, на коњу, ударио право друмом, да се кроз наше редове пробије за Бијељину; овога је Радуловић, пјешице, на сред друма дочекао и сабљом га доље скресао," а куд се пошље у мраку дјео нису знали казати. — Мишљах да је погинуо и бијаше ми жао да га изгубим. Дошао је, у колико се опомињем, тек 25. у јутру. Мало се стидио (сигурно бојећи се какве одговорности) али ја сам се много радовао што се здраво вратио. Он је, увиђао сам, занешен и опијен бојном фурију и славом, — са неколико најближих момака натурио се за Турцима и гонио их до у саму Бијељину и тамо се, пред њима, и сјутра дан задржао. — Кад се вратио рече ми Михоковић: „ишао је Црногорац у пљачку." Рекох му: „само кад је дошао, а гдје је био не тиче ме се!"

Пошто све остало, што бијаше здраво, искупих, кретох се и ја на старо мјесто, — у правцу к југу, равно одстојно са источном ивицом Љесковице. У моменту када је зачеље мог стуба замицало иза продужене линије сјеверне ивице љесковичке шуме, испало је од прилике на 7—800 корака далеко од мене, на запад, из исте шуме, на друму из Бијељине за Рачу чело једног турског стуба и одмах је, из два топа, избацило неколико метака на празно међашко разбојиште. Ја и овај турски стуб, кретали смо се, на даљини од највише 800 корака, један поред другога; ја у правцу југу, он у правцу сјеверу. Бијаше тада већ прошло 10 часова ноћу.

Ја се на ово нисам осврtao; дошао сам на старо мјесто и поставио сам опет мртве страже.

Битка је ова добивена и Турци су, тако рећи, до ноге потучени.

БАЛ

— КНЯЗ В. Ѳ. ОДОЕВСКІЙ —

Le sanglot consiste, ainsi que le rire, en une expiration entrecoupée, ayant lieu de la même maniere...

(Јецање се састоји, исто тако као и смијање, у једном издисају непрекиданом, збивајући се на исти начин...)

Description anatomique de l' organisme humain.

I

Бал је од часа на час све већма оживљавао; танана чађ се таласала над безбројним свијећама; кроз њу су трепериле чојане завјесе, мраморне вазе, златне ројте, барељефи, стубови, слике; са разголићених груди љепотица подизао се знојаван ваздух и често, кад би парови, као из чаробникове руке искрсли, пролетили испред очију — вас је, као у безводним пустињама аравијским, обузимао врућ, загушљив вјетар; од часа на час све се брже развијале мирисаве витице; згужвани креп немарније свијао на зарумењена плећа; бйло је брже ударало; руке се чешће сусретале; погледи су бивали пунији че-

жње; гласнији смијех и шапат; старци се подизали са својих мјеста, исправљали своје немоћне удове, а у полуугаслим, укоченим очима мијешала се разбуктала завист са бијесном успоменом, — и све се вртило, скакутало, махнитало у сладострасном безумљу..

На малом узвишењу гудала су с циком клизила преко затегнутих струна; дрхтао је потмули глас волторна а једнообразни звуци таламбаса одазивали се подругљивим хохотом. Сиједи капелник, с осмјејком на лицу, ван себе од усхићења, непрестанце је убрзавао размјер и погледом, покретима тијела подстрекавао уморене свираче.

— Зар није истина? говорио ми је испрекидано, не спуштајући гудала: зар није истина? рекао сам да ћу оживити бал — и одржах ријеч. Све је до музике; не умију да је саставе; она подиже с мјеста, она нехотице заноси играче; у дјелима славних музичара има мјестâ, која производе чудно дјејство, — ја сам их славно побирао — у том је цијела ствар — ево слушајте: вапај доне-Ане, кад јој се Дон-Жуан подсмијева; ево стењања умирућег командира; ево тренутка, када Отело почиње вјеровати својој љубомори, — ево пошљедње молитве Дездемонине.

Још ми је дуго капелник набрајао сва људска страдања, која су добила гласа у дјелима славних музичара; но ја га нисам више слушао. Примјетио сам у музици нешто чудно, чаробно-ужасно: примјетио сам, да се свакоме звуку припојио други звук, који је више продирао у ухо, од кога је студен кроз жиле пролазила а коса се на глави кострешила; прислушкујем: час као крик дјетета, које болује, час као помаман вапај младића, или као цвиљене мајке сиротице, или дрхтаво стењање старца — а сви гласови разних мука људских јављали ми се распоређени по ступњевима једне бесконачне скале, која се протезала од првог плача новорођенчетова до пошљедне мисли умирућег Бајрона.

Тај страшни оркестар је тамним облаком лебдио над играчима, при сваком удару оркестра отимали се из облака: и громка ријеч негодовања, и испрекидано муцање скрханога бољу, и глухи говор очајања, — и раздирућа скрб женика раздвојеног од невјесте, и кајање издајице, и подсмијех невјерице, и залудно ридање генија, и тајанствена туга лицемјера, и стењање страдалника непризнатог у своме вијеку, и вапај човјека, који је у блато згазио ризницу душе, и болећи глас човјека изнурени дугим животом, и радост освете, и дрхтање злобе, и опојење џелата, и загушење жеђи, и шкргут зуба, и кршење костију, и плач, и ридање, и смијех... а све се то сливало у помамне акорде, који су громко изговарали проклетство природи и роптање на Провиђење, при сваком такту оркестра искрсавали су из њега час помодрило лице измученога на мучилишту, час насмијане очи полудјелог, час дрхтава кољена убице, час заниjемила уста убијенога тајном душевном тугом; из тамног облака тог капале су на паркет крваве сузе, — по њима су клизале атласне ципелице љепотица... и — све се, као и прије, вртило, подскакивало, махнитало у сладострасном безумљу...

II

Дуго иза зоре се отегао бал, дуго су они које је брига за насушним хљебом подигла са постеље, застајкивали и погледали на сјенке што се у свијетлим окнима указивале.

Сав збуњен, уморан и измучен тим весељем, истрчао сам на улицу и удисао у себе свјеж ваздух; јутарњи звон губио се у шуму еквипажа, што се разилазиле, а предамном се одједном указаше отворена врата на цркви!

Ушао сам; у цркви пусто, једна је свијећа горила пред иконом, а тихи глас свештеников разлијегао се под сводовима: говорио је свете ријечи о љубави, вјери, нади; казивао је тајну искупљења, говорио је о Оном, Који је сједињо у себи

сва страдања људска, говорио је о узвишеном сазрцавању божанства, о миру душевном, о милосрђу ка ближњем о братском сједињењу човјечанства, о заборављању увреда, о праштању непријатељима, о таштини намјере богупротивних, о непрекидном усавршавању човјечјем, о смјерношћу пред судом Свевишњега — молио се за оглашене, за присутне!

Истрчао сам у притвор храма, хтио сам да задржим помахнитале страдалнике, да отиснем измучено им срце са сладострасног лежаја, да га пробудим из леденог сна жарком хармонијом љубави и вјере — но већ је било касно! сви су прошли мимо цркву и нико није слушао ријечи свештеникове...

В. М.

Отилија

— Berczik Árpád —

Драги пријатељу!

Твоје ме је писмо врло зачудило. Ја не знам, ко ти је писао ону будалаштину, да се ја хоћу да женим са једном осамнаестогодишњом дјевојчицом! Ти ме познајеш и знаш какви принципи мене руководе. Ја сам увијек гледао, да избјегнем околности, у којима човјек игра или јадну или смијешну улогу.

Што се до данас нисам женио, има томе свог разлога. Ја сам све дотле сваку дјевојчицу са сваке стране посматрао, ја сам је све дотле прегледао и испитивао, докле год се у мени жар није стишала. Па сад, у мојој четрдесет шестој години, сад да узмем себи јарца на врат? Никад! Ја знам, шта припада хармонији брака, и ја, коме је десет сахата за спавање потребно, да се другог дана добро осјећам, нећу тек дијете узети, које не зна шта је умор, чак кад и читаву недјељу дана не би спавала и непрестано на забавама била! Дозволи ми у осталом, да ти протумачим овај неспоразум! Ја одлазим у кућу госпође Цвијете, али не због њене нећаке Отилије, која тек четрнаест дана како је дошла из провинције својој тетци, него због домаћице, коју сам изабрао себи за сапутника у животу.

Госпођа Цвијета је удовица, четрдесет и двије године стара, те и ако се тјелесно није бог зна како бриљантно сачувала, ипак је она једна врло весела и увијек добро расположена дама, која има приличан иметак, и ми би могли обоје весело старост дочекати. Наше су навике једне и исте; она се мрзне као и ја испод седамнаест степени, воли добру кухињу, а њена се одаја састоји из самог сомота и простирача. Прошле године упознали смо се у купатилу, гдје нас је ревма саставила. Може јој се човјек сасвим изврсно и потужити на своју невољу. Већ онда ми се зачела мисао, да, ако би једном мом самачком животу због рекао, да би једино она била моје спасење. Од то доба сам опазио неизљечивост мога стања. Мени је неописано дуго вријеме. Познајем све црте дугог времена, од обичног зијевања до оног стања кад човјек почиње да помишља на цијанкали. Али ја желим мирну старост са пријатним вечерима тарока, а у госпођи Цвијети упознао сам жену, која има само једну жељу: мира, вјечитог мира. Ја се надам, да сам сузбио твоју бојазан.

Поздравља те твој пријатељ

Емил.

Драги Фрањо,

Молим те, јави ми обратном поштом име онога мога непријатеља, који својим измишљотинама пати твоје осјетљиво, пријатељско срце. Опет Отилија, увијек Отилија! За то, што сам са овим милим дјететом нешто мало предусретљивији, одмах ме износе на

глас деримачке, мене, човјека озбиљних начела! Отилија има све особине, за којима бих ја прије двадесет година чезнуо, али, вјеровао ил не вјеровао, баш зато је не бих узео за жену. Она је красна, бринета, са чаробним осмјејком. Красно створење, на ког се не можеш срдити. Али она је сва уживање, она гине за забавом, што је сасвим разумљиво, јер је до сада мало уживала, јер сироче, потуца се од рођака до рођака. Штета за њу. Да сам двадесет година млађи, узео бих је за жену, али овако — заручио сам се са госпођом Цвијетом, и ова чињеница мора једном за свагда ућуткати моје непознате оговараче. Синоћ смо у најужем кругу (осим госпође Цвијете били су само Отилија и један тетак присутни) прославили наше вјерење једним малим банкетом, за вријеме кога се десила једна врло непријатна ствар. Једва смијем да споменем, ти ћеш ми се смијати. Госпођа Цвијета изгубила зуб. Не умијем ти рећи, како ме је ова маленкост разочарала. Баш њени зуби, то јој је најљепши украс, њима сам се увијек највише и дивио и... све једно! Човјек од четрдесет и шест година не може ни рачунати на праве зубе. Бар да сам доцније пошље по године мога брака, пронашао ову погрјешку!... Касно! Касно! Зашто се нисам раније оженио? — Јеси ли ти задовољан?

Грли те твој пријатељ

Емил.

* * *

Драги пријатељу Фрањо!

Ти ми нећеш више приговарати, ти ми нећеш више читати моралне буквице. Онај непознати мој оговарач онијемио је. А зна се зашто, јер идуће недеље хоћемо да наше вјерење изнесемо на јавност. Ми ћемо се вјенчати, и моја је савјест мирна. Потпуно! И ја ћу још више бити утјешен, кад Отилија напусти кућу, што ће се у најкраћем времену догодити. Отилију и госпођу Цвијету гледати заједно, за ову другу је то један губитак, а није немогуће, да је моја вјереница то увидила и да због тога своју нећаку шаље њеном тетку. Ја се већ у напријед радујем на оно вријеме, када ће се лице моје вјеренице разведрити; ја ћу се тада у њу зацијело заљубити, она све чини да ми се допадне; она се користи свом вјештином тоалете и моде, а та добра воља врло ми годи. Ја ћу с њоме сретан бити, врло сретан! Како је то лијепо, кад се два створења састану, кад су згодни једно уз друго! Она погађа све моје мисли, док се Отилија томе исмијава. Ал зато би она мени ипак радо дошла, јер јој је дотужило сељакање, и ту би требала само једна ријеч моја!... Али ту једну ријеч она узалуд очекује! Ја се не дам заносити тренутним ћефовима младости. Само да ми није четрдесет и шест година!... Не! Не! па и ако сам чуо већ и за једну другу тајну госпође Цвијете, која врло сумњиву сјенку баца на поријекло своје плаве косе, то ја ипак трезвено гледам у будућност, а да би могао замислити себи свој положај крај једне тако младе дјевојке. Зато сам ја наоружан против свију могућности. Старкеља једне младе дјевојке! Радије ћу опростити и пар старих зуба и измирити се са периком, јер човјек се не састоји једино из тијела, него и из душе, и ја могу у госпође Цвијете сва она јемства трезвености наћи, на основу којих сви паметни људи полажу темељ своје брачне среће. На љето ићи ћемо у Остенде, Бедекера смо ревносно проучили. Отилија нам се подсмијава, што на прекид хоћемо да путујемо а не у једној тури. Већ само то показује, да госпођа Цвијета најбоље уза ме пристаје... Само госпођа Цвијета, само госпођа Цвијета... О, ја сам обично мудар, ја сам обично пажљив!

Љуби те твој пријатељ

Емил.

Брзојав.

Господину

Фрањи Асалдију

у *Асалд.*

Ја сам са госпођом Цвијетом прекинуо — узимам Отилију. Ја сам сретан.

Емил.

Јован Протић

Посјета у Гетеовој кући

— Paul Bourget —

Враћајући се ових потоњих дана из Њемачке, зауставио сам се у Франкфурту да посјетим кућу у којој се родио Гете. Пјесникови земљаци имали су милосрђа да је сачувају неповријеђену. Они су, од свуда по мало, сабрали неке реликвије и позади куће подигли тако неки мали Гетеов музеј, коме сусједи ове куће одају достојну вриједност и пажњу. Ми у Француској одвећ занемарујемо овај одличан обичај, који се састоји у томе, да се одржава с пажњом материјална околина гдје је радио један велики умјетник. У томе, међутим, има за нас истинског интереса. Морална персоналност једног града и једне земље дигнута је на успоменама њихових великих мртвих, и ништа није безначајно што год даје боју и живот успоменама, које нам их подижу из мртвих и доводе пред нас, тако истинито као да постоје. Има ту тако исто много и васпитног интереса. Слика оних предмета међу којима је живио један узвишени писац, творе једну сугласност са дјелима, допуњују их и освјетљују. Нигдје се стварни одношај средине у којој је био умјетник са самим умјетником не показује са више лакоће и више сигурности него у додиру са стварима које је он гледао, имао у својим рукама и употребљавао. Ово испитивање чисто модерне критике, бјеше сав посао Сент Бева, којим је ишао за тим да дође помоћу доказа до феномена, шта све васкршавају једном посјетиоцу за једно послије подне неколико собних ствари међу старим зидовима.

*

Прво што вам ова кућа у *Великој Јеленовој улици* у Франкфурту открива, то је степен до којег бјеше романтични писац *Вертера* и пјесник *Фауста*, у ствари: један велики њемачки буржоа. Све вам у овој кући, гдје се он родио, показује да ту бјеше стан једне озбиљне и смишљене породице из средњег сталежа која се бјеше ту смјестила на више година. Нема ту празног раскоша, нема ту ничега чим би се ишло за истицањем. Јован Гаспар Гете, нови савјетник, није чинио ништа да каквом изложбом свог иметка зачуђава своје суграђане, који су сви познавали његовог оца крчмара и његовог дједа кројача. Њему бјеше стало за тим да се држи сталежа у којем се затекао а који даваше свакако њему и његовим сталног задовољавања са благостањем у којем бјеше, али без параде. Што је његова шифра *J. G. G.* (Johann Gaspar Goethe) на решетци капије и над степеницама, то је ствар коју је он лично наручио да се начини од кованог гвожђа првом фабриканту у Франкфурту, и то је скроман понос једног посједника, задовољног са својом куповином. Никакве параде нема у овој кући која би се показивала макар на иницијалима каквог сребрног посуђа. Седам прозора који су мали четвероуглови на фасади, освјетљују на првом спрату три собе за примање, веома тијесне, које би могле само да послуже да у њима руча и вечера неколико пријатеља. Једна пећ од лажног порцулана са ружичастим цвјетовима која се пунила кроз један мали тајни ходник према ондашњој моди у њих, — један папир за облијепљивање зидова, са кинеским цртаријама, — патос ишаран, којем бјеше суђено да буде посипан бијелим пијеском, — неколико намјештаја облијепљених ораховим дашчицама, — неколико свијетлих стаклених венецијанских чаша донесених из Италије, — ето шта има ту од свег блијеска у коме се креташе у пуној важности господин Савјетник, осим још и једног фењера са двије свијеће, која бјеше за то да се нађе при руци кад гдје излази госпођа Савјетниковица.

— Да је била племићкиња, имала би три свијеће, да бјеше обична дама, имала би била само једну...

Изговоривши ову реченицу стражар није поновио само обичну шарлатанску рекламу стражарâ по музејима. Ту бјеше по сриједи очевидно и једна врста респекта према стварима јерархије, респекта, који је тако дубок у Нијемаца. Тај респект, овдје употријебљен на мало мање обичан начин, поновио је стражар кад смо дошли у одјељење које бјеше на другом спрату и пошто смо прошли собу за спавање, за тим галерију слика. Он ми показа један мали прозорчић у углу библиотеке:

— Овуда је, рече, Гетеов отац гледао Гетеа када је одилазио у механу да види Грету, Gretchen, своју прву љубав...

И одмах за тим као под успоменама силних љубавних авантура, тај врли човјек хођаше од зида до зида, с достојанством самог пјесника и тумачаше ми слике и цртеже на којима бјеше представљен Гете: овдје гдје гледа минијатуру Госпође фон-Штајн, тамо гдје нуди колач Фридерици Сесенхајмовој, онамо гдје се опрашта са Шарлотом, а мало даље, у Италији, помијешан са женама из народа у игри. — Ваља само да вјерујемо да поштовање које нас обузима пред овим свједоцима осјетљивости великог писца, бјеше поштовање и оснивачâ ове куће, јер су они овим портретима и нацртима додали читаву гомилу ствари које су биле некад својина Гетеових пријатеља: један капут Фридерикин, накити Лотини, рукописи Лилини, читав дар-мар од хартија које се односе на Лица, Шелхорна, Текстора, Линдхајмера, на плебејске претке начелника Вајмарског, понда стогодишњих докумената од Хердера, Јакобија, Шлосера, — једном ријечи свијех лица који фигурирају у *Истини* и *Поезији*. Изгледа да смјела теза личне етике која струји кроз ову лијепу књигу с краја до на крај бјеше потпуно дозвољена од ових њемачких поштењака и да они поштоваху несталност пјесниковог срца чисто као један услов његовог ђенија. Или можда — када једно обожавање тако дубоко национално претвара личност од материје у један осветштан симбол — можда ово поштовање за љубавне авантуре његове, само је један начин признања и прослављања разних нијанса германске осјећајности. Личност каква бјеше Гете, постаје један ред репрезентативних бића. У љубавницима из механе, зар поклоници музеума не поздрављају сентиментализам њемачких ђака, наиван и бруталан у исто вријеме? У Фридерици и Лили ту је чар буржоаског брака, којим предиште њихова успомена. У младом куртизану љубљеном од госпође Штајн, они виде поезију једне дворске интриге — као што они виде у путнику по Италији, ону другу поезију, омађијавање човјека са Сјевера сладостраштем Југа, носталгију вјечитог Фауста за вјечну Јелену.

Гете одиста бјеше свако од тијех бића, са једном врстом духовитости у компликовању. Али он бјеше, прије свега и изнад свега — а то је оно ранга он прелази из Њемачке и улази у европску психологију нашег доба — син једног знаменитог грађанина, али син еманципован и који је пошао да промијени milieu, да оде у двор и буде племић. То је онај утисак што га ова стара кућа чини на вас одмах с почетка; чини вам се да сте у атмосфери тако опипљивој гдје је тај феномен сталешког преврата почео своје дјело. Овај скок из milieu-a, опћа је ствар демократска, која већ од назад стотину година у толико разноликим формама пролази кроз литературу. Млади људи Балзакови нијесу друго него исто тако плебејци у обрту сталежа. То је тема *Rouge et Noir* (Црвен и Црн) од Стандала, *Ruy Blas* од Виктор Ига, *Madame Bovary* од Флобера, *Оцеви и Дјеца* од Тургењева и Jecques Vingtras од Вале-а. Тај сталешки преобрат бјеше неизбјежан у разилажењу кога пропагирају међу образовањем и животом: прогрес знањâ и лакоћа њихове асимилације. Свако, ко се дотјерује читањем и мишљењем, мора да прегори много од оног потпуног односа који је постојао прије међ њим и његовим извором, и тад,

када револтира против средине која му није по вољи, он покушаје да уђе у неку другу. Тако и биљка, чији коријен пробија зидове вазе у којој је засађена и узрасла, хоће да се пресади. Фрапантна Гетеова оригиналност у том је, што се његово пресађивање испуњава за њ у једној сразмјерности и здрављу, док то код већине дјеце нашег стољећа бива принцип моралне болести. На једној елоквентној страници своје *Историје Енглеске Књижевности*, Тен, зачуђен том сразмјерношћу у којој стајаше излијечени Вертер, тумачи то интелигенцијом:

— Гледај да се разумијеш и да разумијеваш ствари.

Тен, приписујући то образовању овог узвишеног човјека, имао је само у пола право. Главни интелектуализам Гетеов бјеше у елементу више несвјесном, мање несвојевољном. Мора да је његов усуд био дио његове среће у умности његових рефлексија, али му та умност и бјеше потребна баш онда када његова висока култура бјеше један моменат културе у његовој раси. Он је изишао из средине која је остављала нашљедства, што свједочи ова стара кућа. Није само Гете промијенио сталеж, то је учинила сва његова раса у њему и с њим.

Ј. Дучић.

Мавро Јокаи

— Приликом његове седамдесетпетогодишњице 7/19 фебруара 1900 —

— József Diner-Dénes —

Прије десет или петнаест година ми смо га млађи барем једаред годишње прогласили да је мртав (лабогме то само на потајним састанцима, јавно се не би нико усудио), а трипут ил четир пута смо сваке године нашу смртну пресуду опет свечано и часно повукли натраг. Иза сваког његовог дјела, на коме смо ми — са сажаљењем — хтјели да видимо декаденство, старост, — дошло би обично с мјеста неколико, управо, мајсторских радова. И ако су се године гомилале, он је ипак остао увијек млад. Али не само по духу, него и по расположењу. Недавно, на прагу своје седамдесетпетогодишњице, доказао је он то поново, и то на двоструки начин. Он не само да се усудио поћи трагом једног лава, те се оженио једним младим створењем, баш као да снијег на његовој глави не би имао ледене моћи над свјежом росом његове ћуди, — него се усудио још више. Он је написао четир мала романа о том свом доживљају, четир варијанта о том годинама натовареном човјеку, који није стар човјек.

Једна врло знаменита књига. Јокаи сања та четир могућа варијанта једног проблема. У годинама човјек узима такође у годинама жену са сходним јој имањем. Пропадну му његове старе навике, његов мир, његова прошлост, а да би зато искре љубави или удобности добио у накнаду, највише можда срамоту новостечене дјеце. У другом случају ожени се у годинама човјек и због свог новца добије љепотицу, која га наравно вара. Код треће варијације изабере себи лијепу, младу жену и хоће заиста да је воли. Ал бадава, обојадисана коса и умјетнички надражени живци нису права младост. У четвртом случају, напошљетку, пружи руку — из милосрђа — каквом сиротом, племенитом дјевојчету. Он је хтио сиротицу да учини сретном, а међутим учинио је од ње само мученицу.

Ма како човјек у годинама, који није стар човјек, учинио, увијек учини глупост. Тако нам казује Јокаи. Нехотично човјек ставља питање: е, па зашто је, крај свег тог признања, баш он ту глу-

пост учинио? Или су ова четир варијанта већ почетак кајања код њега?

Ни налик. Јокаи нити мисли да је глупост учинио, нити се каје за своје дјело. Он је једноставно пету варијанту, коју он проживљује, прећутао. Већ је био осјетио мало самоћу око себе, па је онда себи свио ново гнијездо, у ком он удобно сједи и ужива. Али млада жена крај њега неће увенути и неће остарити са њим, него се сунча и ужива у одсјају његовог увијек младог духа и ћуди. Она четир варијанта писао је Јокаи из двоструког разлога. Прво, што за његовим вратом још увијек један несташко јаши. По старом уобичајеном начину цио свијет се руга и испира уста са оваким историјицама, наиме кад старији и славнији човјек узима себи за жену сирото, младо дјевојче. Јокаи је хтио да то избјегне, те је први ушао у редове исмијача и ругача. А друго код Јокаиа је увијек тако било, да је сваки доживљај у њему добио одмах и умјетничку обраду.

У ова четири просањана романа наћи ћемо такођер тако неки екстракт читавога Јокаиа. Литерарна анализа истих значила би то исто што и литерарна анализа његовог списатељског индивидуалитета. Јокаи је у самој ствари и данас исти као и прије 54 године. Тада се он изјаснио као присталица „оне француске школе, која од Ламартина до Виктора Ига, од Дима-а до Беранжера, све оно у себи сједињује, што је у идеји лијепо, у извађању смјело, у осјећајима заносно, што срце згријева и душу уздиже," и ово Вјерују још и данас исповједа. Па ипак је — он сасвим нешто друго од оних Француза. И ако у његовом свијету има само *једна* суверена владарка, фантазија; и ако се њега, као и осталих романтичара слабо тиче душа, њен стан, њено тијело и његови закони природе; и ако је он у својих три стотине или још више романа створио свијет прилично удаљен од земље: то нас ипак свугдје умије да погоди баш у нашим човјечанским, најчовјечанскијим осјећајима.

То има своја два разлога. Није он забадава преживио полак вијека строгог научарства. То није на њега једноставно утицало, него га у унутрашњости скроз прожмело. И он је сањао онај лијепи сан о вјенчању науке са пјесништвом. Ал сасвим друкчије нег Зола. Није он методу науке преносио на пјесништво, него што се у науци силно, пуно фантазије истицало над ситницама свакидашњости, то је он уносио у пјесништво. Кадгод нас подсјећа на Вернеа, али на једног богом-обдареног пјесника Вернеа. Па онда, он је Мађар, из дна душе вјеран син своје отаџбине. Наше сунце и наша земља, — ал они имају своја нека особита својства. Они нам дају најбоље вино, али и најбоље жито, ватру одушевљења, али и разум бића. Ми смо, то нам радо признају и наши непријатељи, највитешкији а у исто доба и политички најтрезвенији народ. А какав је његов народ, такав је и Јокаи. Он се никад не занесе сасвим, али се ни не дави у цигло крупним ријечима. Његова чежња не прибјегава никад нестварном мирису плавог цвијета, али ни његова фантазија није једноставно „un torrent de parole énorme." Увијек се негдје његов пегаз некако заустави на нечем људском. К овоме долази још његов ванредно фини хумор, такође чисто мађарско наслеђство, којим он дубоко у душу човјечју заилази и освјетљава је боље, него што би било у стању најсавјесније модерно истраживање душе то учинити. Овај мађарски хумор мало је познат ван границе означене црвено-бијело-зеленим знаком. Да би га што разумљивијим учинио, ја ни данас немам згоднијих ријечи од оних, којима сам прије више година покушао да га у кратко окарактеришем. Из хиљаде оних анегдота, које из давне прошлости иду од уста до уста по Мађарској, он весело извире на све стране и наша литература прожета је њиме. Мађарски хумор нити је атичка со, нити каква раскалашност, него национални спецификум. Као што је наш национални зачин, права сегединска црвена па-

прика, тако је и он папрен и боцкав али ипак благ и ароматичан, суров по поријеклу а ипак згодан за најфиније нијансе. Ако ће човјек да овај хумор сасвим упозна, то мора читати мађарске шаљиве листове. Они су најбољи на свијету, они припадају у свему литератури. Њихови уредници нису, као што је то обичај по другим мјестима, обскурни домишљани или бесмислена извртала ријечи, него увијек изврсни књижевници, опкољени гардом талентираних умјетника. Јокаи је сам био дуго година уредник таког једног листа, који у аналима мађарске литературе више заузима мјеста, него какав развучени и надувени епос.

И зато, ма како да је Јокаи у исприједању својих фабула романтичан, ма како он велик романтичар био у заснивању характера, колико добрих, толико и злих, — његови људи никад не личе фантазмагоријама, они су од крви и од меса. Ја кад хоћу Енглезе да видим, узимам Боца, чезнем ли за Нијемцима, узимам *Fliegende Bläter*, Француза тражим по паришким булеварима, рече ми једном Јокаи. А ко би хтио да Мађаре упозна тај нека вриједно чита Јокаиа. Хиљаде је он најразноврснијих типова створио бесмртним у својим дјелима.

Већ је седам година, како је Јокаи славио педесетгодишњицу свог књижевног рада, и још никако није „величанствен споменик старог доба“ Ни у том није овај у годинама човјек стар човјек. „Ја сам гледао нове генерације гдје крај мене бујају. Ја сам прихватио натицање — без зависти. Од учења нисам се никад плашио, ја сам упоредо корачао са својим добом,“ тако он сам пише у својој поменутој књизи. Он се није скаменио, и ако је остао вјеран свом романтичном *Исповиједању*, и увијек је наилазио на лијепо чак и тамо, гдје други путеви воде од његових. Он не воли да игра улогу естетичара. Ја стварам, али не критикујем, — то му је мила ријеч. У дужем разговору ипак човјек дозна много и много његовог мишљења. А у сваком његовом мишљењу огледа се отмјена нежност једног заиста великог духа. Ја не бих никад могао писати као Зола, изјаснио се он једном, али зато ми ипак силно импонује. Па и Ибзена, који је његовом духу много даљи, врло поштује. Најмлађу генерацију из Француске и Њемачке мање познаје, али зато се ревносније бави са младом генерацијом мађарском. Он је формално охол због ње и мисли, да ми не треба ничег да се бојимо у сравњивању са другим младим литературама. Он радо спомиње, и то са неким извијесним поносом, да је у Угарској створио школу, да је нашао читав ред талентираних присталица својих, који у њему признају свога великог учитеља. Али зато не прави мргодно лице попут каквог педантног школског старјешине. Напротив, кад спомене имена оних, које највише цијени, баш међу њима би човјек узалуд тражио имена његових трабанта, они скоро сви припадају логору не само младих него и модерних мађарских литерата.

Тако је дакле Јокаи онај чудни човјек, коме године не могу да досаде, који никад не стари. Просањани роман о човјеку у годинама, који није стар човјек, он га је у јаву, у ону најљепшу човјечанску јаву претворио, која нема у себи погрјешног тона. Дај Боже да нам још дуго пјеснишство у истину претвара а истину у пјеснишству прича.

Јов. Прошић.

„L' AIGLON“

„A Rosemonde!“ Двије са свим обичне ријечи али тим карактеристичније, кад се зна, да је њима један даровити дебитант, данас прослављени пјесник у културном свијету, посветио највећој својој љубави своје прво, онда најмилије, дјело, којим је хтио да удари темељ својој књижевној каријери. Дебитант је био: Rostand; првијенче: *les Romanesques;* Роземонда: Госпођа Ростан. Зар то није за данашње равнодушно и конвенцијонално доба и сувише красно? Није ли то, да се за наше дане најобичније, а опет не вулгарно, изразим, баш пјеснички? Имати комедију на даскама славног и озбиљног Молијеровог Дома, коју је Comité de lecture нашао веома красном, управо пребогатом лијепо цизелираним стиховима, и на томе изразио своје честитке младом писцу; први пут изаћи пред партер пун критичара са чича Сарсејем (Бог да му душу прости) на челу, са својим страховитим наочарима, па ни онда не заборавити на љубавна гукања. Јер док се комедија учила, Едмонд и Роземонда бијаху увијек заједно у Français-у. Он предвођаше пробе, а она, скривена оном дневном позоришном помрчином, сједаше у партеру и рецитоваше тихо, врло тихо, стихови из драгог дјела, којег знађаше на памет, у исто доба кад то чињаше и Госпођица Reichenberg у својој улози на позорници...

Такав је био Ростан као почетник, а такав је и данас. Он и данас, након толико лаворика, заједно са својом милом женом управља репетицијама својих комада, а између чинова дошапне по коју ријеч из неисцрпног рјечника љубави својој Роземонди, као што их Sylvette и Percinet једно другом под старим зидом шапућу. А и сиже у *Романтичним лудима* само је један доживљај њихов, само су мјесто ових красних стихова, који звуче као проза Маривоа, коју је Рењар у дванаесторце ставио, за љубавне разговоре служиле чедне пјесмице из *Musardises*-а (ово је хотимичан натпис!) и *Pipeaux*-а. *Pipeaux* (Фруле) су Роземондине пјесме, врло лијепи, пуни чудне суптилности стихови. О њима је Леконт де Лил рекао једном међу бесмртницима „да ти звуци фрула (pipeaux) имаду неки далеки одјек Мозартове флауте.“

Ето, то вам је Rostand intime. Такав је у обичном животу. Пјесник у јавности и у интимности. Отуда, јамачно, и долази, да он први, послије Ига, створи капитално дјело француске романтичне драме својим *Cyrano de Bergerac*-ом. Њиме је, као што је и сувише познато, Ростан постао преко ноћи славан. Истина, да га критика није престајала хвалити од премијере његових *Romanesques*-а. Његове *Princesse lointaine* и *La Samaritaine* само утврђиваху мишљење, да се родио нов пјесник, који својом нежношћу у љубави, чешћом бадинеријом у стиху и стилу подсјећа на Мисеа, а снажним, вјештим до дрскости, манирањем александринца на Ига. *Cyrano de Bergerac*-ом, најзад, дао је, и преко очекивања, најјаснију потврду о своме великом таленту. Ту се показао изобилан фантазијом као романтичар, а обрадом јак драматичар, попут Ига у својим драмама, гдје чешће граничи највећа трагика са комиком. Гледајући или читајући *Сирана* и нехотице се сјетите при којој, нагло створеној комичној сцени, четвртог чина *Ruy Blas*-а. Нису то само духовите тираде, него праве ракетле досјетака, оног финог, неусиљеног француског есприта, које Гасконац Сирано, војник-књижевник огромног носа, раскошно разасипље. Али док се овдје дивите богатству духа, дотле вас до суза дира самопријегор и жарка љубав његова у трећем чину. Љубавни стихови, које он мјесто свога друга шапће под балконом лијепе Роксане, чине се да су задахнути душом Мисеовом: и ту је смијех сузама овлажен, као на многим сличним мјестима у автора *Lorenzaccia*.

Таквим дјелом Ростан се нагло дигао. А помогла му је много и околност, што романтичну драму скоро нико и не обрађиваше с успјехом. Само неколико Парнасоваца што даваху, с времена на вријеме, по које дјело литерарне вриједности, али то не бјеше довољно да се одупре осталим дјелима, писаним само за оквир позорнице а чешће пута намијењеним широј публици. Друштвена комедија-драма и комедија са својим префињеним тезама с једне, а водвиљ са својим силним quiproquos-има и лаким начином излагања акције с друге стране, бјеху заузеле све млађе таленте. Не изгледаше, дакле, да ће ко скорим постати Иговим баштиником у позоришту.

Ростан одмах у почетку књижевне каријере, бјеше обиљежио својим *Романтичним лудима* своје становиште у позоришту, кога се вјерно придржавао кроз мање од десет година свога рада. *Сираном* је постигао потпуно успјех свога књижевног правца, и он постаде правим Иговим наслиједником. То бјеше триумф.

С тога се с необичним нестрпљењем очекиваше премијера најновијег његовог дјела *L' Aiglon*-а (*Орлића*) јер се многима намећаше, и нехотице, питање: хоће ли, послије *Сирана*, овим новим дјелом стећи нову ореолу или помрачити стару? Јер, ко зна, зар не може један пола-таленат да створи ремек-дјело, дјело случаја? Можда је и *Сиpано*, баш због његовог неочекиваног и великог успјеха, дјело случаја. А да се једном истинском, богоданом умјетнику потврди његова права вриједност, треба, свакако, најмање два одлична дјела, јер и за зачеће, за почетак непобитне славе треба пар, као и за зачеће једнога живота.

Првом представом *L' Aiglon*-а*) искључена је за увијек свака сумња о случају. Ростан је по други пут написао велико дјело, и то за годину дана доцније...

*

*) Приказиван први пут 2./15. марта о. г. у Théâtre Sarah Bernhardt.

Кад се битком код Ватерла сврши пошљедња пјесма велике Наполеонске епопеје, којој се мјесто сваког другог епилога може ставити овај Игов стих:

L'Angletere prit l'aigle, et l'Autriche l'aiglon.

којим се докончаје славни живот Малог Каплара а почиње, да се такође брзо сврши, жалосна историја Наполеона II.

Као што се знаде, Наполеон I. био је у првом браку ожењен Јозефином Таше де ла Пажери, удовицом генерала Бохарнеа. Развјенчавши се с њоме у 1810, ожени се Маријом Луизом, аустријском надвојвоткињом, ћерком Фрање II. Из тога брака се роди мушко дијете, коме је отац одмах при рођењу дао на најсвечанији начин назив Краља Римскога.

Након пада Наполеоновог Марија Луиза прибјегне двору свога оца заједно са својим сином, коме дјед даде назив Војводе од Рајхштата, и одавши се безбрижном животу, уда се морганички, након смрти свога мужа (1821.), за свога великог надкоморника, грофа Најперга.

О самом животу Војводе од Рајхштата највише се дознало из мемоара грофа Прокеш-Остена, који му је био присни и одани пријатељ до смрти, и ако им не бјеше суђено да увијек заједно другују.

Ево шта пише сам Прокеш о младом сину Наполеоновом:

„Одмах првих дана нашега опћења чинио ми се син Наполеонов позват судбином, да игра у свијету улогу достојну свога оца. У њега бијаше и тијело и душа људи, предестинираних за вође народâ.“ Он се просто одушевљавао њиме, па зато на једном мјесту опет вели:

„Имао сам осјећај, сличан ономе, што спопада младића, кад први пут сретне дјевојку, којој ће дати своје срце.“ *)

Такав утисак прављаше плавооки војвода на сваког. Његови фини, одмјерени манири, дубок поглед, гдје се као у неком плавом мору, огледаше нежност, племенитост и храброст његове душе, освајаше

*) Graf Prokesch-Osten: *Mein Verhältniss zum Herzog von Reichstadt.*

силно, а помисао на судбину му, буђаше сажаљење: зар баш он мораде искајавати славу свога оца? Зар над њим да се изведе страшна игра судбине, и да он, коме као новорођенчету у златној колијевци бјеше дат назив Римског Краља са великим кордоном Почасне Легије и чије рођење бјеше оглашено са највећом помпом широм Наполеонове Француске, која ликоваше, а јављено свим европским дворовима, који се нису, јамачно, радовали овом орлићу, јер су могли слутити да ће од њега бити некада страшни орао, као и отац му, који ће интрепидно прокрстарити Европом — зар он све то да замијени, и славу и пријесто и пурпур — бијелом униформом аустријског пуковника?...

То је осјећао и Војвода од Рајхштата и његова бујна фантазија не могаше да мирује. Јака, црна корзичка и плава Хабсбуршка крв не даде му мира. Док је под првом припрaван био да окуша своја крила, да као необуздан и од пасме орлић јурне својој отаџбини, коју силно љубљаше, дотле му ова друга не могаше дати ни толико самосвојне снаге да се свог златног кафеза ослободи... И сиротог орловског тића сагорје жива жеља да са скиптром, или, још боље, мачем против Европе, настави дјело свога оца, продужи епопеју... Умрије од суве болести у најљепшим младићским годинама, истога дана, сата и у истој соби, у којој му пуковник Форести, као осмогодишњем дјетету, наговијести смрт очеву. Нестаде гвоздене душе из стакленог тијела, која га, можда, и уништи. Сврши се и епилог Наполеониде.

Тај драмски сиже третира Ростан у своме *Aiglon*-у. Војвода од Рајхштата својим животом дао је тему за новог Хамлета. Разлика је само у томе, што дански краљевић носи црно одијело а француски царевић бијелу пуковничку униформу; што први осјећа и филозофише а други се само сјећа и осјећа; онај умире на гомили лешева, у борби, овај на болесничкој постељи, у агонији.

Али пустимо Ростана нек нам он то сам представи.

У првом смо чину у Бадену, крај Беча, гдје Марија Луиза проводи безбрижно живот. Она је просто страшна у својој веселости. Добре воље, немарна, кокетна, живи Наполеонова удовица, као да је успавана неким опојним пићем, међу гомилом својих дама. По читав дан се разлијежу звуци са клавира помијешани са галантним разговорима, љубавним уздисајима и пригушеним пољупцима. Све је веселог лица као и оно цвијеће у њеном парку. Само кад и кад чудан један облак заклони тај сјајни хоризонт. Марија Луиза, поред све своје безбрижности, не може да га се отресе, и ако се упиње. Сјећање, успомене искршавају сваки час и изненада. Све, све има неке везе за њеном прошлошћу, због које је не гризе толико савјест, колико је мучи сјећање. Отворе ли се новине — сјећа се; отвори ли се књига, читаља наилази у Расиновој *Андромахи* на ове стихове:

Pyrrhus

Leur haine pour Hector n'est pas encore éteinte
Ils redoutent son fils.

Andromaque

Digne objet de leur crainte!
Un enfant malheureux, qui ne sait pas encor
Que Pyrrhus est son maître, et qu'il est fils d'Hector.*)

и она блиједи. На улици неко узвикне: живио Наполеон! И она протрне.

То узвикнуше два војника, који су видјели Војводу од Рајхштата, како се поносито враћа из шетње.

Најзад ето и њега, Блијед је, слаб, лијеп. „Rien, en verité, — вели Catulle Mendès — de plus délicieusement triste que cette première apparition souriante où il y a le pressentiment de la disparition; c'est comme l'avant-reflet d'un effacement."

Пирус.

*) Њихова мржња против Хектора још није угашена. Боје се његовог сина.

Андромаха.

Достојна ли предмета њихове бојазни! Несрећно дијете, које још не зна, да му је Пирус господар и да је син Хекторов.

Акција се брзо развија, коју обиљежавају једна тобожња модисткиња из Париза и један кројач. Модисткиња није нико други до главом грофица Камерата. Она је дошла са својим другом да склони испред Бонапартиста принца, да се врати у Француску и заузме пријесто очев. Војвода је у недоумици, неодлучан је, и у име одговора тражи за размишљање још „три стотине ноћи без сна."

Je vous demande encor trois cents nuits d' insomnie...

Чин се свршава једном сценом од великог ефекта.

Војвода је сам. Уђе играчица Фани Еслер. Историјски се зна, да је француски принц имао љубавних сношаја са овом играчицом, па чак се сумња да је у том имао удјела и Метерних, који је хтио да уљуља принца љубавним сном, да му се жудња за отаџбином угуши. И дан данас, многи ће Бечлија назначити Дворску Велику Оперу као гроб Војводе од Рајхштата. Сјећајући се тога ми се надамо при уласку госпођице Еслерове каквој галантној љубавној сцени. Али мјесто тога, Фани с пуно респекта прилази принцу и мјесто да му даје низ пољубаца она му прича низ Наполеонових побједа, за које он није могао дознати, јер му све књиге, које говораху о његовом оцу, бјеху неприступачне по наредби Метерниховој. Ову неочекивану, пуну фине романтике, сцену, обрадио је Ростан необичном вјештином, представивши нам Еслерову у свијетлијој, идеалнијој боји, која повјерени јој задатак врши сасвим натрашке, те мјесто да га опаја својој калинеријом и увлачи у мрежу равнодушности, она га подсјећа на великог оца и тим помаже Орлићу да своја крила славним предањима снажи. Тај завршетак чина јако утиче на гледаоца.

Други чин нас доводи у царски двор у Шенбруну. Принцу баш предају два учитеља историју, у којој је све изостављено што би се ма и најмање дотицало Наполеона. Али се Орлић пробудио, јер је дознао за величину свога оца, из уста која су га морала пољупцима успавати. За вријеме лекције дошавши до године 1805. они рекоше да се у њој ниипта догодило. „А Император? Шта је он радио: упита Орлић." — „Који император?" запиташе учитељи — „Мој отац" кликну принц и у једном душку, у једној грозничавој тиради, поче, на ужас својих учитеља, ређати побједе Наполеонове. Стаде им набрајати да се те године предао његовом оцу Улм, да је заузео Беч, а говорећи о његовој побједи код Аустерлица, „гдје сунце метну у историју једним осмијехом", са необузданим заносом кличе:

— Il dit en galopant sur le front de bandière:
„Amis, il faut finir par un coup de tonnere!"
Il va, tachant de gris l'état-major vermeil.
L'armée est une mer; il attend le soleil.
Il le voit se lever du haut d' un promontoire;
Et d' un sourire il met le soleil dans l' histoire.

Учитељи се пренераженi удаљују. Мало доцније гледамо како му његов пријатељ гроф Прокеш — онај исторични Прокеш — предаје стратегију. Али, гле чуда! Мали дрвени војници, којима се маркирају разни тактични положаји, носе мјесто аустријске француску униформу. За ту метаморфозу имамо захвалити једном старом гунђалу, бившем сержану Наполеонове гарде, Фламбо-у, званом Фламбару, који се необичним начином ушуњао у шенбрунски двор, да Наполеоновог сина двори и штити, као што штињаше заповједника Велике Армије. Пјесник је представио тог окорјелог ратника са дјетињим срцем, које му налаже, да своме младоме господару припреми радост претварањем малих дрвених војника, обојивши их кришом, у војнике Наполеонове војске. Колико ли има наивне нежности у овоме моменту, који тако добро карактерише старога Фламбара, што утјешљиво, као дјетету, дошаптава младоме принцу, кад му дигоше преображене војнике: „Ми ћемо и друге опет обојити!"

Доцније прима војвода маршала Мармона, војводу дубровачког, коме оштрим тоном пребацује издајство, које је починио према Наполеону. На Мормона то

силно утиче и он се каје, признавши, да обожаје свога бившег поглавицу.

Радња трећег чина врши се на истом мјесту. Стари, патриахални Фрањо II. прима и рјешава, благо и милосрдно, молбе својих поданика. Као задњи молитељ приступа своме дједу војвода од Рајхштата и преклиње га, да му помогне да се врати у отаџбину и заузме очев пријесто. Фрањо II. тронут је ватреним и искреним ријечима свога унука и спреман је скоро да попусти, претпоставивши све политичке обзире искреној љубави, коју гајаше према њему, али ту га спријечи ледени Метерних, чија мржња лебђаше као црна сјенка над Наполеоновим потомком. Задржа га, угуши осјећај правице и љубави у сиједом владаоцу...

Ноћ се спустила, мјесечина обасјала позорницу... Принц спава у истој соби, у којој му отац спаваше послије битке код Ваграма... На столу стоји мали шешир Наполеонов, ког војвода бјеше метнуо у знак пристанка, да је готов бити учесник комплота, који ће га довести на очев пријесто. Лагано улази Метерних, који се, и нехотице, спомиње ноћи послије Ваграма; и онда бјеше ноћ баш као и ова — свега се добро сјећа — на столу тамо стајаше шешир Малога Каплара... На један мах преблиједи. Је ли могуће? Шеширић бјеше на истом мјесту... Да није опсјена, пита се Метерних, али се брзо прибира и у једном монологу, излива сву своју голему, јетку мржњу према Наполеону. У тај мах спази пред собом војводе од Рајштата на стражи гренадира — исто као у години 1809. — и неописан страх обузе Метерниха. Тај гренадир бјеше одани Фламбар, који чуваше у потаји неколико реликвија из Велике Армије, а међу њима и своје гренадирско рухо, које кришом ноћу облачаше да у њему стражари пред вратима Наполеона II.

Највећег је ефекта, свакако, у читавој драми диалог између војводе од Рајхштата и Метерниха. Ледени дипломата разлаже пакосним тоном Наполеоновом сину, да он никада не само да неће сјести на пријесто свога оца и завладати Француском, него да за то није ни позван, јер у његовим жилама не тече Бонапартина крв. И да га боље увјери приводи га пред огледало, и показује му његов лик, упозорује га: да је плав, плав као мајка му, плав као сумња, плав као иронија, плав као слабост, плав као малодушност... И он се зар сматра Наполеоновим сином?! Јадни, кржљави Орлић, изван себе, разбија издајничко огледало, проклињући Провиђење што му смјести очеву душу у тако кукавно тијело. „Aucun poète dramatique — усхићено вели Mendès, по коме описасмо ову сцену — ne donna jamais une émotion plus intense que celle dont nous tressaillîmes à ce moment; ce morceau doit être considéré, je pense, comme un chef-d'œuvre que les hommes n'oublieront point.“

Четврти нас чин доводи у сред сјајне ноћне маскараде, која се приређује у парку шенбрунском. Ту се удешава завјера, да војвода од Рајхштата пребјегне у Француску. Веома је дирљив призор, кад се он са својом љубазницом опраштa.

Пети се чин одиграва на славној Ваграмској пољани, гдје Наполеон 1809. порази аустријску војску. Ту су заказали завјереници састанак, да се договоре како да пређу у Француску заједно са војводом. Али завјера је откривена, и Фламбар, да не би запао у непријатељске руке, одузима себи живот. Млади војвода остаје крај мртвог тијела свога вјерног слуге... Од једном се чују неки потмули гласови: пали војници Наполеонови буде се... Војводи пада на ум, да је он син убице толиких живота, а крв, коју пљује, то је крв толиких злочина... И он слуша, мислећи да му пријете, те нејасне гласове погинулих бораца, који се, мало по мало, сливају у један једини узвик: „Живио Цар!“ Та фантастична сцена потреса необично свакога.

Шести чин нам износи агонију Орлићеву. Болест, која га одавна подриваше, бјеше само потпомогнута скрханим ду-

шевним стањем због за увијек осујећених му бујних снова. И он умире. У задњем часу наређује да му се донесе златна колијевка, која га је примила као Краља Римског и уљуљкивала га златним сновима, нареди да му се чита акт о крштењу, и, дохватив велики кордон Почасне Легије, меће га преко прсију и — умире... Завјеса се спушта... И ми смо под дојмом неописне туге и готови да узвикнемо, као и дјед му Фрањо II: „Можда је то срећа за њ.“

*

На премијери овога знаменитога дјела, бјеше се искупила сва елита парискога друштва. Неко лудило од одушевљења бјеше овладало гледаоцима, који немаху никаквих обзира у изражавању свога одобравања: даме и господа, превјешени из ложа или стојећи у партеру, клицаху и тапшаху срећном писцу и његовој интепретаторки, великој Сари Бернаровој, која бјеше саму себе надкрилила. Славна умјетница била је уложила сву снагу да прикаже хамлетску слику заробљеног Орлића. Све је уложила, чак му је и своје бујне и драгоцјене косе жртвовала, које падоше под хладним оштрицама, да лик Војводе од Рајхштата буде вјернији. То златно руно чува Сара у скупоцјеном сандучету ружинога дрвета, далеко од очију модерних Јазона.

Aiglon ће обићи све веће европске и америчке позорнице, ако му гдје неумитна цензура крила не подреже.

Уредник.

Оцјене и прикази

Иво Ћипико: Са јадранских обала

кратке приче (10. свеска „Мале Библиотеке“) у Мостару 1900. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића.

О Иви Ћипику писало се у нас више, него ли о једном приповједачу, који се у новије вријеме појавио. Његове *Primorske duše*, обасуте су заслуженим похвалама, као мало која збирка приповједака и многога старијега и познатијега приповједача. Та књига истакла је свога писца, као правога пјесника са богоданим талентом, који се клони шаблоне и, не поводећи се ни за киме, чврсто стаје на своје ноге. Слике, које нам је он насликао, мрачне су, кроз њих чујете биједу како уздише, видите очајне погледе невоље, оне су пуне истине, пуне умјетничке љепоте. Оне су тим љепше, што су нове, — у нас до сад не виђене и што су јасно огледало живота једнога дијела српскога народа, који живи у Далмацији. Истина, било је још писаца, било је одличних писаца, који су нам износили слике из Далмације као н. пр. Симо Матавуљ, Марко Цар и Јосип Берса. Но сви они држали су се само града, те нам описивали разне фратре, конте, крчмаре, берекине, семинаристе и т. д. док се Ћипико спустио у село међ раднике — сељаке. Док су први, рекли би смо и сувише оптимисте, те нам представљају већином људе весељаке, дотле Ћипико, прави песимиста, представља нам само изнурене мученике, патнике, јаднике, чија нас жалосна судбина растужује и мами нам сузу на очи.

Тек кад саставимо Матавуља, Цара, Берсу и Ћипика, изгледа нам, да би имали праву и вјерну слику народног живота у читавој Далмацији. Раставимо ли прву тројицу од задњега, или њега од њих, слика ће бити непотпуна.

Ова збирка Ћипикова служи као допуна првој. У њој има до шест слика, исто онако лијепих и умјетничких као у првој. Прва *На растанку* и трећа *Невјера* доста су сличне једна другој. За њих се може рећи, да су двије љубавне пјесме у прози. У првој се растаје драги са драгом, да се, можда, више и не виде, и другој драга оставља драгога и иде у манастир, опет, можда, да се више не виде. И једна и друга пуне су лијепих описа и сличица. За углед истичемо само једну, којом се почиње *Невјера*.

„По влажном, уједном ваздуху и најежуреној, тамнијој, морској пучини лијепо се наслућује заметак студене вијавице. Иза очуха настане мртви тијац, те плаха језа обухвата све живуће и цијели околиш, као да се спрема на нешто ненадно, што ће потајице надоћи, да навијести завршетак родне јесени, а почетак зимње пустоши. Напокон лагано опет тек пирне, гане лаке облачиће и крене их даље, док једном иза њих продре свијетло, засја, застане, и постепенце одмиче, да се сасма заклони. Плавасти хлад покрије земљу, једвице се ишчекује, да сунце још једном загрије.“

Друге опет двије *На сунчевој жеги* и *У жељезничком вагону* сличне су по садржини. У првој се прича о старцу, коме су узели сина у војнике, па мора да ради, да се прехрани. Но како је немоћан, оставља рад и враћа се кући, тужно гледајући на широко море, као да се нада, е ће тамо далеко угледати сина. У другој опет се прича о старцу, чијега су сина такођер узели у војнике, па га на поласку кући о Божићу снијег завијава. Обрада је пак у обје слике различна. У првој је писац краћи. Макар и са неколико потеза стари нам је Анте нацртан маркантније, него ли Перо у другој. И ако је Перин син мртав, а Антин жив, судбина овога другога, — можда и преко воље пишчеве, — више нас се дојимље, те више жалимо за њим. То чини, да слику *На сунчевој жеги* бројимо међу најбоље ствари, што их је Ћипико до сада написао.

А у овој збирци најљепша му је *Биједа*. Садржај јој је прост: отац је крао, а син и жена не хтједоше га одати. Затворише и њега и њих. А код куће им остала ситна дјечица, јадна, гладна, заборављена од свакога, осим од једне сусједе, која такођер не изгледа најмилостивија. Писац нам описује живовање ове несрећне дјеце. И истину да рекнамо, ми не знамо, може ли се биједа боље и вјерније насликати, него што је то учинио Ћипико у овој слици!... Овдје је готово савршен! Кад би ко састављао књигу, у којој би требало да уђе само неколико најљепших српских приповиједака, ова Ћипикова ствар не би смјела изостати.

У овим Ћипиковим сликама има нешто, што им даје особите дражи. То је топло саосјећање његово са свима патницима и невољницима које описује. А кад пјесник пишући, у истину осјећа, читалац не може остати хладан. Ето са шта ће се Ћипико, поред признања критике, још и најбоље допасти и са шта ће постати омиљен свакоме!

Издање књиге укусно је и лијепо.

Сарадник.

Српска

* Почетком ове године навршило се 25 година како М. Топаловић управља хором панчевачког срп. црквп. пјевачког друштва. Дуги тај период непрекидног рада на пољу српске умјетности, прибавио је лијепа гласа како самом умјетнику тако и друштву, које је најстарије у Српству. Ову ријетку појаву 25-тогодишњег заслужног рада свога хоровође наумило је панчев. срп. црквено пјевачко друштво да нарочито прослави, те је у главној овогодишњој скупштини једногласно закључило, да приреди другог дана Ускрса о. г. *свечану бесједу у прославу 25-тогодишњице рада свога хоровође г. Мите Топаловића.*

* Случајно нам је до руку дошла књига: *23 занимљиве приповетке* Коломана Миксата. На насловном листу нема ни чије је издање, ни ко је преводилац. Штампано је у Биограду код С. Хоровица 1900. Коломан Миксат је познат српској читалачкој публици са својих лијепих хумористичних радова, који су стекли признање и у свјетској књижевности. У нас је изишла прије неколико година засебна збирка окраћих радова Миксатових. Миксата је тешко преводити, да и у пријеводу остану неповријеђене љепоте ванредног стила његовог. О томе се писали у њемачкој штампи читави чланци: ко и како треба да се Миксат преводи. Ту није довољно само познавање језика, него и студија самог аутора и његовог стила, који му даје тако битно обиљежје. Ове приче пред нами, и ако на наслову стоји „превод с мађарског“ што је дрска лаж, — преведене су с њемачког и то таман у оноликом броју, колико их скупа има у двије свеске *Универзалне Библиотеке* (3463 и 3664). Преводити Миксата по себи је тешка ствар, а преводити га са њемачког пријевода, истина можда је лакша ствар, ал је тим гора. Причице ове штампане су на врло лошој и неједнакој артији са старим и сувише употребљиваним словима. Нека се зна да је српско издање!

* Максим Трпковић професор, издао је књигу: *Реформа Календара.* У свом књижевном огласу вели: „У њој сам изложио у главноме погрјешке и недостатке нашег (Јулијанског) и Грегоријанског календара, и изнио пројекат како би требало извршити тачну реформу оба ова календара, па да сви хришћани имају један заједнички календар, који се никада не би морао мијењати. По томе пројекту: Имаћемо година од двије врсте као и до сада: простих, са 365 и преступних са 366 дана. Преступне су оне године, које се могу подијелити са 4 без остатка. Изузимају се године којима се завршују вијекови; оне су преступне, ако се могу подијелити са 9 без остатка или са остатком 4. Све су остале године просте. На тај начии отпадају по 7 дана у свакој периоди од 900 година. Средња вриједност нове године потпуно је једнака са сунчаном или тропском годином и износи: *365 дана, 5 часова, 48 минута и 48 секунада.* Из садашњег календара треба избацити 15 дана, да би се довео на стање у вријеме Христова рођења. Или избацити 13 дана, да би се довео на стање у вријеме Никејскога Сабора (325 год.) У овом другом случају, западни Хришћани треба само да измијене њихово правило о преступним годинама на крају вјекова, да усвоје правило по овоме пројекту, па су оба календара у основи изједначена. Књига износи скоро 4 штампана табака. Цијена 0·50 динара.“

* Изишла је 9 свеска *Васкресенија* Грофа Л. Н. Толстога, с руског превео Јован Максимовић. Издање Књижарнице код Вука Ст. Карацића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима 1900. Цијена 40 хелера.

* *Жарко Савић*, који је као оперски пјевач ангажован у Будимпешти, па је зимус с добром срећом и вршио свој посао, сад је ангажован за вријеме, док не пјева у Будимпешти, у њемачкој великој опери у Риги у Русији, гдје се већ сјајно одликовао као кардинал Броњи у Халевијевој „Јеврејки.“ Тамошњи руски и њемачки листови јако похваљују његову вјештину.

* Српско Народно Позориште у Биограду у суботу, 18 марта изнијеће пред биоградску публику три нова страна комада у једном чину, у намјери да ближе упозна српски свијет са два модерна драматичара. Од једног од њих, Метерлинка, има већ у репертоару чувена драма *Кћегиња Малена*, а други, бечки писац, Шницлер сасвим је непознат. — Утисак који оставља Метерлинкова *Незвана Гошћа* (L' Intruse) необичан је, а у Шницлеровој *Другарици* (Die Gefährtin) третира се једно деликатније психолошко питање. Вече ће се завршити веселом Пињероновом комедијом *Варница* са госпођицом Миљковићевом у насловној улози.

* Књижевно одјелење *Матице Српске* у Новом Саду, послије толиког вапаја српске штампе, ријешило је да измијени досадањи начин својих издања. *Летопис* ће излазити шест пута годишње и то у свескама 3—4 табака (!) са кратким чланцима, расправама и рефератима о дневним савременим појавама, које се тичу у првом реду Срба, било у књижевности, у науци и умјетности и ма у којој грани народнога, књижевнога, просвјетнога, економског и друштвеног кретања. Већи радови излазиће у засебним издањима. Од *Књига за народ* излазиће 6 на годину, од којих ће једна бити: календар. Уреднику *Летописа*, ради олакшања редакције и процедуре додијељен је и одбор од три лица. Вадећи ове податке из 11 бр. Бранкова Кола потпуно му одобравамо гдје вели: „Овим реформама, дакако, није све, није ни много учињено за напредак Матице наше и наше књижевности у народу, па није ни оно доста, што је у предлогу усвојено и о самим књижевним прилошцима какви треба да буду, па да, по мишљењу одборову, пристану у Летопис и у Матичина издања у опште, — али је за сада то све што се у први мах могло урадити, да се покрене нов живот. Много више стоји, као што је и до сад стојало, до самих радника и њихова рада, као и до агилности родољуба српских и пријатеља Матичиних: они да морално дижу углед српској књизи књижевним радом својим, ови да материјално подижу моћ Матичину ширећи књиге по народу и скупљајући чланове и претплатнике на издања Матичина. Не стоји напредак књижевности нигде само до радника њених, до писаца, него исто толико и до растуривача књига. У нас је мало књижевника радника, а растуривача још мање. А где год се ових, растуривача, нашло, књига је добро напредовала; пример нам је Српско Књижевно Друштво, у Хрвата њихова Матица. Покажимо, одсад бар љубави према Матици и народу више у корисном *раду*, што је за кога, него што показујемо замерајући јој ово или оно, што је доста пута било оправдано, али је често и тако далеко ишло, само да се што каже, и то не толико за љубав Матице колико из личних побуда према овом или оном у Матици.“ При првој појави остварења ове одлуке проговорићемо опширније.

* Српска Књижевна Задруга изнијеће у наредном колу пјесме покојног *Војислава Илића* и то прву и другу књигу.

* У Биограду умро је учитељ и управник српске сликарске школе *Кирило Кутлика*. Лака му српска груда.

* *Школски Одјек* ваљани педагошки лист што излази у Новом Саду почео је доносити у свом *Листку* „Гола факта и нека упоређења.“ Ми нарочито препоручујемо и овај лист, а нарочито низ ових чланака, који нас потсјећају на много што шта и у нашим земљама.

Словенска

* Петроградска књижара А. Ф. Маркса издала је ових дана *Приповиједтке Антона Чехова*. Приповиједака има 72. Цијена 1 руб. 80 коп. Иста књижара приредила је и пустила у свијет *друго* издање Толстојева *Васкрсенија*. Ово је издање украшено сликама Л. О. Пастирњака. Цијена је 1 руб. 80 коп.

* Чувени хумориста руски Н. А. Љејкин, написао је нов роман под натписом На побывкѣ. „Њива“ о њему пише овако: Нови роман нашега даровитога хумористе Љејкина, задире у врло интересни угао рускога живота и даје ред слика и опажања из, мало експлоатираног књижевницима, живота „Питершчика у селу.“ Тај роман, као и све што излази из пера г. Љејкина, написан је јасно, колоритно, у широком маниру, те истиче писца као ваљана опсерватора и познаваоца како „питершчика“, тако и села. Не гледајући на лак манир писања, коју је писац давно усвојио, његове саставе можемо слободно назвати умјетничкима, благодареći врсноћи типова, што нам их он црта тачним, опредијељеним, и ако не многобројним цртама. Ми ни мало не сумњамо, да ће и роман „На побывкѣ“ код публике исто тако успјети како успјеше већина састава његових. Он ће прибавити публици много пријатних минута својим здравим хумором и трезвеним погледом на појаве садањега рускога живота.

* Руски белетрист и драматург П. Боборикин, написао је нову комедију у четири чина, под натписом „Накипъ.“ Комедија је играна у петроградском царском позоришту, гдје је сјајно успјела.

* Василије А. Верешчагин, прослављени сликар руски, издао је своје *Нове приповиједтке*. У њима су изнесене успомене о генералу Скобељеву, о његовим подвизима у Турској и Средњој Азији.

* Р. И. Сементковски, уредник „Њиве“ и одличан критичар руски, у 2. броју „Литерарних приложака Њиве“ жали се, како многи млади људи неспремни и необразовани хоће да су књижевници. „За то, да би био човјек инжињер или учитељ гимназије, треба да сврши курс, најприје у средњој, а затим у вишој школи, осим тога мора и практички да се припреми. А да би био књижевник, мисли, да не треба никаквих припрема. Данас човјек ни мислио није писати роман, а сјутра ето га, гдје је приступио писању романа у двије, и три књиге“... Он каже, да је то заблуда и пита: по чему је тако распрострањена? Ево шта сам и одговара: „Свима су познати факти, како се рано пробуди таленат у књижевника. Они пишу већ у школској клупи и пишу кад и кад сретно. Истина, Џемс Уат још је у дјетињству пажљиво посматрао колико је јака пара, и таких примјера, да се рано пробуди посматрање и таленат, у другим сферама, осим у књижевничкој више нема. Но, не знам зашто, сви су убијеђени, да

се човјек роди књижевником и да књижевничка професија не тражи особитих припрема. Бадава ћемо им говорити, да је Крилову било више од четрдесет година кад је почео писати своје знамените басне, да је Љесков почео писати тек око 30 године, да је Сервантес написао *Дон Кихота*, кад му је било 60 година и да су, шта више, многи генији своје најзрелије саставе написали *не* у млађе доба. Ипак, дакле, влада предрасуда, како књижевнику не треба припрема, а та предрасуда чини један од главних узрока, зашто је речена заблуда толико распрострањена. Но упоредо са тим узроком, иду и многи други. Име књижевника некако је чаробно! Слава занесе људе, по томе што су сви људи мање или више самољубиви. Чак и писац трећега степена довољно је чувен, а име великога звони по свима крајевима отаџбине. Људи неће да појме, што чак и за то, да би неко постао и књижевник трећега степена, треба видна талента и много труда Они читају какво дјело и мисле, како је у њему све просто, вјерно и лијепо. Зашто и ми не би пробали? Они и не појме, да баш оне простоте, вјерности или љепоте има само у даровитијега писца, који пишући треба да напрегне све умне и душевне способности...“

* Познати руски приповједач Антон Чехов, недавно је написао нову једну приповијетку. Натпис јој је *Дама са псетанцетом*. Ту се приповиједа о једној дами, којој додија живовање са мужом — чиновником, па, узевши своје псетанце, бјежи на јахту, да би, ма и на краће вријеме, била одаље од њега. На јахти се упозна с Дмитријем Дмитријевићем Гуровим, кога су рано оженили, па и он од своје жене побјегао на јахту, — и њих се двоје зближе. Кашње се састају и на јахти и у Москви и у губернијском граду, гдје она има своје имање. Обоје њих осјећају потребу да живе као у законитом браку, али не знаду како? С тим питањем Чехов и завршује приповијетку. Вриједно је, да напоменемо мишљење двојице одличних руских критичара о овој приповијетци. Први критичар Буренин (у листу „Новоје Времја“) куди приповијетку. По његову мишљењу она није довољно обрађена, те, према томе, није ни успјела. Други пак критичар Семетковски (у „Њиви“) хвали је, тврдећи, да писац прекрасно црта душевно настројење свога јунака и да питање, које је у овој причи изнио, заслужује озбиљну пажњу.

* Янъ Гусъ, драма вче 5 дѣйствіяхъ, переводъ съ чешскаго И. М. Ивакина и И. И. Гиляака. Книгоиздателъство И. К. Голубева въ Москвіѣ. — Књига, која носи горњи натпис, *прва* је књига на руском језику, што је уредништво „Зоре“ добило на приказ. То је одиста једно пријатно изненађење, које нам даје повода да се надамо, да ће нас се старија наша браћа Руси од сада чешће сјећати, те нам своје књиге на приказ слати, како би о њима подробније могли српску читалачку публику обавјешћавати. Као што се из натписа види, ова је драма преведена са чешкога. Писац јој је Јосиф Кајетан Тил, с киме нас преводиоц Гињак, у предговору, поближе упознаје. Из тога предговора вадимо ово: „Писац драме Јосиф Кајетан Тил, један од најдаровитијих и најплоднијих представника младе чешке литературе четрдесетих година. У многобројним саставима његовим, који су задахнути ватреним осјећајима патриотским и одликују се сјајном умјетничком формом, Тил је ускршавао пред Чесима прошлост њихову, пажљиво и одушевљено цртајући идеалне стране њезине. Историја Хуса, по своме дубокоме националноме смислу, морала је свакако пружити надахнућа пјеснику — патриоти и драма „Јан Хус“ јавила се као једна од најрјечитијих свједоџаба о примамљивом таленту и патриотском раду Тила.“

* Чешки часопис *Vlasť*, што излази у Прагу под уредништвом Томаша Шкрдле, у своме 6 броју, доноси подужу биљешку о белетристичним листовима српским. Писац биљешке је познати чешки књижевник и пријатељ српски Јан Трештик. — О „Новој Искри“ изражава се врло ласкаво. Истиче, што доноси више пријевода са словенских језика, а жали да чешкој књижевности не поклања више пажње. Он замјера у опште свима српским листовима, што не доносе више пријевода са чешког језика, кад Чеси одиста имају изврсних књижевника. Од радова у „Искри“ хвали приповијетку Рад. Домановића *А хлеба?...* — „Бранково коло“ хвали, као веома озбиљан и омиљен лист. Од радова, што су у њему изашли, спомиње *Кнез Градоја од Орлова града* и *Пред Косовом*, као и пријевод Кубине студије *Српска и старогрчка музика*... „Босанску вилу“ спомиње и хвали као лист за народ, кога вјешто уређује Никола Т. Кашиковић. Допада му се Цветићева прича *Нисам крива* и пјесме Алексе Шантића... — За „Зору“ каже, да је покренуло коло млађих књижевника, који се окупише на обалама хладне Неретве. Из тога кола истиче Дучића, Ћоровића и Шантића. За првога вели, да је био уредник „Зоре“, те особито хвали његов начин уређивања, а нарочито што се књижевним биљешкама поклања већа пажња. Издање му се такође врло свиђа. Од радова спомиње и хвали *Богојављенску ноћ* Ћоровићеву, *Миша* Матошевог, уредникову причу *У башчи* и његове пјесме *Лејили*. Затим хвали пјесме Драгутина Илијића и Алексе Шантића, спомиње пријевод *Мати* од Габријеле Пражове и чланак о Сметани — *Просвјету*, *Просветни гласник*, *Женски свет*, *Учителски пријатељ* и *Младост* спомиње са неколико редака, а *Полицијски гласник* хвали као стручан лист, истичући нарочито хумореску *Поп Санда*, што је изишла у њему.

Страна

* У Паси, близу Париза, постоји *Банка за књижевнике*, која књижевницима у невољи радо даје 5 до 20 франака у зајам, без интереса, а само на *часну*

ријеч. Дужник даде обвезницу, на којој напише: *Ја нижепотписани обвезујем се часном ријечју да ћу вратити толику и толику суму.* Рока не означује. На челу овога завода стоји Жана Робен, писац неколико романа, која је некада такођер искусила какво је књижевничко сиромаштво. Колико се зна, књижевници се уредно одужују на часну ријеч.

* 13 свеска *Litterarisches Echo* доноси у прегледу српских листова међу осталим и овај одјељак: „Вриједна су пажње *Питања* о стању српске књижевности, што их је Јован Дучић извјесном броју српских књижевника упутио, и које је одговоре он у свом листу *Зори* што излази у Мостару објелоданио. Цјелокупни резултат није много похвалан. Српска књижевност лежи, баш у новије вријеме, у рукама дилетаната, а то је појава, која се даје протумачити оним жалосним приликама, да скоро нико не може да живи од свог књижевног рада. Драма је сасвим престала. Лирика даје квантитативно много али ничег особитог, само новела заслужује већу пажњу; о каквој читалачкој публици не може бити ријечи, а критика заражена политичким партизанством нити има какве вриједности нити каква утјецаја.“ — *Одговори* на питања нашег уредништва у погледу нашег књижевног стања, који се низаху у појединим бројевима *Зоре* лањске и ове године, могли су заиста, а нарочито странцу, чинити се као најбољи извор и податци за објективну оцјену цјелокупне нам лијепе књижевности. Кад би сва она субјективна, а често настрана мишљења у *Одговорима* била потпуно исправна, наша би књижевност била или изврсна или вриједности четврт луле дувана. Заиста у већини тих одговора одише неки песимизам и тешким уздахом указује се на прошлост. У нас је обичај чим се појави каква млађа снага или га дићи на пиједастал да је барабар са најбољим представницима златног доба наше књижевности или га у поређењу са тим најбољим представницима здробити до ништавила једног Бранка Секулића, званог Лептира. Али без упоређења код нас не иде. Нико неће да види да је наступило неко ново, друкчије, медиокритетско доба гдје не свијетле више велика сунца, него тек раскошне можда свјетиљке електричних ружа. А није то само у нас малих. Ни Руси, ни Французи, ни Нијемци не претендују више на старе великане, на Достојевског, Гоголља, Гончарева, Ига, Дима, Гетеа, Шилера, Хајнеа и многе друге, само се ми још деремо: гдје нам је Његуш, Јакшић и други. Има још славних заостатака и у страним књижевностима, али они су заостатци прошлости а не дјеца садашњости. Таких заостатака имамо саразмјерно и ми. Ако је и наступила декаденција у нас, то она није једино наша болест, она се опажа у цијелој свјетској литератури. Зато мислимо да нам и наше рођене умне продукте ваља мјерити мјером новог метра а не мјером старога аршина, па нам онда неће све тако страшно, пусто, неутјешљиво изгледати. Гдје су ти млади драматичари свјетске књижевности који са таким успјехом стичу себи гласа, гласа литерарне вриједности за доцнија покољења? Зар не видите да је сва она галама свјетских премијера опсјена тренутних успјеха, успјеси свега, само не чисто литерарне моћи. Гдје је та славна лирика данас која би се могла упоредити са лириком прошлих славних дана? Зато Нијемци не очајавају, они хвале своје млађе пјеснике који не одскачу ни у колико саразмјерно према нашој признатој млађој генерацији пјета. Приповједачка књижевност се развија повољно, боље него икад. Лазаревића више немамо ал зато младо, бујно, радено коло приповједача даје лијепе гаранције за будућу новелу, причу и роман. Живи су још и Матавуљ, Јанко, Нушић а јављају се Ћипико, Станковић, Будисављевић и други. Толико за сада за неке приговоре у *Одговорима* и закључцима што се јављају и што би се могли јавити из тих Одговора.

* Познати њемачки новелиста Павле Хајзе навршио је 2 марта седамдесету годину свога живота. Књижевника су поздравили његови поштоватељи а цјелокупна њемачка штампа у чланцима и фељтонима, уз слике јубилара, приказала његове особине као писца и живот. Хајзе је познат и српској читалачкој публици у лијепим пријеводима Јована Грчића по српским часописима. Изишла је у 2 засебне књиге његових новела у Грчићевом пријеводу под насловом *Где но лимун рађа.*

* Јосиф Ивановић, новинар, преваћа од Чеде Мијатовића *Ђурђа Бранковића* на мађарски језик. Прва је књига готова а скорим ће и друга. Као што Бр. Коло јавља, преводилац ће предати овај пријевод Мађарској Научној Академији да га прегледа и изда.

САДРЖАЈ: М. Н. *Наши модерни историчари.* — **Пјесништво:** Милета Јакшић: *Јудина смрт.* — **Приповиједтке:** Бранковински: *После двобоја.* — Княз В. Ѳ. Одоевскій: *Бал,* с руског превео В. М. — Berczik 'Arpád: *Отилија,* превео Јован Протић. — **Чланци:** Паја Путник: *Бој на Мећашима,* из ратничких успомена. — Paul Bourget: *Посјета у Гетеовој кући,* превео Ј. Дучић. — József Diner-Dénes: *Мавро Јокаи,* превео Јов. Протић, приликом његове седамдесетпетогодишњице 7/19 фебруара 1900. — од Уредника: *„L' Aiglon“.* — **Оцјене и прикази:** Иво Ћипико: *Са јадранских обала,* оцјењује Сарадник. — **Кроника:** — *Српска.* — *Словенска.* — *Страна.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. V.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. маја 1900.

Словени балкански и њихова образованост*)

— Стојан Новаковић —

Да бисмо добро уочили питање о садашњој образованости Словенâ Балканскога Полуострва, ваља нам оставити на страну њихове етнографске разлике и њихов географски размештај, па просто потражити: чим се разликује њихова образованост из времена насељавања на Полуострво Балканско од оне која се сад на њима види? Нећемо распитивати ни шта су били словенски насељеници с оне стране Дунава, него ћемо чисто и просто упитати се: који су утицаји деловали на словенске досељенике, од како су у садашњим својим становштима на Полуострву; какве су последице ти утицаји имали; којим су средствима и начинима у опште балкански Словени постали оваки какве их ми данас видимо?

Византија од VI—IX века била је за балканске Словене први просветни чинилац. Она је прва почела припитомљавати словенске насељенике из планинâ и пољâ прекодунавских. Друштвено и војничко стање старога света; његов грађански и црквени ред; његов свакодневни живот са својим навикама, својим угодностима и својом углађеношћу, с целокупном образованошћу старога света што је још живела у пракси и у обичајима, нису могли остати без утицаја на ова природина чеда, приањали су за њих и мимо воље њихове и давали су им извесну углађеност, која је у неког мање а у неког више продирала. Али је вера хришћанска показала се као веза која је Словене насељенике најчвршће зближила и саставила с овом старом образованошћу, обрнутом на хришћанство. Улога цркве у овоме делу била је главна, одсудна и је-

*) Ову је расправу француски читао поштовани писац на свечаном годишњем састанку Руског Археолошког Института у Цариграду 27. фебруара 1900.

динствена. Свештенику, јеванђељу и великом начелу човекољубиве једнакости и хришћанске љубави предали су се, с пуном искреношћу, на послетку и они који су били најупорнији.

У осталом византијско хришћанство само је собом представљало целокупну образованост, која се, таква каква је, могла само примити или не примити без промене. Насељеним простацима из преко Дунава није остајало шта друго, него или да приме са новом вером цео ред живота у друштву, у породици, у држави, у писмености, у уметности, онакав какав је био, или да остану при своме простачком животу. И балкански Словени усвојише са свим тај начин живота. И књижевност у њих постаде сасвим оно што је у то време била у Византинаца. Сваколика образованост византијска у оно време беше скроз прожета вером; вера је свуда била напред. Исто је тако било и у Словена балканских, а по том и у свију Словена православних. Поводећи се за својим учитељима византијским, балкански православни Словени истакли су веру као прво просветно начело, као главнога вођа своје просвете. Образованост сваколика скроз припадаше вери. С тим се начелом у православних Срба ишло тако далеко, да се вера уједначила чак с народношћу. И дан данъи има међу Србима људи, који, по начину средњевековном, мисле да Србин може бити само онај који је православан. Заветна оданост к оном словенству које се са византијском образованошћу мешало само у толико у колико је то неопходно везано било са хришћанском вером, чувала се и даље, с побожном љубављу, украј домаћега огњишта. Иначе се, у јавном животу и у њиховим међународним везама балкански православни Словени са свим уједначише с Византинцима. За своју писменост усвојише и удесише грчка слова, и тај спољни знак и данас знаменитошћу својом сведочи докле се терало с овим уједначењем. Балкански Словени су се много пута с Византинцима борили и за врховну државну власт, преотимљући је за се, али су увек делили и сматрали као свој властити васколик византијски антагонизам спрам црквене власти у Риму.

При свем том, приморски Словени Балканскога Полуострва, нарочито са западнога приморја, следовали су много италијанском утицају у уметности и у трговини. Та врста утицаја из Италије није била неодољива само по томе што је деловала без прекида, из дана у дан; њу је још подупирала и упорна борба, која се вршила крсташким ратовима и која је 1204 дотерала и до самог освојења Цариграда. Трговачки рад богатих италијанских вароши продужавао је без прекида и ову борбу духовну, и изазивао је појаве ванредне занимљивости за историју образованости. Онако исто као што су православни Срби своју властиту народност једначили са православљем, њихови је католички сународници заборављаху, мешајући се са Хрватима, који се, онако као Срби са православљем, стапаху с римским католицизмом. Мимо све то, италијанска моћна трговина носећи са собом извесне знаке италијанске образованости, продирала је и у врло удаљене крајеве Балканскога Полуострва, пошто се трговина балканска у средњим вековима налазила скоро сваколика у рукама италијанских трговачких градова, Ђенове и Млетака.

У тим правцима италијански и византијски утицај ломили су се по Полуострву све до краја XIV века,

с различитом срећом, како кад и како где.

У XIV веку наиђе политички превра̀т, који предругојачи готово све, од врха до дна. Тај преврàт извршила је најезда турска, којој је требао читав век, да своје освојење до краја изведе. Према ономе што смо горе обележили, освојење је турско носило са собом на Балканско Полуострво нову веру — мусломанску, и нову образованост — арапску и источну. Спољни изглед Полуострва мало по мало се промени са свим. Двеста година након господства хришћанскога, живот се на Балканском Полуострву беше чудновато изједначио са животом источних земаља, у којима су образованост руководиле мисли арапске. Покрај латинских и грчких слова (која су последња и за словенско писање удешена), уведоше се на Полуострву и слова арапска, којима се писало не само турски и арапски него и српски. Старинска средишта вере и књижевности запустеше и пропадоше скоро са свим; најсилнија образованост на Полуострву постаде образованост арапска. Племићи и први људи иселише се на страну, или се, мање више, уједначише с простим народом. Хришћанска вера и просвета склонише се у села и у манастире, и у то време њихови главни представници спадоше на свештенство, осиротело и, што је још горе, унижено својом властитом необразованошћу и незнањем, и на грађанство. Господарска, мусломанска, вера унижаваше хришћанску веру чим је год могла. Тога ради се и спољни живот балканских хришћана беше у многоме уједначио са животом освајача господара, и од овога се последњег разликовао исвесним знацима, одређеним да држе разлику између вере господарâ и поданика њихових. Знатан број одличних породица међу балканским Словенима прими и саму веру мусломанску, и с њоме се у свему уједначи с духом и тежњама турских освајача. У земљама се балканским начини преврàт врло дубок и врло значајан. Има већ сто година од како се северна страна Балканског Полуострва почела отимати од освојења и борити за стара права своја, па и данас се на стотине хиљада броје балкански Словени што припадају Исламу. И дан дањи ти људи следују понајвише правилима образованости арапске, и махом су запојени духом и тежњама Ислама. Вредно је пажње, што осећање народности међу њих пробија с тегобом и у размерима врло ограниченим. Арапска образованост држи их у беспрекидној вези са светом турским, мусломанским и источним, и скоро свуда, они се најупорније устежу да се искрено врате међу браћу, напуштену некад, у тренутку слабости или тегобе. То је узрок те се они, понајвише, и не броје међу балканске Словене, међу које се обично рачунају само њихова хришћанска браћа. Ми држимо да је такав поступак неправилан; с тога смо их овде и уврстили на њихово место.

Васколик овај просветни покрет, византијски, римски и арапски, хришћански или мусломански, носи на себи један савршен знак једнакости и јединства, што цео целцат има полазну тачку у вери, што је надахнут искључивим верским тежњама, што народности увек претпоставља веру и што, тога ради, за љубав светога црквеног језика, — грчког, латинског, старога словенског или арапског — баца на страну језик и говор народни. У свеколиком томе покрету језику се црквеном давала једна иста надмоћност.

И ето у томе је језгра и суштина средњевековнога просветног покрета, за који нам ваља додати да још није ишчезао на овим странама, ако мислимо судити појаве просветнога живота на Балканском Полуострву не по тој и по тој години летописа, нѐ по мислима што им одређују значај и правац.

Опет зато, цела је истина да су и међу балканским Словенима просветни покрет и мисли нашега доба имали утицаја и да су већ довели до знатних последица.

Где почиње тај просветни утицај новога доба, најбоље се може познати по супротности коју он показује спрам горе назначених обележја средњевековнога просветног покрета.

Међу балканским Словенима просветне мисли новога доба јављају се у почетку своме буђењем народности и љубави к њој, и извесним претпостављањем народноснога осећања верском осећању.

Из ових тежњи изникла је одмах жеља да се народни језик изучи и развије као средство образованости, насупрот дотадашњем старом свештеном и црквеном језику. Од кад је овај начин сматрања себи пробио пута, сви балкански Словени, католици, православни, па чак и мусломани, почињу више ценити свој народни језик него ли црквени и почињу више вредности давати своме народном јединству него ли верским разликама. У току овога кретања, расцеп међу Србима и Бугарима, једва уочљив некада, оснажио се и изоштрио, и створио је антагонизам, каткада, може бити, и сувише страстан. Срби су се користили лепотом свога народног језика и дали су му књижевну углађеност, данас већ веома високу. Ујединивши се на основици народности као народносна црква, а задобивши, након последњега руског рата, и своју државу, Бугари се журе, следујући примеру Срба̂, својих западних суседа. Тако се из старих рушевина средњега века, на овим основима, ствара живот нов, пун занимљивости, каткад пун полета и страсности, што је, може бити, неизбежно онда кад се стварају облици нове народносне образованости, која је још једнако у своме постајању.

Један од најбољих писаца суврмене Француске, г. Е. М. де Воге (Vogüé) карактерише земље источне суседне и у сасвим сличним приликама с Балканским Полуострвом, као *земље прошлости*. Он позива своје читаоце, да од садашњих источњака с поверењем потраже живу науку о прошлости, називљући их верним чуварима старих завета историјских. „Исток је заборавио како се ствара историја — узвикује славни писац — али нам је, по племенитој повластици, исток сачувао нетакнуту историју старих времена.“ Узлазећи на свету Гору, г. Воге се спрема да онде нађе као у живом музеју још недовољно познати средњи век византијски.

У истину, данас је на свима овим странама прилична збрка. Свакога часа можете сусрести не само у мислима него и у практичном животу начине средњега века раме уз раме, врло често, с мислима и начинима нашега доба. Ресултате овога спорог али не увек тихог развоја, који, у наше дане, старинским облицима ствара нови изглед, моћи ће нам показати само будућност, у којој ће се једном сталожити и сместити производи сваколикога овога просветног покрета.

Пјесништво

МИЛОВАН ВИДАКОВИЋ

Господину Чеди Мијатовићу

У сред света на тржишту,
Видаковић скромни седи,
Па у Србе што пролазе,
И у своје књиге гледи.
И Срби се махом сврате,
Па са њиме у збор ступе,
И књиге му одаберу,
Па их узму, па их купе.
У њима су прошли дани
Са раздрагом описани.

Ту је стара српска слава,
Што по свету беше знана;
Ту су српски витезови
И јунаци од мегдана.
Ту се јавља и Краљевић
На витешком Шарцу своме,
Ту су... ту су и властела
У оделу богатоме.
У њима су прошли дани
Са раздрагом описани.

Свуд се само понос вије;
Свуд се види српска срећа,
Да се Србин са усхитом
На давнину своју сећа.
Да увиди, што је некад,
У прошломе добу био:
Како се је својим царством
И Душаном поносио.
Свуд су... свуд су прошли дани
Са раздрагом описани.

И Срби их жељно траже,
Па их љубе, у свом вају,
Те се неком дра́жи теше,
У несрећи и очају.
Пред очи им изилазе
Некадање дивне слике,
И они их гледе с миљем,
Пуни сласти, пуни дике.
У њима су прошли дани
Са раздрагом описани.

У невољи, у туђини,
Те им драге књиге снаже
Успомене на давнину
И садашње муке блаже.
Те им књиге крепе наду,
Да ће српски јад да мине,
Па их деци својој дају,
Па говоре: „читај сине,
У њима су српски дани
Са раздрагом описани!“

И деца су сва читала,
Пуна жудње, пуна страсти,
У њима им беше радост,
У њима им беху сласти.
Из њих су се научила,
Како да се Српство љуби,
Оне су их подгајиле,
Те посташе родољуби.
У њима су прошли дани,
Са раздрагом описани.

За дуго је Видаковић
Своје књиге сам продав'о:
За дуго је цело Српство
На уздање ободрâво.
И Српство их с миљем чита,
У сред своје тешке злости,
Па и сада, кад их чита,
Увек рекне: „Бог да прости!“
У њима су прошли дани
Са раздрагом описани.

У погрди наших дана,
То нам тешке јаде блажи, —
Кад за Српство странац пита
И врлине српске тражи,
Па садашњост грдну нађе,
Пуну мржње, греха, злости,
Нек се спусти, па их тражи
У витештву, у прошлости.
Јер су тамо српски дани
Вечном славом обасјани!

† *Вл. М. Јовановић.*)*

Дух времена сад је таки

— ни прича ни слика —

— Свет. Ђоровић —

Газда Марко купио кокош. То, до душе, није никакав важан догађај кад газда Марко купи кокош, јер газде обично и купују кокоши. Али та кокош није била као што су остале кокоши, него некако љепша, финија, госпоснија, — управо као да је из института дошла — кокош. Црнкасто перје њезино, осуто крупним, бијелим пјегама, чудновато се сјајило (особито према сунцу), па газда Марко и са разрогаченим очима не може довољно да је се нагледа. Метнуо је поред себе, милује је, па се мисли и премишља: или би је задржао у дућану, или би је, себи на жалост, однио кући?... Но није само газда Марко уживао у томе, што је тако лијепа, него и у томе, што је то баш кокош, а није пијевац. А он је мрзио пијевце из дубине душе. Мрзио их је прво због тога, што пјевају фортисимо, а и због тога, што имају пасију да пјевају пред зору, кад најслађе спава. Само име *пијевац* газда Марко није могао да чује. Спомените му шта год хоћете само немојте пијевца, ако нијесте ради своме белају... Чак и школску дјецу, ону што пјевају у цркви он није звао као и остали свијет *пијевцима*, него *канаринама*, а „Врача Погађача“ вратио је само за то, што му се један сарадник потписивао *Кукурику*.

Елем он се дуго смишљао и премишљао о кокоши. Пребрао је у памети све своје пријатеље, — разумије се, газде, — и разабирао: шта који држи у магази. Један држи мачка, други мачку, трећи и мачка и мачку, а нико не држи кокоши. Наравно, да ни он не би смио бити изузетак, јер би на тај начин дао повода злим језицима да којешта говоре.

Ријеши се — и лијепо, под пазухом, однесе је кући.

Чим је полако, као бојећи се да је не разбије, пусти испод пазуха, одмах јој престави ново пребивалиште т. ј. омањи ћумез, показа јој

*) Ова, још нигдје нештампана пјесма, била је намијењена календару *Неретљанину*, те изгубљена. Ових дана нашао је г. Ђоровић у својим рукописима и уступио „Зори“. Покојни Влада писао је под утиском *Рајка од Расине*, па је отуда и посвећена његовом автору.

Ур.

авлију и милостиво јој дозволи, да се свуда шетати смије, осим по софи, куда је посијао некакво сјеменје.

Сретан и задовољан легао је газда Марко а још задовољнији устао, пошто је цијеле ноћи сањао само о кокоши. Кад протра очи, он помоли главу кроз пенџер, да види: гдје је?... Била је на дувару... Прво јутро, па се већ ослободила да ускочи на дувар!

— Бадава, одма се види финије чељаде, — промрмља газда Марко. — Није то, брате, к'о обичне наше паоруше.

А знате ли, зашто је кокош ускочила на дувар? Управо за то, што нигдје није било пенџера, а дјевојка као дјевојка, — нарочито финија, — не може никако без тога. Мораде се, дакле, задовољити и са дуваром, па да одатле гледа пролазнике и да мало проашикује. Њезина радост нагло се повећа, кад под дуваром опази овећу гомилу ђубрета. Она је добро знала, да се пијевци најрадије купе на ђубрету, — ради чега су и у пословицу уљегли, — па је мислила да и овдје држе своје саборе, или ако не то, а оно барем сједнице.

Преварила се! Чекала је дуго и дуго, па није дочекала ни једнога. Није ни посумњати могла, да је и томе крив газда Марко, јер за љубав његову ни комшије му нису држале пијеваца. Све јој дакле узалудно!... И она чисто осјети, како је због тога поче бољети срце... Лијепо као да неко бургијом заврти кроза њ. И обори главу, па дубоко уздахну: „шта ћу јадна ја на св'јету сама?“

Уздах јој, некако, бијаше и сувише гласан, те одјекну на далеко. А најјаче одјекну у ушима једнога кицоша — пијевца, који чепркаше испред ћумеза чак у десетој авлији. Он се трже, клепну крилима и хитро узлети на једно дрво: неби ли одатле опазио ту младу усамљеницу. Ма да је била доста далеко, бистре очи његове ипак је опазише. Тога часа амор одапе стријелу и она се заустави у сред срца кицошева. Не знам је ли га то заболило или није, тек он осјети и дрекну из свега грла:

— Мили Боже красне ли ђевојке!

Па, истога часа, полети са дрвета, скочи на једну кућу, па на другу, на трећу и за час се створи код лијепе кокоши.

— Ево мене, па да ниси сама, — крикну јој и затресе својом лијепом крестом.

Кокош се чисто зачуди овако слободном понашању, па отскочи мало у страну.

— Молим, шта желите?... Нисте ми се још ни преставили.

Он је зачуђено погледа:

— А шта је то?

— Нисте ми казали вашега имена.

— Ја немам другог имена него пијевац... Зову ме и кицошем, али то је надимак. Ја сам пијевац и ништа друго. А, најпошље, што ће ти моје име?

— То је ред... Тако се представља.

Он слегну крилима.

— У нас није било тога обичаја. А *представити* се значи у нас умријети, заковрнути.

Кокош га погледа мало боље. И ако не бијаше најпристојнији, али тек... тек бијаше лијеп... То је, у неколико, освоји и она се ријеши, да мало прокакоће с њиме.

— Лијепо вријеме, — поче.

Он тресну крестом.

— Не разумијем ти се много у вријеме, ама знам, да си ти лијепа... Нема ти у мене тамо амо... Ја хоћу да сам одма на чисто.

— А шта то?

— Да се узмемо... Ја имам још три жене, ама ми ни четврта неће бити на одмет.

Она чисто отскочи и, стидљиво, заклони главу крилом.

— Ух, ух, ух, како непристојно говорите!

— Ја не знам, шта је ту непристојно.

— Одмах говорите о свадби... А о љубави ни спомена нема... Види се, да нисте начитани! Нисте, сигурно, прочитали ни једног романа.

Он зину од чуда:

— А шта је то?

— Књига, у којој има свашта... Има и лијепих ствари, а има и чуда и страшила, да се најежите.

Он заврти главом.

— Ја не знам већег страшила од лисице...

— Онда не знате ништа.

Пијевац се окрену око себе на све стране, да види: има ли још кога.

— Ама што ми говориш *ви*, кад овђе нема никога осим мене?

— То је из учтивости.

— Ама реци ми *ти*. Ја волим, да се држимо старинскога адета.

— Нисмо још одиграли ни једне мазурке.

Пијевац се почеша пањцом иза увета. Ни ово јој није разумио. Макар и кокош, признаде у себи да је паметнија од њега!

— Ама шта ћемо ту отезати, — дрекну уједанпут. — Питам те ја лијепо: бегенишеш ли ти мене?

Она се као застиди.

— Та... оно волила бих вас... али да се владате мало по роману... Ето н. пр. правите ми серенаду.

Он зину још јаче.

— Ђаво ме понио, ако ти десету ријеч анлајишем... Кажи ти мени лијепо, шта је то?

— Дођите ноћас, па ми пјевајте какву лијепу пјесму.

Он залепрша крилима од весеља.

— Е то је лако... Знам ја много пјесама... Доћи ћу, па да чујеш како сам грлат...

Растадоше се...

*

Чим је поноћ прошла, ето кицоша, па хоп на газда Марков дувар. Кокош је баш спавала у ћумезу, кад се он раздера:

Спаваш ли, злато моје
Спаваш ли, ој?

Кокош се за час прену, а прену се и газда Марко. Њему се испочетка учини као да сања, но како се пјесма отегну, он скочи и почне слушати.

— Хм, Митар погани син (а Митар му комшија), купио пијевца да ме љути, — прогунђа.

Пијевац пјеваше правилно готово сву пјесму „Спаваш ли?“ Али бадава кад газда Марко ништа не разумједе, него оно ужасно „кукурику“. А то „кукурику“ продрије му кроз уши, па чисто до мозга.

Газда Марко скочи:

— Бре дађу ја теби „кукурику“, ниткове и нитковски сине...

Па шчепа свој штап и онако необучен полети према дувару. Срећа, да га кицош зарана опази, па искочи на кућу и поче зијевати према њему, као да му се руга. Газда Марко удари камењем... Пијевац полети даље...

— Ово ваља! Ово је романтично! — затапша кокош крилима, топећи се од милине.

*

Сјутра дан, ето опет кицоша. Накривио кресту, па пјева: „Дикин тата има двоја врата.“ Кокош га дочека далеко љубазније, него јуче. Чинио јој се чак и љепши и гиздавији.

— Но како ти се сад свидим? — запита је. — Зар оно није било јуначки?

— Романтично!... Дивно!...

Он јој се приближи и помилова је крилом.

— Сад заслужујем да пођеш за-ме, а?

Она изви главу, као мачка кад се помилује.

— То не... Сад заслужујеш, да ти говорим *ти* и да ти дам први пољубац.

— Не ћу ја тако, — окоси се он.

— Будало, то је у моди. Тиме се обично почињу сви романи.

— Не... не... не!... Ја то не ћу.

Она се мало наљути и уздигну кљун на више

— Онда, за казну, наљутићу се на те и нећу се одљутити, док ми не приредиш још једну серенаду.

Он се малко замисли.

— Добро, — рече, — али ако ћеш сјутра бити моја.

— Хоћу — одговори.

— Е, па онда до виђења!

— Adieu!

Он опет преко кућа одлети. Боље што се није осврнуо, јер да се осврнуо тад би лијепо видио како се украј кокошке створи један гаћан и изненада је кљуцну кљуном у кљун (или, како би он рекао, пољуби је) Она се окрене и погледа га као увријеђено, но не одвећ оштро.

— Господине, ви сте дрски!

— Молим ја сам адвокатов пијевац. Ја не знам параграфа, по коме би пољупцем чинио злочин или преступ — одговори он и задовољно додаде — кѫ, кѫ, кѫ, кѫ, кѫ.

Њојзи се те ријечи свидјеше као врло паметне. Бадава, финије пијевце лако је познати!

— Ви сте много читали? — запита га некако и сувише весело.

— Много... Баш сам и сада читао о једноме злочину, кад чух, гдје се онај кицошки глупан дере. Одмах сам мислио, да ће бити какво чудо! И гле, нисам се преварио. Ви сте право правцато чудо т. ј. чудо од љепоте.

Па је опет кљу... то јест пољуби.

— Маните! Видјеће ко! — крикну она и сакри се у ћумез.

Он, весело намигну, узви главом и врати се натраг.

*

Пред зору дође опет кицош да запјева. Он дигну глас и отегну, но тек што је прешао неколико тактова, створи се поред њега гаћан. Макар и незван зину и он и пусти глас, који готово заглуши кицоша.

— Безобразниче! — викну кицош и прекиде пјесму.

— Охо, то је увреда... одговори гаћан и диже главу — молим вашу карту...

— Незнам ја увијања, само ти и опет велим, да си безобразан.

Гаћан се расперуши.

— Доста је! — крикну. — Сјутра очекујем твоје дјеверове.

— Нисам ја дјевојка, да ми требају дјеверови.

— Нађи их и пошаљи ми. То је ред. Ми ћемо се бити!

— Е, ја сам на бој готов! — дочека кицош.

У тај час помоли се газда Марко. Кицош, као да му се надао, стругну без обзира. А гаћан се накостреши, па као да ће полетити Марку на главу.

— Шта ћеш? — дрекну.

Истога часа погоди га камен у крило. Он се преврну и одлети без трага.

*

Сјутра дан, пред очима лијепе коке, био је двобој. Двије мегдан-

ције стале један према другоме, па се мрко погледају. Около њих стоје дјевери кицошеви: један дебели гусак без репа и мршави патак без једнога ока и гаћанови: официрски пијевац, гиздав и поносит и вазда важни др. Морац... Пошто се добро погледаше, дјеверови дадоше знак, да се двобој почне... Мегданџије се нарогушише и полетише један против другога... Зграбише се и понијеше... Облијеће час овај онога, час онај овога, прескачу се, гуле и трзају, али ни један да попусти. Перје лети и са једнога и са другога и трепери око њих као снијег кад пада, па ништа. Најпошље се кицош осоколи, залети се и кљуцну гаћана у кресту и то тако јуначки, да му потоком потече — капља крви. Др. Морац то опази и дрекну из свега гласа.

— Стојте!

Стадоше.

— Потекла је кап крви, а то је у модерним двобојима и сувише! Сад се измирите.

Оба противника попријеко се погледаше. Ипак се наклонише један другоме.

— Да се пође, — рече гусак, који бијаше нестрпљив, јер је баш јутрос једној гуски заказао rendez-vous.

Сви се сложише, осим официрског пијевца. А он се није сложио због тога, што је ненадно ишчезнуо између њих. Сви га почеше тражити. Преврнуше дрвље и камење али га нема па нема.

— Ено га! — дрекну гусак уједанпут и љутито шикну.

И збиља! Официрски пијевац стајао је уз кокош, па се љубе и играју, — да сви морадоше окренути главу у страну.

— Шта је ово? — запита кицош у чуду.

— ...Дух времена сад је таки, — одговори гаћан и слегну раменима.

— Романтично! — довикну им кокош. — Добила сам правога љубавника. Види се да је био у официра!...

Др. Морац хтједе загладити ово са каквом паметном ријечи, коју нико неће разумјети. Не могавши смислити, он се нарогуши, погледа по свима, па, у колико је могао важније, избаци:

— Живила *сецесија!*

Српски језик на Порти

XV. и XVI. вијека.

— Миленко М. Вукићевић —

Кад Турци прећоше на Балканско Полуострво између 1353. и 1354. године први јачи сукоб што га имађаху на овом полуострву јесте онај са Србима на Марици 1371. године. То је и најјачи судар у коме су Турци били срећни. Мјесто код *Чрномена* гдје је тај бој био и данас се зове *Срб-синдили*, што ће рећи *Српска погибија*. Тако само име прича свијету докле се могла простирати српска држава у вријеме њене снаге и развоја. Од Маричке Битке па све до краја XV. вијека, а то је преко сто тридесет година Турци су непрестано имали посла са Србима и српским државама било зависним или независним, или полузависним. Највећа држава на Балканском Полуострву, кад дођоше Турци, бјеше српска. Освојивши српску државу Турци задржаше многе и многе установе, које постојаху у старој српској држави, па

с тим и језик, којим се српска држава служила са околним државама, дакле *српски језик*. Ово није само фраза, но је историски факт, и ми ћемо га овдје подацима расвијетлити и утврдити.

Прије свега у Европи нико не знађаше онај језик, којим се Турци служише. Нико не разумијеваше турски и персиски, а готово нико ни арапски. Међу тим све државе, с којима Турци доцније дођоше у додир као српска деспотовина, босанска краљевина, угарска краљевина, Влашка и Молдавија, или се служише српским језиком у дипломатској преписци као Србија и Босна, Влашка и Молдавија, или имађаху на двору секретаре, који добро знађаху српски.

Осим тога баш онда када се турска сила почела развијати у султански двор доспјеше двије племените Српкиње крви владалачке, једно *Оливера*, кћи кнеза Лазара а сестра деспота Стевана Високог за Бајазита I., а друга, мало доцније, кћи деспота Ђурђа Бранковића, *Мара* за Мурата II. И једна и друга имађаху собом читаву пратњу од Срба и Српкиња, те се и на тај начин уносаше српски језик у саму породицу турских султана.

Осим тога одмах по освајању Маћедоније у турској војсци бјеше доста војника српске крви, поред оне помоћи, коју морадоше српски владаоци из државица с јужне стране Шар-планине давати као вазали султану Мурату I. И једни и други говораху, наравно као Срби, српским језиком. И тим је начином уношен српски језик међу Турке и допирао на Порту. Послије Косова овај утицај српскога језика бивао је све јачи и јачи на Порти.

Са освајањем српске деспотовине и краљевине, са падом Херцеговине и Зете највећи број дјеце за јаничаре цаваху српске покрајине. Од ових јаничара постајаху доцније највићенији државници и војсковође. У преписци са другим а особито у међусобном разговору говораху српски. Тако српски језик задоби толики утицај на Порти да он постаде у преписци Порте дипломатски језик за Угарску, Дубровник, Влашку и Молдавију. Сва готово преписка између поменутих држава и Порте вођена је српским језиком. Исто тако вођена је преписка између Дубровника и Угарске, Влашке и Молдавије на српском језику. Ово, што наведох тврди и *В. Јагић*. Он вели: „Оно доба (у XV. и „XVI. вијеку) бијаше језик српски чак „језиком дипломатским, турскога, угарско„га и румунскога двора кад су штогод с „Дубровником или међу собом уговарали: „што нам доказују њихова писма, која се „налазе у збирци српских листина код „Миклошића, као н.пр. писмо Амурата II. „од г. 1430. и 1442. на републику дубро„вачку, писмо Мохамеда II., Али-бега, „Хамза-бега, Бајазита II., Селима I., Су„лејмана II.; писмо Матије краља угарско„га од год. 1465. на фатора Александра „Дубровчанина, писмо Ивана Запоље на „Мехмед-бега, писмо Александра војводе „Молдавскога на Дубровник и т. д. [1])

Према овоме што вели Јагић, ја ћу да наведем овдје неколико навода из поменутих писама, а и из писама, које Јагић није помињао с тога што у оно вријеме, кад он писаше своју Историју књижевности, не бјеху још објављена.

Тугра султана Амурата II.*)

„Ја велики господар и велики амира „султан Амурат бег, син великога госпо„дара и великога амире султан Мехемет „бега, хоке и заповедује госпоство ми по „сјем повелени, поколи племенити и ча„сни и славни и о свем љубими госпо„ства ми кнез дубровачки и часни вла„стеле јего показаше љубов и пријател„ство право и истино ка госпоству ми, и „послаше властеле и поклисаре своје на „порту госпоства ми[2])...“ и т. д.

[1]) *Jagić*. Histor. Knjiž. стр. 146.

[2]) *Miklosich Fr.* Monumenta Serbica. Viennae 1858. стр. 362—363. Горње писмо писано је у Адријанопољу мјесеца декембра 6. љета 6939. (1430). индиктиана 9.

*) Ово и сва друга писма у овоме чланку доносимо садањом азбуком ради лакшега читања.

Пр. Ур.

Од истога султана имамо једно писмо Дубровчанима од 1442. год. мјесеца фебруара, којим потврђује привилегије Дубровчанима. Из њега такође узимам само један одломак. „Ја велики господар и ве„лики амира султан Мурат бег, син много „нарочитаго господа амир султана Мехе„мет-бега, заклинам се, тако ми Бога, ко „је створио небо и земљу, и тако ми ве„ликога пророка Махмета, и тако ми .ӟ.(7) „мусафи, што верујемо ми мусломање, и „тако ми .р̈кд.(124) пророк божјех, и очеву „душу и дедову и душу моју и у сабљу, „чим се опасујy,[3]) и у главу моју, како „од данашнега дне наприједа заклех се че„ститому кнезу и властелом дубровчаном, „зашто честити кнез и властеле и опкина „дубровачка послаше на порту госпоства „ми почтене даре и своје поклисаре, Ни„колу де Гоци и ш ним Пиера де Премо, „за то поставих ш ними праву веру и „љубов намесну[4]) ..“ и т. д.

Послије Мурата II., мужа Маре Бранковићеве, да видимо како пише његов син, Мехмед II., пасторак поменуте Маре. Овај је под утицајем своје маћехе и под утицајем образованих потурчењака из Србије, Грчке и Бугарске добио укус да чита и да се усхићава дјелима Александра Великог, персиског цара Кира, и Јулија Цезара.[5]) Тај васпитаник и пасторак Маре Бранковићеве 1456. год. пише:

„Од херцегове земле санжак бегу и „новскому и хотачкому кадије. када оваи „книга к вам догје, такои да знате: прјеле „овогаи кои новску сланицу држи Јеине „бег на порту ми догје, на тоизи земли „од друзјех страна, друзх људи се соо „продаје, царства ми иманју штета се чи„ни, за што ми се потужи, тере му смо „били книгу дали да без амалдарске рје„чи нитко соли не продава. када такои „би од дубровачке господе кои харач до„несоше Бартало Жамановик и Николин „Гундулик именом људи од тогаи мјеста „харач донесавше: до сад у херце-земли „наша се је соо продавала била, а ми смо „од царства ви харачника, веки нам је „живот од тогаи, ако овои овакои буде, „од харача нам кје манина бити...“[6])

Ево још једног цијелог писма од 1471. год. 30. новембра.

„От великога господара и великога ца„ра амире султана Мехемед бега кнезу и „властелом дубровачцеми. много здравие „да прими племенсту ви, а то да знате, „како догоше ваши поклисари и ваши „властеле на порту царства ми Никша „Журетик и Френчешко Пуцик, и донесо„ше от вас закони харач царству ми де„сет хиљад дукат златех бнетчцех, кое „узех и примих царство ми месеца ноев„рија а на покони дне у суботу в лето „рождства христова тисуку и четириста и „седмдесет и прво за годину, која греде, „плакено и тисуку и четириста и седм„десет и друго лето до први дн месеца „ноеврија. а писа у Визе“.[7])

Ради бољег поређења изнијећу два одломка из писама султанице Маре, маћехе султана Мехмеда II. Она пише господи дубровачкој 4. новембра 1470. год.:

„Ја госпоја царица Маара примих од „доходка дубровачкога пет стот перпер ду„бровачких, што дава Дубровник доходк „од Стана на Јерусалим цркве светому „архаггелу на годиште...“[8])

Исто тако и 18. децембра 1473. год.

„Племенитим и мудрим и всакои по„чтенои чсти и хвалје достоиним и нашим „добрим и старим пријателјем, брате ми „кнезу обраному и властелом дубровачком „од госпоје Маре много поклонјение...“[9])

Као што се види у писмима Маре, ћери српскога деспота Ђурђа Бранковића и њеног пасторка султана Мехмеда, језик је

[3]) Овдје *опасуjу* стари срп. облик првог лица једнине времена садашњег мјесто *опасујем*, као год данас код глагола *хоћу, могу*, и провинцијално *вељу* и *виђу*.

[4]) *Miklosich*. Monumenta Serbica стр. 409—411.

[5]) *Мијатовић Чед.* у Годишњици III. стр. 95.

[6]) *Miklosich Fr.* Monumenta Serbica. p. 474—475.

[7]) Jbi стр. 514.

[8]) Jbi стр. 514.

[9]) Jbi стр. 516.

један исти и то српски језик онога времена. Исти је такав језик и у писмима Бајазита II. од год. 1481. 22. новембра,[10]) од год. 1483. мјесеца марта[11]) и маја,[12]) од год. 1484. мјесеца сафера,[13]) као и у писмима од 6. септембра 1485. и 3. априла год. 1512.[14])

Осим султана служише се српским језиком друге половине XV. вијека и поједини великаши у својим препискама. Тако српским језиком пише Али-бег, син кнеза Ивана Влаховића Дубровчанима 26. јула 1470. год. Ево један одломак из његовога писма:

„Боже, в име твоје амин. Ја Али бег, „син кнеза Ивана Влаховика, чеснјегер и „склав[15]) великога цара и великога госпо„дара амир султан Мехемед бега, дају знати „свакому и свакои врсте чловјеку, како „од источне стране како од западне тако „бусроманину како каурину, прјед кога се „изнесе ови мои лист отворени, како бу„дуки се смиловал велики господар на го„сподина херцега Владка, мегју ине ми„лости, које му је учинил, мене Али-бега „чешнегјера свога склава посла својем ли„стом вјерованем к много почтеному кнезу „обраному и к властелом дубровачцјем...“[16]) и т. д. и т. д.

Истим оваким језиком писано је и писмо 1470. између 21. и 30. јула Али-бега и Хамза-бега,[17]) па Хамза-бега од 8. фебруара 1472. год.[18]) Осим тога српским језиком служило се и у преписци између Дубровника и угарског краља Матије Корвина, сина Сибињанина Јанка. То се види из једнога писма, којим краљ Матија чини неке дарове Дубровчанину Александру. Писмо се почиње:

„Матиаш, милостју божијом крал угар„ски, далматински и хрватски и к тому, „даемо на знање свим и свакому, кому „се подоба, по овом писму нашем отво„реном, како ми процинујући[19]) и на па„мет прјеносећи[19]) праву вирност и многе „вирне службе вирнога нашега почтова„нога и редовнога фрат Александра дубров„чанина“[20])... и т. д.

Српски језик употребљаваху Турци у преписци са сусједним државама у Европи. Не само у преписци, него се на Порти у шеснаестом вијеку морадоше служити српским и поједини посланици европских држава а особито посланици Аустрије. Ако нису знали српски, они су морали имати тумаче.

Ради потврде овога, што рекосмо, ја ћу овдје такође навести по један одјељак из писама султана *Селима I.* и *Сулејмана Великог.*

Султан *Селим II.* послао је једно писмо Дубровчанима 1513. год. 4. априла а друго 5. марта 1517. год. Из овога другог писма узимамо један одломак управо почетак:

У почетку писма стоји турски написано: „*Хувл Гани Јул Мугх Нил-М-Ин*“ што од прилике значи: „Онај богати Бог обогаћавајући и помагајући.“ Испод овога стоји Тугра султана Селима: „*Селим Хан Ибин-Бајазит Хан Ел Мугаффер Дајлен*“, што ће рећи: „*Султан Селим, син султан Бајазита, свагда Богом потпомогнут и осијећен.*“ За овим настаје српским језиком:

„Милости божи ја великие господар и „силние цар, амир солтан Селим Хан, син „пресветлога и узможнога покоинога Ба„јазит Хана, приморскием и натолискием „и романскием и инием землам господин. „Пишет висота царства ми овуи светлу „клетовну книгу, при ким се прогледа и „прочте, свакие чловјек да знае: пропри„ге овога времена почтенние изабранние „добровачки кнез и властеље славним по-

[10]) *Miklosich.* Monumenta Serbica стр. 526—528.
[11]) Jbi стр. 528—59.
[12]) Jbi стр. 529.
[13]) Jbi стр. 529—530.
[14]) Jbi стр. 534—548.
[15]) *Склав* = роб.
[16]) Jbi стр. 511—512.
[17]) Jbi стр. 513.
[18]) Jbi стр. 515.
[19]) Овдје тачна употреба *h*.
[20]) Monumenta Serbica 494.

„коиним деду ми солтан Мухамеду и ро„дителју солтан Бајазит Хану у нихи вре„менах еот верну с правдом поклонили и „правду сложбо учинили“.[21]) и т. д.

Тако исто и истим језиком пише и син Селимов султан Сулејман II. У једном писму Дубровчанима пише из Сиваса:

„Милостју божију ја велики цар и сил„ние господар и великие амир султан Се„лиман всем землјам приморскием и рум„скием и караманскием и натолискием и „романскием и инем млозим землам го„сподин. пишет висота царства ми у ва„сим почтением кнезовем и властелом ду„бровачкем много поздравлене и херети„сане[22]) (χαιρετισμός) племенству ви.“[23]) и т. д. и т. д.

Ово писмо писано је између 1520. и 1523. год.

Српским језиком писано је писмо војводе и капетана дунавскога Мустафе остратонском капетану Петру, писано је у Пешти 24. децембра 7045. (1536) год.[24]) Тако исто и она три писма *Јована Запоље*, угарскога краља *Мехмед Бегу Јахипашићу*, господару српске земље: санџака смедеревског, биоградског, подунавског, посрјемског и господару других крајишних градова, која су писана у Великом Вараду 30. октобра (7046) 1537. године.[25])

Осим тога што је српским језиком вођена преписка између Порте и Дубровника, Угарске, Влашке и Молдавије, за тим између Угарске и Дубровника, између Влашке и Дубровника као и између Угарске и пограничних турских паша на Дунаву, вођена је кроз цио XVI. и XVII. вијек српским језиком преписка између пограничних турских власти на Далматинском приморју и Млетачке републике. Српским језиком пише *Ахмет војвода*, новски и дубровачки емин с провидуром которским *Санудом*[26]) год. 1534. августа 1. Српским језиком пише Џафер-бег, нећак Ферхат-бега, санџака клиског Фабрију Каналу 1558.[27]) Ферхат-бег, санџак клиску сву своју преписку са млетачким властима води на српском језику.[28]) И други преставници турске власти на Далматинском приморју кроз цио XVI. и XVII. вијек вођаху преписку на српском језику с Млецима што тврде поред горе поменутих писама још 12 писама писаних српским језиком и ћирилицом, које је објавио у X. књизи Starina С. Љубић.[29]) Исто тако српским језиком вођена је преписка босанскохерцеговачких власти и других лица. То тврде писма, која је изнио *S. Ljubić* у Starinama под именом *турске листине*.[30]) Сви дописи између крајишких турских и хрватских часника писани су српским језиком и готово сви ћирилицом. Рачки је објавио 154. таква писма у XI. и XII. књ. Starina.[31])

Осим горњих писама, које потпуно потврђују у почетку истакнуто мишљење г. *В. Јагића*, да је српски језик био дипломатски језик на Порти, а ја велим не само на порти но и у преписци покрајинских власти турске царевине са угарским, млетачким, дубровачким и влашким властима, тврди још и седам писама, које је објавио г. Јов. Н. Томић, професор, у *Споменику* Срп. Краљ. Академије Наука у књизи XXXI. стр. 70 до 75. Од ових седам писама шест су *Мустафе*, санџак-бега клиског од 1576. до 1577. а једно је од 1603. *Мехмед-паше*, санџак бега клиског. Ради примјера за језик износим овдје почетак од писма, које је Мустафа писао јула 1576. год.

„Почтованому и сваке почтене части „и хвале достоиному кнезу и капитану „шибеничкому поклон и поздравленје ка-

[21]) *Miklosich Fr.* Monumenta Serb. стр. 550—552.

[22]) Ова грчка ријеч значи *поздрављање* (salutatio).

[23]) Monumenta Serbica стр. 552.

[24]) Jbi стр. 553—553.

[25]) Jbi стр. 553—556.

[26]) Starine jugosl. akad. књига X. стр. 7.

[27]) Starine књ. X. стр. 7—8.

[28]) Погледај његових пет писама од 1558. год. у Starinama X. стр. 8—12.

[29]) Jbi стр. 8—19.

[30]) Jbi стр. 19—21.

[31]) Starine књ. XI. стр. 76—152.; књ. XII. стр. 1—41.

„ко суседу и пријетелу нашему и потом „нека зна ваша милост како и једном и „другом лист писасмо заради оно девет „подложников шчто ускоци у бродових „ухватише у вашему каналу на варкакоши, „и о то(м) ми отписујете да то ваша вола „и ваша мисал није ни хоће да се тако „чини у миру и сусеству.“ и т. д. На крају писма стоји потпис овакав:

Ја Мустафа бег санџак клишки и хливански писах.

На полеђини писма: *високопочтованому кнезу и капитану шибеничкому да се преда у руке у Шибеник.*[32])

Ево и један одломак из писма Мехмед-паше, санџак-бега клиског спљетском кнезу:

„У свем веле високопочтованом и пле„менитом кнезу и капитану сплетскому „поклон и драго и лупезнаво поздравле„ње од мене Мехмед паше клишкога сан„џака каконо нашему суседу и пријателу „и сад нека зна“[33])... и т. д.

На више мјеста поменуо сам да се у току шеснаестога вијека и на молдавском двору и у преписци са Дубровником служило српским језиком. Као примјер хоћу да наведем само одломак из једног писма од 18. јуна 1566. год., које је писано у Сучави. И то молдавски војвода Александар пише кнезу и властели у Дубровник:

„Божиєју милостију Александар воево„да, господар земли молдавскои, пишем „племенитим и мудрим и всакое части „богом дане и похвалене достојаним и ве„рованим господам и властелом дубровач„кием, кнезу и властелом дубровачкием, „веле драго и лубимо поздравление. а сада „даем знати госпоцтву вашему, како јесмо „здраво, докле хоће бог у здравју чести„тога цара и пријателем госпоцтву вам“... и т. д.[34]) На крају:

Александар воевода повеле господар земли Молдовскои.

Писа Драгомир Србин у месту Сучаве[35])

Дакле језик, којим пише овај Србин Драгомир потпуно је исти онакав, какав и у поменутим писмима султана Мурата II. султана Мехмеда, султана Селима I. и Сулејмана II. дакле потпуно српски језик какав је и у осталим српским списима онога времена.

Кад се у XV., XVI. и XVII. вијеку тако јако служило српским језиком у турској царевини, онда гдје се он учио? На то је кратак одговор. У вријеме горе поменутих вијекова све данашње српске земље сачињаваху саставни дио турске царевине особито Босна, Херцеговина, Славонија, Срије, Србија, Ст. Србија и т. д. Из тих покрајина купљена су многа дјеца као данак у крви,[36]) која су одвођена у Цариград те су постајали јаничари. Дјечаци из других крајева морали су поред ових научити српски језик као што су га и *ич-оглани* учили у *другом течају* званом *килер-одаси*. Од ових ич-оглана постојали су доцнији знаменити људи, државници, војсковође, управници па и ћатиби. За то није чудо што се на Порти знало добро српски писати.

Да погледамо шта други кажу о српском језику на Порти, а поглавито у току шеснаестога вијека. Али прије но што пређемо на изношење туђих података о српском језику на Порти кроз цио шеснаести вијек, да расправим најприје једну ствар. У дубровачким споменицима *Србија* свагда се назива *Schiavonia* или *Sclavonia*,[37]) ријетко *Рашка* а још рјеђе *Србија* па зато и *српски schiavo* или *sclavo*. Отуда је назив тај за Србију и придјев српски пренесен у Италију и Млетке, те је тако распро-

[32]) Споменик XXXI. стр. 71.

[33]) Jbi стр. 75.

[34]) Споменик Срп. Краљ. Академ. Наука књ. XI. стр. 90.

[35]) Jbi стр. 91.

[36]) О овом данку види расправу Јов. Н. Томића „Данак у Крви“ 1898.

[37]) О томе погледи *Кон. Јиречека* Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mitelalters. Prag 1879. стр. 19. у напомени.

страњен на Западу. Да је овако осим Јагића, Јиречека мислио је и *Fr. Miklosich* назвавши споменике Србије, Босне и Дубровника, (и сва горе наведена писма из његове књиге) *Monumenta Serbica*, дакле српски споменици. Поред тога *Медо Пуцић*, Дубровчанин 1858. год. израз *schlavicus* преводи са *српски* н. пр. Ruschus magistri Christofori cancelarius schlavicus, што је Медо превео српски канцлер Руско Христофоровић.[38]) У осталом ја сам о томе опширније говорио и доказао у једном чланку, у коме се јасно види да *schiavo* значи *српски*, *Schavane Србин* а *Schiavania Србија* у ширем смислу.

Послије овога да видимо шта говоре други писци о српском језику на Порти у XVI. вијеку.

Луцци Басано, Задранин, у свом дјелу: Costumi de' Turchi, trattato, scritto al cardinal Ridolfi вели у XXXXVII. глави за султана Сулејмана: „Султан се одликује од „осталих владалаца тиме, што док ови „мисле да треба много језика да науче, он „мисли да му је доста да зна свој језик „и српски (schiavane), који он много цијени „(т. ј. српски језик) и разумије, а овим се „(језиком) служи за то, што га многи на„роди говоре.“[39])

Павле Јовио у свом дјелу о Турској, управо информацијама, које је послао цару Карлу V.,[40]) говорећи о језицима у турском царству вели ово: „Најглавнији језик је„сте турски којим говори господар. Други „је арапски или маварски (moresca), ко„јим је писан Коран. Трећи је *српски*, ко„јим говоре јаничари и који је јако рас„прострт.“[41])

Поменути Луици Басано, Задранин говорећи о писму којим се пише у Турској вели да су књиге све на арапском језику, који је у простом говору покварен позајмицама из језика сусједних народа као н. пр. у грчкоме се каже *affendi*, а Турци промјене *a* у *e effendi*, грчки *carpos* код Турака *carpus* (лубеница). Исто тако Турци су позајмили од Срба ријеч *војвода*, што значи капетан... Турци пишу писма и *српским словима*, која једни српски зову *буквица* (Buchviza) а други *ћирилица*.[42])

Да су заиста ичоглани учили поред других језика и српски језик у килер-одаси тврди и Блез-Вижнер (Blaise de Vigenere) у свом дјелу: Illustrations sur l'histoire de Chalcondile Athenien de la décadence de l'empire grec etc. кад на стр. 53. свога дјела вели да су ичоглани учили и *српски* (esclavon).[43])

Доста је и ово што сам до сад навео, па да се види да се Турци, освојивши српске земље, у преписци са старим Србима сусједних држава, служише оним језиком којим и Срби, дакле *српским језиком*. У Загребу било је и од прије писаца, који у својим расправам (на пр. Кукуљевић) тај језик називају хрватским. Али онда, кад султан Мурат II., Мехмед Освајач, Бајазит II. и Селим I. писаху поменута писма, не бјеше још хрватска област, и ни један хрватски крај под Турцима. Те се, ваљда, неће мислити да су Турци слали своје питомце у Загреб да науче хрватски језик, те да њиме пишу на Порти. Језик, којим се у то доба писало у Котору, Дубровнику, у Херцеговини и Босни и другим српским областима, бјеше *српски језик*, а не који други. То се

[38]) Споменици Сръбски од 1395—1423. Београд 1858 стр. I.

[39]) E contrario in questo à tutti gl'altri Prencipi grandi il gran Turco, che dane gl'altri stimano necessario parlare molte sorti di linguaggio, a lui par che basti saper la sua, et la schiavane, la quale egli stima molto et intende aliquanto, et se ne serve per esser di molte nationi. (У Сансовиновој збирци под именом Historia universale dell' origine, guerre et imperio de Turchi, In Venetia 1654. лист 101 *a* и *в*).

[40]) Потпун наслов: Jnformatione di Paolo Giovio Vescovo di Nocera a Carlo Quinto Imperadore Augusto, у поменутој Сансовиновој збирци лист 226—246.

[41]) У збирци Сансовиновој лист 244. La terza è la *schiavona*, familiare à i Giannizzeri per essere la piu larga lingua di tutto il mondo.

[42]) Код Сансовина лист 104. друга страна.

[43]) Навод по *Јовану Н. Томићу*: „Данак у крви“ стр. 15.

види најбоље из старих књига, које су штампане у XVI. или XVII. вијеку. Навешћу овдје само два примјера: У једној књизи — Псалтиру — прештампаној 1636. у Млецима стоји на листу 127. овако забиљежено:

Сего ради и аз грешни и мањши во человецех Јеролим Загуровић, властелин от града Котора потрудих се и желанием важделех ка душе полезним книгам.. и т.д.

На другој страни овога 127. листа стоји:

Ако аште будет што погрешно а ви исправљајте и нас о сем благословите усрдно трудивша се от многими времении дондеже савршихом сие дело иже глаголет се псалтир по грчскому језику а по *српскому*[44]) (*а по грьпскомоу*) језику *певец* и т. д. и т. д.

Тако исто и Фрањевац босански *Матија Дивковић* штампа у Млецима 1698. књигу *Наук корстиански* и одмах у тој књизи на другом листу (на првој је лик матере Божије са сином) стоји: „Плач блажене дивице Марије који плач исписавши *сарпски*, и исправивши многе ствари богословац Матија Дивковић", исто тако вели и на стр. 63. и 105. своје књиге исписавши сарпски.

У осталом вриједност хрватског језика, којим данас ни Хрвати не пишу своја књижевна дјела, најбоље је оцијенио један од највићенијих Хрвата, а то је *Људевит Гај*, који кад је покретао „Илиризам", на једном мјесту овако вели:

„...у кога се сачувао чисти језик илирски, у кога обичаји; ко ли нам је понајвише гајио од кољена до кољена народне пјесме илирске? У сваком одговору наћи ћете Србље и Србство. Како дакле, да се препиремо, шта је код Србаљах, у којих од олтара до чобана ништа бити не може, што не би народно било; код Србаљах, од којих ми језик у свој мудрости и у свом богаству и обичаје у својој изворности учити морамо, ако хоћемо да илирски живот обновимо; код Србаљах, који су светињи свога Србства онај народни дух и оно родољубство уздржали, којим смо и ми (дакле Хрвати) у новије доба ради слоге пространим именом илирства новим животом ускрснули; код Србаљах, који су нам од старине све сачували, а којима ми мало или са свим ништа гледе самога народнога живота дати не можемо... Сав свијет знаде, да смо ми (т. ј. Гај и његова дружина) књижевност илирску подигли и увели; ну нама још нити из далекала није на ум пало икада тврдити да то није србски, већ илирски језик; паче поносимо се и хвалимо Богу Великоме, што ми Хрвати с браћом Србима сада[45]) један књижевни језик имамо".[46])

Најпослије мени није била намера писати опширну студију о језику српском на Порти у XV. и XVI. вијеку, но само у најкраћим потезима истаћи да се Турска поред турског, арапског и персиског језика служила и српским језиком и да је са сусједним јој државама у Европи служила српским језиком.

То, што сам мислио, ја сам овим чланчићем и доказао.

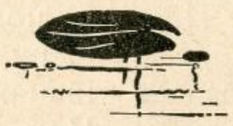

[44]) Курзив наш.

[45]) Дакле тек сада од кад је илиризам почет да се заводи Хрвати усвојише наш српски језик.

[46]) Види све ово у Гајевој Даници Хорватској, Славонској и Далматинској за год. 1846. број 31. страна 124.

Бој у Фундини

— из ратничких успомена војводе Илије Пламенца —

Било је то у љету године 1876., кад је рат отпочет и кад је један дио јужне војске црногорске опсједнуо град Медун, у коме се бијаше затворио један бимбаша са 3 топа и 400 низама. Са војском, која је држала у опсади Медун, те спријечавала да се истоме додаје икакве помоћи (било у храни, џебани или војсци) из Подгорице и држала фронт турској војсци, која је пошто по то од Подгорице хтјела да продре к Медуну и даље, — командовао је В. Пламенац и В. Марко Миљанов (овај потоњи као у своме родноме мјесту, но баш тијех дана био је јако оболио, те није могао имати удијела у овоме боју). — Други дио јужне војске — као што је познато — под командом Војводе Божа Петровића, налазио се у Пиперима и на оној страни ишчекивао непријатеља.

Војска у Кучима, на освитак боја у Фундини, састојала се из: 1 баталиона цеклинског, 1 бат. љуботинског, 1 бат. мартиничког, 1 бат. братоножићског и око 5 до 600 Кучa, који још тада нијесу били формирани у баталион; дакле свега око 3000 војника.

1. Августа, око 7 сати изјутра, крену је Мехмед паша са силном војском из Подгорице пут Куча, а за њима одмах на коњима велики тајин и џебана, што су намјеравали да унесу у Медун. Кад је В. Пламенац опазио толику силу, која је бројила преко 30000 војника, обазрео се на своју малену војшчицу и истој у име охрабрења рекао: „да их је мање, не бисмо имали што сјећи овога пута.“ А сам у себи тешко је сумњао да ће моћи шта учинити један на десетину. Ипак имајући у виду храброст и ријешење своје војске, није клонуо духом нити убрзао са распоредом својијех, догод Мехмед паша није превалио Какарицку гору, као најпрву косу која се из Ћемовског поља ка Кучима подиже. Тада је послао 3 батаљона, већи дио цеклинског, љуботински и братоножићски у прву линију, која се продужавала од спрема Медуна па на ј.-ист. неким висовима, што се налазе иза (погледом од Подгорице) и испод Хелма, највисочијег врха у тој околини, са задатком, да из сухомеђом ограђених шанчића дочекају чело непријатељске војске. Сам Војвода са осталијема (баталионом Мартинићским, Кучима и око 200 Цеклињана, које је био код себе задржао) чекао је добро прикривен са западне стране Медуна, како ће Турцима у своје вријеме ударити са лијевог бока и потиснути их од Медуна, а у сваком случају бити готов да притекне у помоћ првој линији.

Војска је турска слиједила напријед без икаквог устезања или двоумљења, да ће јој ико смјети на пут стати, те је тако једним доста широким фронтом, коме је средина од прилике на врх Хелма ходила, дошла и заузела тај врх са његовом источном и западном страном, гдје је — негдје око подне — дочекана са живом паљбом из позиција оних трију црногорских баталиона. Чела појединих одјељења турске војске ушанчили су се и отворили ватру на Црногорце, којих је све мање бивало ушљед изгибања а од никуд појачања, а Турцима све већа сила придолазила, тако, да је — поред све одлучне храбрости — готово десно крило наше војске (цеклински бата-

лион) већ почело изнемагати, пошто је на њега главна сила напала, будући оно најближе Медуну.

В. Пламенац, опазивши велику муку понајвише на десном крилу, као и на свој линији без разлике, а знајући за њихово одважно ријешење да неће нико да узмакне, пошље им одмах у појачање Куче, којима је много сметнула паљба с Медуна, да онако хитро полете у помоћ, као што је потреба захтијевала. Но та иста паљба допринијела је ратној срећи наше војске у првој линији тиме, што је ставила у забуну турску војску, која се усколеба од изненадне пуцњаве са стране и нагне к томе новоме правцу. У таквој забуни турској приспију и Кучи, преотму неке турске позиције с бока и оборе на Турке најбржу паљбу, а чим то осјете она друга три батаљиона — сви једанак, поменувши Бога а за Господара и Отаџбину полете на јуначки јуриш: они с чела, Кучи с лијевог бока, а В. Пламенац с осталијема (бат. мартинићским и су 200 Цеклињана), који су се постепено приближавали, у најзгоднијем тренутку и то баш онда, кад је црногорски јуриш показао почетак повољног успјеха, изненада — као гром из ведра неба — удари готово с леђа некијем турским колонама и проузрокује на тај начин велики неред у свој њиховој војсци. Ова није имала ни далеког појма о снази црногорској, него је много силнијом сматрала; те из те бојазни, а најодважније нападнути на свој линији, Турци окрену плећа и стану бјежати. Прве колоне ломиле су и у неред стављале позади стојеће, а Црногорци сустопице слиједећи нијесу им давали ни једнога слободног часа да се окрену и поуреде, него тијем витешким начином сва она силовита војска би сломљена и тјерана шачицом јунака опет до преко Какарицке горе, од куда је и дошла, падајући свијем путем као муве пред оштрицом црногорског јатагана све до мрклога мрака, када су их на конак справили.

У повратку логору, Црногорци су морали кроз мртве љешине турскијех војника, којих је тога дана толико оставило тудијен своје кости, да им се управо броја не знаде, али се рачуна, ако не више, око 7000 мртвијех, међу којима 6 бимбаша и преко 70 нижих официра. О броју рањених ни збора нема. Од стране црногорске пануло их је око 200 (да се стави округла цифра) мртвих и близу 300 рањених.

Пошто су се повратили на мјесто, одакле су оно у јутру посматрали силовиту Мехмедову војску, кад се бијаше отегнула пут Куча, са тога истога мјеста Црногорци стану сада расматрати бојиште и све што се на њему догодило, а Војвода са задовољством рече: „ето, хвала Богу и срећи Нашег Узвишеног Господара као и витешкој мишици вас Црногораца, обистини се она моја јутрошња, и у толико сам сада веселији у колико сам јутрос забринутији био!“

Иза тога слиједио је мирни но опрезни ноћни почивак иза тако срећног окршаја и тим начином заврши се славни бој у Фундини, који добива своје име по једноме селу, гдје је највише турских војника пануло.

Примједба. — Овдје се није улазило у излагање мањих потанкости, као: опис мјеста, на којима се бој у разним фазама развијао; истицање засебног јунаштва појединих одјељења или личних јунака панулих за крст часни и слободу златну, као и много других појединости, које би захтијевале много више времена и рада, него се имало за овај пут.

Француска Комедија

— Павле Поповић —

Сваком од наших читалаца без сумње је познато да је Француска Комедија прије кратког времена, и баш у тренутку кад је имала да послужи као једна од највећих умјетничких привлачности о свјетској парискоj изложби и да у њој фигурише као једна од највећих знаменитости француске културе; да је велимо то позориште, које је Дима *првим свјетским позориштем* називао, и које је одиста прво по времену као и прво по каквоћи — потпуно изгорјело, и да од оне цијеле величанствене зграде која је била свједок толиким литерарним догађајима, није остало ни камена на камену неоштећена.

Одиста је то била лијепа зграда. Посјетиоцу позоришта најмилије је било у ово позориште улазити. Мило му је било гледати и саму ону солидну квадратну зграду, ону чврсту, јаку и честу колонаду на којој су почивала три тешка камена спрата начичкана прозорима. А унутра? Да сте се у вече, пред представу, прогурали кроз ону гомилу продаваца који монотоно и са неким системом вичу имена вечерњих новина које продаjу, и да сте долазили до онијех ускијех врата која једина воде у први тријем самога дома, вас би дочекивале, одмах у том тријему, статуе Талме и Рашел, назначујући вам одмах да сте у дому глумачке умјетности. Пошље бисте пошли онијем широкијем степеницама, богатим ћилимима застртим које и десно и лијево воде у познату галерију биста. У овој галерији имали сте у мрамору умјетнички рађене ликове свијех главнијих француских драматичара тако да сте могли имати и уживање које човјек налази у салонима вајарства, и уживање да у успомени пређете цијелу француску драму од назад три вијека. Ту сте имали — да почнемо прво оним по чијем се имену каткад ово позориште и назива — биста Молиерову, и уз ову бисте Расина и Корнеља, а затим Лесажа и Маривоа, Дидроа и Бомаршеа и пуно других њихових млађих или старијих другова, све до оне велике класичне Удонове статуе Волтера према којој стоји малена биста Волтеровог можда најопаснијег противника Пирона. Па онда, даље, у другим одајама ове галерије, имали сте бисте Понсара, Балзака, Мисеа, Диме оца и других њихових другова, све до велике статуе Жоржа Санда, а силазећи низ степенице наилазили би на бисте Ожијера и Диме сина.

Да сте у дворану ушли, и, прије но што сједнете на мјесто с којега ћете представу гледати, да сте, за оно вријеме док продавци воћа и пића нуде своју робу на продају слично продавцима новина, прегледали цијелу дворану, вама би се ова већ на први поглед била јако допала. Све је у њој било пуно укуса, правилно и отмјено. Почевши од оног високог и маленог амфитеатра на којима су на класичним дневним представама били понајвише ђаци и други редовни посјетиоци, па редом све галерије са узаним ложама међу којима су се као ограде бијелили мраморни, често поређани стубови; и галерија прва без ових стубова и изнесена ванка као балкон а сакривајући под собом партерске ложе у које би долазили они што не желе бити виђени; па све до онијех снажнијех кариатида које држе на својим плећима оне ложе које су већ на позорници — све је то показивало правилан и елегантан стил и укус вијека у којем је ова зграда постала. Видјели бисте такође и нову завјесу, чувену гвождену завјесу која је нарочито ради спрјечавања пожара начињена а која овога пута, баш при пожару, није учинила своју дужност. И док бисте гледали ону дугу колонаду на завјеси насликану и пред колонадом шест биста највећих француских драматичара, или разгледали елегантну

публику која увијек готово препуни кућу, вас би из тога гледања, на једном са позорнице тргла три традиционална тешка ударца чекића, знак да почиње представа у дому Молиерову...

Али од цијеле ове монументалне зграде није ништа остало, многе од описанијех биста разбијене су или окрњене, архив позоришни пун драгоцјенијех докумената оштећен је и много је, необично много пропало у овом пожару, па чак ни животи људски нису били поштеђени. Наравно, мјере су предузете да се стање одмах поправи, спасавано је све што се могло, Комедија је прешла у друге зграде и давала представе у Опери и Одеону, одобрени су, невјероватном брзином и великом љубављу, кредити да се ново позориште зида, и ново ће позориште бити готово, како јављају, већ до љета тако да Комедија узмогне давати представе у својој кући за вријеме док траје изложба — али нема више дома који је био свједок цијелому развоју француске драме, нема дома у којему су се толике борбе литерарне водиле и пожар Француске Комедије остаје ипак ненакнадив губитак литерарни.

*

У Паризу, као донекле и у другим већим свјетским пријестоницама, има позоришта која дају н. пр. само водвиљ; других која су само за данашњу модерну драму; трећих у којима се могу гледати само мелодраме и слично; четвртих гдје су комади који потребују богат декор и сценерију и т. д. Свако од тих позоришта, има према роду драмском који је овако изабрао, и свој посебан карактер и свој посебан репертоар. Француска Комедија, на по се, има такође свој репертоар који се, у осталом, знатно уздиже над другим позориштима. Дајући половину недјељних представа новијој драми, она уступа, противно обичају већине да не речемо свих осталих позоришта, ону другу половину искључиво старијој драми и док од оне прве даје, за неколико мјесеци, само по један исти комад онако како то дају сва остала (а ова искључиво тако чине), дотле од ове друге може дати, за исто вријеме, један врло разноврстан преглед цијеле драмске књижевности (само француске, наравно) од назад три вијека. И тако Француска Комедија држи на свом зависти достојном репертоару све оно што је француска драма најбоље произвела од 17. вијека до данас; све оно што су најбољи умови од Молиера до Диме сина били кадри створити на овом пољу које изгледа да је остављено у наслијеђе највише Француском духу, на тој драми „која чини част француском духу а нема супарнице у другим земљама.“ И публика има у представама Комедије да ужива у урнецима свијех онијех чије је бисте у галерији биста видјела.

*

Не чини само драма част француском духу. Начин којим се она представља, потпуно је достојан ње саме. Колико год богатство репертоара, толико и изврсност глумачке игре чини углед Француске Комедије. Гледајте драме Диме сина у Француској Комедији; видите Вормса, Лебаржиа и гђу Барте кад играју, па ћете се зачудити оном разумијевању, оној прецизности, елеганцији, финоћи које су сасвим достојне одигранијех драма. Гледајте В. Ига и ону игру коју му позајмљују Муне Сили и Пол Муне, па ако волите поетичност и романтичност В. Ига, допашће вам се и игра глумачка која овим особинама потпуно одговара. Гледајте како Корнеља и Расина представљају Силвен и Ламбер син, па ће вам стихови ових поета изгледати много пунији и јачи у оној познатој изразној дикцији ових и свијех других чланова Комедије. Гледајте Решамберову у каквој комедији Маривоа, у оном китњастом и елегантном костиму Луја XV., па ћете уживати како то све иде фино, нијансовано, пикантно. А гледајте Молиера! Нека сте прочитали по неколико пута комедије његове, па кад видите како их играју Коклен млађи, Лелоар, Фероди, Три-

фије и Бер, изгледаће вам као да нов комад гледате: тако њихова игра допуни и карактерише комад, тако му дâ рељефа, живости и интереса! И не само то, него му да и карактер онога времена, даје приближну слику игре самога Молиера и његових сувременика. Јер игра Молиерових комада као и многих других комада из старог репертоара Комедије, у основи је истог карактера којега је била и у постанку свом, наравно обогаћена и допуњена једном множином живописних детаља и сретним наласцима у представљању које су све, послије Молиера, толики други талентовани глумци пронашли, и створили, на тај начин, ону чудну игру, изврсну по каквоћи а изразну по карактеру, којом се данас одликује представљање Молиерових комедија у овом дому његовом. Од Молиерова времена до данас, један исти типски начин игре преносио се с глумца на глумца с кољена на кољено, и одржао се, усавршен наравно, у главном до данас. Француска критика је чешће пута објашњавала историју тога пренашања, те *традиције*, и обиљежила глумце који су један другом, на тај начин, додавали буктињу из руке Молиерове у руке Феродијеве. Та је традиција, у осталом, један од највидњијих карактера Француске Комедије. Њоме је и учињено то да игра у Комедији остане типска и карактеристична и да, поред свијех новијех усавршавања и налазака, одржи своје прво, национално обиљежје. Њоме је (а у Комедији су сва средства употребљена да се традиције и карактер, што могу више, одрже) у исто доба створено од глумачке трупе у Комедији једно чврсто и компактно тијело, хомогено и хармонично, с јасно обиљеженим карактером и на здравој основи подигнуто, тијело којем нема равна међу осталим трупама и које никад неће изгубити ранг и важност, једанпут стечене...

И кад излазите из Француске Комедије, ви, гледајући на статуе Талме и Рашелове, видите доиста да су оне толики исти украс Комедије колико и оне бисте на првом спрату, и да слава оних горје одиста много дугује ваљаности овијех који су доље.

EGO

Аутобиографија Алфреда од Хеденстјерна

Дванаестога марта 1852. имађах први пут да отрпим међ нашом шведском нацијом особиту оскудицу у esprit d' arrangement. Дођох на овај грјешни свијет отприлике око доручка, у 10 сахати и 15 минути; али прије два сахата не добих ни најмање хране, јер дојиља бјеше најмљена тек у ово вријеме. Сам Бог нека ми опрости, што никако не знам, да ли је она носила народну ношњу!

Тада сам тежио потпуно девет фуната, дакле, према обичној цијени артије за паковање у Вексис бијах вриједан управо 45 пара.

Мој рођендан одликоваше се блиставим снијегом и јаком хладноћом; отуда, можда, моја наклоност бијелим плећима и студеном шампањцу.

Кад ми је било осам дана, крстише ме као Карла Јосифа Алфреда; и у овој прилици, у колико се ја сјећам, би први и пошљедњи пут у моме животу на моју личну употребу утрошена млака вода без икаквог спиритуозног додатка.

У опште, истиче се као нека заслуга, бити рођен од сиротих, али честитих родитеља.

Моји родитељи јесу племић Теодор од Хеденстјерна и његова жена Софија, рођена Берг. Свакојако да они не бјеху ни сиротнији, ни честитији од људи у опште; али им је, опет, врло жао било, да виде свога јединца гдје иде међу списатеље.

За вријеме првих година мога живота бијах једно веома лијепо и живахно дијете. Прво је од ових својстава с годинама, на жалост, ишчезло, док је друго прирасло.

А како ме отац за вријеме нашег живљења на нашем имању у сјеверној Шведској употребљавао да пазим на слуге — на дјевојке сам касније гледао сам од себе — то нисам имао никако прилике да уживам изврсну елементарну наставу, коју бадава даје шведска држава својој дјеци.

О овој настави доцније у толико мање имађах појма, кад се посветих трговању коња. Године 1880. продадох све моје коње, задржах само мога сиротога Пегаза, с којим, мислим, никад се не растајати. Потомке овога живинчета према времену и прилици радо отуђујем, а моји издавачи, господа Seligmann & Co. у Штокхолму, имају обичај да једног од множине њих пусте у слободу сваке године око Божића.

Кад ми је било четрдесет година, дође ми некако у главу, да ја ама баш ништа не знам, те се потрудих да научим бар што је најпотребније.

У исто вријеме почех да пишем за листове, и од тада ни једна недјеља да прође, а да ја не дам какав прилог за норвешке новине. Овамо — онамо ја сам био, било познат публици, било непознат, било под мојим или страним натписом, сарадник 37 новина и часописа.

Године 1889. бјеше ми понуђено од Аскела Форсберга, сопственика и шефа — редактера „Smalanposten“ једно мјесто у редакцији овога листа, чији сам ја сада ортак — сопственик.

Ја сам један од најбоље ожењених људи Шведске. Моја жена, Хилма Јахансон, која је само једно чедо наше сиромашне провинције, поклонила ми је, сем радости, и среће, и своје помоћи око мојих приповиједака, једнога сина, Сигмунда, који је исто тако живахан као његов отац, само што обећава бити много племенитији и уљуднији.

Поносим се најбољим здрављем, а не патим ни од гојења, ни од лупања срца нити, пак, од новчаника. И, најзад, надам се, да ћу још многе године свога здравља и живота увеселявати моје драге читаоце и читатељке.

Берлин, 1900. Пр. *Ђ. М.*

Мајоров коњ

— Alfred v. Hedenstjern —

У цијелој Шведској не бјеше ни бољег човјека, ни нежније породичне главе, ни племенитијег командира, од капетана и витеза Вазе ордена, Оскара од Себелшилда. Његова жена и дјеца вољаху га више но сви остали официри у регименти (с изузетком најстарије кћери, која у томе потајно претпостављаше потпоручика од Пфлацменфелда), а у чети његовој не бјеше ни једног војника, који би у рату се користио општим метежом, па да му просвира куршум кроз ребра.

Па, тако, дође једнога лијепога дана поштар, те послије њега Оскар од Себелшилда као без главе јурну кроз трпезарију у кујну и довикну својој жени, која се истом забављаше око неког лијепог кухања:

— Густава, данас нас је задесила велика срећа.

— Твоја пасианса довршена, драги старче? — упита домаћица.

— Лудост, нешто више!

— Позвани смо код генерала на ручак?

— Још више!

— Оскаре, да нисмо бар што год на лутрији добили?

— Густава, ти си мајорица!

— О, Боже мој, Оскаре! Ах, моја мама одмах је рекла, чим си ме запросио, а тата о томе није хтио ништа да зна: у Себелшилду скрива се нешто, он ће постати штабни официр! Да, то је она рекла!...

И новоиспечена мајорица загрли свога старца, тако да полети око његових ушију

брашно с њезине хаљине, и даде му један тако звонак пољубац, да људи напољу помислише, е прште нека бомба. Дјеци би усекнут нос, те они добише свечано допуштење, да тату пољубе и да му честитају. Служавке поклекнуше и рекоше, да сад баш морају да кажу „Ваша Милости.“

— Не, Грете и Лизо, — одби госпа Густава — та ми смо сви пред благим богом једнаки; па, дакле, зовите ме просто само „госпо мајорице!“ — и дирнута при том обриса очи окрајком од кецеље.

То бјеше прије подне. Кад, послије подне ето госпођице Аурелије Аквилине од Себелшилда, најстарије сестре мајорове, па срдачно загрли свога брата, пољуби га звонко у оба образа и удари га својом кесом гдје стајаху плетењаче по плећима, тако да затандркаше игле. Проли при том од узбуђења крупне сузе и узвикну:

— Оскаре! Оскаре, наши претци гледају с неба на тебе и радују се поштовању, које ти одајеш имену Себелшилда. За пошљедњих седамдесет и седам година нико се од Себелшилда није више уздигао, него до капетана, свештеника или судског писара, а ти си само мајор! Нека ти благи Бог да, да ту част дуго и дуго уживиш!... А сад, да ти се покаже, Оскаре, како се јако радује твојој срећи твоја стара сеја Аурелија, ево ти три стотине круна за једног јахаћег коња!

И она грчевито претураше у својој помпадури, и тек да доврши свој говор, а лице мајорово се наоблачи и руке му се опустише низ тијело:

— Буди Бог с нама! — узвикну он. — Та ја морам јахати! Ама, баш никад на то нисам помишљао, драга Аурелија!

— Тата ће да јаше! Тата ће да јаше!... Добићемо једног парипа, ура! — узвикиваху мали Себелшилдови и од радости заиграше у наоколо по соби.

— Онда нека ђаво носи мој мајорски петент! Ви ћете да видите, да је јахање моја несрећа!

— Лудост, Оскаре! То морају сви мајори, па, да како, да ћеш и ти то моћи. Зар не знаш, да си ти татину Зулејку јашио на Лениној свадби; а од тада једва да је четрдесет година!... рече тетка Аурелија.

Мајор јетко уздахну, захвали сестри на њезином новчаном поклону, па од тада, гледавши себе сваке ноћи у сну у гробу сломљених руку и ногу, прочитаваше у молитвенику молитве за све јахаће кандидате смрти на глас и побожно. —

Мјесец дана доцније отпутова мајор у пратњи своје кћери Гавриле и с три стотине круна тетка Аурелијиних у варош на марвени трг, да купи тамо једног коња за бој. Гаврила, пак, с тога, да пази на то, да јој не наговоре оца, да купи каквог одвећ жеравог коња, који би могао својим срчаним темпераментом отргнути породици потпору, а регименти њенога мајора. За кратко вријеме нађе се један вранац задовољавајуће висине, прилично мршав, али тако смјерног и привлачног за око изгледа, да се могаше мислити, да је одрастао у каквој поповској кући. Коњу бјеше десет година, а стајаше три стотине круна, што се баш како треба подудараше с поклоном тетка Аурелијиним. Би призван и један марвени љекар ради савјета. Али су људи ове врсте понајвише загонетни, тако да би сам Господ знао шта они мисле кад о коњима говоре. Елем, коњски љекар рече: „Коњу, прво, није десет, него најмање петнаест година; друго, има на предњој десној нози двије велике мртве кости; треће, тврдоглав је и, четврто, неко је нагризало јасала прве класе. Али, у осталом без махна!“

Коњ би, дакле, купљен, а тако и једно седло и потребна спрема. Мало за тим бјеше парип у гостионичарској штали Мајора од Себелшилда, гдје га госпођица Гаврила храњаше шећером, мрквама и сомуном.

Сјутра дан оде мајор у варошку касарну и на своју радост затече неколико старих другова из кадетског доба, који га позваше на доручак. Доручак школьака са шампањцем изазва знамениту промјену.

Господин мајор отпјева куплет из *Париског живота,* хоћаше Гаврилу пуншем полити и уштину слушкињу за образ. Па још, док је он иначе са страхом и трепетом изгледао тренутак кад ће на своме коњу за бој појахати на челу свога батаљона, би сад тако предузимљив, да хтједе с мјеста предузети једну шетњу јахањем. Гаврила од страха проли сузе.

— Драги, мили тата, не јашите прије на овом коњу, него кад одемо дома — мољаше она преклињући. — Мама треба да буде присутна, те да га може уздржати, ако се ражћипа.

— Драго дијете, — одговори мајор од Себелшилда достојанственом збиљом — војник, прије свега, мора мирно да гледа опасности у очи. Ако је живинче баш и плахо, тако ми Бога, ја ћу га и укротити. Дакле, не плачи више, дијете моје, ја сам већ купио себи чакшире за јахање и мамузе, и ма шта било да било, ја ћу јахати још данас прије подне.

Гаврила не би хтјела да види, како би јој отац био разнесен од копита дивљега коња. Клечећи на кољенима у својој соби у хотелу, преклињаше небо, да јој заштити оца при његовом смртоносном јахању, док, све слуге у гостионици помагаху мајору. Један држаше десну, други лијеву узенгију, трећи узде, а најснажнији латише се обију ногу мајорових, посадивши га уз један снажан усклик у седло. А вранац бјеше, одиста, неко изврсно живинче. Он пошета главном улицом врло лијепо и иђаше тако мирно, као ћаво при погребу своје старе мајке. Али на једанпут стаде пред врата једне велике куће, па ни да се макне даље. Мајор га удараше корбачем, али кљусе само окреташе главу и погледаше га као пребацујући му што. Мајор призиваше у помоћ све великодостојнике пакла, али живинче само што мрзовољно тресаше гриву. Најзад, изађе нека љепушкаста собарица и рече: „Господин државни савјетник није код куће.“

Тек што се уклони дјевојка, а вранац већ својевољно пође. Али при том не би послушан дизгинима, него настави пут како је он знао; па тек стаде пред једну другу кућу. Опет првашња промјена мисли између коња и јахача, опет ударци и нови узвици свих паклених силника, али опет и с првашњим доживљајем. Коњ се помаче с мјеста тек кад изађе неки послужнички дух те куће и кад рече: „Господин сресни капетан тек је око два сахата да се с њим говори.“ Послије овог примања к знању, коњина опет продужи пут. Мајор се хоћаше сад вратити у своју гостионицу, али његов коњ не бјеше те намјере. Он је то радио као по неком одређеном плану и мајор најзад мораде попустити, оставив њему „управљање.“ Те тако се задржаваху једно за другим пред двадесет и осам кућа. Задржавање пред разним вратима трајаше увијек толико, док не би когод изашао и с мајором што проговорио. Прије се не би макао коњ с мјеста. Послије двадесет и осмог увраћања окрену се он лијево и похита у најбржем касу кроз десне варошке вратнице.

— Уставите ми коња! Уставите ми коња, ја хоћу у моју гостионицу! — урлао је мајор. Људи по улицама гледаху га и само се смијаху, а за малочас нестаде и коња и јахача. Тек послије много сахата врати се мајор на једним колима, за која бјеше натраг привезан његов коњ. Гаврила полете своме оцу на груди и узвикну:

— Мили тата, зар си одиста још жив?!

— Одиста живим још, али сам купио коња неког мљекара — рече ражљућени и узбуђени мајор.

Пошто се мајор одљутио од своје прве страшне срџбе, ријеши, великодушно да опрости. Коњ бјеше иначе смјеран и наиван и не покушаваше силом се отрести свога јахача. Његова првашња каријера као мљекарског коња неће му ништа сметати на другом мјесту, гдје његов некдашњи газда нема муштерија за млијеко. Код куће он постаде љубимац цијеле породице. Шетао се слободно у наоколо по дворишту и јео је храну из дјечјих руку. Па још добро живинче није пуштало само

мајора, него и дјецу да се на њ посаде; а како га овдје ништа не подсјећаше на варошке муштерије, ишао је послушно куд се год хтјело.

У јесен бјеше маневра. Вранац бијаше обао и гојазан, а мајор је себи начинио нову униформу, те обоје сијаху као тек орибане цезве на сунцу. Све је ишло својим редовним ходом, све до оног тренутка, кад оно регимента треба да пође у маневру. Кад војници, спремни за марш, стадоше у врсте и редове, а пуковник, потпуковник, сви официри и мајор од Себелшилда на своје коње сједоше, отпочеше бандисти да свирају весели марш: „Ти си лудо, дијете моје!“ Ну, кад чу мајоров коњ прве тактове, нађули уши, испружи главу, захрже задовољно, издвоји се из реда и покаса на једно мјесто, гдје бјеше довољно простора за умјетничке комаде, да тим развесели гледаоце.

Сад почне једна несравњиво комична игра. Вранац најприје играше по такту музике, по том се поврати и направи красно дефиловање лијево и десно, а при том избациваше ноге као каква балетска играчица. Па се онда постави на задње ноге, балансова предњим ногама у наоколо у ваздуху, трчаше по том неколико минута шпанским касом, измјени овај галопом и сврши tour тиме, што клече пред пуковника и што великодушно притиште чело на земљу. Даље, играше још валцер, галоп-полку, кадрил и франсе, иђаше на задњим ногама и напријед и назад и стваpаше такве умјетничке комаде, да цијела регимента сасвим озбиљно мишљаше, да је у мајору и његовом коњу ђаво. Подофициpи и војници најприје угушиваху смијех, али кад видјеше пуковника и потпуковника гдје се смију и кад опазише, да се и други мајор и остали официри држе за трбухе и да су од смијеха готово модри у лицу, сложи се цијела регимента и смијаше се тако, да је све одјекивало у оближњој шуми и да су им телећаци на леђима све тандркали. А свирка непрестано свираше: „Ти си лудо, дијете моје!“ и вранац играше све даље и даље, и стваpаше такву игру, да му само бијела пјена одлијеташе. Несрећни мајор који већ одавно бјеше дизгине испустио, држаше се објема рукама за гриву и вапијућим гласом викаше:

— Господине пуковниче... о, господине пуковниче... ја... ја не могу више... о, сатано... опростите... то ми је смрт... придржите ме... Ссс, ссс, ссс... господине пуковниче... ја мислим, да је ђаво... помоћ!...

Музика свираше све даље: „Ти си лудо, дијете моје!“ а пуковник, сви официри, подофициpи, сеизи, значари и цијела регимента смијаху се до заноса.

На послијетку махну пуковник своме ађутанту, који прије служаше у коњици, а био је и у јахачкој школи и важио је као један познавалац коња првога реда:

— Господине потпоручиче, ви нам као прећашњи кавалериста можда можете рећи, шта је то с мајоровим коњем?

— Господине пуковниче, — бјеше одговор — по моме не мјеродавном мишљењу мора да је коњ провео своју младост у каквом циркусу, па је своје умјетничке комаде продуцирао по тој мелодији, коју музика сад свира!

— Та, до ђавола, бандисти, престаните са свирком! — викну пуковник. — Мајор може још од тога и смрт добити!

Тек што су свирачи инштpументе с уста макли, а вранац стаде као какво јагње, док му зној цураше низ стране.

Мајор од Себелшилда доби дуже одсуство, да се опорави од вјежбања у игрању, које је још дуго у свима чланковима траг оставило. Али његов коњ не дође више никако на маневру, те кад би доцније међу официpима дошао говор на коње у опште, а особито на вранца мајора од Себелшилда, рекло би се: „Е то бјеше славан коњ! Ама га његова богата искуства у животу учинише сасвим неподесним за једног остаријег пјешадијског официра, а оца једне породице.“

Берлин, 1900. *Ђорђе Миловановић.*

Убица

— Ernst von Wildenbruch —

„Да ли ме већ гоне?“

Пјешачио је по суром од прашине путу, погледајући и ослушкујући десно и лијево. Није се осврtao; видио би му лице кад би ко за њиме ишао, а он је хтио, тако је и изгледало, то да избјегне. Мјесто очију служио се ушима које изгледаху одвојене од главе, велике, гломазне, заокругљене на дȕж, као спроводник звука. Непрестано је ишао, тешким, неодмјереним кораком, даље, све даље; обућа му бијаше сва у прашини. Није корачао као што ходе људи у шеталишту, није ни као човјек који иде послом, него као да има нешто за њиме од чега би хтио да се уклони, брзо, брзо, те да се између њих створи толики простор да оно остане тамо гдје је, да му не може устопце ићи.

Наједанпут сврну с пута. Десно, на ивици шанца што је поред пута, бијаше велико дрво, храст. На мах се обрете иза тога дрвета, па се приљуби уз њега.

Није паметно учинио што је прискочио дрвету; јер ако заиста ко иде за њиме и посматра га, могао би што посумњати. Тако је он мислио. Даље није могао издржати, сувише је јак био притисак нагона, морао се осврнути. Погледа око себе. С пламтећим, испитујућим очима гледао је иза дрвета дуж пута којим је прошао. Одахну, не види живе душе. Нема човјека на путу, нема га ни на околним пољима. Прислушкује, ни одкуд се глас не чује. Све још спава, јер је била рâна зора. Љетно јутро, небо натмурено, облачно, хладовито.

Могао би на тренут отпочинути. Потребан му је био мали одмор, толики је пут прешао. Тамо, гдје се сура пара уздигла, као огромно, оловне боје кубе, тамо је велики град из кога је сад дошао. Двије миље је далеко од града, између предграђа и сȇла што га окружавају. А ишао је брзо. Наслони тијело на храст, мршаво, младићско тијело, уз које се бијаше прилијепио капут, ушљед зноја који је цурио низ тијело. Скиде капу с главе па превуче руком по коси; вода је млазила по прстима и капала на оковратник, као да је мокар сунђер циједио.

Држећи капу у руци, прљав, изношен шешир, мислио је: Куда ћу сад?

Пут је водио у шуму; још пола часа имао би ићи до ње. То је сад била његова циљ. Кад би већ био у шуми! Прикрио би се у густо шибље, био би за неко вријеме осигуран. За неко вријеме — јер је извјесно да ће се потјера за неколико часова кренути.

Да ли су је већ нашли, ону старицу, што тамо у великом граду, лежи удављена у својој постељи?

Вјероватно. Ако су је нашли, да ли знаду ко је старицу удавио. Становао је код ње један младић, само за преноћиште, а њега је данас у зору нестало, дакле он је. — Нехотице ослушкиваше опет у правцу ка граду. Не чује ли се отуд потмуло хржање? Не чују ли се опет измијешани гласови? Звека сабаља? Топот коња коњичке жандармерије!

Не, ништа се не миче, не чује се никакав глас.

Још је у добитку, још је сигуран — осмјејак му пређе преко лица, голобрадог, наказног, прљаво-блиједог лица.

Може бити да је још нису нашли. У оној великој кући нико се не брине за усамљену старицу. Може бити да ће проћи неколико дана док примјете да је нема. Онда ће пробити врата, која нико није отварао, и — онда ће је наћи.

Међу тим он ће далеко бити од тога мјеста. Сад има новаца. Истина, толико нема колико је очекивао. Та није још ни избројао колико има! Само што је турио руку у разбијени орман и дочепао чарапу, у коју је старица склањала своју у-

штеђевину — страшно је то било, сâм са старицом у полумрачној одаји.

Јако притиште руком џеп на прсима — је ли ту? Да, осјетио је нешто тврдо — ту је. Кад буде у шуми, на миру, бројаће; сад још не. Сад само даље, у шуму! Кад би тамо био, све би било добро. Дакле напријед!

И пође даље; али сад није ишао средином пута, него по ивици шанца. Не појимаше како је могао бити тако непажљив да иде средином пута. И све је брже корачао, а са сваким се кораком даље увеличавао страх који га је давио. Да, страх га угушиваше. Чинило му се као да се шума удаљава од њега, не може да јој се приближи, па га обузе очајање, хтједе на глас да вапије. Али стиште зубе — само тако што не!

Од прилике још стотину корака требало му је ићи до шуме — па поче трчати. Увидио је да је погрјешку учинио, да је то лудо, али није могао друкчије, морао је трчати. Чинило му се као да га нечија рука гура напријед. Још један скок, па је стигао на границу шуме. Пружи руку и дохвати прво дрво које ту бијаше; учини му се као да му је оно пријатељ, спаситељ, па му се приљуби — сад је у шуми.

Задихао се од трчања. Уста му бијаху отворена, отимао се за ваздух, као утопљеник кад избије на површину воде. Учини неколико корака у страну, у шибљик — и опет застаде. Осврте се. Не може га нико с поља видити. Могу сад доћи, пјешке, на колима или коњима, он је прикривен. Он је био осигуран, спасен. Спасен! С обема рукама обгрли чворновито дрво иза кога се бијаше сакрио; обузе га некаква помамна радост; узвик радости отимаше му се из задиханих груди.

Најзад дође себи. Сад опет даље у шуму, лијево од пута, јер је град с десне стране. Опет га обузе страх, баш је десно од пута ушао у шуму. Мора дакле још један пут изићи на пут, мора прећи на ону другу страну. То је зло; али бити мора. Срце му је обамрло кад је оставио мјесто гдје се бијаше прикрио, одвуче се до шанца. Мотрио је пажљиво десно и лијево, не би ли кога угледао. Нема никог. Погнуте главе чисто прескочи пут, као ласица кад из једне ускочи у другу рупу. На оној страни опет застане, ослушкујући десно и лијево. Да ли га је ко видио? Није. Срећно је прешао. Све је добро — Бог га не оставља. Кад је то помислио, учини му се, као да му низ леђа циједе сунђер, натопљен хладном водом, те млазеви ледене воде полако цуре по ртењачи. Бог —? којешта — нема Бога. То је недавно читао кад се, љенивац, по граду шуњао. На једној клупи нашао је неколико листова, ко зна из какве књиге, па тамо је читао да је лудорија све што се о Богу прича, да су то измислили попови угађајући богаташима, да плаше сиротињу и да вуку за собом незналице као малу дјецу.

Одахну. Људи који пишу ствари што послије печатају, морају то знати боље од њега. Нема Бога, и то је добро.

Умирен, могао је даље ићи, што је и учинио. Пут му оста иза леђа, а он се губио све даље, у шуми, која му се учини бескрајном.

Никад није био у шуми. Није умио ни дрвета разликовати. То се не учи на каменим улицама, гдје је он одрастао. Чинило му се као да га окружава нов свијет. Све му ја било непознато; али лијепо. Што је даље ишао, све је више осјећао да је у шуми заиста врло лијепо. Лијепо и пријатно. Осјећао се као гост у богатог човјека; у богаташа који пролазећем отвара своје дворе, говорећи: Уђи, уђи слободно, јер га овдје неће питати јеси ли богат или сирома, уђи само.

Ишао је по земљи што је под шумом, по земљи мекој, маховином покривеној, каква и треба да је за његове уморне ноге. Па како се боље ходи по тој земљи, боље него по каменој облози градских улица! А ваздух му лелујаше око главе и освјежаваше је, пун мириса од биља. Диван ли

је! Над главом распростре се гране, нагнуте једне према другој, као да хоће да га заштите, да га сакрију. Пријатно му је; тако добро никад се до сад није осјећао, јер му живот бијаше мученички, напаћен је био од рђавог поступања људи с њиме. Данас се осјећао као да први пут добро поступају с човјеком који је чедо градских улица. Био је потпуно задовољан, не знајући зашто — хтједе се гласно смијати од задовољства. Али је прогутао смијех; јер у томе тренутку поче вјетар дувати, проламајући се кроз гору. Нехотице застаде. Тако што није никад чуо, такав потмуо, чудноват тон. Као дијете бивао је у цркви и чуо оргуљу како хуче — ово сад бијаше нешто сасвим друго, много снажније од потмулог гласа оргуље.

И док је тако стојао и ослушкивао, догодило се нешто од чега се уплашио: тамо, на стотину корака даље, појави се у шуми мрка животиња која је имала четири танке ноге.

Срна!

За мало што није јаукнуо. У граду, у трговачким излозима, виђао је да висе мртве срне — ова овдје бијаше жива, и он је живу први пут види! Као да је какво чудо преживио — направи се мањи од маковог зрна. А срна је њушкала по ваздуху па окрете главу њему и погледа га право у лице великим, мрким, испитујућим очима, па одмахну главом и једним скоком нестаде је у жбуну.

Он продужи пут. Дође му жао што је срна побјегла; није се требала бојати, он јој ништа не би учинио Али му поглед срнин не избијаше из памети. Како га је оно погледала, испитујућим погледом, пуним изненађења, као да га је хтјела упитати: ко си ти и што си дошао овдје?! Па онда како оно одмахну главом и побјеже! Да ли срне увијек тако чине прије него што ће побјећи? Или је за то тако учинила што је њега видила? Којешта. —

Али је доиста изгледало као да се срна згрозила кад га је видила, и као да му је хтјела рећи: Знам ко си —

Отежа му глава од тих чудноватих мисли, па клону на прса. Није ни гледао куда иде, а наједанпут као да му нечија рука свали капу с главе. Престрави се и одскочи у страну, погледа на више — наишао бијаше на једну грану. Није се требао уплашити; али је дрхтао од страха као прут кад се саже да дохвати капу. Ријеши да одсад боље пази, па оде даље, све дубље у шуму.

Већ је неколико часова у шуми; јутро је превалило, десети је час прије подне. Сад су сви на ногама, тамо на пољима и на путу. Опет застаде ослушкујући. Да ли се чују? Не. Човјечји глас не допираше до њега; само шумско затишје бијаше око њега и над његовом главом, затишје које изгледаше као дихање из каквих огромних прсију или као струја повјетарца.

Али вјетар отпоче дувати све јаче. Сигурно је долазио с југа, или је био југозападни вјетар, јер бијаше топао као да је долазио из загријане пећи. Облаци, што у јутро покриваху небо, бијаху се растурили; сунце је пекло врхове дрвета и продираше између њихових стабала. Настаде жега, а при томе и таласасто земљиште. Мучно му је било савладати један брежуљак, што се попријеко издигао у шуми, купао се у зноју пењући се по њему. Кад се попе, угледа преко долине други, још већи брежуљак, па иза њега трећи и четврти. Бијаше се већ задихао, а и жеђ га је јако морила. Глад није осјећао. То је добро, јер гдје би могао добити што за јело? Новаца је имао; али кад би хтио што купити, морао би ићи људима. Не хтједе о томе ни мислити. У вече, кад се сасвим смркне, може изићи из шуме и отићи у село. Али до мрака не смије шуму остављати, само не из шуме.

Једва се докотура до пошљеднјег и најстрменитијег виса, и ту је чуо што га је блаженим учинило: жубор потока. Вода! На висоравну, где се сад попео, наиђе на извор из кога се провлачила вода као сребрн конац. Баци се колики је дуг на

земљу, па стаде пити као дивља животиња. Све загријано лице замочи у извор, а толико бијаше зинуо да му се вода сливала у грло. Најзад устаде с осјећајем засићеног прохтјева. Као да се поново родио!

Сад је тек разгледао околину. Сигурно је достигао највишу тачку шуме. Налазио се на вису који бијаше травом обрастао, а мало дрвета на њему. Ниже од виса видјела се широка долина, окружена опет висовима. Од тих висова пружао се један у долину, баш према њему, висине од прилике као онај на коме је он био, а само по гдје-гдје покривен шибљем и трњем. То је било, колико је он могао видити, једино голо мјесто у шуми. Све остало бијаше обрасло густом гором. И долина, преко које је гледао, била је шумом покривена те изгледаше као зелено море. За њиме дебела хладовина, из које је сад дошао, а даље висови опет шумом покривени оздо до гори.

Стојао је и непрестано гледао око себе. Ту му се допало, лијепо је. Вјетар га, додирујући вис, надахњиваше и освјежаваше. Ту ће се дакле одморити.

У хладовини једног грма опружи се на земљу. Како га је лијепо земља прихватила, како му бијаше пријатно, меко, топло! Уз то мирис од свију могућих трава и пољског цвијећа — загњури се у траву ваљао се и пружао по њој, обузе га задовољство као никад до сад. Сад је могао пребројати новац, да види шта је управо и колико приграбио. Тури руку у џеп; али кад је осјетио вунену чарапу, нагло извуче руку и спусти је на кољено. Незгодно му је било да извади ту ствар. Ни сâм није знао зашто; али је осјећао да се нешто противи томе. Мало се размисли. Лудорија, којешта! Једанпут мора пребројати, а овдје га нико не види. Нико? Нехотице баци поглед на све стране — не — нема живе душе.

Дакле на посао! Опет тури руку у џеп — и сад извуче ону ствар. Стара, сура, вунена чарапа, на горњем крају концем завезана, пуна новаца. Брзо прекиде конац, изручи у капу све из чарапе и не гледајући шта је, клекну и објема рукама згужва чарапу у колут те је свом снагом баци с ивице виса у долину. Није видио гдје је пала, не хтједе гледати за њоме. Нека падне гдје хоће, само да је он више не види, никад више!

Није много снаге утрошио бацајући чарапу, за то се није морао тјелесно напрезати, па опет му жиле на слијепим очима одскакиваху од узрујане крви; морао је неко вријеме мирно одлежати, јер се осјећао сасвим изнурен.

Најзад привуче капу себи и погледа у њу.

Гомила од дваестину талира бијаше у њој, два златника по двадесет и један од десет марака. То је све. Зар старица није више уштедила? Али је било више него што је он досад имао и на гомили видио.

Узе метал у руку, мјерио му је тежину, па онда га стиште у руци, отвори је и гледаше како се златни новац сија на сунцу. Наједанпут грчевито стиште новац у руци и погледа у поље — учинило му се да га ко гледа. Нема никог живог осим њега. Али се њему привиђало да је неко у близини, и тај га осјећај не остављаше. Као да је нешто присутно — нешто нијемо, непомично, што је непрестано у њега гледало, што је све видило, што је умотрило сваки његов покрет, што је знало шта он мисли и шта осјећа.

Осврtао се десно и лијево, за собом, гледаше више главе, у гране грмова под којима је лежао — ништа не чује, никог не види. Глупо би било бојати се.

Али му огади новац, па га баци поред себе на земљу и покри капом. Сад му се учини да се ослободи великог терета. Испружи се на траву. Подне је, вјетар попустио, жега љетњег дана притискиваше земљу.

Наиђе умор, очи му се склапаху. Трже се — да заспи? Ко зна шта му се може догодити у спавању! Али ништа не помаже. Удови му отежали као олово, зу-

јање инсеката дјејствоваше на њега као пјесма која успављује. Глава му клону на траву — заспа.

Да ли је што сањао? Да ли га у сну какав терет притискиваше? Био је узнемирен и у спавању, удови му се трзаху, лице му показиваше грчевите покрете.

Пошље једног часа пробуди се с узвиком ужаса. Причуло му се да га неко по имену зове, не човјечјим тоном него чудноватим, јаким, страховитим гласом. То је тако јасно чуо, да је скочио и узвикнуо: Ево ме! Али кад је очима потражио званика, видио је да никог не бијаше у близини његовој.

Да ли је истина то сањао? Или је то било само уображење? Сан га бијаше толико занио, да је сад осјетио потребу да размисли о свему што се с њиме догодило, и како је он то дошао у шуму, гдје се сад налази. Уз то је осјећао као да му нечија рука хоће срце да смрви; осјећај самртничког страха, укочености, као да се налази нешто страшно близу њега, за њиме, над њиме, на све стране, па га посматра, ослушкује, забрањује му да се креће. Колјена му дрхтаху; није имао смјелости ни да коракне, па се приљуби дрвету испод кога је лежао.

То је било мјесто које му се мало прије тако допало; то је она шума која га је милостиво примила и заштитила. Али му је сад све то друкчије изгледало, све се преокренуло.

Вјетар отпоче дувати с двојном јачином. Нема ни једног облака на небу; небо је изгледало као огроман штит од блијештећег метала. А вјетар је дувао и покретао шуму, изгледа као да је жива! Тамо, на вису, савијаху се гране и лишће је треперило, као да је вис чело, а гране с лишћем да су коса што га покрива. Да, изгледало је као да се и висови покрећу, зловољни, дивљи.

А вјетар је дувао њему у лице, те се врхови дрвета савијаху у правцу ка вису на коме је он стојао; сви, као да су у договору, једноврсно се савијају и усправљају, и опет се савијају у истом правцу, као да показују на вис, на тај вис на коме је он стојао. И не само врхови оних тамо дрвета, него и ових у његовој близини то исто чине. Неколико корака од њега, ту на вису, бијаше велики грм чије се стабло издвајало у двије снажне гране. Кад га вјетар дохвати, те се гране савијају као двије руке, и тако се савијају као да би хтјеле њега обухватити. Није то била обмана, него се те гране пружаху и савијаху баш према њему. Грм је стењао под снажним притиском вјетра, али тако, као да је давао од себе глас: Ту—ту—ту.

Незгодно му је било, врло незгодно, па хтједе отићи с виса. Али куда? Натраг? Одкуд је дошао? Онда би пао гониоцима у руке. Дакле даље? У долину? Надвири се преко ивице виса — долина је изгледала као узрујано море и као урликање допираше до њега хучање вјетра.

То је било најгоре, то непрестано и страховито хучање вјетра, који се претворио у непогоду. Као да је ускипјела жуч овладала природом! Мало прије не бијаше те жестине — зашто је сад наступила?

Гледајући тако у долину, у незнању шта да чини, гледајући како се врхови дрвета туку међу собом, ударају један у другог и један преко другог, примјети убица и био је оштроуман, нешто чудновато. Вјетар је носио, а врхови дрвета прихваћаху па одбациваху једну ствар која очито није шуми припадала, није била откинути лист, не бијаше ни отргнута гранчица, него некаква сура ствар која је најприје изгледала као пруга, па се онда умотала у колут, па опет — ох, то је сура, вунена чарапа коју је он бацио а није видио гдје је пала. Тамо је дакле пала, тамо доли наврх грма, па је шума неће, силом је баца од себе. За то је једно дрво бацало чарапу другом, па оно је одбаци трећем, а треће је одгурне од себе и тако је ишло даље, све даље, све с већом жестином, с потмулом хуком, као прилив воде која упорно надолази, расте, јер су јој ставили препрјеку

коју она неће, али не може да је савлада, као да је отровна ствар.

И опет осјети онај сунђер на својим леђима, и како млази хладна вода низ ртењачу — он је шуму отровао! Са суром чарапом убијене старице, с гадном вуненом чарапом, он је шуму оскрнавио, осрамотио! отровао! Не само с чарапом, него је и он собом шуму отровао!

У јутру кад је ступио у шуму, она није знала ко је он; за то га је онако лијепо примила, прикрила и заштитила. Сад је шума сазнала ко је и одкуд је дошао, и за то она срчба! За то су грмови на њега показивали, сваки за себе и сви заједно. То што је чуо, није било несвјесно хучање вјетра, то бијаху гласови, узвици! Једно је дрво довикивало другом, а друго трећем и све даље: Убица! Убица! Убица!

Да ли је заиста тако било? Је ли он то заиста чуо? — Да, да, тако је било, чуо је — глава му клону, зној је капао с чела његова — јасно је разумио.

Шума није била без свијести и разума, није то био дио земље шумом покривене, као што је он мислио, него је ствар која мисли, осјећа, ужасна ствар!

Зар није могао раније примјетити што сад тако јасно види? Та ова шума има лице, огромно, страховито лице! Ено тамо, према њему, колики је нос у шуме! А чело јој набрано, с обе стране широки образи с дугом, усколебаном брадом!

Али очи, очи!

Гдје су јој очи? Тражио их је и не видје их. То је страшно, не може да види очи у шуме! А осјећао је да их она има, да, осјећао је; оне су ту, али не може да каже гдје су. За то му је немогуће сакрити се од њих!

А оне упрле поглед у њега, па га пробадају. Сад сазнаде шта је оно било, оно нешто, што га је непомично и нечујно посматрало кад је новац бројао. То бијаху ове страховите очи које не може да види, а које су ето ту, опет га гледају, укоченим погледом, ни да трену, па продиру погледом у његову унутрашњост и читају тамо као у отвореној књизи.

Даље није могао издржати; чинило му се, да су га те очи приковале за грм. Пређе на другу страну грма, па се сакри иза њега — ништа не помаже. Оптрчао је дрво, једанпут, двапут, трипут, као полудјели, док му се не заврти у глави, ноге га издадоше, посрну и стропошта се на земљу, па је притиште лицем, а рукама заклопи уши, да ништа не чује, да не види ништа!

Али као да је шума примјетила да се он крије од ње. С десетоструком жестином подиже се хука са свију страна, па уз његове уши, уз саме његове уши проламаше се глас грма који се крхао: Ту — ту — ту.

Скочи; лице му добило други вид, развукло се па је мртвачки блиједо; уста отворена, а из њих избијаше пјена. У општој хуци стаде и он урликати, али крештећим, човјечјим гласом: Убица! Убица! Убица!

Скиде капут па га баци на земљу. Више главе, могао је руком дохватити, пружала се грана права као руда. Он узе кајиш с којим је био опасан — и —

*

Пошље осам дана донијеле су новине вијест: да је пронађен убица оне старице, коју су нашли удављену у постељи. — У шуми, пет миља далеко од мјеста злочина, нашли су га објешеног о једно дрво. Шумар је наишао на његово мртво тијело.

Земаљски суд није више био потребан.

Б-ски.

Оцјене и прикази

Реформа Календара.

Написао Максим Трпковић, професор Гимназије Краља Александра I. Београд, 1900. Цена 0,50 дин.

Питање о реформи календара, питање и црквено и свјетско, већ је поодавна предмет претреса код Источних Хришћана. Важност овога питања и код нас је схваћена у свој тежини и величини значаја, но писци који су покушавали да ту реформу изведу, нису полазили од солидне научне основе, те њихови аматерски покушаји добијају често врло наиван карактер. Они имају бар ту добру страну, што су узели на се да ово питање створе популарнијим, те да се увиди како се могу претресати и поправљати грјешке Никејскога Сабора, па да хришћанска вјера, а на по се православна, не претрпе уштрба у своме високоме значају.

Једини рад, који се оснива на поучном темељу, и у коме се ипак приступило у строгој побожности православног Хришћанина, јесте рад г. проф. Трпковића.

Ми ћемо у кратким потезима изнијети садржину његову, истичући поглавито она факта, којима се ова реформа хоће да изведе.

Календар којим се ми служимо, као и сви Источни Хришћани, зове се Јулијански, по имену римског цара Јулија, који установи овај календар 45 год. прије Христа. Рачунање године почето је првом младином по зимској краткодневици, а то је било 1 јануара, те године, те се тај дан утврди као почетак свакој потоњој години. Том се приликом утврди и почетак и трајање појединих годишњих доба. По томе календару година износи 365 дана 5 час. 48 минута и 48 секунада, то је јулијанска година дужа за 11 минута и 12 секунада. Та малена разлика, из године у годину постаје знатнијом, тако да ове године равнодневица пада 8 марта у 4 часа изјутра, и то за 15 дана 3 часа и 4 минута раније од равнодневице која је била у години увођења календара 23 марта у 7 часова и 4 минута. Према тој разлици може се израчунати да ће наступити година у којој ће почетак пролећа пасти у сред зиме и таква, у којој ће пролеће почети у почетку зиме.

Овај су календар доцније примили сви Хришћани, и по њему утврдили непокретне празнике. Кад би година била тачно прорачуната, ти би празници требали падати у одређено доба годишње. Покретни пак празници сви се управљају према Ускрсу, који се креће између 22 марта и 25 априла. Ова граница изазива неслагање са природним појавама, а пошто често Ускрс пада и послије другог пуног мјесеца иза равнодневице, те му границе нису сталне, — гријеши се дакло о црквене одредбе.

Како су први Хришћани били Јевреји, они су празновали свој празник Хришћанске Пасхе и даље, и то доцније у спомен Христовог ускрснућа, а по њима и остали Хришћани празновали су тај дан у исту сврху. Доцније се, из знатних разлога, одвоји прослављање Ускрса од прослављања Пасхе, али се сви Хришћани не сложише у дану прослављања његова. То је размимоилажење трајало до 325 год., до Никејског Сабора, на коме се утврди за све Хришћане, да празнују Ускрс у недјељу, која дође послије пролећне равнодневице, а послије четрнаест дана од прве младине мјесечеве. Од тада је дан Ускрса одређивала Александриска црква. Доцније, по Пасхалији од Дионисија Малога, Ускрс се јавља истим редом и у исте датуме, као у тој дионисијској периоди од 532 године. Ова заједничка Пасхалија, по којој ми и данас празнујемо, трајала је све до Грегоријанске реформе.

По Грегоријанској реформи, од 1582 год., поправљена година износи 365 дана 5 часова 49 минута и 12 секунада. Дужа је дакле од тропске за 24 секунде.

Овај календар нису примили народи источно-православне вјере. Има томе више узрока, али свакојако отпада она главна

замјерка западне цркве, да источно-православна црква избјегава грегоријанску реформу бојећи се вјерскога престижа; она је избјегава као такође нетачну, а пристаје на тачну реформу на основи науке а у духу црквенога значаја.

Једну такву реформу предлаже г. проф. Трпковић.

Изнесена разлика између јулијанске и тропске године у циклусу од 900 јулијанских година укупно износи тачно *седам* дана разлике. Треба избацити тих седам дана, претварајући седам преступних година у просте. Да би у томе било правилности, он узима девет година, што завршују девет вијекова, које су преступне, јер су дјељиве са 4, без остатка.

Седам дана ће се избацити, ако се седам од њих претворе у просте. Двије које ће остати као преступне, биће оне, које подијељене бројем 9 дају остатак *0* или *4*. Овако добијена година потпуно се поклапа са тропском.

Питање је још: у које ће се првобитно стање довести овако тачна година?

Ако хоћемо у оно стање, у коме је била у времену Христова рођења, онда се морају одједном прескочити петнаест дана, а ако хоћемо годину Никејскога Сабора (325 г.), онда треба избацити тринаест дана, узимајући тада, у оба случаја, и одређене равнодневице. Услијед правилности равнодневичне периоде, новосастављена Пасхалија била би стална за вјечита времена. Нова правила за одредбу Ускрса такође би завела сталност на вијеки. Лако је извести и правила за све оно што је у вези с овим питањем: круг сунца и круг мјесеца, верификацију датума и т. д. Г. професор обећава да ће све ове рачунске ствари и таблице, које је у главном и израдио, изнијети доцније, ако потреба захтје.

Питање о реформи календара званично је примљено у Русији, гдје нарочити стручњачки одбор поодавна ради на њему. Још нема ничега позитивнога о каквом одређеном резултату њиховога рада. Гдје које новине изнесу, с времена на вријеме, што шта из тог њиховог дјелања. У додатку овој књизи, налази се трезвена критика и разложан претрес тих руских пројеката, с претпоставком да су они збиља такви. Ту се јасно увиђа, да је пројекат г. проф. Трпковића куд и камо тачнији и рационалнији.

Пенсиони пуковник г. Узун-Мирковић, кога је аматерство веома упутило у саму ствар, у своме приказу ове реформе одвећ је одушевљен за њу, и већ проглашава г. проф. Трпковића за знаменитог реформатора, који превазилази Сосигена и остале.

Ми не знамо да ли ће руски одбор бити у прилици да расмотри овај предлог г. проф. Трпковића, али свакојако: овако брижљиво и стручно простудована ствар која тако много обећава резултатима фрапантним и тачним, има права да постане ствар претреса у томе стручном одбору.

Биоград.

Бор. Поповић

Извештај

о раду Српске Краљевске Академије у 1899. години.

Из овог извештаја доносимо ове податке: — *Рад у самој Академији.* — „Срп. Краљ. Академија имала је 50 које стручних, које заједничких, предсједничких и пуних академијских скупова.

а) *Академија природних наука* имала је 8 скупова, а примила је ове радове: 1. од академика С. М. Лозанића расправу *Хемијске комбинације*, која ће се објавити у 59. *Гласу*; 2. од академика Др. Ј. Цвијића расправу *Карстна поља западне Босне и Херцеговине*, која ће се штампати такође у 59 *Гласу*; 3. од дописника Сп. Брусине *Иконографију неогенске малаколошке фауне;* дјело се ово није могло штампати због недовољних средстава; 4. од пок. Dr. Радм. Лазаревића приложак српској фауни *До сад опажена варирања неколико наших лепидоптера*, штампан у 57. *Гласу*; 5. од гимн. професора Жив. Јуришића *Прилог за флору маховина у Србији*; 6. од Мил. Симића чланак *О маховинама у краљевини Србији*; 7. од Николе Ранојевића чланак *Прилог флори глива у Србији;* сва три ова прилога биће објављена у 35 *Споменику* Академијину; још су примљене и дате академицима на оцјену расправе: 8. од Др. Богдана Гавриловића: *О тежинама алгебарских склопова* и *О аналитичким изразима неких функција*; 9. од проф. П. С. Павловића: *Форамиифери у друго-медитеранским слојевима у Србији*; сем тога је ова академија: 10 примила и за проглашење нових академика Др. Ј. Цвијића и Др. Мих. Петровића одобрила приступне им академске расправе, које су

читане на свечаним скуповима Срп. Кр. Академије 2. и 9. јануара ове године. Још су овој Академији била упућена на оцјену два прилога (један из ботаничке и један из физиолошке научне области), која нису могла бити примљена за Академијина издања.

б) *Академија филозофских наука* имала је у прошастој години четири своја и два с академијом друштвених наука заједничка скупа; у круг рада ове академије иду: 1. прикупљање и спремање грађе за велики Академијин Речник књижевнога језика српскога; 2. прикупљање грађе и припрема за издање новога Зборника српских народних пјесама; 3. расправе професора А. Гавриловића: *Истор. сећања у нашим нар. песмама о Крал. Марку* и *Први лиричари и естетичари у новој српској књижевности*, од којих је прва примљена да се штампа у 58. *Гласу*, а друга је на оцјени у једног академика; 4. књижевника Н. С. Петровића из Женеве, спис *Покушај за франц. библиографију о Србима и Хрватима*, који се већ штампа као засебно издање Академијино; 5. прихваћена је и г. министру просвјете и црквених послова препоручена понуда преч. проф. Јаше Продановића и проф. припр. Драг. Костића: да се, под надзором ове Академије, израде и о државном трошку штампају *Допуне српској библиографији*. Ни ова Академија није могла примити за своја издања једну расправу (из области класичне филологије).

в) *Академија друштвених наука* имала је 4 своја и два скупа заједно с Академијом филозофских наука, на којима су приказани и за штампу примљени ови научни прилози: 1. од академика П. Срећковића: *Критички преглед истор. извора о Кнезу Лазару и о Краљевићу Марку*, који се штампа у 36 *Споменику*; 2. од академика М. Ђ. Милићевића: *Белешке о пиријама, црквама и манастирима у краљевини Србији*, које ће се штампати у истом *Споменику*; 3. од академика Валтазара Богишића: прилог историји старога Дубровника *Писма (из Рима) Роси Градићу*, која ће се штампати у 37. *Споменику*; 4. од академика Јов. Мишковића: *Један прилошчић о боју на Марици*, који ће бити штампан у 58. *Гласу*; 5. од проф. Јов. Н. Томића: расправа *Црнојевићи и Црна Гора од г. 1472 до 1528*; 6. од проф. Ст. Димитријевића: расправа *Односи пећских патријараха с Русијом у XVII веку*; одлука о овоме спису још није донесена. — На заједничком скупу с Академ. филозофских наука ова је Академија донијела ове одлуке: 1.) да се прегледају, опишу и унесу у каталоге сви писани споменици из историјске архиве и рукописне збирке Срп. Крал. Академије и Нар. Библиотеке; 2.) да се почне спремати за штампу велики зборник за историју, језик и стару књижевност српскога народа, чега ради је одређен и нарочити одбор.

г) *Академија Умјетности* имала је три скупа и на њима се бавила овим пословима: 1. одлучила наставити рад на прецртавању иницијала и шара из старог српског јеванђеља вел. војводе Николе Стањевића; 2. приредила изложбу снимака из старих српских манастира, које су радили академик М. Валтровић и проф. Драг. С. Милутиновић; 3. оцијенила умјетничку вриједност Етнографском одбору посланих прилога народне орнаментике, вокалне музике и оркестике;

д) *Академијино предсједништво* имало је 18 скупова, на којима су отправљени ови послови: извршиване одлуке стручних Академија и цјелокупне Академије, спреман буџет, одређивани хонорари, одлучивано о везама с другим просв. установама и о размјени издања и т. д.

ђ) *Цјелокупна Академија*, сем два свечана скупа за проглашење нових академика, имала је седам редовних и један главни год. скуп, на којима је ово урађено: 1) одлучено уређење Академијине књижнице, чега ради изабран и други привремени секретар; 2) судјеловано у сахрани Академијиног предсједника Јов. Ристића, сем учешћа у спроводу, прилагањем вијенца и одлуком о опроштајној бесједи; 3) судјеловано у прослави Пушкиновој и Змајевој и у књижевној четрдесетогодишњици Дучићевој; 4) бирани нови прави и дописни чланови Академије, секретари посеб. Академија за 1900 г. и прегледачи рачуна за 1900 год.; 5) продужено судјеловање у раду одбора за набавку књига у Нар. Библиотеци и у раду Универзитетске комисије; и т. д.

Рад у Академијиним одборима.

а) *Рад лексикографског одсјека* био је у два правца: исписивање ријечи из књига српске новије књижевности, и купљење ријечи по народу. — По првом послу означаване су ријечи у 130 књ. (1830 таб.) и исписано је 75·057 листића, што са пређашњим

износи свега 263.211. На означавању ријечи у књигама радило је осам лица, а на исписивању, сређивању и убацивању шеснаест. Позиву за купљење ријечи одазвала су се 53 скупљача са 49.150 ријечи из живога народног говора. Највише је ријечи из Србије и из Црне Горе (по 20.000 и нешто више), а остало је из Старе Србије, Македоније, Далмације, Барање, Хрватске и Баната. Међу скупљачима највећи је број учитеља из свих српских крајева, па онда ученика учит. школе, професора и др. С раније добивеним збиркама има сада одсјек свега 69.750 народних ријечи. Цјелокупна грађа за рјечник износи до сада 352.964 листића.

б) *Рад у етнографском одбору* иде у два правца: рад на спремању зборника српских народних пјесама и рад на испитивању српских села. У првом одсјеку, осим прикупљања народних пјесама од појединих скупљача из народа, прегледано је од почетка рада још 290 разних дјела у којима су нар. умотворине објављиване (59 књига засебних збирака, 79 год. књижевних листова, 112 књига повремених издања, 23 календара и 17 других зборника). Из њих је на засебним листићима исписан садржај 1145 краћих жен. нар. пјесама. Уз то је забиљежен још и знатан број других народ. умотворина. Рукописних збирака сада има академија 40 са 656 јуначких и 2350 женских пјесама; 178 нар. приповједака, 2380 пословица, 2389 загонетака и питалица, 150 подскочица и бројеница, 469 гатања и бајања и 65 описа нар. обичаја и љекарстава. Рад на испитивању српских села настављен је по упуствима за испитивање села у Србији и осталим српским земљама, а нарочита се пажња обраћа на питања која су се студијом извјештаја показала као важна. Према прикупљеном материјалу почет је рад на одређивању главних центара из којих су остали крајеви насељавани. Пришло се и изради антропогеографских карата за појединa села и цијеле, потпуно испитане, области. Даље је истраживан основни облик српске куће и све промјене кроз које је тај облик пролазио. Сад се поглавито прибирају подаци из осталих српских покрајина, пошто је из краљевине Србије довољно грађе добивено. До сад је сређено 1200 описаних села, и то ове године 200, а остало раније.

в) Одбор за Мариновићеву задужбину имао је свега један састанак, на коме је досуђена награда спису пок. Светолика Ранковића: *Порушени идеали.*

Академијина издања. У 1899. години штампани су ови списи: 1. Академијин Глас 55. и 57.; 2. Академијин Споменик 34.; 3. Дубровник и османско царство, I књ.; 4. Пирхово путовање по Србији 1829 год.; 5. Годишњак Академијин XI и XII књ.; 6. О трошку Баталакиног фонда штампана је II књ. Историје срп. устанка, а из редовних доходака Академијиних помогнуто је штампање: 7. Музикалија академика Дав. Јенка. У штампи су: Глас 58. и 59., Споменик 35., 36. и 37. и Француска библиографија о Србима и Хрватима.

Народна Библиотека. Крајем 1899. год. било је у Нар. библиотеци 31.970 дјела у 69.830 свезака (од којих 10.190 дупликата.) Рукописа је било 625, штамп. првина 141 (дупликата 16), геогр. карата, слика и т. д. 2293 у 999 нумера (62 дупл.), политичких новина 961 у 233 нум. (295 дупл.). Свега дакле библиотечких предмета 74.223. Буџет Нар. библиотеке износи 24.280 дин., од којих 800 за набавку и повез књига, а остало на плате чиновника и служитеља и на канц. трошкове.

*

По прочитању некролога умрлим члановима: Јовану Ристићу, В. Григор. Васиљевском и почасним: Владимиру Јакшићу и Миловану Јанковићу, предсједник Академије г. С. М. Лозанић објави да су на главном годишњем скупу 7 фебруара о. г. изабрани: а) за правног члана Академије друштвених наука Љуба Јовановић, досадашњи јој дописник; и б) за дописног члана Академије природних наука Г. Н. Златарски, проф. у Софији и досадашњи почасни члан академијин. — За секретаре стручних Академија у години 1900.: а) Дим. Нешић за Академију природних наука; б) Љуб. Стојановић за Академију философских наука; в) Љуб. Ковачевић за Академију друштвених наука; и г) Мих. Валтровић за Академију умјетности.

Кроника

Српска

* *Морало је бити* зове се приповиједтка што је написао један млађи књижевник под псевдонимом Раде Јовановића. Цијена јој је 60 хелера. Ова књижица са својих 70 страница у колико и није какав капиталан добит по српску лијепу књижевност, у толико је један врло радостан знак, да се под псеудонимом њеног писца крије име једног младог талента, име једног приповједача интелигентних књижевних манира. Сам сиже ове црте, то је епизода из бурног живота ђачке младости у вреви великоградског метежа. Љубав, страсна себична љубав и љубав кокете, која ни по природи ни по свом положају не може сва да се преда, сву себе да поклони чистој љубави свога драгана. Тема омиљена и тема толико обрађивана. Херман Бар је исту тему у свом *Staar*-у као драми опширније изнио и са толиком суптилношћу строга критичара и духовита писца приказао, да је управо ријешио то питање. Глумица, пјевачица она није своја, она није чак ни једног човјека, она је публикина. Нико нема права на њену потпуну посесију и сви имају удјела у том праву више или мање. Позоришни морал, етика, све, све је то засебан свијет. Њега ваља познати и разумјети па му и праштати. Праштати и чувати га се, јер љубав једне позоришне красотице колико може да је силна и пуна „жестоких срдачних емоција“ исто толико нема сталне преданости ни трајне асимилације са својим љубавником. Писац нам је ове моменте, без великих претензија, изнио и вјерно и занимљиво цртајући нарочито изврсно карактер Костантина Лазаревића. Све то у осталом не би било од претежне важности, да нам г. Јован Радонић није овом књигом дао нешто више. Наиме толико одличних потеза свога пера, толико финих и погођених неких описа и толико лијепе и отмјене конверзације, да нам овај кратки прелудиум може много да гарантује за даље радове лијепе књижевности — непознатог писца. Ово рекосмо без резерве а на писцу је да нас не утјера у лаж.

* Познати млади и даровити приповједач *Борисав Станковић* написао је нов комад за Српско Краљевско Позориште у Биограду под насловом *Коштана*. Комад је из врањског живота.

* **Dr. phil.** Стев. М. Окановић, професор учитељске школе у Алексинцу позива на претплату своје књиге: *Општа дидактика* или наука о општим начелима васпитне наставе. Износиће преко 125 штампаних табака велике осмине, а имаће и систематски и азбучни преглед садржине. Артија и техничка израда биће укусна. Цијена за уписнике је 4 динара, доцнија пак цијена биће 6 динара. У свом књижевном огласу надовезује даље: „Ја сам се трудио да у књизи изнесем у системи последње резултате из опште дидактике држећи се научног правца у педагогији. Како ова књига обухвата општа начела о васпитној настави, то ће она добро доћи сваком наставнику, па ма у којој школи он радио, па ма у ком облику настављао.“

* На стјечај, који је управа срп. краљ. народнога позоришта расписала 9 марта прошле године, послата су јој сљедећа дјела: *Осветници*, трагедија у чегири чина; *Никола Скобаљић*, трагедија у пет чинова; *Загорка*, трагедија у пет чинова; *Урош*, трагедија у пет чинова; *Војислав Славни*, историјска драма у пет чинова; *Заставник*, драма у четири чина; *Љиљан и Оморика*, лирска драма у пет чинова; *Тако је морало бити*, драма у четири чина; *Зао удес*, позоришна игра у пет чинова; *Покајница*, слика из херцеговачког живота у четири чина; *Обичан човек*, комедија у три чина; *Несретно-сретни пар*, комедија у пет чинова; и *Због ордена*, шаљива игра у пет чинова. Од тих тринаест комада управа је по прегледу нашла, да би једино по својој књижевној вриједности могао бити награђен комад *Тако је морало бити*, али, на жалост, није му могла досудити никакву награду, за то што не одговара једном од услова у стјечају, који гласи: Сваки комад треба да је у толиком обиму да, приказан, даје целу једну вечерњу представу од $2^1/_2$—3 сахата. Према томе у овогодишњем конкурсу ниједан комад није могао добити расписану награду. Управа је даље нашла да још два комада, поименце: *Љиљан и Оморика*, и *Обичан човек*, због релативно боље обраде могу бити представљана; с тога је управа одлучила да понуди писцима ових комада, као год и горе поменутог комада *Тако је морало бити*, да им се та дјела представљају под обичним условима под којима се представљају српски оригинални комади.

* Наша врла сарадница госпођа *Јелица Беловић-Бернадзиковска* прикупља *Грађу за Технолошки Рјечник женског ручног рада*, од чега смо примили неколико табака на приказ. Овај потхват заслужује потпуну

пажњу не само стручњака те врсте рада, но и пажњу шире публике, која би овом дјелу својим прикупљањем материјала припомогла, да изиђе што потпуније и колико је могуће тачније. Замашај сређивања оваке грађе, која ће да послужи као темељ за доцнији потпуни рјечник те струке, врло је велик али добро позната енергија и узорна марљивост госпође Бернадзиковске даје нам гарантије, да ће то дјело истрајно и концу привести. Не упуштајући се у детаљну оцјену саме ствари, напоминьемо само, да се има у овом раду на уму Вук, његов Рјечник и његов принцип при купљењу ријечи.

* *Г. Слободан Јовановић*, ванредни професор Велике Школе, и наш одлични сарадник постављен је за редовнога професора јавног и међународног државнога права на Великој Школи. Честитамо!

* Њ. В. српски Краљ Александар поставио је за предсједника Српске Краљ. Академије Наука ђенерала г. Јована Мишковића, академика.

* *Г. Михаило Исаиловић*, члан фрајбуршкога позоришта, одличан умјетник и г-ђца *Шумовска*, чланица ћиришког позоришта, допутовали су у Биоград.

* *Objavljenje* spjevao Milivoj Strahinić. Dio II. Snopić 2—4. Rijeka. Tiskarski i litografijski zavod Emidija Mohovića nakladnika 1899.

* Изишао је 10. свезак грофа Л. Н. Толстога *Васкресеније* с руског превео Јован Максимовић. Издање књижарнице код Вука Ст. Карацића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима 1900. Цијена 40 хелера.

* Примили смо на приказ *Унију у Поганцу* или *Побједа Православља* Прилог к историји српске цркве у вараждинском ђенералату. Написао: Никола Станков—Кукић. Цијена 60 хелера. У Новом Саду, Штампарија Ђорђа Ивковића. 1900.

* Има књига, које издавачи никако и не шаљу редакцијама на приказ. За њих дознате тек из глупаве какве рекламе међу огласима политичких листова, где им се поје славопоји. Тако се и нехотице забатргава човјек о какву дебелу купусару са страшним насловом и грозним бројем страница што се прештампавају из оних километарских подлистака неких биоградских дневних листова. Ови романи на метерценте из страних литература управо нас пренеражују. Ако се њима трују други народи, њих је толико да могу и поднијети неке губитке, али на ово мало Српства толика доза душевног отрова, то је... Ми упозорујемо државно одвјетништво у Биограду на оваке и сличне појаве. Кад је полицијом забрањено покварено пиће, отровни алкохоли који убијају тијело грађана, зар да та држава нема обзира на здравствено стање душа својих грађана. Јест, ту не вриједи критика, ријеч, савјети — полицију позивамо у помоћ! Није то случајно за ове двије или три хрпе штампаних табака пред нами, ми у опће вапијемо због ове кужне атмосфере. Срећа што се ова дјела штампају на артији што се њоме муве трују те се бар на ту цијељ дају ове бездушне странице употребити.

Славежска

* У листу Міръ Божій штампао је своју најновију приповијетку приповједач руски Потапенко. Натпис је приповијетци Примиреніе. У једноме селу живе два попа, премда би, по послу, и један био довољан. Ипак обојица попова туже се, да им је тешко. Једноме од њих, оцу Мартирију, долази мужик Терешка, молећи, да му сахрани матер. Овај због зиме, због даљине и због тога што је Терешка сиромах, шаље га другоме попу оцу Василију. Наравно и отац га Василије одбија и тако га шаљу од Понтија до Пилата. Но ради овога посвађају се и попови и жене им. Отац Мартириј иђе у варош да Василија тужи владици. А владика, паметан човјек, помири их на најпростији начин. Он им додијели и трећега попа, да им тешки посао олакша. Тако би морали и стан и онако слаби приход дијелити не на двоје него на троје. Владичина досјетљивост одиста успје! Оба се попа пријубише један другоме, као и попадије и мир наступи. Али кад су они примирени, од чега ће живити нови поп? пита писац. С тим питањем и завршује приповијетку. Приповијетка је написана мајсторски, као и остале Потапенкове ствари. Српској публици познат је он са красне приповијетке *Истинска служба* (превео М. Ђ. Милићевић) и многих ситнијих. У *Зори* му је изишла приповијетка *Парче хљеба*.

* *Вл. Немировић Данченко*, књижевник руски, написао је нов роман под натписом Въ степи. У Срба је познат са својих радова *Рускиња* (превела Живана Ст. Милићевића) *Злато, злато, злато* (превео ?) и још неких ситнијих приповјечица, штампаних у разним листовима српским.

Страна

* *Quarante ans de Théâtre* зову се књиге што су почеле да излазе као заоставштина познатог а наскоро преминулог француског критичара Француска Сарсеја. Он се сам никад није могао да одлучи на издање својих позоришних фељтона у књигама. Њихов број износи на 2000. Мислило се с почетка да би они изнијели на 40 књига, а доцније се испоставило да би их било и 80. Издавачи су сретном мишљу вођени учинили избор најбољих му ствари и мисле у цијеломе да ће изнијети до 8 књига. Наслов им је *Четрдесет година позоришта*.

* Академија браће Гонкура, што је основао Едмонд Гонкур својим тестаментом, конституисала се, пошто се изравнала ствар неких рођака гледе наслеђства. Академија може имати десет чланова, којима припадају познати аутори Октав Мирбо, Хуисман, Paul Margueritte, браћа Rosny, Lucien Descaves и Леон Доде.

* *Балзакова* дјела постају августа мјесеца о. г. слободна за прештампавање књижарима пошто се тог мјесеца навршује педесет година од његове смр-

ти. Lovenjoul међутим има још врло много нештампаних рукописа Балзакових, чији је садржај оглашен у *Фигару* од 2 марта о. г.

* У *Nîmes*-у откривен је споменик славном француском романсијеру *Алфонзу Додеу*. Тараскон још не попушта од своје срдње према покојнику због његових тарасконских ругања и исмијавања. Тако су и сад демонстративно одсуствовали.

* Париски часопис *Revue générale des Sciences pures et appliquées* доноси у своме априлском броју читав низ стручних чланака о нашој домовини. За сада ћемо их само навести, док из компетентног пера не добијемо опширнију оцјену, која ће нашим читаоцима јасно да покаже *коликом* и *каквом* су објективношћу написани ови чланци. Такође, наводећи их, дужност нам је да свратимо на њих пажњу и осталој српској штампи и да је замолимо нека би порадила, да се они никако не провуку неопажени, ни овамо међу нама а још мање међу Французима, јер кад нам странци посвећују и мало пажње, (а нарочито кад то чине, као овог пута, у ком свом угледнијем часопису), од неопходне је потребе да она публика, којој су ти састави намијењени, стече јасно и исправно мишљење о стварима третираним у тој прилици. Више смо се пута, на жалост, увјерили да то не бива, јер се често због разних разлога (нарочито политичких) тако далеко ишло, да је страни читалац добивао баш противан појам. С тога смо ми у више прилика на овом мјесту позивали наше раднике, да баш на оном језику, на коме се појави какав састав о нама, прикаже у потпуној свјетлости колика му је вриједност, ако је тако, а ако није, да истим критичким путем покаже све мане и тенденцијозно изопачивање. Ми за сада о ниже наведеним чланцима нећемо ништа говорити, него доносећи их поименце молимо наше стручњаке да о њима у нашој штампи озбиљно проговоре, а онима који француски пишу нека је на аманет да о њима у ком париском листу изреку свој суд. Ево тијех чланака: Louis Olivier: *Јавна настава у Бос. и Херц.* Садање елементарне школе: мухамеданске, конфесијоналне, католичке и комуналне школе. Трговачке, техничке и више мушке и женске школе. Школски буџет.) Gervais-Courtellemont: *Ислам у Б. и Х.* Emile Demenge: *Јавне грађевине у Б. и Х.* Daniel Zolla: *Пољодјелство и шумска експлоатација у Б. и Х.* Joseph Godefroy: *Пољопривредне колоније у Б. и Х.* A. Lebrun: *Рударство и рударска експлоатација у Б. и Х.* Emile Demenge: *Садање стање индустрије у Б. и Х.* Louis Wouters: *Бос.-херц. трговина.* Joseph Godefroy: *Законодавство у Б. и Х.* Joseph Godefroy: *Бос.-херц. финансије.*

* Чудно се развила у Енглеској грамжљивост за добитком на пољу литерарног тржишта. Чим који аутор дође до извјесне славе, одмах се грабе књижари и издавачи да и најнезнатније отпатке његова пера у виду књиге сачувају за вјечност. Тако су сада подлистке, које је *Киплинг* као изасланик индијских новина о својим путовањима, у којима је своје утиске површно по папиру шарао, издали у двије књиге. Цијело дјело одаје брзину писања аутора и равнодушност издавача. Аљкави ови фељтони пуни су осим других слабих особина још и врло нетачних цитата, тако да у једном цитату из Хамлета има пуне четири заблуде. Што је Киплинг осјећао потребу да се у предговору извини, похвално је, али необично комично.

* Белгијски француз *Georges Barral* оснива једну *Колекцију* за Француске писце што живе ван француске. У њој ће бити заступљени аутори из француске Швајцарске, Канаде, Мавритије и један мали дио Италије (Аоста) а нарочито из Белгије.

* *Scritti postumi di Alessandro Manzoni* — Pietro Blambilla. — Велики Ломбардски књижевник веома је мало марио за публицирање својијех радовâ. Његово дјело *Le Pentecoste* четири године лежало је затворено у писаћем столу. Тај страшиви пјесник по десет пута би прочитао просто обично писамце прије него што би га упутио пријатељу, те би се одиста данас пренеразио, гледајући, да је по његовој смрти најприје издато пет а сада новијех десет замашнијех свезакâ његовијех радовâ.

* *Simpatie* di Ferdinando Martini. — Ово су студије и успомене цивилног комесара за Еритреју Р. Мартинија. У овој прелијепој збирци са симпатијом и заносом говори у Giusti-у, Puccini-у, Galdoni-у и др. Највећу пак пажњу обраћа на Giusti-а, којему посвећује готово половину својијех студијâ.

* Jardo: *Firenze sotterranea.* — Ово је четврто издање књиге, која је први пут штампана 1884 г., Јардо, бистри новинар, сензационални писац романа у својој илустрованој радњи, пуној биљежака, успомена, описа и нацрта говори као социјалиста, описујући невоље, нечистоће, грозоте и страшила онога центрума Фиренце, који је данас одиста заслугом ове књиге и срушен. Писац као модерни човјек није хтио жртвовати просвјету, чистоћу, здравље народно за хатор Енглеза, који су оне старине жељно и радознало похађали и испитивали.

* *Poesie scelte* di V. Riccardi di Lautosca. — Пјесме су већијем дијелом сатиричне али праведне и мудре. Mazzoni-јев предговор веома је занимљив и пун анекдота.

* G. Lanzalone: *L'arte voluttuosa.* — Професор Lanzalone омиљени италијански пјесник, оштри полемиста, у литерарном свијету веома добро познат и чувен као ватрени бранилац Морала у умјетности, издао је дивну књижицу, којој је наслов: *L'arte voluttosa.* — Златно ово дјелце, написато је чистијем милозвучнијем италијанскијем језиком у глаткој и елегантној форми. Мило нам је што можемо примијетити, да ауктор не расправља егзагерацијом, а још мање фанатизмом, омиљену горе споменуту тему. Док је увијек јасан, бистар, *миран, непристран*, не

слиједи стопама данашњијех француских пуритана, нити се угледа на ауторе гласовите Lex Heinze. — Пошто је умјетност начин (вјештина) *узбуђивања нашијех осјећаја и другијема*, најбоље средство међусобног опћења људи, моћније и од самога језика, професор Lanzalone кори Толстоја, што је управ запуштио покушај да дефинира Љепоту, што ју је са свијем искључио, премда једно дјело умјетности, да успјешно узмогне означити и исказати осјећаје, потребно је и нужно, да буде *лијепо* дјело. — Веома је интересантан чланак о Љепоти. Она је вал, који од објекта полази субјекту. Овај даје осјећај (сензацију); — онај пак има способност, да тај осјећај породи и створи. Отуда Lanzalone тумачи промјене и разлике укуса публике, т. ј. говори о субјективној способности, да процјењује Љепоту. — Разлаже даље о Ругоби (Грдоби), која је дио умјетности, као што је Лаж (погрјешка) дио науке. Говори о Добру, које — спојено са Љепотом — одговара Истини. Добро јесте дјело Истине, а Љепота је њезина форма. У будуће — вели професор — треба да влада у знаности: *Љепота у Истини, а за Добро.* — Шиба за тијем бесрамни натурализам, који заборавља убави и красни цвијет, те гледа ђубре, из којега је он и постао.

* De Amicis: — *Memorie* — У писању De Amicis-a све изгледа бисер и драго камење па описивао он најмању ствар, приповиједао најмањи анегдот, изразивао најобичнији осјећај. Стил у мудрој његовој простоти и једноставности заноси и очарава унутарњом појозијом, која потиче из човјечије душе и из истинскијех догађаја. De Amicis је прави књижевник, који много види, много зна казати, а који хоће и тражи, да други још више мисле. Он заповиједа душом свога читаоца и великом лакоћом доводи га камо је њему драго, и на смијех и на плач. — Ово је скуп одјелитијех епизода разноврснијех описа, који се ипак невидљивијем и тајанственијем нитима вежу једни са другијема. Премда је De Amicis почео годинама старити, дух је његов ипак још млад, свијетао, пун маште. Перо је његово тако лагано, мастионица богата, да је гдје-гдје описивање толико готово, спремно, разнолико, *saisissant*, да пореја у нама утиске онакове као и новоизумљени чудотворни кинематограф. У оно 407 страна нема једне, да није богата утисцима, пуна свијетлијех слика и боја, лаког разумијевања, веселог расположења.

* Славни мађарски сликар *Михаило Мункачи* умро је у лудници код Бона, у Њемачкој, гдје је био на лијечењу. Он се родио у Мукачеву и право му је презиме Либ (Lieb) и родитељи су му били Њемци. Почео је учити столарски занат, али један сликар видио му је дар и упутио га је на прави пут.

* Из Атине јављају, да су, приликом копања у некакву винограду, на 3. априла нашли *Софоклов гроб.* У саркофагу су нашли неколико костију главе и 14 драгоцјених атичких лекитоја (посуда за чување зејтина и мирођија). На саркофагу је урезано име *Софоклес.* Саркофаг ће смјестити у средишњи музеј.

* Млади српски приповједач *Милан Будисављевић* за кога смо погрјешно донијели да је постављен за професора Препарандије у Сомбору, именован је за професора класичних језика и књижевности на кр. реалци у Карловцу. Честитамо!

Читуља

† **Јован Ђорђевић** професор Велике Школе у пензији умро је први дан Васкрса у Биограду у својој 75. години. Пренашајући и ово свијетло име из читуље живих у читуљу мртвих, за сада сузним оком а болом у души кличемо: слава ти и покој ти великој твојој души!

† Још један српски витез склопио је очи за навијек. **Паја Путник** умировљени краљевско српски потпуковник, у својој 73 години живота, испустио је своју племениту душу. Као филозоф Пештанског универзитета ступи он 1848 године у III батаљон XII панчевачке граничарске регименте, те је изишао на глас као неустрашив јунак, а то је доказао и као српски официр, ступивши стално у српску војску кад је 1876 године букнуо српско-турски рат. Покојник је радио и на књижевном пољу. Многи су његови војнички радови изишли у засебним издањима а многи по часописима. Остало је доста и рукописа. Покојник је био и сарадник нашег листа, давши нам за 3 број једну своју лијепу ратничку успомену. Лака ти српска земља и слава ти српски витеже!

† **Милош Пејиновић**, бивши професор и књижевник српски, а првих година и сарадник *Зоре* преминуо је први дан Ускрса у Пожаревачком затвору, гдје је био осуђен ради штампарских преступа. Лака му земља!

† 21 Априла умро је хрватски пјесник **Хуго Бадалић** директор долњоградске гимназије у Загребу. Хрватска књижевност губи у њему ваљаног раденика. Пјесме му је издала Матица Хрватска 1897 године. Мир пепелу његову!

САДРЖАЈ: Стојан Новаковић: *Словени балкански и њихова образованост.* — **Пјеснишство:** † Вл. М. Јовановић: *Милован Видаковић*, (Господину Чеди Мијатовићу.) — **Приповиједтке:** Свет. Ђоровић: *Дух времена сад је такви*, ни прича ни слика. — Alfred v. Hedenstjern: *Мајоров коњ*, превео Ђорђе Миловановић. — Ernst von Wildenbruch: *Убица*, превео Б-ски. — **Чланци:** Миленко М. Вукићевић: *Српски језик на Порти*, XV. и XVI. вијека. — Војвода Илија Пламенац: *Бој у Фундини*, из ратничких успомена. — Павле Поповић: *Француска Комедија.* — Аутобиографија Алфреда од Хеденстјерна: *Ego*, превео Ђ. М. — **Оцјене и прикази:** Максим Трпковић: *Реформа календара*, оцјењује Бор. Поповић. — *Извештај*, Срп. Краљ. Академије. — **Кроника:** — *Српска.* — *Славенска.* — *Страна.* — *Читуља.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. VI.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. јуна 1900.

Хенрик Шјенкијевић

— Приликом двадесетпетогодишњице му —

— Јелица Беловић-Бернадзиковска —

Највећи је савремени пољски романсијер Шјенкијевић. Његово се име знаде и даље изван граница пољског језика, његова су дјела преводили у све европске језике. Име Шјенкијевић — Пољаку изазове сузу усхита и осјетљивости. Шјенкијевић је својим красним и духовитим дјелима подигао углед народа свога, подигао му дух и свијест, одгојио је карактере и читава покољења; он је својим генијем обухватио читав свој мили народ, он је схватио мисију пјесника и писца. И за то ће његова двадесетпетогодишњица бити нешто велико, нешто епохално. Већ неколико година смишљају његови Пољаци, а особито родољубиве Пољкиње како да најљепше, најоригиналније прославе ту славу. Његова дјела изашла су већ у неколико поновљених издања у стотине хиљада свезака, те су америчким Пољацима право јеванђеље родољубља. А сада скупљају прилоге, да му даду читаво једно село, коме ће надјенути име „Tloszów“, и које ће бити онако уређено, како је то Шјенкијевић и не слутећи описао у своме дјелу *Bez dogmatu*. Заиста лијепа и оригинална идеја!

Прва дјела великог Пољака јесу *Хања* и *Ján muzikant*. Написао их младићским пером, али је већ тим дјелима пољску литературу увео у коло модерне литературе европске. Славенска литература од почетка га је пригрлила као дику своју, те га је превађала и замиловала. Толстој од Руса а Шјенкијевић од Пољака постали су миљенцима свјетске литературе. *Universalbibliothek*, *Aus fremden Zungen*, *Das Buch für Alle*, *Revue de deux Mondes*, а и Енглези и Талијани не могу да издаду већег часописа без ове двојице. Дубљина ми-

сли, пластично цртање карактера, свјежина осјећаја, па онда оне његове идејалне жене као: *Helena Skrzetuska, Krzisia i Kasia, Klara, Hania, Anielka, Livija, Anusia*, и т. д. освојиле су и највеће литерарне гурмане, са маркантним обиљежјима својих красних фигура и са својих гдјекада управо херојски карактеристичним цртама, пуним женске милине и специјално пољске дражи.

Највеће је дјело Шјенкијевићево, његова историјска трилогија из 17. вијека *Огњем и мачем* — које дјело допуњује *Потоп* и *Пан Володијоски*. Ово дјело мами родољубиве сузе из очију и ако није неко Пољкиња, а тек Пољаку! Ваљда га нема међу њима, ко га није прочитао? Коликогод сам још срела Пољака, сваки ме је питао: „Јесте ли читали *Огњем и мачем?*“ И тек кад рекнем, да јесам, онда је добро, онда као да сам у сô с њиме умакала... А и јест то нешто дивно, то дјело! Не знам чему да се више дивим: да ли великом богатству историјских догађаја испричаних ванредном занимљивошћу, да ли симпатичности и пластици лица, н. пр. Бохун, Заглоба, Скшетуски, Подбипиента и други — то нијесу слике, то су живи људи, које чујеш гдје говоре, плачу и Богу се моле за слатку и несрећну отаџбину Пољску, то су лица које сваки час гледам у другој, али вазда у природној, прилици и видим, гдје им у жилама тече крв и у очима сјаје искра љубави и мржње. Добричина, старац и јуначина од ока Заглова! Ама није чудо, да су многе фразе, које му је Шјенкијевић тако згодно метнуо у уста постале народним пословицама! Па онда *Бохун!* Њега се не можеш отрести. И кад одложиш књигу — Бохун је уз тебе, он иде с тобом да шета и руча и гдје ти сједнеш, он сједи теби сучелице! Савремена белетристика броји дјело *Огњем и мачем* пуним правом међу своје најбоље ствари.

У Шјенкијевића је осим необично пуне фантазије и топлог, ватреног осјећања још и ванредан хумор, прави пољски хумор. Он њиме зачини и најозбиљнија своја дјела, али му је и на по се одушке дао и у неколико новела, н. пр. *Та трећа? Шкице угљеном* и др. Ту те сили, да се гласно смијеш! Ту је пун дражи, врло пун дражи! И то је без сумње много допринијело, да је Шјенкијевић постао тако популаран. У пријеводу тај хумор дакако много губи, нема ту свој живи народни колорит као у оригиналу!

И психолошки роман са анализама као у Буржеа извире из Шјенкијевићева пера мајсторском вјештином. *Obitelj Polonieckih* и *Без догме* права су ремек-дјела те руке. Неки пак веле, да је *Bez dogmatu* најбоље његово дјело. Свакако је и оно замашно утјецало на пољске списатеље, те су многи пошли пишући овим правцем. У том је роману психолошка анализа зашла у најтајније суптилности људске душе, а *Anielka* јунакиња романа прекрасан је тип идејалне и вјерне славенске жене, у које је племенита, жарка душа.

Тек прави је жанр Шјенкијевићев историјски роман.

Крсташи опсежно је дјело те руке, а појединн призори пак већ су и у позоришту приказани.

Шјенкијевић својим красним приказивањима из домаће историје умије као нико одушевити омладину, да изучава, да се напаја историјом свога рода. Његови романи силно помогоше, да је пољски народ добио појма о себи, о свом значењу, те му се тако развила народна свијест

до тога степена, да су Пољаци данас узори родољубља!

На пољу историје Шјенкијевић је управо ненадкриљив! Ко прочита његово новије дјело *Quo vadis* роман из Нероновог доба, тај се мора чудити моћи уобразиље, којом нам као у чаробној фати моргани писац пред очи чара сав ондашњи свијет...

Quo vadis преведено је на многе језике, а у Италији не може критика да се доста нахвали тога романа! Талијански критичар вели, да је сва литерарна Италија радознала на прећашња дјела пишчева, јесу ли лошија од романа *Quo vadis* — па се тога ради упознала са свим дјелима. Па што је нашла? Да је писац од почетка свог рада до сада *једнако* изврстан, једнако занимљив, једнако диван!

А руска критика хвали Шјенкијевића, те га ставља уз свог Толстоја. А већа се похвала и онако изрећи не да.

Модерни симболизам и декадентизам у литератури захватио је многе од млађих пољских писаца и пјесника; само Шјенкијевић остао је чист и нетакнут од њега, његов бистри и сјајни идејализам ничим није натрунен. Показао нам је то у психолошким анализама свога јунака из *Bez dogmatu* шеретног *Ploszowskog*. Овај је горко кажњен, јер је изневјерио идејализам. У том роману износи наш писац свијет управо романтичке поезије, наиме поезију срца и осјећања, — који нам се усред свеопће фриволности у лијепој књизи топло и угодно свиди. Исти карактер имаду и сва друга његова дјела; а то му заиста *данас више него икад* служи на част. Како је прекрасно рекао у својем дјелу *Bez dogmatu: (Ово је дјело пуно филозофских посматрања). „Ctowiek jest jak morze: ma swoje przyplywy i odptywy. Dziś jest dzień odptywu, jutro przyplywu. Dziś jest dla mnie dzień odptywu woli, energii, checi do jakiegokolwiek czynu, ochoty, do zycia. Przyszto, to bez jakielgokolwiek powodu, ot, tak sobie! — rzecz nerwów!“*

(Човјек је као море: има своју плиму и своју осјеку. Данас је дан плиме, сутра осјеке. Данас је за ме дан осјеке воље, енергије, добре воље ни за који чин, чак ни воље живјети. А дошло је то без икаква повода — ето тако! — ствар нерва!)

А на другом мјесту опет вели: „Serce meskie ma wieksza moc odradzania sie. — Znatem kobiety z sercem wyjatovionem do tego stopnia, ze utracity stanowczo zdolnošć kochania, a nawet szanówania kogokolwiek, tub czegokolwiek. Mesiczyzn takich nie znatem. Mitošć powraca nam dziewictwo“. (Срце у мушкарца има већу снагу да се препороди. Знао сам жена са исцрпљеним срцем до тога степена, да су стално изгубиле способност *љубити* пак и *поштовати* кога. Мушкараца таких нијесам нашао. Љубав нам повраћа дјевичанство.)

Из његових дјела могли би се исписати читаве свеске таковских духовитих афоризама и рефлексија. Он је у њима богат као мало који писац.

Је ли дакле чудо, ако је данас име *Шјенкијевић* Пољаку права народна светиња? Тако популаран као он, није никоји писац пољски. Њега чита стара бака својој унучади, њиме се опаја младић и дјевојка, њега чита пољски народ, кога је биједа одагнала у Америку, и друге крајеве, он им је што је мало који писац своме народу. Ево згодне илустрације: Куповао Шјенкијевић својој дјеци неке дарове, па тражи кога, ко ће му пакет кући однијети. Јави се баба: „Ја ћу господине!“ Он јој каза име своје и адресу стана, а баба за-

дрхта, спусти пакет и склопи руке, па се побожно загледа у писца као у свету икону. Очима га је питала, је ли он *taj* Шјенкијевић — **taj** *исти*, **једини**?

Он то опази, насмија се и рече: „Тај, тај, бако, тај исти!“

Изванредно образовање, популарност и продуктивност тога романсијера задивила је и Нијемце, који су иначе тако строги у критици славенских писаца. Њему су радо метнули ловор вијенац око главе, шта више још повећали са неколико златних листова.

Пригодом двадесетпетогодишњице Шјенкијевићеве кличемо том великом сину Пољака — живио и слава ти!

Пјесништво

* * *

(Госпођи Ж.)

О, не куни величанство бола
У ноћ глуху крај мртвог огњишта:
Само она груд је празна, гола,
Која нема да оплаче ништа!

Не прокун'мо никад, ни ти ни ја,
Тешку патњу што је тако дуга —
Шта је радост? Луда пародија
Свете пјесме што се зове туга.

Не зовимо да се врати амо
Таштa срећа из смрти и узâ:
Њу и даде небо да познамо
Чар, светињу и значење суза.

У СУМРАКУ

Одвела ме туга и мисли злослутне
Далеко у поље. Трава пуна росе —
Н'јемо стоје врбе покрај воде мутне,
Тихи вјетри мрсе зелене им косе...
На западу негдје полумртав бл'јеска
Угашеног дана задњи бл'једи пламен,
Н'јема је надамном ширина небеска,
Мрак засипа шуму, рјеку, цв'јет и камен.

Ено једно гробље. Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара;
И док међ горама задњи мркну зраци
Побожно капела врх њих стоји стара.

А доље у селу задњи огањ згасн'о,
Ноћ. И ту се спава... Бијела и гола
Међу њима стаза кроз вечерје касно
Кривуда од једног до другога дола...

ЈЕСЕЊА ПЈЕСМА

Раширило се у н'јемој висини
Јесење небо безбојно и празно.
Поља су пуста, врх ледина њиних
Силази вече досадно и мразно.
Ко болесница, бл'једа ходи р'јека
Костури топола надн'јели се на њу;
Чујем мине јецај и потмула јека —
То вјетри плачу високо у грању.

Мраз се ухватио над трулом стрњиком
Мокре су стазе а блатњави пути,
С њих црна јата побјегла су с криком
У глухо вече. Пусто. Небо ћути...
Ја не знам зашто само тугу снијем
А нит што жалећ, нит што жудећ друго;
И, не знам зашто, рад бих да се скријем
И негдје плачем дуго, дуго, дуго...

ИЗ „ЈАДРАНСКИХ СОНЕТА"

I.

(Ноћ на мору.)

Ко дише тако под покровом овим
Модрим ко небо, ко мисо бескрајним?
Ја му чујем дисај у часима тајним
Чујем — бунца, мрмља у дубоким сновим —

Док ја још само по беспућу пловим
Мрачан с мрачним једром над таласом сјајним,
Док струје вјетри са мирисом бајним,
Док се небо кити звјездицама новим —

Ко ли дише тамо? О, св'јет један цио
С горама, са небом, и с р'јекама бурним
Дише под овим покровом азурним

И дуга гробља ту спавају ти'о
Бродовља и људи. Ноћ врх хумка њини'
Шуми псалме, палећ св'јеће у висини.

II.

Море!... море!... море!... Свуда само вали...
Из бескраја вода у бескрај се стере...
На западу пожар! љути пламен ждере,
Крвава гломача дан пржи и пали.

Шумни се таласи у потјеру дали
Низ плаву арену без краја и мјере —
Тамо, руб небески гдје океан пере
Куд гре вихор, галеб, вјетрић, листак мали...

Ал' ја куда наглим? У вечерје ведро
Куд лепрша снажно разапето једро?
Ох, ја бих далеко, твојим милим трагом —

Ал' куда и камо? Ја сам морнар худи
Што као вал јеца и ко вјетар блуди
Над мртвом пучином за пропалим благом.

III.

Спава ко д'јете... Ал' шума ципреса
Не огледа се над плавом му водом.
Поноћне зв'језде глухим иду ходом
Кроз ведри зреник, провидна небеса.

Сањиви галеб трудно крило стреса,
За дальним негдје блудио је бродом
Веселим летом пучином, слободом...
Док рикну море пуно срџбе, б'јеса —

У небо пљусну ускипјелом водом,
Уви се маглом и измахну бродом.
Небом дуго муње пламтиле су жарке...

Али олуј стаде. Гле! Мир, ноћ без јава,
А море без брода... Само галеб спава
На црном трупу скрхане катарке.

IV.

О, ја волим ноћи, њине мутне зборе,
И њине тишине и њине олује,
И њине ријеке што страхотно струје
И потоке њине што сјетно роморе.

Сваки цв'јетак, камен, талас, лист са горе,
Звук свој има у њој, сви шапћу и струје...
И мој дух се мрачни јасно у њој чује
И мир кад оглуви, ил' вјетри кад оре.

Ја сам дио ноћи. Над пољем и хумом
Кад почне да бл'једи и умире с шȗмом,
А зора јој с неба скида зв'језде њене,

Она шуми збогом у одласку наглом
И увија н'јемо, ко цв'јеће и ст'јене,
Моје бл'једо лице сузама и маглом.

V.

Стоји пуста црква, без гласа и звона,
Хладна и сумрачна сву ноћ и дан ц'јели,
А у напуштеној у глухој капели
Сама плаче, бл'једа, жалосна мадона.

Кандило не пали више рука она
Што паљаше тамјан. Кроз храм невесели
Глас молитве драге не хори се см'јели
Ни глас вјечне вјере с расутог амвона.

Времена и људи варварском су руком
Пустошили по њој и рушили с хуком
Предака божанства и свете олтаре.

Тако твоја љубав бди тужна и мрачна
У души, без клетве, ко мадона плачна:
С руком на благослов и за зле пљачкаре!

VI.

Вече, мрак све гушћи. У мирисном зраку
Љиљци лете, цврчку кроза таму црну.
Из шупљега храста и јејина прхну,
Паде на крст торња што црни у мраку.

Млад се рађа мјесец. У глухом врбаку
И потоњи гласи умиру и трну,
Златним својим плаштом ноћца се огрну
И поче да шуми дугу успаванку..

Путник, стигох амо без мира и санка,
Тражим моју драгу на мјесту састанка,
Вјерно сам јој срце дон'о из далека!

Ал' јејина прхну над мрачним звоником
И у гробљу негдје она паде с криком:
„Смрти, уђи амо, она на те чека!...“

Јован Дучић.

Записник

једног сеоског бележника

— Бранковински —

— Чула сам, господине, да ви пишете којекакве ствари по новинама па вас молим да будете добри да изнесете и ове лудорије мога мужа. Нека види сав свет какви сте ви мушки.

— Благодарим вам, госпођо, на толиком ласкању. Али шта ће после рећи ваш муж? Ово су *његове* записке, па зло и за мене и за вас ако дозна да смо...

— Па ви онда изнесите само оно из последњег записника. То је најгоре. Молим вас изнесите, не брините, ја ћу одговарати.

— Добро.

---

13. Марта, 1891.

Мило ми је што отпочињем ову нову књигу мојих записника са бележењем једне пријатне новости; али зебем што отпочињем бележити баш тринајестог дана тако променљивог месеца као што је Март. — Дошла је нова учитељица. Бојим се, да не буде каквих малера.

Бакалин Мацесфелд био је данас код мене и саопштио ми је долазак учитељичин, описавши је као лепотицу првог реда, само што је, вели, сувише нежне природе, није досад била на доброј храни. Његовој жени није се допала. — Знам ја госпођу Сали, она хоће увек да важи као прва лепотица и најбогатија госпођа у селу; а у томе јој много вла-

шки попа повлађује. Чудновато, он у селу преставник православне вере, а да може носио би јеврејку Салику на рукама! Попадија Мандика као да је дигла руке од њега, тако ми изгледа; али још нисам могао прозрети шта је узрок томе.

Ми, сеоски бележници, морамо се о свачему бринути, особито одкад и матрикуле водимо; а од постанка грађанског брака у Угарској много народа невенчано живи, неће две таксе да плаћају, и попину и матрикулску.

19. Марта, 1891.

Био унијатски попа код мене па се тужи на поштарку, каже, све новине она најпре прочита, па онда нама разашиље. У његовим новинама изишао оглас, да један смирени отац тражи младожењу за своју скромну кћер, а поштарка разнела глас по селу, да је он дао тај оглас штампати; међу тим, вели, он још и не мисли удавати своју кћер, (лаже), која је врло скромна и никад се не би преко новина удала.

Морађу отићи до поштарке да извидим ту ствар, а знам да то мојој жени неће бити право. Враг би је знао што је омрзла ту сироту поштарку! Она се истина кицоши, али отправља дужност на потпуно задовољство господина директора комитетских пошта.

21. Марта, 1891.

Поштарка ме је молила да мало проредим доласке у пошту. Сали Мацесфелдова нешто смутила. Добро те моја жена не живи у пријатељству ни са Саликом, а било би лома.

Поштарка каже, да је онај глас о огласу унијатског попе измислио и разнео влашки попа. Она тако мрзи кћер унијатског попа, да би морала, вели, три дана испирати уста кад би јој само име поменула. — Имала је ноћас грчеве у стомаку, па је изгледала као да су је гује сисале. Хвала Богу, иначе би се дуже задржао у пошти па би Сали опет којешта торокала.

Сутра ће доћи срески капетан у село. Договорили смо се, ја и Мацесфелд, да га добро угостимо, код Мацесфелда; јер су ми послови мало застали, па не бих му хтео дати времена да завири у моје надлештво, а чива би хтео да обиђе нову наредбу о забрани крчмења пића у бакалницама. Саветовао сам му да га крчми за господу у соби до бакалнице, а сељаци нека пију на клупи пред дућаном; али он вели да је незгодно у соби, јер тамо му жена рали на шиваћој машини па ће госте узнемиравати, а за сељаке је лако, каже, они ће пити и на тавану, само им дај ракије. Неће, рекох, неће она нас узнемиравати, што да нас њен рад узнемирава! У осталом ја најчешће и долазим, па нас двоје нећемо бити на сметњи један другом. Попе пију код куће, а спахиски надзорник и кмет завуку се у дућан удовице Маријоле, па тамо пијуцкају и чкиље у њу као мачкови у жижак. Сва остала господа у селу женског су рода, поштарка и не пије ракију, за учитељку још не знам. Остало је ипак да се дејствује код капетана.

22. Марта, 1891.

Дао Бог те код нас у селу била битка. Тукли кмета због некаквог кукуруза, па дошли и жандарми са среским лекаром, истрага, саслушавање сведока, лекарски преглед, што се све вршило у општинској судници те среском капетану није ни на памет пало да обиђе моје надлештво. Морао је и истрагу брзо свршити због части код Мацесфелда, а после је већ било време да се врати у град. Био је у почетку љутит, што је кмет

направио толику галаму због оне битке, јер лекар каже да је кметова глава тако тврда, да ни удар секире по њој не би могао произвести тешку повреду. Али госпођа Сали лиле — миле око њега, а и лекар је био при апетиту и добро расположен, јело и пиће изврсно, те се срески открави и мало попусти Мацесфелду. Ја употребим ту прилику и предложим му да заједнички узмемо у закуп попашу у спахијској шуми, па да је дамо овчарима у подзакуп, могло би се добро зарадити. Одговорио ми је, врло благим тоном, да би то изгледало као нека ортачина претпостављеног са потчињеним, а при поласку полако ми рече да га ових дана посетим. Тако ћу и учинити. Има право, такве се ствари свршавају у четири ока.

При поласку свратио је срески у пошту. Тамо је била и нова учитељица. Видох је, лепа и још млада. Изгледа мало стидљива те је у толико привлачнија. И срески је добро загледао, па онда погледа у сахат и рече да је штета што нема више од пола сата времена — посетио би и школу. Код Мацесфелда је говорио да се већ закаснио, и наредио је био да одмах упрегну коње да не би морао ноћу путовати. — Ја сам ипак задовољан. Све је на миру прошло.

24. Марта, 1891.

Данас мали неспоразум са женом због јучерање части. Преварио сам се те сам јој причао како је г-ђа Сали била љубазна са гостима, а она у дреку: „Зар вама, краљевским чиновницима, да је преча једна јеврејка од чиновничке госпође? Ја нисам смела бити са вама за столом, а Салики сте дозволили да буде и раскалашна!“ Одговорих јој, да данас има и магнатских госпођа које су јеврејке, а част је била у кући Саликиног мужа, па је ред захтевао да и она присуствује столу. На то моја жена: „Нећу да знам за тај ред; али знам многе друге ствари, морамо ја и ти једанпут пречистити те рачуне!“

Не знам шта то значи. Сувише је енергично поменула пречишћавање рачуна! — То ће ме нагнати да се мало зауставим и о свему добро да размислим. Истина је да сваки час трчкарам те у пошту те код Мацесфелда, а осећам се и некако узнемирен одкад је дошла нова учитељица.

У каквој вези стоје госпођа Сали, поштарка и учитељица са матрикулом, кад прва нема деце, друга је удовица, а трећа је девојка, ни једна ни друга од ове две нису испрошене па да им предстоји венчање, и све су живе и здраве? Чему се управо имам од њих надати? — Тако сам почео мислити и при томе се случајно погледах у огледало. Нисам ни леп ни ружан, него сам може бити симпатична појава, па ме оне изазивају а ја то не могу да приметим, него савршено несвесно, чисто блудећи трчим за њима. Може бити да није ни то, него ја волим разговор, оне воле разговор, па се тек нађемо. Може бити да све чиним из дугог времена, у селу живим, свога друштва немам, па ето тако!

Опет се погледах у огледало. Враг би га знао на кога личим, ни на оца ни на матер! Сад ми се учини да сам мало зрикав. Наопако, ако је то у истини! — Не, нисам зрикав, него имам чудновато оштар поглед, па кад се намрштим, ево као сад, зеница ми на левом оку оде некако у страну, и то им може бити импонује, јер сам увек мање више намрштеног лица. Једанпут кад сам жену тако оштро погледао, она ми само рече: животињо! па оде из собе.

Не могу ништа више да мислим о томе, нека остане за други пут.

27. Марта, 1891.

Покушавао сам даље мислити о горњем предмету, па никако није ишло. Услед тога почео сам сумњати у своју памет, те одем у град код среског капетана: да видим хоће ли он приметити какву промену у мојој памети, кад му будем излагао своје мисли, разуме се, о другим предметима, а и о оном предлогу за закуп попаше.

После обичног разговора о службеним пословима, што се увек брзо свршава, упитао ме је срески како је иначе у селу и при томе ме значајно погледа. — Зашто ме је тако погледао? Мишљах да није ону промену већ приметио? Не дадох се збунити: „Добро је, одговорим, све је у реду, попаша у спахиској шуми још није издата у закуп.“

— Ман'те врагу ту попашу. Како вам је тако што могло пасти на памет! примети ми срески. — Како иду послови других државних установа?

Био сам на чисто да је приметио ону промену. Помиње моју памет, сматрајући мисао о закупу попаше као непаметну, па прелази баш на најопаснију тему, јер знам шта он разуме под „другим државним установама.“ — Како је то тежак положај кад човек није сигуран у своју памет, а с одговором треба угодити претпостављеном!

— И ако нисам надлежан да контролишем послове других местних државних установа, и ако сам и сувише претрпан својим службеним пословима, ипак се старам сазнати што је потребно за извештај своме старешини...

— Ви данас говорите сасвим службеним тоном, пресече ми реч срески капетан. Али оставимо то на страну. Дакле често посећујете пошту и школу?

Ту смо. То је оно чега сам се бојао, то је замка, то су испитивања у циљу констатовања мога душевног стања.

Сад само смотрено, помислих и стадох угађати:

— Школу још нисам посетио. Учитељица је још нова па чекам да се деца на њу навикну, а и њој треба времена да их привикне на свој систем учења. У пошти иде све по старом. Поштарка се непрестано налази у срдитом стању. Ономад је избацила из поште једну сељанку главачке; а приметио сам да је и ваше слике нестало са стола...

— А мирује ли влашки попа, опет ми срески пресече реч?

Не знам шта му је! Изгледао ми је узнемирен, нестрпељив, нерасположен. Стадох му махинално и кратко одговарати на сва остала питања, те тако скратих посету. Богу хвала и слава, љубазно се растао самном. О учитељици и поштарки ни речи више није проговорио!

Дакле, сад ми треба озбиљно о свему размислити. — Добро би било кад бих тога ради могао отпутовати на одсуство, разуме се без жене.

1. Априла, 1891.

Насео сам данас са Саликом. Хтедох је преварити да јој је муж купио гласовир, јер је то њена давнашња жеља, а он заиста то учинио! Нашао неку стару звонару у граду, па јевтино купио. Више личи на долап него на пијанино, па још дао столару те га флодровао место да га преполитира. Чудо ми је да нисам видио кад су га кроз село пронели. А и да сам видио, никад не бих рекао да је то пијанино!

Нисам се преварио да је учитељица стидљива. Врло је повучена, није разговорна, а кад говори гледа у страну. Показује да јој је досадно

кад јој се ко удвара. Ваљада је глупа, јер и кад сам је оштро погледао, нисам приметио никакву промену на њој. — Може бити да је добро што је глупа.

Не знам кад ћу о свему добро размислити, а већ је крајње време да се решим на коју ћу страну.

5. Априла, 1891.

Опет лом у селу. Унијатски попа приповедао, да је снио како је дошао код Мацесфелда један рабинер, у кога је лик био као у Јуде из Искариота, па су мамили на шећерлеме једно сељаче у бакалницу да га закољу, те да крв хришћанску употребе за јеврејски причест. Јон Папук, звонар, коме је попа тај сан приповедио, разнесе га по селу као истину на јави, додавши, да се рабинер налази прикривен на тавану Мацесфелдове куће. Кмет, знајући да ја живим у пријатељству са Мацесфелдом, не саопшти мени ништа о свему томе, него је на своју руку извршио претрес тавана и подрума у бакалиновој кући, те сељаци том приликом украду с тавана једну бургију и три пакла јексера, а из подрума два левка и једну натегачу, од рабинера ни трага није било.

Као помаман долетио је Мацесфелд мени на жалбу, а ја га упутим право среском капетану у град, па кад га видох да пројури на колима пут града, похитах госпођи Салики уверити је да је све без мога знања учињено. И веровала ми је и није, јер сумња да гатка о рабинеру није масло моје жене. Бојим се да ће услед тога наступити запети односи између нас. И какви су управо наши односи? — То долази у оне предмете за озбиљно размишљање.

Дође и влашки попа, као да купи бибера, а у ствари да искали срце на унијатског попу, што ја корисно употребим у одбрану моје жене. — Ето вам се, рече попа Салики, дала прилика да разликујете праве пријатеље од оних притворних. Што се мене тиче, ја увек кажем: један је Бог!

Кад је поменуо оне притворне пријатеље, попа превуче поглед преко мене од главе до пете. — Чини ми се, да се ствари заплећу. Свакојако треба ми мало одахнути.

6. Априла, 1891.

Данас ми се дала прилика за размишљање о оним ређи предметима еманципације. Жена отишла у оближње село, да тамошњој попадији, која је њена својта, саопшти гатку о рабинеру. Боже, ако се узбуни и оно село, може још и револта наступити, и антисемитско питање у нашој општини покренуто бити, а све на штету мога положаја! — Ето, сад су ме те мисли обхрвале. Да тешка мога положаја!

Ево Мацесфелда из града, па право мени. Преноћио тамо саветујући се са својим једноверцима, шта да предузму за сузбијање антисемитизма унијатског попа. Предстали су депутативно среском капетану, па шта је између њих било да је било, он је наредио најстрожију истрагу коју ће водити његов нарочити изасланик.

Кажем ја да се ствари заплећу, па ко може сад о ономе размишљати!

Кмет видио Мацесфелда кад је из града дошао, па и он дође мени. Казао сам му шта је срески наредио, а он ме моли да га научим како да лаже истражнику! — Решисмо, да се сва кривица свали на звонара Јона Папука, о чему да се споразумемо и с унијатским попом.

После тога дође и попа из оближњег села. Допратио моју жену и хоће човек да се на месту извести „о покушају рабинеровом да закоље

хришћанско дете уз припомоћ Мацесфелдову, који би за то добио титулу јеврејског хаџије!

Ето шта значи што сам *13* марта почео бележити догађаје у овај записник.

10. Априла, 1891.

Дошао истражник. Удесили смо ствар тако, да најпре саслуша кмета, па онда оне сељаке што су с њиме тражили рабинера по тавану и подруму, јер они због оних јексера и осталог морају у свему потврдити кметов исказ, па онда унијатског попу, с којим је постигнут споразум, па кад попара буде скувана онда Јона Папука на среду.

Тако је и било. Кмет је казао, да му је Папук доставио, да је својим очима видио кад је Мацесфелд мамио оно дете на шећерлеме, а иза њега је стојао рабинер и држао у десној руци велики оштар нож, левом руком гладио је браду која му је као у јарца, е из уста му вире два велика зуба. Сељаци ни оком нису тренули при својим исказима, и све су потврдили што је кмет казао. Унијатски попа није се могао сетити, да је звонару причао буди какав сан нити се он кад год упуштао с њиме у подобне разговоре. Јон Папук није ни стигао да што искаже. Чим поче говорити, истражник викне: лажеш! И тако он оста крив за све, Мацесфелд је био задовољан што је успео задати страх и попу и кмету, а ја што се ствар није ни мало о мене очешала.

Кад је истрага била свршена, истражник је посетио најпре школу па после и пошту, и остао је код мене на преноћиште. По вечери је било говора о разним местним догађајима, реч је водила моја жена и веома је хвалила учитељицу.

Морам напоменути да је истражник млад и леп човек, и да се веома укусно одева.

11. Априла, 1891.

Данас је истражник опет посетио школу, па је одмах затим отпутовао у град да реферише о резултату истраге. Сутра идем и ја у град, да реферишем среском капетану нешто друго.

13. Априла, 1891.

Био сам јуче у граду. Уз пут ми дође да размислим о свему ономе, а имао сам за то довољно времена, јер је град два сахата далеко од нашег села.

Најпре сам поставио себи ова питања: Да ли се заиста удварам Салики или поштарки? — Ван сумње је да им се удварам.

Па зашто то чиним кад сам женђен човек? — Одмах сам био на чисто с одговором: За то, што се жена сваки дан свађа самном, ништа ми не верује, у све сумња и непрестано врача у карте да јој кажу шта ја мислим.

Па добро, кад је све то тако, мишљах даље, шта управо хоћу ја да постигнем удварањем поштарки и Салики, и налазим ли ја да је моје удварање нашло одзива у њих? — Е, ту сам већ запео био с одговором. Мислим, мислим о томе, кад у тај мах прођоше једна кола мимо мојих кола, а у њима седи — поштарка! Спахиска кола, — услужан је наш спахија према њој, — добри коњи, па једва стигох да је поздравим, тако је гонила. То ме сасвим помете у даљем размишљању о ономе, него ми се наврзе мисао: Зашто она иде баш данас у град и зашто онако јури? — Бог би је знао, чуће се, а и састаћу се ваљада с њоме у граду.

Знам да одседа код „Алписке пастирке“, па и ја одседох тамо. Питам за њу, казаше ми, да је дошла још пре пола сахата и наредила је да се ћути о њеном доласку. Охо, то нешто значи!...

Одох среском капетану, где ми рекоше, да ће по подне примати. Одох истражнику: у послу је, да дођем по подне. Одох благајнику, ни он не може да ме прими, шконтира касу, а знам да се касе шконтирају првог дана у месецу! Рђави знаци. — Шта се крије иза свега овога?

Лутао сам по граду као без главе. Поздрављају ме људи, а ја место отпоздрава само блебећем којешта Тако ми Бога, ја сам померио памећу! И зашто? Да ми је знати, шта је прави узрок те ми се од мозга направила некаква сурутка? Не знам, просто не знам шта је! Ето тако, нешто се збива са мном, а ја не знам шта је то...

Одох у гостионицу. Идем полако по степеницама, замишљен, чисто тужан, кад у ходнику кога да видим? — Среског капетана! Тек што је залупио врата једне собе у гостионици, љутит, па нешто гуња кроз зубе. Учини се као да ме не види; али ја добро уочих број собе из које је изишао, па се повукох на крај ходника у очекивању да ли ће и ко ће још из ње изићи. Чу се звоно, један пут, други пут, јако, као да је песницом ударено у оно дугме. Собарица оде баш у ону собу. Кад изиде, пријох јој и спустих једну форинту у руку, и упитах је ко је одсео у оној соби? Она најпре метну кажипрст на уста, па прошапута: Поштарка из села H! — Смрче ми се, па ми се стаде ходник окретати и учини ми се као да собарица на глави одскакута даље...

Наредим да упрегну коње у кола, па се вратих у село.

И данас је тринајести дан у месецу.

13. Маја, 1891.

Повукао сам се био. Месец дана ништа нисам мислио. Отправљао сам само најхитније државне службене послове, и прочитао сам у мојим ранијим записницима како се почело познанство са Мацесфелдовом и поштарком. Нашао сам, да је почетак био сасвим природан, да је познанство било неизбежно и да сам тада сасвим присебан био.

Тридесет дана нисам ни завирио код њих. Код поштарке ићи нема више ни смисла. Мацесфелд ме је посетио неколико пута, али се није ишчуђавао што ме нема да му дођем! Поштарка је слала да пита да ли би јој продавали млеко, на шта је од моје жене добила негативан одговор.

Моја жена постала је љубазнијом према мени, ређе се свађа и више пази на изражаје при свађи. Ваља да ће дати Бог да се све на боље окрене.

Данас био Мацесфелд и позвао нас вечерас на посе́ло код њега. На моје велико изненађење жена је примила позив, а он није затајио да ће на поселу бити и поштарка с учитељицом! Хтедох је загрлити и пољубити; али знам да би онда све покварио, те се уздржах. Да ли ми припрема какав скандал или се на боље окренула? — Видићемо.

14. Маја, 1891.

Идући са женом Мацесфелду на посе́ло, сетих се да је опет тринајести дан у месецу па ме обузе некаква језа. Реших се, да на поселу само својој жени угађам, па због тога и настрадах. Учитељица беше окупила гђу Сали да свира и пева, а ова то једва дочекала па стаде

свом снагом ударати у онај долап, а он пушта гласове као кад тамбураши отаљавају последње песме пред зору. То би како би; али кад стаде Салика певати, мени не даде ђаво мира него рекох жени, а да бих јој и угодио: ова не пева, него се дере као да јој ваде кутњак који се пола метра укорењо у вилици! Због зујања долапова и вике Саликине, морао сам жени то гласно казати, тако да је и поштарка чула па удари у смех; али не у обичан смех, него се све баца ногама колико се смеје! Разуме се, толики смех све је запрепастио. Салика престаде певати, па сви навалише питати поштарку што се смеје, чак и моја жена је пита?! Она се и даље церекаше, а све пружа руком на мене. Претрнух, проби ме зној, па само вучем у себе дим за димом из цигарете, да бих угушио страх од оног што ће наступити. А она, бештија једна, смеје се па кроз смех: „Господин нотар, хахаха, каже, хахаха, не пева него дере се, хахахаха, као да јој зуб ваде, хахахаха.“

Кад је изустила „не пева“, Мацесфелд похита Салики и стаде јој говорити да изиде и нареди донети крофне. Поштарка је утирала сузе од смеха, који сад намерно прихвати моја жена, а учитељица поцрвенила од стида, не зна на коју страну да гледа. Мени се направила нека булумента у глави, још ми зујаху уши од оног долапа, па само трепљем и пуштам дим из уста као из димњака. Салика изиде, за њоме и Мацесфелд и чусмо у ходнику неко живо објашњење између њих.

Ућутасмо. Поштарка ме пакосно гледа и поцупкује ногом. Моја жена очевидно показује, да јој је по вољи што сам настрадао; а учитељка села код долапа замишљена и удара прстом у један тастер, који одјекује као звоно кад оглашава нечију смрт.

Уђе Мацесфелд, збуњен, чисто као постиђен, и саопшти нам да му је жени позлило те је легла у постељу. Разуме се да даљем седењу није било места, те се одмах ризиђосмо. Не знам како се поздрависмо при растанку. Уз пут је моја жена певушила.

Данас нисам изилазио из куће. Наступило је потпуно помрачење моје памети. Жена ми ништа не говори; али је добро росположена.

Заборавио сам раније записати: Онај нарочити изасланик среског капетана, што је водио истрагу о рабинеру, правио је два пута од оно доба „излет“ у наше село и т. д.

20. Маја, 1891.

Данас одем код поштарке, да јој дам познати да одсад између нас могу постојати само службени односи. Она није била у пошти, него само њена помоћница, старица од својих седамдесет година. Питао сам где је, у соби је, рече старица, не може изићи, боле је глава. — У пошти су увек две столице, једна пред писаћим столом на којој седи поштарка, а друга мало у страну од стола за одличније посетиоце. Данас видох само поштаркину столицу, изгледа ми да је она друга намерно уклоњена. Дакле, овде је сасвим свршено!

При поласку даде ми помоћница једно отворено писмо: Онај нарочити изасланик јавља да је испросио учитељицу! Нека им је срећно. Ту бар нисам још ништа ни почео, управо нисам имао времена за то.

Пођох Мацесфелду, да видим каква је тамо ситуација. На прозору госпођа Салика, па кад ме виде уклони се и тресну прозором затварајући га. И ту је дакле све свршено.

И поче да ми свиће. Растури се она магла из главе. Исправих се,

превукох руком по челу и реших се да не улазим у Мацесфелдов дућан. Вратих се кући па легох на диван, некако задовољан, учини ми се да сам лак као перо и стадох звиждукати, гладећи брк и гледајући у таваницу. Нисам ни осетио кад ми је пришла жена. А она, као оно лекари кад прегледају у болесника прса, метнула ми два прста своје леве руке на чело, а једним прстом десне руке удара по она два, па се смеје!

Насмејах се и ја. А она: „Јеси ли сад сасвим мој?“ — „Право да ти кажем, одговорих јој, у ствари сам само твој и био.“

Не вреди ништа више ни записивати...

Песме Милете Јакшића*)

— Др. Љубомир Недић —

Ова књига песама, која је с толико страна с великом хвалом и радосно поздрављена, на нас није учинила особита утиска. То не долази отуда што бисмо ми, по хвалама које смо о овим песмама читали, сувише много били очекивали, — јер смо ми многе од њих већ раније били читали у разним књижевним листовима српским. Али и да нисмо, искуство које смо у томе погледу стекли научило нас је да не полажемо много на хвале које читамо о онима што данас у нас певају. Ако је у опште било каква предубеђења с наше стране, то је, мњење које се поодавно утврдило у нас, да после Војислава нисмо више имали песника; да је то био последњи истински песник наш, који је испевао лабудову песму Српске Лирике. И, ако је тога предубеђења у нас било, оно је, сад, пошто смо ове песме прочитали, постало стално наше убеђење, — и остаће то, бојимо се, још задуго...

Као што рекосмо, песме Милете Јакшића на нас нису учиниле особита утиска. Ми смо у њима нашли стихова, али нисмо нашли песама, а још мање смо у њима нашли песника. Јер, оно што чини песму и чини песника, то нису само стихови, него још, и пре свега, осећање. А овога ми у песмама његовим нисмо могли наћи, — мислимо, правог, истинитог осећања. Он не пева из своје душе, него пева по угледању на друге; његово је осећање позајмљено, из друге руке: њега су инспирисали песници, — чешће и прости стихотворци. Та околност, сама по себи, очевидно, није од толика значаја да би јој требало посвећивати нарочити чланак; нити бисмо ми, зарад ње саме, ово писали. Што ово пишемо, то је зато што ми у М. Јакшићу видимо представника читавог једног кола млађих песника наших и, више но то, представника наше данашње лирике у опште; и што мислимо да је време једном повести озбиљнију реч о данашњим песницима нашим. Њих бар не морамо митити, ни гледати им кроз прсте, — *песника* смо бар имали да можемо бити и без ових данашњих. И ово што пишемо о М. Јакшићу има, отуда, шири смисао. Његове су нам песме само повод писању; а прави предмет, и ако посредно, данашњи српски песници у опште. Јер оно што важи о њему, важи, врло великим делом, и о њи-

*) Велика Кикинда; Штампарија Јована Радака. 1899; мала осмина; стр. 186.

ма: његове су песме огледало, у којему се верно огледа слика данашње Српске Лирике.

Песме М. Јакшића могу се поделити у две врсте: једне, у којима се опажа утицај Змајев; и друге, у којима се опажа угледање на Војислава. Ова ће два песника наша, како мени изгледа, највише имати да одговарају на страшноме суду потоње историје српскога песништва. Сви, скоро, песници без талента угледали су се на њих; неки на једнога, неки на другога, а неки, као М. Јакшић, и на обојицу. И, било је сасвим природно да се угледају на њих, — јер је на њих најлакше угледати се. За угледање на Ј. Илијћа треба, поред песничкога осећања, још и осећања у чисто српскоме духу, какво се у нас већ изгубило; за угледање на Ђ. Јакшића, снаге и силан поетски темпераменат (који се, у осталоме, противи подражавању другоме); за угледање на Л. Костића није довољна само настраност у идејама, него треба још и духа, који је с њоме, врло често, удружен у песмама његовим. Ништа од свега тога изгледа да не треба те да се у песми подражава Змају или Војиславу. За подражавање Змају треба само наћи *идеју*, идеју у смислу наших лиричара; а идеја има свак, па и песници без талента. Код Војислава изгледа да не треба ни тога; треба само узети какав предео, у које било доба дана или године, описати га у стиховима, и песма је готова, — и да се позајмљују поједине Војислављеве речи.

На ова два песника наша угледао се, као што смо већ рекли, и М. Јакшић; и то (ако је судити по томе што су оне песме које су постале угледањем на Змајеве дошле напред у збирци), прво на Змаја. Шта је оно што чини карактер Змајеве лирике, нарочито његових љубавних песама, то сам једном ранијом приликом изнео: одсутност, или бар оскудност, у осећању, и место овога мисао, поређења, поента, духовита реч. Све се то може примити и научити од другога, — онако бар како то видимо у оних који су му подражавали, и којима је он показао како ће певати а да не осећају певајући. То је примио и научио од Змаја и М. Јакшић. Узмите на пр. ову његову песму:

Гледала је у дубокој ноћи
Црно небо пуно вечне тајне,
На очи јој две звезде слетеше:
Зато су јој очи тако сјајне.

Љубила се са ружицом младом
Кад се јутром у лехи развија,
Па јој листак на уснице оста:
Зато су јој уста руменија.

Гледала је када облак букне,
Мућа суне, храст доле обори;
Па када је на ме погледала,
Моје срце у пепео створи.

Што је у овој песми главно, то није осећање: њега у песми и нема; него идеја. Тако је исто и у овој:

Не срди се злато моје,
Што ти гучем речи миле,
Опрости ми што су песме
Моје к' теби полетиле:
Песма моја — дете лудо —
Невинашце моје мало
Опазило мајку своју,
Па је к' мајци потрчало

— опет идеја. И, ако се о идеји у оној првој песми не може рећи да је ни врло сретна, ни врло оригинална, о овој се у другој не може рећи ни да има обична смисла. Каква је то идеја, звати драгу мајком, ако ће бити и својих песама? Змај, треба признати, такву идеју не би никад у песми изнео; он би нашао другу, мање бесмислену. Ипак ми у њему видимо „по греху родитеља

стара“, не само ове, него и највећега броја љубавних песама М. Јакшића. Оне су, махом, постале угледањем на Змајеве овакве песме, — с том само разликом што у песмама Змајевим, ако, обично, и нема истинитог осећања, има свакада смисла, често и духа, док у овима М. Јакшића, врло често, нема, ни духа, него ни смисла. Прочитајте на пр. ове две строфе из једне песме у циклу Nocturni flores:

Високо, више! Да ли осећаш
Силовит ветар к'о струју јаку
Што нас подиже? Под нама доле.
Дубоко земља тоне у мраку

К'о мрачна кугла. Неста равнина,
Провала, шума, потока, брега,
На мрачној земљи само се бели
Колеба твоја к'о мрва снега.

— има ли у њима смисла? Не видети брег, а видети колибу, — зар то није као у оној причи о баби која је видела иглу на торњу, а није видела торња?

Или у овоме:

Знадох рајска пића лежи
У том срцу тамо,
Подметн'о сам гладну душу:
Мрву, мрву само!
Ломила је златно срце,
Другом расипала,
Ал' на моју душу није
Ни мрвица пала.

Чија то може бити кривица што на песникову душу није пала ни мрвица њенога срца, него његова рођена? што није како треба подметнуо душу. То он, међутим, није мислио да каже у својој песми; његова је идеја била друга: да жали на драгу (а не на своју невештину, — на коју, у осталом, *ми* жалимо). Само је та идеја била збуњена, и, као и толике збуњене идеје, испала је бесмислена.

То нису једини примери несмисла у песмама М. Јакшића: да су једини, ми их не бисмо били ни помињали; махнули бисмо, можда, били главом, па бисмо ћутом ишли даље. Али је то стална појава у овим песмама, и ми се, отуда, на њој морамо мало зауставити. Јер, то је извесно: ако ништа више, толико имамо права тражити од песника да му песма, кад у њој већ нема осећања, има бар смисла и не противи се здравоме разуму. Има ли, међутим, каква год смисла у стиховима као што су ови:

К'о весело дете
Које анђ'о штити а незнање теши,
Не знам ни за патње, ни усуд потајни?

Како може незнање тешити, и наштo утехе ономе који не зна за патње, када се теше само они који за њих знају? То је бесмислица; као год и ово:

Хујн гора: по каменом ждрелу
Мутан поток ваља се и пени,
Са обале *радосно* га мотри
Дивљи стручак цветак безимени.

Или, још боље, ово:

Уска је стаза, којом ми идемо
Образ уз образ, груди уз груди.

Како двоје може ићи да им образ буде уз образ и груди уз груди? Ако иду образ уз образ, не могу ићи груди уз груди; а ако иду груди уз груди, не могу ићи образ уз образ, — и мора, још, једно ићи натрашке: што не чини ни најзаљубљенији пар, све и да је стаза уска.

Но није само да у појединим стиховима нема смисла: читаве песме испеване су без смисла. Узмите песму *Ноћна Тајна:* славуј у ноћи пева над бистрим горским потоком, у којему се „огледа са висине звезда тиха и бледа“; облак заклони звезду, а славуј мисли да су је однели таласи; он је престао певати:

А кад сутра зора цвеће
Ороси
Мртву птицу студен поток
Проноси...

То треба да је нежно, поетски; у ствари је то бесмислено: прича о једној лудој птици.

Није боља ни *Балада:* како је у планини, у малој дупљи у борићу, самовала грлица, док јој није однекуда долетео бели голуб, и они свили себи заједничко гнездо.

. . . . . Тако мину четир лета млада века,
Тад долеће дивљи јастреб из далека.

Па однесе голубицу из тих страна,
Голуб пада у вигове код душмана.

Голубица плаче, не зна шта је с њиме,
Од јастреба не сме рећи мило име.

Голуб тужи, ломи крила, мира нема:
„Због ом, драга, моја љубав смрт ми спрема.“

Пре свега, (као што смо, у своје време, приметили и Л. Костићу), у младом дрвећу нема дупљâ, — у боровом, мислимо, нема их ни матором. Исто тако није ни пар голубова од четири и више година млад; за јастреба, вероватно да јесте, само што он, кад би уловио голубицу, не би је водио својем гнезду, као да је извршио отмицу и преотео је голубу, — како изгледа по томе што она од њега не сме рећи мило име, — него би је рашчупао и прождр'о. И на послетку, откуд да голуб, који се ухватио у замке, жали на своју љубав, када то с њоме нема никакве везе? И како може голуб ломити крила? Може нам се одговорити да је то у фигури речено, да се представи његово очајање. То и сами знамо. Али исто тако знамо и то да су фигуре за то да себи што лакше и јасније представимо, а не за то да се мучимо како ћемо представити себи нешто што се не да представити. И зато је та фигура бесмислена, као и цела песма. И, ако би се о овој рекло да је више као нека алегорија, онда би и о тој алегорији важило што смо рекли о оној фигури: да је бесмислена; јер и алегорије морају имати своје логике, те да се њима може постићи што се њима хоће да постигне.

Како је са смислом, тако је и са укусом у песмама М. Јакшића. У једној песми, *Ноћ,* читамо:

Топло у ваздуху дах јој се разлева
Да упали жудње нејасне и тамне,
Да заљуља груди болом и милином
Спомињућ' ми сласти среће узајамне:

Да немах уздарја за дарове моје
Што их њојзи дадох с радошћу и слепо
Источивши младост, почупавши бисер,
А с њим из корена све добро и лепо.

Да оставимо на страну ону бесмислицу о *почупаном* бисеру, — има ли у овим стиховима каква год укуса?

Или на пр. у овима:

Слети амо, не бој ми се,
Твоја добра мајка спава,
Па и чује л' шум у клети,
Помислиће: одозгоре
То анђео лети тајно
Миром дворе да посети?

М. Јакшић, изгледа, није дуго остао на томе да подражава Змају, — да ли зато што је наилазио на тешкоће у тражењу идеја, или што му се више допао Војислав, то нас се овде не тиче; довољно да је он после Змаја подражавао Војиславу, који му је остао главни углед у песми. Истина се у песмама његовим опажа и утицај Л. Костића; као на пр. у оним стиховима у песми *Крчмарици:*

Ej, тешко сам луд у пићу
— Не наваљуј и не точи —
У тренутку искапићу,
Место чаше — твоје очи.

Али то је више местимице, свега у две-три прилике. Његови су прави учитељи Змај и Војислав. И пошто смо видели утицај Змајев, треба сад да покажемо и утицај Војислављев.

Као што смо, пишући раније о њему, рекли, Војислав је био уметник песник, сликар у песми; он је речима сликао, најчешће природу, пределе у разно доба године; са чега је Слободан Јовановић, у једноме пуном духа чланку, о њему рекао да је песник годишњих времена. То би се исто могло рећи и о М. Јакшићу: и он је сликар у песми; и он пева годишња времена; и више но то, — да је он песник *времена* у опште; јер он пева не само годишња четири времена, него још и разна времена дана и, сувише, време у смислу погоде. То се види из самих наслова његових песама које ћемо овде исписати (да и не помињемо оних у којима се то исто пева али се не види из самог наслова). И тако имамо:

Песме о Четири Годишња Времена. Пред Пролеће; У Пролеће; Пролетње Јутро на Селу; Једног Пролетњег Дана; У Шуми с Пролећа; Летња Ноћ; Јесен; Јесењи Дан; Јесењи Дарови; Зима; Зимска Ноћ; (опет); Зимски Осећај; Лето и Зима.

Песме о Доба Дана. Пред Зору; Рано Јутро; Јутро; Пред Подне; Вече; Вече на Трави; У Ноћи; Ноћ; Ноћ у Пољу; Ноћ на Реци; Ноћ у Шуми.

Песме о Времену (погоди). На Месечини; На Омори; На Припеци; После Кише; У Бури; У Магли; Суша; Ветру; Пролетњи Облаци.

То, напослетку, не чини ништа, — свак пева што се њему допада; то је његово право. Наше је, опет, да тражимо да песма коју спева буде лепа. А како пева М. Јакшић? Једна или две од ове врсте песама његових, треба признати, нису сасвим рђаве: њих је могао испевати и Војислав, — док се учио певати; као на пр. ову песму *Рано Јутро*:

Бели се Исток. Спавајиве сени
По гори ћуте. Дубоко на Југу
К'о далек пожар зора се румени
И једва светли тамном видокругу.
Ближе у мраку тихе равни леже,
Ноћ задоцнела још на њима спава;
Тамо к'о меко сребро се растеже,
То јутро беле магле размотава.
Гасну звездице . . . . . .
Већ хладно јутро стоји на планини,
Под росом трепте шумице увеле —
Тихо се дими село у долини,
Јутро отвара очи невеселе. . . . .

Остале су све слабе и без вредности. М. Јакшић не уме описивати природу; он мисли да је за песму у којој се износи каква слика из природе довољно само побројати оно што се у њој види, и да је слика коју треба да нам дâ, готова; и за то савесно набраја, као у песми *На Брегу*:

Тихо је... На вису ветрић само ћарка.
Летају лептири и грају скакавци.
Далеко на Југу видокруг се праши
И дими се раван; села расејана
Као беле птице на зеленој паши(!)
Блистају кроз маглу сунчанога дана.

Исто тако и у песми *Пролетње Јутро на Селу*:

Кућице трепте у јутарњем сјају,
По крововима маховинама гори,
На прозорима окна; врапци грају,
Рог говедарев весело се хори.
Над сеоцем се високо надвило
Плаветно небо, тихо се покреће
Млак поветарац, таре слабо крило
О сјајно џбуње, сунчано дрвеће...

Тако певати и тако описивати може свак; то нити су песме, ни описи. Ми знамо шта ће нам се одговорити: да песник не може све, и да треба и онај ко песму чита да донесе нешто. Само што је оно што овај треба да донесе, примчивост, да је кадар осетити оно што се у песми изнесе, а не способност да покренут песмом он сам ствара; иначе би тај захтев излазио на то да *ми*, ако ће бити и у мислима, ис-

певамо песму, или испишемо слику, а песник, или сликар, да нам за то даду само податке. Онда не би било ни рђавих песама, ни рђавих слика. Војислав није тако радио; он није просто набрајао, него је, вођен својим поетским инстинктом, и не тражећи, изналазио у свему што је описивао оно што ће у нашој души изазвати праву слику онога што је хтео да нам у песми представи. То његови подражавачи нису знали; па није знао ни М. Јакшић. Он је видео да Војислав слика, па је и он невештом руком сликао. Галерија тих слика налази се у његовим песмама.

Показали смо како М. Јакшић нема не само инспирације, него ни оригиналности; да није свој у песми. Када тога нема, да ли бар има вештине, да уме саставити песму којој спољно, како је она у стихове сложена, неће бити замерке? Кад није песник, да ли је бар вештак, да уме спевати? То још мање. То је обичан стихотворац, од оних којима се одмах, *док* се књига узме у руку, позна како су натезали како ће угодити слик; који не знају за ритам; и не сањају о оној тајанственој алхемијској вештини која просте и обичне речи вештим слагањем претвара у сухо злато поезије.

Песничка невештина М. Јакшића види се у свему, и ми ћемо, пре но што редом пређемо све што се с те стране има приметити, изнети је у једној већој песми његовој, у песми *Жртва*. Предмет је у овој песми стара библијска легенда о Јефтајевој Кћери, коју су обрађивали толики песници, сваки на свој начин. Како је тај предмет обрадио М. Јакшић? Он је просто препричао стару легенду у стиховима. Каква је добит од тога што је она сложена у стихове, када се ни бољи стихови но што су његови не могу мерити с узвишеном простотом библијскога причања? И да нам је бар испричао како треба, ако ће бити и у рђавим стиховима. Али ни то није; него је, без икаква разлога, *изменио* легенду: као да се Јефтај, *враћајући се* из боја, *из захвалности* Богу што му је даровао победу над непријатељем, заветовао принети му на жртву првог који преда-ће изиће, — док је, по легенди, он такав завет учинио *полазећи* у бој, *ако* би му Бог даровао победу. Нема сумње да је песнику слободно у нечему и одступити од легенде; као што му је слободно одступити и од историје. Само то одступање треба да је мотивисано; а овде то није случај, — осим ако би се узело као мотивација то што је мислио да му треба поправљати легенду. Али то није допуштено. Исто тако није допуштено ни говорити о круни и пурпуру:

„Кидајте ми венце с главе,
Уклон'те ми *круну*, сјај,
Шта ће *пурпур* оном, кога
Чека туга и очај?“ —

пошто је Јефтај био судија, т. ј. изабрани поглавар, а не цар у Израиљу. Из истог разлога недопуштено је звати га и *ајдуком*:

Шта то грми кроз долине
У јудејској земљи тој —
То с тираном *ајдук* љути
Јефтај бије крвав бој;

и на другом месту:

Пред борцима Јефтај ступа,
Ајдук стари, лаве млад,

— све да би се ајдуковање и могло сложити с круном и пурпуром.

Да је у М. Јакшића иоле било разумевања, он ових погрешака не би био учинио; него би, место да препричава и квари легенду, нашао у њој мотива за песму, као што су их и други песници налазили. Могао

је, на пример, узети онај моменат у последњем стиху:

Па не види народ, тиску,
Само види очев лик,
Где укочен поглед баца
На пламени жртвеник,

— и дати нам тако слику која је могла бити врло ефектна. Али он то није видео, и прошао је поред тога и не слутећи. Да је, угледајући се на Војислава, ушао у дух његов, и примио нешто од његове јединствене уметности, а не само споља јој подражавао, он би то, несумњиво, и био видео.

А сад пошто смо овако, у цело, прегледали једну већу песму, и видели какав је у избору мотива и у општој својој обради, — да видимо какав је и у спољној, чисто техничкој страни својег певања.

Пре свега, он нема својега стиха, онога по чему разазнајемо једнога песника од других, да можемо, *док* их узмемо у руку, казати о стиху чији је. Његови стихови подсећају на стихове сад овога сад онога песника; као на пр. ови на Бранка: (Нада мном се ветрић наг'о) „па у строфу вири“; „ил' се брсне гране прима“; овај на Јакшића: „у глуво доба, у тајни час“; ови на Змаја: „Једна травка уздисала,“; „Ведро јутро сунце носи“; „Ветар гуди песму пева“; овај на Војислава: „И пажљиви шапат тихих огранака“ (разуме се, без онога епитета за шапат); а неки и на оне безимене песнике песама што се певају по забавама или у колу.

Затим, нема онога што је, после осећања, најважније, важније и од стиха и од слика (јер песма се може испевати и у прози), нема својег језика. М. Јакшић није без *својих* речи; али њих имају не само песници, него свак у опште: свак има у говору, па, према томе, ако пише или пева, и у писању и певању, речи које он нарочито употребљује. Али оне су само ствар навике, и у употреби њиховој нема нарочите заслуге, — а најмање када је таква једна омиљена реч *слутити*, као у М. Јакшића („гора невесела *слути*“; „ја недахнимице *слутим*“; „пастири *слуте*“; „*слутећи* шуштање заштитничких крила“). Нама се ова реч, и ако је народна, не допада много, и ми је не бисмо употребили ни у својој сухој критичарској прози, много мање у песмама (да их откуд пишемо). То је, напослетку, ствар личног укуса. Али није ствар личног укуса када је језик у песника какав је у М. Јакшића: баналан, и, горе но то, бесмислен, — као да пева туђим језиком који није добро научио. Да оставимо на страну што се у његовим песмама нађе и по која хрватска реч, као што је *нујно*, коју читаоци, који, као ми, не владају хрватским језиком, не могу разумети, — и да видимо његов српски језик. Ми ћемо овде исписати неке од његових речи, са стиховима у којима оне долазе; по њима ће се најбоље видети како он стоји с језиком.

Ево, дакле, тих речи: „*гамиже* небо од сјајних звезда“; „небом облак *мили*“; „к'о дете *трептим* и у болу плачем“; „певајте песмице *громке*“; „славуј *цвркуће* у сумрачној сени“; „*цврчи* стара грана на високом бресту“; тек један цветак на сунцу се *пржи*“; „и како дуси *циче* и јаучу“; „с црвоточних стабла *струо* ветар пири; „реч излети, труба *вресну*; „љубави мртве *глухи* клик“; „пољупца слатка *јека*“; „а зора када *цикне*“; „тихо *гуди* на ведроме дану звоно у даљини“; „звижди кос у шуми, славуј *кликће*, пева“; „где ми усуд моје гнездо *плете*“; „летају леп-

тири и *грају* скакавци"; „и негде *громко* кокошке какоћу."

Треба ли сад, после *ових* речи што их наведосмо, нарочито још помињати и неке речи које су, истина, правилно употребљене, али које изгледају баналне тамо где их је он употребио; речи какве се налазе у овим стиховима:

Тисућу путева
Што спокојству воде, *тек* мог пута нема?

или поетске реченице као што је ова:

Минуће љубав као сан
И *сметнућеш ме с ума?*

Или, помињати епитете као што су, примера (и чуда) ради, ови у овим стиховима: „Ал' ми злато оте крвник *млади*"; „твоја *медна* песма ту се не разлеже";*) „цркВице *више*, сеоца бела"; „пева *добри* славујак"; „те трептиш к'о лист ил' срна *илаха*"? Нашто, када би оне речи, и да је језик његов, иначе, најодабранији, и епитети његови најтачнији и најлепши, биле довољно да покваре сваку песму у којој се налазе онако употребљене?

И ако бисмо се, сад, запитали откуда долази да М. Јакшић пише *оваквим* српским језиком, одговор на то питање не би био тежак: због песме, да има слика, или да му слогови изиђу под број. Због слика је срна *илаха*:

Да л' ти од студи удови стрепе(!)
Те трептиш к'о лист ил' срна *илаха?*
Што у мрак шириш зенице лепе,
И пријањаш(!) ми од тајног *страха?*

Због тога се и цветак *иржи* на сунцу:

Тек један цветак на сунцу се *пржи*,
Мутне му очи за облаком гледе,
И једва главу на стаблици *држи*.

Због слогова, да су му под број, имамо у овим стиховима *дружба*, место *дружина*:

Што остави *дружбу* храбру,
Бојно поље, крв и плам?

Због тога двојег, нарочито због слика, је, осим наопаке и бесмислене употребе толиких речи, и много друго што. Тако он, за љубав слику, употребљује старословенске облике какви се, истина, налазе и у народној песми, али нас код књижевног песника буне, што видимо намеру:

Кишица мине с тамним *облаком*,
Умије поља, пламен угаси,
Благодат стоци, вредним *тежаком*
Шумица блиста, жуборе гласи(!)

Тако он прави деминутиве код којих се такође види да су начињени само заради слика:

Глуха поља, тамне *долинице* —
Сетна ноћца са истока гледа,
Сузне су јој црне *трепавице*.

Он то, у осталом, и не крије; као што се види из ових стихова:

Ах, да се попне то море *сиње*
На небо, и да једнако пада,
Поплавило би горе, *растиње*
Ал' само љубав моју никада.

Или, још боље, из ових:

Ал' ће дати, да јој љубим очи, *веће*, (!)
Све док жега мине и док бура *пређе*...

Он у томе иде и даље, и не зазире ни од блсфемије, само да истера слик: у песми *Голгота* могу се читати ови стихови:

Тама је *пала*,
Суморно ћуте троја *вешала*...
С њих су недавно скинуте жртве:
Два разбојника и Божји син.

Нема, у опште, те жртве коју овај стихотворац не би учинио заради слика. И да му је бар слик како треба. Али ни то није; његови

*) Овај епитет за песму налазимо и у М. Митровића. Али то не доказује да је он добар. Може се рећи *слатка* песма, али се не може рећи *медна* песма; зато што она прва реч има и преносно значење, док ова друга таква значења нема. А ако ко мисли да јој се такво значење може *дати*, по томе што је синонимна с оном првом, он се вара. Иначе би се могло говорити и о *шећерној* песми.

су сликови најчешће погрешни, сликови само за око, *типографски* сликови. Да не тражимо других, нарочитих примера, узмимо само последње примере што смо их навели не за то да покажемо какви су му сликови, него шта је све кадар учинити за слик: о̀блаком — тежа́ком; долѝнице — трѐпавице; си́ње — ра́стиње; вѐће — пре́ће; па̀ла — вѐшала, — све су то погрешни сликови, у којима се не води рачуна о акценту. Готово да човек, због оваквих стихотвораца, одобри Драгиши Станојевићу што је, у своме преводу Ариоста, ударао оне силне акценте.

Тако је са сликом у песмама М. Јакшића. И како је с овим, тако је, врло често, и с ритмом; и с њим натеже, као год и са сликом. Он почне на пр.:

Он се трза — али зашто
Кад је свршен славни бој,
Кад слободи песма јечи
А Јефтају славопој?

и онда наставља:

Је л' умор од борбе славне, —

Или пева:

Вук вије пред селом, глас му се разлеже
По белим пољима; бурна вејавица
Бесни ми на прагу; мраз и цича стеже
Дрвеће и небо без сјајних звездица?

Чудновато! После толиких жртава што их М. Јакшић чини за љубав слика и за љубав ритма, песме његове не само да немају свакада права ритма ни правилних сликова, него, покадшто изгледају да нису ни у стиховима. Прочитајте на пр. ово:

Кућице трепте у јутарњем сјају,
По крововима маховина гори,
На прозорима окна; врапци грају
Рог говедарев весело се хори.
Над сеоцем се високо наднело
Плаветно небо; тихо се покреће
Млак поветарац, таре слабо крило
О сјајно цбуње, сунчано дрвеће.

Толике жртве, — за шта? За ништа: зато да се испевају песме које најчешће немају правилних сликова, врло често немају ритма, а доста пута немају никаква смисла и противе се здравом разуму.

Ми разумемо песничку слободу. Али она је прерогатива само песника̂ по Божјој милости, никако узурпатора стихотвораца. Слободе, у осталом, какве допушта себи М. Јакшић, нису допуштене ни правим песницима, а још мање су оне допуштене простим стихотворцима као што је он.

И зато ми против тих слобода протестујемо; протестујемо у име српскога језика, у име укуса, у име поезије, у име здравога разума.

О путовању

— Rákosi Viktor —

Причао ми отац више пута, како онда, кад је он почео путовати не бјеше жељезнице. Кад почеше код нас правити прве жељезнице, тек му науснице ударише. По том је и рачунао вријеме. Кад пођоше први возови, већ поче и брада да расте. Онда су машинисту титулисали „високоблагородним господином“, јер мало бјеше њих, који се разумијеваху у тој мајсторији, па зато су их и поштовали и добро плаћали. Кондуктера су већ називали само „благородним господином“; а што се тиче

управитеља жељезнице, он је био само „поштовани господар“ и машиниста му је говорио: *ти*.

Тако прича мој старојко. Данас је већ сасвим друкчије. Машинистâ има толико, да их двоје долази на једну локомотиву и то слабији смије само да ложи. Сад су они „поштовани господари.“ Кондуктера има такођер много. И њихова је плата и титула спала, само им се напојница подигла. Остаје још управитељ жељезнице. Изгледа да се данас мало њих разумијевају у том послу, па их ваљда за то сад тако лијепо и плаћају и титулишу „високоблагородни“. Путује сâм на првој класи и прије него што ће да се крене, кондуктери савјесно похватају све муве у купеју његовом, али их не поубијају — не, то би било грозно, — него их пусте у трећу класу. Ако у овим купејима има више мува, него путника, онда зацијело путује тим влаком и управитељ. Том приликом ложе локомотиву засебним, скупљим угљем, а точкове три пут добро намажу, те жељезница иде, као да су, Боже ми опрости, шине од свиле, а точкови од чоколаде. Локомотива, особито ноћу, не смије да звижди, само тек ако машиниста по мало звиждука у себи; кондуктери на прстима обилазе купеје да шапну путницима како се зове станица, па не вичу ни: mehet! него одазову машинисту у жељезничку рештаурацију и ту га у четир ока, тихо, обавијесте, да може даље поћи.

Отац ми је путовао на своја четир коња. Није имао рђав укус. Не знам, да ли ће умножавање жељезница у опште истиснути возање на четир коња, али то знам, да нисам наслиједио од оца ни једног коња. Бар да имам, према духу времена, ма четир вагона. Разумије се са локомотивом, вициналним жељезним путем и државном субвенцијом.

Путовање има своје примитивне услове, које сваки знаде, па их зато нећу овдје ни износити. На примјер, сваки нека пази на „возни ред“, да се не задоцни. Прије него што ће да сједне на жељезницу, нека извади карту, а ако су врата на купеу затворена, нека позове кондуктера да му их отвори. Ако раније дође на станицу, нека причека воз, јер он неће да чека никог. Једини омнибус што ће послушати човјека кад га замоли да стане; само је то мало као опасно, јер може да му се деси те ће онда морати неколико корачаји сâм гурати у поштењу осиједјеле животиње. У осталом, коњи у омнибусу су врло ваљане животиње, они одмах стану чим виде, да хоће когод да пређе на другу страну.

Ако хоће човјек да угодно путује само нека понесе собом, каквог стрица, који већ десет година вуче катар у грлу, па ни бриге га. Његово ракољење не мож жив човјек издржати, осим каквог топничког генерала, који је већ двапут држао јубилеј и који је оглувио. Оваких пак слабо има па и ако путују, заостану на првој станици гдје се точи добро пиво.

Сипљивог стрица једино би могли с успјехом замијенити два дјетета добрих плућа а рђаво васпитана. Овака се дјеца могу набавити код неког енглеског подузимача, доста јевтино. Кад човјек наручи уједанпут десеторо дјеце, добиће један почасни примјерак, прави ремек од дјетета, које се тако дере, да мора и сâм машиниста оставити воз врагу, ма му само мјесец дана требало па да добије пензију. Сад се већ овака књезава дјеца праве и од гуме. Путник га сакрије под капут и прогледи кроз прозор. Ако види да се ко приближује његовом купеју, стисне дијете, а оно се не може бити коректније дере на сва уста: мама, тата и чини се као да неће да једе млијека с грисом. Једном ријечи цио програм једног малог дјетета најтачније одигра. Оваког се дјетета сваки клони и брижни отац онда може да спава као мали краљ.

Дала ми се прилика у Италији, да штудирам те миле малишане. Путовао сам од Мљетака до Фијоренције са неким бирмингхамским творничарем. На свакој већој станици чула се страшна дјечија дерњава; напошљетку у једној вароши пошљем ље-

кара у Енглезов купе. Држао сам зацијело, да ће оданде изнијети какво дијете на умору. Кад оно, а ја видим гдје излази доктор и смије се као луд и зове ме да само уђем у тај купе, кога сваки далеко обилази. Кажем му, да ја, Бога ми, нећу.

— Само уђите; дајем вам своју поштену ријеч, да ћете се лијепо провести и пријатно путовати.

— Та како ћу врага лијепо провести са једним енглеским творничарем, који има тако књезаво дијете?

— Само улазите, господине.

Напошљетку попустим и пођох степеницама дотичних кола. Дијете одмах поче да се дере и кондуктер ме опомиње, да ће ми можда непријатно бити путовати у тим колима.

— Отворите ви само врата.

Отвори. Унутри се раширио неки дебели братац сам саморан. До сад сам путовао са осморицом у једном купеу и час сам стојао, а час ми је когод сједио у крилу. Дебељко је имао на себи жути свилен капут, на ногама турске папуче, а на глави турбан од перзијског шала. По свуда разбацане справе за тоалету, огледало, четка, чешаљ и т. д. У једном буџаку као неки балдахин од платна, а иза њега то неваљало дериште. Поред те шатре сједи Енглез пруживши руку до дјетета, које се и сада у сав глас дерало.

Сједнем између једне бријачице и чарапе, држећи кофер у крилу. Био је лакши него онај напуљски трговац са поморанџама, кога сам држао у крилу од Мљетака. Енглез скиде наочари и метну друге. С оним је читао „Тајмс“, а с овим је мене гледао. После неког времена рећи ће:

— Јесте ли ви глуви?

— Нисам.

— Волите ли ви плач дјетињи?

— Лудујем за њим.

— Докле путујете?

— За сад до Фиоренције.

— Онда ћемо дакле ноћас заједно бити.

— Тако изгледа.

— Можете ли ви да спавате, кад дијете плаче?

— Спавао сам више пута и без плача дјечјег, али ми је било тешко без њега.

Творничар вртијаше главом и поново промијену наочари. Ваљда ће ме кроз њих боље упознати.

— Чиме се ви занимате? — запита ме после мале паузе.

— Ја сам управитељ у заводу за находчад. Ох, како је лијепо! — викнух, мислећи ту дјетенце, које је у тај пар избацило неколико високих *це*-а.

Бирмингхамски паша извуче руку испод шатре и запали наргилу. Гле, дијете уједанпут ућута.

— Управитељ завода за находчад? — мрмљаше — то је већ нешто друго. Шта мислите господине, шта вриједи једно овако дијете, које умије тако дивно да се дере?

— Вриједи четир стотине лира.

— А ја сам га купио за три стотине.

Пружи руку под шатру и извади оданде повеличку лутку од гуме.

— То је моје јединче — рече Енглез весело — не иште јести, пити, не треба га васпитати, лијечити а обдарено је најдрагоцјенијом особином дјечјом: плачем. Са тако лијепо удешеним дјететом и нешто подмићеним кондуктером, путујем владарски кроз цио свијет. Ви сте јуначки овамо продрли, за то ћу проширити и на вас благодат дјечијег плача.

Одмах ме је и научио како треба с дјететом руковати. За десет минута био сам перфектни отац.

— Знате шта? — рече Енглез — до једног сата послије поноћи ви ћете пазити на дијете, онда ћете мене пробудити, па ћу ја стражарити до Фиоренције.

Пристадох. Паша се опружи и захрка. Ја сам само дријемао. На трећој станици јурну на влак читава гомила официра... Наше се мило дјетешце дерало из све снаге. Метнуо сам га на земљу, па сам га газио по стомаку. Официри не ућоше, али се дијете покварило. Престаде плакати.

Дијете од три стотине лира! Пропао сам. Мора ћу га платити.

Шта сад да радим? Ништа паметно да ми падне на памет. На слиједећим трима станицама морао сам сâм лично да плачем, да би поплашио неколико путника. Мора бити да сам добро плакао, јер путници побјегоше од кола као опарени. Изгледа да сам у своје вријеме био даровито рђаво дијете.

Нисам умио ништа паметније да измислим, те ја — како је мој Енглез непрестано хркао — побјегнем натраг у купе гдје су њих осморица били, гдје ме је већ чекао напуљски трговац са поморанџама и одма ми се и посадио на крило. На првој станици у Фиоренцији побјегнем с воза.

. . . Путовао сам послије једанпут, са баш за право живим дјететом, које је имало тај рђав обичај, да се није хтјело дерати баш на станицама, а чим се влак крене, дере се као бијесно. Дао сам му све салон бонбоне, које сам понио братовљевој дјеци и то да им траје два мјесеца; појело је па опет удри дери се. Шта више још се већма дерало, јер је покварило стомак, а отац му се опет узео да растреса надамном.

Никола Теодоровић.

Гете

— Maurice Muret —

Славећи успомену несталих хероја, садашња покољења се тјеше због опште осредњости. Манија за прославама обузела је Европу са једнога краја на други, и очито свједочи потребу за величањем која под свима поднебљима тиња у души народној. Данас је Њемачка, приликом сто и педесетгодишњице рођења Гетеова, увјенчала кип Германије. Светковине у част Гетеову биле су изнад свега патриотска прослава. Али у ствари, то је било нешто више. Слава Гетеова је општа. Тај геније је пустио жиле у живот свога доба и своје земље. Али цвијет који се развио задахњује својим мирисом све вјекове. *Други Фауст* дјело је духа који је усисао све филозофије, који се бавио свима наукама, проникао сва узор-дјела, и који је на своја дјела гледао са висине на коју се само орао пење, оцјењивао их здраво, једном ријечи постављао их у свјетски поредак. Никада спинозист није потпуније остварио одредбу учитељеву, да „ствари треба цијенити под изгледом вјечности."

Рекло се „Деветнаести вијек зваће се у историји вијек Наполеона и Виктора Ига." Та формула је француска формула. Да би постала европска, треба само промијенити други израз, деветнаести вијек остаће у историји нашега континента вијек Наполеона и Гетеа. То су његови хероји, његови *teachers*, како веле Енглези. И свечан је био тренутак у томе добу, добу које је у своме почетку давало толико великих нада, када су се оба велика човјека сусрели очи у очи, у Ерфурту. Требало би перо каквога моћнога писца који оживљава историју, па да се истакне силан симболски значај тога састанка. Разговор између оба велика човјека обухватио је различите ствари; најзад освајач, — природном намјером, — предложи пјеснику овај предмет за трагедију: *Смрт Цезарова.* Пошље тога оба суверена вратише се својим пословима и продужише залуђавати свијет. Обојица, пошље тога разговора, понијели су подједнако мишљење један о другом. Сваки од њих открио је у своме саговорнику оно, што је он сам био и што је цијенио изнад свега, човјека.

— Ви сте човјек, рекао је Наполеон Гетеу.

А овај, причајући ту сцену Екерману, изразио се у истовјетним ријечима:

— Наполеон, то је био човјек!

Разна покољења о једном истом писцу врло различито суде. За своје сувременике Гете је на првом мјесту био отац Вертеров. Тај млади болник са својим фраком плаве разилкове боје са металним дугмадима, жутим чакширама, ципелама са пређицом, са примјерком Осиана који притиска на своје бурне груди, за дуго вријеме толико је хипнотисао читаоце да у цијелом дјелу Гетеовом изузев њега нису ништа друго видјели. Скоро сам поново читао лијепу пјесму Пушкинову *Јевгеније Оњегин*, и зачудио ме је израз „гетеовска душа", који се односи на Владимира Ленскога, романтика који пати од терета живота. Како нам прави Гетеовац изгледа данас различан! Како нам гетизам изгледа сасвим друга доктрина! Гетизам, то је за нас учење које се јавља у самом животу Гетеовом, онаквом каквога га је испричао у својим Мемоарима. Гетеовац није више меланхолични и одвојени посматрач, на против, то је човјек који изнад свега воли дјелатност, али који хоће да је она умјерена и вођена размишљањем; то је човјек који је од свога живота начинио „хармоничну цјелину", који га је створио као умјетничко дјело, који га поправља, који га проширује, који хоће да остане приступачан свима новим струјама, који се труди да прије него ишта буде *интелигентан* и *схватљив*, који према изврсној формули Мориса Бареса, „саосјећа свуда гдје год опажа снагу која се губи." Гетизам, као морално правило, био је живо нападнут, и ја то добро знам. Њега су учинили одговорним за застрањености које су шљедбеници чинили. Указали су на њ као на отрован моралан извор, као на цинично прослављање себичности. До душе, Гете је са „олимпизмом" ишао подаље. Али сувоћа и неосјетљивост, у чему је дао неколико доказа за осуду међу толиким добрим примјерима, нису уткане у његову доктрину. Човјек, по Гетеу, треба да буде приступачним свима човјечанским осјећајима. Бол је на првом мјесту човјечанска ствар, и Гете није никада мислио да му спори право. Још мање је био удаљен од сажаљења, па ма шта се о томе рекло. Трагичан усклик Фаустов

> Језа коју дуго нисам осјетио стреса ме
> Сваки ме јад човјечанства пече.

морао је одговарати личном осјећају пишчевом, и то у више тренутака његова живота. Но Гете, — и у тој ствари претеча као и у толиким другим — спорио је сажаљењу ону крајњу важност коју су му неки хуманитарци давали. Он је зазирао од онога што се позније назвало „религија људскога страдања." Он је држао да сила и дјелатност морају одржати своје мјесто у моралном свијету упоредо са сажаљењем; да сажаљење може да буде добротворно и потребно средство за поправљање, али да оно само собом није довољна друштвена опруга. „Да ли *Разум* чини и производи све?" пита се Фауст. „Треба читати *Сила*," наставља он. Најзад, закључује: „Не, осјећам како ми је синуло и са убјеђењем пишем *Дјелатност*."

Та љубав према дјелатности јесте карактеристична црта Гетеова, и то се не може довољно истаћи. Он је њу волио толико колико и сам живот. Он је по нагону нагињао тамо гдје се она силно јављала. Живот, природа, дјелатност, били су за њега сталан предмет дивљења и проучавања. Старој девизи *Nil admirari* он је на супрот ставио овај другачије плодан принцип: „Највише стање духа, то је чуђење." И због тога он је хтио све да зна, све да позна и све да искуси. Био је међу првима у умјетности, у науци, у поезији, у друштву, у уживањима, у јавним пословима. Код осредњих духова то би одвело до више или мање просвијећеног дилетантизма. Али геније Гетеов ванредно се прилагодио тој методи. Она је од њега начинила најсавршенији тип чо-

вјечанства: свјесноga генија, то јест индивидуалност вишега реда која је над импулсивним генијем, систематски затвореном свима струјама које не теку његовим опсегом. Треба се вратити у доба Обнове талијанске, до Леонарда де Винчиа па да се у златној књизи Европиној нађе име које је достојно да стоји поред имена Гетеова.

Још једном цртом, универзалношћу, Гете се приближује умјетницима Обнове. Прије но што је био човјек једног извијесног доба и једне извијесне земље, творац *Фауста* је грађанин свега ствијета. Његова умјетност, његов дух образовали су се из најразличитијих елемената. Често се говорило — или хвалећи га или кудећи га, — о јелинизму Гетеовом. За онај осјећај мјере који није германска особина и који је имао у тако великом ступњу, Гете је можда дуговао исто толико француским писцима колико и грчким ауторима. Како сам признаје, он је много научио код наших класика и код њихових шљедбеника. Сам собом забиљежио је утицај који су у различитим тренутима његова живота имали на дух његов Молиер, Русо, Бомарше, Дидро. С друге стране, Гете је био надахнут Шекспиром и Талијанима. Свуда гдје је открио генија и љепоту, он је упућивао своја умна истраживања као прљежна чела, он је сркао сок из цвијећа под свима поднебљима. Мед његових ријечи састављен је из најразноврснијих сокова. Тој околности има се на сваки начин приписати његова улога иницијатора у стварима књижевне критике. Познато је да је Гете био један од првих који су говорили о *Welt-litteratur* или општој књижевности. Са проницљивошћу која је особина генија, вајмарски мајстор предвиђао је да се европске књижевности све већма и већма упоредно развијају, и да се ниједна теорија, ниједна врста, ниједна школа неће више родити и процвјетати у Француској, Њемачкој или Енглеској, него у свима земљама, готово у исто или у исто вријеме. Чудесно развиће саобраћајних средстава убрзало је тај покрет. Да ли је потребно поменути да се пророштво Гетеово данас готово испунило, да умјетност све више и више постаје интернационална, док политика постаје све више национална. Још за свога живота, могао је видити како госпођа де Стал дијели његово мишљење. Као Гете, кастеланка Копеа, вјеровала је у долазак „европскога духа.“ Као и он, али пошље њега, она је огласила упоредну методу у историји књижевеости и уочила паралелно развиће континенталних књижевности. Наши најпозванији критичари задахнути су данас гетеовском идејом. Сам Бринетиер писао је: „Добро би било потчинити историју појединих књижевности општој историји европске књижевности.“

Пошто хоћемо да означимо у чему је Гете вршио улогу претече, не можемо ћутке прећи преко његових научних радова. Јер тај човјек, вјечити предмет дивљења и чуђења, својим методичним и сигурним кораком аристократскога пријатеља реда, прешао је и научно поље. Изгледа да је Гете први изразио идеју да је лист ботаничка јединица, и да је сваки дио биљке само преображен лист, прилагођен своме новом положају. Наклоност ка упрошћавању, љубав према јединству које је одвело Гетеа томе открићу, такође га је одвело и идеји којом се модерна остеологија послужила: да прстен кичмене мождине треба сматрати као јединицу костура, и да глава није ништа друго до преображен најгорњи прстен. Још за његова живота, сувременици су му одали хвалу за то. Огист Сент-Илер износећи пред Академију наука оглед његов о метаморфози биљака, овако је говорио: „Дјело Гетеово спада у мали број оних дјела која не само да своје творце чине бесмртним, него која су и сама бесмртна.“ У наше дане научан рад Гетеов непрестано је цијењен. Сувремени научењаци код њега су нашли доктрину која јако личи на „борбу за опстанак“, и Хекел је од аутора *Метаморфозе биљака* начинио претечу Ламарка и

Дарвина. За једнога човјека коме је научни посао био споредан, оваке похвале су врло велике. Студије Гетеове у питањима природних наука биле су му од велике користи у његовим књижевним радовима. У њима је поцрпао љубав према непосредном посматрању. Из њих је изнио мржњу према апстракцији, одвратност према унутрашњој култури која се ослања само на идеје и не води никаква рачуна о фактима. „Проучавајте природу!“ узвикивао је он непрестано Екерману. Умјетност и наука нашли су код Гетеа своје дубоко јединство. Те двије манифестације човјечјега генија, дотле јасно одијељене, Гете је спојио у складу свога слободнога духа.

Оно што нарочито пада у очи у животу Гетеову, због чега се човјек тако радо сјећа њега, то је примјер среће у љепоти. Та срећа која је пала у дио Гетеу на земљи пратила га је и пошље смрти. Никада човјек није био достојније оплакан, никада се мртвачки ковчег није скрио под таквим обиљем цвијећа. Најправеднију почаст, ону коју му је одавала хвалу, у највишим и најпригоднијим ријечима, казао је Карлајљ, — вијенац од црвенога смиља — на још топле остатке великога човјека. Када је опори апостол шкотски дознао, једнога тужнога јутра године 1832, за кобан глас, латио се пера као кадионице, и тај човјек који није био навикао да сипа похвале и који је свој тамњан палио само великоме богу, запјевао је величанствену погребну химну у славу онога „који је обукао празничну одјећу вјечности.“ Некролог Гетеу од Карлајља, како је то погодно читање у тренутку када се прослављају сто и педесет година од рођења пјесникова! Како су то успјешне ријечи! Какав је то човјечански нагласак! Чланак заслужује да се прештампа од првога до пошљедњега слова. Још и данас, све ријечи имају своју тежину, и похвале Гетеу не изгледају претјеране. „Чак и за многобројна срца која су га лично волила, писао је Карлајљ, смрт Гетеова је нешто што не треба оплакивати. Ми се држимо схватања гетеовскога када у томе видимо чин пун неке свете величанствености. Сваки човјек мора умријети. Човјеку о коме је ријеч био је дат потпун живот људски и посао који су мало људи могли извршити.“ И Карлајљ завршује упоређујући живот Гетеов и сунчани дан: „Што је у материјалном свијету сунце, око и откривалац свију ствари, то је поезија у царству духа, то је пјесник у васељени. А живот Гетеов, ако хоћемо добро да га испитамо, тачно је симболисан ходом сунчаним. Узвишено се подиже сунце наше, величанствено на рујноме истоку. И оно гони сабласти и отровну пару које је било много и коју је требало разгонити. Моћно, добротворно бијаше наше сунце, у своме подневном сјају, када је побједоносно пролазило високе просторе небесне. А, сада, видите га како лежи.“

„Тако паде херој, достојан обожавања.“ Астрономи тврде да извијесне звијезде које нам изгледају свијетле у ствари су одавно угашене. Али растојање које нас дијели од тих мртвих земаља тако је велико да нам њихов сјај пошље толиких вијекова још непрестано долази. Исто је тако са оном звијездом коју је Карлајљ назвао сунцем гетеовским. Његови зраци још непрестано продиру — грију̀ћи и оживљујући — суврему умјетност и науку. Пошљедње ријечи које је велики човјек изговорио, прострт на своме мртвачком одру: „Пустите да уђе више свјетлости“ згодно завршују његов живот и дивно га своде у неколико ријечи. Занимљиво је упоредити смрт Гетеову, тако достојанствену, тако озбиљну, са смрћу не мање достојанственом и не мање озбиљном његова сународника Фридриха Шилера. Двадесет и седам година прије тога, у тренутку када је пао у агонију, пријатељи се надниједше над њим и упиташе га како се осјећа: „Све боље, одговорио је Шилер, све спокојније.“

Мужеви Конвента додијелили су Шилеру титулу грађанина француског, и по-

часну повељу на којој је његово име било написано погрјешним правописом, али у којој је генију одата праведна хвала. Потомство је било строго према писцу *Разбојника*. Оно није без ограничења примило пресуду Конвента. Изгледа да је идеал који је изражен у драмама Шилеровим промашио, бар у већини надâ које је некада распаљивао. Дјело Шилерово остарило је. У истом размаку времена дјело Гетеово је остало младо, добротворном и прилепчивом младошћу Шекспировом. Дуго још ми ћемо ићи да црпимо емоције и тражимо мнијења у оба *Фауста* и у *Истини и Поезији*. Јован Волфганг Гете био је одиста у маломе броју оних који, према једној славној изреци, „пободоше заставу човјечанства неколико корака у напријед у хаосу.“

Лозана.

Јован Скерлић.

О читању

— John Ruskin —

Да би наш дух хранили, морамо се при читању управљати по истим оним правилима, по којима се управљамо при јелу да наше тијело нахранимо То значи, ми не смијемо једино ради уживања јести, нити једино ради уживања читати; али, и јело и књига добро спремљени, дају нам велико уживање... Будите увјерени, ово се упоређење на длаку слаже, једином том разликом, да су гријеси и врлине читања с једне стране у толико шкодљивији а с друге стране у толико излијечивији, у колико је душа скупоцјенија од тијела. Прекомјерно читање је гори гријех него прекомјерно јело; скрнава и блудна лектира то је гнуснија навика него неумјерено једење. Епикурејство књигâ много је теже постићи него епикурејство јелâ; а напротив природно и здраво јело то је најукусније.

Па као што се не смијемо управљати једино уживањем ни при јелу ни при читању, тако не смијемо ништа чинити једино ради уживања, него једино ради цијељи. Морална противност између човјека и животиње је та, што се човјек по циљу а животиња по уживању управља. А све, што се више због уживања него због цијељи догађа, или ако се цијељ испусти из вида, то је — „незнабоштво“. То је сасвим тачан смисао ријечи „незнабоштва“ или „блуда“, као што долазе у Библији кад год би се односиле на народе, а нарочито на оним мјестима, која се односе на велики и духовити Вавилон.

А закон Божји који се односи на човјека ово је: кад год човјек буде при свом дјеловању имао какву цијељ пред очима, то јест, кад год буде дјелао као слуга Божји, то ће му и награда бити такова радост какву не би разумио ничији дух, и ничији је језик не би изговорити мо̀гао; тада би се она открила у души, већ према томе, у колико онај Свети Дух живота и спасења у нами дјејствује. А ако би се човјек у свом дјеловању мјесто цијељу уживањем дао руководити, то ће му казна бити мучење, каково ни један дух неће моћи разумјети и ни један језик изговорити; и оно се открива од зла Духа који има моћ смрти.

А ово је, ја вас увјеравам, за нас свакидање и свакочасно искуство које се понавља и не даје избјећи.

Ј. Л.

Брак

— Прибрао Ј. П. —

Брак је крстоносни поход, у коме на жалост најмање њих долазе у свету земљу.

K. Spaur.

Брак је гроб љубави, а жена је одмах крст на њему.

Saphir.

Ко узима други пут жену, није заслужио ни прву да изгуби.

Beaumarchais.

За женидбу треба више храбрости него за рат.

Christine von Schweden.

Многи проведе живот у самоћи, не за то што је можда ниско, него што је сувише узвишено мислио о браку.

J. Schnabl.

Шта је љубав? Два срца а један ударац. Шта је брак? Два срца а један *грозан* ударац.

Saphir.

Ко се жени чини добро, ко се не жени чини боље.

H. Paulus.

Шта је невјерство у човјека? Играчка! Код жене је оно злочин!

George Allan.

Брак је најдуховитија ствар за глупаке а најглупља за духовите људе.

* * *

Жена узима у браку име мужевљево, као што побједилац узима име битке, коју је добио.

Saphir.

Љубавници су слијепци, па кад слијепац слијепцу пут показује, то онда обоје падну у — брак.

Glasslrenner.

Женити се значи своје дужности удвостручити а своја права преполовити.

Schopenhauer.

Жена у браку постаје слободна; човјек губи с њиме своју слободу.

Kant.

Најсрећнији фамилијарни живот ужива — удовац без дјеце.

P. v. Schönthan.

Удовац: осуђеник, који је своју казну издржао.

Ch. Narrey.

Ја не разумијем зашто се толико виче на брак. То је и онако једини проналазак, који чини да човјечји живот изгледа дужи.

La vie parisienne.

Иза једног кратког „Да!“ долази у браку често једно дугачко „Не!“.

A. Teufflier.

Брак је сличан опсједнутом граду; они што су у њему хтјели би напоље, они што су напољу хтјели би унутра.

Арапска пословица.

Многи старци узимају младе жене, да би имали неког ко би им очи склопио; а жене баш то врло добро разумију.

K. J. Weber.

Ни у једном дуету не свира се тако погрјешно као у браку.

L. Lehm-Kühler.

Често је брак као двије капљице масла што пливају над водом а не слију се.

Шекспир.

Има извјесних мана код жена, због којих их човјек прије брака љуби а у браку мрзи.

A. Lindner.

Љубав је слијепа, али је брак оперира.

* * *

Гдје је тај брак, у ком нема „Али?“

Balzac.

Брак долази послије љубави као дим послије ватре.

Chamfort.

Удовац бива обично врло добар муж; зато му жене и праштају радо по туце година.

За удовицу се не може то исто рећи; код ње се увијек примјећује, ма како да је добра, да је као погријано јело.

P. Mantegazza.

Славујн кад престану љубити престају и пјевати; жене су све славујн, чим више не љубе престају пјевати и почињу дерати се.

Saphir.

Човјек би за којом женском трчао до на крај свијета, док не постане његовом, а бјегао би од ње до на крај свијета, кад је његовом постала.

H. Stobitzer.

Брак је прва глупост, што је човјек учини, кад постане паметним.

La vie parisienne.

Не хвали живот прије брака.

U. Weis-Vulka.

У младости је рано, у старости касно женити се.

Француска пословица.

Брачни ланци су тако тешки, да их врло често по троје морају да носе.

* * *

Брачни се живот зове зато *светим*, што он има толико *мученика*.

Fr.

Свети Соломоне! Ти си хвалио човјека као сретног, коме је небо дало ваљану жену, и ја се слажем с тобом; али јеси ли ти зато узео три хиљаде жена да *једну* таку нађеш? Заиста, твој скупоцјени храм био је лакша зграда, него зграда домаће среће у високо културним временима.

K. J. Weber.

Највећи доказ *пожртвованости* у љубави што је може човјек жени учинити, то је, што је — узима.

* * *

Брак је као судска парница: једна је странка вазда незадовољна.

Balzac.

Биоград, маја 1900.

Биоградско Народно Позориште

Као што је Наполеон рекао, да свак од његових војника носи у ранцу маршалску палицу, исто би се тако могло рећи за наше глумце, да свак од њих носи у џепу диплому генијална приказивача. Свак од наших глумаца и свака од наших глумица кадри су све приказивати. И Хамлета, и Отела, и Јага, и Ромеа, и Женског Пријатеља, и Амалију, и Дездемону, и Рињокосу, и Анђелију, и оне слијепце из слијепачке академије у Иригу, и све, све. У нас Љ. Станојевић игра Отела, а игра га и Д. Петровић, а може и да се не игра; Женског Пријатеља игра Гавриловић и Д. Петровић; Хамлета Љ. Станојевић, М. Петровић, Берковић, Спиридоновић и остали. А зашто не? То је бар најпоузданији пробни камен за таленат. Али ако хоћемо право да говоримо није довољно пазити само на таленат него и на рачун. Јер зашто плаћати приказивача Женског Пријатеља 200 и толико динара, кад се може наћи и за 150. Ромеа за 80, Амалију и Дездемону џабе до краја сезоне, Фрању Мора, Јага, Свенгалија за колико год хоћеш, само дај људима да играју, јер умјетнички инстинкт који у њима живи и буни се, треба што прије да се задовољи. А новац — новац и умјетност! Таман се то слаже!

Ето гледам оног јадног Рисантијевића како се човјек суши, просто да га удјенеш у иглу. Онај прави, онај богодани, небески жар просто га сатире. И опет ништа. Идеалиста мора увијек да насједа, да претрпи бродолом. Нико се и не осврће на њега. Он ће, можда, и умријети у тој жаркој жељи да игра Ричарда. Али ко му може помоћи, кад има и сувише генијалних глумаца?!...

Један мој познаник, кад је чуо да ће доћи гца Шумовска, ове је знамените ријечи узвикнуо: „Хвала Богу!“ Он је то, јадник, рекао, као какав човјек, који је жртва ужасне једноликости, па га пријатна промјена изненади, или као онај сељак што кличе, кад послије ужасне суше осјети дах благословене дажде. Њему, јаднику, до то доба изгледало је, као да Позориште „сном мртвијем спава.“ А баш на против, одкако је за Управника дошао ватрени обожавалац умјетности, човјек, који је деценијама пратио драмску умјетност и њезину литературу, који је био занесен том умјетношћу, као какав шипарац, кога тај занос гони, да се одметне у глумце, који се, живећи у сферама чисте, непорочне поезије, увијек гнушао прљаве, блатаве и вулгарне материјалности, баш на против од то доба Храм Талије кипти од занимљивости и изненађења и тако сваког дана. Данас ово, сјутра оно. Ја чак, познавајући стваралачки дух Управников, сумњам да он спава, као што спавају остали праведници. Он непрестано премишља, ствара, ствара и премишља. Увијек вјечита борба, увијек вјечит живот. И то једнолико и то досадно!...

*

У представи *Госпођа с камелијама* доживјели смо двојаку радост. Мила гошћа приказује нам нешто ново, што је прије нисмо чули и гледали и — Бог се више радује кад се један грјешник покаје, него кад деведесет и девет праведника уђу у рај — Гавриловић, онај стари Гавриловић, заносио нас је те вечери, као прије, кад је српска умјетност била тако несрећна, да има само једног првог љубавника. Сад, сад је већ друга ствар, сад је тај лијепи Гавриловић девета рупа на свирали, сад му је Управник, коме умјетност лежи на срцу, као што дому сиротне дјеце леже његова сирочад, нудио хиљаду динара да научи Хамлета, а он, он то није кадар учинити за мјесец и за два, као врло велики умјетник, што је Отела „научио“ за два дана! Ај, Гавриловићу, гријех ти на душу!...

Гошћа, што је овдје врло важно, ослабила је нешто мало од прошле године. Али ипак, ипак није најпогоднија персона за Маргариту Готје. Па и онај њезин глас, који је врло јак и оштар никако ми се не допада за ту туберкулозну кокету, у којој се наједном распламтила љубав, па се те љубави грчевито држала, као удављеник сламке, или као туберкулозан што се свим слабим силама халапљиво држи живота. Она је била дама, велика дама од главе до пете, сваки педаљ дама, као што каже Лир за своје отрцано царско достојанство. Она се слободно и отмјено кретала, а ти покрети увијек лијепи, увијек природни и никако не подсјећају на театорске гестове, него као да се родила у том отмјеном друштву. У осталом достојанство њој је урођено, па ма шта играла. А то, то је врло важно у умјетника. То се не да научити. То се собом доноси на свијет. Ко га никако нема, не може га научити, јер то треба да му прије у крв, да буде израз његовог поштованог ја, може се само подражавати, а то се одмах, на први поглед, примјети, јер та усиљеност, та крутост боде очи, као кад гледамо у жеравицу. А то, на жалост, ни једна наша позоришна дама нема у довољној мјери. Ја мислим на гђу Гргурову и гцу Нигринову. Остале, остале — су глумице.

Она је ону отмјеност и ужасну досаду којом одјекује њезин живот, прије но што се заљуби у човјека много млађег од себе, вјерно и искрено приказала. У ње се свуда душевна борба није само, као што је то у нас обичај, огледала у непрестаним покретима руку и ногу, у досадном и безначајном конвулзивном дрхтању тијела, шаблонском и, сада врло смијешном, јецању, него у очима, у том огледалу човјечје душе, и у сваком мишићу њезиног лијепог лица. То сам примјетио и у Салвинија. А сада и у неких наших глумаца, само што је то у њих махом смијешно, као све што човјек површно подражава. Они, без икакве иницијативе, колутају

очима, шире и узе ноздрве, набирају чело, напуће уснице и млатају рукама око себе, као да што хватају по ваздуху, а ноге, без икаква разлога, иду тамо и амо, као да под њима гори под. То није умјетност. То није природност. Отуда и она несрећа за нас, што нисмо кадри да заборавимо да смо у позоришту. А то је прави задатак драмске умјетности. Изнијети живот вјерно, па да изгледа, као да у тој соби, колиби, палати нема четвртог зида и ми смо, готово мимо воље, свједоци неког догађаја, као човјек кад прође крај каква прозора и случајно чује нешто, често почетак или свршетак какве породичне трагедије. То је мета сваког данашњег позоришта. То треба да буде и нашег...

Мислим да је то, рад чега је гца Шумовска, велика, чистокрвна умјетница и рад чега је омиљена у нас. То је за нас нешто ново. Ми нисмо научени, да нам ко на позорници, обично, природно говори, да нам најзначајније психичке моменте изнесе обично, природно, као у обичном животу. Ми смо навикнути на декламовање у сваком случају, на манито викање, кад душевна борба треба да достигне кулминациону тачку и на неке званичне, шаблонске покрете од којих се, ни за главу, не смије одступити. Кад је дошао Салвини, кад је дошла Шумовска, ми смо се убезекнуто питали: је ли то умјетност, је ли то позориште? Та то ни најмање не личи на позориште, то није оно наше традицијонално приказивање, то, то личи на живот? И јест, то је био живот, живот ватрен, бујан, грозан, малаксао, млак, тих — то је био живот...

Француски комади са својим вјечитим темама о браколомству, са својим тако званим психолошким тезама и неком духовитошћу, којом се највећи безобразлуци некад увијено, а некад не увијено кажу, врло су омиљени у нас. Ми волимо да слушамо оно праскање француског духа и оне бестидности, јер смо и ми у пола истог кова, јер и ми волимо градити досјетке, на рачун нашег лијепог језика, у коме свака ријеч има свој реп. Није ни чудо што су се такви комади давали, у којима ће гца Шумовска гостовати.

И ја јој не могу одати већу хвалу, него кад кажем, да је умјетница од главе до пете и да је њезина игра врло природна, као да се уживила у дотичну улогу. Оно што напријед рекох важи за све њезине улоге из француских комада, и мени ће врло мило бити, ако гца Нигринова уклони и најмању трунку руфетлијске зависти и простудира игру наше госпође. Рекао сам простудира, а не копира. У неколико има истих одлика, али, Боже мој, ко се живи нема вјечито чему научити. Можда има у души гце Нигринове нешто, нешто врло мало што још спава, па треба да дође утицај с поља па да се то пробуди.

Давала се Ђурина *Јелисавета*. Жао ми је, што и о тој представи морам ријеч двије рећи. Овдје је гца Шумовска изгледала, као каква звијезда на тамном небу. Они слатки Ђурини стихови текли су из њезиних уста, као мед и млијеко. Звучан глас створен за добре стихове, био је запојен топлином и нама је у позоришту овладало оно исто расположење, као кад нам је у дјетињству причала баба, крај топле пећи, заносне бајке, које се почињу с ријечима: били једном цар и царица, али то наше расположење на махове је убијало оно ужасно и досадно ачење наших приказивача, који су Ђурину поезију сјецкали и карадили, као да је то гомила ријечи, којој нема ни краја ни почетка. Наши људи не знају шта је поезија, шта је стих. За нашу позорницу нису никако стихови, та и проза много пати. За име Бога, та ни са „стиховима“ оног лојалног човјека не поступа се тако...

Пера С. Талешов.

Оцјене и прикази

Vojača.

Historijski roman iz Bosne, napisala Jagoda Truhelka.

Свакоме, који ијоле пажљивије прати новију хрватску књижевност, мора упасти у очи, како многи приповједачи хрватски поклањају нарочиту пажњу Босни и Херцеговини, те грађиво за своје приче и романе отуда узимају. Готово сваке године појави се у хрватској књижевности или роман или каква приповијетка, под чијим натписом обично умије да стоји „из босанског живота“ и, колико се види, те се ствари доста радо и читају. Много их има, који се интересују за ове наше земље и ако никада ногом ступили нису на земљиште њихово, па да би се поближе упознали са животом њихових становника, не могу а да не купе и не читају те романе и приповијетке, у којима би, наравно, требало да је што вјерније и истинитије описан тај живот. На жалост, ко је год читао хрватске писце, тај није могао ни из близа упознати Херцеговце и Босанце, а није могао из једног врло простога разлога, — што њих ни сами писци боље не познају. Има их међу Хрватима, који су писали „из Босне“ а никада ни крочили нису у њу, а има их, који су се само неколико пута тек по мало бициклом и жељезницом прошетали кроз њу, држећи да су све видили и упознали па да могу чак и писати о њима. Због тога њихове ствари и испадају површне, блиједе, јадне и готово увијек изобличене. Колико смо се пута срели, у списима тих писаца, са неким особама, које би прије доликовале Кини и Јапану, него Босни и Херцеговини. Час су то разбојници, лупежи и убице, час опет добричине који ни мухи зла не мисле; час су дивови и небојше, час кукавице и глупани. А увијек су само лутке, које играју и раде онако, како их писац за конац вуче. Да потврдимо наше мишљење, навешћемо дјела неких признатијих писаца хрватских, које је критика апострофно хвалила. Нећемо се обазирати на И. Милетића, што је писао јадне *Crte iz Hercegovačke zapreme*, ни Иву Добжањског, што је избацио још јаднију *Savku*, па ни Зорића по чијој *Prosjakinji* нема у Босни поштена човјека, него је све лопов (а у кога Неретва тече кроз Босну) него ћемо се зауставити на Лепушићу и Осману-Азису. Први, сиромах, не познавајући Босне, шаље често своје Далматинце у њу, па их кашње назива Босанцима и као такве их и описује, или ако не чини тога, а он неким мангупима надјене имена Мујо, Алија, Ристо и т. д. па их обуче у одијело Босанско (а то је лако кад на свијету има и фотографија), тутне им чибук у руке и поред гомиле хрватских наметне им неколико турских ријечи, па ето вам поносних Бошњака, врсних земљака Кулин-капетана. Осман-Азис једва се нешто мало разликују од Лепушића. Они се разликују само у томе, што су обојица рођени Херцеговци, па ако ништа, а оно у гомили лутака, сретнемо и по којега живога човјека, прави тип херцеговачки. Жалимо само, да је таких типова врло мало, а што је главно, они нигдје не играју главну улогу, него су тек онако убачени за допуну какве слике, те на тај начин остану забачени, неопажени. Њих, обично, засјене главни јунаци, који тако раде и говоре, као да су рођени у сред бијелога Загреба.

Но има хрватских књижевника, који се сами осјећају неспособни и неспремни да

пишу приповијетке из савременога живота у Босни, а ипак хоће да пишу о њој. Они се тада враћају у прошлост и, пребирајући прашне књиге и хартије историјске, гледају, да из њих што год извуку и нађу градиво за „историјске приповијести“ или „приповијести из прошлости Босне.“ На челу тих писаца стоји Јосип Еуген Томић, који је недавно славио двадесетпетогодишњицу књижевнога рада а чијеме таленту Хрвати још одавна химне пјевају. Он се јавио са *Emin-aginom ljubom* и *Zmajem od Bosne*. У првој приповијетци пренио је радњу више у Славонију него ли у Босну. Она нам наличи више на какву бајку, него ли на приповијетку *из живота*. Читајући њу, човјек не може, а да се чешће не сјети нашега Видаковића или, ако хоћете, и Чеде Мијатовића. Другу су му назвали класичном, а и она једва да одмиче нешто од прве. У њојзи се једино истичу Хусеин-капетан и побро му Видајић, али оне многе случајности, изненађења па неке особе које су прије све него живи људи, покваре и оне утиске, што их њих двојица оставе у нама. За Томићем се поведоше писац приповијетке *Finis Hercegovinae* што је излазила у лањском *Vienci* и списатељка, чији је роман сад пред нама.

Разгледаћемо и њега.

Војачу списатељка назива историјским романом. И одиста, колико се види, он је писан по историјским фактима, те је с те стране одговорио натпису. То му је уједно, по нашеме мишљењу, и *једина* врлина. Композиција нам се не чини најзгоднија Војача, која би, према натпису требала да је главни јунак романа, блиједи и далеко заостаје иза мужа, Томе. Она се чак не истиче ни мимо Милована, дједа Томина, а то је већ једна погрјешка и то велика погрјешка. По свеме изгледа, да јој списатељка ни из близа није поклонила пажње колико би требало, нарочито у психолошким моментима, који су, у овакоме дјелу, одвише слаби. Судбина њезина, која би свакако требала да нас гане, не дојима нас се и оставља нас хладнима. На крају крајева јунакиња постане досадна, да смо, довршивши читање романа, чисто одахнути морали, као након каквога тежег посла, који нас је изморио... Тома је, као што споменусмо, главни јунак. Тај, испочетка толико симпатични младић, када за љубав господства и власти гази оно што му је најсветије *љубав* своју, постаје нам гнусан и одвратан и, ма да би га списатељка у неколико и правдала, ми не можемо да му опростимо, него га мрзимо до краја. Недошљедност у карактерисању његову јасно се истиче исто као и у карактерисању друга му Иваниша, који нам испочетка изгледа покварена душа једна, (кад оно зове Тому на мегдан) а кашње се претвара у врло честита и поштена момка. Старац Милован шћаше нам бити најбољи, да, случајно, и он не преврну. Човјек, који испочетка једва пушта Тому од себе, а кад га пусти, пусти га само за то, да помогне отаџбини и који, кад једном Томо спомену о круни, оштро га прекори због тога, кашње *сам* одвраћа Радивоја од круне, а *сам* ради на томе, да је Томи устакне на главу. Он је у виду богомољца, просто *присилио* Радивоја да се одрече круне, јер по овоме задњеме нигдје не видисмо, да би се је он сам драговољно одрекао. Може ли нам се дакле и тај богомољац свидити? — Никада.

Овдје смо изнијели наше мишљење само о главнијим особама у роману, а кад су оне оваке, онда се може мислити да споредне не само да нијесу боље, него су далеко слабије од ових. По овоме се најбоље познаје, да је списатељка поклонила далеко више пажње историјскоме градиву него ли особама романа, да је писала више историју него роман, а тиме се управо и огријешила. Она нас у велике потсјећа на нашега Андру Гавриловића, који је увијек са својим историјским романима лоше прошао. И осим овога овај роман пати од многих недошљедности, сувише дугих а сухопарних описа, развучених а одвратних сцена и од оних непрестаних случајности, којима су претрпани сви стари романи а због којих су највише и забачени. Језик је, као у већине хрватских књижевника, и одвише слаб, а само је издање укусно и лијепо.

Сарадник.

Српска

* Примили смо на приказ једну малу књижицу са плавим корицама и са насловом: *Хумореске* написао *Душан Пештанац*. Књижица је изишла у Земуну у Штампарији Јована Пуље 1900. Цијена јој је 50 потура. У овој малој збирци има шест „хуморесака“ у прози и двије у стиховима. У тако мало простора толико глупава ачења тешко би било хотимично стрпати — овако је пошло за руком. Ово нису у опће какви литерарни састави, то су тако анегдоте без духа, без хумора, анегдоте за најпримитивнију читалачку публику да се заблене, слегне раменима и учини оно усиљено *хм!* Српска књижевност, нарочито у новије доба, дала је лијепих прилога хумористичних радова, па о што је било г. Душану Пештанцу да поремети тај пријатни утисак и онако слабе нам литературе? Има писаца у нас који би много више користили српској књижевности да баце перо у трње, него што држају којекаква трабуњања, па их уз то још и штампају и то на доста лијепој хартији и чистом штампом? За Бога, гдје вам је стид, гдје вам је срце? Разумијемо трошити хартију правећи од њих зачепке за боце и змајеве за дјецу, од тог имају бар појединци користи и уживања, ал арчећи је овако са оваким хуморескама — то не разумијемо. Ово се не може ни убрајати у какву литературу, ово је више ручни рад штампарских слагача господина Пуље у Земуну. Духовитости пишчеве ради, навешћемо неколико стихова из *Шаљивијада*.

На примјер:

Мираз ти огроман,
Ој благо ономе — —
Који се допадне
Скупом срцу твоме!

Или:

Жигицу ову прими,
Што је палим ја;
Па онда цигаро танка,
Да те пушим ја!

Или:

Сваки папир жути
Само један не,
А тај што не жути
Ах меница је! — —

А видите баш то је срећа! Пожути ли једном и ова трпељива хартија ваших хуморесака — бићемо и ми задовољни и српска књижевност срећна.

* У Биоградском Српском Народном Позоришту приказан је лијеп позоришни фрагменат *Кнез од Семберије* од Бранислава Ђ. Нушића. Комад је био од ванредног утиска на гледаоце и пожњео је потпуни успјех. Од истог писца као премијере даваће се још три комада: *Обичан човек*, *Тако је морало бити* и *Љиљан и Оморика* што су као најбоља проглашена на расписаној утакмици од управе Срп. Краљ. Нар. Позоришта у Биограду.

* Као што часопис *Hlidka* у свом 6. броју јавља преведена је на чешки са српског — а не са хрватског, како поменути лист у забуни каже — прича Симе Матавуља: *Сирзимантија*. Превео је J. J. Koch.

* У Априлској свесци *Звезде* читамо у биљешци о дјелима, која су приспјела за овогодишњи позоришни конкурс: „С приватне стране дознадосмо да би се и слика из херцеговачког живота под насловом *Покајница* могла представљати, кад би је писац поправио. Ово је дјело написао *Светозар Ћоровић*.“ Ми смо од г. Светозара Ћоровића умољени да извјестимо читалачку публику да он *није* аутор поменутог дјела.

* У чешкој збирци популарних љекарских расправа што излази у Прагу под уредништвом дра Ладислава преведена је из *Књига са народ* што их издаје Матица Српска у Новом Саду: *Трудна жена* од дра М. Јовановића—Батута.

* У 64 броју Narodnie Noviny изишла је у словачком пријеводу *Абуказемова* цртица *Наш господин Срета*.

* *Др. Мих. В. Вујић: Економско-политички погледи Николе Вида Гучетића.* Ср. Карловци 1900. — О овом најновијем дјелу одличнога научењака српског „Славянскій Вѣкъ“ пише овако: У овој књизи др. Вујић упознаје нас са мало познатим, но интересним политичко-економским писцем XVI. вијека, — Србином из Дубровника, Н. Гучетићем. За неособено богатога политичко-економскога одјела у историји славенских литература личност и дјела Гучетићева престављају доста велики интерес. Гучетић већ томе обраћа нашу пажњу на се, што се јавља као један од првих политичко-економских писаца и у Европи уопште. Претходника је у њега врло мало: у XIII. вијеку Тома Аквински, у XIV. в. Орезлија, у XV. в. Тома Марус, у XVI. в. Жан Боден. Политичко-економске погледе Гучетићеве Др. Вујић је изложио исто онако мајсторски, као прије и погледе Крижанићеве.

* Као што је претплатницима *Забавника* раније објављено, управа је Српске Књижевне Задруге одустала од своје раније одлуке да *Забавник* излази у мјесечним свескама и одредила је да од сад излазе од једном или цијели списи или, ако су велики романи од повише дијелова, по једна засебна књига такога већега списа Да би се та одлука могла извршити, у 13. свесци излазе завршетци првих књига раније започетих романа *Рата и мира* и *Давида Коперфилда*.

* Наскоро биће доштампана књига *Змајев Видовдан*, од П. М. Крајиновића код кога је један дио штампан у подлисцима *Србина* прошле године. — Књизи је цијена 1 круна 50 потура. Чист приход намијењен је ширењу *Србина* међу сељачки српски свијет нашег завичаја.

* За IX. коло Срп. Књ. Задруге управа је спремила ове списе: 1. Трећу и завршну свеску *Житија Г. Зелића*, под уредништвом П. П. Ђорђевића; 2. *Песме* Ђуре Јакшића, с предговором о животу и раду пјесникову од пок. Светислава Вуловића; 3. *Милан Наранџић* од Ј. Игњатовића, под уредништвом Момчила Иванића; 4. *Причања Вука Дојчевића* од Ст. М. Љубише; 5. *Порушени идеали* од Свет. Ранковића; 6. *Ивенхое*, роман Валт. Скота, у преводу Ч. Петровића; 7. *Планина* од Е. Реклија, у преводу Ђ. Милијашевића. — За десето и доцнија кола спремају се: превод Холандије од Е. де Амичиса; приповијетке Ил. Вукићевића; приповијетке С. Матавуља; Светле слике Драг. Илића; приповијетке Св. Ранковића; збирка чланака Св. Вуловића из истор. српске књижевности; Антологија српске лирике од И. Ђорђића до Бранка Радичевића, под уредништвом Тих. Остојића; откупљени списи Ђ. Јакшића; Постанак народности од Бецота у преводу Др. Драгише Мијушковића. У току ове године одлучено је да се изради рјечник данас већ необичних ријечи у писаца „славено-сербскога“ времена и тај је рад повјерен Љуби Стојановићу. Издаће се и „Историја српског народа“ по жељи исказаној од стране задругара.

* Изишла је априлска свеска *Звезде* листа за забаву, поуку и књижевност под уредништвом Јанка М. Веселиновића са овим садржајем: *Стари мач*, пјесма Милорада Ј. Митровића; *Ђавоља посла*, прича Кезуна воденичара од † Свет. П. Ранковића; *Војсава и њена чета*, одломак из епоса Косово од Николе Ђорића; *Џон Рускин*, чланак од Јована Скерлића; *Старост и младост*, *О јесени позној*, *Зимска ноћ*, пјесме од Сокољанина; *Тартарен из Тараскона*, од А Доде-а, превео М. Грол; *Кнез од Семберије*, сцена из српске историје од Бранислава Ђ. Нушића; *Плавет-нило неба*, чланак проф. Јеленка Михајловића; *Књижевнички савез*, скица Чарлса Едвинга, превео с енглеског Б. М.; *Медицински факултет српског универ-ситета*, од др. Ђоке Ј. Николића; *Позоришна Хроника*, од Spectatora: *Музички преглед за месец април*, од Comentator-a. — *Књижевни преглед:* а) Милорад Ј. Митровић: *„Књига о љубави“*, реферат П. Маринковића; б) Иво Ћипико: *„Са јадранских обала“*, реферат Милана Грола; в) *„Детињство“*, написао П. Срећковић, реферат од Бориса; г) *„Морало је бити“*, приповјетка, реферат М. Косорића; д) *„Станине приповетке“* реферат од Бориса; ђ) *„Из српске историје. Догађаји и личности“*, реферат од Ј.; Др. Ђ. Димовић: *„Писма из Шпањолске“*, реферат од Б. — *Белешке:* а) Друштва; б) Књиге и листови. — Ми топло препоручујемо *Звезду* у њеном новом облику, желећи једино од уредништва да нам надокнади 23 број, који је заплијењен, а у коме се налазе наставци радова завршених у 24 броју, којим је и престала у старом облику да излази. Неби ли нам то уредништво могло дати као прилог садање *Звезде*, задржавши му стари формат?

* *Гдје је љубав ту је и Бог* прича Грофа Лава Н. Толстоја преведена је већ по толики пут а ево и као књига штампана други пут. Књига је здраве моралне поуке и ми је најтоплије препоручујемо. Цијена јој је само 10 пара.

* Као друго поправљено издање примили смо на приказ *Коњарство* написао А. Д. Цијена 1 круна. Загреб, штампано у српској штампарији 1900.

* Српски научењак и министар правде на Цетињу др. Лујо кнез Војновић изабран је за члана француског Société d' histoire diplomatique на основу свога историјско дипломатског дјела *Дубровник и Османско Царство*.

* Прошлога мјесеца, као гошће су са лијепим успјехом играле на позорници Краљевског Српског Народног Позоришта у Биограду гђица *Хермина Шумовска* чланица ћиришког и госпођа *Ирма Полакова* чланица словеначког позоришта у Љубљани.

* Примили смо на приказ роман из наших дана *Прелом* од Милана Недјељковића. Од писца откупљено издање издавачке књижарнице Пахера и Кисића у Мостару. Цијена 1.30 хелера. О овом ћемо роману донијети опширнији приказ.

* *Велизар* по Мартмонтелу спјевао Ж. Драговић. Цетиње. Књ. цр. државна штампарија 1900. — Господину Драговићу није било доста, што нам је до сад пружио неколико доста слабих пријевода, него ево, — макар и по туђој замисли, — он хоће да нам пружи и један свој спјев. Ми смо прочитали *Велизара* његова, прочитали смо га док је још излазио у *Гласу Црногорца* и не само да нам се није свидио, него смо се чудили, да је један озбиљан лист, као што је *Глас Црногорца* коме је уредник један заиста добар књижевник српски, могао примити овако што и штампати у своме подлистку. Ми не знамо ама баш ништа што би могли у овоме спјеву похвалити, док би замјерака било много, далеко више, него што се може у једној овакој биљешци изнијети. Већ сам стих, осмерац, није погодан за оваке спјевове, да о другоме и не говоримо. Остаје нам само да српској читалачкој публици препоручимо да не чита овакове ствари, а господину Драговићу, да се окани стихова и нека ради на коме

другоме пољу, гдје ће, можда, више користити и себи и другима.

Славежска

* *Matica Hrvatska* издала је пјесме Ђуре Арнолда, о којима се критика хрватска двојако одазива. Једни их критичари (oko Vienca) хвале, док их други (oko Života) куде. Ми смо тек недавно имали прилике да прочитамо Арнолдове пјесме, те се у главноме слажемо са критичарем из Života Арнолдове пјесме у истину не вриједе много и Матица Хрватска није учинила никакве услуге хрватској књижевности што их је издала.

* *Knjiga Boccadoro*, натпис је збирци пјесама Ксерес де ла Мараје. (Ово је псеудоним једнога млађега хрватскога пјесника, ако се не варамо, Мил. Беговића). Постараћемо се, да о овој књизи опширније проговоримо.

* Славни руски романсијер и философ гроф Лав Н. Толстој довршио је своје најновије дјело *Суврѣмено ропство*. Овдје се шиба градски живот и описује стање раденичког сталежа Дјело је прочитано у једном ужем петроградском кругу, које је учинило ванредан утисак.

* Књижара А. Ф. Маркса у Петрограду, издала је *Скупљене пјесме Ј. П. Полонскога*. Ово је најпотпуније и највеће издање пјесама знаменитога рускога пјесника, које ће бити подијељено у пет овећих свезака.

* Љејкин је издао још двије књиге. Једној је натпис На дачномъ прозябаній а другој Липочка, Пустой домъ. Као све што излази из пера овога одличнога писца и ове ствари препуне су хумора, те се у сласт читају.

* В. Свјетлов, приповједач руски, који је по неким преведеним приповјеткама познат и српској читалачкој публици, написао је двије књиге: Недостроеній храмъ и Венеціанскіе расказы. Он воли Италију, путовао је по њој, проучавао њезину прошлост и садашњост, те према томе све његове ствари из Италије лијепе су и занимљиве.

* У 12 свезака изашле су из штампе и продају се приповиједке Потапенкове. Свакој свесци (осим 5. и 6. које се не продају одијељено) цијена је 1 рубља. И ово је издала књижара А. Ф. Маркса.

* Изишао је из штампе и роман Вас. И. Немировића—Данченка На пути къ счастію, што је лањске године излазио у *Њиви*. Исти роман преводи се на српски у загребачким Narodnim Novinama.

* У позоришту Књижевничко-Умјетничкога Друштва ових се дана по стотинити пут представљала историјска трагедија *Цар Федор Јовановић*, од грофа Алексија Толстога. До сада у љетописима рускога позоришта још није било забиљежено, да се какав комад за двије године дана приказивао сто пута. Ни у Москви још није било таква случаја. Насловну улогу игра Орленев, млад даровит глумац.

* *Француски критичари о Васкресенију*. Од како је петроградска *Њива* почетком прошле године почела доносити нов роман грофа Л. Н. Толстоја, европски су часописи веома често саопштавали поједине карактеристичне одломке из тога романа и погледе својих сарадника критичара на то дјело руског великог писца. Ових дана донијела је позната, ванредно добро уређивана *Енциклопедијска Ревија Ларусова* одзиве три француска критичара о овој епохалној појави не само руске, но и свјетске умјетности, и ми их овдје саопштавамо нашим читаоцима, који су без сумње познати са овим дјелом по пријеводу, који још излази у Бранкову Колу, одакле га ср. карловачки књижар Св. Ф. Огњановић одштампава у засебну књигу. Ово су та три кратка али веома згодна и исцрпна одзива француске сувремене критике: — „Читајте ову лијепу књигу *Ускрснућа* и ви ћете се услијед тога узбудити и осјећати као неку грозницу. Али је немогућно да не осјетите као неки стид и страх, за вријеме, док вам писац показује провалију, амбиз између начина живота, који сте ви усвојили, и идеала, који вам он показује и предлаже. Који пут ћете се зауставити у својој лектири, и велики дух, којему се дивите, учиниће вам се опор, варварски, противуприродан. Ви ћете му одговорити, да су жртве, које он од вас иште, надчовјечанске, да ви не можете све оставити, да сте приморани, пошто живите међ свијетом и са свијетом, живјети са истим начинима (погодбама), са истим предрасудама, као и они; да — пристати на оно, што Толстој од вас иште, значи одсјећи се, одвојити се од свијета, којега сте саставни дио и у којим учествујете, — значи осудити вас на немоћ и на смрт. — Но послије ћете опет узети књигу у руке, и ви ћете, премда су констатовање и савјети горки, осјетити у њима укус истине и бићете приморани признати да то није неприродан начин живота, на који вас позива Толстој, но да је то прави природан живот. Ви ћете бити приморани признати, да вам он не предлаже ствари немогуће, па чак ни тешке да се изведу. *Густав Жефроа.*

Изразита љепота *Васкресенија*, премда је већма упрошћена, већма обнажена и приступачнија свима, по љепоти његових ранијих романа, ипак није заостала иза љепоте изнесене у ранијим романима пјесниковим. Она достиже, ако и не надмаша, оно што познајемо као најганутљивије и најсјајније чак и у таким књигама, у које су велики писци уносили своје ретке и слике, којима су се највећма поносили. Осим тога, овај роман има многе оригиналне особености. Он је толико реалистичан, колико је само могућно роману... Али тај његов реализам не повлачи за собом надувену мизантропију, ни бруталну похотљивост, нити неке наравствене компромисе, уступке, који су веома у моди код неких наших сувремених писаца. Дјело ово улијева у нас, ствара и развија милосрђе и невино је поред тога... Ова је

књига отворено револуционарна. На многим својим страницама она нам саопштава утисак, да је данашње друштво гнусно, да почива на апсурдним, шта више: на преступничким међусобним договорима и да је ваздух којим данашње друштво дише — неправда, а вода, коју пије — притворство... Толстој, пошто је написао двије најљепше књиге овога вијека, као да се застидио од своје славе па се повукао на дванаест, петнаест година Јеванђелију, те нам ево данас, као пошљедицу тога, даје *Васкресеније*, у које није унио никакву ташту жељу да се допадне, никакво кокетовање према вјештини, у којој је он ванредно поуздан мајстор, — но је унио само своју дивну душу и свој јединствени, несравњени, неизразими геније. Васкресеније је уза све то још и.. најганутљивија и најтрагичнија од свих његових књига, као што је међу њима и најпуније милосрђа.

Жил Леметр.

Васкресеније је крупно и велико дјело... Број епизода, гомила личности, распутице, по којима се оне губе из вида, преплетање и премјештање предмета (сижеа) чине, те у Толстојевом роману налазимо опширне хронике, огромне табло-е, у којима је читаоцу понеки пут тешко разабрати се и наћи се... Но уза све то, Толстој даје својим бићима живот тако истински и тако интензиван, да остају у памћењу на свагда... Међутим у Васкресенију има свега само двије личности. Пјесничке слике Нехљудова и Маслова довољне су да изнесу пред наше очи *најљепшу драму сапјести, која је игда написана* и која се игда може читати. Но ја ипак нећу рећи, као што ће се иначе без сумње говорити, да је овај роман Толстојево ремек дјело. Ово је дјело његове старости, те доиста и јесте — старачко дјело. Истина, велики дух Толстојев остао је интактан, неоштећен, цио у својој дивној моћи емоције и патетичности, али је рука отежала. Све вам је ту тешко узвишено и заморно, многоглагољиво и збијено — наизмјенце.

Анри де Рењије.

* У Прагу подиже се друго ново чешко позориште. Један чешки пријатељ умјетности поклонио је у ту цијељ четврт милиона.

* Уредништво је примило на приказ књижицу Slovanské Hymny у којој су у нотама са оригиналним текстом штампане химне: руска, малоруска, пољске (3), чешка, словачка, хрватска, црногорска, бугарска, словеначка и лужичко-српске (3). Чудимо се редакцији да је изоставила једну од најљепших, најпопуларнијих славенских химна *Српску химну*. Овака погрјешка не да се лако извинити.

* *Aškrec:* Izmajlov. Red sv. Jurja. Tujka. — Један од најомиљенијих млађих пјесника словеначких, написао је три драмска покушаја под горњим натписима, те их издао у једној књизи. Радња у све три драме збива се изван пјесникове отаџбине: *Измајлов* и *Ред св. Јурја* у Русији а *Тујка* у Хрватској. О овим радовима владају два критичарска мишљења: једни их примају с резервом а други веома хвале.

Страна

* У Италији је у послиједњим годинама особито напредовала књижевност историјско-литерарнога истраживања. Едмондо де Амичис дао нам је лијепих расправа у *Speranze e glorie*, које су дијелом социјално-философског, дијелом биографског и критичког садржаја. Међу осталима говори се о Гарибалдију, Cavallotti-у и G Moden-u.

* Литература романа у Италији, осим Д. Ануцијева *Fuoco*-а у послиједње доба није ништа знатнога дала. Мала група талијанских хумориста умножила се једним Сицилијанцем L. A. Villavi, који се истакао као даровит приповједач и творац карактера и типова.

* Ради карактеристике наших књижевних прилика и прилика других великих народа, доносимо једну нотицу Минхенског *Jugenda*, гдје јављa својим читаоцима да ће од првог јула мјесто 3 марке стајати 3 марке и 50 пфенига. Наклада мотивира ову малу повишицу врло сухо и хладнокрвно, да то чини за то, што је лист до данас стао *неколико стотина хиљада више* него што је могао прихода имати. А лист има сталних својих 40.000 претплатника!

Исправак

Међу оцјенама и приказима у прошлом броју *Зоре* поткрала се у коректури велика погрјешка која квари смисао. На страни 185 у првом ступцу а у чланку *Реформа календара* треба да гласи реченица у 9 реду одоздо овако:

По томе календару година износи 365 дана и *6 часова. Како по астрономским посматрањима дужина тропске године износи 365 дана 5 часова* 8 минута и 48 секунада, то је јулијанска година дужа за 11 минута и 12 секунада.

Молимо читаоце да у тексту исправе ову погрјешку.

САДРЖАЈ: Јелица Беловић-Бернадзиковска: *Хенрик Шјенкијевић*, приликом двадесетпетогодишњице му. — **Пјесништво:** Јован Дучић: * * *, госпођи Н. — *У сумраку.* — *Јесења пјесма.* — Из *Јадранских сонета*, — **Приповиједтке:** Бранковински: *Записник* једног сеоског бележника. — Rákosi Viktor: *О путовању*, превео Никола Теодоровић. — **Чланци:** Др. Љубомир Недић: *Песме Милете Јакшића.* — Maurice Muret: *Гете*, превео Јован Скерлић. — John Ruskin: *О читању*, превео Ј. П. — **Афоризми:** *Брак*, прибрао Ј. П. — **Писма:** *Из Биограда.* Биоградско Народно Позориште, пише Пера С. Талетов. — **Оцјене и прикази:** *Војаča*, Historijski roman iz Bosne, napisala Jagoda Truhelka, оцјењује Сарадник. — **Кроника:** — *Српска.* — *Славенска.* — *Страна.* — **Исправак.**

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. VII.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. јула 1900.

Српски писци у страним преводима

— Др. Љубомир Недић —

С времена на време читамо у нашим књижевним листовима белешке о томе како је од овог или оног писца српског понешто преведено на какав страни језик. Те су белешке обично кратке, и осим чисто српског интереса што се за њих везује, оне, по правилу, немају друге до библиографске вредности. И ако ова последња није врло велика, ми против оваквих бележака немамо ништа. Исто тако немамо ништа ни против тога што их уредништа обично пропраћају родољубивим примедбама и хвалом писца који нам је, тако, осветлао образ пред страним светом. Али и ако против свега тога немамо ништа, држимо да није некорисно обавестити се тачније о правоме значају ових појава да се што преводи с нашега језика на стране; добро је, мислимо, бити на чисто с тим шта оне управо значе. То смо ради показати у овоме чланку.

Пре свега, неколико речи о самим овим белешкама о преводима из наше књижевности. Те су белешке, као што рекосмо, обично кратке; оне, по правилу, не доносе ништа више до просте вести о томе да је ово или оно преведено с нашега језика на овај или онај страни језик. Како је преведено, добро или рђаво, то се у њима обично не каже. И сама вест *да* је нешто преведено сматра се да је довољна да нас обрадује.

Исто тако изгледа и да нам је свеједно *шта* се преводи, само *кад* је наше. И ту се задовољавамо тиме *што* је нешто преведено с нашега језика, не питајући много за писца *који* је преведен, ни *шта* је од њега преведено. Нас подједнако радује било да чујемо да је преведена каква приповетка Л. К. Лазаревића, било каква криминална историја из *Тасиног Дневника*.

Ми, у осталом, и не можемо никоме прописивати које ће српске писце, ни шта од њих, ни како преводити. Свак преводи оно што он хоће, или што мисли да ће се допасти публици којој свој превод намењује, и преводи онако како уме. Ми једино можемо жалити што се не преводи само оно што имамо најбољега у нашој књижевности, те да се што боље прикажемо страноме свету, него се преводи много што без чега би и наша књижевност могла бити без велике своје штете. И, у томе би, можда, уредништва наших књижевних листова могла, везама што их имају с уредништвима књижевних листова бар блиских нам и сродних народа, обавештавањем и упућивањем, учинити услуга нашој књижевности.

Није, међутим, ово што смо хтели изнети у овој речи коју поведосмо о преводима с нашега језика на стране. Што наши књижевни листови доносе само кратке белешке о тим преводима, место да о њима доносе праве оцене, то, напослетку, с погледом на то шта се, махом, преводи на друге, нарочито сродне језике, бугарски и словеначки, није толика несрећа; нити би о томе требало трошити многих речи. Има *друга* једна ствар, далеко важнија коју треба једном начисто извести. То су, глас и цена коју писци који буду преведени на какав страни језик, уживају после код српске публике. Тај факат да их преводе подиже им углед, тако да они постају готово неприкосновени за домаћу критику. На супрот оценама њеним истиче се то да су они, како се вели, стекли признања у образованоме свету; а то је, у очима публике, довољно да сматра да је српска критика у неправу. Кад је оно што они пишу добро за друге, велике и напредне књижевности, што да не би било добро за нашу, малу и сиромашну књижевност? То изгледа врло убедљиво; а за публику је обично довољно да каква ствар *изгледа* убедљива те да је она прими. Ми, међутим, којима се такво разлагање не чини тако убедљиво, хоћемо да мало дубље уђемо у ову ствар.

Шта су то, да се запитамо, преводи, и зашто се, у опште, преводе књижевни производи с једних језика на друге? Преводи су копија, а превођење позајмица коју једна књижевност чини у друге. Оно што се лепог, великог, и узоритог јави у књижевности једнога народа, то прихватају други, и чине га, преводом, доступним и себи. На тај начин, превођење појединих дела с једног језика на друге важи као неко признање вредности тих дела; и што се које дело, или какав писац, — то на исто излази, — више преводи, у толико су, природно, и признање дела и углед писца већи. Али такво сматрање важи само у опште, никако апсолутно. Нити је најбоље дело које је највише превођено, нити је, обрнуто, дело које није никако превођено, по томе што није, изостало иза других, која су превођена. С делима је што се преводе као и с онима која доживе више издања. Као што о правој вредности њиховој не пресуђује свакада број издања која доживе, (јер овај, често пута, зависи од многога чега што с унутарњом вредношћу дела нема никакве везе), — тако исто не пресуђује ни о вредности преведеног дела то само *што* је оно преведено. Осим његове праве, унутарње вредности, има још много шта што чини да се једно дело преведе пре но друго какво; укус и интересовање публике за коју се преводи могу учинити да се преведе

какво дело које нема велике књижевне вредности, а не преведе, зато што не одговара укусу публике, или што је превођење његово скопчано с великим тешкоћама, друго какво, далеко веће вредности.

Да је доиста тако, могли бисмо потврдити небројеним примерима. Де Квинси на пр., не само велики прозни писац енглески овога столећа, него и признат класичар, и данас је у Немачкој сасвим непознат, нити је и једно дело његово преведено на немачки, док су други писци енглески нижега реда преведени, неки од њих и више пута. *Живот Гетеов* од Лујса доживео је у немачком преводу врло много издања, више но у енглескоме оригиналу. То је доиста изврсна биографија; али, ипак, она по вредности својој далеко заостаје иза *Живота Џонсонова* од Босвела, о којему је Маколеј рекао да је најбоља биографија што је икада написана, а за коју у Немачкој осим професора Енглеске Књижевности мало ко и да зна. Зашто? Зато што Немце више интересује њихов Гете но стари енглески лексикограф Џонсон. — Али нашто наводити даљих примера, када је то ствар која је и без њих, сама по себи, јасна? Превод *јесте* одликовање; али одликовање као и многа друга одликовања што су: титуле, ордени, почасне дипломе, и др., која сва доказују *нешто* за онога ко их има, али не доказују онолико колико се обично мисли, и не доказују апсолутно.

Али и оно што преводи *релативно* доказују о вредности оригинала, они обично доказују само онда када се преводи из великих, или, бар, из напредних књижевности. Што се преводи из малих књижевности, преводи се, када се не преводи из разлога случајних, из других, а не чисто литерарних разлога. Мале књижевности не улазе у светску књижевност; што оне производе, то је само за домаћу потребу, никако за то да снабдевају велики светски трг, ни за утакмицу на њему. Отуда и интересовање за њих није свагда чисто литерарно; и када се што из њих и пресади у стране књижевности, онда то, врло често, бива из чисто *етнографског* интереса, да се мали народи познаду и са стране духовног живота њиховог. Преводи из њих могли би, место у књижеван, уђи, готово исто тако, и у какав етнографски часопис.

То што важи о преводима из малих књижевности у опште, важи и о преводима из наше српске књижевности. Што се из ње преводи, не преводи се, бар не на велике културне језике, толико са литерарне вредности његове, колико се преводи за то да нас упознају с једне стране више. Нема сумње да није све што је превођено без вредности, — много је што и горе превођено са страних језика на наш. Али то су само изузетци: *Горски Вијенац*, доиста велико књижевно дело, какво би у свакој, и највећој књижевности, важило као класично; Бранкове песме; приповетке Л. К. Лазаревића; неке од приповедака Јанка Веселиновића; *Ивкова Слава*, — да се *може* превести, и још понешто чега се за овај мах не можемо опоменути. Остало што је превођено има за то да захвали поглавито овоме што рекосмо.

С тиме треба бити на чисто, и не предавати се у томе погледу никаквим илузијама. Нарочито се треба чувати да се не падне у погрешку што је напред наговестисмо: да се на супрот домаћој, образложеној критици дела које се, случајно, преведе на какав стран језик, као пресудан

истиче факат да је оно преведено на овај или онај страни језик, и да она, као што рекосмо, постају за њу неприкосновена. Ми смо се, однекуд, навикли сматрати да је сваки, и најопскурнији, страни писац, и онај којега у његовој отаџбини нико и не зна, бољи и од најбољега нашег, по томе само што је стран, а није наш. У критикама, у полемикама наводе се у нас страни писци свакада као крајњи и пресудан разлог; њима се увек запуше уста противнику. Ко је, и какав је тај страни писац, не пита нико; довољно је само да је он стран. Али то не иде у оно што смо у овоме чланку хтели изнети; и зато ћемо то засад оставити, да, можда, другом приликом, нарочито о томе проговоримо.

Пјесништво

ПУТ У КЕВЛАР

— Heinrich Heine —

1.

На прозору стоји мати,
Син на одру лежи с јада.
„Зар, Вилхелме, нећеш стати
Да литију видиш сада?

„Ја сам болан, немам снаге,
Немам, мајко, слуха, вида;
Ја се мртве сјећам драге
Па у срцу јад ме кида.“

„Устај, хајдмо пут Кевлара,
Узми књигу, бројанице,
Богомајка извидаће
Твога срца бољетице.“

Заставе се вију сјајне,
Побожна се пјесма хори,
Тамо у Келн покрај Рајне
Сад литија мирно скори.

За множином ступа мати,
Собом води сина свога,
Обадвоје с хором поје:
„Слава теби, Мајко Бога!“

2.

Данас света Мајка неба
Најдивније рухо носи, —
Данас много творит' треба —
Многи болник милост проси.

Болни људи, болне жене,
Прилажу јој даре многе:
Ту, од воска удешене,
Људске руке, људске ноге.

Ко од воска руку даде,
С руке прође рана она,
Ко од воска ногу даде,
Том оздрави нога бона.

Ко ту погнут доштакуца,
По ужету сад се вије,
Многи сада уз брач куца
Који прстâ имô није.

Од воштане св'јеће справи
Једно срце брижна мати:
„То пред Божју Мајку стави
Па за боле нећеш знати."

Син воштано срце узе,
Светој Мајци ступи ближе,
Из ока му теку сузе
А из срца уздах стиже:

„О, ти Мајко Бога правог,
Којој свемир химне поје,
Ти, Краљице неба плавог,
Теби јадам јаде своје!"

„Гдје се дижу цркве сјајне
И капеле те без броја,
Ту у Келну покрај Рајне
Са мном живи мајка моја.

„Ту и моја бјеше Грета,
Па од смрти паде рâне...
Ево прилог, Мајко света,
Извидај ми срцу ране!.."

„Извидај ми тај бол љути,
Па у дану и у ноћи,
Из дна душе пјеваћу ти:
Слава, Мајко, твојој моћи!"

3.

Спавали су кô у гробу —
Покрај мајке син је био,
Кад у малу њину собу
Богомајка ступи тио.

Над болним се сином јави,
Ту се мило, благо смеје,
На срце му руку стави,
Па у часу нестаде је...

То све у сну видје мајка,
И још више видје јасно...
Па из тврдог прену санка,
А пси кроз ноћ лају гласно.

Ту на одру, сиротанка,
Мртва нађе сина свога,
Свјетла румен раног данка
Сја сврх лица његовога..

Мајка шири руке своје,
Јад јој тешки срце преби, —
Па побожно, тихо поје:
„Богомајко, слава теби!"

Алекса Шантић.

Прича за грош

— Чеда Поповић —

(Образац којега се новинарски приповедачи држе као пијан плота, а само зато, што је монета хонорара за овакве ствари цигло грош.)

Божић.

Мраз.

Ладан и јак ветар.

Нос и уши отпадају од зиме, а очи се леде у глави.

— Добро вече!
— Добро вече!
— Како?
— Здраво.
— Како ти?
— Богу хвала.
— Куда?
— У кафану.
— У коју?

— На булевар.
— Што ћеш?
— Певају две Мађарице.
— Аха!
— Шта знам?
— Баш тако?
— Никако друкше!... А ти?
— „Код Хајдук Вељка.“
— Што?
— Пева Талијанка.
— Аха!
— Ја тако.
— Шта је са оним?
— Су чим?
— Зар се не сећаш?!
— Не.
— Бога ти?
— Бога ми!
— Части ти?
— Части ми!
— Здравља ти?
— Здравља ми!
— Та с Мацом?!
— А!
— Баш си глуп!
— Заиста.
— Па?
— Добро је.
— Како?
— Тако.
— Очемо ли се видети ноћас?
— Можемо.
— Где?
— Где ти хоћеш.
— Где ти хоћеш?
— Где је теби воља.
— Па лепо...
— Дакле?
— Код „Империјала.“
— А што баш ту?
— Тако.
— Зашто?
— Зато.
— Како зато?
— Пева Влаиња.
— Па лепо.
— Пристајеш?
— Пристајем.
— У колико?
— У дванајест.
— Зацело?
— Зацело.
— Немој да слажеш?
— Никад.
— Збогом!
— Збогом!

Београд

(После оваке срећно-свршене приче долази се успешно до поменуте хонорарне монете, чега ради се обично одмах пошаље штампарски дечко за дуван. Кад сутра дан ово изађе у листу, читаоцу стоји до воље: хоће ли претпоставити или не, да су се пријатељи, стојећи прилично на страховитом мразу, растали на врло жалосан начин, т. ј. да је један отишао на булевар без носа и ушију, а други се упутио „код Хајдук Вељка“ са смрзнутим очима у глави.)

Наша Женска Задруга

— Милан Недељковић —

Кажем ја жени:

— Окани се тога посла, мало нам је...

Није ми упалило.

Једнога дана читам допис у *Напретку*. Допис као што су обично дописи надевени фразама и ортографским погрешкама. Дописи који почињу са „једним кораком у културном нам напретку“ а свршује се са курзивом: „Vederemo!“ Дописи у којима се расплакива публика као у некролозима, у којима се говори о „брисању суза невољнима и сиротама“, о некој „племенитој души госпође докторке“ и о познатој „клики што кочи точак сваког напрет-

ка народног". У загради је уредништво додало: *Брука!*

Отпочне објашњавање самном и женом.

— Најбоље окани се ти тога! За сиротињу и онако неће бити ту користи, а за наш мир и џеп биће зацело штете!

Затим наступи сузним очима пребацивање о мушкој себичности, о картању у читаоници о потиштености женске...

— Па на крају крајева, — питам је ја, — шта је циљ свега тога?

— Циљ? Циљ је: помоћ сиротињи, међусобно зближење и упознавање, дизање свести и интелектуалности. Па временом женска читаоница, литерарне вечери...

— Их, шта ти све то не надроби! Другим речима: оговарања cu gross, сплетке у великом стилу!

И зловољно се почнем смејати у себи читавој овој слици будуће „Женске Добротворне Задруге."

После неколико дана, — ја и заборавио на ово, — моја се жена некуд спрема. Деца се деру, а она облачи рукавице и издаје слушкињи наредбе: да Божа не удари Јову машицама, да не да Љуби да се пење и да се скрха са стола, да прими дрва од кирицију и да пази да је потпун хват, да пази да се не угаси у собама, да деца не дирају у пећ, (ономад је Јова извадио запаљено дрво па прогорео фотељу и опекао прсте), да не пусти каког од мог ловачког пса у собу. Врата да буду затворена да не истрче деца у снег, да прими писма и новине и да их одмах склони од деце да их не подеру. (Бошко је неки дан једну упутницу турио у ћупу с водом.)

— А куда молим тако? — питам је ја.

— У скупштину, — одговара она са поносом еманциповане ћурке.

— Bravo!

Сад ће да буде чудо.

— Него знаш шта, — поче се она умиљавати, — да ме отпратиш?

— Шта ћу вам ја; само да сметам. А и госпође...

— Какве госпође. Марим ја за госпође. Ти си мени најпречи...

Ожењени читаоци знају хипнотичку снагу ове фразе. Ја попустим.

Чим смо ушли у скупштину, ја се покајах. Хтедох да се извучем, ал госпођа Деспинићка изађе преда ме.

— Баш као наручени! Без сумње ћете нам помоћи. Само ове седнице. Шта сте се поплашили? Данас ћемо се побринути већ и за перовођу.

Е, ђаво ме је терао. Жена ме је преварила. Ја сам жртва смишљеног комплота. Шта сам знао! Скинем капут, убришем наочаре, и почнем да посматрам. Одмах сам видео расположење. *Две су странке.* Хвала Богу! Биће речи. Намргођени се погледи добацују. Дошаптавају се.

— За чим се чека, — упитах једну групу, која је живо дебатовала како је зелени камен отрован у киселим краставцима.

— За госпођом Стајевићком. Не би било лепо без ње. Она је управо и заподела читаву ствар.

У пријатном разговору: како се најбоље одржи слатко у шећеру и како се кваре лањске бресквe — прође три четврти.

Мањина поче да протестује. Ја сам јој у потаји одобравао. Почело се тражити, да се нико не чека.

— Нека се отпочне!

Предлог се одби. Жесток отпор. Дебата се све живље поче да развија. Красни алтови и дисканти почеше све то гласније да се истичу.

На срећу отворе се врата. Госпођа Стајевићка, нешто мало јачим дисањем, уђе.

— Извините, meine Damen, дошла ми шваља са новом хаљином... Мало сам се задоцнила... и достојанствено и узвишене главе пође председничком месту.

Разлог је био значајан. Негодовање и жагор се стиша. До Стајевићке седе Деспинићка, десигнирана подпредседница. Нешто шапнуше. Она милостиво махну руком. Ја прићем.

— Дакле ви ћете бити тако добри, да нам водите перо. Само за данас!

— Особита част, — рекох и поклоним се.

— Дакле, да отворим седницу, — отпоче она.

— Не, не, — упаднем ја изненађен — Најпре морате објаснити, зашто сте се скупиле. Па избор привремене председнице. Изабрана председница може онда отворити седницу. Па тек одбор за кандидацију...

Она ме је тупо гледала. Видим не разуме ме.

— А што да губимо време. Све се слажемо. Госпођу за председницу, мене за подпредседницу. Одмах ћемо и одбор... отпоче госпођа Деспинићка.

— Опростите, али форма...

— Форма! Нисмо ми дошли да извијамо форме. Ми хоћемо да радимо.

Ја слегох раменима.

— Дакле, ја ћу да отворим седницу. Где је звонце? Хм, ето вам! Отварамо седницу, а немамо ни звонце!

— Па може се и без звонцета, — усудих се ја да приметим.

— Шта? Шта ви то? Без звонцета? Како би изгледала седница без звонцета? Но, то би било...

Ја сам глупо бленуо.

Него молим вас, тркните слатки господине, ту до ког дућана... Кажите на наш рачун. Их, ако не буде у дућанима звонцета!

Шта сам знао! Обучем капут, одјурим и купим звонце.

Забринуто лице у госпође председниковице разведри се. Узе га у руку и уз мртву тишину зазвони три пут и свечано отпоче, трудећи се да ни једну реч од мучно научене фразе не изостави:

— Госпође, поздрављам вас све скупљене и отварам седницу. Затим позивам господина перовођу да прочита записник.

Све се очи љубопитљиво упреше у мене. Ја се почео да смејем.

Председниковица стиште обрве па тихо и јетко шапну:

— Ја не налазим ту ничег смешног.

— Опростите, — почех ја гласно, — записник се не може прочитати из врло много разлога.

Опћа сензација и дошаптавање. Столице цврче и мичу се тамо и амо.

— Из којих то разлога, — пита председница строго.

— Прво и прво, што још никаквог записника ни немамо. Ово је тек прва седница.

Ћутање се наруши пакосним смехом неког танког сопрана и два сонорна алта.

Председница ме очајно погледа. Ја јој прискочих каваљерски у помоћ.

— Дозволите да предложим, да се скупштина конституише.

Предлог се учини уместан. Почеше се дизати с места.

— Да гласамо!

— Молим, — почех да вичем кроз галаму, — молим да се истакну кандидати.

— Госпођа Стајевићка! Госпођа Стајевићка! виче канда већина.

— Госпођа Тимотијевићка! вичу остале.

Начини се хаос, обавештења, уверавања. Мени од милине поче, овако нервозном и старијем човеку, коса на глави да расте.

— Ама, не иде то тако, — почех да вичем из свег гласа, — Тако се не бирају председнице. Молим за реч...

— Да гласамо!

— Да гласамо!

— Хоћемо ли тајно ил јавно?

Тајно гласање доби већину. А то је и интересантније.

Опет сам морао да обучем капут и да одем у дућан по хартију и туце оловака.

Поделим листиће и оловке. За час се све смири. Писало се по зидовима.

— Хоћемо ли се потписати, — пита госпођа Нешићка.

— Наравно, наравно, — одговара неколико гласова.

— Не треба, — буне се друге.

— Како ко хоће, — одговара засебна група одељеног мишљења.

— Ама за Бога, па то онда није тајно гласање!

— Тако је. Тако је. Ха, ха, ха, ха!

Пауза. Љубопитљиви и лукави погледи лете крадимице овамо онамо. Може ко случајно да види, шта се пише. Ако се баш где може завирити, неће шкодити.

Оне што написаше име, пођоше својим кандидатима да предаду листиће. И мале литије се упутише Стајевићки и Тимотијевићки.

— Молим, — дерем се опет ја, — мени треба предати листиће!

Госпође ме у чуду погледаше. Шта ће мени листићи кад ја нисам кандидат!

Након по сата сам прочитао више ијероглифа него што ћу икад у веку. Збројим после гласове.

Госпођа Стајевићка и госпођа Тимотијевићка не скидају очију с мене. Иза леђа ме контролише оштра контрола, неколико пари очију.

— Молим госпођу председницу да објавим резултат.

Звонце зазвони а тишина тако завлада на једаред, да се сасвим лепо чуло како је госпођа Симићка шапнула госпођи Пајићки на ухо: „Зар за ту уображну глупару?“ Пошто се није могло позитивно знати кога мисли, јер је госпођа Симићка умела вешто да крије којој управо партаји припада, то су обе кандидаткиње сматрале за своју дужност да је крвнички погледе. Ах, тешко њој кукавици!

— Дакле молим да чујете! Свега је предано 53 гласанице. Од тих су 3 сасвим нечитке, две празне, а од осталих 48 пало је на госпођу Тимотијевићку 26, а 22 на госпођу Стајевићку. Кад би се узео и тај случај да су оне три нечитке гласанице гласале за госпођу Стајевићку, опет би имала само 25 гласова према 26 госпође Тимотијевићке. Према томе је госпођа Тимотијевићка са већином од 1 гласа изабрана за председницу.

Да опишем шта је иза тога настало, нисам просто кадар. То би могао само онај, који је доживео какве страховите револуције у природи, земљотресе, вулканске ерупције, поплаве, панике или тако шта.

Изненађење, огорчење, страх, очајање, радост, пакост, победа, све се то видело оличено у овој скупштини. А шта се даље говорило, на који се начин све после догађало, у оном страшном комешају високих и ниских гласова не могу вам испричати, јер сам загњурио главу у руке и — пао у несвест.

Пробудио сам се тек кад ме је нечија рука мунула љутито у ребра. Дигнем невољно главу и угледам поред себе своју нежну женицу.

— Пази за име бога! Што се срамотиш?

Погледам око себе. Околина се знатно рашчистила. Како сам после дознао, незадовољни елементи су оставили седницу са чврстом одлуком, да се испишу и оснују ново друштво.

И само тихо шаптање опоминьало ме је на ону грозну буру. Јунона на Олимпу није ни налик тако победнички и достојанствено седела као госпођа Тимотијевићка. Она се љупким осмехом обрну мени:

— Молим господина перовођу, да буде тако добар, да настави седницу.

— Требало би да изаберемо подпредседницу и одборкиње, рекох са жељом, да још и то што пре обавим и утекнем.

Овај избор ишао је као намазан. Било је опет тајно гласање, али без пређашњих препрека. Али у место њих, појави се нешто друго. Отворим гласанице за подпредседницу и осим два три листића сваки лист носи друго име. Наравно! Свака гласала за себе. Морао се наредити нов избор и споменути фино из далека, да се чини да су неке чланице саме себе кандидовале. Након рада од даља два сата дођосмо и до благајникиње, секретарице и ревизионог одбора. Мртав клонуо, а опет љутит што ми је и жена у одбор изабрана, дигох најзад благодарно очи

небу. Мислио сам да је крај седници и мојој патњи.

— Ех, пошто смо дневни ред исцрпли, молим госпођу председницу да затвори седницу.

И опет зазвони звонце, некако слатко, мило. И председница рече: „Проглашујем да је седница закључена. Захваљујем перовођи на доброти, а госпође одборкиње молим да још мало остану.

Ако мисли ко да ме је интересирало шта ће одбор даље радити, вара се. Ја сам обукао капут и дочепао се врата.

— Господине професоре, само још за који тренутак!

Пренеражен испустим шешир из руку. Колена ми клецнуше и ја престрављен погледам у председницу.

— Били би вам врло обвезани, да нам покажете како се држе и одборске седнице.

— Опростите, госпођо, ал ја сам уморан. А имам и хитна посла, — рекох очајно.

— Само тренутак два. Бићемо брзо готови. Сад нема више избора. Јелте, госпођо, да може остати?

— Још једно четврт сата. Ваљда нећеш бити тако негалантан, да нас одбијеш.

Ах — и ја остадох!

* * *

— Молим, дакле, госпође да заузму места и да се отвори седница.

Одборкиње се наместише са званичним лицем и седница би отворена.

Упозорим их како ново друштво треба да јави свима сличним друштвима да је ступило у живот. Пошто ми је испало за руком, да их убедим, да нема смисла да се све потпишу на тај допис, запитам их како мисле вршити свој племенити посао?

— То је лако! Трошкова немамо. Новац од уписнине и од чланарине делићемо сиротињи. Куповати деци хаљине, књиге, лечити.

— Хја, али само како? Ко ће заћи, да нађе поштену сиротињу?

— О сиротиње има и сувише! Ето стара Анка, — усуди се да примети једна одборкиња.

— А баш! Још и такима да дајемо! — расрди се госпођа Цвејићка, — неће та прстом да макне. Ето сам је јуче звала да ми помогне, дошао ми брат био са младом, па неће. Него, драге моје, што те великоварошанке имају шика, то је чудо! Па онда те тоалете! Четир свилене хаљине понела за то неколико дана. Ах ал онај нови боа да сте га виделе! То је ствар!

— Какве је боје? Јел грау, сад је грау модерн!

— Да, силбергграу, али од неке животиње, не знам како се зове.

— Е сад већ није више силбергграу модерн, сад је црн, ето видела сам ономад, све носе црне.

— О молим, Пештанке ваљда ће више знати шта је модерн.

— С тобом се не може изаћи на крај. Увек ти имаш право, а ја ти и опет кажем — силбергграу!

Ја се почнем врпољити. Председница зазвони.

— Молим госпође да послушају. Ако се хоће да врши та племенита задаћа онако, како би...

— Ја мислим, — прекиде ме госпођа Радићка, — пре свега нам треба новаца. Без новаца нема ништа. Треба да буде што више чланица. Ето, није се уписала Перићка, па Адамовићка, па Симићева; све те треба натерати, све да се упишу.

— А зашто се, бога вам, није Јосићка уписала? Запита председница.

— Ех зашто! Знате ваљда како је код њене куће! Муж јој хвала Богу, као Турчин. Шта он каже, то је тако Вели, помаже он сиротињу на свој начин. А то се тако не ради. Што вам је то тврд човек! Ето већ две године видим је у истом старом шеширу, са оним, знате, са плавим пером. Већ је и врапци познају. Изгледа као бабица.

— Нисам је одавна видела, а ономад је сретнем, једва сам је познала. Нешто се збрчкала, збабала...

— Е, молим вас, и године су! Молим вас, она мора бити већ близу четрдесет.

— Ах од куда! Шта говорите за Бога! Каквих четрдесет!

— Ех, чекајте! Она се удала кад сам ја некако моју Меланију родила. А моја Меланија ће сад у двадесету.

— Јух, зар Меланија већ двадесет? Шта говорите! Ала пролази време! А молим вас где сте јој поручили намештај? Чујем да је тако леп! Особито кажу алтдајч креденц! А кад ће сватови?

— Нисмо још одредили. Него да видите нисам задовољна, већ је пукао орман на једном месту!

— Дакле, молим госпође — прекидох их — да још нешто кажем! Онда одбор треба да се састаје и споразумно договара и даје иницијативу како ће да ради.

— Да. Па онда да се подиже образовање код нас, састанцима на којима би читали и радили, — рече одушевљено Јаношевићка.

— Па могле би замолити да нам се дозволи приступ у читаоницу, — рече Стефановићка, — као зашто не би могле и ми женске долазити да читамо? Ми нећемо господу у њиховој забави бунити. Не морају се баш они увек картати и свађати.

— А шта је то било са господином Андрићем и Павловићем у читаоници?

— Чујем свадили се? запита Јелићка.

— Чујем и ја свашта је било. Тужила ми се Андрићка ономад. Апропо, а што ви не дођосте онда на јаузн? одговори јој Јаношевићка.

— Нисам могла, слатка! Помислите мој малер! Ја баш...

— Опростите, госпође, али ми тако нећемо никад свршити. Него да се посаветујемо, како ћемо за први мах доћи до новаца. Зима је ево ту. Требаће помоћи.

— Па да приредимо беседу. Трошак, гледаћемо да буде што мањи, а приход што већи. Не мора то бити гранд. Не морамо узети одмах војничку музику. Узети какве јефтине Цигане.

— Идите, слатка! Први пут па одмах скомрачити. Па ко ће вам доћи на забаву, кад свирају какви Цигани. Ко дође и плати, хоће и да се наигра, а играти уз тамбураше, пи ха!

— Дозволите, госпођо, да ми не располажемо са средствима за беседу. Можете само бал приредити.

— Мајне дамен их хабе ајне идее! Да приредимо један костим бал! Замислите како би то било дивно! Па све историјске тоалете! Ја сам једаред била на такој једној забави у престоници, али то је било грандиозно! Ја сам била обучена у костим из доба рококо. Свима се допало!

— Па зар са таким луксузом да почнете?

— Ех вама је мужевима све скупо, за жене, кад треба.

Та идеја задоби све за се и ја се после кратког отпора повучем. Нек раде шта знаду! Моја жена и онако неће видети тог бала, за то јој стојим добар!

— Па кад би га дале? Где би га дале, — упита председница. На Митров дан са свим је згодно! Примате ли?

— Прима се; у великој сали, наравно. Само се ту могу костими лепо видети, а не где је пуно и где се гура.

— Хе, али та сала много кошта док се декорише.

— Узећемо на се, да је саме декоришемо. Само ће нас коштати прање и виксање.

— При виксању морамо пазити кога ћемо узети, — примети гђа Васићка.

— Онај Којички не викса добро. Штеди сувише сапун. Нека нам викса салу Анеман, — примети Дабићка.

— Не, не штеди он толико сапун, него му не ваља, не уме да га направи. Ах што је мој испао добро као путер, па како се пени! Треба то знати правити! — рече Радићка.

— Мора се метнути доста соде у њега, наравно.

— И то какве соде?! Нипошто нове, него старе!

— О, баш на против, увек је боља нова!

— И ја мислим, да је нова боља. Ја сам пробала са старом па не ваља.

— Е питање је од куд сте је узимали и колико сте метли.

Ја погледам очајно у председницу. Мора да сам бедан изгледао. Смилова се и зазвони.

— Дакле слажу ли се све госпође с предлогом, да се на Митровдан приреди костимиран бал?

— Слажемо, слажемо!

— У великој сали, са војничком музиком?

— Наравно, наравно.

— Онда треба да се изабере пододбор који ће спремити све.

Ја пребледим испред новог избора па се продерем:

— Не треба! Поделите посао, па ћете све радити по мало.

— Тако је. Онда се морамо ово дана опет састати, да све још једаред промислимо и ништ не пропустимо — рече председница. — Дакле заказујем нову седницу у идућу недељу, те затва...

Даље нисам чуо јер сам уз кратак поздрав већ био на улици.

* * *

Ви сте сигурно љубопитљиви да чујете још како је тај бал испао. Тај је бал испао врло рђаво. И то прво за мене, јер сам се свадио, још пре њега, озбиљно са женом. Нисам јој дао захтеваних „само 50 форината“ за костим a la Pompadour. Тек смо се ово дана помирили. Што се самог бала тиче ни он није добро испао, прво и прво и није могао добро испасти, јер — на највећи јед и највећу радост — није ни одржан! Јасно ће све бити зашто, ако кажем, да је она несуђена председница Деспинићка (сада фактична подпредседница у новом: „Удружењу госпођâ у добротворним сврхама“) жена — нашег начелника, а наш је друштвени одбор, с великом пажњом, спремио за бал све и сва, чак се и задужио, а заборавио да свој бал — пријави полицији.

Последица тога је била: велика свађа и завада у месту; пад градоначалника; ново груписање странака политичких и *велика* новинарска препирка са звучним чланцима као: „Наше добротворке“, „Уставност и самовоља у XX. веку“, „Зар тако?“, „Машкаре“ и „Куд ће вам душа“ и т. д., а свет је рекао: Тако је то где има женских добротворних задруга.

Наша критика

— Драгутин Ј. Илић —

Прошле године уредништво *Зоре* истакло је неких десет питања о српској савременој књижевности, позивајући српске књижевнике да на њих одговоре. Одговори су дошли; али у колико је мени познато, ниједан од *Књижевника*, у пуноме смислу ове ријечи, није одговарао. То су одговори махом наших критичара и људи, *који* се баве критиком.

Циљ дакле није постигнута онако *како се* желило, али је ипак добит с друге стране. Имамо потпуно груписано и по свима нашим струкама књижевности, обиљежено мишљење наших критичара. А то је, не мала корист за књижевнике, којима је пречишћен суд укупне српске критике оно што и једрењачи вјетар, кога бродар жељно изгледа.

Али сад, када су наши критичари дали свој прекаљени суд о нашој књижевности, мислим да би тако исто било занимљиво поставити Питања: шта Српски Књижевници мисле о нашој књижевној критици?

Ово се питање само по себи намеће свакоме књижевнику, који је редовно пратио „Одговоре“ наших критичара. И нека ми се дозволи, да овдје, за сада, прикажем неколико утисака што их задобих пратећи њихове „Одговоре“.

На првоме мјесту утврдићемо општи утисак. Он је двојак.

Прво, *ни у једноме* изложеноме питању *ни један* се критичар с другим не слаже, па се то неслагање опажа често чак и код генералних појмова; и друго, сви, изузимајући једног јединог, г. *Ђоку Поповића* говоре о Српској Књижевности игноришући и са нарочите висине ауторитетске непогрјешивости, као према једној примитивној, још врло ниској књижевности, о којој се и нема Бог зна шта рећи. И ма да су баш наши *сувремени* књижевници за пошљедњих 20 год. дали приличну количину дјела од трајне вриједности, и ма да ни један од тих критичара, осим г. *Љ. Недића*, не дадоше у својој струци ништа ни приближно налик трајним успјесима књижевних дјела, они ипак са такве висине погледају на нашу Књижевност, са какве се, по свој прилици, ни стручњаци свјетскога гласа не појављују.

Заиста занимљив моменат за психолошко проучавање наших прилика!

А овај игноришући и императивни тон према лијепој књизи нашој све је одлучнији што је дотични критичар млађи. И то тако иде по степеницама: што млађи то набуситији а што старији то блажи и расположенији. Пођите од најстаријега *Ђ. Поповића* па до најмлађега г. *Слободана Јовановића* и обратно, па ћете се увјерити и сами.

Можда је томе узрок степенаста разлика између младачке бујности и старачке трпељивости, доктринарског теорезирања и животног искуства? Можда! Ми ово тек напоменусмо да прикажемо онај општи утисак ових „Одговора“. А сад да пођемо даље.

Књижевника, који мора да се обазире на суд савремене критике тиче се на првоме мјесту да сазна: шта је Критика, и да ли је њезино естетско мјерило у *начелним* и *општим* питањима једно исто или не? Судећи по овим одговорима, рекли би: колико вјера толико мјера! *Нико* се *ниским* ни у најелементарнијим погледима не слаже, ма да се сви они у нашој књижевности баве критиком као стручно спремни и позвани.

Ево примјера.

На *Зорино* питање о Српској Драми ми смо добили неколико по све различита одговора.

Г. Слободан, који је већ у почетку својих одговора онако лаконски „констатовао“, да се одавна није јавио ни један прави пјесник, ни један драмски писац, вели за Драму: „изгледа да је она са Стеријом не само почела него и свршила.“

Дакле за пуних *педесет* година Српска Драма није ни по форми ни по садржини ни стопе коракнула. И још више! Она се не налази ни на нивоу Стеријиних драма!

Други један, г. Милан Недељковић изјављује да је Драма „обамрла“, па не говорећи ни кад ни зашто, ни у чему; он нас бар тјеши, да ће она доћи к себи „кад вријеме донесе собом таленте за њу.“

А сад, ево, шта вели г. *Ђ. Поповић:*

„Можда би смо од свију грана наше Књижевности могли бити понајзадовољнији са напретком, који је учинила драмска књижевност. Од Рајићева *Уроша* до *данашњих* драматских производа какав напредак! Комедија и грађанска драма ниже стоје; али историјска драма неће уступити тој врсти у других Славена.“

Није ли ово поучно? Два тако антиподична мишљења о једној грани Лијепе Књижевности! Један је презриво игнорише и „констатује“, да је она прије 50 г. започела и свршила, док други тврди, да

је баш ова грана наше књижевности накит, који не уступа тој врсти ни у других Славена!

Сад како да изађемо из ове забуне? Чије мишљење да усвојимо? Ђ. Поповић, као најблажи, покушава бар једним примјером да и образложи своје увјерење, подсјећајући нас на Рајићева *Уроша*, али Слободан ни толико! Њему је и данас она наивна романтика, оно сентиментално приказивање историјских и друштвених прилика, оне драмске нелогичности и скроз непсихолошке личности Стеријиних нпр. *Хајдука*, *Смрт Стевана Дечанског* и *Београд некад и сад* углед; та му дјела и данас стоје, без сумње и са умјетничког и сувременог схватања живота, као углед; она му и данас импонују.

Нема сумње то је лијепа пошта према Оцу Српске Драме, али сумњамо, да ће ико који познаје развитак наше књижевности кроза свих пет деценија овако што тврдити.

А сад даље.

Докле М. Цар и Љ. Недић налазе у српској књижевности *неколико* праваца и утицај западне литературе, дотле г. Слободан одлучно тврди да се у Српској Књижевности не осјећа *никакав* утицај из стране литературе, јер „наши књижевници *по правилу* не знају стране језике и не праве сувремени покрет.“ [1])

И тако редом.

Једнима је Ст. Сремац хумориста, другима сокачки писац, трећима отужни и груби материјалиста, а четвртима најбољи представник наше Приповијетке. Једноме је Пјесништво на висини а други га и не види. Једном ријечи, општа анархија у критичарској Републици!

Па кад такова несрећеност влада код најелементарнијих, општих питања, онда настаје питање, да ли критика са оваковим појмовима врши свој благодарни утицај на развитак наше Књижевности и да ли наши Књижевници имају разлога да буду захвални *таквој* критици, која, без обзира на наш укупни развитак, прилике и вријеме са онако узвишено надутим тоном преко рамена одсијеца?

Ја мислим, да бих, као Књижевник пао у погрјешку наших критичара када бих пошао њиховим стопама и своје мишљење од ока изрекао.

Но прије него ли о томе речемо намеће нам се једно питање: је ли *Зора* у опште имала разлога постављати оволика питања *на један мах*, па још на *опште гласање?* — Одговор је: није ово било опште гласање; овдје су дали свој суд сви вићенији наши критичари!

Лијепо! Но ја мислим да у нас још нису рашчишћени појмови ни разликовања између правих, *стручних* критичара и људи образованих, од укуса, или боље рећи *дилетаната*. Када би с тим били на чисто онда за цијело, поред имена једног Љ. Недића и М. Цара не би набрајали и имена људи, којима је критика само „шпорт“, разоноћење, и који су још и сувише непрекаљени самосталношћу *свога* естетског укуса.

Међу свима овим именима само су тројица на своме мјесту: Ђ. Поповић, Љ. Недић и М. Цар. Међу њима ћете, поред свих

[1]) Како се од ока нешто тврди, довољно је да наведемо имена наших књижевника, који воде ријеч у књижевности: *С. Матавуљ* (француски и талијански), *Сремац* (њемачки и мађарски), *Нушић* (француски и грчки), *М. Јакшић* (њемачки, мађарски и и латински), *П. Адамов* (њемачки, латински и старо грчки), *Глишић* (француски, њемачки и руски) *Одавић* (француски, њемачки и руски), *Дучић* (француски, њемачки и руски), *М. Будисављевић* (њемачки и латински), *И. Ћипико* (француски, њемачки и талијански).

Па кад би заредили и међу оне млађе на жалост покојне писце, увјерили би се да нема *ни једнога*, који није располагао бар једним културним језиком, било француским, њемачким или руским. Ено пок. Св. Ранковића, Војислава, И. Вукићевића и Вл. Јовановића.

Изузимајући једног јединог Јанка који, (бар до скора, прије четири године) није знао ни један језик, ми не знамо за оно „правило“, да српски књижевници не знају стране језике „и не праве сувремени књижевни покрет.“

Д. И.

супротности, наћи потребне сређености, неке сталожености, која нам даје јемства, да су ти људи, прије свега промишљали и са сваке стране окретали о ономе што говоре. Па, ето, и међу њима налазимо огромне разлике, баш у питањима елементарног значаја. Докле Ђ. Поповић говори о нашој драми са највећим пијететом, дотле Љ. Недић прелази преко тога важног питања са једним обећањем, а М. Цар слијеже раменима, не даје непосредан одговор, али посредно изјављује, да она не одговара ни приликама ни потреби.

Па кад ни у наших правих критичара нема у оваковим питањима ни приближности, онда како ћемо тражити тога тек од дилетаната, „љубитеља“ критике?

Но хајдмо даље.

Други један критичар из ове групе *Зорних* одговорача разматрајући и тражећи узроке слабој књижевности, вели, да је један главни узрок тај, што се у нас књижевност сматра *као занат*, услиједчега „ми имамо велики број људи што се *издржавају* писањем, али који су, што се књижевне спреме и васпитања тиче, још при буквару.“

Тако г. *Св. Јакшић*. А Ђ. Поповић: „Врло сам рано дошао до увјерења, да своје књижевнике не смијемо мјерити са апсолутним мјерилом, јер то нису *по занату* списатељи, *нити им се труд награђује* по заслузи, него их морамо све рачунати у литерарне *дилетанте*, који имају друго занимање главно, а литературом се баве у доколици. У толико веће признање дужни смо им.“

Ето нас опет у процијепу! Један сматра *за штету* што је књижевност *постала* занат, а други, напротив, што она *није* занат, те и не може да се систематски развија; један тврди да се њоме издржавају књижевници, док други признаје, да се не награђује по заслузи, те је књижевник само у доколици то, а *главни* му је посао са свим други.

Није ли то карактеристично?

И зацијело, овдје нам се намеће питање, онако исто као и код г. Слободановог тврђења, да српски књижевници „по правилу не знају ни један стран језик,“ да ли су ови оцјењивачи наших књижевних прилика у опште промислили о ономе што су написали? Који је тај српски књижевник који је *живио* од књижевности искључиво, коме је књижевност доносила редован приход, да му није било потребе лаћати се другога занимања *као главнога?* Пођимо од Доситеја па до Војислава и потражимо ма једнога писца, кога је његов књижевнички хљеб изранио. Та то је, управо идеал коме сви напреднији народи теже! А гле, ми смо, по тврђењу критичаревом, већ у томе идеалу! Матавуљ, Сремац, Нушић, П. Адамов, Глишић, Јанко, М. Јакшић, Одавић, М. Митровић, сви они живе, њих *издржава* „занат“ књижевнички!

Ја мислим да се за овакав успјех може само честитати поменутим писцима, а никако замјерати. Само када би то и било!

Даље. Један критичар вели да је *зло* кад књижевност постаје занат, а други, *баш* у томе налази успјех. Ко од ових има право ми нећемо да разбирамо, али, у колико нам је познато, права умјетност па било то у архитектури, скулптури, пјесништву или белетристици само је онда цватила, кад је она била *главно занимање* живота, дакле *баш* „занат.“ Ни Бетовен, ни Моцарт не би били то што су, да су од 8—12 и од 3—6 сах. дневно морали пискарати по канцеларијама и радити сасвим други посао. А шта да речемо за Хига, Золу, Толстоја и толико прослављених имена свјетскога гласа, који не би ни из далека постали то да су морали као Сремац, Матавуљ, Јанко и њима подобни од јутра до мрака радити за кору насушнога хљеба сасвим друге послове, који са њиховим књижевним „занатом“ немају никакве везе? *Војну и мир*, *Васкресеније*, *Quo vadis*, *L' Évangéliste* и т. д. створили су књижевници „занатлије“ а никако дилетанти. А ко загледа у историју свјет-

ске литературе увјериће се да су најљепше умотворине књижевне и умјетничке баш онда цватиле, кад су духови сав свој живот посвећивали томе послу. Тако је било у античко доба Јеладе и Рима, тако за Ренесансе, па тако и данас. — Да су Зола и Ги де Мопасан морали као Сима Матавуљ провести три четвртине века у чепању око министарских врата за кору насушнога хљеба, сумњам да би створили и десети дио оне вриједности, коју данас имају. Толстој и Тургењев цијелог свога живота нису ни о чем другоме водили бриге сем о својим књижевним радовима, док је Л. Лазаревић морао од јутра до мрака да јури по биоградским улицама и лови лекарске визите.

И сад, када би тако редом упоређивали све нелогичности и сва ова критичарска резоновања, и покушали, да их у неки систем ставимо и бар двојицу ма и начелно сложимо, то не би успјели. Савјестан књижевник, коме је, у истини дужност да од времена на вријеме обраћа пажњу на критичарево гледиште, није у стању да се на овакову критику ослони. А кад је то тако, онда зацијело књижевник не може примити ни онај критичарев укор, који на IV. Питање *Зорино* одговара: „С критичким упуствима готово је иста ствар као и са лекарским прописима. Обично се на једно уво приме а на друго пусте."

Па сад ко има право?

Ко?

У овој општој критичарској анархији, неко за цијело има право: било Књижевници српски „што неће да се даду васпитати", било критичари оне врсте што императивно „констатују" неподобност српске Лијепе Књиге, или они што не мјере апсолутним мјерилом, или најзад они, што слажу раменима и околишним фразама заклањају празнину одговора. Тек, за сада, ми нисмо у стању да констатујемо оно Нушићево питање: ко је кога убио?

Али једно што је у свој овој збрци јасно, то је, да, ако се сваки аматер-критичар у нас буде сматрао као критичар по позиву, онда ми Срби имамо више критичара него ли Хрвати књижевника у своме загрепском клубу.

Улцин, 17. маја, 1900.

У разговору о љубави

козерија

— Бранковински —

Радо сам је посјећивао, с ових разлога: што је лијепа, што је одлична домаћица па је и закуска увијек добра била, и што је сањалачке природе па није много говорила. Лијепа је што је природа тако хтјела; одлична је домаћица што су је родитељи добро васпитали; а сањалица је што јој природа уз љепоту није дала и здравље.

Зашто човјек врло често чини противно ономе зашто је створен? Болешљива, сањалачке природе жена, неби требала да је добра домаћица, него треба да чита романе, да пије минералну воду и гута пилуле што садрже гвожђе, да хода по стазама у јеловој шуми и да зијева; а о кући нека се брине послуга, за то јој се плаћа. Али моја познаница није била таква. Она се на првом мјесту за кућу бринула, да је све у реду и у одајама и у кухињи, па онда је читала романе, а није пила минералну воду ни гутала оне пилуле, него је истина ходала по шуми и онда се сасвим предавала својој сањаличкој природи. А што је главно, није се заљубљивала! Знам другу госпођу која је здрава као дријен, можете је слободно назвати женом без осјећаја, не чита романе,

дакле створена за кућевни посао, а заљубљује се дванајест пута у години и домаћинство јој је девета брига. Један мој пријатељ, херкулеског састава, није избијао из каване, а није пио ни вино ни пиво, него само каву с млијеком и картао се до у зору. Његов брат био је врло лијеп човјек, жене су се њему удварале, а он је био задовољан кад му се дала прилика, да им видљивим знацима покаже како их мрзи. Па колико има пјесника који немају за то ни мрве талента, и колико љекара који су одлични пјесници, и колико ђенерала који би могли бити добри кувари, а колико попова који су храбре војсковође!...

О Васкрсу никад нисам пропустио посјетити моју лијепу познаницу. Од кад се знамо, тај сам дан увијек најпријатније код ње провео; јер она није марила за велико друштво, а нарочито је ненавидила прописне посјете о празницима, кад се о најобичнијим предметима говори, па је малени круг њених познаница и познаника то знао те је нису узнемиривали о великим празницима. Али је она о Васкрсу увијек била добро расположена, радовала се томе празнику као дијете, ваља да с успомене на своје дјетињство; а знала је да су мени непријатна она моментпознанства, с личностима с којима само о празницима случајно у додир дођете, знала је дакле да је само ње ради тада посјећујем, — о женска таштино! — па није била противна да јој и ту прописну посјету чиним. Мени је пријатно видјети ту жену кад је добро расположена, ту душевну и тјелесну пањеницу, која све друго има само не здравље и љубав свога мужа, па за то нисам пропуштао о Васкрсу је посјетити. Нема јадница ни дјеце, да би у њима налазила утјеху за своја страдања.

Али овог пута као да није била добро расположена.

— Васкрсао је проповједник љубави међу људима! Поздрављам вас, госпођо, празником Његова васкрснућа, — рекох прилазећи јој руци.

— Он је ваистину васкрсао; али је и љубав собом однио, тамо гори, а на земљи је она остала само у писаном Јеванђељу — одпоздрави ме познаница, па понудивши ме да сједнем према њој, заврши: У човјека нема више љубави!

Знао сам о којој је љубави она мислила, па јој одговорих:

— Има је, госпођо. Колика је Васиона, у томе огромном простору свугдје ћете је наћи.

— Охо, узвикну она! А знате ли ви колика је Васиона? Па љубав, знате ли шта је љубав?

— Не бих смио потврдити да знам шта је љубав, јер је тешко то знати. Научници неће озбиљно да се баве проучавањем тога предмета. Све им је вријеме заузето Геологијом, Палеонтологијом, Астрономијом, Анатомијом, Терапијом, Математиком, Механиком, Електрицитетом, па и Јурисдикцијом и некаквом Балнеологијом, и шта вам ту још нема. Мантегаца је нешто почео о љубави с научног гледишта, а Ломброзо дохватио љубав па је студира на осуђеницима у казненим заводима, пјесници пак рјешавају питање о љубави сваки на свој начин. Али питање о простору изгледа да се већ приближило своме рјешењу. Простор наше земље постао је ситницом. Данас се смију путовању Жила Вернеа око земље за осамдесет дана. Локомотива, уз сарадњу брзовозних поморских пароброда, може сад да прејури тај простор за тридесет и три дана, ако не и за краће вријеме. Неколико дана вам је од Хамбурга до Владивостока, оданде брзовозним паробродом преко Пацифика, па онда претрчите Канаду и још шест дана па сте онамо одкуд сте пошли. Човјек на точку само са своје двије ноге пређе данас простор од Берлина до Беча за 36 часова; а некакав Хајлман и Циперовски измислили су машину која ће путнике возити 250 километара далеко за цигли један час, па колика вам је онда земља? Астрономи су отишли даље. Ено их већ на Марсу, само што не иду под руку с Марсовцима. Астрономи више и не рачуна-

ју на миље и километре, него одмјеравају простор Васионе брзином продирања свјетлости, па су прорачунали да зрак пређе за секунду 50—60.000 миља! У Васиони, госпођо, све живи, а све што живи мора нешто да љуби, ergo има љубави у васколиком простору, — окретох ја разговор на питање о Простору и заврших га с оваквим умним закључком, мислећи да ћу тиме прекинути преклапање о љубави, о тој изанђалој теми која је од пјесника направила преживаре.

Преварио сам се.

— Ви се изгубисте у бескрајном простору, рече ми лијепа дама послије извјесног размишљања. Ја сам казала: да је у човјека изумрла љубав.

— Није изумрла, — узех као у инат говорити. Има је данас и у дјеце, и у старих. Не давно се у Бечу бацила с трећег спрата на двориште тринајестогодишња дјевојчица Адела Захалка, „због љубави" како новине јавише, да не помињем оног гимназисту што се ни мање ни више него из револвера убио с истог узрока; а један старац од седамдесет двије године заклао се из љубави у соби једне пјевачице, из које је она два часа прије тога отпутовала с једним младим кавалиром. У Паризу се једна старица у толиком степену заљубила у Циганина свирача, à la кнегиња Шиме у Циганина Ригу, да је дошла себи тек кад је Циганина нестало и она прорачунала да је љубав с њиме стаје седамдесет хиљада франака...

— То су неприродне појаве. То није љубав, него болест. Праве, истините, чисте љубави нема више у човјека, праве љубави, разумите ме — рече мало срдито болешљива познаница.

— Дозволите ми онда да вас упитам шта је ово: Суде једног обичног фабричног радника, што је из љубоморе пуцао на мужа своје љубавнице. Пред судом је и муж, па кад му жену питају, у његовом, молим, присуству: је ли јој оптуженик чинио љубавне изјаве и је ли их она примала? — она одговори потврђујући, и призна, да га је пољубила на тренут прије него што је пуцао на њеног мужа, угасивши лампу да муж то не види? Само са љубавне заслијепљености може човјек пуцати на мужа своје љубавнице из љубоморе, и само у заносу праве љубави може жена на очи своме мужу угасити лампу, да не види кад она пољуби љубавника. Или ово: слуга хљебарски има лијепу жену, nota bene Маргариту Лелкеш, коју пронађу подводачице и заведу на странпутицу, те напусти мужа и ода се слободном животу, који баш за то што је слободан стоји под полицискim надзором. Муж пронађе жену која сад изгледа љепша, јер јој је лице углађеније и одјевена је chic, па је позива да се врати њему, и ако му се на мах учинила одвратном баш услијед њеног chic-изгледа. Она неће. Он одлази, опет је тражи и нађе, опет позива; па кад је једанпут на вратима њеног стана наишао на једног носача с писамцетом у руци, одузео му то писамце и прочитао у њему укор од „пријатеља" што она није дошла на обећани састанак, он улети у одају, испали на блудну жену три метка из револвера и опасно је обрани. Порота га ослободи као некрива. И право је. Зар он то није учинио из љубави, која је морала бити баш она ваша истинита љубав, кад он зна и види какав се створ ишчаурио из његове жене, па је опет позива да му се врати на заједнички живот?

— Ви ми непрестано говорите о љубави која може послужити психијатру за студију. Она ваша баба и онај ваш старац могли би се уврстити у ред оних посматрања, што их је изнио Крафт-Ебинг у својој књизи о денатуралисаним страстима. A propos! Жена нема више никакве дражи за мушкиње, јер је њен стид профанисан на разне гадне начине у шантанима, у балетима, у тако званим живим сликама, па и то је убило љубав.

— Ви сте дакле поборник lex Heinze-a који хоће помоћу ауторитета власти да моралише Нијемце, а против кога се сад

бори сав образовани свијет у Њемачкој — брзо прихватих послиједње ријечи моје познанице, да бих је нагнао прећи на говор о другом предмету. Ја сам, госпођо, његов противник, јер сам противник усиљеног стида. Молим да чујете моје мишљење о стиду...

— Не, не, оставите то за други пут, а сад признајте да је finis љубави — нервозно ми она упаде у ријеч.

Ударих опет у страну: — Признајете ли ви, госпођо, да су данас послови у свијету толико развијени, да је потпуно оправданом постала она енглеска изрека: Вријеме је новац? Ви знате да се данас на све могуће начине скраћују послови, да би се могло добити што више времена за савлађивање огромно разгранатих послова. Некад су рачунали путовања на данове, данас их рачунају на минуте, јер ако се за један минут закасните, ви сте пропустили воз с којим сте могли стићи у подне у други град на посао, свршити га за 2—3 часа и тога истог дана бити опет у вашем граду и проспавати ноћ у вашој сопственој постељи? (Познаницу спопаде узнемиреност) А електрична жељезница? Па данас дуго траје људима да се споразумијевају путем телеграфа, него помоћу телефона за тренут сврше посао; а да им писање не би одузимало много времена, направили су машине што брже пишу од човјекове руке, а други, скромнијег стања, на примјер уредништво *Зоре*, служе се дописним картама. Има, госпођо, аутоматских ресторана. Убаците у ону справу новац, па одмах из ње искочи јело с прибором за јестиво, ви га о час поједете, прићете другој справи у коју опет убаците новац, а она вас послужи чашом пива или вина, шта хоћете, попијете и хитате даље на посао. Живот човјеков мора бити данас послом испуњен, иначе је човјек пропао, беспосленог неће нико да помогне. Дакле једна трка за послом на све стране, (познаница поче давати знаке да би устала с мјеста), а времена све мање, оно лети, (познаница устаде), и опет стигну људи да се заљубљују, и што је најчудноватије на љубав утроше највише времена и — новца! (Познаница опет сједе на диван и смири се.) У својим великим ратовима, баш кад му је зорли било, Наполеон први страсно се заљуби у једну Пољкињу, па је због те љубави имао времена да приређује и вечерње забаве само да би њу освојио. И одузео је мужу лијепу Пољкињу, која му је у Шенбруну родила сина, и веома је очајавао кад је као заробљеник на св. Јелени чуо, да се она у Паризу удала за младог француског ђенерала. Зар се у Наполеона тада није распламтила љубав? Има љубави, госпођо, има је и у дворовима и у цигањској черги, — јесте ли читали шта је из љубави радила жена Циганина Рига против кнегиње Шиме? — и глумица може да се заљуби, те још како! Има љубави и на Марсу, јер се и тамо живи, и на другим планетама, јер кажу да и тамо нешто живи, а што год живи мора нешто да љуби, јер је љубав зачин живота...

У томе уђе у одају муж моје познанице.

— Је ли, Залеђенко, дохвати га одмах жена, да је у човјека нестало љубави?

— То не могу рећи, драга моја Санојко; али су је романи, које ти не испушташ из руку, и сувише изнијели на пазар, те је љубав постала врло јевтином робом, услијед чега је обљутавила па не пријања лако за човјека. У осталом бесмислица је полемисати о љубави у времену толиких опипљивих проналазака, хладно одговори жени њен Залеђенко.

Свршили смо. Не чекајући закуску, опростих се и одох на пиво. — Има право муж моје лијепе познанице. Паметније је пити опипљиви проналазак што се зове пиво, него полемисати о љубави. А и она има право; јер пиво, кад га повише пијете, успављује човјека па удави у њему поред осталих осјећаја и љубав. Послије попијене веће количине пива, постане човјек равнодушним према најдражеснијем предмету љубави. Онда се препоручује

љубави да остави човјека на миру, да би се могао испавати...

Али ја остајем при томе, и ако ми је досадно о томе говорити, да још има љубави и да човјек натрчи на њу као мува у млијеко. Послије најуморнијег посла, најмилији је одмор у љубавном заносу. Упитајте себе ако нисте сасвим изанђали, па ћете се увјерити да је тако. Дантон је изгубио главу, што се мало дуже одмарао од државних послова — милујући своју лијепу жену. Колико је њих због љубави и вјером преврнуло и т. д...

Не стигох да одговорим г-ђи Санојци на њене наводе о профанисању љубави, и о „болесној“ љубави. Има тога, има. Мораћу јој првом приликом то одобрити, да бих поправио што о Васкрсу укварих, јер је волим видити кад је добро расположена.

И. К. Ајвазовски

— руски сликар —

19. априла руску умјетност задесио је тежак и ненакнадив губитак: умро је Ајвазовски. Смрт његова свакога је дубоко поразила. Свакога, који цијени умјетност, ко љуби прошлост и поноси се садашњошћу њезином, заболило је срце при вијести о том, да је нестало славнога „пјесника ваздуха и мора“. Ајвазовски се угасио. А он је тако јарко горио љубављу према домаћој умјетности, таленат његов тако је дивно блистао до пошљедње минуте живота, сав он био је тако пун животне снаге, нада, планова, да се готово није вјеровало тужној вијести која је долетила из Феодосије, — није се вјеровало, не гледајући на то, што је Ајвазовски умро у старости, у 83 години својој. Да, то је била смрт далеко од цвијета година, али свакако у цвијету снаге. Његова умјетничка душа није знала година, није осјећала старости, није имала ничега заједничкога са његовом готово грбавом фигуром, она је била тако исто млада, као оно прије шесдесет година, када је Ајвазовски отпочео радити.

И. К. Ајвазовски свршио је брзо, сједећи у столици, на минуту прије тога весео и задовољан. Он се недавно вратио из Петрограда и на дан смрти дошао на своје имање, гдје је очекивао госте. Но мјесто њих дошла је неочекивана смрт и однијела ту умјетничку душу, која се разлијевала по толиким дивним сликама, по толиким чудним радовима.

Говорити о томе: ко је био Ајвазовски, држимо да је излишно. Његово име давно је увјенчано свјетском славом, одавно већ заузима једно из првих мјеста у реду најпознатијих европских умјетника, почињући од великих мајстора епохе препорођења. Те части био је удостојен од руских умјетника до Ајвазовскога само покојни Кипренски. Готово све највеће стране академије умјетности увјенчале су Ајвазовскога наградама, медаљама, дипломама на звање почасног члана.

Иван Константиновић Ајвазовски родио се 17. јула 1817. год. у Феодосији. У врло младим годинама у њему се појавила љубав према цртању и музици. Он је цртао кредом, угљеном, оловком на чему год је могао; копирао је са литографија и рђавих бакрореза портрете јунака из устанка грчкога и, најпошље, насликао је на зиду очевога дома фигуру солдата, која побуђиваше свачије љубопитство. Као самоук научио се свирати на виолини, лако памтећи мотиве мјесних пјесама. Свирка на виолини највише је и допринијела његовој каријери. Једанпут тадашњи градоначалник Феодосије А. И. Казначејев, пролазећи поред куће Ајвазовскога, зачу мелодичне звуке виолине и заинтересова се: ко то свира. У то вријеме поглед ње-

гов паде на фигуру солдата, насликану на зиду куће, и он, опазивши свирајућега малишу, запита: ко је то нацртао. Тај одговори, да је он цртао. Одмах други дан Казначејев посла градскога архитекта Коха, који поче младоме Ајвазовскоме давати сатове из архитектурнога цртања. Заједно с тиме градоначалник посла младоме умјетнику сандук са бојама и хартије за сликање.

Благодарећи покровитељству А. И. Казначејева Ајвазовски је био наскоро отпремљен у симферопољску гимназију; но није му било суђено да у њој доврши курс, пошто га 1833. год. по највишој заповијести премјестише у Академију Умјетности. Знаменити Тончи обратио је пажњу Владареву на његов необични дар, те је као питомац царски опредјељен у разред пејсажнога живописа професора М. И. Воробјева. Одмах у почетку Иван Константиновић изабрао је струку мариниста, — врста живописа тада сасвим нова — и прве задаће из тога добио је од францускога маринисте Филипа Танера, године 1835. Те године на академској изложби појавила се његова прва слика, за коју му је једногласно досуђена прва сребрна медаља. Двије године затим он је добио и прву златну медаљу те послан, као питомац Академије, у Крим и на Црно Море. У 1840. год. Ајвазовски пође у иноземство, у Италију, затијем у Париз, па у Италију и Португалију. Свуда је он неуморно радио и излагао своје слике, обраћајући на се пажњу и критике и публике.

Године 1847. Ајвазовскоме је од Академије досуђено, због његових слика црноморских пристаништа, мјесто професора морских изгледа. Кад је почела војна 1853. до 1856. Ајвазовски се посвети сликању подвига руске флоте. Иза тога оде у Париз, гдје изложи 25 слика, за што га, — мимо све руске умјетнике, — одликоваше орденом почасне легије. Ајвазовски је, у опште, са особитом љубављу илустрирао својом кичицом све најважније политичке догађаје, ма како били они свезани с морем, а у томе броју је и устанак Кандијота 1866. године и откриће Суецкога канала. Кичицом Ајвазовскога увјенчани су и бојни подвизи руске флоте у пошљедњем рату с Турцима.

Пребројати слике Ајвазовскога готово је немогуће, има их више од 5000 и већина њих преставља разноличне *ефекте мора*. У тој области Ајвазовски заузима најодличније, прво мјесто. Он је својим сликама, прије половину вијека, открио нове хоризонте, знајући да под својом кичицом сједини појезију застарјелога романтицизма и истинитост наступајућега реализма. Ајвазовски је познао море и живот његов, постигао је тајну чудноватих покрета валова и његове слике дају пуну илузију колебајуће се масе воде, живога мора.

То живо, то бурно, свирепо, то тихо, нежно, што се под сунчаним зрацима тако мило таласа, море, Ајвазовски је посматрао и изучавао читавога вијека, по свијем крајевима Европе. Тамо је живио дуго година, али срцем својим вазда је био привезан за своје мило Црно Море, које је он насликао не у једној стотини слика. Црно Море и приморски град Феодосија вукли су га увијек себи. У том невеликоме граду провео је он своје дјетињство, тамо је појавио он прве проблијеске свога талента, којима не дадоше угинути осјетљиви и предани домаћој умјетности људи; тамо се он населио кад је постао славан и живио до саме смрти, жртвујући много труда и материјалних средстава за уљепшање свога роднога града.

Прије три године у Феодосији је свечано прослављена осамдесетогодишњица рођења знаменитога умјетника. Град је поднио Ајвазовскоме почасну атресу, набрајајући заслуге, које је учинио за Феодосију. Са свих страна Русије и из иноземства стизали су му безбројни телеграми. То је била пошљедња светковина у његовоме животу. Ајвазовски живахни, весели, који никада за мир знао није — сад је покојник. Но душа његова жива је, и она ће вјечно живјети у његовим радовима!

С рускога: *Б. М-ић.*

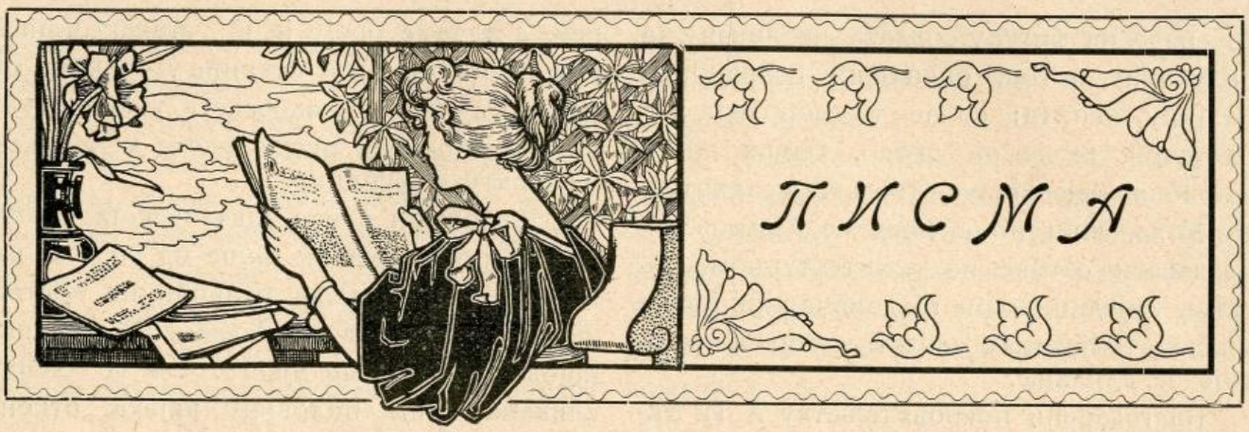

Нове појаве у италијанској литератури и умјетности

Наш позив није да овдје сада говоримо опширно о раду представника италијанске данашње литературе, већ ћемо само настојати кад и кад у кратко саопћавати српској читалачкој публици мјесечне књижевне продукте данашњијех италијанскијех књижевника.

Пошто нам пак није могуће — а томе су многи узроци — имати на расположењу све књиге, које желимо у овоме угледноме српскоме листу приказати, — то у напријед исповиједамо, да ћемо о некијем умотворинама италијанскијех писаца говорити по оцјенама њиховијех истијех књижевнијех листова.

* * *

Почећемо данас приказом двају романа Г. Ровете, а да свршимо новом опером славног композитора Пућинија.

G. Rovetta је прошлога мјесеца штампао у Милану (Paldini — Castoldi) прекрасна два романа: *Le lagrime del prossimo* і *La Signorina*.

Јеси ли се икада, читаоче, нашао међу разном свјетином покрај врелог котла на пароброду, путујући што се иронично каже — за забаву? Густи облак вруће паре, што ти је дисању сметао, што ти је помрачавао не само очи, већ и памет, нијеси ли га проклињао? а нијеси ли жељно очекивао, да чим прије и брже утечеш далеко, далеко од оне врућине, од онога дима, од оне тарлабуке, па да слободно станеш испод плавог, сјајног, ведрог неба, поврх модрог, синьег мора?

Нијеси ли кадгод у тамној ковачници, гдје у мраку одсијеваху — попут сунчанијех зрака — јата свијетлијех варница, тешко, задувано дисао у сред Божјег дана, без свјетлости? — Нијеси ли зими, пиљећи очима у жарки пламен, који праска на огњишту — помишљао на хладни поточић што ромори покрај цвијећем искићене обале?

Ако нијеси тако што доживио, а ти на страну са овијем мојијем писмом, јер нећеш иначе моћи разумјети онај утисак утјехе, којег смо осјетили, кад смо прочитали дивотне и сјајне странице књиге: *Lagrime del prossimo*, сузе, у којима се играју све боје дугине, те их претварају у многе капи чистог дијаманта.

Испричати узрок изврсног овог дјела Роветовог, било би сувишно и узалудно трошење ријечи; а донијети у изводу садржину његову била би погрда, пошто би веома фину основу широке оне мреже одиста покварили и оштетили.

Непознато нам је, шта је навело Ровету, да напише овај прости, али истинити роман, гдје је и политичка страна такођер веома занимљива. — Не знамо, да ли је тијем хтио на прост начин представити један тип, приказујући нам онога овејанога лопова, хуљу, шпијуна, каматара, господина *Помпеја*, или описати друштво прве половине нашега вијека, или је пак хтио шибати зле и опаке, а узнијети и прославити добре...

И други роман Роветов *La Signorina*, који је прије угледао свијета у *Nuova Antologia*, а сада из истога листа оштампан, баш годи срцу и души нашој. Садржина одговара истини, а нова је у појединостима. Три су карактера особито живахна и истинита. Добро триумфира, врлина бива окрунена.

Комедиограф *Roero*, богати и галантни младић прима као своју *Lulu*, ћерку новинара *Nespola*, преминулога на двобоју, којег је Роеро проузроковао. Прихваћа је ради тајанствене препоруке биједнога и сиромашнога Неспола, коју је изрекао издишући у ранама, — а и из грижње савјести, што није отклонио и осујетио онако несретан двобој. Повјерава Лулу мудрој учитељици и најзад се вјенчава с њоме, јер млада изображена госпођица бијаше силно заљубљена у избавитеља свога.

Овај сиже развијен је појединијем новостима, гдје је веома природно и вјешто измијешана туга са смијехом.

Немирни новинар Несполо, који је пун контрадикција, парадокса и невоља, а ипак увијек весео поред свију незгода у животу, од једном нагло и бучно долази, пресијецајући — кад је било најљепше — фини разговор, што га комедиограф имађаше са плавом, лијепом, чаробном, љубазном и од свију љубљеном *Стефанијом*.

Новинар у Америци стекао бијаше ћер Лулу са неком женом рђавога гласа и понашања, па је исту у Милану повјерио жени, што даје собе у најам. — Описана је у кратко — као што тако обичава Ровета — али живо.

И Роеро, растресене памети, похлепан за угодностима и уживањима, али добра срца, човјечан је и истинит, те се и о њему може казати, да је права слика.

Нада све пак нова је и по психолошкијем цртама *васпитатељица*. Усијећелица, дјевојка из пропале фамилије, поносита својијем сиромаштвом, поштењем и беспријекорнијем владањем, налазећи се осамљена, заводи школу и уздржава господске обичаје и пријатељства с некијем господскијем породицама, придржавајући увијек свој понос, надувеност и неодвисност.

Лијепа *Стефанија* жена је, какву Рајберти описује овијем стихом:

Piena de religion e de morôs.

Која нагони своје љубавнике, да се жене онда, кад их се жели опростити.

Адвокат *Оливијери* добар је морални савјетник, који гледа правицу, а мрзи друштвена лицемјерства и варке такозваног високога друштва, од којега настоји ослободити комедиографа, те га привољети, да љуби здраве осјећаје и лијепе борбе.

Роман иде хитро и живо, није претрпан нити пренакићен, нити обилује описивањима из антологије. Најглавнија и најживља мјеста престављена су у дијалозима, који су састављени, вођени и довршени ријетком вјештином.

* * *

Друго ваљано дјелце вољни смо да прикажемо и то: *Mezzetinte* di Antonio Battara (R. Bemporad, Firenze.)

Полуцртице! Па ипак су толике и такове живе боје, да онијех двадесет и осам у најелегантнију свеску скупљенијех цртица, слијевају се пред нашијем очима као сјајне сличице чудотворног калејдоскопа; сличице разнолике, без какове особите међусобне свезе, али које нам дају идеју фантастичне, убаве неке цјелине, и ако не по све хармоничне.

Који претјерано строг критичар, претресајући ову књигу могао би казати: „Автор није још погодио себи пут," — али би му писац — на одбрану своју — имао одговорити: „Ја сам овдје сабрао неколико мојијех радња, штампанијех прије по разнијем новинама, те их предајем публици на оцјену. Писао сам онако, како ми је диктирало срце и ватрена машта."

Батара је поријеклом Далматинац. Перо његово више пута заносно описује и црта попут вриједнијех и гласовитијех писаца Colautti-a, Sabalich-a и другијех учењех синова несретно ове земље Далмације.

Далматински Италијанци дубоко и с поштовањем клањају се великану, домороцу своме Томазеу, те постојаном вољом и неизмјерном љубављу уче матерњи језик, — па, кад га обогаћавају са некијем тосканскијем изразима — као што то обичава Батара — њихов стил постаје још лакши и елегантнији.

Личне успомене, цртице из политичког живота и слике политичкијех људи, помијешане са свјетскијем призорима, чудноватијем фантазијама, састављају садржину ове књиге, коју радо читамо. За вријеме кратког одмора између једне и друге радње, помишљамо на чврсту, постојану и разнолику образованост младог автора, који је — рођен у земљи, гдје се води непрестана борба — много што шта видио, примијетио и сањао.

Укратко није никако могуће на по се набројити сваку цртицу, — али ипак споменућемо овдје неке: *Notte di Natale*, цртице од мало страница, али које су тако ужасне и страховите, а ипак умјерене, да нам напомињу незаборављеног Гетеовог *Erlkoenig*-а; — *Usque ad mortem et ultra*, тужна фантазија; *Nel Turbine*, весели љубавни роман.

Прелијепа ова књижица пуна је сарказма и фине ироније, те је наде, да ће се Батара временом моћи успоредити и с најбољијем хумористама.

Хумористична литература италијанска у овоме вијеку баш је малена и готов никаква, те је одиста морало изненадити италијански свијет Адолфа *Albertazzi*-а дјелце: *Novelle umoristiche*, које су браћа Тревес издала у Милану.

Хумор, који је толико осјетљив и у другим дјелима Албертацијевим, препун је и у овој књизи и особито је разнолик; оригиналне је форме, која се веома одликује, пошто извире из расправа и инадâ човјечјег живота, а не долази од сувишне претјераности у типовима или чистим карикатурама. — Овдје је као код Bocaccі-а і Stecchetti-а сва комедија свјетска: људи и жене са села, из вароши, из аристократације. — Учитељ Bonarca, Polla, Sizi, Don Giuseppe, Ricci професор Biscaglia, Carlon de' Carli и т. д. жива су и готов увијек обична чељад. Њихови догађаји и прилике у којима се находе, воде нас кроз све гране humour-а.

Свугдје је природан али *дубок* смијех, јер нема ту новеле, из које не избија нека главна и важна идеја. Тако у приповјетци *Dall'Eldorado* представља писац контраст између човјека из нашега друштва и онога из друштва идеалног по науци социјалистâ и идеалистâ, али је ново, што он то приказује као сада, а не како ће у будуће бити, за то из тога не пада у очи сатира социјализма и идеализма, већ сатира нашијех обичаја. — *La fortuna di un uomo* говори о прекосретном човјеку, који сâм закључује, да је „срећа некога готов увијек несрећа другога“, па да оно, што нам данас изгледа срећа, сјутра ће нам бити несрећа

Ту је књижевничка социјална и политичка сатира и сатира женска Но добре и племените госпође неће за то замрзити Албертација, који их увијек нагони на смијех, али не на простачки, неуљудни начин, већ досјетљивијем, оштроумнијем доскочицама.

Ако се при читању овога дјела чешће слатко, из срца не насмијемо, можемо бити тврдог увјерења да се више и не умијемо смијати...

*

Најбоље можемо препоручити радњу професора Vittorio Turi-а: *Dizionario storico manuale della letteratura italiana dal* 100—1900 (Milano, Paravia).

Рјечник овај састављен је са разборитошћу, а не којекакво натрпан као многи данашњи рјечници и којекаквве ручне књиге. — Ово ће дјело заиста имати више издања, за то препоручујемо, да у попису списатеља буду убројени и они, што нијесу споменути у нарочитијем чланцима, макар што се о њима узгредно говори у чланцима, гдје је ријеч о другијем књижевницима. Јер је управо веома чудновато

да у индексу рјечника овога, који досиже до 1900 г., није споменут један Кардући, Де Амићис или Д'Анунцио.

Дјело Giuseppe Checchi-a: *Poeti, Prosatori e Filosofi nel secolo che muore*" (Caserta, S. Marino) имало би занијети све оне, који радо и с љубопитством прате литерарне умотворине. — Ту су већијем дијелом о литерарној историји сакупљени чланци, које је автор прије посијао био по многобројнијем листовима, али који су сада некијем редом у једну цјелину састављени, прегледани и проширени.

Checchia има своје идеје и жив стил; он је ратоборан, страствен и често самовољан. Али ово његово дјело занима и онога, који се не слаже с његовијем мислима, јер је ту мноштво биљежакâ, вијести и анегдотâ, да је књига ова баш знанствени дар и украс савременој историји италијанске литературе. Јер је овдје говор о самијем италијанскијем пјесницима, прозаторима и филозофима.

* * *

Професор Mandalari из Банделовијех новела попабирчио је и издао под именом: *J proverbi del Bandello* (Catania, — Gianotta) сијасет пословицâ, које је онај приповједач, свјетовни и одвише разуздани фратар доминиканац сабрао био. — Ту се немилостиво откривају обичаји фратарâ.

Мандалари успоређује Банделове изреке са изрекама другијех писаца, па и са онима модернијех као Schopenhauer-a. Тумачи исте својијем примједбама тако, да је књижица ова одиста врло занимљива.

* * *

Лопез је познато име у талијанскоме театру, којему је даровао много вриједнијех и лијепијех дјелâ.

И у новелама, које је скоро дао на свијет: *Le ultime lettere e le novelline* (Catania, Giannotta) гледамо комедиографа у живахнијем периодама, у *vis comica* изрекâ и изразâ. Champagne и овдје се такође пјени, али није оно гласовито вино, већ је то млада женскиња, похлепна, која сиса људе, испија разна пића, граби новце и гута морске каменице.

* * *

Викторија Аганоор, данас прва пјеснакиња италијанска међу живијема, издала је на свијет у Милану код Браће Тревес збирку својијех лирскијех пјесама, које су — чудњијем дивљењем литерарнога свијета — већијем дијелом читане биле по најбољијем књижевнијем листовима Краљевине Италије. — Вриједна списатељица, ма колико су настојали њезини пријатељи, једва се је одважила сабрати прелијепе радове своје, који се сада у новој књизи чувају као сјајно драго камење.

Сонет *Gloria* није прије нигдје изишао као ни: *L'egro dicea*, три дивотне квартине, које приповиједају страшну иронију немилостиве смрти, — а тако није прије угледала свијета ни: *Nel vecchio parco*, свјежа и мирисна пјесмица попут свјежег и мирисавог цвјетића. — У трима пјесмама: *dell'amore*, *del dubbio* (веома оригинална) и *dell'odio*, којима почима књига, превлађује осјећај, који је бистар и јасан као морски вал. Јер Аганоор-у, ма да гдјегдје употребљује форму модерну, ипак је лако разумјети, да се је отхранила, узгојила и напитала класичном, лаком, простом али живљом појезијом грчком, више него ли слабим и ситним жицама садашњега пјесништва.

Сваки је њезин стих глас, усклик саме природе, па би рекао, да је свака боја, сваки звук из природе продро у душу дивне ове пјеснакиње, те јој дао своју ријеч, свој говор. Оно што је пјеснакиња осјећала за живота свога открива ријечима, које потичу из тајанствене трзавице предубоко гануте природе.

Стих Аганорин је увијек бистар и искрен; у њему нема ништа простачкога. Она не имитира никога; већијем дијелом мисао своју, осјећај свој ограничава у краткијем, густијем, дрхћућијем строфама.

Она има свој особити начин мишљења, осјећања, живљења. У томе је највише оригинална. Али и начин, којијем она то све изражава тако је особит, да и у пјевању као да је чујемо говорити и као да нам сама природа збори.

У овој збирци стихова дрхће и уздише велика душа, која је много љубила, много подносила, много сањала, а која и данас жели сањати.

Свијетлијем разумом својијем, којега љубав храни и његује, шара и увеличава васколики свијет, — а кадикад и поједина створења; поjетични њезин дух узноси гдре много високо и људе и ствари, да их опет дозове љубавном пјесмом, али је ипак реалност принуђава, да гледа неке идоле своје скрхане и тада тугу своју изражује очајнијем ријечима, што производе јежњу и дрхтавицу у срцу читаоца, који је увријеђен и престрашен, као да је починио Бог-зна какав инсулт. — Пјесма плаче правом, дубоком тугом.

Кријепки и снажни гласови гњева и срдбе Аде Негри изненадили су нас и задивили; елегија Викторије Аганоор силази нам на срце и ту остаје.

* * *

Завршићемо ове биљешке своје приказом нове *Puccini*-јеве опере *Tosca*, гдје нам је славни италиј. композитор открио и другу страну свога моћног ума.

Тоском попуњује се артистична индивидуалност учитеља Пућинија. Пошто се је показао вриједнијем музичаром у *Edgar*-у и у *Villi*, послије онијех елеганција у *Manon*-u, након осјећаја и страсти у *Bohème*, осјећа он у себи другу вибрацију, која до сад не бијаше избила из дубине његове душе. Ето туробне и јаке драме, што га привлачи и што га осваја. У њој се учитељу јављају нове и тешке потешкоће, али их он куша и јуначки побјеђује.

Окривљују Puccini-a, да су многа мјеста у Тоски слична прећашњијем његовијем дјелима, особито Manon-u и Boheme. Али гдје је тај композитор, да нема свој особити стил, својствени умјетни начин? Такви су и највећи учитељи. *Verdi* је можда изузетак у овоме, готово опћему, правилу, те је једини, који је знао дати свакој својој особи мелодичну физиономију, видљиво разнолику. Али је на свијету само један Верди!

Пућинијево ово дјело природно је, искрено, особно, *његово;* тако га је замислио, — а написао га је онако, како га је осјетио њежном умјетничком својом душом; саставио га је елегантнијем, крјепкијем, бујнијем стилом, бистријем, мелодичнијем јаснијем ритмом, музикалном углађеношћу, чарима богате своје мастионице, а понајвише дубокијем познавањем театралнијех ефеката.

Ставивши у музику либрето, гдје је драма тако страшна, Puccini је доказао, да посједује и другу вјештину, такозвану: „знање жалости."

Љубо Влачић.

Оцјене и прикази

Бранислав Ђ. Нушић: **Кнез од Семберије** *историјски фрагменат.*

Прошло *српско вече* на биоградској позорници дало нам је и једно ново дјело даровитог српског књижевника, г. Нушића, једно дјело историске истине, пуно српских суза, и крви и јада!

Историјски фрагменат: крвав лист из очајног живота српског живља, почетком 19. вијека. Осиони Кулин капетан на јаде је пребродио валовиту Дрину, зацрнио Јадар и Подриње и сад води кроз кнежину Семберију триста и три роба. Триста и три роба: све по избор младости и здравља, снаге мушке и љепоте женске. Па еда ли у тој српској земљи срца српског, те да мирно гледа ово тужно робље; ово живо гробље, ову браћу милу и сестрице драге? Кад већ ова мучна пест земље нема крјепке моћи да устукне бијесну силу турску, да успори бујицу јада што прелива лијепу домовину Србинову, да ли бар има дарежљиве руке те да даде откупа за порobљену рају? Ето кнеза од Семберије, Ива Кнежевића, ето сламке међу вијорове, српског срца што већ не може поднијети, да му и иначе ојађену земљу натапа братска суза сужња пролазника, јер ће клетва земљу да окужи, а вапај ће небо да замрачи и очај ће земљу да сажеже. Послао је момка, вјерног Шиша, у поруку Кулин капетану, да је вољан откупити робље. И метну се на мјеру понос српски и даде се цијена заробљеној снази и заплијењеној љепоти, од три тисуће крвавих рушпија.

Сазва кнез Иво кмете у договор, да се пусто злато из камена точи, кад је гола сиротиња раја, те већ више давати не море. Зар је лако кметима пристати на откуп, али камо ћеш душу од тешкога гријеха и образа од срамоте црне, те кнез Иво скиде с плећа ћурак, и прострије га на тле, да набере зноја сирота својих. Настаде мучно, као стријела оштро и као добош тупо, набрајање новца одцијепаног од мука разнијех: неко даје агам села своја, неки спушта даре и прћију кћери своје, ма дјевојком остала, трећи поклања Ивов дар дјевојци и прима снају без прћије, четврти, пети... и не броје јада својих, већ мўком бацају прилог, кидајући од живота, не би ли попели цијену. А, даде ли и кнез штогод, он који се толико одликује од осталих и вјековним племством дома свога и високим умом својим и господском ношњом својом и кнежевским поносом својим? Стрпите се, стрпите се, добре душе!

Док се тако тужно сабориште, запишташе с пута зурле и затутњаше бубњи, весела пратња Кулинова уз гоњење заробљене раје. И чим наступи погана нога крвникова, већ бијес пусников гони кмете да коње водају. Али се као горостас истави српски понос Ивов, и он одби насилников захтјев, јер ти кмети семберски још никоме измећарили нису. Што му драго, нађоше се слуге, само да се прими понуђени откуп. Али шта је то: то је само двaестак рушпија и нешто гроша. Мўком муче голе душе над пошљедним грошем, око зноја свога, око крви своје, а бездушни Кулин хоће још, тражи још, пијан од бијеса, а жедан и незајажљив златом.

„Харач, харач!“... Откуд раји харач?
Откуд злато, који крова нема,
Мирна крова да уклони главу?
Откуд злато, који њиве нема
Него турску свој'јем зној̀ем топи?
Откуд злато који стоке нема,
Но за туђом по брд'јех се бије?
Откуд злато који руха нема?
Откуд злато који круха нема?

Дошао је ред на Ива, да и он приложи лепту своју. И он даде све три кесе, што му бабо и ђед оставише, и двије њиве међашкиње и дворове прадједове, у којима се стотинама година пренашало, с кољена на кољено, име и слава породична.

Ај, све то још не искупљује све, не залијеже за робињицу дичну Стану, алем камен за хареме, за коју се саму ишћу три тисуће. Па зар нискоj, дивљој страсти предати ову дивну цуру, поносито чедо

плодоносног Јадра, ту бајну младост и то свјеже здравље, те румене усне, намијењене драгановом пољупцу, и то лијепо, мило чело, и под њиме слатке, ведре очи, са којих се види још ведрија душа. Не, не, Иво не прима својевољну жртву сестре своје, која хоће браћу да искупи, те ето падоше и сребрњаци, и из паса љута гуја, и та бритка сабља, десна рука од које се без цјелива не одваја. Па још к томе и ђечерме и јелек и силав, вас у чисту злату. И кад оста у кошуљи самој, го до душе своје, онда му се силно затресоше груди, јер изнесе да приложи и кандило и икону, сребром опточену, крсно име своје. Ту већ више не могаше издржати Ивова мати, старица Боја. И она је јадна, по реду, уступила била већ свој дио: осам низа рушпија, што су некад китиле њу, невјесту једнога Кнежевића, па чувани да оките снаху, невјесту другога Кнежевића, Ива дичног сина њеног. За тим још једну другу ниску, најдрагоцјенију, најскупоцјенију на свијету, ниску топлих материнских суза, које су чак и леденога Кулина узбудити могле. Али сада, кад се чак дотле дотјерало да се алали и господство сина њена и лијепо крсно име куће Кнежевића, ту препуче срце у старице, мртва паде преко славе своје. Ето и тај мио материн живот, врхунац те гомиле јада и мука, највећи је и најтежи и пошљедни прилог Ивов, тако велики и тако силан, да и Кулин окреће главу да га више не гледа, оставља робље откупљено и бјега далеко од јада шта је починио.

„Алах рахмет ејлен".

Ништа није тако силно задобило свијет као ова дирљива драмска сцена, боље рећи јак и једар чин са сценама живим, јасним и препуним осјећаја.

Знаменити мислилац данашњега вијека, граф Лав Толстој поставио је три погодбе, које мора испунити свако у истини вјештачко дјело: 1⁰ Нормалан, то ће рећи моралан, однос између писца и рада 2⁰ Љепоту облика и 3⁰ искреност, т. ј. љубав пишчеву према ономе о чему пише. Све три ове погодбе дивно су испуњене у овом вјештачком раду г. Нушића. Прва је погодба оличена у симпатији пишчевој према добру, према правичности, у истинитоме моралном односу писца ка раду. Љепота је облика добивена у чистом и бираном језику, у крјепком и дирљивом изразу. А нада све, трећа, најглавнија погодба, искреност, истинита љубав према описаном предмету, тако је јасна, видна, осјећајна, тако непосредна, да осјећате душу пишчеву како пати са тим јадним свијетом, како разумије бол њихов, како тумачи јад њихов, како цијени жртву њихову. Та је искреност у главном и задобила све; она је онај скупљени народ силно узбудила и ја сам био нијем, потресен свједок једнодушног осјећаја и истинских суза, што су пале у спомен нашим напаћеним прецима.

У нас је било више покушаја на историској драми, али до данас још ни један није потпуно истакао своју литерарну ни сценичну вриједност, ма да је укус нашег свијета још једнако наклоњен прошлости нашој. До сада је једини г. Нушић схватио да се само у овако кратком збивеном фрагменту, у топлом, осјећајном и срдачном апелу може најбоље утицати на срце и на машту, и још к томе задобити вриједност дјелу.

Приказивачи су имали воље, као и у већини српских комада, а њихова је спрема била довољна (код г-ђе Гргурове пребогата) да задобију заслужени успјех драмском раду.

Кнез од Селберије штампан је у априлској свесци биоградске *Звезде*; он је свијетла и блистава зрака са нове једрине њене.

Биоград

Бор. Поповић

Стеван Сремац: **Две приповетке.** *Мостар. Мала Библиотека, св. 9.*

Ако кога запитате ко је то Г. Сремац, он ће вам одговорити: писац *Лимунације на Селу*, наш најбољи сатирички писац — у случају ако не спомене само *Ивкову Славу*.

Од тога је истина двоје. Истина је, прво, да је писац *Лимунације*, али је, срећом за њ, и писац *Ивкове Славе*; а истина је и то да је сатирички писац, али то још не значи да је најбољи, ма да му то није тешко бити и ма да то не би било много. Јер сатира ако се не зове *Листићи*, зове се *Лимунација* — и тада није ни добра.

Није добра такође, ако се зове *Максим*, јер је то исто што и *Лимунација*. Вјерујте ми, да ми ово није најпријатније констатовати. И очевидно је да бих се ја овдје мање задржавао, да мање цијеним Г. Сремчев таленат; да је ово писао н.пр. Јевтић ја бих слегнуо раменима и мануо

руком; али кад је ријеч о г. Сремцу, — то нек покаже колико га волим — ствар постаје интересантна — бар за мене.

Јер послије *Ивкове Славе* Сремац је мене свега освојио као и толике друге. Ја нисам могао да помислим да ће једном он написати какву књигу која неће бити добра или управо коју ја нећу волити (јер књиге су добре, као што знате, зато што их волимо, а не волимо их зато што су добре). То је за ме ишло у онај ред контрадикција које не поимам: да Исус Христос, на примјер, пише водвиље или да Г. Н. Н. састави књигу а ништа не украде. Међутим, ја сам се преварио, Г. Сремац је демантовао моје наде. Не тим што је у обим приповијетке унио дискусију друштвених питања, далеко од тога; напротив ја држим да то њој по праву припада. Тиче се само гледишта с којег је тим питањима приступио и времена кад је то учинио. Он је написао *Лимунацију на Селу* најприје, а ево сада и *Максима* — опет то само мало друкчије.

И ја непрестано себи постављам питање зашто *Максим* послије *Лимунације?* Зашто и послије *Поп Ђире?* Зашто уопште *Максим?* — Да нам Г. Сремац покаже да и он умије да не буде умјетник? То је успио ако је желио...

Како волим *Поп Ђиру* с оним искреним млазом поезије, с оном пријепчивом топлином која бије из њега и заразно се шири, с оним природним ријечима које нам дају живу емоцију, једном ријечју с оним .. ја не умијем да кажем шта... с оним снажним акцентом живота који је писац дубоко осјетио и у души проживио. То је дјело истинске опсервације и искреног реализма, дјело једне честите и добре душе коју од срца волите и којој се без резерве повјеравате.

Како је, пак, оно блиједо, више него блиједо, безбојно, више него безбојно, хладно, да хладно... Па како је уз то још због краткоће све остало необјашњено, читалац добија чист утисак који га више не оставља и то, да ово и није прича, и да се вара ко то мисли и да вас вара ко вам то каже. Силуета? Ни силуета... Ни једног детаља, шта кажем? ни једне ријечи што даје истиниту емоцију живота коју осјећате кад сте пред каквим умјетничким дјелом. Речени утисак појачава нарочито сам начин приповиједања. Споменуту хладноћу пак донекле објашњава то што је сатира, по својој природи, бар се тако каже, нешто што искључује, што је супротно симпатији, од које живе остале књижевне врсте и која једино улива дјелу топлине. —

Прелазећи преко тона којим је писана и који је, можда, погођен, посао је што вриједи труда и није без интереса задржати се, и ја то чиним, на самом појаву који је био предмет књиге и односу пишчеву према њему; јер ако ме то љути и вријеђа, нагони ме и да мислим.

Што се у оваким случајевима, с видљивих разлога, мора захтијевати од писца то је да буде особито пажљив. С деликатним предметима, треба деликатно поступати. Највећа тачност у опсервацији и најскрупулознија објективност у бирању факата и детаља морају зауздати личну симпатију и антипатију која се, у извјесним приликама, може претворити у клеветање оних људи што немају могућности да се истим оружјем бране. Не треба се бојати да би овако просто констатовање било без значаја; за Омира кажу да чак никад не спомене острво а да не дода како је опкољено водом, ма да су — то је бар моје мишљење — то Грци знали и без њега. Даровит писац и честит човјек мора бити у највећем степену вјеран и пажљив из љубави према себи и оној идеји коју заступа или обара, и гријех пада само на њ ако, из наопаког схватања или хотимичног извртања, свали на идеју оно што припада њеним наказним појавима и што је дошло додиром туђих, прљавих руку, које је трљају и прљају као што с новцем чине, за који се и иначе често она и животу и купује. Искреност може да искупи и зачмалост појмова, али њу не може ништа да замијени. Фалзификација факата — то се не да никад сувише истаћи — највећи је гријех који у оваким књигама писац може да учини. Златне су Елиотове ријечи у овом погледу (Џ. Елиот је Енглескиња): кад умјетност хоће да докаже нешто умјесто да слика живот, кад хоће да поучи, она постаје најдосаднија поука. А још кад је та поука рђава, кад је гријех учињен, али не да жигоше други! У том случају, — има ствари које треба рећи, које управо поштен човјек не смије да прећути, пошто је то један, да не кажем једини начин којим се одужује својој савјести, — у том случају такве појаве треба обиљежити, јер је рђава књига исто што и рђаво дјело.

Г. Сремац није учинио тај гријех, или готово није. Ја сам расположен да вјерујем да га је спасао његов умјетнички инстикат. Тешко је, с разлогом, претпоставити друго што.

Али ипак, може се то сажаљевати али се не може не признати, он се је огријешио о истину на два начина. И читалац осјећа три незадовољства: интелектуално, морално и литерарно, ако се тако може рећи.

1⁰ он је промашио тип у основи. (Ствар је његове савјести ако је тако хтио; ја у то не вјерујем.) Од двије примјетне врсте људи, с једне су стране они који с хуманим тежњама, искреном вјером, часним радом, личним пожртвовањем у име друштва и истине раде за добро свију, они који вјерују у идеал нешто виши него што је њин лични интерес, које тишти и нешто друго осим свој рођени трбух и који улазе у животну борбу да добра донесу и пострадају за њ (па ако им се ово друго чешће дешава него прво, то није њина кривица). Међу оваке спада Сремчев учитељ. С друге су стране *практични* људи чији је свакидашњи живот немилостиво, вучје клање око плијена, сунђер пун свакојаких, већих и мањих, прљавштина, мрежа исплетена од ситних подлости, хипокризија, лажи, личних интереса, ружних навика, које долазе мјесто демантованих илузија младости и које их, пошто се каже да у пороку има нечег фаталног а у врлини нечег трошног, изједначавају све, горе и боље, не дајући им да виде шта вриједе и како мало вриједе, како је судбина каткад иронична. Треба бити слијеп па не видјети ко од њих више вриједи, ко од њих креће човјечанство напријед и да ли ове друге не носе морално на својим плећима они први, ради којих свијет можда једино и вриједи, који га оправдавају тако рећи. И ако свијет не иде напријед једино због њих, јасно је и то да никако не би ни ишао без њих. Они су со земљина, како се то каже. Ја не желим да су на страни ових других г. Сремчеве симпатије..

2⁰ кад сам споменуо симпатије, Г. Сремац се вара у оном што се зове оцјена моралне вриједности изнесене личности. Другим ријечима, он се вара не само у сликању личности (то је 1⁰) но и у мишљењу које он има о њој; не само да таква личност као тип не постоји но и утисак који он од ње добија нетачан је. Отуда се наше симпатије разилазе. Г. Сремац и ако изрично не вели на чијој су страни његове, каже на чијој нису. У осталом и оно прво као да се једном наговјештава: бојим се да их не уживају онај капетан чије је савјесно и мудро капетовање оставило јамачно добар траг и онај учитељ с црвеним носом који је због пијанства отпуштен из службе. Ово је друго пак очевидно и иронија, неуспјела иронија, према Максиму јасно о том свједочи. А шта је управо то код новог учитеља што му навлачи пишчеву антипатију? Ево шта. Јамачно то што воли природне науке те збира биљке и бубе; што чита сељацима новине умјесто да с њима пије; што је у предавањима мало детаљнији; што не бије ђаке; што пише дописе против капетанових злоупотреба умјесто да помаже његове ћефове; што носи народно одијело; што није побожан (будимо искрени, колико нас је таквих); што се ноћу не мота око вајата и т. д. Право да кажем, ако нећемо да се подсмијевамо фактима, ја не знам шта у цијелом том раду учитељеву има за осуду и колико је нас који такве гријехе не би на се узели. Без наивности се не може тврдити да ће се таквих учитеља српска школа икада стидити. Шта више, ко сасвим није туђ у историји тога покрета (очигледно је да ја овдје не могу мислити на г. Сремца), тај ће знати колико је он користи донио и како се на промјене које је он тражио и које су онда сматране за револуционарне данас, с промјењеним временом, предрасудама и памећу, сасвим друкчије гледа... Довољно је, у осталом, познато од чега ми патимо, и није ствар у том ударити сатиром но ударити гдје треба. И ако не може бити спора о Г. Сремчевој искрености, о том да ли он тако мисли као што пише, о том да ли он неће да види или не види — јер ја хоћу да вјерујем да је он промислио прије но што је ово написао — не може такође бити сумње ни о том да је његово мишљење погрјешно. Другим ријечима, ми вјерујемо — има разлога зашто — да г. Сремац тако мисли, али не вјерујемо да добро мисли, и то је главно. Јер, на крају крајева, с гледишта на коме смо сада, нама је свеједно да ли је оно искрено или неискрено (— гријех увијек остаје, разлика је само у степену); од значаја је то, да је погрјешно, лажно, хтио он или не хито, и да се ми разилазимо. И како је овдје најва-

жније да наша мишљења, наше симпатије буду исте, јер се ради тога оваке књиге пишу, очевидно је онда шта књига губи кад то није случај. Читалац управо не би могао ни да је оцјењује, јер, ако ми се допусти да узајмим ово поређење, то је као кад би неко што болује од далтонизма говорио о слици чија је сва важност у контрасту боја. Само, ово је обрнут случај и зато читалац може да оцјењује, само овдје је гледалац с нормалном ретином а писац с болесном...

Но, ако личност није истинита, реална и ако се читалац не слаже с писцем у суду односно ње, то ипак не смета да она буде жива, жива својим, нарочитим животом који јој не пружа реалност но којим је прожима писац. Али, ово постаје врло озбиљно, ова ни тако не живи, то смо већ видјели и то је 3°. Још једанпут, понављам, она је просто теорија, идеја. И прича, (из оскудице другог израза тако је називам, али ако баш ви хоћете могао бих рећи и чланак) дакле чланак му је овдје био само средство, да протури, без обзира на реалност, а priori ту створену идеју о Максиму. Она, при свем том, може бити и интересантна али она није жива. И ако се тим хоће објашњење, ја држим да то долази отуд што г. Сремац нема снаге да створи оно што не воли (да би, на тај начин, фонд рјечите топлине замијенио евентуалну оскудицу у опсервацији) или оно што није видјео. А истина је која бије у очи још од *Лимунације* да је Г. Сремац, у овим случајевима, говорио на памет, да не познаје факта и да их не разумије. Ништа, међутим, није тачније од онога: све разумјети значи све опростити .. Овдје, уз то још, да је у првом успио, друго би било излишно. На овом би мјесту долазило и ја бих могао споменути како је само приповиједање, с гледишта композиције недовољно течно, с испадима, несрећено, могло би се рећи и неуглађено, на једном мјесту и усиљено (мислим на сцену с оцем чарем) и како није свагда ни најодабраније, али то је тако очевидно за оног ко је књигу читао да ја преко тога прелазим да свршим с најозбиљнијом напоменом како би Г. Сремац могао још једанпут и добро да размисли да ли оваки испади — за овај ми мах не пада друга ријеч — не уде његову имену и његову таленту — тако снажном таленту и тако лијепом имену. —

Књижевност је озбиљан посао гдје се не смију правити експерименти, неоправдани и несмислени, особито данас кад толика друга зла боду очи свију оних који хоће да виде. И ако ја, обрнуто писцу, баш његову књигу не назовем донкихотизмом — само наопаким, јер се овде Мембринов шлем узима за берберски тас — не бојим се да ћу погријешити ако јој дам друго какво име. —

Урош Петровић.

P. S. — Да контраст није правило у послу књижевног хроничара, ја бих био јако изненађен овом заједницом хладног, анахронистичног и промашеног *Максима* и дирљиве, просте и топле слике *Ибишага* коју је писао Сремац, аутор *Ивкове славе* и *Поп Ђире*. Спомињући ово ја не тражим друге ријечи за оцјену; у осталом оне ми и не требају. — *У. П.*

Српска

* Српска Краљевска Академија спрема издање свих старих *српских натписа* (са цркава и других зграда, са икона и црквених утвари и са старих гробова) и *записа* (по рукописним и старим штампаним књигама) па моли сву господу, која би таквих натписа и записа имала преписаних, или била у мјестима гдје им се записи налазе, да их пошљу Академији до *половине августа ове године*. Да би ово издање било што тачније, Академија моли господу која би записе слала, да их не преписују већ *прецртавају* са свима скраћеницама, па ће се у Академији читати. Академији би добро дошли тачни преписи и оних натписа и записа, који су већ објављени, али од невјештих читача, те зато нетачно прочитани и наштампани.

* Наш одлични сарадник, Г. Слободан Јовановић, проф. Вел. Школе, оштампао је из правничког

органа *Бранича* своје најновије дјело: *Велика Народна Скупштина*, студија о уставотворној власти. Овај савјесно срећени научни састав и ако је намијењен специјалној својој публици, ипак може веома да заинтересује и нестручњака својим одјељцима: о упоређењу између Велике Скупштине и обичне: о историји Велике Скупштине; о Уставотворној Скупштини с теоријског гледишта.

* Издавачка књижарница Пахера и Кисића у Мостару предузела је да изда у другом поправљеном и проширеном издању *Православно црквено право* од Др. Никодима Милаша, епископа далматинског. — Захвални смо уваженом г. писцу, што је повјерио друго издање поменутој књижарници, те тиме пружио могућност, да ово, не само у нас, веома цијењено дјело изађе у Мостару. — Дјело ће кроз кратко вријеме ући у штампу.

* Изашла је дупла свеска *Летописа* Матице Српске (Књига 202.—203. Свеска II. и III. за год. 1900.) с одабраном садржином и замашним обимом. С правим задовољством прегледали смо ову добро срећену свеску, какве одавно нијесмо видјели, и с радошћу констатовали промјену — напредак. Не ћемо се, држимо, ни мало преварити а још мање кога увриједити, ако искрено кажемо, да за ово имамо нарочито захвалити млађим Матичиним снагама, чија имена готово само и налазимо на крају књиге, у редакционом дијелу. — На саму садржину осврнућемо се доцније.

* Миленко М. Вукићевић, драги сарадник наш, издао је недавно нову књигу *Из српске историје, догађаји и личности*. У књизи се говори о капетану Кочи Петровићу, Јовану Вукомановићу, Станиши Марковићу, Стевану Јовановићу и Хаџи Рувиму, о животу и раду њихову и то све на основу историјских података. Желити је, да госп. Вукићевић прикупи и у једној књизи изда своје чланке о Ђерзелез Алији, Хасан-аги Крајишнику и т. д. који су нам поред занимљивости и врло потребни.

* Од уваженог нашег књижевника, Др. Јована Радонића, добили смо на приказ његово најновије дјело: *Прилошци историји словенског препорођаја, крајем прошлога и почетком овога века*. Овај рад је баш завршен у задњем *Летопису* Матице Српске, а одатле оштампан у засебну књигу. — О самом дјелу није нам могуће сада говорити, али само толико можемо напоменути, да сâмо име г. Радонића јамчи, да су ови прилошци с највећом савјесношћу и љубављу израђени, као сви досадањи његови радови, који се у нас веома цијене.

* *Управа Крал. Срп. Народног Позоришта*, с одобрењем Г. Министра просвјете и црквених послова, расписује стјечај за оригиналне комаде из српске историје или српског живота. Сваки комад треба да је у толиком обиму да, приказан, даје цијелу једну вечерњу представу од $2^1/_2$—3 сахата. Према томе оставља се писцу да изради цјелину у три, четири или пет чинова. Дјело може бити или трагедија или комедија, у прози или стиху. Писац има бирати такав предмет који је могуће инсценисати без великих тешкоћа. За ову цијељ одређује се укупна сума од *2000 динара у сребру*, која се дијели на *прву* награду *од 1200 дин.* и на *другу* награду *од 800 дин.* према вриједности дјела. Писац задржава право на тантијему која му по закону припада. Рукописи ће се поднијети Управи Крал. Срп. Народ. Позоришта до 1. јуна 1901. године. Рукопису ваља приложити писмо у коме је име пишчево, и на коме ће бити мото које је и на рукопису. Коме се дјелу досуди награда, од онога ће се писмо отворити. Рукописи ће се прегледати до 1. септембра 1901. год. и резултат објавити одмах по прегледу преко новина. — Као што се види, ове су године повољнији услови за такмачење, само би имали примјетити оној неумјесној напомени, по којој се сваки писац мора лаћати само оних сижеа, који се лако дају исценисати. Држимо да се тиме ограничава слобода натјецатељâ.

* Нушићева потресна сцена из српске историје *Кнез од Семберије* изаћи ће у најкраћем времену у *Малој Библиотеци*. Писац је учинио неколико измјена у своме ремек-дјелцету. Радујемо се, што ће на овај начин оно бити приступачно широј српској публици.

* Др. Никола Вулић приредио је српско издање *Извора за грчку и римску историју*. Књига обухвата изворе од прије Херодота до смрти Јустијанове. Цијена јој је 5 динара.

* *Стеван Бешевић-Петров* позива на претплату своје најновије књиге: *Од шале до сатире*, у којој су прикупљени његови пробрани шаљиви и сатирични радови штампани и нештампани, у стиху, и један одјељак *Искрица* у прози. Издање ће бити врло укусно, а садржина књиге биће са чисто *друштвеном* сатиром. Књига ће ући у штампу кроз мјесец дана а изнијеће до 5 штампаних табака, цијена ће јој бити само 50 хелера (или 25 новчића). Скупљачи добивају за 20 претплатника 1 обичан примјерак и 1 у фином повезу, иначе добива сваки скупљач десету књигу или њену вриједност у новцу. Претплату треба унапријед слати писцу у Загреб, (Петрињска ул. 34.)

* *Море без приморја*, зове се нова приповијетка нашега омиљеног Јанка, коју је оштампао из *Звезде*. Постараћемо се, да о њој опширније проговоримо.

* У 21. броју *Бранкова кола* довршен је врло интересан одломак из расправе „Историска судбина Босне и Херцеговине“ под натписом *О Босни с почетка VII. до средине XII. вијека*. Желили би смо да што прије читава расправа изађе, тим прије, што су наши историчари врло мало писали о Босни, ни мало не мислећи од колике би нам користи то било.

* Иво Ћипико почео је да пише и једну овећу приповијетку, која ће, како уредништво *Бранкова кола* вели, још ове године изаћи у поменутоме листу.

* *Пред Косовом*, биљешке од Зар. Поповића, изашле су у *другом* издању. Ми се радујемо, што је наша жеља (приликом приказивања ове књиге у лањској *Зори*) испуњена, само не знамо да ли је писац дјело поправљао, пошто га не добисмо на приказ.

* *Дете*, написао Др. М. Јовановић-Батут и *Света три Јерарха* написао Михаило Миловановић, натписи су књижицама, које је издала *Матица Српска* из Коњевићеве задужбине. Ми их сада биљежимо само као књижевне принове, а у једноме чланку нарочито ћемо се осврнути на њих, као и на остале *Књиге за народ* што их Матица издаје.

* Примили смо на приказ из Крагујевца *Извештај* гимназије Кнеза Милоша Великог за школску годину 1899—1900. Осим службеног дијела налазимо у књизи неколико састава од наставника ове гимназије, међу којима три јавна предавања М. Стојанчевића, *(Кнез Милош Велики)* Љ. М. Протића, *(О осећањима и њиховој вредности)* Ст. Нешића, *(Живот и рад Милоша Зечевића)*.

* *Врњачка Бања*, од Дра Ђ. П. Јовановића, приватног љекара у Врњцима. Биоград, државна штампарија Краљевине Србије. 1900. — У овој књизи (која је украшена са неколико слика и картом копаоничког Подгорја) упознаје нас опширно г. Јовановић са чувеном Врњачком Бањом, која је, по његовом мишљењу „у току од неколико година заузела прво мјесто међу српским бањама, надати се је и угледно мјесто у Јужној Европи.“ Свакоме ко се интересује за бање, препоручујемо ову књигу.

* *Станине приповијетке.* Под тим насловом изашла је у Биограду збирка приповиједака од нове, непознате списатељке. Приповијетке су врло слабе. Госпођа или госпођица Стана можда врло добро влада и иглом и варјачом, али на перу сумњамо да ће икада бити добар мајстор.

* *Г. Паја Јовановић*, академски сликар и члан Срп. Кр. Академије Наука и г. *Ђока Јовановић*, познати скулптор, одликовани су за своје изложене радове златним медаљама од изложбенога суда у Паризу, и то први за своју слику *Крунисање цара Душана у Скопљу*, а други за свој вајарски рад *Кнез Милош* према коме ће се и споменик у Пожаревцу подићи. Ова два велика одликовања најбољи су свједоци, да је и српска умјетност у свјетској утакмици добила лијепо мјесто.

Славежска

* Сафвет-бег Башагић (Мирза Сафвет) из Сарајева, написао је и издао књигу под натписом *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine.* — И ако писац није нашао за вриједно да нам своју књигу пошаље на приказ, ми ћемо ипак о њој донијети опширнију оцјену из пера једнога уваженога књижевника српског.

* Матица Хрватска предузела је од 1. јулија издавање и власништво хрватског најстаријега садањега белетристичког листа *Vienca*, који ће и даље излазити у истом правцу, као и до сада. Уредништво је повјерено познатом хрватском пјеснику, књижевнику и научењаку, г. Ђури Арнолду, професору универзитета. За сада, до краја године, облик листа остаје исти, а тако и претплата. — Да ли ће се овијем *Vienac* пренути из своје... да речемо — досадање конвенционалности, која је и била узрок да млађи оснују свој напредни и слободни књижевни орган, — не знамо.

* Павао М. Ракош, учитељски приправник у Петрињи јавља, да је наумио издати неке своје приповијетке под натписом *Iz bajnih dana.* Приповједака ће бити 11 на броју, а све ће изнијети 6—7 штампаних табака. Цијена ће бити 80 хелера или 40 новч. — Приповједач овај сасвим нам је непознат и ако каже да је неке од ових приповједака штампавао по разним листовима.

* Венгеров, одлични критичар руски почео је издавати сакупљене списе покојнога Бјелинскога. Ту ће бити прибрано све, што је кад и гдје било написао велики покојник. До сад је изашла прва свеска и већ се по њој познаје, да ће ово издање Бјелинскових списа бити и веће и потпуније од свих досадањих.

* Познати књижевник руски Боборикин издао је књигу под натписом *Роман на западу за двије трећине вијека.* Ово је први дио његова великога дјела *Европски роман у XIX вијеку.* Други дио тога дјела биће посвећен рускоме роману до епохе 60 година т. ј. до онога часа, кад је сам писац ступио на књижевно поље.

* М. Горки (псеудоним Максима Бјелинског), један од најбољих млађих писаца руских, на кога се у Русији полажу тако лијепе наде, издао је недавно збирку својих приповиједака, у другом издању, пошто је прво готово разграбљено. Приповијетке његове заиста су дивне и велика је штета, што се у нас од њега готово ништа преводило није, док имамо много преведених ствари од разних незнатнијих и слабијих писаца. Радујемо се, што *Бранково коло* обећава, да ће до године донијети један роман његов у српскоме пријеводу.

* Трагедија знаменитога славенофила А. С. Хомјакова Димитрій Самозванец, која је постала библиографском ријеткошћу, ових дана изашла је у новоме издању.

* У јунској свесци *Блгарске збирке* изашла је нова, лијепа приповијетка чувенога бугарскога књижевника Ивана Вазова. Приповијетци је натпис Изъ новъ друмъ.

* Неколико млађих бугарских књижевника издали су недавно један литерарни зборник, под натписом На помошъ! Зборник је пун лијепих пјесама и приповиједака, а што је главно, *чист приход од њега отићи ће за потпомагање гладујућих сеоских породица.* Заиста лијепа и племенита замисао, само ако се успије, јер сумњамо да ће моћи у Бугарској,

као и код нас, књижевност неког од глади да избави. Та и са самим племенитим пострекачима ове замисли можда није боље!

* Познати словенски пјесник Цанкар, написао је драму у три чина, под натписом *Јакоб Руда*. Ово је, како се вели, прва словенска драма, која би се са успјехом давати могла и на туђим позорницама.

* Прва свеска сабраних списа најбољега словенског приповједача Јанка Крсника изаћи ће ових дана из штампе. Крсник је познат и Србима, по многим приповијеткама које изађоше преведене што по листовима што засебно. Од њих напомињемо *Господара Јована*, (у „Јавору" 1889 год.) *Рошлин и Врјанка* (засебно) и *Стару слику* (Јовановићева „Библиотека").

Straža

* У Мајнцу, родном граду Јована Гутенберга, прослављена је најсвечаније његова *петстогодишњица*. Родни град великог проналазача хтио је, да на риједак и свијетао, дакле, достојан начин прослави петстогодишњи дан рођења свога узвишеног сина, који је људском уму дао најјаче оружје, па је с тога началник Мајнца још у априлу издао проглас „на образоване људе свега свијета, на све који уживају благослове Гутенбергова проналаска", са позивом, да у граду, гдје је овај велики човјек први пут проплакао, пред самим спомеником његовим, изразе у име читавог људства дубоку благодарност. Одзив на тај свеопћи позив био је свеопћи и свестран. Чланови и изасланици оних народа, који су се вијековима правилно културно развијали, нађоше се, раме уз раме, при полагању вијенаца на подножје Слављеникова споменика, уједињени, збратимљени мишљу, да су уживали благослове Гутенбергова проналаска. У *првим* редовима захвалних поклоника било је и Српство заступљено, као народ, који је био међу *првима* да прихвати дјело великога Нијемца, и то у оном очајном часу, кад и пошљедњих изданака велике му државе нестајаше. Том јасном доказу српске свијести, — (а, уједно, томе жалосном свједочанству, да губљењем државне самосталности, баш у напону своме изгубисмо, застадосмо силно у своме културном напретку), — поклонили су се учени учесници Гутенбергове прославе и признали: да је у Српству, у Црној Гори основана *прва државна штампарија на свијету* настојањем Ивана Црнојевића. Оваким признањем поносио би се и већи и напреднији народ од нашег, те је с тога за нас Србе Гутенбергова петстогодишњица била од великог и нарочитог значаја.

* Познати професор на пештанском свеучилишту др. Едвард Маргалић преводи на мађарски приповијетке Лазе К. Лазаревића. У јунској свесци *Kath. Szemle*-а изишла је већ у врло красном пријеводу приповијетка: *Све ће то народ позлатити* а у доцнијим свескама изићи ће и остале по реду. Господин Маргалић познат је са својих изврсних пријевода наших народних пјесама на мађарски језик.

* Познати пријатељ Срба, шведски књижевник Алфред Јенсен, који је са српскога превео *Горски Вијенац* и много других ствари, пише сада студију о српскоме пјеснику Гундулићу. Овај спис његов биће штампан на њемачкоме језику.

* У пријеводу Ф. Штајница изашли су Мопасанови стихови на њемачком језику. Њемачка критика није задовољна ни мало са пријеводом и јако замјера Штајницу што се и лаћао посла, кога није могао као што треба извести. Њемачки критичари том приликом истичу особине Мопасанове појезије, признавајући да му стихови скоро ни мало не заостају иза његових радова у прози.

* Шпанска Академија Наука закључила је, да о свом трошку изда један *Избор Галских Пјесама* пјесникиње Розалије Кастро, док породица умрле пјесникиње у исто доба приређује издање цјелокупних јој дјела.

* Мадридска градска архива изабрала је, од 40 неизданих још до сада дјела Ramon-a de la Cziz, шеснаест комада у једном чину да изда са коментаром градског архивара D. Carlos-a Cambornero-a. Исто тако издаће књигу до сада необјављених Калдеронових *Autos sacramentales* — Библијско комаће.

* У минхенском часопису *Für das Gimnas. Schulwesen* изишао је темељит чланак професора Велике Школе у Биограду *Дра Николе Вулића: Cäsar's Krige mit den Helvetiern und Ariovisus bei Dio Casius.*

* Берлинска цензура забранила је за позорницу ова новија драмска дјела: *Послиједње дугме* од J. v. Gans-Ludassy-a, за тим: *Породицу Ваврок* од Franza Adamus-a и *Царство Мрака* од Лава Толстоја.

Читуља

† **Јован Сундечић.** На обалама плавога Јадрана, на крају дивнога бокешког залива, у старом Котору, преминуо је 7. јулија сиједи свештеник, овјенчани српски пјесник, велики родољуб и борац народни, *Јован Сундечић*. Колико је тијесно с њиме било везано онамошње Српство, види се из израза големе туге, која и у нашој домовини налази свој истински ехо. Слава му и вјечан покој!

САДРЖАЈ: Др. Љубомир Недић: *Српски писци у страним преводима.* — **Пјесништво:** Heinrich Heine: *Пут у Кевлар*, превео Адекса Шантић. — **Приповијетке:** Чеда Поповић: *Прича за грош.* — Милан Недељковић: *Наша женска задруга.* — **Чланци:** Драгутин Ј. Илијћ: *Наша критика.* — Бранковински: *У разговору о љубави*, козерија. — *И. К. Ајвазовски, руски сликар*, превео Б. М-ић. — **Писма:** *Нове појаве у италијанској литератури и умјетности*, пише Љубо Влачић. — **Оцјене и прикази:** Бранислав Ђ. Нушић: *Кнез од Семберије*, историјски фрагмент, приказује Бор. Поповић. — Стеван Сремац: *Две приповетке*, оцјењује Урош Петровић. — **Кроника:** — *Српска.* — *Славенска.* — *Страна.* — *Читуља.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. VIII.-IX.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. септембра 1900.

Хрваштина у српскоме језику

— Др. Љубомир Недић —

Сваки ко је пратио књижевност српску ван граница Краљевине морао је опазити у језику, независно од извесних покрајинских особености, које су, засада бар, неизбежне, још и једну другу појаву која прети чистоти нашег књижевнога језика. Та је појава у томе што се у књижевност, од толико година већ, стално увлаче и одомаћавају свакојаке хрватске речи које се противе нашему језику. Упоредо с њима иду обично и синтактичке конструкције које такође нису у духу нашега језика; као год ни стил какав се, опет по угледању на Хрвате, покадшто опажа у писању у тим крајевима, тако, да никоме ко иоле има осећања за језик и зна шта у српскоме језику може бити а шта не може, није тешко, по самоме језику и стилу, познати да ли је што писано у Краљевини, или ван ове, — јер су све друге покрајине наше, посредно или непосредно, под утицајем Хрваштине. Тако је бар засада; а доцније, ако се буде овако настављало како се почело, неће томе утицају избећи ни књижевност у њој. И пошто ми ценимо чистоту језика и стила, и сматрамо да је то двоје од највеће важности за сваку књижевност, хоћемо да се зауставимо мало на овој појави и укажемо на последице од ње.

Може се, на први поглед, учинити као да у тој појави самој по себи нема ничега што би могло штетно утицати на чистоту српскога језика и начина писања. Нису ли српски и хрватски *један* језик, и није ли корисно да се они, у нечему провинцијално различни, приближују један другоме, да се узајамно прожимљу, да се те провинцијалне разлике тако изгладе, а они на послетку стопе у језик који ће онда доиста бити један и исти?

Ми, пре свега, не мислимо да се јединству нашега књижевнога језика служи када се овоме дају два имена. Језик је тај или *српски,* или је *хрватски;* никако он не може бити српски *или* хрватски (а још мање хрватски или српски). Но да то оставимо на страну, пошто би нас оно одвело на друго, не књижевно поље, — ми не мислимо ни да се јединству књижевнога језика служи када се у њ много уносе провинцијализми. Колико је корисно поједине провинцијалне речи уносити у књижевни језик, те га, тим начином, богатити, и у томе има мере. С провинцијалним је речима као и с оним, чисто локалним речима што се чују само у појединим градовима (argot, slang); и провинцијализми су такве локалне речи, argot покрајински. И као што је недопуштено уносити оне месне речи у књижевност, тако исто треба бити пажљиви при уношењу провинцијализама. Има речи које никада неће моћи постати речима књижевнима, него ће вазда остати само провинцијализми; речи на пр. као што је *дајбуди* не могу се никада асимиловати књижевноме језику, и зато им није места у њему. Тако је с провинцијализмима у свима језицима; тако мора бити и у нашему. И ми морамо једном почети мислити о јединству књижевнога језика нашег. А ако би ко налазио да се тиме баш помаже то јединство, ми бисмо му приметили да се јединство у опште не састоји само у придодавању нових елемената, него још и у стапању њихову са оним чему се они придодају. Тако је у свему; па тако је и у језику.

У осталом, ово питање о провинцијализмима није оно о чему смо овде хтели расправљати. Ми смо хтели говорити о Хрваштини у српском језику, а то значи о увлачењу извесних *страних* речи у наш језик. Јер *хрватске* речи, мислимо оне праве, *згољне*, хрватске речи, то су *стране* речи; то нису више речи онога језика што га је Даничић обележавао као хрватски *или* српски. То су нове речи новог језика, *хрватског.* Хрвати, о којима је Вук онако добро рекао да имају државу (какву то је њихова ствар) и да им треба још само народ, сасвим су право судили када су прионули да створе себи језик: није ли језик најбитнија одлика народа? Тако је постао од српског једног диалекта хрватски језик; онако исто као што је, постао и један *земаљски* (по аналогији, са *нашки?*), по Г. Јагићу, *босански* језик. Ако је Хрватима тај језик добар, и они се њим споразумевају, ми против тога немамо ништа. Ми смо им дали основу, облике, и законе; речи, ако им нису добре оне које смо им ми дали, могу, слободно, и сами правити; могу их, по нама, ако хоће, узимати и из Волапика. То је њихов, *хрватски* језик, и они га могу удешавати како хоће. Нас се тиче наш, српски језик; њега морамо чувати од свега што би могло штетно утицати на чистоту његову, па и од Хрваштине.

Нећемо овде набрајати све оне речи што су се из *хрватскога* увукле у наш, српски језик. То је немогућно, а и непотребно. Важније је потражити откуда је дошло да се оне у њега увуку. Томе се, како нама изгледа, није тешко домислити. Многе су, управо све, покрајине српске у којима се негује књижевност, осим Краљевине, у додиру с Хрваштином; оне су, без мало, све под утицајем Хрваштине, једне, по томе што су под хрватском управом, а друге зато што се у њима иде на

руку Хрваштини. Званични називи су хрватски; поједине речи што се у саобраћају употребљују, исто тако. Неизбежно је да се сви ти изрази одомаће, најпре у обичном говору, да после пређу и у књижевност. Када се на пр. управник зове *равнатељ*, или када се у званичним огласима објављује каква *дражба*, свет се напослетку, навикне на те речи, и оне временом стекну право грађанства и у књижевности и одомаће се у њој. Исто је тако и с толиким другим речима; и оне се поступно, неосетно, али и неминовно, увлаче у језик; и ми можемо читати у српским књигама и листовима на пр. *свéтло*, место *светлост*; можемо читати *дакако* тамо где Србин ту реч не би никада употребио („о томе, *дакако*, треба размислити"); можемо читати *исказе* о *милодарима*, речи које обичан школовани Србин, који, поред својега матерњег српског, не влада још и *хрватским* језиком (или бар немачким, по чијим су речима ове речи сковане) никако и не разуме. Да не помињемо даљих примера, навешћемо још само како смо, у више прилика, у изводима из записникâ Матице Српске, читали о решењима да се *зготове* слике неких народних добротвора. *Готови* се што за јело, и тако би, по тим изводима, могло изгледати да је решено да се они добротвори (из захвалности, зар?) *in effigie* поједу. Нека се не мисли да ми овим хоћемо да правимо јевтине досетке: ствар је ова и сувише озбиљна да би око ње требало водити шалу.

Оваквих, *хрватских*, управо никаквих речи може се читати у књигама и листовима што излазе ван Краљевине пуно; неки од њих могу се покадшто читати и у листовима што у Београду излазе, нарочито откако су у њима почели писати извесни новинари из такозване Троједне Краљевине. Да такве речи не богате наш језик, мислимо да не треба нарочито доказивати. Оне му могу само удити, и зато им није места у српскоме писању. И не само да овим речима што су узете непосредно из *хрватскога* није места у српскоме писању, него ни онима које су, по угледању на Хрвате, сковане по немачким неким речима. И то је, у неколико, и посредно, утицај Хрваштине: ми видимо како Хрвати раде, и мислимо да и ми треба тако да радимо. Ми мислимо да у нашем језику *мора* бити свију оних речи што их има у немачкоме, и мислимо, још, да нам их ваља ковати по немачкоме, ропски, да у свему, по основи и како су из ње изведене, изгледају на оне немачке речи. Они који такве речи кују изгледа да не воде никаква рачуна о томе да сваки језик има *својих* речи и да оне које су добре у једном језику не морају зато бити добре, исто такве, и у другоме; и да зато, ако се оне већ морају ковати, треба их удесити онако како ће оне најбоље одговарати језику у који се уводе. Узмимо, примера ради, у нас, по готово, већ одомаћену реч *уџбеник*. Ми о тој речи, истина, не знамо да ли је она узета од Хрвата или је она у нас скована; толико је извесно да је она скована онако како Хрвати себи кују сличне речи. Исто је тако, за нас бар, извесно да је то неспретна, какофонична реч. Али то не чини ништа: нама *треба* таква реч, а ми је бољу не можемо сковати но овакву каква је. И доиста не можемо, — ако се вежемо за немачку реч. Али зашто бисмо се везивали за њу? Зашто бисмо ми своју реч морали удешавати према Lehrbuch, када Французи за оно што та реч треба да означи кажу traité, а Енглези text-

book? И ако је ове речи још незгодније узимати за основу новој српској речи но ону немачку, — толико из њих бар можемо видети да се не морамо везивати ни за једну страну, него сасвим самостално удесити своју реч као што су и други удесили своју.

Као што је с овом тако је и с многим другим речима: и оне се, исто тако, кују како ће у свему изгледати на немачке по којима су сковане. Ми и у томе, као што рекосмо, видимо, донекле бар, и посредно, утицај Хрвашћине. И тај посредни, као год и онај непосредни утицај треба сузбијати, — ако нећемо да нам, једнога дана, књижевни језик *доиста* буде српски *или* хрватски.

Пјесништво

ВЕТРУ

Ја сам само један устргнути део
Некадањих снова,
Ког је ветар бурни у јаву занео
Са древних гробова.

С обрушених кула камо прошлост седа
Маховину сиву на недрима нише,
Где санано броди месечина бледа,
А метвица суха потајно мирише.
У поноћне доба откуд Старац древни
Из бршљана густог с вековима збори
И потомство нука, челичи ил' кори,
Са ових недара узвитла ме гневни.

И диже ме бујни, у јаву ме тисну,
Нечисту и ниску из вечита склада,
Завитлано срце очајнички писну:
— Ветре, бујни ветре, куд ме носиш сада?
Шта ја тражим овде где ме судба води?
Српство? — Ах, зар ово?!
Та то по беспућу моја сенка броди!
Проиграно Српство, извештало слово!

Величина стара? Понос? Идеали?
— „Машта, пука машта узаврелих снова!
Од како смо бесмо сићушни и мали!"
Са подсмехом букну манастирска сова!

Ах, да ли је тако некад било туди?
Ко зна! Али данас заиста је тако!
Сићушна времена још ситнији људи,
Према својој мери одмерава свако.
Некад су нам претци ко дивови били,
И то не би давно,
Милоша и Ђорђа кад су породили,
Према својој слави и потомство славно!

Но и то су, можда, тек буновни снови
Узаврелe маште без цели и смисла,
Сад другамо теже нараштаји ови,
У ораха љусци дела им се стисла!

Боли! Ах, то боли! О, прошлости давна,
Кад погледам твоје потомке кукавне,
Гле, и мене сумња обузима тавна:
Откуд овај коров код гробнице славне?!
Откуд ситна деца од крупних предака?
Плаховита муња тек громове лије!
Орлушина предак а потомак сврака?
Је л' то икад било? — Није, није, није!

Имали смо прошлост, успомене давне,
Којом су се оци челичити знали,
Сад пљунусмо листом на гробове славне:
По Косову леже лажни идеали!

*

Ветре, бујни ветре, куд си ме занео?
Куд ме витлаш пусти у времена ова?
У том свету шта ће устргнути део,
Маховина сива са древних гробова!

ДОБРОТВОР

„Ко чини доброчинство,
Бога задужује!"

Када се рађ'о мати му је бона
Самртне боле препатила љуте,
А док је раст'о, родитељ сирома
Рад њега многе поднео је кнуте.
Кад живет наста сам на своју руку
Ближњима он је загорчав'о дане,
Сисао туђу невољу и муку
И многе, многе отварао ране.
Па да л' се кадгод одужио људма?
Те како, како!
Та то му данас већ признаје свако:
„Српско је срце куцало у грудма!"
До душе, он је за живота свога
Каише с леђа свом ближњему д'рао,
Али је штов'о и народ и Бога
И све је њима после смрти дао.
Јер када Самрт по свој део ступи,
Он кликну: „Све сам то за народ збир'о!"
И златном кесом по лицу нас лупи,
И склопи очи, ко праведник, мирно.
На Цркву, Народ све своје подели,
Завешта лепо на народне цели.

О, ви, бесрамни, чији језик вазда
Каљаше име врла покојника,
Није ли ово племенита мазда?
Тако се свети душа превелика!
Пред овим гробом приклоните главе,
Вршите смерно покајничко дело!
Не штује л' народ своје људе славне
Ни заслужио није их за цело!

И ето, сви му ускликнусмо: слава!
Песници хвалне удесисмо жице
И запевасмо: „Дерзај душо права!"
— И сви моралу пљунусмо у лице!

САБЛАЗНИ

Срце ми у груди лупа
Саблазан беше овде,
Да опет душу канџама чупа
И ножем раскаљеним сломљене груди боде!

Шта хоћеш, немани бедна?
Чекаш да уста јаукну моја?
Или си суза наврелих жедна,
Век што их жртва сакрива твоја?
Мрско ти, је ли, паклена грдо,
На око сухо и срце тврдо?

Тражиш да патник уздахне љуто!
Вапај је твоја најслађа храна —
Па када срце саломиш круто,
То круто срце препуно рана;
Кад сузно око засузи моје
И чемер горки јаукне боно,
А душа, као покојно звоно,
Запроси смерно милости твоје, —
Да у њу саспеш мелеме своје,
И част ми узмеш, и име моје!?

И онда, онда престаћеш је ли,
Зариват' своје паклене нокте?
И свет ће ми се клањати бели,
И све ће бити што ми се прохте?!
Предамном тад ће пузити смерно
И они што ме пљуваше пређе,
И још ми велиш: „ко псето верно
Ширићу своје милости међе;
Ал' само прими коварства путо
Саломи понос и срце круто!"

Дан из дан тако шапат ти чујем,
Дан из дан канџе осећам љуте,
Ал' заман звижде паклене кнуте,
Коварни отров заман ме трује!
Удри и смрви! Паклена рука
Спржиће кости ал' душу неће,
Под тешким крстом крвавих мука
Прогнаник своје челичи плеће.
Залуд се надаш, Саблазни грдна,
Ако је сухо а душа тврда.

Ужицъ. *Драгутин Ј. Илић.*

Септиме

— Лазар Поповић —

Први му се поглед оте на висећи календар, где му се учини да неко збија с њиме шалу, јер није могао да појми ни дан ни број. „Потпуна амнезија" мислио је лежећи и гурећи се. — У души, која спаваше ил' која треба да спава, да се одмара, у тој до краја уморној души, тамној души родио се један процес који се онако слаб свр-ши на почетку; носилац очекиваше опет почетак, али је душа била неспособна и тело се ледило од страха и очајања а уморни капци покрише усплахирене очи. — У ужасној душевној депресији стајаше поново отворено питање позива, способности, будућности, то ужасно питање са црним злослутним мислима што летаху као

птице са гадним и крештавим гласом пред буру елемената. — Одломци прошлости почеше бивати делови комбинација сличне комбинацијама оног што ноктом намерава раскопати гранитно стење тамничког зида. — Осети потребу да побегне. Изгледаше да је душа обасјана једном слабом зраком уображења. Наслони се на прозор и гледаше; доле је живот; хука, лупа, одређена, нејасна, дим, људи... „Како да већ није мрак“, питаше се, „кад је већ доцкан“... Часовник показиваше шест ура... „па да, већ пролази зима.“ —

Сутра дан обузимаше тело језа и дрхтавица; кожа је испод топле одеће и покривача накострешена; на лицу крвне цеви скупљене; све је бледо и дрхће. — Напољу сипи киша и ветар прска стакла. На крову стоје два голуба преко пута, сиви као дивљи. Кров се сија поливен водом. Олук је неодређене, црвене, захрђале боје. Испод њега прљавији зид са прозорима на којима су зелени рулои. На дасци стоје два лонца с биљкама; њине су гранчице танке и слабе; њино лишће зелено-жуто пегаво; ветар њихаше те утвари од воска. — Да нема гдекоји пут треска на вратима, била би мртва тишина у овој кући; па и тај тресак од врата и бât по стубама долази у ову собу ослабљен, као једва приметан шум, и ту га одмах и нестане.

У самом сну се осећао уморан, изнурен, изможден и болан, и све више падаше у сан. Споро и непрекидно пролазише сати, сипила је киша, чамаше голуби... летаргија се протезаше у бескрај. — Већ други дан и ноћ како бака вирка у собу и увек чује убрзани дах испод дуње. — Баш кад је лежао на столу за сецирање у анатомском институту и показивао како треба да му одлупе кожу с лубање, зачује наједаред крештаво дерање, које тако нарасте да је ђипио и протро очи; потпуно збуњен, осећајући у глави грдан бол гледао је где је и слушао те неразумљиве звуке, што их је једна наказа доле у дну дворишта на одрпаном инструменту извађала,... после примети и доброћудно лице своје баке.

Опет умочивши перо не хтеде да напише што је у глави било готово. А трећи пут потегне снажан потез али без трага. У дивиту је сво мастило осушено а место њега суха, тврда, црна корица. Он почне пером дробити и лупкати то. — Почевши са обичне површине потонуо је на дно мора, где владаше страшни мрак узрујаних и измучених аветиња његова мозга. Гоњен и шибан валом престава, пуних грознице и трзања луташе по тами тај сирома младић са замућеним очима до дна и згрченим устима. — Бледо-зелено, јасно, жуто, црно-зелено лишће густо се поређало и личаше једној маси, коју просецаху свеже црне шипке. Ено се лелује као море, испрва дрхтање, па лелујање, па талас што расте и запљускује. И талас све више расте и шиба ваздух а бледозелено, јасно, жуто, црно-зелено лишће поче се јаче мешати и шипке се свише у лукове.. Ала фијуче, бесни и урла ветар и цичи ломећи гранчице! Нанесе у маху млаз воде и полије прозор удубивши окна. Опет се вода полако слива, а оно зелено море је хучан вртлог. — „Та што дрхћем кад ми није зима? Што је место дисањем мир просецан уздасима? Што тражим да нешто хоћу? Што ми се све чини тако?!“

По тишини собе лупаху његови кораци. Ход је личио на тетурање. Запињао је за предмете по соби и све се јаче тетурао и падне опет на столицу. — У кожи, по целом телу, осећаше иглице које беху усијане и ледене. Није разумевао где је и шта је. Место целог тока осећања и мисли оркан је дрмусао парчиће... „А кад бих се ја сад почео дерати и цичати?!“ помисли наједаред и у исти мах заборави на то питање, које је била сламка за утопљеника. Силом згрчи мишиће око ока и пред њим, наслони главу на сто и притисне је снажно песницама. — Заболи га прст, што испрва не осети; али је бол све јачи. Он онда цикне и тргне се. Прст беше крвав и на њему

траг од зуба. Да л' је требао на то да се одсмеје или шта друго можда да уради, није знао. — Са изразом гадне мржње на лицу заспао је за столом... Нек снива глава сан, а груди нека се бурно дижу, сан пун песме и цвећа, нека не тужи младић! Умири се, лупо с поља, угреј се, зимо, малко, за што не поштедите, не ломте зграде фине! А ако дође пред очи грдна пустиња костију белих сложених у хват и усковитлано и измешано све захуји у неповрат, у души страх, споља хладно?!... Сниваше сан и небо, зелено-плави рај, бескрајност.

Из правог сна пренесен је у живи и будни живот ни мало се не чудећи том брзом прелазу. И као што је свест постала будном, тако и мисли оставише царство фантазије, сна. Мозаг се бавио само једном мишљу: он је варалица, предмет који вара су мисли и осећања, а преварен је он. Тиме је тумачио свој смех из садашњости на збиљу најближе прошлости и изводио даље мисао да себи не сме веровати. То је био проналазак и он се понашао према њему као дете, нашавши у песку где се играло један шљунак узело га је прво у прсте и разгледало, затим у уста, и на крају је шљунак опет бачен на страну. Али у сред играња било је увијек једно око на шљунку. Он је ретко имао ток мисли само о једноме, струја је било више, обично две. Наизменце је свест о њима знала. „Рука ми сасвим угодно лежи на покривачу и то је због положаја, онда од свршеног одмарања већ..." очи су гледале мрак и глава се окреташе на све стране, свест није знала о ничему... „је л' оно логичан закључак да ја себи не верујем?" питао се и одговорио да: јесте; али само у први мах, одмах затим је ставио пред себе могућност сумње и уображења; и опет свест није знала о ничему осим о утрнутој руци, коју је требало у други положај наместити. — Морао је да гледа унутра у себе и да се све више подаје оној другој струји мисли, где се виђаше понова поринут у дно тамног мора душевних аветиња. Са свом снагом отимаше се, и миром и хладнокрвношћу, што личаше на очајничку борбу; и у потмулом бесу лежао је свладан и прикован. Место мисли је остао осећај понижења, уништења и немоћи, сам једини осећај просецан тренутним блеском мушевитих, и страшних мисли, за које није знао да њему припадају. — Сумња је била мала, разлози ништавни, али осећај неизмеран да је сумња истинска. Она је нарасла до уверења, од чије силе није могао да се отме. — А то уверење беше сад гледиште, постаде извором из кога покуља смрад њега самог. И неизмерна дубина препуна смрада лежала је под тим извором, тако му се чинило, све је хтело на поље да се разлије, излије и нестане и да се смири. Али како ће да се смири кад се он сад пита: зар је то било у мени, то све, још одавна, одкако сам и постојим?! Како ће да се смири кад му кукавички и слаби карактер стеже ужасни прстен страха?! Може л' своју авет од себе да одагна?! И свестан овога изнађе нове количине смрада и гада из себе, што жице живота толико затегну, да ове изгубише свој природни еластицитет. „Лажем, лажем све"... урлао је један глас „лажем кад верујем, лажем кад поштујем, кад љубим, кад осећам, кад мислим, увек лажем, церим се, претварам се, уображавам, варам, луд сам, болестан сам, проклетиња сам, наказа душевна..." — „Нећу, нећу ништа да мислим, да знам, хоћу да сам несвестан, миран, да сневам..." кнезио се други глас. Али дође прошлост цела и истинита и онај урлајући глас поче да тумачи и показује, па се изгуби онај други глас сасвим. Очи се избечише видевши све јасно и истинито. — Ето разлога сумњи и оној бујици лудих речи пре мало времена. Али се опет тргне онај кнезећи глас и са брижљивошћу и пипавошћу пробаше да опет пориче, истражује, сумња, и тај дечко види да је тај глас он сам и уједно и ништавило. „Али та прошлост је темељ будућности," заурла поново оно страшило, „шта ће бити, шта ће бити"... одјекну по стоти пут. —

Седећи на постељи види наоколо потпун мрак и осети тишину; шта је то било са мном питао се, знајући да је престало мучење, али још болујући. — Како је дивно осећање затворити очи, не активно него кад се саме затворе; пре тога нешто пече и сврби у трепавицама, кад падну једна на другу то ишчезне. Дивно осећање не морати гледати, него мрак потпун и непрозиран што освежује и оживљује и надокнађава потрошену грађу ретине. Главу не морају да држе мишићи врата; они се одмарају. Све је наоколо меко и топло. Руке су опружене, мишићи истегнути, зглавкови у равнотежи; тако пружене поред тела некако гору изнутра. Дисање је једва видно; минимум натезања и активности, али не сан него живот потпун и свестан сведен на минимум. Само нешто осећа човек у себи да се одупире том растварању, нешто лупа и скаче као да је за себе; то је срце... туп-луп, туп-луп.. Сањиви мозак ослушкује те откуцаје живота и радује се том раденику без престанка, жао га је што га је уморио кад се не може никад да одмори... Туп-луп, туп-луп... прекидаше срце таласање свести; у једном кратком размаку ишчезне све, одмах за тим се све јави; понова је опажен оживљујући мрак пред оком, угодност одмора у мишићима и свежина у пасивности зглавака; и чује се срце. Онда опет несвест, па талас свести; али све мањи и слабији, па несвест прелије све...

Прво је био код Лизе и држао је наслоњену на руке, скупивши сву негу и милошту у себи није знао шта да јој каже. Како је волео те свеже и здраве румене усне, што су бујале под пољупцима, како је волео и она ситна зрна бисера усађена у ту румену кадиву, и мали носић покривен фином кожом, што му дрхташе крајеви, и бледо чело и меке образе. Потресен страшћу мрмљао јој најлепше и најнежније речи тепања, дрхтаве прсте јој кроз косу провлачио, и љубио очи, и снивао с њоме сан младићке љубави. Али дојури наједаред у мрак љубави зелен зрак првог упаљеног фењера и повиче на њих: „а шта ту радите?“ — и прсне у смех. — Онда наложе ватру у пећи и гледаху запурени обасјани рујном светлошћу једно другом у очи... Баш тако је било пре месец дана кад се заволеше. Она се звала Лиза, ал' он јој каже да је она цвет. Она се смејала и захваљивала на комплименту ал' није мислила да је истина. Седели су дуго и разговарали се; између њих је била та велика пећ, а на пећи је спавао мачак. Они се разговарали а тек мачак заврчи, а они се тргну и насмеју, а мачак ућути и заспи... Каже он њој да је воли. Она се смејала, а ватра весело пуцкараше и мачак чмаваше. У мраку гледаше он њену главу и помисли да је најдивнија, и не слутећи да је истина. У исти мах је хтео да та глава буде његова и мислио је: „како ћу само да добијем ту дивну главу...“ — Кад се нашао у својој соби утонуо је у мисли о њој, коју је заволео. Пред очима је била та дивна глава а он је мислио: „како ћу само да задобијем ту главу...“ Није могао да спава и целу ноћ није ока склопио, и непрестано о њој мислио и питао се. То га је мучило, а он није знао да је то љубав права и чиста... А Лиза се весело смејала... Сутра дан прође он кроз њену собу и каже јој: „због ом“, а она се смеје звонким гласом и зове га натраг. Они су били сами и она му каже: „оди, ти лепо дете, да те пољубим у шећерна уста“... он се сав стресао и за мало што није умро. Она га љубила у уста и он дође себи, узме дивну главу у руке и гледаше је неописаном љубављу; и није лагао јер је изгорио скоро од силног пламена што је у њему букнуо... После тога часа тај младић је носио само мисли о њој, само жеље за њом, само тугу због ње, само љубав за њом. Грлио је и љубио са правим заносом и страшћу, и говорио јој да је љуби, њу једино љуби, право љуби. А он није пре Лизе никог грлио. Ал' му она није хтела да верује и говорила му: „лажеш, лажеш...“ и привлачила га облим рукама

на своје груди. — После се цура уверила да је тај младић заиста љуби и запита га: „докле ће љубав трајати?“ Он се чудио томе питању и хтео да заплаче од туге, али је стегао срце и рекао: „вечно ће моја љубав трајати.“ Опет му је цура говорила: „лажеш, лажеш..“ а његово се срце онда окрвави. Видео је он да она њега тако не воли као он њу. Испрва није хтео томе да верује; био је тужан и незадовољан; његови пре румени образи побледише. Питали су га другови шта му је, а он није хтео да каже; питали су га отац и мајка, а он и њима није хтео да каже. Волео је Лизу као луд и дао би јој цео свој живот кад би она захтела, и дао би јој све своје благо и славу. А видео је да она њега тако не воли и да га све мање воли. А он није могао да престане њу волети, него је ишао као суманит по мрачним улицама кад никог у њима није било и хтео је да се убије од јада... — Питала га је цура: „а што су ти тако црни и дубоки колутови испод очију, драгане мој?“ А он се болно смешио и казао: „нису црни и дубоки!“ — „А што ти је твоја мека коса тако барусава и неочешљана?“ А он се болно смешио и казао: „нису црни и дубоки!“ — А што су ти уснице отворене и бледе, као да си јако уморан, драгане мој?“ А он јој опет каже: „нису црни и дубоки!“ — Тако су се њих двоје разговарали. — Једанпут јој тај младић каже: „а што ти мене не волиш кад ја тебе волим, што ти љубав ладни кад моја не, што хоћеш да полудим? Је л’?! И кад јој је то рекао није марио за свој живот као ни за зрнце песка. Он јој то каже а она се весело смејала; срце му је било крваво и она се смејала. Опет је видео како га она ни труни не воли а он ту дивну, паметну, насмејану главу воли као пре, и био је јако тужан. А она се опет смејала и казала му: „иди, ал’ си досадан...“

Ватра весело пуцкараше и рујна светлост поче бледети. Она му још на растанку пољуби уста рекавши му да је љубоморан као гробијан, Татарин и Мађар. Отишавши од Лизе, још под утиском угодности задовољене најмилије страсти, сећао се последњих догађаја те његове љубави. Чинило му се да лети у провалију неку кад је видео да је Лизу изгубио и науми да се опија. То му се јако допало и опијао се увек; па му опет побледеше образи. Његов се отац чудио и плакао од бриге. Његова околина га назове бледим лудаком. Али је био још незадовољнији него пре. Па науми да тражи љубав. Цуре су му говориле да је леп и љубиле га. Он их је пијан грлио без престанка, до ране зоре, и до мркле ноћи. Дошао је сав испијен и исисан као увело цвеће. Опет плакаше отац, опет се чудила околина, а он беше још незадовољнији. Онда је тежио за славом; седео је по читаве дане и ноћи, и писао; ситни се редови ређаху а он уморан падаше у несвестице. Његове очи биле су као у лудог човека, а руке су му и ноге дрхтале. Нашао је славе ал’ је хтео више, и опет писаше. Плакаху оба родитеља, и мати дође и клекне пред њега и јецавим му гласом каже: „Једино добро моје, злато и душо, срце наше, животе наш и лепи соколе, моје паметно дете, немој да се убијаш, не ради то што радиш. Дај ми те проклете артије да их све подерем, и те оловке да их испребијам. Дај ми твоју главу да је ижљубим и обајем од зачарања.“ Молила га је мати плачући. Он је седео за столом наслоњен на лактове и окренуо се на познати глас; али му очи беху мутне па није могао да види; са дрхтећим рукама није могао да даде артије да их поцепа; на ломне ноге није могао да стане да подигне мајку с пода... И опет му беше срце крваво... Онда дође један човек и каже му ово: с каквим си ти правом тражио од Лизе да те воли тако као ти њу, кад је њој љубав занат од живота? — Он се зачуђен тргао из заноса туге и јада и није могао да то разуме... Опет му тај човек каже: и кад је истина да тебе Лиза воли

јако, да не тражи од тебе плату за љубав, да је с тобом чиста и права цура, да се стиди, да ти се улагује, зашто си тако себичан па хоћеш да је изведеш на сокак? Хоћеш да теби само припада и да умре од глади, хоћеш да је луда као и ти, и хоћеш да и лаже као и ти... — Али он онда ћипи и побегне, није могао да издржи навалу осећања и мисли мирно. И лутајући по опустелим парковима целу ноћ, газећи сухо лишће и грање силом је видео да му је онај човек истину говорио. И отишао је опет Лизи купивши успут грчког слатког вина и гомилу шећера... Опет се ширила по соби рујна светлост из пећи и чаровито светлила над паром људи, од кога један беше барусавих плавих власи и бледа лица а други црних сјајних власи и страсном румени. Црне власи су падале у валовима преко руке младићеве а он гледаше мутним оком у бели танки врат и снажне бујне груди и цело тело. Све јаче опијаше мирис од проливена грчка вина, све гушћи зрак и румен од сјаја тамнија... — Мрак се спуштао а он гацаше по њему лутајући. Унутри беше светлост задовољства и топлота снаге; сликама сећања даваше то боју живота.

Оде у крчму сјајну и лепу, и уживаше у пићу и јелу, и не разазнавајући добро где је. Видео је где му са оближњег стола машу неке руке и чуо је неразумљив шум материнског језика. Механично одврати поздрав и бављаше се даље собом самим. Кроз тај будан сан видео је неке очи у којима играше ватра и бацаше искре; после примети испод белог вела чуперак кестенаве косе; о врату дуг танак златан ланац и на њему монокл; из таме се полако ишчаури прилика женске, и — јер је његов поглед морао имати нешто — блисне ред белих сјајних зуба, као малих плочица савршене лепоте, чистоте и сјаја. Види затим и два познаника с том женском приликом... Опет пође навала сећања, али је расплаши један сребрни глас, који му каже: „молим, господина, за наш сто!“, за гласом дође грациозан поклон и ред зуба застаде тако близу пред њим да се трже. Учтиво ћипи и оде код два познаника, где се орио смех и поздрави, разговори и узвици, и опет смех сакривања. Познаници беху бонвиван и кретен а она се звала Ерна и била је парче бисера откинутог и палог у блато. Она му одмах каже: „седите до мене!“ Бонвиван и кретен се уморно смеше и питају га нешто; он им одговара и прави цури комплименте. Пију и куцају се. Грејан с поља финоћом и лепотом и изнутра алкохолом мислио је: ово је сад задовољство. Али га она гурне немилостиво лактом и каже: „ал' сте досадни.“ Он славољубив у томе маху и сујетан до крајности тумачи то као ласку; бура се од задовољства диже у њему; чама и досада беже у бестраг; он се труди да задобије њену наклоност, али он зна а и она зна да су једно другом наклоњени. — После братимство. — Урнебесна га осећања носе, речи су усијане и падају као уље на ватру, између очију шикају стреле. Из малих чашица пуних рујне течности излази нека омама која их све омамљује. Зна све шта ради и шта мисли и опет се подаје шали; она га пита: „познајете л' француски пољубац?“; он је кори што му вели: ви и тражи за накнаду један; друштво прима; а она, дрска вила, диже вео с лица и пружи му њене усне; очи су јој оперважене свионом длаком и сјајне су и влажне, дубоке и тамне. Почетак пропасти, помисли он и притисне усне. Она жмири; он неће да пусти она се отима и смеје, као дете после греха. И он се смеје ал' му се очи муте. Ћифте унаоколо хоће да падну у несвест, а газда вири из друге собе и дрхће од страха и покора. Он то види и обузимају га сви ђаволи; он хоће још један француски; ал' она сад неће; шала, пребацивање, препирка, брбљање... оно лепо, корисно брбљање прекинутих реченица са безобразним речима и целим мислима, оно лепо корисно брбљање разумљиво за раздражене душе, пола шапат

из сухи груди, скоро страст, али само један део праве и велике. Време јури; ретко која мисао; он се боји мисли; време јури. Сви горе великим пламеном страсти, сви од реда и бонвиван, и кретен, и он, и она, и блато горе, то се види и познаје; држи јој руку у својој и осећа било како стреловитом брзином бега, како јој се прсти полако грче; њена нога обучена у црну свилени чарапу лежи на његовој; блато се мази; не може више да издржи дивљаштво... У мислима се спушта маглица; гости остали се разишли; цела сјајна соба је њима; они увуку светиљке; уз мрак унутрашњи мрак споља; онда дивља теревенка, оргије... осећања су близу маније. Дере се, цичи, грокће и урла; играју и скачу; где се ухвате штипају се и уједају; све се прелива; чаше се лупају, фини кристал пуца и распада се у безброј ситних и сјајних тачака што лете око њих. Он је тражио њу и кад је нашао хтео је удавити и угушити. Онда потпуна тама... — Осећа да седи у мекој столици и чује гласове око себе; жмури; осећања од пре трају и гомилају се; угодност је близу врхунца. Отвори очи; преко пута је она и бонвиван; до њега кретен; румена кадива и бели мрамор око њих; зраци падају из једне сјајне крушке над њима као из звезде. Не може да гледи; хтео би да се врати оно што је било; гурају га и питају; вичу му на ухо... Он се протегли, и насмеши на лепи сан па уђе у обичан свет. Она спава на руци бонвивановој; он је гледа као предмет који се може бацити, и сажаљева је, ал' му се и то чини као велика жртва. Она се пробуди и зове га ближе. Принесе главу; она га пољуби; пољубац беше дуг, као неко сисање шта ли, осетио је на уснама ватру, струје почеше брже да колају; али пољубац почиње да престаје, њена уморна глава почиње да тоне али су усне још приљубљене; он се нагиње, све више и више; после се отргне, ама падне у руке бонвивану који каже: „Ха! како ти се допада, новајлија?!“ Он падне у меку кадифу и одсмеши се уморно и сањиво на те речи, и на њега и на њу. Мало само још забридише незалечене ранице од отргнути кончића љубавне мреже, само мало, а груба рука покида све. — Крене кући кроз маглу, водене капљице сиве боје лебде у безброју у ваздуху, као нека прашина ал' пуна влаге. Студ се пење, мишићи трепте, а цело тело стрепи. Где је топлота? — Нема је више. Двапут је хладније. И та светлост из грдних звезда, што их сада гасе људи у белим огртачима, је ледена светлост; слеђени зраци стрше у маглу око сјајне језгре и блистају се и преливају. Оне у даљини су као сјајне тачке; а чак тамо из мрака са краја дуге улице трепне по гдекоји пут титрај финог етра и продре у часу кроз дебелу маглену воду и раздроби се у милијон још финијих титраја. Дисање је тешко; ноге се брже крећу; али се не може да измакне из те влаге; као кад се загњури у ретку воду; са стране огромне прилике кућа; под ногама љигава калдрма; а наоколо та ретка вода, вода која је у својој тами носила авети своје обучене у женско одело. — Из пећина тога мора, где беше загушљив топао зрак и где су пили отровно бело житко пиће, истера их дан. Отишао је у стан и спавао дуго и тргао се и није знао да разуме висећи календар. И онда га почеше мучити оне мисли састављене из фантома лудих снова и трагичне збиље. — Није то био грдан и свеж растов колац, окован на врху челиком и заboden у тло, преко кога јури мутна и брза вода живота; колац што дере површину и вирове те воде; него трстика натопљена у свом гиздавом ткању и муљем и влагом, што плови по случају и што је кадгод вир избаци на огледало; за тренут само, па да је опет увуче; ил' што је брзац насуче на пруд, где се суха распада у прах. — Он се увек отимао. — Слаби човек чини грех и у пола злог делања трза се поплашен, баца од себе гад, бежи, падне и плаче; и каје се и обећава. Само од свесна стра-

ха не чини више. — Он се мучно усправљао и падао је увек поново доле. — Али је сад још нешто нашао, наиме себе, своју унутрашњост. То му се десило први пут у животу. Сад је друкчије све; пре је падао у блато понова и вукао се даље несвестан; сад га једна мисао држи, стеже као жилавом кљештом каквом, не пушта, мучи. Бадава опет хоће да зажмури и гњурне, неко га држи за пешеве од капута. Он се окрене и види да нема никог. Опет зажмури и опет га нешто тргне силом натраг. Ко је то, шта је то? — Кад је заузео место насупрот коме он је грдио, исмевао, уједао, сажаљевао, побеђивао; побеђивао је кукавице, и мислио је: сви су кукавице. Овај нови противник не једи се на смех, не боји се грдње, не да се ујести. Где је он и ко је он? питао се и видио да је он, тај, у њему. И спопадне га слепи бес и отрован бес па насрне на тог новог противника; али у тренуту буде бачен у прашину испребијан сав. Вио се као црв и није могао ништа. Ко је то што је у мени? мучило га је по небројени пут. — И опет је прва намера била уништити и утаманити то ново, а не из ближе га гледати. Он се борио: арена беше шупља кост главе; он се вио горе него црв. „Победи ме, тресне ме о тле и остави ме; ал' што ме остави у животу, што ме сажаљева, што ме мази и гледа кроз прсте?!" те је речи цикао и предвиђао и наслућивао борбу и бегао у разоноду и веселье, а не мицао се с места. Њему се чинило да види крила црног страшила, као ветром гоњен облак, и чује оштро перо како дере ваздух с фијуком. И кад не може да се сакрије он жмури и стрепи. Сад је код њега близу, он жмури ал' зна. Извлачи један дуг и сјајно зелен мач. Осети на рамену једну грубу руку и грубљи стисак. — Одвукао се до канабета и пао на њега слушајући себе... „Пре шест дана била је субота, — говораше, — онда си ручао у пола један сат месо и чорбу; после подне си провео у шетњи до девет у вече и легао си онда. Данас је четвртак; до данас ниси ништа јео од суботе у подне. Читао си дуго а ја сам ти говорио да се оканеш; пушио си много и опет сам те одвраћо ал' ниси слушао. Ишао си и на предавање и био вредан... Куд су те другови звали у шетњу био си суморан; кад си легао да спаваш био си мучен злослутним сновима; превртао си се несан и блед... Једаред си дошао из института, где си рукама превртао љигава црева из лешина, па си био јако жедан. Попио си нагло чашу воде па си се сав стресао... Видевши те онако бедна као гомилу трома меса хтео сам да те удавим... Дошла је среда; у кавани си наручио каву па ниси могао да познаш свој рођени глас, тако беше слаб, танак и увео. Ти кажеш друговима: здраво! а они се наједаред окрену и погледе па ти кажу: шта је теби?... Кад си дошао пред оно сјајно огледало окружено златним гранама и лишћем видио си унутри једну слику која показиваше лице сасвим попијено, косу дугу и разбарушену, образе упале. Одтетурао си се до канабета и почео да читаш ал' су ти слова играла пред очима, па ниси разумевао шта читаш... Другови слегоше раменима а теби се нешто тешко свило на срце... Дошла је ноћ са грозницом"... — Плакао је болан и мучен слушајући тај глас, што му причаше истину, и што уједно беше усијана гвоздена кука која га је чупала. Да заустави дах залепивши нос, ил' да се затрчи и тресне главу о зид.

„Ти си још сад гладан и крив си што је то тако било и ја сам дошао да те казним; и казна је, је л' да праведна?" — Он потврди то питање са: јесте, и ухвати се за косе. После дуге тишине зачује опет речи: „Али ти, осим тога што си себе мучио глађу, ниси ништа учио, радио; варао си оне што су те послали; учинио си још безброј мали лажи, злоупотреба, превара." — Он је сад видео двоје очи како колају као казани са усијаним уљем и хоће на њега да се излију. Њега поче да стеже унутри. Он плакаше

искрено, чисто, с покајањем и с обећањем, али противник беше неумољив. Наједаред осети бол на једном месту, то је велики а сјајно зелени мач, па онда још јачи, на све стране. Морао је да урла и устима да запени. Болови су расли у недоглед; срце не куцаше; он се подаваше. Поче бити трескан и бацан и онесвести се на поду. Он се вије као црв по прашини и не може себи да помогне. Пред очима је још тај мач и пуши се од крви... ђипи и истрчи на ходник, усплахирен; осврташе се, гледаше и звераше. Нигде никог. Дан је; свет је жив; је л' он то сањао, ко је то био, ено соба је празна?! — Замане рукама од себе као да кога гура и хоће да одгурне; после протре и чело и очи. Јесте! Дан је; свет је жив; а је л' он то сањао, ко је то био, ено соба је празна?!.

„То сам ја, — говорио је сам себи, — јер ко би ми могао друго говорити тако на ухо да га не видим, ил' опипам, ил' осетим, ко би тако све знао и био обавештен кад ја ни пријатеља немам! Али какав сам ја то кад се нисам досад познавао, јесам ли се променуо ил' је то нешто ново сасвим!"

Опет је била ноћ и он се тргао кад сви спаваху. Сети се како је лежао на десној страни и сан га уљуљкавао; пре је био уморан и санан, сад је будан и свеж.

„Али то није моје тело, и није ни свезано с мојим телом; то је хладно кад сам ја врућ, то је свеже кад сам ја свео, то је чило кад сам ја уморан, — и то је тако безобзирно, и увек у праву; и ја га не могу да свладам, потучем и уништим."

У уху осећаше одмерено и напето куцање помешано са шушњем из јастука. Кад кврцну орман он се прене и ослухне. Мрак наоколо; он пружи руку и превуче је преко покривача; свила зашушти; кад се умири завлада тишина. — Око главе је гомила сјајни власи скупљени одостраг у једну златну грудву из које фини кончићи лебде и губе се у зраку; испод чела високог и белог у полусенци у две округле рупе сакрила се два плава ока, и та припадаху зацело пре боговима него људима; танки се врат губио горе испод оне златне грудве и сјактио кроз златну мрежицу, а доле се развијаше у груди цурине, које ни од дана ни од ноћи још не беху вијене; а даље лелујаху таласи меке и свилене робе и скриваху благо. Забацивши главу на руке гледала је она несташну игру ветра и опружила тело, које се одлупи из те лаке и свилене робе као из љускице. Изгледаше као рибље, пола рибље пола женино, са округлим крајем на коме беше пераје и љускица. Толико лепоте сјаја и свежине не беше још никад скупио дах творца у груду блата; и још никада не осећаху жудни људи наоколо толике силе што привлачаше, још никада не шумљаше вода Дунава наоколо тако јасно и весело и као жива заливаше, преливаше, прскаше гвоздену грађу лађе; и још се никада не видеше тако лепо поређане наоколо читаве шуме дрва, обрасла листом и изникла из блатнава и водена тла покривена травурином... Ено она жмири, спушта руке пуна блуда, пожуде и страсти; он се усплахирен подиже на пола у постељи и зури у слику и држи дисање; несвесно би јурнуо и клекнуо пред њу, одвукао се на колени, здерао одећу њену, мирисао тело, грлио, миловао, љубио... Угодност, жудња, страх и дрхтавица кидаше му нерве... „Како ми је угодно, и топло у телу, целом телу, шапутао је, то сам ја, то сам ја, хтео је да кликне... а што ме мучи онај што сам гладовао, што нисам учио, што сам варао,.. ја њега нисам звао, нити га тражим, што је дошао кад ми је туђ, немио, непотребан?!..."

Слика је побледела осим златне грудве где се још играху разноврсне боје; а место топлоте зима, а место угодности, жудње, страсти ништа... све је празно... — „Пука је измишљотина то, варање и ништавило, и смеј се на то, смеј, јер треба да се смејеш, да презреш то, да устанеш,

да радиш, да се мучиш и будеш велики!“ — Он је држао намргођене обрве а презрив осмех је лебдио на уснама... — „И гледај ко си ти, шта су твоја осећања!“ — У потпуној равнотежи душевној и телесној слушао је те речи и учинило му се да долазе из ледених уста; и види да је он то сам ал' да тиме не може да влада; са потајном срцбом признавао је то и сасвим се подао. Али уједно поче да тиња и бледо љубичасти пламичак из трулежа његове душе који даваше мало светлости и беше јако хладан; уображење и тешење али с њима и уверење — како је то јадно и ништавно. Изгледаше да се умирује све и спопадне га тиха радост због тога. — „Ја имам осећања и мисли, моја је душа преполовљена, а другу полу сам тек сад нашао. Кад сам седео пре месец дана за богатом софром и био сит масних јела и тешких вина био сам задовољан, добро ми је било. Кад сам видео како се отац и мати муче да ме изведу на пут и кажу ми: само ти буди добар па смо ми срећни, онда сам био одважан, храбар и подузетан, надао сам се, то беше угодност и срећа. Кад сам грлио Лизу и положио испит с одличним успехом и побрао хвалу и победу, завист и дивљење опет беше то угодност. И ја сам тражио угодност свим начином живљења и животом; мени је угодност и сва та добра осећања потребна, преко нужна; ја сам у њима живео, она су ме носила кроз живот, сретан живот! Али ми мисли дођоше те стране, туђе, страшне мисли, остадох човек са великим трбухом и танким рукама, остадох слаба кукавица што најрођенијем сиса крв, остадох блудник и варалица! Нисам хтео нит' могао да разумем то а био сам сâм то. Почео сам да уништавам све моје добро и лепо, угодно и мило, и, презревши, пљунуо сам на то... И да л' су то сабласти што ме муче и убијају грозно, ил' лудило мога мозга?!... И шта да радим, како да даље живим, и да л' да живим?!... Да л' да живим и како да живим, и шта су та осећања и мисли, одакле су, зашто су код мене такве, зашто ја трпим?!... О идијоте и лудо, слаби човече, како си неспособан, незналица и ништаван, глуп као Хамлет, као магарац!, — зачуо је један тихи глас што му одузимаше и последње капље од снаге и подузетности, и што га дављаше као уже око врата, да је лежао немоћан, јадан и пун отрована беса, без икакве мисли, бесан с ужасном жељом да му је да мучи кога ил' све, и сам себе, да отвори рану на себи, на срцу, и пушта кап по кап крви, не млаз, него кап по кап, и то да га ужасно боли и да му очајање буде горче, и да сто пута у ужасном болу умире и сви с њиме заједно, и да убија и свети се тако,.. и злурадост крвожедне звери тераше му белу пену на уста а прсти му се као оштре канџе савијаху. — „Да није то, да могу, ах да могу,“ — пиштао је полако ишчупавши пуну шаку власи и уживајући у болу. — После дуге паузе у свести гледаше мутним оком полутаму собе и предмете по њој којима контуре беху расплињене. У њега се увлачи страх од свега што је снио ову ноћ и хоће силом да затвори очи и спава, одмара се, заборави, ал' не може. Превлачи покривач преко главе и дави се у густом ваздуху и јари; слукти и боји се откуцаја срца што говораше: туп луп, туп луп...

Он је отишао у ђачку кавану са сводовима поцрнелим од дима дуванског и пуну скривених страсти, брига, радости и жеља. Забринут постаје безбригом, шкртац кавалиром, чуварни ципија лакомисленим распикућом, и рукује се са касирком, једним створењем изниклим у кавanском ваздуху и већ тако пропалим, да не може да погледи у мушко лице а да јој око не искаже страст за спајањем тела... У прозорима покривена у пола завесама седе бледа младићска лица и читају ил' срчу каву, губећи се у диму; лица мирна, ниједан мишић не дрхти што одлази последњи новчић; њему никад из памети неизбрисана, увек тако мила; познаници и пријатељи; он види кроз кожу

и кост на њиним главама, њине мозгове и буре како витлају и тресу; то су јунаци са белим дугуљастим рукама и брижљиво очишћеним ноктима, блеџих анемичних образа, ал' упорне издржљивости и у бури мозга, и у бури страсти, и у бури неспавања, и умарања, и коцкања, и љубљења,... преставници вишег живота, који је организму тако мио и потребан, да с његовим престанком гине организам цео и убија се... Ушао је нерасположен и кад је прошао редове изабраних душа нестало је тога; посади се под лустером са безбројним крушкама, баш насупрот касирици и уживаше у благом пићу смешаним са млеком, у цигаретама, у удобној наслоњачи. Загледа се у дим и оде му свест, за милијонити део секунде, и поврати се; зачуђен бленуо је у дим, који још беше дебео и топао. „Шта је то било, питао се, да неће мозак ваљда да ми дође!... Гле каква је само та касирка, она је дах покварених уста из усијане унутрашњости, она је потез гадне дрхтеће руке ношене огромном страшћу, она је тело што се састоји само из усана увек готових за умарајуће, дуге пољупце, тело које се састоји само из усана влажних и врућих"... Али му мозак каже: не будали! и он окрене главу од ње... „Онај задњи део каване губећи се у сводовима, симетрично испрекрштаним, и у тами личи ми на катакомбе, на страни су надгробни патписи а кости леже у живим телима и седе за столовима,... данас умру једни, сутра други, сами вампири,... онај задњи део каване, главни део, пун тишине и буке изгледа ми као пећина у којој висе на крвавим шиљцима електричне лампе, а доле у крви лежи нешто, нешто страшно и велико, што ждерес рца младића од осамнајесте до двадесет пете године,... оно им поједе срце ал' они остану живи и морају само да долазе сваки дан и ноћ да им дере и лиже рану..." „Будало једна, каже му мозак, оно су ти другови они се коцкају на новце а ти мислиш да су оно костури, пхи глупости..." „Они одостраг су као сенке а не људи, сваки час се изгубе и нестану, онда се појаве међу сводовима..." „Већ два месеца како се са Мицком волеш," каже му мозак. А он се зачуди и понови те речи. И до сада, до сада, каже му он даље, а он на једанпут осети грозну досаду... Кад ти каже после пољупца, зашто си се окренуо и да те воли до лудила а ти се смејеш и кажеш ништа. Али и она, кад је држиш у загрљају, труди се да се што умиљатијом покаже; обоје скривате осећаје, варате се и трудите да ниједно од вас двоје то не примети, а с ужасом видите обоје то и приметите на сваком тренуту"... Он брзо узме новине и почне читати, ал' мозак не иде даље, него га исмева и каже му: „Прави брак, брак освећен богом и људима, са верним неверством, са изјавама, са љубављу.. брак глупавих Обломова, што се волу три године, и установа државна, културна, морална... Тифто!.." Стид, гњев и пакост га стегоше под гушом, чупаше му срце и удараху по глави; изгледало је да у крвним цевима нема капи крви и да ће да се сруши доле; поглед се ухвати касирке, која га гледаше плахо и он зборише полако: „Јадно створење што седиш овде згрчена цео дан и гуташ овај отровни ваздух, јадно створење"... И још јаче се почеше плести различита осећања у њему, и јави их се безброј нових, и увек се понављаху све јаче и стид и гњев и пакост... Тифто!.. уједаше га та реч, где га је најужасније болело... „Уништићу ту љубав и тај одношај, говорио је сам себи гледећи у новине тај младић који знађаше колико су му одлуке неспособне да буду у животу примењене, и гасио је смршено и напујдано клупче злих страсти у себи што а је пекло као живи огањ, — уништићу све... Али ако ти усијани дисаји буду колевком, где се одљуљала до сад наказа душевна и чедо вас двоје, ако ти бурни загрљаји излегу чудовиште несрећно, пола ти а пола она девојка! сикале су даље речи... Шта ако..., шта буду, чији, моје дете, наказа, несрећно чудовиште, — појури му

та смеса од питања и појмова кроз главу муњевитом брзином и он се запањи а око му се узвери на ситним, црним словима пред њим.. Касирка га посматраше и мишљаше са уздрхталим срцем: како је лепа та горња, подигнута, напрћена усница у тог младића, и те плаве очи детиње, и свионе власи, и млечно лице! Детенце, дечко, бубица мали и стидљиви што гине у овом смрдљивом ћумезу,... и осећај мајке освежаваше ову исисану душу...

„Зар ја могу шта сада да мислим и да се спасем, зар може онај шта да мисли и да се спасе над ким виси стена и хоће да се одломи а он не може да побегне?! Него да се мучим, да се патим, кињим и кидам,.. проклете мисли и мозак што ме терају у очајање!

„Увек, те увек просто напада мозак на мене, на осећање, бије ме и злоставља, и унесрећава. Ја да будем отац, сиромах пуки без игде ичег, да Мицко јауче у мукама, и оно гадно, црвено и крештаво... зашто да сам ја уверен да то може да буде, — кињио се сам немоћан и ојађен, утучен тим питањем и мишљу: зашто?!

Баци новине и подбочи се на руке. У прозорима седе бледа младићска лица и читају новине ил' срчу каву губећи се у диму. Послужитељи се вешто провлаче између столова и стубова. Заграји од некуд весео смех и тупо се разлегне по овој густој атмосфери. Касирка намешта пред собом пирамиду од шарених боца са слатким пићима. Он то гледаше редом и ако душа није могла да употреби утиске, окреташе се тромо и без осећаја, и упиљи се у главу златног дугмета, које беше залепљено за рујну кадифу...

„Виде л' они кроз кожу и кост у моју главу? — питао се, — да л' знају то, и што сам сâм, и што ми нико ништа не каже, ил' ме научи, ил' ме потеши! Кад ме то тако боли и ја бих све учинио да ме бол прође!“ — И од свега тога увати га језа... Он устане са столице и прође кроз кавану гледећи глупо играче, гледаоце и игру. Наједном се нађе поред своје столице опет и седне, јер није знао шта друго да уради.

„Сутра је пред вече сахрана нашег пријатеља Јове“, каже му један колега, „молим те да дођеш, да нас буде више.“ Колега оде даље да јави то осталима, а он заборави и на мисли од пре, и на мучење и гледаше право преко пута у очи касирки мислећи на Јову што сад лежи мртав. Она му махаше руком и он се механички подигне и дође до ње пруживши јој руку. „Због ом, госпођице“ каже јој а она му шане: „Шетате л' се у девет под аркадама?!“ гледећи му у очи са стрепњом...

Тумарајући по улицама тргне га из сањарија звук малог звона са мртвачнице; чудно је звонило и провлачило се једва кроз буку сокачку; као да је опоминьало тако се човек уозбиљи; и звук му беше тужан и слаб. Он пође мртвачници... Јова је лежао у средњој комори и још није био намештен. Здраво га је у тај мах интересирало да види какав ће бити. Дошао је до њега испевши се преко три степена покривена црном прљавом чохом. На грудима су му руке скрштене. Он неће да гледа у лице него га узме за руку и тражи прст, где је она мала рана. Она се сад једва познаје...

„Руке су јако укочене, још траје укоченост, — мислио је растежући му руке. Он је обучен у црно одело. Видим прсте од ноге како су подигли покров. Преко тога црног је један бео... Лице му је бело, као кад је сва крв источена, и образи су му дебели као у животу. Ништа се није променио. Чело му хладно... На целом лицу су изћикале жуте, оштре длаке. Јâка му је усекла врат. — Он опипа тај врат и осети смрад, па се окрене и каже слузи да поспе то. Раздели му бркове...

— Он лежи непомичан, — мислио је даље, — а над главом му црни балдахин са грдним сребрним крстом... Погледа оне утвари у којима је лежала глава, што су бар личиле на зелено лишће и на шарено цвеће; и почне онда мотрити слуге,

који унашаху свеће, цвеће и клупе. У један мах заборави где је. Наоколо стоје три реда грдних, дебелих свећа. Пламен лиже у вис и ковитла се и повија. Већ помало смрди дим... Кроз блесак види ону белу главу како непомично лежи у цвећу. Још никако да се разабере. Главни слуга се смеје учтиво и пита га: „је л' добро, докторе?“ — Он се зачуди што се овај смеје и тргне се, повративши се из забуне и давши му бакшиш. Затим оде у мрак на улицу, где тињаху фењери и креташе се гомила људи за послом и трчаху кола. Одмакне далеко и изгуби се у улицама ал' мисли још трајаху ма да се осећања губила...

„Жртва за науку у деветнајестом веку, — говорио је нервозно, — духовита паралела, а посекао се можда својом непажњом, нехладнокрвношћу, дрхтањем, мамурлуком, то је смешно, ал' не, не бих то казао јавно, шта би његови родитељи!“ — Онда га обузме жалост за Јовом и цело му лице добије један мах тужан израз, и та му туга беше угодна, та тиха и неусиљена, и он јој се пода цео... Над њима су савијени грдни лукови аркада, а иде кроз светлост, што излази кроз велике прозоре кавана и радњи, и гура се по углачаном и шареном мрамору. Наједаред осети једну меку руку која обухвати његову и види очи где се сијају кроз копрену. Он се учтиво поклони тој женској и понуди јој руку... „Сиромах господин Јова, читала сам и чула, сутра је сахрана“, говораше она причињавајући тугу, нашто се он морао да згади, и хтеде да јој каже једну грубу реч ил' да је одгурне. „Ох, шта ће му родитељи“ говорила му је она дирнутим гласом, мислећи да је и он могао сад место Јове лежати мртав. „И та смрт гадна и страшна, шта јој беше Јован крив!“ — Он види страх у ње и дође му луда мисао да је плаши и каже јој: „Одкуд је смрт страшна?!“ и црте му остадоше сасвим озбиљне. Она га је гледала не верујући шали и лажи, а очи су јој говориле: та што тако говориш, што се правиш, хуљо мала, што ме плашиш?, — и сетила се уједно како је једном видела младића како је седео у кавани у прозору и убио се попрскавши крвљу завесу, и гураше од себе бесно ту страшну слику, и сећања на младића што њему беше сличан. Он се смејао хладно и поновио у себи: од куд да је смрт страшна... ал' да, то она не разуме... Он дође себи некако виши и јачи од те женске што корачаше приљубљена уз њега и хтеде да је штеди, а себе да не снизи. Хтеде да буде нежан, ал' није могао, и да се шали, па постаде груб. Разговор није могао да потече. Обоје су били забављени својим мислима. Са мраком се спушташе и хладовина. Њена крв текла је брже, и она га гледаше оним женским погледом, где се меша бојазан и подавање; она га је тим погледом миловала и он осети то и одједном му гракне срце за њом, за миловањем, и он се дочепа тог осећаја као кад хоће да се силом неког другог отресе. „Да л' да се растанемо“, каже она, „кад смо тако нерасположени?!“ и застрепи од помисли на самоћу. Он се чисто трже од исте помисли и стегне јој јаче руку: „Не, зашто, јесам ли ти досадан, немио?“ — „Ја сам мислила да сам ти ја немила и недрага!“ — „Анђелче моје, хајдмо загрљени,“ шалио се радостан и пола носио ту цурицу...

Сто пута топивши се у пољупцу оних врућих и влажних усана, сто пута кусавши слаткога раја, сто је пута загрливши и бивши близу најлепше невести, пао је уморан једва на груди те бесмртне женске љубави у сан, и још су му зуби држали меку и мирисну кожу њену не хтевши је пустити. Сто пута стапан и спајан цео, купан у таласу страсти, и трескан о литице пао је на ватру осећајући блаженство, и држао је још обгрљену хтевши је удавити. Сто пута, прикупљајући последњу снагу и последњи сок, дрхтећи као јасикин лист, пио је пиће од богова дато човеку да вечно бу-

де луд, пио је и испијао до краја, ал' пијан још не пушташе пехар из руку него чекаше да га невидљива рука понова напуни. О слатки уморе, и измучено тело, и затворено око, и окупана душо! О доживљена љубави, шта је спрам тебе круна великог учењака, великог карактера, мученика за народ, златнога бога?.. Све пада, све то клоне пред вечном ватром љубави, што сагорева срца младићска, све... Ено се већ живот буди, а на небу је сунце место звезда, а суседи се питају: „каква је то глава ђачка којој беше мало ноћ за учење?“ А очи су уморни крај ње, и опет крај ње несани, и опет жељни, и не мисле шта ће бити, ништа не мисле, него осећају и растапају се цели у том осећању...

Већ је право јутро са освеженим и одморним људима што затежу мишиће на рад, са оштром струјом ваздуха, и са тишином... Он подигне завесу и кад виде дан спусти је. Сад је сам, љубав је отишла. Из пијанства је дошао себи лежећи у кревету. Свећа је горела поред кревета. А његове очи биле су исколачене; он то није хтео и чудио се томе осетивши како су му зенице страшно раширене. У један мах је видео и опажао да лежи у постељи покривен до појаса, са руком под главом, да је поред њега столчић са свећом и да се њен пламен повија и тиња полако бацајући жуту светлост, сасвим жуту светлост по соби. Али то више није била соба његова, нити је он лежао у постељи покривен до појаса; тога више није било. Он је видео светлост жуту, све јаче жуту, напослетку као да гори сумпор, и у светлост се меша дим и смрад. А он је усред те светлости и чује како праска упаљени сумпор и доле капа на под. „Шта је“, пробао је да се пита, ал није имао каде да одговори. Нека се завеса подигла, а иза ње се видио простор сасвим празан и мрачан. Напрезао је очи да види шта је то. И шта је видео! Ред, грдан, неизмеран ред лубања, голих костију, лепо поређаних, све чиста и бела кост, и зуби се беле, и очне дупље... Али талас жуте светлости почне да се креће према томе реду лубања. Први крајеви тога таласа обухватише их спреда и оне нестадоше пред укоченим оком. Затим још јачи нападај жуте светлости. Све се креће тихо и без шума... Наједаред, о страхоте, појави се баш пред њим нов ред мртвачких глава, не белих него жутих, могао их је руком дохватити. Часом их нестане, часом се јаве. Језик му се прилепио за непце, а ноздрве су му раширене као да га ко стеже за врат. И опет жути се пучина, и ништа више... Почеше из ње искакати те мртвачке главе, једна лепо за другом искаче, смеше се на њега, гледе га. Једна искочи па се загњури, потраје неко време тишина па искочи друга... Зуби му почеше цвокотати а леђа му се у ужасном грчу савише као у отрована пса. Није могао да викне, ил' побегне, ил' се покрије преко главе... Опет секунд прође а њему је вечност. Свећа гори и даље на столчићу поред постеље а он лежи покривен до појаса са руком под главом. Није могао да се пита, ил' да мисли, и није смео да се помакне; непомичан је лежао читав сахат. Нешто је доживео што још никад није, и те страшне слике не може да се још опрости... Већ прави дан, и бука расте; ваздушна струја малаксава, а одморни се људи полако умарају.

Прошло је неколико дана а он није знао да их је проживео. Оно страшно што је доживео било је пре једног тренутка, он се сећа свега, мисли о томе, само је страха нестало. Онда прођоше још гомила дана и ноћи а он беше несвестан живота, кога провађаше већим делом у постељи. С рана вечера је спавао, а кад прође поноћ он онда сниваше пола будан. И ти снови беху лепи, он је у њима живео, измена материје је била као у будном животу, он се умараше и освежаваше. „И шта је онда цео живот, збиља и јава, крв и месо?!... Ништа, право ништа... Моји лепи снови!... говорио је кадгод сам себи. Прави сан што се по-

нављаше у двадесет и четири сата. Он је могао радити шта хоће, лећи рано, доцкан, уморан, чио, сит, гладан, пијан... Свеједно, сан дође и допуни пређашњи. Они су сви стајали у свези и чинили историју једне љубави и једног живота. Разговори су долазили из царства духова, а рука с којом се сваку поноћ руковао беше обла, сјајна и имала је на голој мишици широку златну гривну... И кад се пробудио није хтео отворити очи него силом тумараше по том пустом парку, где не беше птица ни цвећа, тражећи бар ту облу и сјајну руку, да чује онда глас из уста, која није могао никад да види. Та су га уста жалила, тај га је глас жалио, то га је срце нежно љубило. Он је то знао и молио је да сме и може и да види, ал' му је заплашен глас говорио: „Још су ти уста и језик отровани, и још су ти руке канџе!" И та рука би му запушила уста а он је онда љубио са чистим поштовањем и захвалношћу.

„Ја хоћу да те спасем и оживим!" — говорио је даље тај примамљиви глас а његова душа пуним јеком одговараше: „спаси ме, спаси ме!" —

Једном је изостао целу ноћ, па кад је други пут чекао пријатељицу она није дошла. Он је плакао и тужио ал' она више никад није дошла. У њему се онда роди жеља и воља да ради и учи, и постане највреднијим. И опет заборави на себе, и гомилаше у себи знање и успехе. Молио је оца да му пошље пет пута више новаца него обично да уреди све и добио их је. Он само чекаше да једанпут постане задовољан... Седео је пред вече у соби и мислио је о томе: како је то лепо бити задовољан, и сетио се мозга, који му беше непријатељ. „Он је непријатељ мојим осећањима. А каква су та осећања?!... Љубав... у мене је она искрена, снажна и права, ал' ја још нисам имао предмета, и зато она беше лажна, слаба и неискрена; умео сам лепо рећи и веровало ми се, ал' ја нисам веровао после, јер сам знао то најбоље. Према оцу и матери, сестрама и браћи, пријатељима, девојкама беше увек иста, ја сам морао лагати речима због тих лажних предмета...", — он је то мислио одмерено и хладно скидајући завесу са тајних врата и разгледајући,... а мрак се све више спушташе и бака му донесе свећу смешивши се смехом сиротиње и старости: „Добро вече, госп. докторе! Је л' те како се рано смркава?.." — „Да л' сам кад год искрено љубио?" питао се у мислима тражећи споро по успоменама. „Бар кадгод да л' сам?" — ал' није могао да нађе жељени одговор... „Има љубав према добром, и према лепом, и ја сам волио то обоје; зашто да то не волим?... али то и није љубав, него неки осећај који вреди пренесен у живот, а да л' сам га ја био кадар пренети у живот?..." Опет је тражио споро по успоменама, и не марећи много да л' ће шта узети ил' не;... „а гадно, непоштено, зло увек сам мрзио, никад се не слагао, и опет један осећај који живљаше у моме ја, и ту умираше затворен." Мучно сабираше раскидане мисли тежећи једноме циљу,.. „и друга гомила осећања и осећаја... нада, тешење, вера,... шта још, има л' их још, шта су ти осећаји? шта су те речи?... ја не знам, ал' говорим о њима и означавам их како могу;... ил' мржња, пакост, јед, бес, шта су то, и то је искрено и чисто у мене,?... колико сам пута био рад и желео да их пренесем у живот, и нисам могао, него их пустио да у мени нестају а то су страшна осећања"...

Опет бака уђе да намести постељу, и с оним истим смехом каже понова: „Ал' се рано смркава!" и уздахне... „Што ме буни ова добра бакица," — говорио је себи и онда застао не бивши свестан реда престава и процеса у себи; одмах за тим настави: „а кад би спољашњост била прави израз оног унутри, онда бих ја морао непрестано грчевито плакати, ил' се као луд смејати, ил' бесно урлати, ил' страшно цичати, ил' скакати као суманит и бости ножем тело и певати, ил' ударати главом о мрамор до несвести,... ил' би сада побегао

одавде, и бегао, и бегао...“ Он је седео мирно покренувши полако вратом и главом према прозору где се видело да се мрак разгаљује. Дуне у свећу и оде на ходник, одјури преко басамака, где би зацело срушио портира да се овај не ухвати дебелим рукама за ограду. Кад му је бâт тутњао чак доле надвири се портир на ограду и гледаше доле у сјајну рупу онако глуп... — Мрежа ретког грања падаше на бели дио неба и лежаше на њему као уткана уметничком руком. Шипрази су и џбунови уоквирени у праве линије. На стази се играју зраци по сложеном шљунку. Све пливаше у белој и хладној светлости месеца, и све беше мирно, одређено и јасно... Тамо даље се јаче вијугају стазе, џбунови су у групама, а мрежа грања је расплинута; киоски су црна страшила, а празне клупе су чудне животиње са тананим ногама. Тамна сенка се мења са осветљеним пољем... Нема живота, нема људи, нема топлоте, нема сунца. Хладом струји ваздух и шири се у бујицама као из отворених извора и све хладнији и свежији бива,... и спушта се мир; и као да он даје живота Бахову кипу, испод кога шуми бистра вода и ромори падајући у базен сличан шкољци, он није укочени бакар, он се креће и живи неприметно, тек само блесне која округлина или је обвије тама... Застане под силним утицајем те мртве и свеже околине, и забленут стајаше док му не засенуше очи од беле плоче месечеве и не спустише се и не залуташе у шипраге и џбуње. Седне на клупу и окреташе главу на све стране... Мирио се, полако се умиривао, и тонуо у задовољство покоја и тишине; раширене ноздрве увлачише хладни ваздух што беше мелем заптивеним грудима од праха и дима; удови се наслоњени на ограду растегоше неусиљено... Радосно и зачуђено разгледаше поједине предмете и све веселији биваше. И нема нигде никог. Тело и сва ткања прикупљаху храну, душа се одмараше... Тако путпуно сам живну природније и јаче. Њему се учини да је сад сав живот изумро а он од бескрајних милијона остао сам. Ако буде викнуо глас ће да одјекне и да нестане а неће истрчати људи да виде шта је.,. Гле како се ништа не мења и опет није гадно! Гле како је шум воде постајао и загонетан! Гле небо и месец! Почне од руба месечева и пређе једну страну, па другу, нигде ни тачке једне што би упала у очи, све је једнако, плаво бело, мирно, далеко. На месецу су тамне пегице, он не зна шта је то, ал' то му је угодно и мило што не зна, види да личе на нешто ал' не зна на што, ал' то је дивно, и све је дивно, и он то осећа, јако осећа и тај му је осећај живот. Тело му се згурило а он падаше у сан... — Небо су покрили облаци; у даљи су сиви и огромни, као застори и брегови; ту пред њим су црни, најцрњи, процепани и раскидани у грдно комаће са жућкасто сјајним крајевима; опколише месец на једном малом пољу тамно плаве боје; месец је зеленкасто жут без сјаја; како су чудне и страшне прилике тих облака, и страховито мешање те црне, те тамно плаве, те зеленкасто жуте боје. Месец је покривен и тама се спусти... Рубови се сјају усјано белом бојом и жуте се. Облаци пролазе и нестају нечујно. Они црни застори као брегови нестају. Оне страшне боје и страшно кретање тих свију маса настаје, сени беже... За време ове тренутне и ужасне игре спавао је. Сад опет гледа свесно и види све као и пре, и сјај, и небо, и осети угодност појачану... „И тај ми је осећај живот“... поче да се помаља мисао као жаба из муља... „и да ми је да вечно траје и у њему и да угинем и умрем...“ Своје тело и удове није знао у овај час да има; осећај је сам живео и он само њега беше свестан у том даху смрти.. Све веће навале бујице хладнога ваздуха и ређа светлост и прозрачнија; све јасније контуре смрзнутог живота... — У сну га посети пријатељица, и он гракне, и заурла радосно и весело, и падне јој пред ноге. Али се она сагне, подигне га са земље и наслони му главу на своју мишицу, и

тако га дуго држаше. Онда зазвони сребрни глас и причаше му ово: „Сваки живући створ дође раније или доцније до свога краја, до смрти. Ако се то деси кад никакве особите болести не иду напред, кад су само органи истрошени, соковни извори усанули, мишићи увели, срце малаксало, то је природан крај. Ако се то деси кад специјес хомо не обичава умирати, кад многи сокови влаже снажне мишиће и освежавају органе, онда је то патолошки, ненормални крај...“ — Тако мислимо ми људи, хтео је он да дода, јер је учио како је та подела неоснована. Али му она понова запуши руком уста и рекне: „Смрт је једна и иста увек, она је увек неизбежна, она је увек нормална, што се односи на лепоту увек индиферентна, она је потребна. Јер где су разлике, да л' у пре ил' после, да л' у оном што ви називате болест, а не знате шта је, да л' у оном што ви кажете са: треба?!“ — Он слушаше те познате реченице и чекаше да види и њена усташца Али му она погоди жељу, и загрли га и другом меком и облом руком, па му каже нежним гласом: „Шта ће ти тело, луди младићу, кад оно припада само смрти? Шта ће ти оно, кад ће њим да завлада мртвачка хладноћа, мртвачка укоченост, и по њему да се оспу мртвачке модрице?“ На крају беше неразумно мрмљање и глас се изгуби, а он полако потражи рукама њен врат са ужасном жељом да га стегне, и да под прстом осети јабучицу како игра. Али је фантома нестало, а он види да му је то говорио мозак, он сам, и зацерека се сам себи вичући бесно: „То је само смрт, то троје само, па ма ко цркао, можемо ићи како хоћемо, заваравати траг, мучити се, измишљати,... узалуд, то је смрт без епитета, само то троје...“ Непрестано лупаху те речи у њему, он оде из парка, дође кући, седне за сто, и још се те речи понављају и он бесни. — Види да је тиме уништено све и силом савлада бес. „Одкуд да је смрт страшна?“, искрсну му нехотице питање и он се сети да му је то питање познато. „Одкуд да је смрт лепа, тужна, гадна, неприродна?“ запита се за тим као да хоће сам себе да увери о противном. „И опет се сви боје, сви хоће да живе, и живе а никада питање: зашто?, увек слепило, увек по нагону, увек под утецајем, увек отимање. И уверење о неизбежности смрти! колико ироније...“ Он осећаше горчину и вртоглавицу тих речи, али их се отрести није могао; оне се понављаху.. „А где је воља божанска у човека где уништава у себи живу природу кадгод хоће, где је то парче апсолутности што краси душу?!... Умире л' душа и зар знамо да она умре, где је укоченост у ње, и хладноћа и модрице мртвачке?!...“ Безброј питања, брзо скопчавање неправо асоцијираних идеја, које га држаху потпуно у својој сили и он мора и споља да им даје израза; он мрмља и шапуће чудне и нескладне речи; застане и зајечи без узрока; затим лежи мирно; очи су му отворене; мозак се забавља с празним илузијама;... онда се продере, и од узбуђења му дође лице тамно румено, око му се сјаји у дивљем изразу;... „треба живети докле се може, надати се, тешити, кушати, живот је леп, потребан да се чини добро, да се живи зарад других... та то је глупост и гад, а не некакав разлог, ја одвраћам не треба живети, надати се, тешити, кушати, живот је гадан, не чинити другом добра, не живети зарад других,... шта вреди сад као истина?!... шта вреди?! зашто живети, зашто, зашто, зашто, зар због памети, користи, племенитости, доброте, хришћанства, вере, зар зарад тих ужасних лажи, ил' зарад себичности?!... слаба ствар што је сваки стисак здроби, машина што се нада и тешти, животиња што верује и мисли,... али Бог, снага, неизмерност што има вољу...“

Седне да нешто пише али га спопадне страх и он баци перо. Ишао је по соби гледајући на све стране и мотрећи пажљиво све предмете. Отварао је ормане, гледао под постељу, а уста му је стискивао грч. Неизмеран страх! Уверен је био да има некога

код њега и уз њега и није смео да се макне, ил' да погледа на страну, јер би тог видео. Довукао се до зида и приснонио леђа уза зид и стајао, а колена су му клецала. Ладноћа зида га је свог ледила. Није смео да гледа бојећи се огледала, а затворити очи није смео јер је знао да ту има још неког. Стојао му је за леђима. Он му је осећао близину... Одмакао се прозору, а он му је још стајао за леђима. Склопио је руком једно око а он дође на ту страну сасвим близу. Ужасан и неизмеран страх.. „Боже, бар да когод уђе сад у собу, онда би он побегао ил' би га нестало!" Прво је мислио, па онда је као луд шапутао те речи... Он је сасвим прикован за прозор, а тај стоји још за леђима. Узме књигу што је стајала до прозора. Хтела је да му испадне из руке. Једва је распознао натпис. А он гледа преко њега тако исто у књигу, и чита. Пустио би књигу ал' не може. Дрекне гласно и појури на врата. Тај тако исто за њим. Излети на ходник и скочио би кроз прозор да тога не нестаде... Стајао је блед као крпа са расчупаном и накострешеном косом и зверао поплашено... Врати се у собу. Сад је сам. Нема оног. Ал' он лежи на леђима и гледа непрестано у мрак... —

Сутра дан је прошао празан, и за њим још многи. Њему се све чинило да се према њему понашају као према болеснику. Тихо, полако говоре и чине му по вољи, више га мотре, и кад их он гледа онда они сакривају очи. —

Ноћу лежи ал' не спава, него броји сате, а ови пролазе тромо. Гдекоји га пут умор савлада и после четир наброји шест. Онда дође јутро и он седне у фотељ и пуши и чита што. Ал' ништа га не интересира, нити памти што, нит' је свестан какове рефлексије. —

Изгледа му да га неко ухвати за уши и извуче из сна. Смрзнут блене у јаву. Кровови су покривени танким слојем леда, лепи симетрични кровови. Више ништ' и не види кроз прозор. Чује тишину. Осећа зиму. —

Отац му је овако писао: „Твоје писмо ме је тако поразило да још не могу себи да дођем. Срећа је за вас свију да сам остао жив, те нисам под ужасним притиском скончао. Крв ми је два дана по више пута ударала на нос и тиме спречила катастрофу. — На твоје жалосно писмо нећу ништа да одговарам. Говорио сам свакојако, па видим ништа не помаже. Предајем се судбини, која ће нас у брзо све наћи. Ко ће бити крив свему? — Све сам заложио да створим више него што могу дати. Сад бих могао још себе продати ако се то куповати може. — Ако још једаред дотле дође онда ћеш се ти тамо а ја овде убити. Твој отац." — Нема на почетку: „драги сине мој!", ни на крају: „грли те и љуби!"

„Сад сам доста сталожен, — мислио је, — да могу да наричем што ја и мој отац водимо таку преписку. Шта сам ја њему писао!... Новаца да ми пошље и шаље много. Зашто?! — Да могу да будем нешто и живим. Казао сам му искрено." Мозак је још додао: „твој се отац жртвовао за тебе, ти мораш за мене, јер ћу се ја за моју децу жртвовати. Да л' је збиља то све тако страшно као што се мени чини, и да л' би се други ко да је сад на мом месту убио као ја што ћу?! — Отац ме је тим писмом убио; душу ми је убио; она је сад пуста и празна."

Седео је мирно и ослушкивао агонију душе. У томе моменту, кад му је пред очима највеће благо, што га је имао и што га је могао имати, потонуло у бездану воду, кад га је отац одгурнуо од себе и бацио га у дубоку пропаст, — није могао да јеца и плаче. „Отац је сад мртав," — помислио је наједанпут, и у тај мах ишао је а није знао куд иде, радио је а није знао шта ради, говорио је а није знао шта говори.

И онда тек загрози себи са питањем: „шта ће бити?" — Ал' не да је то питање трајало један тренут него читаве дане и ноћи.

И кад је пропао цео у душевној апатији увидео је да не треба живети. То њему беше јасно као сунце. Он није могао да нађе разлога против, просто зато што тог разлога у њему није било. А с поља беше све туђе и хладно.

Као да је постигао нешто чему је тежио, и као да га је коштало много муке, и сад је задовољан. И досада, и осећања сва су умирена. Он хоће нешто. То му се први пут десило у животу. И он то што хоће може и да учини. — Та тајна, што је носио у себи, даваше му храброст.

Он писаше своме пријатељу. У сред писма се замисли и напише ово: „Ево пролећа!... Још је зима ал' јој се човек подаје; она више не смрзава и не плаши; то је само студени дах и последњи дах; он иде кроз ваздух, не сухи, хладни, неугодни ваздух, него ваздух пун влаге и клица новог живота; доле је земља и она пуна влаге, воде, водурине помешане са танким корицама од леда, а на земљи је трава, она вири кроз ту воду и лед, она је прво отимање; још су трагови магле само, магле сличне небу; а на небу још нема сунца... Ево пролећа!... У срцу се променило и унутри, веселост распиње и раздире и силом гони... Ево пролећа!... Оставили су нас младићи са златном косом и белим чистим лицем и танком кожом као од папира. Дочекали су почетак краја студи и драговољно су отишли од нас да се више и не врате. Како им јаучу матере и сестре, и како та звона запевају! Што су отишли? Ево пролећа, ево новог живота... ал' нема сунца, а сунце је живот, сунце, сунце... Виде се њине плаве угашене очи и чује се последње кашљање. А они гледе на то сиво небо, на ту земљу са водурином, на те људе што кажу: ево пролећа, а тај поглед пита и тражи, где је сунце? Сироти плави младићи што нам смрћу наговешћују живот. Ево пролећа, ори се кроз све регијоне, поје анђели божји... — Хајде пчелице зуји, и рашири златно крило, хајде молим те,... хајде ти цвеће изникни једаред из земље и подај се пчели да ти сиса слатки сок,.. хајде птице певајте,... па и то лишће зашто неће да се зелени,.. хајде, хајде! Ево пролећа,... видите ено они људи и старци и деца и жене стоје са бледим лицима и упалим очима, и гледе и моле и чекају, хајде сунце!.. Разгони загушљив зрак из собе где се вије клупче смрдљиве коже и нејаке деце, растерај зиму, обој небо плавим... Ала је смрт тешка, па хладна и укочена, па безобзирна и страшна! Оди моје сунце, отерај смрт и плаве младиће, донеси птице и цвеће. Па ћемо ти подићи храмове и олтаре, и певати ти песме, и мешати их са мирисним и омамним димом људских катакомба, па ћеш нам бити испуњена љубављу, поштовањем и страхом, сви ћемо клекнути пред тебе у ову воду помешану с ледом и дрхтаћемо и плакаћемо да се на нас не срдиш, да нас не оставиш, оди сунце ти што нам дајеш живот наш и све, и хлебац насушни и опрашташ нам дугове наше, само у твоју бесмртну ватру верујемо...

Нема пролећа... умиру само плави младићи а за њима се јауче, лажу људи да је пролеће. Опет стеже магла и гони се с ветром, а на води се хвата све дебља кора леда; смрзава се крв а месо се грчи. Ко нас тако злочесто вара. Ово је гробље, а по њему иде коса смрти... снег, иње, танке, ледене иглице... Заудара врела просута крв и иструли удови наши, омекшали мозгови и упаљене кости, заудара ова болница... Где је свеж зрак пролећа,.. нема, па нема... — Оди сунце... гледај какав је црн мрак око нас, гледај како дрхћу крпице дроњака на помодрелу телу, гледај заставу сиротиње и ноћи... Оди сунце, дај мени самом топлине, мени и ником више. Моје су стопале већ ледене, лед се пење до више колена, већ је близу срца, дај мени самом топлине, дај мени самом живота, ја нећу да умрем, ја ћу да ударам и уједам око себе као пас, ја ћу да пресечем гркљан и покупим у шаку крв и прскам око мене, а у мојој је крви смрт, ја ћу гребати влажне зидове костурнице

БЕОГРАД
Luka Ćelović
BEOGRAD

и гристи кров мртвачког сандука, ја нећу да умрем, дај ми сунце живота, па ћу ти тепати, страсно те волети, оди загрли ме и дај топлине и живота, оди сунце...“ — Јосиф је у дубоком и грозничавом сну, очи су му луде и дивље, а на уста му суче пламен ватре што сагорева кожу у црни гар. Раздражено ћипа, смеје се и плаче, па се зграби за главу и падне на под, где се почне грчити и савијати. Чује се шкргут белих, сухих зуба и капље на уста бела пеница па се окрвави. Мрмљаше ужасне речи, за час неразговетне, као рика нека... Опружи се сасвим и умири се мало; тек гдекоји пут шкргутну зуби или се заврте сад разроке очи... За час се поврати грч и дивља рика, и она крвава пена. Тресло га је као што разбеснела вода треска откинуту грану о обалу док је не здроби.... Сад се полако усправи. Лице му је промењено, румен се пење, очи су узверено упрте напоље. Ено сунца... Али какво је то сунце!... Округла плоча, жуте прљаве боје, усијана са димом и пламеном што тиња, наоколо црвена магла, па онда љубичаста, па све блеђа и блеђа... Он хоће да каже нешто, ал' се смеје само, испрва као луд, онда као дете.. Сунце зађе, он опет клоне. Живот се повратио. Срце се снажно скупља а крв шиба кроз скупљене жиле и кваси осушене мождине... Полако се спушта тама све већа ма да је пола дана...

Њега носи вихор, он је у раздражењу. Сад је исцрпљено све и лежи слаб на поду, као изгрљена цура, измирисан цвет, испијена чаша, изгорео плам... Ала ће се чудити кад устане. „Где сам био, питаће се, шта је самном било?“ Мислиће то је сан, ал' су написана слова. „Ко је то писао...“

Календарско пролеће је почело, ал' обнове живота није било. Магле као зла и ужасна божанства падале су јутром и вечером на куће и људе. Место живота настале су болести и редње. Од тога се умирало брзо и изненада. Смрт је нагло грабила.

Како је њему било зима. Страшније у њему зима него напољу. Унутри зима уверења, рођеног, развијеног и ојачаног. Он га је посматрао и потпуно га је био свестан. Дуго је трајало док се развило. Сад је већ скоро живо. — Имаде мртвих уверења, а његово је већ скоро живо, биће остварено. Он је присутан тој страхоти живог уверења, и скрива осећање, гади се кукавичлука и леди се од јунаштва...

„Није то као кад је неко болестан, па се надају и теше. Овде тог нема, осим апсолутног уверења. Нема другог излаза осим тог, а на поље се мора, па мора,“ — викао је у мучним тренуцима.

Нису ту отац и мати па да плачу ил' да не дају. Па и да су ту он би их отерао зацело. Он није обичан, нити признаје поштовање, љубав, он је део смрти. И ради с дубоким рачуном. Отклања сметње и незгоде, крије траг, бежи, и расте у бескрај. Нема другог ничег осим тог...

Како је лепа она девојка, лепша од свију! Она је мирисан цвет и парче богињице. Она га љуби и дала му је све, ма да јој је стара мајка плакала а отац стари генерал хтео да се убије. Пазили су на њу као аждаје, ал' је љубав однела. И она не тражи да је он узме, него да сме да седи на поду пред његовим ногама. Она га је скоро спасла, ал' је ум победио на крају. А неколико непроспаваних и бурних дана плакао је у својој соби, закључавши врата и бацивши кључ кроз прозор. Окрвавио је нокте ломећи браву, не да иде њој да је воли, него да јој даде цео живот... Ужасна је снага уверења. Имаде само један излаз, а изаћи се мора. У последњем тренутку хтео је да се посвети себи и очисти И није њој отишао. А кад су њу мати и отац ујутру видели, поплашише се и почеше јој тепати. Она је била бела као од белог мрамора о срце јој једва куцаше. Он је њу убио, а она је умрла као богиња. У срцу љубав и вечна ватра... Оде он на њену сахрану. Он није знао да је она умрла. Ушао је у цркву и дошао на погреб. Ушао је нашавши врата отворена. Сео је у најмрачнији угао на клупу. Почео је да се ра-

зазнаје у мраку и видео људе и жене у црним оделима и сандук покривен цвећем... Па онда нека песма и свирка. Он се почне сећати и тужити. И види да је у храму божјем и на опелу... „Ох, како је та песма жалосна, што тако жалосно певају ти људи, како жале и туже...“ — мислио је згрчен у клупи љубавник те лепе госпођице, што лежи мртва сад...

Добио је писмо од куће. „Драги наш сине! Зашто нећеш да нам пишеш? Зашто нас пушташ бризи и очајању? Шта је с тобом? Јеси л' здрав? Мати ти плаче, и тера ме да ти непрестано пишем, а ти нећеш да одговориш...“ Баци он то писмо, груб као паор. У ово време о њима мислити било је штетно. Он се грозничаво бринуо да отклони од себе све препреке. Та брига беше читава борба. И он је водио с успехом... Било му је стидно показати се. Кад је друго писмо дошло после два дана он га баци чим је видео од кога је... „Морам жртвовати макар и безброј таких малих грехова сад,“ — говорио је. Сео је с намером да им пише. Та за бога они су бар његови, они знају, гледе кроз прсте. А кад је написао десет реди видео је да је то стидно. Ил' им сачувати све ил' ништа, — мислио је.

Седео је после подне и грејао се на сунчевој светлости што се ваљала по диму и праху неспремљене собе; пола хладно, пола топло. У души се отворио свет. Он је чуо како је неко гласно рекао оно име, којим се звало створење, што га је први пут видео у руменилу залазећег сунца помешаног са бојом жута лишћа, у тој најлепшој симфонији боја, у једном парку. Тако је било име том створењу са разбарушеним власима око лица и бледих слепих очију; том створењу што је имало полу затворене очи и у њима неизмерну страст; он није могао да појми да је то од крви и меса; тај нечујан ход, та трептавост и провидност тела, ти облици, нежност, миомир...

Са страхом и језом мислио је о томе створењу што залуђиваше, жараше образе и убрзаваше му дах. Нехотице је пао на колена, ал' су очи молиле: остани, остани... Осећао се јесењи дах а на земљи је лежало лишће. Он је у парку чекао. Бог зна шта причаше лишће сваки дан гледајући ово дете са плавим очима. Сваки дан је његова згурена прилика полако ишла, гледећи у даљину, по овом парку тамо амо, а ветар је лепршао власи. Мисао, да с њоме сме прозборити реч, учинила је да је дрхтао као одјек њене близине. А кад би се њена слика одразила у његовој зеници, онда би застало све у њему, крв би сва из главе појурила а он би побледео као мртвац, и гледао је угашеним очима. Гледао,... то је слаба реч, он је њу додиривао, пипао, грлио, љубио, зборио нежно и страсно. Подавао се сав малаксао и пренадражен, томе страсном сну, малаксао и жељан тога сна... Онда му је та цура што је имала племићско порекло и строге родитеље, лежала на руци. Подигао би руку на танки, прозрачни врат и ближе донео лице...

„Јеси л' ти то љубави вечна и неисцрпљена страсти? — шаптао је сад у сну — Је л' нежно грлио голо тело твоје и груди мирис расцветалих ружа из лонаца, што су стојали на прозорима твоје собе? Нежније ћу те грлити. Је л' лаки ветар нежно миловао врану косу твоју, и лице и врат? Нежније ћу те миловати. Је л' ти ижљубио очи твоје онај задоцнео сунчев зрак? Нежније ћу их ја ижљубити.“ И даље улази светлост сунца и ваља се кроз дим и прах неспремљене собе. А тело тог лудог младића лежи несвесно. Он је луд од страсти и љубави... А лепа цура?... О, њен носић већ су прогризли црви и гамижу кроз уста унутра и коте се и ждеру... О, њена коса је гнездо гадних буба, што имају отровну жаоку и иду нечујно и мукло... О, њене очи пије змија, и срче, и лиже кост...

Он се тргао, устане и дође до на крај собе. А ту је зид. Даље не може. Он моли ту лепу цуру да му опрости... И безброј тих малих грехова мора да

жртвује, за оно друго... Дошла му је и слава у походе. Како си само доцкан кренула! Та већ се смркава, куда ће сада, где је била пре?! У писму му нуде славу и новаца, ал' он подере све у ситне комадиће са великом савешћу. Сву нечистоћу је одстрањивао, са злурадим смехом. Напослетку дође мозак, онај исти што га је пре толико мучио.

„Шта ћеш ти сада овде?“ — питао је он, а мозак одговори: „дошао сам да те спасем!“

То натера њему опет онај исти злуради смех.

„А,... тако, зато си дошао!“ — каже му он и окрене се од њега. Али мозак напрегне сву снагу што је имао и упусти се у борбу. Но он се само смеје на разлоге мозгове... Али мозак беше варалица и обешењак па почне да извија, почне да га хвали и да нешто страшно глупо трабуња о изузецима, спасењу. Он онда запуши уши...

„Та шта тај брбља још,..“ — рекне он тргнувши се, али мозак све скаче, па пао у ватру, па запенушио: „па ти си славан, па ти си леп, па то је лаж што ти мислиш,“ — а њему се онда згади и тури руку у фијочицу и извади ону стварчицу са сјајном цеви. Отров га је гушио унутри, скупљао му боре на челу, упијао му уста. Прислони цев на слепо око и осети онај хладни прстен, што је пре мислио да ће осетити. И осети да му рука подрхтава... Па онда му још за тренут остане пред очима његова мала соба...

Уђе бака у собу и намести постељу и отвори прозор, сва задовољна што је тако све лепо удесила. А наједаред види она једну црну масу у буџаку и сагне се, а кад осети човечије тело врисне и излети напоље јаучући. Онда се скупише укућани из тог тавана и уђоше са свећом... Дакле нема више ништа. Он је постао јунаком, остварио је уверење. А ови то нису знали него почеше жалити за тим младићем и почеше стрепити од смрти што је стајала над његовом главом и чувала га... На слепом оку је она рупа што се може турити прст, и коса умрљана усиреном крвљу... И мозак је убијен. Да ко тури прст кроз ту рупу осетио би нешто меко и хладно. То је мртав мозак... Онда запалише још свећа и положише га на леђа. Једна му се рука савила под леђа а портирка је извуче и намести... Затим стали и гледе. Не верују, као обично што ћифте никад ништа не верују. За чудо сви су били већ нешто приметили још пре. Најпосле један човек са грдном ћелом каже полугласно: „А како да се није чуло?!“

То беше чудо, и они се сви задивише и почеше глупим умом радити да на то питање одговоре... А портиров мали син узме ту малу ствар, што је убила њега и покаже је оцу: „Гле, отац!“

Овај се тргне поплашен и викне на њега: „Остави одмах то, несретниче један“...

Како сија лепо сунце а како му се зраци муче да продру у мртвачницу! Како су весели и расположени људи напољу, како су им лица насмејана а очи задовољне, и како да нису таки у мртвачници!

У мртвачници плачу људи и жене, а бол им раздире груди, око је замућено; у мртвачници је полутама и хладноћа; у мртвачници гуши задах јефтиних свећа и смрт. А онај зрак сунчев као да се игра, шта ли, и смеје, тако се у њему ковитла дим и прах. И мирише цвеће, али је тежак тај мирис и несносан, нерадо га шмрчу ноздрве. Гомила цвећа лежи покривена тракама на којима светлуцају слова. А испод те гомиле лежи он, одлучан, хладан и збиљски. Кожа се жути у тог мртваца, а у сенци је бела. Глава лежи у цвећу и само се лице види. Где је она рупица што је ушло тане? — Покривена је цвећем... Ала тај мирис гуши и дави... Ко не би плакао? Ко би стојао замишљен? Ко се не пита: зашто, зашто, та ти си млад... То је „зашто“ разлог мучне туге и суза... А његова газдарица, бака, већ нема више суза; она седи у углу скупљена, не миче се, не дише, изгледа да не живи... Отац његов стоји;

гледи и не верује. Па да! То није његов син, то је мртвац, лешина. Да га опипа руком осетио би хладноћу, да му хоће да растави руке осетио би укоченост, да му задигне тај црни капут и кошуљу он би нашао модрице. То није његов син, то је смрт... Па где су му очи, где је реч, где је покрет?!

„Та није то моје дете,“ — шаптао је болан отац и плакао немоћан и скрхан. И дуго му се рамена тресла, и дуго се чуло загушено јецање... „Нема њега, отишао је па неће да се врати. Како плачу и туже, па неће да се врати... Он се још и срди пре него што ће да га поклопе, посред чела још живи она танана бора, а очи су затворене.“

„А што плачете ви људи и жене? Што сте луди? Може л' ваш плач мене да поврати, ваши уздаси мене да пробуде, ваше јецање да ме умилостиви?!... Мали људи, луде мале, што имате осећања! И да је истина да би ме могли оживити још би се сто пута убио.“

Устао он на пола у сандуку и подбочио се рукама. У лицу непромењен, са затвореним очима. Са косе му висе крунице цвећа, ситно лишће и једна гранчица... „Смрт је потребна! Видећете и ви то једаред, и ви ћете тако лежати“... Каже он то и легне опет у сандук, и прекрсти руке, и цвеће му опет обвије главу да се само лице видело... А ови људи и жене гледе га узвереним очима.

Изађе тај догађај у слици једном младом другу његовом, и овај се сав стресе од тог уображења, а низ тело, голо тело, појури му бујица ладне, ледене воде...

Како се онај зрак смеје, шта ли, као да се игра... Како је свеже на пољу и весели људи! А ови у мртвачници плачу и грч им по стоти пут стеже срце.

О Горском Вијенцу

— Павле Поповић —

Проучавање Горскога Вијенца, и ако траје већ дужи низ година и захвата повећи број списа, није још довршено. Да оставимо на страну коментарисање тежих или неприступнијих места овога каткад нејасногa спева, главни посао проучавања, наиме расматрање спева у целини и литерарна анализа његова, није још крају приведен. Мало је расправа које су се тим послом бавиле и које у област праве литерарне критике спадају.

Први на реду спис ове врсте јесте један доста опширан и местимице врло карактеристичан приказ Горског Вијенца од једног иначе непознатог страног писца, именом Францескија, публикован у једном далматинском листу (La Dalmazia) 1847, преведен у Подунавци исте године, писан дакле још за живота песникова, потпуно заборављен у осталом од стране доцније критике.

На тридесет година иза овога, 1877, јавља се студија С. Вуловића о животу и раду песникову као први озбиљнији покушај литерарне оцене песникове, јако цењен у осталом, сматран као рад у коме је речено све што је главно и битно о предмету. У том и иначе кратком раду, о Горском Вијенцу је мало речено. Поред једне најкраће казане примедбе о недраматичности спева, ту је у главном развијена само једна идеја, наиме да је Горски Вијенац „лирска Илијада српска“, т. ј. једна лирска песма у којој су сва мишљења и осећања српскога народа нашла песничког израза.

Десет година доцније, 1887, Рус П. А. Лавров, знатно је проширио, својом обимном књигом о Његошу, област студија о овом песнику и први почео ближе проучавање политичког рада Његошевог и публиковање дипломатске преписке његове

које се затим лепо продужило ученим радовима Ровинског и Томановића. У проучавању књижевног рада Његошевог, Лавров је обухватио сва дела његова и посветио им већу пажњу него дотадашња критика. О самом Горском Вијенцу није много рекао. Пишући за страни читалачки свет, он се задржао на опширнијем излагању садржаја и превођењу краћих појава и места, и овде онде бацио по коју умесну примедбу.

1890 године Г. Милан Решетар, спремајући своје познато издање Горског Вијенца са оним обилатим, брижљивим и ученим коментаром, додао је издању и један опширнији и лепо састављени увод, који већим делом представља једну потпуну литерарну расправу о Вијенцу. У том уводу Г. Решетар први улази у подробнију и непосреднију оцену Вијенца и поставља питања која су главна и битна за оцену дела. Он, на пример, расправља опширно о јединству предмета и композицији дела, о драматичности његовој, о индивидуалности карактера у делу, и т. д. Његова је расправа дубља и потпунија од досадашњих и може се с правом сматрати као коначна студија о Горском Вијенцу, као последња реч литерарне критике о овом делу.

Најпосле, 1895 године, Г. М. Цар написао је један бриљантан есеј о Његошу у познатој збирци својих Симпатија.

Као што се види, ових пет радова представљају у главном све што је литерарна критика до данас о Вијенцу рекла. Од свих тих радова, најпотпунији је, рекосмо, и коначан управо рад Г. Решетара. Међу тим, ни тај иначе одличан рад није, по моме мишљењу, ни коначан, ни довољно потпун. Пре свега, питања која су ту расправљана не могу се сматрати као решена, јер решење њихово не задовољава, а после, нису једина која литерарна критика има да крене ради оцене Вијенца. Има још ствари да се о Вијенцу кажу, и још једна расправа о њему не би била излишна.

I

У Горском Вијенцу представљен је, као што знамо, један догађај из прошлости, једно „историческо собитије," како га Његош назива. Кад је Владика Данило видео да су се потурчењаци по земљи црногорској јако намножили и раширили и тиме довели у опасност слободу и опстанак самога народа, он науми очистити земљу од њих. У тој цељи он нареди те на Бадње Вече 1702 сви потурчењаци у земљи који нису могли побећи или се нису хтели покрстити, буду поубијани; тиме и земљу ослободи. Тај догађај представљен је у Вијенцу.

Кад је у Вијенцу представљен историски догађај, кад је предмет његов оно о чем и историја води рачуна и о чем је она нешто забележила, колико у Вијенцу има од ње? Колико је историских података употребљено за спев? Колико се, наиме, Његош послужио историјом? Сваки песник који узима предмет из историје, служи се овом што више може. Њему је и дужност и интерес да добро упозна изабрани предмет, да добро проучи околности узетог догађаја. Све што у историји нађе да се може згодно употребити, он узме: сваки интересантан детаљ, сваку важнију историску личност, сву потребну грађу. Његош је јамачно морао тако исто радити. Он је тако исто морао исцрпсти и употребити све што му је историја згоднога пружила о његовој теми.

Само, шта му је могла пружити? Каква је материала историја могла дати за Горски Вијенац? Тај спев не изгледа близу историји, ни тесно везан за њу; он је онако једна индиферентна слика из живота. Лица у њему и радње његове не изгледају да су од оних које историја зна. Шта може историја знати о Батрићу Перовићу и његовом убиству или о војводи Драшку и његовом путовању по Млецима? То нису историске личности, нити о оном што се њима дешава историја води каква рачуна. Такве су, са изузетком владике Данила, све личности у Вијенцу.

Нису ипак све такве. Ако историја не познаје Драшка и Батрића, може познавати друге. Има н. пр. у Вијенцу неки кнез Раде који је брат владике Данила. Кад је он брат владаочев а историја увек зна за породице владалачке, можда ће знати и за њега. Ни све радње у Вијенцу нису ваљда непознате историји. Ми знамо по спеву н. пр. да се Вук Мандушић тукао с Турцима у Прогоновићима и да тај бој није био никаква чарка, и онда се можемо надати да ће историја која води рачуна о свима бојевима, и тај бој бити забележила. Треба само читати историју па ће се такве ствари наћи, ако не у готовој расправи, а оно у грађи: писмима, актима, натписима и т. д. Па после, ако их нема у историји, биће их можда на другом месту, у народним песмама на пример. У нас, како је историја штура, тако се народне песме место ње за извор узимају, и није ретко да песници по овима описују прошлост народну. Народна песма о многим догађајима зна више него историја, можда ће и о овом знати. Она је опевала сваки велики догађај, можда је опевала и догађај Бадњега Вечера. Народ је запамтио како је ишло истребљење Турака из Лике и Крбаве, он сигурно зна и за истребљење потурчењака из Црне Горе. И после, овде је реч о народу у Црној Гори а ми знамо да се у њему овакви догађаји добро памте; јунаци који их изведу, тако исто. Време владике Данила је време најтежих бојева, дакле и највећих јунака: народу морају бити пуна уста тих јунака, и песме морају знати за њих. Ако историја не зна за Батрића, како да га песма незна кад „онакога сивога сокола Црногорка још рађала није?“ Ако се историја не сећа Драшка, како да се песма не сећа „најбољега нашега војводе?“ Песма ће сигурно знати и како је онај погинуо и како је овај путовао: о таквим јунацима она мора водити рачуна до ситница. Најпосле, није цело народно предање ни само у песми. Народ није морао само у стиховима очувати успомену о својој прошлости. У народу се прича о старим временима и онда кад се не поје уз гусле. Приче о јунацима и иначе постоје. Јунаци се сигурно и данас памте. Тим пре што, како изгледа, у Црној Гори нема никога који није од правог јуначког колена. У овом предању је, дакле, Његош могао такође наћи грађу за Вијенац. Додајмо још и то да је, пре но што је Његош узео и писати своје дело, догађај Бадњега Вечера био већ раније, и ако у малим размерима, представљен у Милутиновићевој Дики црногорској, и да се Његош и њом могао послужити за свој спев.

Грађе је дакле јамачно било, и то на све стране: у историји, песми, предању, књижевности. А Његош је знао и историју, и песму, и предање, и књижевност. Историју је чак и писао. Љ. Ненадовић прича како је Његош ону зиму коју је пред смрт провео у Италији, писао на француском језику једно, на жалост изгубљено, дело о Црној Гори које је обухватало повест и опис ове земље, и како је неки Ђузепе Каза, један адвокат тамошњи који му је у том помагао, био просто усхићен тим делом. Народне песме је, опет, издавао. Оно Огледало српско, ону збирку јуначких песама црногорских, издао је баш годину дана пре Вијенца; кад је, дакле стварао Вијенац, њему је још била пуна глава народних песама. Што се другог, разноврсног, усменог предања тиче, Његош је боље од свију имао прилике да га из живих уста чује. Медаковић прича да је владика у биљарди, свако вече примао многе Црногорце и гонио их да му до поноћи певају јуначке песме или причају о добрим јунацима. А да је, најпосле, познавао и Дику црногорску, дело свога учитеља, штампано у штампарији коју је сам створио, једну од првих књига које су у овој постале и којих је уз то и врло мало било, то ваљда такође није нужно доказивати.

Грађе је дакле било, Његош је знао за њу, и оно што је изложено у Вијен-

цу можда није све гола фикција Његошева. Требало би видети шта је у Вијенцу измишљено а шта узето, тражити изворе овом спеву и поставити питање о оригиналности грађе у њему. То питање није до сада постављано у јавности.*) Ни једна од поменутих пет расправа није га, у ствари, поставила. Г. Решетар га је једини додирнуо, али је прошао поред њега, не слутећи да је могућно друго решење његово сем негативнога. Он је, наиме, поредио Његошево излагање догађаја са оним што Милаковићева историја и једна кроника писана руком самог владике Данила причају о овоме и нашао да је слагање њихово врло мало, готово никакво. Што се тиче лица у Вијенцу, он је нашао да се, сем владике и Мартиновића, само још Мандушић ван овога спева помиње, и то у Шћепану Малом, дакле опет у једном Његошевом делу. Ни за које друго лице из Вијенца није нашао да се ма где ван овог спева спомиње. Додао је само, и то ме мало буни и не знам колику важност да дâм овој реченици, да је Његош „једноставно некијем типичнијем фигурама својега Горскога Вијенца надјенуо име лицâ што су живјели у доба владике Данила.“ Г. Решетар је од свију испитивача Горскога Вијенца био најближи овом питању, али га није ни поставио, ни расправљао. Питање је, међутим, важно и вредно расправе.

Шта није измишљено у Вијенцу? Има ли извесних лица у спеву која су, и иначе, ван њега, позната као историске личности, као народни јунаци, као имена о којима се у народу очувала успомена? Која су то лица?

Пре свега, владика Данило.**) Затим, браћа Мартиновићи, који су, са владиком, одиста главни јунаци Бадњега Вечера и којима и историја и народна песма приписују извршење овог догађаја, онако као што и Вијенац чини. Народна песма зна поименце за свих петоро: Батрића, Ивана, Марка, Томаша и Милоша (кроника Данилова зна само за „четири брата“ безимено); у Вијенцу се само двоје, први и четврти, по имену помињу, али сви долазе владици на Божић после свршена покоља: „ми пет братах, пет Мартиновићах“, вели војвода Батрић, најстарији међу њима. Затим, Вук Бориловић, она нема личност која се појављује у поменутој појави заједно с Мартиновићима и коју и коло пева као другара њихова и јунака догађаја у истој мери у којој и њих. Њега народна песма тако исто познаје као и њих и исту му улогу даје коју и Вијенац. Сва су ова лица, дакле, по историји или традицији позната као прави извршиоци Бадњега Вечера.

Па онда, међу лицима Вијенца, народна песма и сувише добро познаје извесне народне јунаке који, и ако нису непосредно, као Мартиновићи, извршивали намеру владичину о покољу потурица, ипак су били сувременици владичини и слављени као јунаци његова времена. То су, најпре, Вук Мићуновић*) и Вук Мандушић који су у Црној Гори познати као у нас Синђелић и Хајдук Вељко; Мандушић је познат још и ван ње, као јунак који је, у друштву са Стојаном Јанковићем и Илијом Смиљанићем, ослобођавао синьски крај од Турака. Затим, сердар Јанко Ђурашковић са својим братом Богданом, и Вук Раслапчевић, сви троје јунаци боја на Цареву Лазу; војвода Дра-

*) Што се у Црној Гори махом зна да су понека лица из Вијенца познати јунаци народни, то није у јавност избијало, и за књижевност то је колико и да се не зна.

**) Извори у којима су поменута лица из Вијенца, назначени су у прилогу на крају ове расправе.

*) Поредити оно што мнозина у Вијенцу, стих 392—394, говори:

„Мићуновић и збори и твори,
„Српкиња га још рађала није
„Од Косова а ни пријед њега;“

са оним што владика у једној народној песми (Вук, IV, 12) о Мићуновићу каже:

„Оваквога сивога сокола
„Још српкиња породила није
„Од Косова, ни приђе Косова.“

шко, познат и слављен скоро као Мићуновић; Вук Томановић, „славни јунак црногорски и отац најхрабријега витеза Никца од Ровиħах“ како сам Његош на једном месту каже;*) Вукота Мрваљевић, којега песма увек са братом Драшком помиње;**) Вук Марковић, чије је име Његош заборавио записати у листу лица,***) и ако он ради и говори као и остали, али којега народна песма није заборавила убројити у најопасније четовође црногорске и најзлогласније хајдуке онога времена, као и онога Лазара Пецирепа о којем прича сердар Вукота на скупштини о госпођину дне; Батрић Перовић, којега је и народна песма ожалила као и Његош, и целу његову породицу изређала: и „седам снахах“, и „седам братах“, и „старога баба Пера“, и најпосле и крвника његова Ђоровића; најпосле чак и Вук Љешевоступац којега песма у осталом само узгред спомиње: „вићи Вука из Љешева Ступа,“ и т. д. Све су то чувени јунаци црногорски, чија је јунаштва народна песма не једанпут опевала и који су њој тако исто познати као и они наши из нашег новијег устанка. Све су то јунаци Данилова времена као и Мартиновићи и чине сви заједно једну нераздељиву групу.

И да на овој групи још застанемо, народна песма свакако познаје и војводу Милију, и кнеза Рогана, и ако то не можемо тако сигурно тврдити као за оне раније. О војводи Милији једно коло у Шћепану Малом пева како је, при удару Ћуприлића на Црну Гору, јуначки погинуо („најславније тад умрије наш Милија војевода“): затворио се у цркву једну, са својом браћом, њих девет на броју, и бранио седам дана, док их Турци најпосле, кад им је нестало џебане, нису све исекли. А у једној народној песми која један мало познији догађај описује, позива се неки Милић војвода:

„На ноге се, Милићу војвода...
„Девет брата твојих да осветиш,
„Девет брата како Југовића,
„Те их лани Турци посјекоше
„У бијелу цркву свету Петку.“

Што се кнеза Рогана тиче, има један кнез Роган што је, по усменом предању, спасао цуцко село Трњине кад су Турци на њега ударали под Ћуприлићем 1714; један Роган, без титуле, који је, по једној народној песми, спасао исто село, али 1717 под Ченгић Синан-бегом, и коме су Турци нарочито кивни на Љубу његову, „младу љубу скоро доведену;“ један, најпосле, кнез Рогановић (вероватно ради стиха продужено име: „јест, у кнеза, у Рогановића“...), на кога у истом селу али 1722,*) под бегом Љубовићем, ударају Турци и који такође има љубу вереницу, на коју су Турци мераклије. Свакако је ово све једна личност, и то наш кнез Роган из Вијенца. Обоје дакле, и Роган и Милија, по свој прилици су познати народној песми као и остали јунаци, и ако о њима за сада немамо тако чиста и непосредна помена као о осталима. Кад не будемо овако оскудни публикацијама црногорских песама као што смо, знаћемо све ствари чистије и непосредније.

После, има извесних лица у Вијенцу која, и ако нису тако чувена и популарна да их народна песма као узорне јунаке

*) Огледало, стр. 383., прим. 7.

**) У Вијенцу, стих 2776, Радун „припијева Драшка и Вукоту.“ Г. Решетар тумачи: „војводу Драшка и Сердара Вукоту (или Вукоту Мрваљевића?)“ Пре Мрваљевића, држим, него сердара Вукоту, али не војводу Драшка, него Драшка Мрваљевића, брата Вукотина. Народна песма често (Огледало, п. VI) помиње и Драшка уз Вукоту:

„И два брата, два Мрваљевића:
„Мрваљевић Драшко и Вукота.
„Није шала Драшко и Вукота.“

***) Вук Марковић јавља се у Вијенцу у стиховима 357 и 358. Чудновато је одиста да, колико ја знам, ни један познији издавач није поправио омашку Његошеву. Кад ово кажем, имам пред собом сем првог, још шест главних издања Горског Вијенца, 1867, 1868, 1876, 1881, 1890, 1892. и Кирстеов превод.

*) Ове су године узете из Огледала српског. Тачне или нетачне, оне показују да су се сви поменути бојеви десили у време кад је наш Роган из Вијенца могао од прилике живети.

пева, ипак нису непозната традицији или историји. Тако нпр. кнез Раде, брат владике Данила. Имамо на разним местима доста помена који се несумњиво њега тичу. По једном публикованом писму владике Данила, знамо да је живео у његово доба неки Раде Стјепчев на Његушима; и владика се презивао Стјепчев, то је дакле брат владичин, кнез Раде. У Милутиновића Историји има овај податак: „владика Данило брату својему, кнезу Његушкоме, Раду Петровићу.“ У једном писму владике Василија стоји: „у вријеме блаженопочившег мога стрица, митрополита Данила, и његова брата а мога оца кнеза Рада.“ Као кнез Раде тако је познат и кнез Никола. По једном надгробном натпису знамо да је овај кнез одиста живео у време владике Данила, и то у Црмници. Познат је тако исто и сердар Вукота. У једном писму владике Василија стоји: „године 1711 био је гувернатор у Црној Гори Вукота Озринић;“ сетимо се да је Вукота и по Вијенцу Озринић: „бјесмо пошли двјеста Озринићах“ вели он сам кад прича свој сан. Познат је и онај поп Шћепан, управо његова херојства, о којима прича сердар Вукота пред долазак Драшков из Млетака, и то нам је познато по једном месту у Милутиновића Историји које је из народне традиције узето. По традицији нам је познат и кнез Бајко. У два новија путописа која су народно предање бележила, помиње се кнез Бајко као Цуца, као основалац познате цуцке породице Бајковића. Најпосле, тако нам је исто и још боље познат и онај Бан Милоњић о чијој младој снаси заљубљени Мандушић кроз сан говори. У скорашњој полемици коју су црногорски листови водили о Вуку Раслапчевићу, Г. Драговић нам је, са једном сигурношћу у познавању ствари и једном симпатичном одсечношћу у тону, узгред дао и врло јасна доказа колико је Милоњић познат народном предању. Он, наиме, вели: „Бан Милоњић је Катуњанин, Озринић, Велестовац, с Николине главице. Кућа му је била у Липе. Код куће је велико камено гумно које и данас постоји. Све то као и земља око куће носи и данас име Милоњића. Сестра његова била је удата за Вукотом, родоначалником данашњих Вукотића. Осим тога, сва ваљда катунска нахија зна ко је и одакле је био Милоњић.“ Наводи чак и једну песму о њему:

„Пили вино три добра јунака
„Једно јесте Мићуновић Вуче,
„Оно друго Милоњићу Бане,“ ит.д.

Најпосле, има лица у Вијенцу која ни историја, ни песма, ни усмена традиција никако не помињу, али за која ипак не можемо рећи да им је Његош произвољно наденуо имена. Такав је, на пример, сердар Радоња. У досад публикованим изворима немамо ни један у којем се Радоња лично помиње, али их имамо пуно у којима се о његову братству, о добро познатим Радоњићима говори. Радоњићи са Његуша̂ (и наш сердар је „на Ловћен вазда љетовао“) заузимали су, у прошлом и овом столећу, најважнија места у држави, давали земљи оне добро познате гувернадуре који су се после тако били осилили да им је Његош сам морао одузети власт и протерати их из земље. Свуда можете наћи како су се они, н. пр. делили у два братства: Гувернадуровиће и Жутковиће, како су се ови последњи прославили на Цареву Лазу, како су се оба међу собом мрзела, и т.д. Сердар Радоња је родоначалник доцнијих Радоњића као што је сердар Вукота родоначалник доцнијих Вукотића. Један представља ону породицу која је сметала владаоцима црногорским а други ону која је овима помагала и оне изгонила. Само што за Вукоту и лично имамо помена, а за Радоњу не него по породичном имену. Затим, као с Радоњом, тако имамо у главном исти случај са старим Балетом, оним о ком сердар Вукота на другој скупштини прича: „но Пециреп и стари Балета,“ и т. д. Балету немамо поменута у досад познатим народним песмама, али имамо два Балетића, Рада и Вукоту, „два хајдука од Чева крвава,“ су-

временике Вука Мићуновића и Хамзе капетана. Најпосле, овакав је случај и са некима од оних потурица у Вијенцу. Ако немамо лично помена о старом хоџи Брунчевићу коме су момчад озринићка „тиснули од лакта рожину његовојзи у грлић шишани“, имамо о томе да у Никшићу (и хоџа је отуд) постоји и данас старо мухамеданско братство Брунчевића. Ако не знамо за Арслан-агу Мухадиновића, ни Муја Алића (који је уграбио Ружу Касанову), ни Мустафиће („оно су ти свати Мустафића“) знамо да је баш у времену Бадњега Вечера била једна потурчена породица Мухадиновића, и друга Алића; Алићи и Мустафићи се и у народној песми помињу, и то баш у оној која Бадње Вече описује: кад су, каже, Мартиновићи на само бадње вече вечерали и Богу се помолили, прво су на ове ударили и поклали их:

„На Иногор мало поље доше,
„На бијелу кулу Мустафића:
„Ту бијаху пет Турака брата,
„Пет Алића, седам Мустафића.
„Њих поклаше и тридесет с њима.“

То су вам сва*) лица из Вијенца која су и ван њега позната. Некоја још нису ту, н. пр. Обрад, једна баба и др. која нема смисла ни тражити као остала ван Вијенца, или кнез Јанко, војвода Станко и још једно двоје о којима песме мора бити певају, само ми до тих песама још нисмо дошли.**) Свеједно. Ми смо ипак изнели један без мало потпуни списак њихов и можемо према њему да закључимо питање. Јасно је, наиме, да лица у Вијенцу нису измишљена, да им имена нису произвољно наденута.

Кад је с лицима тако како ли је с радњама и појавама? Сам догађај, главни предмет дакле, тему своју Његош, наравно, није измислио, али да ли има још чега поред теме, неких детаља или црта које он опет није измислио? Кад је он, уневши владику Данила у спев, унео и све јунаке његова времена, да ли је тако исто, узевши догађај Бадњега вечера, узео и све околности које тај догађај прате или које то време карактеришу? Кад је узео лица из народних песама, да ли је отуд узео и какву јуначку авантуру, слику, реминисценцију која се на њих односи? Колико, наиме, у Вијенцу има туђега и узетога у овом погледу, у садржини спева, у појавама, радњама, околностима, причањима, мотивима његовим?

Г. Решетар, рекосмо, нашао је да се излагање догађаја у Вијенцу врло мало, скоро ни мало не слаже са историјом.*) Улога владике Данила и ток догађаја сасвим су друкчији у њој. То је тачно. Његош је одиста имао неку своју нарочиту концепцију догађаја и замишљао га друкчије него што се овај у ствари десио. Али је он, уз сву ту различност концепције, ипак узимамо нешто баш о самом догађају било из историје, било из песме. Тако, на пример, у Вијенцу владика два пут сазива скупштину да већа о нападу на домаће Турке; у народној песми

*) Могло би се можда рећи што и за сердара Ивана Петровића: он је сигурно од владичиних Петровића, од Његоша; са Његуша је, у осталом: „а мислиш ли, сердаре Његушки?“ каже му сердар Вукота, стих 2367. Тако и за попа Мића. У једној народној песми помиње се неки поп Милић који је при удару Ћуприлића 1714 погинуо и по свему изгледа да је Цуца био, — као што је и по Вијенцу „попе цуцки, дај им оно писмо“, каже један војник попу Мићу.

**) На Цетињу, као што се зна, има једно књижевно друштво које већ пет година издаје свој лист, ону мало познату Лучу. У сваком броју тога листа публикује се по две три нове, непознате народне песме из Црне Горе. Желети је да друштво поручи скупљачима да траже оне песме у којима се помињу јунаци из Вијенца, нарочито они о којима досад нема довољно помена, и да на тај начин припомогне испитивању Његошева спева. Тим пре, што се то друштво и зове Горски Вијенац.

*) У прилог овоме, Г. Решетар наводи и то што Његош у свом издању Вијенца обележава Бадње Вече, које се десило 1702, као „историческо событије при свршетку XVII. вијека.“ Обраћам пажњу на то да је Његош у издању Огледала Српског, годину дана пре Вијенца, код песме која овај исти догађај пева, ставио као време кад се овај догађај десио: „около 1702 год.“

тако исто; и по оној кроници владике Данила опет двапут, док се после не одлучи да ради само с Мартиновићима. Како ми познајемо Његоша, не можемо сматрати ову сличност као случајну. Пре ће бити да је чак и оне дане кад су по њему скупштине сазиване (тројичин дан, госпођин дан), нашао негде записане или чуо од кога за њих. Па онда, у Вијенцу, баба прича како је везир дочуо за договор о покољу потурица, и владика, после тога, одмах прилази извршењу; у кроници Данило пише: „у исту нећељу чујем ће говори народ да ће Турци скадарски послати неколико људи да ме уфате зато што сам бунио Црногорце да Турке побију," и одмах наставља: „како ја то чујем, пошљем за Вука Бориловића и четири брата Мартиновића," и т.д. т. ј. за оне који ће с места извршити покољ. И ту се, дакле, Његош држао историје. Држао је се још на једном месту где народна песма то не чини, а то је ово. По Вијенцу (писмо кнеза Николе, при крају) покољ потурица није се ограничио само на цетињско поље и околину као што је по песми и кроници Даниловој, него и је захватио и даље, ријечку и црмничку нахију, и ипак ни то није измишљено, бар колико се Црмнице тиче. Нађено је, наиме, и то скоро, један гробни натпис у дупиоској цркви у Црмници („кнез Никола и сви Дупиљани," каже се у Вијенцу) који речима: „овђен почивају кости Вучете Ђуровића који је погинуо су 70 Дупиљана на Бесац, у доба кнеза Николе а под владом владике Данила," говори о покољу по Црмници и на Бесцу („и град Бесац с земљом изравнисмо" каже се, даље, у Вијенцу). Тај је покољ Његош употребио у свом спеву. Најпосле је Његош још један податак употребио који се за главни догађај везује. Има у Вијенцу оно место, после четвртога кола, кад „доходе десет кавазах из Подгорице од везира новога који обилази царство и дају владици Данилу писмо." Има, међутим, у Дики црногорској од Милутиновића и баш на оном месту где радња долази до истраге потурица, како долази гласник Видак, и он путник из Подгорице као и они кавази, и он послат владици од стране везира као и они, и јавља: „некакав је већил царев дош'о да обиђе сву цареву земљу." Његош се, код овога места, морао сећати Милутиновића. Чак има овде и један стих који је, и ако мало прекројен, непосредно узет из Дике, из Видакова говора. Оно кад, у Његоша, везир у писму, најпре ређа шта има све по царству да учини, па каже: „па сам чуо и за ваше горе," то исто и Видак, у Милутиновића, после једног увода о везиру, каже о овоме: „пак је чуо и за Црну Гору." Његош се, дакле, при излагању главног догађаја, сећао и Милутиновића и историје. Историје се волео држати, а реминисценције из Дике биле су толико јаке, да су морале оставити трага у Вијенцу. Свакако, ма колико самосталну концепцију да је имао, он је ипак, о току главног догађаја, узимао појединости одавде оданде, из разних извора.

И није то само за представљање главног догађаја чинио. Он је то исто чинио и за оне скоро одвојене појаве, за појаву Драшкову, на пример. Ова појава, Драшков долазак и причање, која сва на том почива што је Драшко био у Млецима, има свој извор у народној песми. Има једна песма у којој Драшко сам за себе каже да је био у Млецима и излазио пред дужда:

„А дађу ти, Драшко, џевердана
„И сувише двије пушке мале
„А све ми је принцип даровао
„Кад доношах главе од Турака."

Треба да знате да ни за којег другог јунака Данилова доба ни једна песма то не каже. Само је Драшко био у Млецима, колико народна песма зна. Његош, кад му је требало причање о Млецима, није га дао ма коме од јунака, него се сетио песме, па дао оном кога је песма именовала. У песми је он нашао мотив за ову своју појаву. Тако је учинио и са поја-

вом покајница. Појава кад сестра Батрићева тужи, такође је инспирисана народном песмом. Има цела једна песма која описује Батрићеву смрт: и како га је Ђоровић на веру премамио, и како га је на муке ударио, и овај се молио за откуп, и Турчин не даде него га мукама умори; чак и како су га браћа после осветила (знате ли оно како кнез Јанко пита Вука Томановића: „колика му брата остадоше?“ „хоће ли га осветити, Вуче?“). Његош је по том мотиву створио своју покајницу. Најпосле је Његош и ону завршну појаву, оно кад долази Вук Мандушић с пребијеним џевердаром, створио по једном мотиву из народне песме. Шта је основ тој појави? То да Мандушић воли и цени свој џефердар. И само зато што га тако воли и цени, зато долази чак владици да га оправи. Има и у једној народној песми како Мандушић цени и хвали своју пушку, („шару,“ „шарку“ како је песма назива; и џефердар је само шарена пушка) и то, опет, само Мандушић од свих јунака Данилових чини, и нико други по народној песми:

„Ал' говори Мандушићу Вуче:
„Зар не видиш пушке преко крила
„Та баш ове старе млетачкиње
„Којано је у Млеци кована:
„Три ковача три нећеље дана
„Три ковача и три помагача?“ итд.

И за поједине епизоде, за причања јунака у Вијенцу, држао се Његош народне песме или традиције уопште. Оно н. пр. што сердар Вукота збијено прича о Пецирепу, узето је у главном из једне народне песме. И у њој се, као и у Вијенцу, с малим изменама казује како је Пециреп од никшићских Турака „заробио двије каде младе;“ како су, после, он и његови другови, „ситну књигу накитили“ па се састали с Турцима „ђе рекосмо ту се састадосмо,“ и „извели двије каде младе, Турц' одонуд донијеше благо,“ итд. И у тој истој песми, како се наставља причање о разним успесима Пециреповим, прича се још како је он другом приликом дочекао један карван никшићских Турака, поклао се с њима на друму и „одвео седамдесет коња“, и т. д. Све то што прича Вукота, у главном и у појединостима, има свој извор у песми. Тако и оно што опет Вукота, али доцније, прича о попу Шћепану, и то има свој извор у традицији народној. Кад је с краја XVII века, казује С. Милутиновић који је у својој Историји ово народно причање забележио, Шенђер везир (иначе Сулејман, паша скадарски) ударао на Котор, који је био у рукама млетачким, он га је са Праћшита (страна више Котора) био својом чудноватом лубардом и граду одатле много јада задавао. Али се у Котору, каже, беше намерио неки црногорски поп који, гледајући како Млечићи гађају али не погађају, замоли, као оно Стефан Живковић на Иванковцу, да и њему допусте једном опалити. Допусте му, и он како то Милутиновић лепо каже, „првијем умјери хитцем они са Праћишта турски топ посред устах и заглави га“ од чега се сва турска војска препадне и остави Котор. „А томе попу даде принцип млетачки златну медаљу и до смерти плату.“ Нема сумње да је овај поп одиста поп Шћепан из Вијенца, и да га је Његош по Милутиновићу поменуо.*) Све се слаже овде с Вукотиним причањем, само име попово не. Милутиновић га зове Драгојевићем. Али ми знамо какав је Милутиновић. Он кад некога назове „Драгојевић,“ „Драговић,“ „Драго“ или тако некако, знајте насигурно да се тај тако не зове. У његовој Дики има неки војвода Драго који алегориски представља све владаре црногорске од Црнојевића до Петровића; његово име значи: који му драго од тих владара. Па онда, има оно, ако се сећате, што је испричао Љ. Ненадовић: како га је, њега Ненадовића, неко у Напољу пред Његошем запитао да ли има цензуре на Цетињу а он одговорио да нема, па га после Његош прекорео што вара човека, и показао му баш исту Ди-

*) Ово је приметио Лавров, стр. 331.

ку црногорску где је стојало написано: „дозвољава се печатати с одобрењем правитељствене цензуре: цензор Драго Драговић“ а кад се Ненадовић на то стао извињавати, он се насмејао и рекао: „Није било цензуре. То се Симо подсмијевао осталом свијету те тако ставио. А Драго Драговић није име цензора већ то значи: пиши шта ти је гођ драго.“

Најпосле, и за друге неважније и ситније појединости, за ситнице а не за појаве и епизоде, па се Његош држао народне песме и традиције. Тако н. пр. што Мићуновић, ако сте приметили у Вијенцу, увек иде напоредо и у друштву са сердаром Јанком, то је по мотиву из народне песме која ово двоје означава као побратиме: „погинуо Мићуновић Вуче с побратимом Ђурашковић Јанком“ (Огл. п. XVIII.). Или, што је кнез Бајко, дед Батрићу Перовићу: („што ће јадни ђед ти Бајко, мој Батрићу?“ тужи покајница), није ни то случајно учињено. У оном путопису о којем смо раније поменули да говори о кнезу Бајку, има цела породица Бајкова именована. Кнез Бајко је, каже се тамо, имао сина Вучића, а Вучић Пера: Перо Вучићевић је, међутим, по оној народној песми, Батрићев отац, и Бајко је, према томе, дед, управо прадед, Батрићев. Најпосле, ни оне титуле које се појединим лицима у Вијенцу различно дају, ком „сердар,“ ком „војвода,“ нису произвољно и на памет бацане. Ко год у Вијенцу има коју титулу, њу му је народна песма или традиција дала; ко је нема, није је ни добио од песме. Видели смо да сами наши извори називају кнезовима ону четворицу: Рада, Бајка, Рогана и Николу; Драшка и Батрића, опет, песма зове војводама:

„Одасла га војводи Батрићу“ — (Огл, п. III)
„А пред њима српска војевода
„С Чева равна Драшко Поповићу (Огл, п. X);

а што Мићуновић, Мандушић и др. немају никаква чина, ни песма им га не даје него их зове соколима, хајдуцима итд. Само се код Јанка Ђурашковића одвојио Његош од песме: он га стално зове сердаром, и у Вијенцу и у Шћепану, а народна му песма не даје никакве титуле. Али ко зна? можда је он и ту сагласан с песмом, само ми не знамо.

После овога прегледа, видимо да је Његош са мотивима које је унео у Вијенац, радио оно исто што и са лицима. Кад је узео лица, он је узео и много онога што се на њих односи. И за лица, и за мотиве Његош се обратио историји и традицији, песмама народним нарочито, и обилато црпао грађу из њих.

Горски Вијенац, видели смо није чиста својина Његошева. У њему има и туђих елемената.

Ко ово први пут чује, може зажалити. Кад види да у Вијенцу има и туђе готовине, писац Вијенца може му и мањи изгледати. Његош није више сам Његош, он није више оригиналан, и колико год губи у оригиналности толико губи и у величини. Он није више једини творац својих дела, други су приправили лествице његову генију. Он је изгубио један део своје гениалности, а тиме губи и један део поштовања које му се указивало. И то га губи наш највећи песник, и губи га најлепшим својим делом!...

Да се Његош служио туђом грађом, није ништа ново. Зна се одавна, и не по Вијенцу, да он није волео да измишља. Скоро ни у једном делу његовом, предмет није његов. Готово увек је узимао предмете из историје, теме дакле које није измишљао. Тако је радио у Бој у Срба с Турцима 1828 године; тако у једној песми (Кокот) у Пустињаку цетињском; тако готово у свима песмама Лијека јарости турске, у којима су спевани неки бојеви црногорски Његошева времена; тако у Слободијади, песми о бојевима црногорским од владике Данила до владике Петра; тако у Кули Ђуришића и у Чардаку Алексића, где су описана два боја из 1847; тако, најпосле у Шћепану Малом у коме није само

главна тема узета и позајмљена него и цела грађа и све појединости: „у дјелу овоме, вели сам Његош о Шћепану, мојега сопственога ништа није што није основано на причању народном и на рапортима вишеречене тројице (млетачки чиновници у Котору, Скадру и Цариграду).“ Напослетку, и кад није узимао предмете из историје, па опет није измишљао. У Лучи Микрокозма, на пример, једином Његошевом делу чији предмет није из историје, Његош се опет послужио готовим обрађеним предметом. Милтон је, два века пре њега, описао како су се анђели, под предводништвом Сатане, одрекли Бога, и Његош се ту послужио Милтоном као тамо историјом. Он одиста није волео да измишља, и то је показао много пута, скоро кадгод је сео да пише. Кад се он за спев религиозни, медитативни, филозофски, послужи готовом грађом, како то неће учинити за спев историски? И кад он у Шћепана унесе толико туђе готовине да каже: „у дјелу овоме мојега сопственога ништа није,“ и кад је тако Шћепана радио за чију је грађу морао преко сињега мора ићи, како да тим начином не ради Вијенац за који му је сва грађа на дому лежала, коју није морао ни прикупљати него је се само сетити, коју чак, баш и да је хтео, није могао из успомене одагнати? Он је Вијенац морао радити истим начином којим и остале спевове.

Кад смо ми показали да у овоме има доста позајмљенога и неизмишљенога, нисмо рекли ништа ново, и они који су због тога зажалили, имали су то много раније, пре нашег излагања, учинити.

Што се Његош служио туђом грађом, није ништа ружно. Зар је мало песника који су радили као и он? Грчки трагичари оснивајући своје трагедије на старим народним бајкама, нису се ништа мање од Његоша послужили туђом готовином, па зар им ко замера за то? Француски трагичари ишли су још даље. Они су се послужили не предањима, не сировом грађом, него готовим делима у којима су нашли не имена лица него целе портрете њихове, не мотиве него целе радње, нацртане и објашњене. Расин, на пример, сам каже за свога Британика: „Ја сам копирао лица у свом делу по највећем сликару старога доба, по Тациту, и био сам тако обузет читањем овога изврсног историка да нема ни једне јаче црте у мојој трагедији за коју ми он није дао идеју.“ Други француски песници били су још мање самостални него и сам Расин. Молиер је, на пример, чак целе сцене од речи до речи вадио из других писаца, некад преводио а некад, кад су писци били његови земљаци и савременици, просто напросто преписивао. И сад кад Французи не замерају за то својим великим песницима, што да ми замерамо нашем, кад је он радио као и они?

Али не, ја врло рђаво браним Његоша. Његов случај није као случај ових песника. Он није радио као Молиер и Расин. Он у ствари ништа није узимао туђе. Он је узимао само грађу, и то на начин сасвим допуштен. Он је радио само онако како раде сви који узимају предмет историски, како они једино могу да раде, како управо морају радити; друкчије, та врста поезије не би могла постојати. Прегледајмо у памети ово што смо прешли и сећајмо се шта је Његош узео. Узео је лица; па лица мора узети! Узео по неку околност о току догађаја: па то је добро што се држао историје! Узео понеки мотив за коју појаву: добро, али та појава и оно што је у њој лепо, чије је, његово или туђе? Шта је н. пр. он узео за онај красан опис Млетака у Драшковој појави? То да је Драшко а не ко други био у Млецима. Па то није ништа! Шта је, даље, узео за ону дивну тужаљку сестре Батрићеве? То да је она сестра Батрићева а не Јанкова или Маркова; па шта је с тим? И тако даље. Да не рећамо више, на та три случаја своди се цело његово узимање, па је ли то узимање туђих лепота? Није, ни дај Боже! Ништа у ствари

Његош није узео: лица нису никакво узимање, мотиви су били сви безначајни и нису вредели ништа сами собом, и све лепоте у Вијенцу припадају чисто и бистро само Његошу.

У осталом, ми не само што не треба да за ово Његоша кудимо, него треба напротив да га хвалимо. Његош је баш добро радио што је тако радио.

Јер, најпре, вештина је створити лепоту а не изопачити истину. Добро је што баш Драшко иде у Млетке, кад је већ овај у ствари т.ј. по песми тамо био. Добро је, и из истог разлога, што баш Мандушић жали за пребијеним џефердаром. Зар би боље било да им је Његош променио улоге, па Мандушића послао у Млетке а Драшка оставио расплакана над џефердаром? Мажуранић је у свом спеву изопачио истину. Он је, у Смрти Смаил-аге Ченгића, без икакве невоље потурчио Новицу Церовића који би се преврнуо у гробу да зна да је тако оклеветан. Шта би било да је Његош потурчио владику Данила? Свакако је Његош имао право што није радио као Мажуранић.

После, Вијенац, овако објашњен изворима, из којих је постао, добио је више локалне боје, више прецизности у целокупном карактеру, више хармоније у општем тону. Све је у њему добило једноставнији црногорски карактер. И време у коме се дешава догађај, сад нам више изгледа време Данилово, јер лица фантастична, нису тек форме ради, не означавају ма каква Црногорца уопште, него су лица реална, историска, она која су у истини за време Данила живела. И народ црногорски, сад нам изгледа верније насликан, јер лица не представљају само поједине некадашње личности, него (сетимо се Вукотића, Радоњића, Мартиновића и др.) представљају породице, братства, племена, нахије, целу Црну Гору на послетку, ону из 18. века као и ову данашњу. Изоставите из Вијенца све обичаје Црногораца, сав говор њихов, па ћете увек, несумњиво, познати Црну Гору само по лицима. И све, једном речју, у оваквом Вијенцу више представља Црну Гору и јаче истиче предмет његов.

Најпосле, Вијенац је баш тиме што се грађом ослања на народне песме, одскочио не само у лепоти него и у важности. Његов је значај већи и улога у књижевности лепша. Код нас се одувек жалило, да почнемо мало поиздаље, што наше народне песме нису састављоне у уређене целине, као што је Илијада на пример. Наше песме су тако исто лепе као и оне из Илијаде, али су у одломцима, распарчане, и то им једино не ваља. Што нема никога да их сложи? Наш би Омир био већи од грчког, косовска епопеја величанственија од тројанске. Тако је свет жалио. Песници су видели да свет има право и желили су да створе ту епопеју. Бранко је сањао о њој, само је чекао да види Косово. У једноме је, међутим, грешио; и он и други. Сви су мислили само на косовску епопеју: као да се од оних песама које не певају Косово, није могла створити епопеја! Само Његош није тако мислио. Он је видео да у српској историји, у оним коренитим, основним, дубоким револуцијама нашега народа; у оним џиновским скоковима од подизања ка пропасти и од пропасти ка подизању које смо ми претрпели, има не један него неколико момената који могу пружити предмет достојан епопеје, праве народне епопеје, једног у истини националног спева. Он је добро видео да се и у месној историји Црне Горе може наћи такав моменат, да је, даље, истребљење потурчењака као зора ослобођења целог нашег народа, одиста такав моменат; и да се, напослетку, од оних народних песама које се за овај догађај дају везати, може створити једна целина која би тако исто могла имати карактер народне епопеје као и да је од косовских песама учињена. И кад је одабрао тај моменат, Његош га је радио онако исто као да је косовски био узео, онако како треба радити предмете великог, обимног нацио-

налног значаја. Он је, наиме, видео да му за народни спев ваља од народних песама поћи, и тако је и учинио. И видео је још да су те песме које његов моменат описују, тако исто распарчане као и све друге наше, и да му их ваља све уједно прикупити, и тако је и учинио. Видео је да је она једна песма која непосредно описује догађај Бадњега Вечера, тесно везана за оне друге које цело време Данилово, певају, и да се у једном уметничком спеву она не може од ових одвојити. И онда је, пошав од те прве основне песме, уплео у њу мотиве ових осталих; и уз јунака Бадњега Вечера, ставио и јунаке Царева Лаза, и јунаке других битака, оне који су се прославили при нападу Ћуприлића као и оне при другим нападима турских везира, све који су на ослобођењу земље радили; и, најпосле, око оног великог политичког догађаја којему је спев посветио, груписао и оне ситне чарке и локалне бојеве на граници црногорској, и она опасна четовања Балетина и Пецирепова, и оне крваве пограничне сукобе Батрића и Ћоровића, и оне чудне и смеле експедиције Мандушићеве, и све ситније згоде и авантуре, мегдане и крајине, среће и несреће, прилике и неприлике јуначке, које му је песма пружила као ствари, које су се у истом времену, у времену ослобођења, десиле. Речју, од оне једне просте и скромне песме која је уско и сиромашно опевала вартоломиску ноћ црногорску, он је начинио једну богату целину, једну разнолику киту, једну опсежну синтезу песама о Данилову времену. Као што је Омир у Илијади дао циклус народних песама о тројанском рату, тако је Његош у Вијенцу дао циклус песама о ослобођењу Црне Горе. Његош их је одиста уметнички скупио, саставио, сложио, спојио и саставио у један венац, у црногорски венац, у венац црногорских предања, у прави и истинити Горски Вијенац. И то је Његош учинио, у времену кад је косовску епопеју узимао да уметнички обради Јоксим Новић који је није одвео даље од једне и сувише слабе имитације народних песама, и кад је о њој сањао Бранко, Бранко који у грађи, у фабули у садржини својих епских песама нема ни једне реминисценције из народне песме! И то је Његош учинио тако сигурно, тако магистрално да је остао модел, прави модел и данас, и у будуће.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Београд.

Један српски краљ

у Дантовој Божанској Комедији

— Др. Лазар Томановић —

У програму задарске више гимназије за г. 1899. проф. Вит. Брунели написао је расправу пол насловом „Jllustratione storica a Dante Dio. Com. Per. XIX. 140—142“, која се односи на једног српског Краља.

У XIX пјевању *Раја небесни орао*, умољен пјесником да ријеши сумњу о правици суда Божјега, користује се том приликом да укори опаке краљеве; тако многе набраја, међу којима и

.... quel di Rascia
Che male aggiusto 'l conio di Vineggia.

У тумачењу овог мјеста коментатори се не слажу, прије свега због разлике варијаната у текстима рукописним и штампаним, па због историјског факта, на који се овај стих односи.

Проф. Брунели зауставља се најприје на лингвистично питање, то јест на варијанте: travisto — aggiustô — aggiusta — avvisô — advistô, која своди на: travisto — aggiustô — aggiusta. Тако су се коментатори подијелили у два главна табора: једни су за vedere а други за aggiustare.

Односно значења пак, већина коментатора се слажу, да је Данте хтио приписати једном српском краљу адултерацију млетачког новца; те неки држе, да оно male aggiustô значи *рђаво је имитирао, рђаво патворио* исти новац; други који претпостављају ha visto, напротив држе да то значи, да га је *рђаво прегледао,* и зато *рђаво употребио*. Па осим тога разна су тумачења и самог адвербија *male.*

И овдје г. Брунели опажа, да се неће моћи утврдити прави смисао Дантеовог стиха, ако се прије не упознаде тачно историјски факт, о ком је пјесник мислио. Те поставља три историјска питања: која је то земља била Rascia — кога Краља рашког Данте спомиње — и како он male aggiustô или male vide калуп млетачки; па овако разлаже:

I. За вријеме Дантеово, како је италиска трговина тежила к Истоку, државе и народи балкански нијесу били тако непознати, као што би се могло на први мах мислити. Тако ондашњи писци често спомињу Rascia — Рашку, и то доста тачно. На прилику, налазимо у „Cron. del buon secolo", изданој г. 1733 у Фиренци, гдје један саотачественик и савременик Дантеов, пошто је подијелио Јевропу у разне покрајине, овако пише о десетој: „Десета је Србија; зове се краљ рашки; христијани су, али се не покоравају римској цркви; имају краља, али немају велику државу." Па тако и Busone da Gubbio, пријатељ великог пјесника и као он прогнаник, у једном свом роману скоро сав призор у трећој књизи развија у Рашкој. Па овдје учени професор навађа даље оне доцније писце који су нетачно означавали Рашку, као и многе, који су је тачно означавали, као и многе документе савремене Данту.

Отуда изводи, да је Рашка била дио српске државе и да краљ Рашије значи што и краљ Србије.

II. На друго питање, кога је краља рашког Данте подразумијевао, коментатори или га не именују, или веле, да је то био Урош, или мијешају разне краљеве у једној особи.

Г. Брунели прије свега утврђује, како се из свега пјевања XIX види вријеме, у ком је тај рашки краљ владао. Јер као што сви владаоци и њихова дјела ту споменута припадају више XIV неголи XIII вијеку, да тако мора спадати у то вријеме и онај српски. Тако упадање у Ческу Алберта аустријског збило се г. 1304 — смрт Филипа Лијепог г. 1314 — Фердинандо IV Шпански краљевао је од 1295 до 1312 — Венцеслав III чешки од 1301 до 1309 и т. д. Ако дакле сви владаоци, које спомиње *небесни орао*, спадају више у XIV неголи у XIII вијек, с разлогом се може узети, да је и краљ Рашије из тог доба, и ако се варијанте aggiustô, ha visto не односе на један факт строго из тог доба.

Сад учени Италијанац испитује генеалогију српских краљева, те искључује првовјенчаног и Радослава, јер нијесу имали свој новац, Владислава I и Уроша I, јер су много удаљени од доба у које је Данте *Paj* писао, и Владислава II, јер припада посљедним годинама живота пјесникова.

Остају дакле Стефан Драгутин и Урош II Милутин; коментатори не познају првога, док тврде да је Урош Милутин назначен као фалсификатор неким млетачким документима. Први од тих докумената, који је био познат већ прошлог вијека Б. Нани-у (*De Duobus imperatorum Rasciae nummis*, Млетци, *1750*) и другим нумографима нашег доба, носи овај наслов: 1282 die III maii, in Majori Consilio. Quod officiales teneaantur incidere denarios grossos regis Raxie et stracionare in Rivolto. У овом декрету вели се „quod teneantur diligenter inquirere denarios regis Rassie kontrafactos nostris venetis grossis, si ad eorum manus pervenerint; et si pervenerint, teneantur eos incidere. Et ponantur omnes campsores, et omnes illi, qui tenent stacionem in Rivoalto, et eorum pueri a XII annis supra ad sacramentum, qui inquirant diligenter bona fide predictos denarios; et si pervenerint ad eorum manus, teneantur eos incidere. Et

si alicui persone inventi fuerint de predictis denariis a XII supra, quod illa persona, cui inventi fuerint, perdat decem pro centenario de omnibus, que eis inventi fuerint de illis denariis, et debeant incidi и т. д.

У Љубићевој збирци докумената (Listine и т. д. Zagreb 1886) овоме предмету односе се сљедећи: 1282. Die XXIX octobris, in Majori Consilio. Да се трговцима у Задру, Дубровнику, Драчу и Котору под заклетвом нареди: qui non debeant ducere nec mittere denarios de Bresco nisi incisos vel ruptos, et si habebunt, teneantur ipsos incidere antequam veniant Venetias in penna decem pro centenario. 1287. Die XXIX julii, in Majori Consilio.

Die vigesimo nono julii capta fuit pars, quod debeat destinari ambaxator unus ad regem Raxie occasione grossorum contrafactorum nostris grossis и т. д.

Bresco значи Брсково, гдје су се ковали онда српски новци. О овима грошима брсковским говоре два писма млетачка од 13 маја 1309, упућена једно српском краљу а друго консулима у Котору, у којима се говори, да су неки млетачки поданици, тамо ошћећени pro soldis quatuor mille venetorum grossorum, примили у накнаду само 1200 гроша и то у стоци, која, кад се продала, даде тек *yperpera de Brescoa VII cent., que est multo minoris valoris quam sunt nostri grossi* (Listine цитиране).

И ово питање о патвореним грошима даде толико после републици, да је ради тога установила нарочите званичнике под именом *Officiales grossorum Raxie.* Штета што се данас не налазе документи, који су били у књизи *Misti del Senato*, и што је од те магистратуре остало само име у каталогу под датом 1313—1316; јер иначе знали бисмо што више о овом питању.

То је питање новом свјетлошћу расвијетлио г. 1893 Никола Пападополи у својој књизи: Le monete di Venezia deseritte ed illustrate, vol. I, гдје у *Capitulare Massariorum monete*, налазимо:

MCCLXXXX die XXIV Junii V indictione. Ordinatum fuit per dominum ducem et suum consilium minus de XL, quod omnes officiales Venetiarum astringantur et teneantur per sua capitularia omnes denarios grossos de Brescoa et de Rassa et aliam monetam factam ad similitudinem nostre monete, non batutam in Veneciis, que ad eorum tabulas et officia pervenerint pro suo officio, teneantur incidere totam ultra per traversum.

У другом декрету од г. 1294 посљедњег јуна било је одлучено: quod omnes qui habebant denarios grossos de Brescoa vel de Rassa, teneantur eos portare ad cecam infra dies quindecim postquam hoc fuerit stridatum, et massarii teneantur eos accipere pro libris XI et soldis V marcham. Item teantur dicti massarii scribere tam prode quam dampnum quod habebunt de ipsis denariis; et omni quindena debeant dare in scriptis domino duci et consiliariis et capitibus de XL prode vel dampnum quod inde habebunt. Et similiter teneantur omni quindena facere satum de dictis grossis, ut possit cognosci bonitas ipsorum. Et a predictis XV diebus in antea nullus Venetus vel forensis in distriktu Venetiarum, hoc est a Grado ad Caput Aggeris, audeat accipere vel dara dictos grossos nisi pro XXVIII denariis quemlibet grossum. Item a predictis XV diebus in antea quicumque habuerit de predictis grosis pro XXVIII denariis unum, teneantur eos postare ad cecam ex tunc usque ad dies VIII, et dare eos massariis; et massarii teneantur eos accipere pro libris XI et soldi V marcham. Et quicumque fecerit contra predicta vel aliquod predictorum, perdat III denarios parvos pro quolibet grosso.

Из ових докумената не излази, да је Урош Милутин патварао млетачки новац, јер се нигдје он не спомиње, него само да је република имала посла српским новцем од 1282 до 1316. Уроша Милутина за то именују коментатори, јер нијесу онда знали за другог владаоца српског, не познајући ни новчане установе српске, ни то да је заједно са Урошем краљевао од 1272 до 1316 његов брат Стефан Драгутин Сријемски.

Али прије него утврдимо који је од ове двојице био краљ, кога је Данте подразумијевао, треба разбистрити, дали се овдје тиче патварања или фалсификирања млетачког новца. У првом документу чита се: denarios regis Rassie contrafactis nostris Venetis grossis, то јест, *новац рашког краља патворен према нашем*, а не *наш новац патворен краљем ратким;* а у Capitolare dei massari још јасније: новац учињен налик нашег новца, некован у Млецима — то јест, *не новац млетачки, кован у Млецима, него туђ новац, кован у иностранству, налик млетачког.* Сада нека се обрати пажња на казне, под које су подпадали они, који су имали тога новца: инцизија новца, губитак 10%, предавање на цеку, гдје се примао за 11 лира и 5 солада, то јест, 28 динара за грош, на мјесто 32, колико је вриједио грош млетачки. Одакле се види, да је влада хтјела да истисне из течаја српски новац, који је у калупу имитирао млетачки, дајући у накнаду онима, који су имали тај новац, његову вриједност, да не би неопрезнији примали га као млетачки, или као исте вриједности млетачког новца, који је био и смјесе и тежине боље. Јер да се тицало фалсификирања млетачког новца, законодавац би употребио ријеч falsare, као н. п. у сљедећим установама: Item statuimus ut si quis sigillum nostrum aut salis *falsaverit* aut nostre monete *falsator* extiterit и т. д. А оваквих фалсификација у XIV вијеку било је разних на источном Јадранском мору и у Леванту, што млетачки магистрати вазда називљу: moneta falsa, soldini falsi, moneta mala и т. д. И против тијех фалсификација узимала је мјере и дубровачка република. Али ни у Дубровнику, као ни у Млецима, не спомиње се moneta falsa рашка или брсковска; него, као у Млецима, спомиње се један *надодатак* super grossos de Brescoa, не говорећи да су фалси.

Незадовољан ни овим документима, проф. Брунели потанко испитује типе гроша млетачких и српских из XIII и XIV вијека. До г. 1250 српски новци носе тип византиски, а од ове епохе приближује се млетачком. Урош I и дијелом Стефан Сријемски усвајају сасвим тип млетачки са латинским натписом. И два новца, млетачки и српски, и у најситнијим детаљима тако су слични, да их само разликују имена владара и свеца, чије су слике на новцу, која разлика је била трудна у оно доба, кад је врло мало било који су знали читати.

На питање, да ли су могли српски краљеви ковати новце, имитирајући млетачке? одговорили су; *Фр. Занети* у својој књизи „*De nummis regum Mysiae seu Rasciae,*“ Млеци, *1750*, да су могли а да не буду за то оптужени као фалсификатори; а *Бер. Нани* у већ споменутој својој расправи, да је република устала против српског новца за то што су српски гроши све више губили у доброти смјесе металске; за то су били на штету њезине трговине, те је настојала да српски краљ напусти тип млетачки. Анализа двају гроша Уроша I дала је овом посљедњем у једноме 88 а другоме 148 карата скорије, док платачки гроши нијесу имали него 44 карата.[1])

Проф. Брунели доказује да је Стефан Сријемски још лошије смјесе; тако, онај краљ српски у Божанственој комедији, јесте или Урош I или Стефан Сријемски. Али смо већ видјели да из разлога времена није могао бити Урош I; а Урош II, док му је брат живио, није имао права да новце кује; остаје дакле Стефан Сријемски. Што потврђује и та околност, што је он најпослије промијенио тип свог гроша.

Одузевши тако мисао патварања у смислу фалсификирања млетачког новца, слиједи, да су најстарији коментатори, тумачећи дотични стих: *који не кује свој новац, који изгледа као млетачки, тако чист као Млечићи* — то чинили, јер као Данте добро познаваху новчано питање између

[1]) Отуда је у нашем народу остала до данас предрасуда при лијечењу да се тражи цекин млетачки.

Млетака и Србије. И до тога су закључка дошли сви они који су проучавали српски новац од Занетиа овамо, осим коментатора Дантеових особито нашег доба.

Отуда проф. Брунели доказује, пошто отпада фалсификирање у модерном смислу ријечи, да то није ни главни знак опачине овог краља. Краљеви, који се с њим спомињу, нису зли само по ономе, што им пјесник ту приписује, него их тијем само индивидуализира, као Алберта Прагом, Филипа Лијепог лалцом, Карла II цолавошћу и т. д. Јер је већ *Оттимо* рекао, да се о овоме Краљу може рећи грђе, него ли је пјесник рекао. И овђе излаже опачине Стефана Драгутина који је оцу одузео престо и живот, дочим Уроша II Милутина истиче као доброг краља, који се послије смрти удостојио части олтара.

Из ове своје расправе г. Брунели извео је сљедеће закључке: *а)* да је онај српски краљ, ког Данте спомиње, Стефан Драгутин Сријемски; *б)* да се aggiustare има претпоставити глаголу vedere, те значи *удесити, исправити, имитирати; в)* да ријеч *калуп* овдје значи *тип; г)* да новац само индивидуализира опаког Краља; и *д)* да су најстарији коментатори много тачније овај стих тумачили, него ли многи модерни.

Ми Срби дужни смо, да будемо захвални проф. Брунели-у: прво, што је ослободио нашег светог краља Милутина од друштва злих краљева у Божанственој комедији; друго, што је *резултате наше модерне историјске науке,* и не знајући за њих, односно старих српских новаца, уништио.

Кад је *Глас Црногорца*, приказујући Протићеву књигу *Наши модерни Историчари*, навео овај стих Дантеов, биоградске *Вечерње Новости* то су прихватиле; али је исти лист био принуђен да се опет на то поврати, јер је у Биограду било „на ту кратку али јасну биљешку, и ако не јавно, али тајно испод жита пронијето, да то није истина.“ (В. број 32 *Веч. Нов.* т. г.)

Да видимо што ће наши *модерни* историчари сада рећи када виде из:

I. Званичних докумената млетачке републике;

II. Нарочитог звања државног против српског новца;

III. Читаве литературе о српским новцима —

да је не само постојао српски новац, него да је био поплавио тако земље млетачке републике, да се отуда породило читаво новчано питање између млетачке републике и Србије!

Позив

Члановима Матице Српске и свему Српском Народу

Књижевно Одељење Матице Српске, хотећи да угоди често исказаној жељи јавне штампе, хотећи да својим радом што боље задовољи потребе нашега друштва, и нарочито, да књигом што више користи Матичиним члановима: већ више од године дана претреса на својим седницама питања о програму својега рада и о облику Матичиних издања. У седници од 2.(15.) марта о. год. дошло је Одељење до коначних одлука, које је и Главна Скупштина Матичина једнодушно прихватила.

Те одлуке износимо сада у име Главне Скупштине Матичине пред чланове Матичине и пред васколики Српски Народ, чијем умном напретку и служи Матица, и позивамо све пријатеље српске књиге на моралну и материјалну помоћ.

Овим одлукама се смера на то, да Матичина издања буду што *савременија* и да им садржина буде од што *непосреднијег интереса и користи* за читаоце. С тога ће *Летопис* од нове године чешће полазити своје читаоце, свака два месеца, те

ће излазити шест пута на годину у свескама од 7—8 табака. Признајемо, да би Летопис тек онда корачао с временом, кад би се јављао свакога месеца, али за сада Матица нема средстава да изда на годину 12 свезака: до одзива чланова и претплатника стоји, да и то што скорије буде.

Новим реформама се иде за тим, да Летопис и својом садржином задржи љубав према знању и просвети, и жељу за отменом забавом својих чланова и читалаца. Летопис треба да буде модеран књижевно-научан орган, који ће пратити и приказивати живот Срба и осталих просвећених народа у свима правцима културнога рада, и то не само у расправама и чланцима, него и у што тачнијој и што опширнијој информацији. Особито ће се настојати да се свака нова српска књига објави, прикаже или оцени, а и свака страна која се тиче Срба. Опширан програм Летописа ће се у своје време објавити.

Да би Летопис био што спретнији и згоднији, ићи ће се затим, да се сваки предмет у једној или највише две свеске довр ши. Веће расправе или белетристичне ствари се неће прекидати на дуге рокове, него ће се штампати у једној књизи те ће их читаоци добивати целе на руке И у овом правцу, у издавању *засебних књига* уз Летопис, Матица ће моћи само тако развити живљи рад, ако узима што више радника и помагача. За први мах ће Матица издавати толико књига, колико на то претече преко Летописа из садашњих материјалних средстава.

Летописом и засебним књигама хоће Књижевно Оделење да задовољи књижевне и научне потребе образованијих чланова нашега народа.

За широку масу нашега народа: за ратаре, тежаке, занатлије, раднике, ученике, а донекле и женски свет, издаваће Матица као и досад *Књиге за народ* из задужбине Петра Коњевића. Само ће се одсад програм ових књига тачније одредити, и опет ће се ићи за тим, да се што боље изађе на сусрет *савременим и непосредним* потребама поменутих кругова.

Засад ће Матица издавати сваке године *шест* „Књига за народ“ са бројем табака које може Коњевићева задужбина избацити. Од шест књига ће три бити *забавне* садржине и доносиће песничка дела уметничке или народне књижевности. У ове књиге ће ући производи наше лепе књижевности, који су признати као добри, које могу разумети и најшири народни слојеви, а који, било због садржине и основне идеје, било због стила и облика, заслужују да постану опћа својина. Две књиге ће бити садржине *поучне*. Матичини радници ће се трудити да сазнају из самога народа, какве потребе душевне, физичке или економне тиште најшири слој нашега народа па ће наћи знанце, који ће о таким потребама популарно расправљати.

Посљедња ће књига бити *Календар*. Ово је новина међу издањима Матичиним. Ако се за коју књигу може рећи да је „за народ“, заиста се то може рећи најпре за календар. Па зашто да га и Матица не уврсти међу своје књиге, које намењују народу? У календарима у нас, истина, није оскудица, може се рећи, има их и сувише. Али се и то може рећи, да је већина испод сваке критике. Ако се Матица узда да ће нашој популарној књижевности дати добар календар, који ће се с коришћу моћи прелиставати целе године, нема разлога да се устручава таке књиге. Матичин Календар ће бити са сликама и пун сваковрсних потребних обавештаја за практичан живот и корисних поука.

Сва ова своја издања ће Матица, као и досад, својим члановима давати бесплатно. Али она хоће да изађе на сусрет и оним Србима, који нису у тако повољним материјалним приликама, да могу постати члановима њеним, *те ће своје књиге давати и нечлановима за умерену претплату*. Од како се Матица преселила из Пеште у Нови Сад, често се помишљало на растурив ање Матичиних књига и с помоћу претплате. Сад је та мисао сазрела. Матица Српска не би могла о себи рећи, да врши културну мисију, ради које је осно-

вана и досад одржавана, ако не би ишла за тим, да своје књиге растури у што пространије кругове Српскога Народа. С друге стране, она и мора поћи тим путем. ако хоће да дође до што обилатијих средстава, да би могла свој рад проширити и разгранати.

Главна Скупштина Матичина, имајући све ово на уму, одлучила је, да *„Летопис“ и засебне књиге даје нечлановима за претплату од 6 круна, а „Књиге за народ“ за претплату од 1 круне, све заједно за 7 круна.*

Разуме се, Главна Скупштина при овом новом уређењу Матичиних издања рачуна на помоћ свих Срба, нарочито својих чланова. Управо, Матица се не би смела ни упуштати у овај посао, да се не нада обилатој помоћи са свих страна.

У првом реду позивамо наше књижевнике у братско коло. Сви се морамо стећи око Матице, ако желимо да она буде жижа нашега књижевног и умнога живота. Матица ће, као и досад, сваком раду дати праведну цену. И најмањи рад, који је њој потребан, Матица ће наградити. Оригиналне расправе, чланци и критике за Летопис награђиваће се према оригиналности и тежини хонораром *до 80 круна по штампану табаку.* Радове из лепе књижевности исто тако, или по табаку или одсеком, особито ако су мањи. Књижевни реферати, белешке и мање информације добиваће 10 потура од штампана реда. Радови за Коњевићеве књиге награђиваће се хонораром до 40 круна по штампану табаку.

Али да се тако узможе књижевни рад по заслузи награђивати, потребна је Матици морална потпора свих њених чланова и свих просвећених Срба и материјална помоћ целога народа. Главна Скупштина је одлучила, да Матичине књиге растурује преко *повереника*, надајући се, да ће се сваки члан Матичин и сваки просвећен Србин драговољно примити повереништва онде где затреба. Пријатељима Матичиним нарочито наглашујемо, *да све ово наше предузеће зависи поглавито од добре организације повереника.* Повереницима ће бити дужност да прибирају чланове и претплатнике, да купе од њих новац, да новац шаљу *благајници Матице Српске* у Нови Сад и да члановима и претплатницима раздају књиге. На своје трошкове, нарочито на поштарину, добива сваки повереник 10% од скупљена новца, а ако прибере 10 претплатника, и један примерак сваке књиге.

Објављујући овим своје и Књижевног Оделења одлуке и смерове о издањима Матичиним, Главна Скупштина уједно моли *чланове Матичине и све пријатеље српске књиге* да договорно у сваком месту учине једно или по потреби више повереничких места, да се споразумеју у згодној и поузданој личности, која би примила на се дужности повереничке. Повереници нека се изволе до почетка *новембра* о. г. обратити секретару Матичину са изјавом да се примају дужности и права повереничких за то и то место, па ће добити упутство, шта ће даље чинити.

Матица Српска ће се према овим одлукама одмах латити посла и, колико до ње стоји, све ће учинити путем својих органа, да тај посао одговори и смеру оснивача и добротвора Матичиних и жељама и потребама чланова њених и данашњега српскога друштва. Али је ово и прилика за чланове Матичине да потврде своју досадашњу љубав према Матици; прилика је и за оне, који су се досад туђили од Матице или јој забављали, да покажу, да су све то чинили у доброј намери. За све је прилика да помогну једно опће дело. Нема сумње, свако може на свој начин помоћи, ако има добре воље.

На посао дакле! И у то име Бог нам помогао!

Из Главне Скупштине Матице Српске у Новом Саду, 31. августа (13. септембра) 1900. год.

Др. Милан Савић с. р.
секретар.

Председник Матице Српске:
Л. Хаџић с. р.

Оцјене и прикази

Милорад Ј. Митровић: **Књига о љубави,** *баладе и романсе. — Београд 1899. — Цена 1. дин., стр. 70.*

Ступајући у нови вијек српска лијепа књижевност ступа у нову фазу свога развитка. Јер наступа једно ново кољено; избијају на површину нове клице, нове идеје и гледишта, нове мисли и тежње, нове потребе и захтјеви; и ако поднебље и прилике буду погодне, они ће од данашње, готово пусте рудине створити праву градину српске поезије. Ми данас имамо пјесника који су радом својим унеколико обезбиједили себи бар литерарну каријеру. Сава Мијалковић, Алекса Шантић, Милорад Митровић, Риста Одавић, Јован Дучић, Сокољанин (Дим. Глигорић), Божа Николајевић, Ленски (Мил. Јакшић), Стево Бешевић, Осман Ђикић, два Карабеговића (послиједња тројица Срби Мухамедовци) изгледа да ће бити достојни последници ранијих учитеља Јакшића, Змаја и Војислава. — И ако је српско поднебље још облачно; они пјевају и по српским и слободним и неслободним странама разлеже се њихов глас; ма да је тврда и необдјелана земља, коју они треба својим плугом да преору, ма умна снага код неких и оскудијевала, љубав и добра воља не оскудијевају ни једноме. Јер ми већ имамо готове збирке С. Мијалковића, Шантића, Митровића, Бешевића, Боже Николајевића и Ленског. Жељети би било да издаду своје збирке још и Одавић, Дучић и Дим. Глигорић.

Ова имена нових људи веома пријатно звоне нашем уху и ми вјерујемо да ће они у српску њиву посијати здраво сјеме...

Према досадашњем раду изгледа да Митровић иде пред свима поменутим писцима и чини собом одјелиту јединку. На ранглисти српских нових пјесника Митровић с правом може доћи на једно од првих мјеста. Он излази пред српску публику, излази на литерарну арену поведен силом оне моћи што у њему живи, а никако каквом личном амбицијом. Јер Митровић пева више година и вазда је био оригиналан. Ми смо се навикли видјети га на првом мјесту у свима најбољим часописима и гдје нађемо његово име испод пјесме прво њу читамо. И за све вријеме он није ни једном покушао да нам пружи збирку својих радова. Начин и предмети његовог пјевања такви су да се он не може ни с ким поредити па ма то и Хајне био с ким га сличавају. Исто је тако неко прије неколико година учинио бесмислицу сравњујући Лазу К. Лазаревића са Тургењевом и Шекспиром у исти мах. У оскудици друге аргументације ил' знања сваштара обично прибјегавају оваким паралелама.

Према ономе што се налази у књизи о љубави није тешко опредијелити и охарактерисати Митровића. Он је лиричар, који се ослободио утицаја Змајева и Војислављева. Али се ипак примјећује да су му некада Змај и Војислав били љубимци и учитељи (види пјесме *Хетера* и *Трубадур*). У овом издању које је и са техничке стране без поговора наћи ће читалац низ бисера наше поезије. — Предмет Митровићева пјевања је љубав, што и сам наслов књиге свједочи. Али ова љубав у његовим пјесмама нема ничега савременог, није модерна ни рафинирана, није нервозна ни скептична, није рачунска ни лажна. Митровић као да овом својом збирком даје сигнал да се човјек треба да поврати старом времену, билини, прошлим и заборављеним идеалима. Готово у свима пјесмама преовлађује романтично осјећање, ма да романтизам није његова карактеристична црта. И кад би његову пјесничку дјелатност оцјењивали само по овим романсама и баладама Митровић би се имао сматрати као питомац из пјесничке породице Хајнеа и Биргера, Љермонтова и Ајхендорфа, а унеколико и Мисеа, који су одрасли у романтичним традицијама. Јер ма да немају реалну почву, нити социјални значај веома су блиски нашем

срцу и осјећању, јер, (згодна је ријеч Гетеова), њихне

Märchen noch so wunderbar
Dichterkünste machen's wahr!

Пошто ова збирка чини један непотпуни дио Митровићева пјевања, то она не може да служи као тачно мјерило за праву оцјену његова талента. Ипак, из ових пјесама излази на видик једно и то ми хоћемо да утврдимо: да је Митровић истински пјесник и тим се сам издваја из оне гомиле што по листовима и часописима слаже ријечи у стихове. Јер, има писаца чак и таквих, који су по злој судби српске књиге, изишли на добар глас, а чији би рад и име могли сасвим пребрисати, а да ипак слика извјесне епохе књижевности не буде ни у колико измијењена, нити да се ма у чему осјети какав недостатак. Таких је много и кад их дванаест уједно ставите, они чине једно туце. Ми зато и обраћамо пажњу читалаца на Митровића, што се одваја јако од њих и ако се у овој збирци не приказује онакав какав је у ствари. Али и овом књижицом од 34 листа а 17 пјесама, он нам много говори и доста пружа. Љубав, коју он у својим баладама и романсама опијева, није као што је, по готову, свака модерна љубав — рачунска, бакалска, компликована, са епизодама и новчаним издацима, него је страсна, чиста и силна ко Судбина. Она влада човјеком и њој смртни подлеже, као и глади. Али желећи да изнесе ту и такву љубав, он је морао оставити данашњи живот и друштво: данас је значај тог појма тако редуциран да му се одузима сваки узвишени смјер; по свему изгледа њему је данас тај појам деградиран и на друштвеном тргу таман је од толике вриједности колко стају и једне половне панталоне у телалници; деградиран је до улоге еспапа који се купује и продаје, па чак и до мустре без вриједности. Јер данас ни десета љубав није послиједња, а прва је толко рачунска да се своди на најнижи степен физичког задовољства. За то Митровић оставља садашњицу и тражи другог доба и друге људе гдје тај цвијет може да напредује. Струје и потребе страсти и мишљења, идеали и уживања, жеље и смјерови — све се то као у кинематографу мијења; ми тражимо нове, нове и опет нове надражаје. Живимо у покварености као далеки запад а у магли незнања ко Оријенталци. Док данашњи писци трче по улицама, пијацама, кавanама, станицама, гдје је метеж и ту, поред многих јалових предмета и љубав налазе, Митровић бјежи од свега тога. И као што у свом приватном животу не мари за велико друштво него се ограничава на уски круг најближих пријатеља, исто тако и у својој поезији тражи мјеста запуштена, тражи билину, прошлост, старе вртове гдје живе трагови љубави цвјетне, истините, јаке, љубави страсне, племените, чисте, трубадурске. Живот и мода јуре на ватреним колима; он не иде за њима: он пушта да измичу живот, људи, њихове страсти и догађаји, а он заостаје од те бесмислене хуке и вреве у врту успомена, у градини прошлости. Тражи осамљена, давно заборављена мјеста, у која не продире жагор дана и живота, галама пијаце и борбе, утакмице и отмице. Тиме би хтио Митровић да се у колу наших нових пјесника прикаже као типична и оригинална појава.

Кад човјек чита ове пјесме оживљују старе, заборављене успомене: присјећате се слатких дана далеке младости што се неће повратити. Као оно човјек који је провео двадесет или тридесет година у туђини, далеко од огњишта и постојбине, далеко од материнска крила, па се послије лутања вратио у своје родно мјесто, па при погледу свега поврве силне успомене — тако се човјек осјећа читајући ове лијепе пјесме. И ако је много шта измијењено он је нашао своје старе, миле знанце: шета се по запуштеном врту гдје је дјетињство своје провео, удише ваздух давних дана; ту је стара кула, сат, ту развале и зидине; све то има нарочиту боју и својствени дах прошлости. По оној градини, што је у парлог обрасла, нико не пролази, по гробовима трава зарасла... али онај, који је ту златну своју младост провео налази све пренуло и оживљено. Све то има дражи и милине, јер потсјећа на рану младост и буди успомене незаборављене прошлости, дане, када си ексером по зиду исписивао почетна писмена једног дјевојчета за којим си тада лудовао, а које је одавно умрло, а из даљине чујеш гуче грлица. Ту је још по друму стара прашина; ту је застао и ућутао онај вјетрић који је кроз бокоре ружа шуморио и затим заћутао. А то је она здрава, невина, сјетна, чиста љубав, која је данас рудименат онога светог осјећања што је тако мирисало и груди напајало у цвјетном добу прошлости. Митровић сад у овој збирци износи то доба у својим пјесмама. По-

езија је његова, изгледа, као барка једрилица што је давно оставила родне стране и сад се враћа и доноси нам из љепших предјела далеких непознатих страна мирисно цвијеће...

Само ово довољно је да опредијели Митровићеву литературну физиономију унеколико, или боље рећи уопште. Јер за њ не треба много умне префињености, па да се види колики је пјесник он: као што мирис руже и љубичице осјећа сваки нормалан нос и као што шуму види свако иоле чисто око, тако ће и сваки — прост као и најобразованији човјек — видјети у Митровићу правог пјесника, а наћи забаве и насладе у његовим пјесмама, које имају још и ту врлину што износе најзаплетенију и најмистичнију појаву у њеној невјероватној простоти.

У дванаест реди износи нам читав роман, читаву судбину једне душе, трагедију једног живота. Примјер:

У мајке је ћерка била,
Ко дан лепа, ко цвет чедна,
Па заволе једно момче, —
Била једном ружа једна.

Ал то момче лептир беше
И њу презре срца једна,
Другој моми руку даде, —
Била једном ружа једна.

У цркву се свати крећу
Разлеже се песма медна,
А са цркве звоно јеца, —
Била једном ружа једна...

Овдје ваља још нешто нагласити: Поезија Митровићева није ради његова ћефа, није ради славе или користи. Он је човјек који не јури за славом, за то ће, извјесно, слава њему на сусрет изићи. Он је један од оних што пјева, јер тако мора, а другачије не може. Њему је пјесма дух што га одржава, атмосфера у којој лако може да дише. Митровић се, дакле, не јавља да задовољи своју личну или литерарну амбицију; него нам износи један одсјек свога књижевног живота: збирка ова је дјело готовог, савршеног човјека, који пјева више од десет година и манифестира оно што стани у његовој пјесничкој души. Још ово: Митровић је пјесник који не филозофише него осјећа; мисли су просте али бујне, чак би му се могло замјерити да употребљује мален број ријечи; изрази обични али топли, силни, енергични. Цијела збирка у главноме износи трагедију живота, коме је најбитнији агенс и елеменат љубав, она силна и свемоћна љубав, која човјека подиже у најидеалније сфере или га сурвава у амбис најстрашније пропасти и уништења. За то су личности које он износи и опијева веома осјетљиве, искрене а понајвише трагичне: „коњиц крвав стоји, а нема му господара;“ „на дну мора она лежи, на бисерној сјајној стени, а на лицу траг јој свежи, од тих патњи препаћени;“ „још крв кваси ране свеже, а просуте чаше леже;“ „а са цркве звоно јеца, — била једном ружа једна;“ „и на дну мора сиња, лежаћу блед и хладан ко љиљан што је свео;“ „блед и мртав лежи под стенама грубим, ал ко да му усне и сад шапћу: љубим!“; „а с осмехом витез седи, погледује крвав мач“ и т. д.

Збирком пјесама својих о љубави Митровић је успио да даде такав израз ријечима својим да личе на шум горе, на тужну музику. Читајући приче о љубави осјећате да сте далеко од вреве живота, од сурове борбе за насушни хљеб; осјећате као да непрестано шумори поток, брује гора, мирише градина, гибље се класје, ударају вали с пучине у стјеновиту обалу. Ту се поезија приближава музици; Митровић је први од пјесника нове генерације који је покушао да сруши границу између те двије области, управо покушао је да се прикаже као музичар у области слагања ријечи и стиха. Вазда је пун темперамента и простоте; влада композицијом и ако — то му је једна мана — располаже са мало ријечи. Та музика ријечи тече са стиха на стих и дјејствује веома пријатно као водопад у гори што пада с камена на камен и заносно шумори. Мајстор стиха са мало ријечи и ма да му је слик — то му је друга мана — нечист и неправ, због рђавог акцента често рогобатан. Али кроз све укупно избија млаз чисте поезије, која опијева љубав најпростијим али уједно и најсилнијим изразом. Као примјер нека послуже ови веома лијепи стихови:

Ноћ санана. С неба ведра
Звездани се зраци шире,
А ружина мирис недра
По градини бујно мире.
Мирта шуми ко да стрепи,
А јасмина љубав сања,
Све заноси гласак лепи
Славујскога натпевања.
А кад сину месец јасни
Задрхтало цвеће тада,
Осетило полет страсни
А росната суза пада.
Дал се туга њега таче?
Зашто му се покој мути?
Ил то цвеће за то плаче
Што ће скоро увенути? — стр. 22.

Oj, ви ноћи, слатке ноћи,
Ви такмаци рајског чара,
Кад се срце у самоћи
Само собом разговара.
И час леће небним кругом
И звездице жарко грли,
А час пада с тихом тугом
Витих крила обамрли!
Ту су наде с пламном страшћу,
Ту очаји, а ту моћи,
А све љубав топи слашћу,
Oj, ви ноћи, слатке ноћи! — стр. 23.

И презрех љубав своју и бацих лиру драгу,
И прогнах жуди смрти и варку пусте маште;
И покри риза црна песника твога, драга,
И покри јаде моје и моје снове таште
Наслоњен на стуб храма топле сам молбе вио,
И душом Богу предан тражио срцу моћи;
И поче прошлост моја да пада и да бледи
Ко светлост лепих зрака у крилу тамне ноћи,
Ал срце опет плану. И неста вере моје
И збацих ризу црну, која ме сравни с гробом
И узех лиру драгу и с нова у свет одох
И дођох теби, драга, да умрем ту пред тобом
— — — — — — — — — — — —
А када зора сине и распе руже рујне
И светлост дана крене да просја ноћни вео
Тада ме неће бити и на дну мора сиња
Лежаћу блед и хладан ко љиљан што је свео...
— стр. 41.

Управо Митровић у својим баладама износи идеалну љубав која је ишчезла са старим замковима и кулама, са запарложеним градинама, са прошлошћу и трубадурима, са витезима и младошћу људском. Тај човјек је угледао те лијепе предмете што се губе у магли далеке билине, а обични смртни их данас не види; чуо је приче ветра и развалина и оно што је шумило и прошумило кроз гору и воду, кроз замак и ливаду, кроз поље и градину. То је била прича о љубави сјетној, њежној, јакој као судба, а која из идиличности прелази у трагичност. И критичар би морао бити велики зановетало, када би хтио ситне погрјешке за махне и недостатке да сматра. Али друго нешто може бити пријекор, који се Митровићу донекле с правом може добацити: предмети његовога пјевања налазе се ван садашњице и далеко ван граница његове постојбине. То јест у Митровићевим баладама далеко је више заступљен човјек него Србин: дон Рамиро, дон Жуан, Педро, Зарема, Ванда, Кански, Бјелски, Готфрид, Милон, Хлора, као што се види, све страна, туђа имена. Али та замјерка сама собом отпада кад се узме да је то најмањи дио Митровићева рада и да ове пјесме не чине његову особеност. Тиме се не може тврдити да је његова поезија без социјалне, чак и без умјетничке тенденције, она је изнесена из осјећања да представи љубав, као најмоћнија чинилица која, као и глад са своје стране, човјека подиже и обара и у животу људи изговара најсудбоноснију ријеч. Она дакле није, као што би неко могао казати, у служби какве узвишене савремене социјалне или политичке идеје, не подгријева човјека вишим циљевима савременог живота. Ја му тај пријекор нећу чинити; нећу просто из тога узрока што у овим пјесмама Митровић није испољио све своје умјетничке способности и што добро знам да он има и тих т. зв. пјесама у служби идеје и са савременим значајем а има их више и далеко бољих него што су ове лијепе баладе и романсе. Шта више, његове пјесме штампане по разним полит. листовима деведесетих година са савременом, друштвеном или политичном тенденцијом, пјесме противу друштв. зала, противу политичких мародера, којих ми, хвала Богу, данас имамо тако много, да би их могли по 14 у туце продавати и поклањати, тек би изнијеле праву величину и вриједност Митровићеву, ма да би га и у апс могле отјерати.

Још једна замјерка, коју треба да прими срцу: у погледу слика Митровић је прави антипод Драгиши Станојевићу, који је у слику, просто, један туриста. Докле овај тако много полаже на акценат да њим готово кињи слик, Митровић је према њему немаран и не полаже много на акценат, што је свакако погрјешка. Куриозума ради помињем да је у десет пјесама на 63 (шездесет и три) мјеста у слику акценат погрјешан, што смета музици његовог језика: стене-мене; зора-двора; срела-тела; плене-жене; глену-њену; слађе-нађе; целосело; сева-врева; за̀ман-та́ман (та̂ман); свијаш-сијаш; срећу-нећу; губи-љуби; гледа-бледа; вара-ствара; миља-збиља; тако-јако; чуна-пуна; стане-ма'не; врати-пати; душа-слуша; ма'ну-плану; па̀ра-ва̀ра; чуше-душе; напи-капи; лажа-стража; хвата-врата; клети-лети; разно-сазно; чи̇̀лом-ви̇̀лом; тмина-сина; тице-лице и т. д.

Из ове одвратне и прљаве савремености у којој најбоље успијевају друштвене и моралне наказе, у којој се највише истичу политички угурсузи и научне шепртље у добу гдје је Србин близу да почне губити вјеру у љепшу будућност не само своје књижевности него и свог имена и народа, у том добу избија у књижевности понова стара романтика и то од оних од

којих то не очекујемо. Избија младар један који говори да је српска земља здрава ако је ваздух покварен. Митровић овом збирком показује да је у свом седлу и да располаже великим капиталом духа и фантазије. Књижевност несумњиво добија у његовим пјесмама нове изворе блага српске умјетне поезије, а читалац српски добија у Митровићевој поезији пријатеља кога ће јако завољети и који се не заборавља. — Ја сам књигу два пута прочитао и то сваки пут са већим интересом, што је такође један доказ више о њеној ваљаности нарочито кад се зна да има књига, па чак и од познатих писаца, које ни за казну човјек не би могао ни до краја прелистати а камо ли два пут прочитати.

Хебел је у 43 г. посјетио Хајнеа и у свој биљежник завео ову записку: „То је пјесник дубок који силази у море и поноре да, не на срећу, одоздо изнесе зрно бисера, него је он који другује с вилама, с њима стани и располаже њихним благом“... Сличну би ријеч могао за Митровића употријебити.

Ако ко класификује наше пјеснике, онда се серија нових људи извјесно мора отпочети са именом Милорада Митровића. — Али он овом књигом није оправдао сва наша очекивања; јер ми у овим пјесмама не видимо потпуну индивидуалност и особеност његову. Најзад из балада и романса — које никад нису биле најбољи производи ни једног пјесника — то се не може ни видјети.

Пожаревац.

Милорад Павловић.

Српска Краљевска Академија: **Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима.** *(1544—1900). Прибрао и средио Никола С. Петровић. Београд 1900. Цена 2. динара.*

Essai de Bibliographie française *sur les Serbes et les Croates (1544—1900) par Nicolas S. Petrovitch. Belgrade 1900. Prix 2 fran. (Edition de l'Academie royale de Serbie).*

Рекло се да се о добрим стварима не да много говорити. Овдје је то нарочито случај, гдје је у питању једна књига која је добра па ма дала мало или много, па ма била уређена овако или онако. Може бити боља или гора само према томе да ли је потпунија или мање потпуна, а о савршеној потпуности није ни ријечи. Што критика овдје може да каже то је само — хвала, јер труд и то тако савјестан труд може да има само једну сатисфакцију да је нашој књизи учинио једну услугу. За библиографа нема мјеста на Капитолу, а фондови и саме Академије одвећ су плитки да плате оне дуге дане које је стратио писац ровећи по библиотекама док је на свјетлост изнио ништа мање него 1819 дјела који се тичу српског народа. Међу њима је велики дио који се тиче и Хрвата понаособ, а како писац вели у једном дебелом предговору, одвећ би мало требало да се још прибере па да ова Библиографија буде осим српска и хрватска још и бугарска. Ако писац још књигу приреди и у француском издању (која није мање потребна) тим ће озбиљно помоћи да се странци за нас много више заинтересују са једним оваким воћом за богате изворе.

Но још нешто. Док академска омладина хрватска сједи на јајима и чека на „манифестације“, један српски академски омладинац пружа Хрватима једно дјело које је за њих од не мање важности него и за нас. А ако се не варам и г. Петровић је био о лањској Змајевој прослави у Загребу приликом „манифестација“ и вратио се кући са ајершпајзом на салонском капуту да се опет засуче и пише за Хрвате библиографије. Једна карактеристична ствар. Но свакако је тај рад г. Петровића вриједан сваке похвале и у том доказује да српска омладина излази пред свијет са часнијим стварима него што су мућци. И кад једном једна болесна и фанатизована генерација престане да води ријеч, и кад се сретемо једном на широком и осветљеном словенском друму са Хрватима, кад она шачица, која у Хрватској ради за слогу с нама, а која је онамо третирана као издајничка и купљена гомила, онда ће се наћи опет који Гај или И. Кукуљевић који ће рећи шта су учинили Срби док су Хрвати сједили на јајима.

А у то треба вјеровати као што су вјеровали наши Даничићи и Будмани, као што вјерују млађи наши писци хрватских библиографија као г. Живаљевић и г. Петровић, па макар нас наше стрпљење и сношење чинило мало и политичким назаренима. Јер Хрвати су сложни данас у само једној ствари: у ствари против Срба. Лањске године је била на нас повика за коју су се тражила нојева јаја, повика у којој се чуо глас и хрватских романсијера. Чекамо да видимо колико ће бити повике

приликом када им један Србин чини услугу овако каваљерску какву чини г. Петровић својом Библиографијом.

Књига коју приказујемо иде за циљем који је можда далеко, али који није шимера; за циљем којем треба много стрпљења, много толеранције, много словенства, о чему српски писци, на нашу сатисфакцију, и овом лијепом књигом дају један доказ више.

Јонатан.

Српска

* У овом броју почели смо доносити једну критичку расправу нашег одличног сарадника г. Павла Поповића, професора из Биограда. Само због особитог значаја и обраде овога чланка одступили смо од правила наше редакције, да се сваки рад сврши у сваком броју, те ће излазити до краја ове године. Почетак расправе почео је био излазити у Недићевом *Српском Прегледу*, ал писац је и тај почетак прерадио и допунио, те ће читаоци *Зоре* моћи је као цјелину читати. Ми смо захвални писцу на овом озбиљном и значајном раду о класичном дјелу великог Његоша.

* *Снохватице Змајовине.* Свеска III. Срем. Карловци. Српска Манастирска Штампарија 1900. У спомен својег састанка и путовања по Србији од 27. јунија до 15. јулија 1900. године а у почаст свом Чика Јови Змају Српски Матуранти. Цијена 1.20 кр. а у дивот повезу 2.40 круна. — *Девесиље.* Из биљежака у прози Мухамеданца Аливерића Тузлака упјесмио Змајова. Издање *Рада* дионичарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. Цијена 1 круна. У Новом Саду. Српска Штампарија дра Св. Милетића 1900. Са ликом Змајовиним. То су та два наслова нових књига Змајевих. За сада их уз најтоплију препоруку само оглашујемо, а првом приликом више о њима.

* *Приче* Милете Јакшића зове се 15. свеска *Мале Библиотеке*, што излази у Мостару од издавачке књижарнице Пахера и Кисића. У овој збирци одштампане су три врло лијепе причице пјесникове: *Црквењаково прасе, Шта је видео Пера Детлић* и *Црно Мače.* Ове приче уз ведри хумор пишчев дају поновну свједоџбу о таленту младог српског пјесника Милете Јакшића. Цијена је књизи 12 новчића.

* Милош Цветић, артистички управитељ Српског Народног Позоришта у Биограду написао је ново позоришно дјело: *Милош Велики* у пет чинова са пјесмама и свирком у 25 слика.

* Књижара и штампарија *С. Угреновића*, у Бањој Луци, јавља: У скоро ћу дати у штампу књигу: *Моје благо,* приповијетке *Стевана Милијевића.* Прича је свега 12, и већином су из српског живота у Босни. Неке су биле штампане по најбољим српским листовима, а неке су нове. Издање ће бити на финој артији, од прилике 6—7 штампаних табака, а цијена је књизи 1 круна. Скупљачи добију 11-ту књигу, а књижари обичан књижарски рабат. Претплата се прима до 15. септембра ов. год. Послије ће се цијена повисити. Новац и наруџбине ваља слати на потписану књижару и штампарију. Као нова штампарија умољава господу скупљаче да јој што више претплатника сакупе.

* Кроз који дан ће из штампе изаћи новела *Фереца*, са њемачког преведена а у издању књижаре С. Угреновића у Бањој Луци, те ће се моћи уз цијену од 30 хелера добити. Издавање књига наставиће се и даље.

* *Домаће газдинство*, са 170 слика. По својим предавањима написала Љ. Сладојевићева. Под овим натписом издала је књигу у лијепом издању српска краљевска дворска књижара Мите Стајића у Биограду. Цијена 6 динара. Ради свога обилатог, поучног садржаја, ова књига заслужује топлу препоруку.

* *Глас Српске Краљевске Академије.* LVIII. Други разред 37. Биоград. Државна штампарија краљевине Србије 1900. Цијена 2. дин. Садржај: 1. *Неколико питања о Стевану Немањи,* прилог критици извора за српску историју XII. века; од Љ. Ковачевића; 2. *Један прилошчић Маричком бoју* 25|26. септембра 1371. год. (с картицом), од Јов. Мишковића; 3. *Историјска сећања* у неким наредним песмама о Краљевићу Марку, од Анд. Гавриловића; 4. *Црнојевићи и Црна Гора* од 1479.—1528. год., историјска расправа Јов. Н. Томића и 5. *Односаји пећских патријараха с Русијом у XVII веку,* од Ст. Димитријевића.

* Српска Краљевска Академија: *Споменик.* XXXVI. Други разред 32. Биоград, Државна штампарија Кра-

ђевине Србије 1900. Цијена 2. дин. Садржај: 1. *Прилози историјској расправи: Покрет Срба у околини Клиса 1603. год.* Из Млетачког државног архива исписао Јов. Н. Томић. 2. *Преглед историјских извора о кнезу Лазару и Краљевићу Марку.* Написао академик П. С. Срећковић. — *Споменик* XXXVII. Садржај: 1. *Опис словенских рукописа софијске библиотеке,* саставио Свет. Вуловић. 2. *Опис двају путовања преко Балканског Полуострва* француског посланика Де Хе-а у 1631. и 1626. год., од непознатога писца. Приопштио и објашњења додао Јов. Н. Томић. 3. *Деловодни протокол писама Петра Тодоровића — Добрњца,* српског војводе из првог устанка. Преписао и приредио Мил. М. Вукићевић. 4. *Писма из првог и другог устанка.* Прибрао Мил. М. Вукићевић. 5. *Белешке о неким нуријама, црквама и манастирима у Србији,* из времена од 1730—1735. год. Прибрао М. Ђ. Милићевић.

* *Кнез Милош у причама* зове се нова збирка М. Ђ. Милићевића. Издање Чупићеве задужбине. 1900. У Биограду, државна штампарија краљевине Србије. Цијена 1.50 дин. Ова је књига допуна прве књиге која је 1891. године изашла са истим насловом. И ако ова лектира није дјело какве особите књижевне вриједности, али је лијепа грађа за новију историју Србије. Господину Милићевићу припада заслужена захвалност за ове податке.

* Као 13. свеска Мале Библиотеке изишла је под насловом *Disjecta* II. од Дамјана Ђ. Омчикуса прича: *Неврастенска љубав.* И ова прича Омчикусова одаје писца као добра психолога, бистра посматрача и углађеног стилисту. Из свију његових радова вије нека меланхолија приказана лаком елеганцијом и без њифтанске скрупулозности. Поред свију насртаја на прву његову књигу Омчикус остаје на висини књижевника префињеног укуса, слободне мисли и осјетљива срца. Он је и без воље „критичара" постао симпатијом интелигентнијег дијела читалачке публике. А то је значајно.

* Позната историјска сцена Бранислава Ђ. Нушића *Кнез од Семберије* изишла је као 14. свеска *Мале Библиотеке.* О овој дирљивој сцени српске прошлости донијели смо опширан реферат у VII. бр. овогодишње *Зоре.* Овом приликом препоручујемо овај бисер наше књижевности свима а нарочито дилетантским дружинама. Цијена је 12 новчића.

* По оцјени чланова књижевног одјељења Матице Српске Јована Грчића и Радивоја Врховца, предложиће се скупштини да се награди дјело непознатог писца: *По команди* шаљива игра у три чина.

* *Обичан човек,* најновија шала Бранислава Нушића, штампа се сада у *Новој Искри.* Мислимо, да ће је писац и посебно штампати.

* *Ретка срећа,* позоришна игра у једном чину од Милеве Симићеве, изашла је из штампе као 31 свеска *Зборника Позоришних Дела.* Једна лијепа и пријатна шала свакоме допадљива, ма и не сасвим нова и необична. Препоручујемо је.

* Изашла је из штампе и задња свеска најновијега Толстојевога романа *Васкресеније* у српскоме пријеводу госп. Јована Максимовића. Сада се може добити потпуно дјело уз цијену 4.80 круна у књижари Свет. Ф. Огњановића у Сремским Карловцима. — О великом овоме дјелу писало се по свима листовима па и у нашој *Зори* као ни о једној другој књизи. С тога овога пута само напомињемо да би требало да га има сваки интелигентнији читалац српски.

* Душан Ђурић, писац приповиједака за дјецу, написао је нову једну приповијетку под натписом *Вера га је спасла!*

* Српска штампарија у Загребу издала је Шилерово *Звоно* у српском пријеводу пок. Николе Косановића. — Пријевод је управо изврстан, те га нарочито препоручујемо ко се интересује за ову чувену Шилерову пјесму.

* *Прва туга,* приповијетка пок. Свет. Ранковића, што је прије три године штампана у биоградском „Делу", прештампана је у 7. броју „Нове Искре."

* Мих. Сретеновић недавно је издао књигу *Кроз Мачву,* путовање ученика IV. разреда основне школе код Саборне цркве у год. 1899.

* *Српска музичка школа у Србији,* која стоји под надзором министра просвјете и црквених послова, а коју је основало *Београдско Певачко Друштво* у договору с г. г. Ст. Мокрањцем, Цв. Манојловићем и Ст. Биничким, отпочиње, у име Бога, своју другу годину. *Главни предмети* у овој години биће као и у прошлој: *клавир, виолина, соло-певање* и *музичка теорија.* Осим ових отвара се курс и за *виолончело* и за *флауту.* Уз сваки главни предмет уче се обавезно ови споредни предмети: *клавир, музичка теорија, хорско певање* и *историја музике.* — У Српску музичку школу примају се ученици оба пола, који су навршили најмање једанаест година, а имају слуха за музичко развијање. *Школарина* је за један главни предмет 120 динара годишње, а плаћа се у ратама по 12 динара мјесечно унапријед. *Уписнина* је 5 динара, а полаже се при упису. Редовни чланови Београдског Певачког Друштва плаћају половину школарине а целу уписнину. *Уписивање* ученика вршило се од 21. до 27. августа. Испит за нове ученике, који су толико спремни да могу ступити у који виши разред, држан је 28. 30. и 31. августа. Предавање је почело 1. септембра ове године. Српска Музичка Школа налази се у Бранковој улици бр. 21.

* Њ. В. краљ српски Александар, приликом рођендана Њ. В. Краљице Драге, одликовао је орденом бијелога орла Св. Саве и таковскога крста IV. и V. степена ове српске књижевнике и умјетнике: Змаја, Пају Јовановића, Лазу Костића, Ристу Одавића, Веселиновића, Матавуља, Сремца, Глишића, Ђоку Јовановића, Убавкића, Цветића, Милорада Митровића и Николу Ђорића. Честитамо!

* Исидор Бајић, слушалац музичке академије у Будимпешти послао нам је овај позив: „Као сарадник *Altalános zenészeti lexicon*-а који уређује Jágh Jozsef уредник *Zenelap*-а (музички лист) да бих могао у споменутом музичком лексикону што вјерније и потпуније изнијети све оно, што се односи на српску музику и њен развитак, — молим сва српска пјевачка друштва да укратко напишу своју историју, свој рад, као и имена својих чесника, коровоће (са кратком његовом биографијом). Све то молим да се пошље на адресу: Jágh Jozsef *Zenelap* kerkektöje. Baross u. 81. Budapest. Композиторе наше молим да и своје фотографије пошљу, и то што прије, да се још за времена могу клишеји за лексикон начинити. Надам се да ће се наша пјевачка друштва и наши композитори одазвати овом позиву, у толико прије, што уредник споменутог лексикона са великим интересовањем прати развитак наше музике и рад је да и страном свијету прикаже све оно лијепо што се одиоси и што краси српску музику."

* Једногласно су изабрани по приједлогу Књижевног Одјељења за почасне чланове Матице Српске: *Симо Матавуљ*, књижевник у Биограду, др. *Оскар Ажбот*, јавни редовни професор словенских језика на Будимпештанском свеучилишту, и *Лука Зима*, умировљени професор Велике Школе у Биограду. — Исто тако изабран је по приједлогу Књижевног Одјељења за члана Књижевног Одјељења свештеник *Сава Теодоровић*, професор и катихета на кр. реалној гимназији у Земуну.

* Уредништво Вршачког *Родољуба* почело је у својим подлисцима доносити краће радове српских књижевника из других листова и тако упознавати своју публику са савременом белетристичном књижевношћу. Ово је врло паметна мисао редакције, и зацијело јој више служи на част него да доноси можда водене љубавне петљаније књижевних дилетаната. У опће наша журналистика врло мало пази на савремену нам књижевност. Критика никако није ни заступљена а о каквим чланцима који би засијецали у књижевну струку нема ни помена. Частан изузетак су у томе *Српски Глас* и *Глас Црногорца* као недјељни листови. Колико ли би се тек у дневним журналима дало о том писати, мјесто што се кљука публика са силним наставцима каквог страшног преведеног романа.

* Пошто су наш уредник г. Атанасије Шола и унутарњи члан редакције г. Алекса Шантић на извјесно вријеме отпутовали у Њемачку и Француску гдје ће да посјете и париску изложбу, молимо да се сва писма и рукописи за то вријеме шаљу на адресу редакције.

Славежска

* Под натписом *Hercegovske lidove obrázky Svetozara Ćorovića*, почео је познати нам књижевник Ј. Трештик преводити неке приповијетке нашега сарадника Свет. Ћоровића у листу *Vlašt* на чешки, те је у 12 броју штампао прву приповијетку *У походе*. У истоме броју опширно приказује Ћоровићеве *Записке из Касабе*. Ту вели, да је Ћоровић и опет доказао разноврсност свога талента, прешавши са досадашњег начина свога приказивања на поље сатире и то не са малим успјехом. Готово у свему, вели, да га Ћоровић подсјећа на незаборављенога чешкога приповједача Космака. Иза овога износи у кратко садржину сваког *записа* хвалећи их, те на крају вели, да радо очекује другу свеску *Записа*. Иза горње оцјене, налази се, у истоме броју, друга оцјена Трештикова о *Биједним људима* М. Будисављевића. Он вели, да је Будисављевић живом пластиком и китњастим слогом написао своје приповијетке, упознавши нас са Ликом и *убогим Личанима* које писац, умочивши перо у крв срца свога, изводи на позорницу. По тенденцији му Будисављевић много личи на Руса Чехова, који исто тако дојмљиво умије да описује руске мужике. Износећи иза овога, у кратко, садржину сваке приповијетке, критичар топло препоручује књигу.

* Илија Миљаров, млади књижевник бугарски, написао је трагедију у пет чинова *Апостол* из бугар. револ. епохе прије ослобођења. Она третира онај моменат из бугарскога народнога устанка, који је индиректно или директно упливисао на њихово ослобођење. Но по мишљењу критичара бугарског листа *Мисли* писац није ствар обрадио како би требало. „Апостол би хтио да буде трагедија" вели критичар „како је и сам писац назвао. Али у ствари то нити је трагедија, нити је уопште умјетничко дјело." Колико се види, критичар је у својој оцјени сасвим непристрасан.

* Словенска књижевност изгубила је једнога од одличних раденика својих. Умро је Dr. Frančišek Lampè, ваљани уредник познатога словенскога листа *Dom in Svet*, кога је основао и уређивао све од 1888. године. Осим овога он је написао и више лијепих и корисних књига, као што су: *Uvod v modroslovje, Dušeslovje*, двије свеске *Jerozalemskoga romara* и седам свезака *Zgodbe sv. pisma*. Лака му земља!

* *Jiri Bittner*, познати и даровити чешки глумац, издао је нову збирку цртица *Jeriště a zakulisi*. Слике су из живота глумачкога, написане су лако и живо, те се врло угодно читају.

* У најновијем издању скупљених дјела Н. В. Гоголя, у IX. свесци, налазимо биљешчицу његову *О томе, шта тражимо од критике*, коју је као ђак писао. Ево те биљешке: Шта тражимо од критике? то је питање, чије је ријешење одвише потребно у наше вријеме, кад је благородна цијељ критике понижена неправедним полагањем права, личним испадима, те се често обраћа у намјерну клевету, ушљед необразованости и одсуства истинитога просвјећења. — Први и главни услов без кога критика не може бити то је — непристрасност, само је потребно, да произилази из ума бистрога, истинито-просвијеће-

нога, који је у стању потпуно да разазна лијепо од ружнога. Критика треба да је строга, како би тиме боље придала цијену лијепоме, зато што просвијећени писац не тражи незаслужене хвале и славе, него му треба, да га критикује строг ум, који вјерно појима његове мисли и његово дјело. Критика треба да је и учтива, те да се не поткраде ни један увриједљив израз, јер поред такога понижавања достојанства критике могло би се мислити, да је рецензента или критичара управљала истинска жеља за добром и користи, она је дужна да одушевљава сва његова истраживања и разбирања те да буде вазда његовим непромјењивим вођом...

* У ратовању руске војске по Манџурији погинуо је и пјесник Леонид Петровић Волков, гдје је био официр козачки. Он је био један од најбољих руских пјесника. Пошљедња збирка његових пјесама изашла је лани под насловом *На далеком Истоку*. Опијевао је природу, људе и њихова страдања на Истоку, па тамо је и умр'о.

* Владимир Назор, један од најдаровитијих хрватских пјесника издао је у засебној књизи своје *Slavenske legende*. О овој књизи, — ако је добијемо, — проговорићемо опширније.

* Иван Лепушић, књижевник хрватски, написао је и издао двије књиге за дјецу: *Cvjetnik* и *Dragoljub*. — Лепушић одавна пише за дјецу. Нама изгледа, да он у опште пише за дјецу, јер и оне његове приче из Босне, које је одраслијем намијењио, могу само дјеца с извјесном насладом читати.

* У. Мерхаут, књижевник чешки, написао је роман под натписом *Andelska sonata*. Чешка критика држи, да је ово најзнаменитија појава у њиховој белетристици за пошљедњих десет година.

* *А. Л. Липовски* књижевник руски написао је и издао књигу под натписом *Хорвати*. По његову писању изгледа: да он или не познаје ни Срба ни Хрвата као што би требало кад се хоће да пише о некоме, или, ако их познаје, да му у писању није било стало до истине него до нечега другога. Жалимо од срца што је ова ствар штампана на *руском* језику.

* Македонскій вопросъ на почвѣ его исторій, Этнографіи и политики. — Под тим натписом изашла је књига, што је написао госп. Јован Рогановић.

* Познати књижевник руски Павле Аполоновић Ровински, написао је брошуру, у којој устаје против Руварчеве расправе *Montenegrina*. Књизи је натпис Черногорская исторія передъ судомъ архимандрита Илариона Руварца.

Читуље

† **Др. Илија Огњановић-Абуказем,** испустио је своју племениту душу дана 21. августа у Будимпешти. Покојник је у читавоме Српству био познат као ватрен родољуб, као многогодишњи заслужни уредник *Јавора*, а нада све као хумориста и сатиричар, који је толико година пунио ступце Змајевоме *Стармалом*, *Змају* и *Жижи*. Засебно је издао своју *Шалу и сатиру* (5 свезака) и *Веселе приповетке*, па *Абуказемов Шаљиви календар*, *О дифтеритичној вратоболи*, *Како се ваља чувати од колере*, *Гробове знаменитих Срба* и *Занимљиве приче из живота знаменитих Срба*. Вјечна му памет!

† **Живко Милосављевић.** 26. јула ове године, српска Велика Школа у Биограду остала је за навијек без једног свог знатног, просвјетног раденика. Смрћу професора *Живка Милосављевића* остала је катедра Римскога Права упражњена, катедра коју је учени покојник на тако угледној висини умио српском народу да одржи. Рођен у Пожаревцу 1860. године свршио је и основне школе и гимназију и Велику Школу у својој домовини, одакле је 1885. године, као одличан ученик, послат у Париз и тамо довршио своје учење у париском лисансу права 1888. године. Већ идуће године буде постављен за суплента на Великој Школи за римско право, а 1890. именован је редовним професором правног факултета. Кад се указала потреба да у највише земаљске судове уђу и неколико млађих снага, који одлично знају правне науке, постављен је за члана Касационог Суда, а остао и на даље као хонорарни професор Велике Школе правног факултета. Од његових стручних радова споменућемо: 1. Римско приватно право и његов утицај на јевропска законодавства и правничко образовање у опште. 2. Римско приватно право. Књига I. увод, извори, историја и монументи. Лично, статусно и породично право: I. (половина). Књига II. Стварно право, која је у рукопису; Књига III. Нашљедно право, која је у штампи и од које је покојник доживио да види само први табак оштампан. 3. Нови законик о кривичном поступку за Босну и Херцеговину. 4. Римско Јавно право од Вилемса. (Пријевод). 5. Јавно међународно право од Функ-Брентана и Сорела. (Пријевод). 6. Држава старога века од Де-Куланжа, које је дјело превео заједно са Божом Прокићем. За своје књижевне радове и научне чланке по српским и француским часописима одликован је орденом св. Саве IV. реда, а био је чланом берлинског „International — Vereinigung für Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre.“ Вјечан му спомен!

† **Дум Иво Стојановић.** И бијели Дубровник град опет се у црно зави. И српске сузе опет оросише нови гроб један. И над тијелом што га у тај гроб спустише залелекаше пјесме покајнице, баш онда, када су требале да се заоре пјесме радованке у славу ономе, који је кроз толико година био слава и понос милога Дубровника.

Дум Иван Стојановић преминуо је. Велики Србин, родољуб, ватрени поборник за све оно што је свето

и свијетло, за све што је српско, растао се с нама за навијек; изморен напорном борбом легао је, да вјечито почива. Класични Дубровник остао је без свога најмилијега сина, стара дубровачка застава остала је без свога јуначкога заставника, српски је народ остао без свога ватренога борца, а српска књига без једнога вриједнога раденика.

Дум Иван Стојановић родио се 4. децембра 1829. год. у Дубровнику. Свршивши гимназију и филозофију учио је богословију у Задру, 1852. год. посвећен је за свештеника на Корчули, а 1883. год. постаде каноником у Дубровнику. Стару дубровачку књижевност познавао је као ријетко који, а учио је латинске, талијанске и њемачке пјеснике, те је отуда и био онако образован и онако ваљан књижевник, који нам је дао осим *Историје дубровачке књижевности* и других научних ствари и новеле: *Луко Мали*, *Госпођа Мара*, *Жагарац*, комедију *Фрлезија* и т. д.

Дубровник ће још за дуго жељковати оваквога великана а цијело Српство оваквога књижевника. Слава му!

† **Јосиф Торбар.** Хрватски народ изгубио је 13. јуна о. г. једног од својих најодличнијих учењака, свећеника надбискупије Загребачке, директора кр. велике реалке у миру и предсједника Југославенске Академије знаности и умјетности. Рођен 1824. у Крашићу од сиротих сељачких родитеља, свршио је Богословију у Загребу а послије филозофију у Бечу. Бавио се највише природним наукама и своје књижевне радове штампао је које у Јагићеву *Књижевнику* а које у *Раду Југославенске Академије*. У свом научном раду држао се индуктивне методе. Умро је у својој 77. години живота, оставивши себи у своме народу трајан спомен. Лака ти земља стари Илирче!

† **Фридрих Ниче.** У Вајмару умро је од капље Фридрих Ниче, један од највећих савремених филозофа. Смрћу његовом престало је живјети само његово тијело, а ведри његов дух застирала је тама лудила већ од год. 1889. Стога је смрт несретног филозофа ослободила од тешких физичких болова, које је навукао неуморним учењем и уживањем средстава за успављивање. Ниче се родио год. 1844. у Рекену код Лицена од оца протестанског пастора кога је Ниче изгубио у раном дјетињству. У Бону је изучио класичну филологију, те већ послије своје промоције год. 1869. именован је за професора класичне филологије на базелском свеучилишту. На том мјесту је остао до год. 1889., кад је ради очне болести морао тражити умировљење. Од тада је живио у Млецима, Горњој Италији и Швајцарској, а кадикад је свраћао у Лајпциг мајци. За то доба је написао више филозофских дјела, док му се није од превеликог умног напора у Турину год. 1889. помутила памет. Сва настојања љекара и брижна њега мајке и сестре, да му поврате здравље, остала су узалудна. Својим првим повећим дјелом: *Постанак трагедије из музике* свратио је на себе пажњу цијелог просвијећеног свијета. Тај спис и његова *Несавремена посматрања* стоје још под непосредним утицајем Вагнера и Шопенхауера, који су у опште оставили највише трагова у његовом душевном животу. У својим каснијим дјелима пошао је самосталнијим путем, те је у дјелу *Тако рече Заратустра* изложио на неки начин програм своје филозофије. Каснији његови списи само су извршење тога програма и епохална слика радикалне критике свих друштвених одношаја и моралних појмова. С Ничеом је нестало човјека, који се осјећао позваним, да преокрене све етичке појмове. У том горостасном умном раду постало је име Ничеово веома популарно. Његова морална наука неумитна је и тврда, пуна парадокса, а његов *натчовјек* највећа је противност данашњим социјалним учењима. Често парадоксне његове мисли побуђивале су општу радозналост, и налазиле симпатије ради прелијепог облика, у ком их је заодјевао. Никад се ниједан филозоф није служио са мање разлога, а опет ниједан никада није изнио толико револуционарних мисли. Та су својства мамила у његов табор особито млађи свијет. Његове идеје нашле су јаког одзива у модерном мишљењу и књижевности. Ниче је велика пикантерија наших дана: одлична и јака индивидуалност, да је узнемиривала свијет. Удес је хтио, да је он, душевни вођа данашњих т. зв. модерниста, свршио свој живот помрачена ума.

Исправак.

На страни 272. у пјесми Драг. Илића у завршном ретку пошљедње китице стоји: „**А***ко* је сухо, а душа тврда“ — треба: „**О***ко* је сухо, а душа тврда.“

САДРЖАЈ: Др. Љубомир Недић: *Хрватштина у српском језику.* — **Пјесништво:** Драгутин Ј. Илијћ: *Ветру*, *Добротвор*, *Саблазни.* — **Приповиједетке:** Лазар Поповић: *Септиме.* — **Чланци:** Павле Поповић: *О Горском Вијенцу.* — Др. Лазар Томановић: *Један српски крал*, у Дантовој Божанској комедији. — *Позив* Члановима Матице Српске и свему Српском народу. — **Оцјене и прикази:** Милорад Ј. Митровић: *Књига о љубави*, приказује Милорад Павловић. — Никола С. Петровић: *Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима* приказује Јонатан. — **Кроника:** — *Српска.* — *Славенска.* — *Читуље.* — *Исправак.*

Претплату **Зоре** прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. X.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. октобра 1900.

До годину дана

„Шта је један народ, који ни једнога свијетлога гроба нема? Шта је народ, који не пјева ни једнога јунака, не слави ни једнога мудраца, не диви се ни једноме пјеснику, не поноси се ни једним књижевником, не захваљује ни једном родољубу, не узноси ничије пожртвовање?“ — Овако на једноме мјесту пита одлични књижевник српски Стојан Новаковић, а на то питање једини је одговор: да *такав* народ није — народ. Ми Срби немамо се, ради чега стидити пред другим па и много већим народима. Наша српска мајка родила нам је и Обилића и Краљевића, Карађорђа и Хајдук-Вељка, Милоша Великога и Данила Петровића и остале по избор јунаке које су српске гусле одавна обесмртиле. Српска мајка родила је и Вука и Доситија, Милутиновића, Његоша, Бранка, Јакшића, Змаја и Војислава па Даничића, Панчића и Ненадовића, Текелију, Анастасијевића, Коларца, и безброј их још! И они су нам понос и дика наша, они су нам освјетлали српски образ и на јуначкоме мегдану и на госпоскоме дивану; њихово име нама је свијетло, а њихови гробови нама су свети. Успомене на њих и на дјела њихова највише и чине, да се Србин данас поноси што је Србин.

„Из грмена великога лаву изаћ' трудно није
У великим народима генију се гнијездо вије,“

прије неколико деценија тако је запјевао пјесник испод високога Ловћена. Па ипак из малога српскога грмена ето гдје излетише толики силни лавови, излети и онај исти лав који је писао поменуте стихове. И његов глас изненада се рашчуо на далеко, задивио је и потресао свакога, и ако је, на жалост, брзо је и умукао, да се више никада не зачује.

До годину дана 19. октобра навршује се равних педесет година откако га је нестало. Пјесничка душа његова одлетила је небу под облаке да се пред пријестолом Свевишњега моли за српски народ свој, а трошни

пепео отпочинуо је на врху старога Ловћена гдје је и желио, као кашње Бранко на врх Стражилова.

Ко је и шта је био Петар Петровић Његош Србину није потребно говорити, Србин знаде, да је то пјесник *Горскога Вијенца*, тога најљепшега и највећега зрна бисерова у ђердану српских пјесама. У простоме народу има их много који по неколико страница из њега на памет знају, има их и који га знаду читава од корица до корица, а међу ученим људима пишу се о њему читави чланци и расправе. Уважени књижевник српски Др. Недић вели, да *би он и у највећој књижевности важио као класично дјело.* Покојни Вуловић пише: *Његошев Горски Вијенац је лирска илијада српска. У њему није опјевана судбина, али је опјевано срце српско и душа. Сви осјећаји једног изабранога народа, жеље, мисли о свијету и друштву и њиховим појавама, ћуди, крјепости и слабости — ту су.* Др. Милан Решетар, који је написао и коментар уз *Горски Вијенац* каже: *Горски Вијенац је најљепше дјело владике Петра Петровића Његоша. Њим је наш велики пјесник овјенчао и јуначку Црну Гору и себе самога баш вијенцем неумрле славе.* А Марко Цар тврди, да се је Његош *својим бесмртним дјелом уздигао попут орла изнад свијех српскијех пјесника.*

Дакле кад би Његош био пјесник само *Горскога Вијенца*, било би доста, да стече права на бесмртност, а камо ли кад знамо да је он пјесник и *Шћепана Малога*, *Луче Микрокозме*, *Слободијаде*, *Куле Ђуришића и чардака Алексића* и *Пустињака Цетињског*. Окићено и овим дјелима име Његошево још је видније и оно може да блиста међу именима толиких других бесмртника свијетских на славу њему а на част и славу народа, који га је дао.

И српски народ треба да се поноси са таким великаном, треба да га поштује и узноси, јер народ који не зна поштовати заслужне и велике људе своје, сам није достојан поштовања. Спомен на такога дива њему треба да је свет и он мора и њега да прославља онако, како доликује.

И до годину дана, дан 19. октобра треба да се прослави, као спомен на дан смрти Његошеве.

Тај дан треба да буде празник читавога Српства. Свечани парастоси за упокој душе пјесникове, свечане сједнице, забаве, сијела треба свуда да се одрже, истичући свуда: ко је био тај што га славимо, колико смо добили њиме и колико смо изгубили прераном смрћу његовом.

Тога дана требало би да буде и откриће споменика његова, у ма коме мјесту српскоме, кога ће му српски народ добровољним прилозима подигнути. Споменик ће бити трајан знак љубави и захвалности народне према њему.

Тога дана треба да изађу цјелокупна дјела Његошева у дивотноме издању, каквога у Срба још било није. Издање треба да је украшено сликама најбољих умјетника наших. Ово издање могло би примити на се цетињско књижевно друштво *Горски вијенац* или *Српска Књижевна Задруга* или *Матица Српска*, а увјерени смо, да ће их народ наш радо потпомоћи у томе подузећу.

На овај начин ћемо се и достојно одужити сјени бесмртнога пјесника и показати срећнијим и већим народима од нас: да *имамо кога* славити и да га има *ко* славити.

Сарадник.

Пјесништво

АИДА

I.

Не бих искô никад тебе
О ханума, цв'јете мио,
Само кад бих за навијек
Роб послушни теби био!

Дању, докле сунце злати
Твоје куле и кубета
Ноћу, кад кроз багче густо
Јасмин мири, љиљан цвјета.

Вјерна кô сјен, да те пратим
Моја бурна младост врела,
Докле спаваш као лабуд,
Док се крећеш кô газела.

Ал' ханџаром својим љутим
Да пролијем р'јеку крви
Ко ти најпре љубав рекне
И пољуби тебе први.

II.

Обукло је небо
Од пламена ризу,
Град се сав црвени...
Вече. Мрак је близу.

Моја драга чека
Још'те који часак
И већ груд јој дрхће
И срце и гласак:

Кад сјетно одјекне
Глас на минарету,
Молитву ће тихо
Да прошапће свету.

У оку јој суза,
У грудима бура,
У срцу кајање: —
Што љуби Ђаура!

И дрхће пред небом;
И пошље вјенчања
Што за другим гине
Што о другом сања!

Шапће: ја сам грјешна,
Тешки су ми боли: —
Другој отех оног
Кога ми срце воли!

Али звјезде шапћу,
Сваки цвјетић труби:
— „Нема небо казне
За оног што љуби!“ —

III.

Стани с пољупцима! Чуј, кроз лисје меко
Ко да се провлачи и прикрада неко.

Хајде да те брже у сјен густу скријем,
Ја одавна слутим и жалосно снијем.

Мирно, кô грлица, легни у шипражје,
Знај, мој нож је бржи него око вражје...

Ал' не! То је поноћ што сањива лута,
Прошла је врх стазâ и самотних пута.

И у грању лисном, пуном крупне росе,
Запела одијело и дугачке косе.

Гле, врх трња ено магла полуб'јела —
То јој оста комад растрганог вела.

Женева. *Јован Дучић*

ИСТОКУ

Тамо, о тамо, на Истоку жарком
Гдје се умире од љубави и сунца,
Кроз тихе сараје у дубоке ноћи
Гдје звоне дахире и шедрван бунца.

Тамо, правовјерни
Л'јено и без бриге
Гдје вечито уче
Само двије књиге —

Алкоран и страст! Ту гдје урма здрије,
Гдје царује л'јеност, страст, наслада само,
Гдје но небо вјечно даждом огња лије —
Тамо је рођено моје срце, тамо!

Тамо, о тамо, гдјено женске косе
Миришу кô јасмин. Тамо гдјено страда
Душа за Бога а тјело за жену!
Гдје су св'јетле баште пуне густог хлада,

А хлад пунан жена
Жене пуне страсти:
Гдје умиру срца
За тренутком сласти!

Тамо у том крају на брјегове чије
Бог је силазио. Гдје дувају само
Мирисави вјетри кроз одаје тије —
Тамо је рођено моје срце, тамо!

Тамо, о тамо, гдје но страшни пожар
Неба и страсти, никад се не гаси,
Гдје за пољуб гину, мру у загрљају,
И л'јено и споро теку драги часи!

И гдје мјесто морем
Вјечни олуј блуди
С љутим пустошењем
Кроз срца и груди!

Гдје су обале пуне леандера
А небо азура провиднога само
Срца љубоморе — смртне, кô кап
Тамо је рођено моје срце, тамо!

Гдје су крупне звјезде
Свод јаснији плави,
Гдје је анђо смрти,
Анђео љубави.

Ах, тамо, гдје свако љуби као Азра,
А живи кô сотона сред грјехова само
А ко пророк свети вјерујућ и молећ —
Тамо је рођено моје срце, тамо!

Женева. *Јован Дучић*

СУДБИНА ЉУДИ

Прохујали дуги вјеци, заборав их скрио тавни,
Исчезнули часи среће, жарке среће дани славни!...
Протјецао људски живот кô валови бурних водâ,
Васиона титрала се са судбином људског рода.
Мотала се свјетом мржња као клупко љутих змија,
Мотала се за њом завист, што људима крв испија.
А за њима дошла биједа, да у црно све замота,
И задрхтô свјет кô шибље — ледна самрт од живота.
Сапела их мржња, хала: псовка се је чула густа,
И режао брат на брата све за кору хљеба пуста.
И дошао тиран горди па окове сковô свима:
— Пуштена се пашчад кољу, сад нек сваки ланац има.
И потекла многа суза низ блеђано, сухо лице:
Некад су се тукли хљебом, сад немају ни корице.
Проклињали људи Бога што им тако криво чини,
Проклињали — од клетве се тресло небо у висини!

Али небо — као небо — на све грдње мирно ћути,
Јер до њега људске клетве не могаду достигнути.
Проклињали људи даље и у помоћ Врага зваше,
А незнају — срам их било! — да се сами оковаше.

Модрич, 1899. *А. Х. Карабеговић*

ДВА ШЕХИТА

— Из пјесама „Ашиклије“ —

Поноћ мркла — глухи часи,
Мир царује на све стране;
Санак мио
Свуд се свио
На шахове ћулистане.

А гле гори звјезде двије
Пренуше се из сна свога, —
Мирно стале
Па су сјале
Врх конака Шаховога.

Чије ли су звјезде оне?
Кога прате у то доба?
Два севдаха:
Ћерку Шаха
Једна, друга њеног роба.

Поноћ мркла — глухи часи,
Мир царује на све стране;
Двије звјезде
Небом језде
Драго двоје кроз бостане.

А из Шахског сјајног двора
Оружана чета бану.
Воља Шаха:
Два севдаха
Да под љутим мачем пану.

Поноћ мркла — глухи часи,
Облак прекри звјезде двије,
А са грана
Ћулистана
Смртну пјесму славуј вије...

Цариград. *Осман А. Ђикић*

Шехит — на добром путу пала жртва.
Ћулистан — градина.
Севдах — љубав (а у преносном смислу љубавник.)

Последња посмртна беседа

(свечана прича, пуна најцрње туге и најљућих прекора)

— Чеда Поповић —

Збиља, кад се већ посмртна беседа сматра као један леп књижевни облик, онда зашто се у историји српске књижевности, поред толиких указима прослављених књижевника наших, не помиње и мој покојни пашеног, који је за свог кратког а плодна живота написао равно три стотине посмртних беседа и штампао их којегде?! По моме, да се тек онако изразим, скромном схватању, то је тешка неправда, управо то је грех без опроштаја. Болан, штампати двеста деведесет и девет својих књижевних радова и не бити ма и гдегод на корицама историје српске књижевности забележен, — то, ако није случајна грешка, онда је на сваки начин књижевна неучтивост.

Да имам нешто пара (као што их, дао Бог, никад немам) прикупио бих све те његове неоцењиве умотворине и издао на свет као књигу, која би, уверен сам, куд и камо бо-

ље прошла него све моје дојакошње приче, али како ми то околности, а нарочито повериоци не дозвољавају, то ћу ипак учинити нешто, чему се ниједан кредит, ни завод у Србији неће противити. То нешто огледаће се у саопштењу његове последње (дакле тристоните) посмртне беседе, која још нигде није штампана. Читаоци ће по њој оценити и све остале.

*

Знам, баш је пролеће било; леп дан како је јаком Богу воља, а он погружен стоји покрај отвореног гроба, чита своју беседу слабачким и дрхтавим гласом, али ипак дирљиво и са афектом. Ко се тада није заплакао, знак је да и није имао срца. Истина, он је и није дочитао, јер га напрасан и силан кашаљ у мало није угушио, али су је ипак многи заинтересовани после тога прочитали и пролили накнадно још неколико сузица.

После два дана и његова је племенита душа отишла Богу на истину, а већ трећег дана под ноћ његови земни остаци уживаху слатки покој недалеко од вечне куће блажене покојнице, коју је последњу прославио у своме кратком а плодну животу.

Не мислим никоме да пребацујем, али ми је ипак врло тешко и не могу тек олако пропустити. — Помислите само: да се бар когод нађе да ма једне прозбори над њим грешним! Стидно! А он, јадник, као што рекох, могао је написати три стотине посмртних беседа све за друге па још никад и не почашћен! За име Бога, да бар један од оних указима прослављених изађе да само ма уста отвори над њим јадним, него је сахрањен невиђено и нечујно, тако рећи, без икакакве пратње, јер је, на његову несрећу, у то време владала и некаква заразна болест. А то су ови, које поменух, заиста требали учинити као већ мртву и безопасном човеку, као своме несуђеном колеги, са основаним обзиром на његове њиховима равне квалификације и на његове праведне и до гроба упорне претензије на шупљу бесмртност. Најзад, свеједно. Види Бог! Тако ће се зар и њима вратити.

*

Од речи до речи беседа, о којој је реч, гласила је овако:

Тужни зборе!

Пред нама леже земни остаци једне узвишене жене, племените мајке и идеалне супруге! Као жена — покојница није оговарала. Као мајка — није безузрочно тукла и штипала своју милу дечицу, ову неутешну сирочад, која ево око нас тужно цвили.*) Као супруга — ах, то ће најбоље знати њен давнопреминули друг, који и на оном свету јамачно још није заборавио њене укусне локумиће!... А шта да речем о њеним другим врлинама, којима се ни број не зна? — Боље је да ћутим, јер би нас то далеко одвело.

Ожалошћени зборе!

Кад добро и скроз промотримо живот, тај, како се песници изражавају, пролазни сан, не можемо на ино а да се не запитамо: па шта је тај живот и у чему се он управо садржи?

Ја на то дирљиво питање нећу овом приликом одговарати, а поглавито с тога, што сам те своје властите философске закључке већ изнео

*) Душе ваља, овде се беседник мало пребацио, јер је покојница у животу свега имала једно дете, управо један зачетак, које је још као недоношче отишло Богу на истину.

у својим ранијим посмртним беседама, којих се слушаоци јамачно опомињу. (Види 125. бр. „Дневног Листа“ од 1889. године, као и 15. бр. „Одјека“ од 1890. г., као и 29. бр. „Видела“ од 1890. г., па у неколико и 99. бр. „Старе Србије“ од 1891. г. и 13. бр. „Уставности“ од 1882. године.)

Као год што не могасмо обићи а да се не дотакнемо питања о суштини живота, тако нам се ево у јавној мери само по себи намеће и питање о смрти, о тој грозној природној појави, о тој, да се песнички изразим, тужној мети живота. Па збиља, кад смо већ ту, онда се бар запитајмо у овом тужном и свечаном тренутку: шта је то смрт и у чему се управо огледа суштина њена?

Као год што смо имали разлога да избегнемо непосредан одговор на прво питање, тако исто имамо разлога, ако не још и куд и камо више, да и са овим поступимо на исти начин, јер су моје властите рефлексије о смрти извесно слушаоцима већ врло добро познате. (Види 5., 23., 48., 77., 100., 113., 185., 203. и 255. бр. „Дневног Листа“ од 1888. г., као и 13., 55., 88., 104. и 155. бр. „Одјека“ од 1889. г., као и 44. 77. и 90. бр. „Српске Независности“ од 1889. год., па и 15. бр. „Малих Новина“ од 1888. год. у виду посмртног огласа.)

И према томе мени не остаје ништа друго, до да с јадом у души и сузом у оку завршим последњу реч у почаст покојнице, коју смо за часног јој и врлог живота толико поштовали, толико волели и уважавали.*)

*) Душе ваља, беседник се и овде мало пребацио, исто као и мало пре, али је за то извесно имао каквог скривеног а оправданог разлога. Право рећи, он покојницу није познавао, а сумњам да је и једном видео за живота.

Расплакани зборе!

Ја апелујем на срце твоје! Ја рачунам на сузе твоје, које овом приликом, видим, горко проливаш! Ја најзад присвајам право да у име твоје болним гласом ево изустим:

Покојнице, лака ти црна земља и вечан ти помен међу нама! Твоје ће име и остали народи вечито с поштовањем помињати.“

Истина овом завршетку неки су се безбедници мало и насмејали, али ја ипак сматрам да су то учинили само из неразумевања.

*

Штета, и опет велим штета! Таквог једног врсног и заслужног радника и не поменути на надлежном месту!

Па што је био импровизатор, то нема више! — Знам, једном сам баш био сведок те његове ретке способности. Баш смо се заједно десили код једне наше рођаке, коју је истог дана дубоко ожалостио напрасан смртни случај у кући. Покојница је лежала на самртном одру с венчићем око главе, а покривена комадом чисте ружичасте свиле. Наша рођака је горко плакала, наричући о појединим милим епизодама из живота покојнице, а ја сам скрушено сркао црну кафу, пушио цигару за цигаром и у души проклињао прву мачку на свету и цео мачји род, који тако често са беспоштедном халапљивошћу насрће на невине и благородне становнике и најскупоценијих кавеза салонских. — Мој покојни пашеног, Бог да му душу прости, био је веома узбуђен. Кад смо најзад по неодољивој жељи домаћице у свечаној тишини изашли да у башти погребемо смртне остатке незаборављене покојнице и кад домаћица на једној алеји бела лука простом ископа раку и у њу свечано

спусти невину жртву неизбежне смрти, онда се мој покојни пашеног испрси и поче дрхтавим гласом тужно беседити:

Тужни зборе!

Пред нама леже земни остаци једне племените и карактерне канаринке, која нас је својим милозвучним гласом толико пута разгаљивала и у тешким часовима очајања приводила у тихо и слатко блаженство!.. Каква је покојница била као супруга неутешног трогодишњег штиглица, оцениће потомство; а каква је пак —

И да се домаћица од све муке грохотом не насмеја, он би извесно и до краја истерао како је започео, ако не још и лепше.

Београд, I. 1891. г.

Кад смо сиротицу, Бог да јој душу прости, погребали, чело главе у место крста поболи једно шарено вретенце и украј гробића усадили стручак босиока, кренусмо се натраг у кућу. — Ах, како ме је потресло кад сам на трепавицама левог ока овог великог човека приметио једну као дијамант светлу сузицу!...

Да, славан је то импровизатор био, — а чик и једном од прекорнопоменутих да ма и над божићном печеницом тако лако и китњасто импровизира!

Али каква корист од свега тога, кад га ето у историји српске књижевности, поред толиких указима прослављених књижевника наших, нема?!

Глумица и љубав

козерија

— Бранковински —

Једна госпођа, мени непозната, која је читала у *Зори* оно моје *У разговору о љубави*, пише ми и пита ме: Може ли глумица заиста љубити?

Признајем да ми је тешко одговорити на то питање. Познат ми је живот глумачки; али мене лично није ошинула љубав глумице. Морам се дакле послужити „документима“, да бих задовољио лијепу госпођу, (а да је она лијепа и умиљата, сведочи њен потпис на писму и стил његов). Истина, сумњам да ћу је задовољити; јер да би се могао дати потпун одговор на онако постављено питање, треба човјек да говори и *из сопственог искуства*, а ја баш тога искуства немам.

Глумице радо пишу љубавна писма, још радије пишу Billet-doux, јер је он мало парче хартије па је прилика само за мање ортографске погрјешке у писању, од чега болују многе, нарочито српске глумице, а писајући Billet-doux прије се може прећи на главну ствар, на тражење свечећег одговора, без чега обична глумица не може постојати, што и загорчи сласт Billet-ову. Из љубавних манускрипта дакле једне глумице и више њих, могао би дужник одговора лијепој госпођи платити дуг; али ја нисам био ни повјереник заљубљених глумица, и ако се оне радо размећу са својим љубавним односима, па се могу послужити само наштампаним *црним на бијело*.

Кад би човјек судио о љубави глумице по ономе што иде од уста до уста, могао би почети и завршити ријечима Пол де Кокове Жоржете: како су невјерни мушкарци! Сент-Анж ми се хиљаду пута клео да ће ме вјечно љубити, наводећи да сам ја његова срећа, па сад ни да ме види! Шарл ме је обожавао, а био је у очајању кад сам га за кратко вријеме,

кривицом другог *изневјерила*, што сам у осталом поправила повратком у пређашњи живот и тиме му доказала *да га заиста љубим*, па сад ме је оставио без ријечи разлога за такав његов поступак! Мушкарци нам дају примјер несталности у љубави; али — *ја ћу им вратити мило за драго*, Боже дај здравље и прилике за то. Лафлер онда савјетује Жоржету: У нашем столећу има много младих људи који се допадају женскињу, има много и новчаних људи који су иначе глупи и служе за подсмијех, а има и старкеља који мајмунишу младићима мислећи да нико не види боре на њиховом лицу. Млада, лијепа и вјешта жена ради шта хоће са те три врсте људи. Први јој забављају срце, друге држи као играчку, а трећи, које треба сажаљевати, сносе трошкове. — И Жоржета га послуша...

Може ли се вјеровати у љубав глумице, кад она ex offo сматра љубав као предмет улоге за позорницу? Од стотине љубавничких улога деведесет и пет износе на позорницу лажну љубав, а глумица се мора трудити да тако изучи и одигра улогу као да је лажна љубав срасла за њу, да је она та лажна љубав, па не остављају ли такве улоге трага у животу глумичином ван позорничких дасака? А чиме глумица плаћа протекцију, без које не може избити на површину, и како може доћи до средстава да се одржи на површини? — Глумица је увијек глумица, у обичном животу као и на позорници, све јој је зачињено с мало комедије, вели гроф Максим Лајдесдорф у Перфаловом роману Die Tragödin; а тај Максим није избијао из позоришта и све је вријеме проводио удварајући се глумицама, док није најзад постао и управником једног храма богиње Талије.

Али није ђаво тако црн како га живопишу.

У љубавним писмима знамените глумице Aimée Desclée што их је писала Александру Дими млађем, има једно у коме она пише ово: Нашто узнемирени живот глумачки, ово непрекидно усиљавање, нашто ова празна, монотона егзистенција која ипак диже толику прашину? Зашто ружимо наше лице разним бојама, сакатимо тијело наше развијајући један дио његов на штету другог, таремо нокте да се сјаје, а природа их је створила тамне боје; зашто износимо публици предмете које морамо тако изучити да и сами у њих вјерујемо, а они садрже голу лаж; зашто варамо очи и уши гледаоца? Да се неколико часова забављају! На крају мјесеца примимо награду да исплатимо извјештачене украсе нашег тијела. А било би лијепо и красно, кад бих све то — *само за једнога чинила!...*

Да, страсна је то љубав била госпође Декле и Александра Диме сина. А зар Дуза, слављена италијанска глумица, није љубила пјесника д'Анунција до лудила? Она га и данас љуби, и ако јој је он показао да је његова љубав била пролазна, да је трајала док је Дуза могла бити покретачем његове стваралачке маште, па кад се појавио мотор с јачом снагом, лијепа Дожателa, он је оној окренуо леђа. Дуза и данас игра „Ђоконду", у којој д'Анунцио износи како пјесник напушта лијепу и племениту жену, јер не може више да распламти ватру у његовом срцу. Ах, како она љуби д'Анунција и како болује због његове угасле љубави! — Пјесници су најнесталнији љубавници.

Нијемци истичу своје жене као примјерне домаћице и узор чедности, по чему би се могло мислити да они сматрају глумицу исто као и други какав производ вјештине који је створен за забаву и уживање; јер глумица не може у исто вријеме бити и добра домаћица, њена дужност јој то не дозвољава, а о чедности глумице толико се укоријенило ружно мишљење, да је и Французи, који нијесу велики поклоници чедности у женскиње, стављају у врсту Démi-monde-a који има заслуге за лијепу па и поучну вјештину! Па кад се и Нијемац усудио, да у роману призна могућност истините љубави у глу-

мице, онда треба вјеровати да глумица може заиста љубити. А Перфал говори из сопственог искуства: Дивно шаренило свијета које само умјетницима припада, са величинама у њему, патњама, интригама, уздизањем на површину, привукло ме је још у младости те да као зрио човјек склопим најтјешњи савез с умјетништвом, оженивши се познатом трагеткињом Магдом. Тако је постао мој роман *die Tragödin*.

Перфалу треба вјеровати, јер он каже да је списатељ огледало свега што се у њему и око њега догађа, огледало које је понекад углачано а некад рапаво, па се у њему видиш у природној величини и истинитом облику, а показује и слике умјетничког облика, уљепшане, увеличане. Он је дакле искрен, па за то је његова љубав и нашла одзива у срцу Магдином. — Њу величају, узносе, удварају јој се аристократи и богаташи, и она се заљубљује у Перфаловог јунака Хајдена, који је никад није видио на позорници, њу, прослављену глумицу Елзу Потокијеву, о којој критика не смије једну злу да прослови и којој у екипажу само глава вири из цвијећа којим су је обасули на позорници!

Хајден је човјек пун збиље, nota bene пољопривредник, посједник повећег пољског имања гдје и живи. Колико ће му жетва донијети пшенице, јечма, овса и кукуруза, да се њиве за сточну репу добро нађубре, кртола да не страда, коњи, волови и краве да су добро нахрањени и на вријеме напојени, о томе он мисли, то су његове бриге. Јединац у мајке, он је обожава и у свему слуша; а она је умна жена и чуварка најстрожије чедности. С Елзом се Хајден упознао у Мерану, гдје је била ради одмора, а он је и тамо изгледао као и код своје куће у Гринау, озбиљног лика уоквиреног пуном великом брадом, правих леђа а широких плећа, тромог али поузданог хода, одијело га није стјешњавало, а на глави мек шешир широког обода. Таквом човјеку мати Елзина пребацује што не иде у позориште, да се диви вјештини њене кћери, а он јој одговори: Ја сам госпођицу Елзу задржао у тако драгој успомени, да не бих хтио да ми онај утисак који је она произвела на мене у Мерану, потисне какав други утисак. — Ужасавам се од помисли да тај човјек буде твој муж, говори Елзи њена мати. Ти, умјетница над умјетницама, и он — пољопривредник. Моја Елза да се уда, ко би то смио помислити! Код толике њене славе на позорници и толиког величања од највеће господе, па да живи у селу и да налази уживања у кравама и коњима!

— Па зар нема човјека који би био достојан назвати се мојим мужем? пита она матер.

— Нема, нема ни једног, одговара залуђена старица, ти си умјетница, разуми ме!

— А ја мислим, да је то прави човјек који не преза изнијети своје гледиште ни матери једне умјетнице. Мени се баш то допада, што сам ја за њега драга успомена само као госпођица Елза, а не као слављена трагеткиња, заврши Елза разговор с матером послије једне представе, у којој је достигла врхунац у вјештини глумовања.

И она напусти позорницу, и уда се за човјека који јој у очи каже: Послије сваке представе у позоришту, ја се осјећам преварен у очекивњу. Ријетко кад нађем на позорници ону слику, коју себи створим у читању позоришног дјела. — Али је Елза осјећала празнину у срцу, коју „ни умјетништво ни умјетникова слава“ нијесу могли испунити, а та је празнина настала послије удаје.

Мати мужевљева, која је само из превелике љубави према јединцу сину дала свој пристанак на ову брачну везу, сумња у сталност Елзину. Она се побојава, да ће Елза једног дана напустити и мужа и дијете, па отићи у свој свијет, ваљада вјерујући у ону изреку: ко подере једне обуће на позорничиким даскама, тај се мора сав тамо подерати. Па кад гроф Лајдесдорф,

онај Максим, долази и нуди Елзу да учествује у једној представи за хуману циљ, јер и сам цар то жели, а њена појава на позорници осигураће успјех подузећу — мати Хајденова значајно погледи сина, само што му не каже: сад је свршено с твојом породичном срећом; а Елзи говори: Страст се у теби пробудила и тежња за славом, занијели те усклици публике која узноси твоју игру. Подлегла си томе, сирото дијете моје!

И заиста наступа борба у Елзе. Њен умјетнички живот, њени успјеси у глумовању јављају јој се у мислима и заносе је. Али само за тренут. Она савлађује страст и категорички одбија понуду; али на наваљивање мужа попусти и подвргне се искушењу. Максим, сад управник позоришта, плива у радости и успављује се мишљу да је Елзу вратио позорници за навијек. Осјетили се она још једанпут међу својима, с Богом остај „ћифтински" животе! Мужу се предвиђа да ће своју драгу жену за навијек изгубити; а мати Елзина каже јој иза кулиса, кад је дошла да учествује у представи за хуману циљ: Сад си опет моја кћи!

Елза је опет на позорници. Гледаоци су опијени њеном игром. Иза кулиса, у својој гардероби, она сједи у наслоњачи занешена славом, пред очима и у мислима изилазе јој слике из њеног умјетничког живота, па јој се на једанпут појави слика њеног синчића, како спава као јагњешце у своме креветићу, свекрва сједи у наслоњачи и с пуно збиље прати Хајдена у читању новина на глас. Миран, срећан породични живот! Хтјела би сад, између чинова, да види мужа крај себе; али и он је занесен њеном игром, непомично сједи у својој ложи, а обхрвале га сјетне мисли. Мјесто мужа долази јој у гардеробу Лајдесдорф, сигуран да је Елзу савладао, да је вратио позорници залуталу овцу, па иде даље:

— Зар је могуће било заборавити, да вас је од мене, од нас свију који вас обожавамо отео, да, отео један обичан човјек и прогонио у село? — Ви сте се удали да будете љубљени као жена; али ви сте били љубљени прије него што се појавио тај човјек. Ја, ваш Максим, љубио сам вас и љубим вас, Елзо, како ви то заслужујете, ја вас љубим до лудила!

Елза се згади: Он се само за то усудио изјавити ми љубав, мени, удатој жени, што сам некад била глумица. Само за то рачунао је на сигуран успјех. Такво је њихово поштовање умјетништва, тако они нас обожавају — као средство за дражење обамрлих живаца! Како су гадни!

Али Лајдесдорф трчи Хајдену, прије него што би се састао са женом, и убиједи га, да би неопростив гријех био одузети позорници такву умјетницу каква је Елза — која с нестрпљењем очекује мужа иза кулиса, да је по свршеној представи што прије кући одведе. А муж јој прилази са ријечима:

— Ја сам био будала, ја нисам знао каква је драгоцјеност моја жена; али сад, сад Елза знам и видио сам колико ти вриједиш умјетништву. Учинио бих злочин, кад ти не бих дозволио да јој и даље служиш. Дао сам пристанак Лајдесдорфу и сад ти ништа не стоји на путу да опет ступиш на позорницу.

— Ти ме више не љубиш, одговара Елза мужу. Ти си престао љубити Елзу, матер твога дјетета, него сад љубиш другу, коју можда сви мушкарци љубе, ону која им са позорнице заноси памет и загријева крв, и пред којом је мало час клечао твој нови пријатељ Лајдесдорф изјављујући јој љубав. Али ја, биједна Елза, твоја обична жена, љубим свога мужа и своје дијете. Води ме кући...

И кад јој је Максим, послије неколико дана, послао на потпис уговор о најму, она је мјесто потписа написала: *Ја сам спасена!*

Ево вам, госпођо, мога одговора. Како сам могао тако сам га и написао. Вјерујете ли сад да и глумица може истински љубити? Ако вјерујете, додајте, молим вас, ово: И глумица је жена, па љуби — како која, као и друге жене...

И у смрт заједно

— Guy de Maupassant —

Париз је био опкољен, изгладнио, ближио му се — крај.*) Врабаца је бивало све мање по крововима. Канали су претворени у станове. Сваки је јео оно до чега је могао доћи.

Тада, једног лијепог јануарског јутра, шетао је спољним булеварима човјек празна стомака, са рукама у шпаговима своје униформе. То бјеше г. Морисо, часовничар, а у приликама и говорник. У брзо се срете са својим колегом и пријатељем г. Соважом, са којим се упознао на води.

Прије но што је букнуо рат, излазио би шетати се у зору сваке недјеље, носећи своју бамбусову палицу. Сјео би на аржентејску жељезницу, сишао у Коломбе и пјешице отшетао на Марантско острво. Чим је стигао на позорницу својих снова, почео је пецати рибу, а то би трајало до заласка сунчева.

Сваке недјеље састајао се тамо са једним малим, доброћудним дебељком. То је био г. Соваж, бакалин у улици Нотр-Дам де Лорете, такођер страстан рибар. Често су по читаво пола дана сједели једно уз друго, а у руци са пецаљком, млатајући ногама више воде. Ту су се спријатељили, завољели.

Било је дана, кад нису ни проговорили, други пут су ћеретали, али су се и без ријечи разумјевали, јер им је укус, па и резоновање било исто.

Кад би зраци пролетњег сунца обасјали ријеку, г. Морисо би проговорио:

— Ах, ала је пријатно!

А г. Соваж би одговорио:

— Љепше се што не да ни замислити!

Ово је било довољно, да се разумију.

О јесењим вечерима, када су зраци залазећег сунца крв-црвеном бојом обојили небо, а пурпурни се облаци огледали у води, од чега је и ријека постала црвена; када је сав видокруг био у пламену, а јесењи вјетар обарао пожутјело грање дрвећа, г. Соваж би се осмјехнуо на г. Морисоа и рекао:

— Како је ово дивна игра боја!

Г. Морисо пак, да и не скрене поглед са удице, одговорио би са дивљењем:

— Ово је ипак љепше од наших булевара, зар не?!

*

Када су се сад поново нашли, снажно се руковаху и чуђаху се околности, што су се у овако савршено промијењеним приликама срели. Г. Соваж је дубоко уздахнуо:

— Тако је то у ратно вријеме.

Г. Морисо је пак одговорио:

— Ах, каква су ово времена. Данас имамо први лијеп дан у овој години.

И доиста небо је било загасито плаво, обасјано блијештећим сунчевим зрацима. Размишљајући, у суморном расположењу, корачали су једно поред другог.

— А наш лијеп риболов? Јел' те, да су то драге успомене?

— Када ћемо опет на риболов? — питао је г. Соваж, свраћајући у једну кавану гдје испише чашу апсента.

Пођоше даље тротоаром.

— Могли би испити још по једну.

— Стојим вам на расположењу.

И свратише у другу кавану.

Када су из ње изашли, били су збуњени, као оно младићи, кад пију повише алкохола.

Г. Соваж, кога је спољни свјеж ваздух учинио напитим, стаде:

— Кад би сад отишли тамо!

— Куда?

— Па, на риболов.

— Али куда?

— Куда, већ на наше старо острво. Француске предстраже стоје код Коломба.

*) Ријеч је о опсади Париза, за вријеме француско-пруског рата 1870./71. г.

Ур.

Познајем пуковника Димолена, он ће нас извјесно пропустити кроз предстраже.

Морисо је дрхтао од узбуђења.

— Добро, — рече — ја радо пристајем.

Два се пријатеља растадоше, да донесу своје удице.

Сат касније ишли су они великим путем. Стигоше они и сеоској кући, гдје је пуковник становао. Он се осмјехнуо, кад је чуо њихну молбу и одобрио им пролазак. Снабдјевени путним исправама, пошли су даље.

Стигли су и предстражама, прошли су напуштени Коломбе и нашли су се у виноградима према Сени. Било је 11 сах. прије подне.

Село Аржентеј преко пута учини им се као да је изумрло. Аржмонтски и Саноаски висови доминирали су цијелом околином. Велика равница, која се простире до Нанта, била је пуста, сасвим пуста са својим кржљавим трешњевим дрвећем и сивом земљом.

Соваж показа на висове и тихо рече:

— Тамо горе налази се непријатељ.

Неки немир овлада њима, кад погледаше напуштену околину.

— Непријатељи!

Они га никад нијесу видјели, али су га осјећали већ два мјесеца око Париза, знали су да је тај непријатељ упропастио Француску, пљачкао, убијао. Некакав сујевјерни страх помијеша се са мржњом, коју су осјећали према непознатом и побједном народу. Г. Морисо промуца:

— Шта ћемо радити, ако се састанемо са непријатељем?

Г. Соваж одговори са оним чисто париским подсмијехом, који се, поред свега, понавља:

— Понудићемо га са печеном рибом.

Али заплашени од велике тишине око њих, мало су оклијевали да се спусте у равницу. Најзад се г. Соваж ријеши:

— Напријед, али обазриво!

Ишли су доље кроз један виноград, сагнути, да их покрије лоза, звјерајући лијево и десно. Требало је да пређу још кроз узану поорану њиву, па да стигну до ријеке. То учинише у трку, и кад стигоше ријеци, сакрише се за трску.

Морисо ослушкиваше на земљи, чују ли се кораци у близини. Није чуо ништа. Били су сами, сасвим сами.

Умирише се и почеше пецати рибу.

Маранстеко острво скрило их је у толикој мјери, да их са противне обале нико није могао спазити. Мала крчма на острву била је затворена и изгледала је као да је годинама напуштена.

Соваж је ухватио прву рибу, Морисо другу, а за тим су сваког минута извлачили удицу из воде, скоро свакад са малом сребрнастом рибицом на њој. Заиста је ово погодан дан био за риболов.

Рибе би трпали у мрежу, која им је стајала пред ногама. Били су пуни радости. Оне радости која завлада човјеком, када поново има удјела у уживању давно не осјећаном.

Сунце је све јаче гријало њихна плећа. Они већ ништа нијесу чули, нијесу мислили ни на што, били су равнодушни према свему, према цијелом свијету: само су даље пецали.

Од једном осјетише да се под њима тресе земља, а трус који осјетише као да је долазио испод земље. То је била јака топовска пуцњава.

Морисо се окрете, и прије ко, на другој обали, лијево, далеко, угледа Монт-Валеријан, са бијелим калпаком на врху: бијелим топовским димом, што га је сад избацио из себе. За тим се појави нов облак бијела дима са врха овог утврђења, па послије неколико минута нов пуцањ. Потом се чуше и остали, и с минута на минут избацивали су висови смртне дахове; Монт-Валеријан избацивао је бијелу пару, која се полагано дизала небу да формира облаке.

Соваж слеже раменима и рече:

— Чујеш? Већ почињу!

Морисо, који је поново осјетио да му удицу риба трза, поста од једном љутит. Обузе га љутина мирољубива човјека према дивљацима, који се на овај начин убијају.

— Заиста је грозно, убијати се као ови што чине!

— Грђи су и од дивљих звјерова, — одговори Соваж.

А Морисо, који је баш упецао шарана, изјави:

— Кажу, међутим, да ће ово све тако бити, докле год буде било владâ.

— Република не би објавила рата, — рече Соваж.

Морисо га прекиде:

— Краљеви ратују са иностранством, а кад је република, имамо унутрашњих трзавица.

И мирно су говорили даље; расправљали су велике политичке проблеме здравом памећу мирних, безазлених људи, закључујући да потпуна слобода не постоји.

Монт-Валеријан је без прекида тутњао. Са својим топовским мецима рушио је француске домове, пустошио је све пред собом, убијао је жива бића, сахранио је многе снове, многа очекивања, надане среће, стварајући болове у срцима многих жена, дјевојака и матера, болове који никад не престају.

— Такав је живот, — рече Соваж.

— Реците правилније таква је смрт, — одговорио је са осмјејком Морисо.

У томе обоје задрхташе. Чуше кораке за леђима, и кад се окренуше, угледаше четири човјека; четири брадата оружана човјека, који су носили униформу, сличну слугама, и пљоснату капу.

Два пријатеља испустише своје удице и покушаше да побјегну у правцу ријеке.

Након неколико минута стигоше их, везаше и однијеше на чамцу на острво.

Тамо око крчме, која је изгледала напуштена, видјеше они око двадесет пруских војника.

Један човјек џиновског раста сједио је на столици, пушећи из велике порцеланске луле. Упитао их је течним француским језиком:

— Но, господо какав је био риболов?

Један од војника метнуо је мрежу са рибама, пажљиво донешену, крај официра. Овај се смијао:

— Но видите, посао није рђаво ишао. Само сад је ријеч о другоме. Чујте ме и не покушавајте ме заварати. За мене сте ви уходе, послане да ме уходите. Заробио сам вас и пушкараћу вас. Учинили сте, као да хватате рибу, да би тиме боље сакрили ваше намјере. Пали сте ми шака, тим горе за вас; у ратно вријеме тако то иде. Али пошто сте прошли кроз француске предстраже, значи, да знате и лозинку, без које се не можете вратити у Париз. Прокажите ту лозинку, па сте слободни.

Два пријатеља блиједи стајали су ћутке, кршећи нервозно прсте.

Официр их поново ослови:

— Нико неће никад сазнати за ваше ријечи, и ви можете мирно продужити пут. Ако се опирете, то вам је смрт и то одмах. Бирајте!

Стајали су непомично, а да отворе уста.

Официр показа руком на ријеку и мирно рече:

— Помислите, да ће те већ послије пет минута лежати тамо, на дну ријеке; послије пет минута. Зар немате ни за ким да зажалите?

Монт-Валеријан је без престанка тутњао.

Два пријатеља стајали су право и нијемо. Непријатељ је сад на своме језику издавао заповијести. Премјестио је своју столицу, да не буде близо заробљеника. Дванаест војника постројише се под оружјем на двадесет корака од њих. Официр им се окрете:

— Дајем вам још минут времена, преко тога ни секунд.

За тим се нагло диже, приближи се Французима, узе под руку Морисоа, одведе га у страну и прошапута му:

— Брзо лозинку! О томе вам друг неће никад сазнати. Учинићу се, као да сам вам опростио.

Морисо је ћутао.

Официр је тад учинио исту понуду и Соважу.

И Соваж је ћутао.

Поново су стојали једно поред другог.

Официр је почео командовати. Војници подигоше пушке.

Поглед Морисов паде случајно на мрежу, бачену у траву, близу његових ногу.

Један сунчани зрак обасја још живе рибе. Разњежио се. И поред своје храбрости, очи му засузише. Проговори дрхтећим гласом:

— Због ом г. Соваже!

— Због ом г. Морисо! — одговори Соваж. Стискоше руке и задрхташе од главе до пете.

Feuer! — командовао је официр.

Дванаест пушака плануше у једаред.

Соваж је пао лицем на земљу. Морисо, виши стасом, лицем окренутим небу, пао је на свога друга. Из прсију му суну млаз крви.

Официр је издавао друге заповијести.

Људи му се разиђоше, да се убрзо врате са ужетима и камењем, што су их везали мртвима на ноге. По томе их понијеше обали ријечној.

Монт-Валеријан није престао тутњати. Два војника дохватише Морисо-а, друга двојица Соважа. Зањихаше тјелеса па их бацише далеко у ријеку. Када потонуше тјелеса, начини се круг на води.

Вода се узбурка, начинише се све шири кругови, таласи оквасише обалу и вода се умири. Видио се само мали млаз крви на њој.

Официр, који је до краја остао миран, промумла:

— Сад ће доћи ред на рибе.

Враћајући се крчми, спази у трави мрежу. Подиже је, погледа, осмјехну се и позва војника.

Војник са бијелом кецељом стаде пред њега. Официр му баци мрежу она два убијена човјека и заповједи:

— Испеци ми ове рибе, док су још живе. Биће изврсног куса.

И продужио пушити на своју лулу.

Иван Иванић

Ђенерал Дима на Клаузен мосту

— Војна у Тиролу —

— од Александра Дима —

Ево, како је ађутант Дермонкур причао о јунаштву мог оца.

„Војска се забавила у Болзану 48 сахати; оно што у овој војни изгледаше прије на трку но на рат бијаше тако дуго задржавање.

Ђенерал Делма остаде у Болзану да прегледа трупе Лауданове и пут к Инсбруку. Остатак војске са ђенералом Димаом на челу, крену се сјутра дан ка Брихену да добије везу са војском ђенерала Керпена, који се бијаше упутио овим правцем.

Пут којим смо ишли водио је преко неке ријеке, која је извирила испод Црних планина и примала воду из Ријенте, а утицала је у Еч испод Болзана. Пут је ишао час десном обалом ријеке, час прелазио поток и ишао лијево и пошље неколико миља прелазио на другу обалу. Одступање Аустријанаца било је тако брзо, да нису имали кад ни мостове покварити.

Ми смо маршовали за њима убрзаним кораком и готово смо очајавали, рачунећи, да их никад нећемо стићи. Но, у том нам наши еклерери јаве: да Аустријанци барикадирају мост Клаузен с колима и да су ријешили да нам ту спријече пријелаз.

Кад смо дошли до моста, нађемо мост потпуно закрчен, а иза моста видјели смо непријатељску пјешадију и коњицу.

Ђенералу је требало доћи поткрјепљење, али он на њега сад није ни мислио.

— Хајте, рече ђенерал, нека двадесет и пет људи заузму мост.

Двадесет и пет драгона баците своји друговима узде од својих коња и не обзирући се на пушчану ватру аустриску јурише на мост.

Посао не бијаше лак. У почетку двоколице бијаху тешке за покретање, а међу тим су и зрна падала као град.

— Хајде, беспосличару, рече ми ђенерал, шта стојиш, зар ти не мислиш да треба помоћи овим људима?

Ја скочим с коња и упрегнем се у једна кола, но како ђенерал није рачунао да ће мост бити брзо чист, скочи и он с коња и поче нам помагати. За тренутак својом херкулеском снагом, он је учинио више но њих двадесет и пет.

Кад сам већ рекао двадесет и пет, мало сам претјерао. Аустриска зрна онеспособише нам за рад пет људи, но на нашу срећу, стигоше нам у помоћ шездесет пјешака трчећи кораком. Они се распоредише на обје стране моста и отворише јаку ватру на непријатеља. Ова изненадна ватра збуни Аустријанце у нишањењу.

Ми побацамо двоколице и кола у ријеку и очистимо мост.

Тек што смо то свршили, ђенерал скочи на коња и јурну преко моста к Сену, не гледајући да ли ко иде још за њим. Ја повичем: „ђенералу ми смо сами;“ — но он то или не чу, или не хтједе да чује.

Наједанпут се нађосмо пред једним одјељењем коњаника на које јурну ђенерал и како сви бијаху у бојној линији, то једним ударом сабље уби једног подофицира, огреба добро једног војника поред себе, а врхом сабље рани трећега.

Аустријанци нису ни мислили да два човјека имају толико дрскости да сами јуришају, покушаше да бјеже, но им се коњи јако узнемире и направе грдан неред. У овом тренутку стигоше и наши драгони заједно с пјешацима, који су јашили на коњским сапима, и заробише одмах цијело одјељење аустриско.

— Клањам се, г. ђенералу, вашем ударцу, јер никад нисам видио бољи, рекох ђенералу.

— Пошто си још жутокљун, рече ми ђенерал, видићеш их још доста, док се не сврши војна.

Ми смо имали 100 заробљеника. Примјетили смо с друге стране села како се један пук коњице пење уз брдо. Чим је ђенерал видио овај пук, показа га драгонима, остави заробљенике пјешацима и пусти се у гоњење за пјешацима са педесет људи.

Чудновати смо били ја и ђенерал; — много смо рачунали на наше војнике. Аустријанци су мислили да их гони цијела војска, те су бјегали као луди. Пошље неког времена, ја и ђенерал остадосмо опет сами. Пошто смо дошли до једне крчме, код које пут прави лакат, ја се зауставих и рекох.

— Ђенералу, оно што смо учинили и што сад чинимо, није размишљено. Зауставимо се и причекајмо да се скупимо. У осталом, сам терен даје могућности да иза ове зграде мора бити платô, гдје би смо, може бити, наишли још и на уређеног противника.

— Добро, деране, рече ђенерал, иди те види да ли је баш тако, а за то ће нам се вријеме и коњи мало издувати.

Ја сјашем и пођем по зади крчме, но одмах примјетим, на даљини од 200 корака, три ескадрона спремна за борбу.

Вратим се одмах ђенералу и рапортирам му, но он без ријечи узјаха коња и упути се ескадронима. Ја узјашем коња и пођем за њим.

Тек што смо прешли сто корака могли смо лијепо чути и глас. Командант је говорио француски и лијепо се чуло:

— Ах, то си ти, црни ђаволе, рече му он. А, дакле нас два!

Аустријанци су звали ђенерала црним ђаволом.

— Направи сто корака, ја ћу још двије стотине, рече ђенерал и ободе коња. За то вријеме сам се ја дерао ђаволски:

— Овамо, драгони, овамо!

Непријатељ, рачунећи, да ће се сваког тренутка појавити наша војска, обрте леђа и командант поче први да бјега. Ђенерал их је сам гонио. Кад сам зауставио коња да очекам наше, окренем се и видим их на истом мјесту, гдје је непријатељ био мало час.

Али, кад смо се један пут већ скупили, није било начина да се ђенерал задржи и наравно пустимо се сви у гоњење за Аустријанцима. Овога пута, ја наредим нашим тираљерима да извиде један споредан пут. Ми се задржимо, да нам се коњи издувају.

Послије једног часа, чули смо пушкарање, које најави, да су наши у борби са Аустријанцима. Ђенерал ме посла да извидим ствар.

Послије десет минута вратим се.

— Шта се ради доље? — упита ђенерал.

— Ђенералу, непријатељ је тамо. Један од наших војника, који говори њемачки, рекао ми је: да треба да се повучемо и пређемо мост Клаузен, јер непријатељ рачуна да ће се на том мјесту наплатити с нама.

— А, дакле он рачуна? Лијепо, идемо да видимо. Напријед драгони!

На челу наших педесет до шесет људи, ми опет јуришасмо.

Дођемо и до чувеног моста. Могли су прећи по три коња напоредо; ограде није више било.

Говорио сам ђенералу, да је непријетељ рачунао, како ће нас натјерати у бјегство. Ђенерал пређе мост, рачунајући да се Аустријанци неће смјети вратити за нама. Уђемо у главну улицу с нашим тираљерима и са 12 драгона, које је ђенерал послао као потпору.

Били смо на сред улице, кад су наши тираљери и драгони отпочели да отступају, натјерани једним ескадроном непријатељске коњице.

Страх је био велики. Он спопаде и драгоне који су били с нама и сви побјегоше сем оне дванајесторице.

Са овијех дванајест људи ми зауставимо непријатељски јуриш и вратимо се к мосту, но дотле се и драгони разбјегоше. Ја и ђенерал опет остасмо сами.

Ђенерал извади сабљу и од сваког ударца његове сабље, падао је по један човјек. Ускоро сам се морао забавити својом личношћу, јер ме нападоше три аустриска коњаника. Једнога раним врхом сабље, другом одбијем чело, а трећи рани мене по рамену, ја се занесох и падох заједно с коњем у један шанац.

Мој Аустријанац, не прекиде борбу, удари ме још неки пут сабљом и би ме убио, да не извукох лијевом руком револвер и опалих. Не знам у прво вријеме, да ли сам ранио коња или њега, али што знам то је: да се коњ пропе, скочи и пошље 20—25 корака свали са себе коњаника.

Пошто се нисам више бојао за своју кожу, морао сам се вратити ђенералу. Видио сам га на улазу моста, гдје се бори против цијелога ескадрона и како због мале ширине моста нису могли долазити фронтом више од 2—3, то их је сјекао сабљом, како би му се ко примакао. Био сам удивљен његовом храброшћу. Некад сам историју Хорација Коклеса сматрао као басну, а сад сам видио да се иста ствар дешава пред мојим очима.

Покушам да се извучем испод коња и из шанца и почнем викати:

— Драгони, помозите ђенералу!

Што се тиче моје одбране, бијаше немогуће, јер ми десна рука бијаше ишчашена.

На нашу срећу, други ађутант ђенералов, који се звао Ламберт, приспије у то доба са једним поткрјепљењем свјежих трупа.

Он притече у помоћ ђенералу, који је дотле убио неколико, више њих ранио и почео већ да малаксава.

Ђенерал је био три пута рањен; један пут у руку, други пут у бутину и трећи пут по глави.

Пошљедни удар, пробио му је и гвоздени шљем, али и као прва два бијеху му

само сљуштили мало кожу. Поред свега овог, у његовом шињелу било је седам куршума. Коњ му је погинуо под њим, али на његову срећу својом лешином закрчио је био мост, и може бити, да га је само та околност спасла, јер док су Аустријанци пљачкали његове бисаге и кубуре, он је имао времена да се дочепа једног коња без госе и да наново отпочне борбу.

Благодарећи напору Ламбертовом. ђенерал пређе у офансиву и предузме једно, тако дрско гоњење, коме нећемо наћи слична у цијелој овој војни.“

Liseron

Фридрих Ниче*)

„Макар се човјек колико му драго хвалисао својим самопознавањем, макар му се, колико год хоће, причињало, да је објективан: ипак на крају крајева нема ништа од тога свега до *своју рођену биографију*.“ Изгледа да су се ове неутјешне ријечи духовитог артисте, који бијаше још прије једног деценија мртав, и којега се физични живот недавно претворио у прах и пепео, односиле на сам његов живот и рад. Макар се Ничеова наука како му драго прецјењивала или омаловажавала, макар јој се дивили, макар је на све могуће начине побијали, ипак *најтрајније* а уједно и најзанимљивије што нам иза њега остаје, јесте и остаће његова *биографија*. Само она даје његовим дјелима садржине и смисла; без познавања његова живота, његове личности, његова расположења и патње постају та дјела ефемерним модним појавама, достатним да удовоље кућним потребама литерарних „Hochstapler-a“ и помодних звекана, а тако исто и усиљених филозофских догматичара и разметљивих фразера. Бијаше то поносна, управо аристократска жеља, коју је једном приликом изрекао Ниче: „Само неколико читалаца, које човјек у својој души поштује, и не треба их више.“ Као да је сам у напријед пророковао судбину својих списа! Али се његова жеља *на жалост* није испунила. На против. Може бити да ни један њемачки филозоф није био тако много читан и цитиран, као Фридрих Ниче, али може бити и ни један тако рђаво схваћен, зло употријебљен и компромитован, као он. Наглашени изрази из дјела „Herdenmensch“, „Herren-und Sclavenmoral“, „Die herrliche blonde Bestie“ и „Der Uebermensch“ лијетају данас по ваздуху, и понајближи литерарни шарлатан игра се с њима тако господствено као с каквом лоптом, као да је он Ничеов надчовјек, који само у нечему предњачи Ничеу, и то што има здравља, те му оно даје права, да „мијења вриједност“ обичним моралним појмовима, као што на прилику какав берзијанац мијења вриједност појединих курсова према томе, да ли стижу добре или рђаве вијести са бојног поља у Кини или Африци. Тако се наставља у судбини Ничеових списа још и дубока трагика његова живота и настојања — јер он је побједник, који је лијетао од једне обмане к другој, био жељан чути одјека, а слушао бурно одобравање и филистарски пријекор, ропско имитовање и берзанску распродају; болестан умјетник, кога држе за здрава и снагом задојена филозофа, јер се његова дјела нијесу узимала у руке са естетско-умјетничком подлогом, него са социјалним дневним инстиктом оних „погибељних мислилаца“, на које већ Шилер у својим „филозофским пи-

*) Приликом смрти Ничеове сва свјетска журналистика писала је и резоновола о овом великом човјеку наших дана. Из масе тих силних расправа, доносимо и ми неколико пабирака.

смима“ обраћа пажњу: они су цијелим богатсвом свога оштрога ума окитили своје користољубље само за то, да га оплемене и подигну до система....

Мора се познавати историја патње Ничеове па да се има појма о грозној љепоти оног високог полета, до кога је овај болесни човјек узвио свој разорени дух, све до у регионе „свих сребрних тонова боје у природи“; морају се прелистати његови дневници и његова писма, у којима извјештава своје пријатеље о својим патњама, па да се схвати онај трагични раздор, који је постојао између његове физичне немоћи и душевне воље; мора се једном ријечју срцем пуним осјећаја пратити регистар његових патња све од дјетинства па до оног боног усклика Заратустрина: „Самопознавалац! Самоубојица!“ па да се узмогну растумачити све оне чудноватe раскрснице његове фантазије, која сама себе загушује. Кад му је било пет година стиже га први ударац судбине: он губи оца и мјесто очинске његе упознаје он по свом признању само „сурогат очинског одгоја“, „униформисану дисциплину уређене школе.“ У „неодољивој тежњи за универзалним знањем“ настоји он да скрши „укоченост законом одређене раздиобе и употребе времена“ и предаје се „каткада еруптивној страствености.“ Већ као 24-годишњи младић добија он позив у Базел за професора филологије, и тиме се натовари на младића бреме посла, које је за његове године и одвише тешко. Без сваке се сумње мора заметак његове касније болести тражити у душевном пренапрезању онога времена, јер већ послије девет година мораде он обуставити свој јавни рад у цијелом своме обиму. На то га је приморала болест у очима, која је, као што се касније испитало, потицала из афектације мозга. Када га је тада послије дуже времена видјела његова сестра, једва га је могла препознати, како прича у дирљивој биографији свога брата: „саломљени, уморни, постарјели човјек пружи ми дубоко ганут своју руку.“ И сада настаје за Ниче-а доба најтежег мучеништва. Године 1880. пише он: „Тежак терет почива на мени. У пошљедној сам години имао 118 тешких наступних дана. Још сам живио, али тако да нијесам могао видјети ни у даљину од три корака.“ И од године до године повећава се његова патња „до врхунца хабитуелног бола,“ тако да он за своје стање не налази других ријечи него „животињско мучење и предпакао“! На задњих се шест година тужи он године 1882.: „Ох, какве године, какве патње, каква осама и досада живота!“ А „историју својих пројећа прије 15 година“ назива он „историјом грозота, фаталношћу пропадања и слабости.“ „Оронулост је мога здравља“ пише он своме пријатељу Ре-у „одвише велика, патња је постојана. Шта ми користи савлађивање сама себе и стрпељивост?“ Надолазили су на њ дани, недјеље и мјесеци, када га је „стајало великог искушења, да ли да акцептира живот.“ Није чудо, да је шта више једноч изговорио очајне ријечи: „Ја презирем живот!“ Као оазе у пустињи тако се и у историји патње Ничеове налазе поједине вијести о паузама у његовој болести. У овим паузама ствара он своја дјела, наравно у стању најраздраженије надосјетљивости и узбуђењу, као да је осјећао да се спушта ноћ и као да је за то хтио да са двоструком брзином и са двоструким нагласком изговори оно што му на срцу лежи, и за то бива свакоме управо незгодно при души, кад се у сред његова мучеништва намјери на тако непосредне излијеве његовог весеља за рад, као: „Сад сам лаган, сад летим, сад видим сама себе под собом, сад игра божанство у мени;“ или: „Зар није мој отац господство Изобиље, а мати тихо смијање?“ И чудновато. Управо они списи, који су никли у задњем периоду, када га је болест приморавала на фрагментарно стварање, данас се најраће читају и биљеже данас основу новоме моралу и здравом модерном погледу на живот, док списи његовог првог периода, гдје културан

човјек са топлим осјећајима и јасним мислима заступа идеје праве културе, налазе милости само код некојих Немодерних, који се још заносе Шопенхауером и који још увијек виде у Рихарду Вагнеру нешто више, него бољег Мајербера. Умјетник, неимар, који је схватио и умјетност и живот као цјелину и који је из те цјелине створио опет цјелину, као „Шопенхауер као васпитач“ или „Рихард Вагнер у Бајрајту“ баца се данас међу људе и духове од масе. Па ипак би било неправо, кад би се из ових и сличних мишљења, која се налазе у задњим списима његова периода болести, хтио конструисати какав систем или шта више, како се то често догађа, догмат непогрјешивости индивидуализма. Личност као што је Ниче не може се поправити, ту треба просто настојати да је разумијемо и као цјелину схватимо.

Познавању његове личности допринијела је свакојако највише г-ђа Јелисавета Ферстер — Ниче у биографији свога брата, која је пуна пијетета и љубави, па онда једна проста и танка књижица, која између многих и многих списа о Ниче-у има за то своју нарочиту вриједност, што се у њој не филозофира Бог те пита куда, него се лијепо и тачно држи предмета, стављајући себи као основу афоризам из Ничеова дјела: „Menschliches Allzumenschliches“: „Најбоље ћемо моћи представити какав важан предмет тако, ако боје за ту слику узимамо из сама тога предмета, тако да нам се сама цртарија рађа из граница и прелаза боја.“ То је есеј „Фридрих Ниче, умјетник и мислилац“ од проф. Др. Алоиза Рила (Dr. Alois Riehl), који је изашао у Фромановим „Klassiker der Philosophie“. Све оне замршене загонетке, које нам задаје болесна фантазија Ничеова, настоји ова књижица одгонетнути само на темељу његова живота и његових дјела, па нам за то и изгледа врло згодним онај закључак, до којега проф. Рил долази: „Ниче је декаденат, али то је уједно и схватио и бранио се против тога. Он је декаденат са инстинктима здрава човјека, па за то је морао сувише цијенити — *прецијенити* живот, изобиље живота, а тако исто како се и ради чега се живот употребљава. Он је болесник, али који се чува, да из својих патња не изведе какве закључке против живота. Он признаје патње само да не узнегира живот; он чини патње извором снаге, дисциплином воље; одатле датира она његова подозривост према свему што удара на вољу, према свакој врсти осјетљиве слабости, према самом сажаљивању. Што је Ничеу у животу недостајало, то је управо и пренио на слику живота, која му је као узор лебдила пред очима. Њему је требало „неколико великих перспектива душевно-моралног хоризонта“, па да узмогне подносити живот. И тако сниваше он о непрестаном и вишем развијању човјекову изван свога бића па све до надбића; он сниваше о надчовјеку.“ Уједно подсјећа проф. Рил, да се код Ниче-а никако не сметне с ума умјетник и пјесник. А то је баш од нарочите вриједности у тој паметној књижици, јер је Ниче прије свега умјетник, шта више још и ондје гдје он већ почиње да руши. Он је сам причао један пут, да је само стојало до неколико спољашних случајности, па да би се он усудио да постане музичар. Као умјетник или ипак као човјек са умјетничким осјећајима започео је он свој литерарни рад. Његово прво дјело бијаше: „Постанак трагедије из духа музике“. Кад се први пут дочепао Шопенхауерова дјела „Свијет као воља и представа“ и кад му је то дјело обузело цијело мишљење и осјећање, забиљежио је он у свој дневник: „Овдје ме је угледало пуно несебично сунчано око умјетности.“ Његово друго дјело, такођер документ његова чисто умјетничког осјећања, управљено је против Давида Штрауса, негерманско-софистичког противника Шопенхауерова умјетничког погледа на свијет, док се није у своме дјелу „Рихард Вагнер у Бајрајту“ подигао до потпуне сунчане висине бајрајтских по-

гледа на умјетност и културу, скроз умјетник, којега је најплеменитије одушевљење у ненаткриљеној до данас љепоти стила. Како се у Ничеу увијек у пуној мјери огледао умјетник, то доказују и сама његова позније дјела, када већ одавна не сматра биће свијета и човјека умјетничким актом, нарочито у оним ставовима, гдје говори о умјетничкој употреби њемачког језика. „Згодно је вријеме, да се већ једноч *артистички* позабавимо са њемачким језиком. Мора постати најприје рукотвор, па да истом из тога постане умјетност... Ниједан од данашњих културних народа нема тако рђаве прозе, као њемачки. Пошљедица је тога да Нијемац познаје само импривизирану прозу. Нијемац не чита гласно, не чита за ухо, него чита само очима: он је при томе стрпао своје уши у ладицу... Проповједник је само знао у Њемачкој, шта је словка, колико важе једна ријеч, у колико једна реченица удара, скаче, јуриша, трчи и ишчезава; он је једини имао свијести у својим ушима. Ремек-дјело њемачке прозе је ради тога, по души говорећи, ремек-дјело њезина највећег проповједника: у односу према Лутерову Светом Писму све је друго само — литература.“ И овај човјек, који је тако живо умјетнички осјећао, да је он и при употреби њемачког језика морао задовољавати своју тежњу за умјетничким дјеловањем, јер му је ноћ, која се спустила на његов дух, ограбила његов велики јединствени умјетнички идеализам, тај је човјек данас модни филозоф, којега се дјела данас читају не може бити ради тога, да се при томе умјетнички насладе или да дознаду, *koja* личност и *kako* она из њих говори, него само ради тога, да се из неразумно покупљених мрвица скује нека наука, која негира најбоље и најчовјечније, што живи у нашим грудима: сажаљење. Што је велико, племенито и плодно створио, то живи данас само у кругу једног малог скупа; а што је на против поставио као нове „вриједности“, то је већ душевна својина цијеле наше либералне и социјалистичке каванске интелигенције. Макар некоји и називали каснијега Ничеа, који се отуђио од Рихарда Вагнера, „фанатичним либералом“, ми немамо ништа против тога; ми се Нијемци држимо раље оног здравог Ничеа, који нас је раме уз раме са Рихардом Вагнером хтио довести до највишег степена културе и који је у дну своје душе још и онда остао вијеран своме поборнику, када му је грозна боља ставила у руке оружје против свог рођеног дјела. Чамбрлен прича у својој књизи о Вагнеру, да је Ниче отпутовао у Луцерн нешто мало прије, него што је густа копрена ноћи обавила његов велики ум; ту се одвезао у Трибшен, гдје је често пута боравио са Вагнером, и сјећаше са свијем на страни код језера. Изгледало је да му је једина забава то, да шара штапом по пијеску. Али кад се његова пратилица сагнула, да му загледа у лице, опазила је, да из његових очију потоком цуре сузе.... А овом ћемо епизодом да окитимо успомену на Ниче-а.“

Сш. Ж.

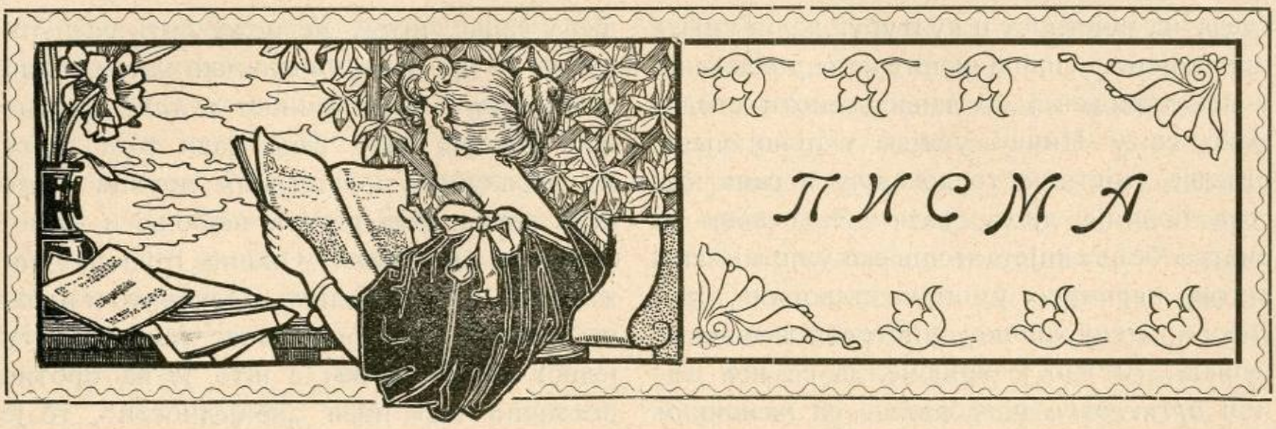

Женева, 15. јулија 1900.

Корачајући јеном неуређеном и занемареном алејом која води са једнолике обале Копеове од женевског језера у двор госпође де Стâл, или глатким друмом који ту недалеко у Фернеју води у замак Волтеров, ви осјећите сваки пут религију хаџије који посвјећује света мјеста. Чини вам се да сте на кратеру који је својим огњем освијетлио вијекове, својим хуком заглушио све буре свога времена, а својом лавом засуо толико вјековних предрасуда. Осјећате се у ријетком крају који некад бјеше насељен расом која је изнад људи; на једном парчету Олимпа; на путевима који бјеху вене у крвотоку једног вијека. Обузима вас онај занос који је једном француском пјеснику причинио да је у умјетничкој Италији узимао за Мадону сваку мајку с дјететом у наручју.

Ја сам с том религијом ушао на широку капију госпође де Стâл. Огњено јулско послије подне. Копе успаван. Језеро одбија са свог стакла свјетлост која се разлива по мрким крововима историјског села а падо по шумама платана и кестенова око двора. Неколико једрила по језеру и неколико чуперака облака изнад Копе-а, Широке обале губе се у дивљачној панорами — лијево према Жири, десно према Монблановим подножјима. На хоризонту пробило неколико врхова алпијских са бијелим тјеменом високо у небу. Надамном у грању зују манити подневни дитирамб комараца; по земљи трепери јâра. Ово је један од оних дана јулских, када је вјеровати да могу падати из неба познате печене шеве....

У Женеви су ови дани савршено несносни. То је сезона купања у Арви која нам доноси алпијски лед док Женева као Помпеји изумире у огњу и цијела варош удара на једно огромно печење. То је сезона мирисног мискат-грожђа, Енглеза, стјеница, алпијске љубичице и кашља. По сјеновитим парковима нико осим пензионираца који се вајкају на несаницу и рђав апетит, по који заостао ђак, и по која гувернанта са обично омањом дјецом, која нису брбљава кад се врате кући. — Но у Копеу наиђе по који пут онај тихи лемански вјетрић који вас умива мирисом и отире свилом свога крила, задахњује вас ријетким сеоским ваздухом и дахом покошене траве.

Двор у Копеу!

Импресија која вам је остала читајући о оним знаменитим данима и вечерима у овом двору, о оним састанцима једне душевне елите француског друштва, које се окупљало око најдуховитије жене свог времена — како ли та импресија смрзава пред данашњим двором у Копеу. И овдје у чијим се салонима расипала бујица елоквенције и духовитости једног малог ивера који је отпао и заостао био од великог елоквентног и философског XVIII-ог вијека — ту у двору некадање Краљице Мисли, међу зидовима гдје су тако дуго боравили мозак и срце Француске — сад је ту тако тихо.... Изгубили смо се у сни-

јевању и компарацијама да нас не разбуди у једну ироничну јаву недотупавна бесједа чувара који вас уводи у богате салоне, да вам одекламује над сваком стварчицом своју лекцију, бесвјесно као сомнамбул и с важним лицем. Али кад већ уђете у овај тако импозантни замак, онда вас обузима једно свечано расположење којему та тишина тако приличи. Има нешто манастирско, религијозно у томе ћутању које наличи на короту, побожност и сузе. А то тако допуњује историју ових одаја. Јер ми смо у гнијезду Коринином! Ја бар волим да се госпође Стâл сјећам за тренутак више као Корине него као Минерве. Има нешто у њеном интимном животу које нас на то упућује. Јер то је она лијепа плачна Психа која је тумарала цијелог свог живота тражећи познање и истину љубави, уснивену некад у првој младости на Леману, а коју је видјела тек поред самртне постеље, — љубав која бјеше њена религија, њен живот и њена циљеъ. Јер и та тако витешка Минерва из Револуције и Првог Царства, с убојним копљем и кацигом, зар не бјеше само преобучена Делфина под чијим је оклопом ударало свагда једно расплакано и њежно срце, које и онда кад је мрзило показиваше само колико бескрајно воли! Мадам Роландовици право је име Револуција, а Мадам де Стâл право је име Република. То су двије Музе ових двају истинских величина прогреса. Али Госпођа де Стâл је прије свега пјесник, која није била геније, „али која се у двије три прилике довинула до самог генија“ како рече један одличан француски писац; која је написала неколико рђавих стихова, којих се данас више нико не сјећа, и два романа сасвим осредње вриједности; али кад смо у њеној кући ваља да знамо да смо у дому једне Музе која је инспирирала најљепшу поезију овог највећег лирског вијека, да смо на огњишту гдје се зачела прва искра оног животворног огња који је освијетлио и загријао истинским животом ово поетско стољеће, искра Романтизма, и да смо у колијевци у којој је проплакао витешки Хернани.

А кад смо год у кући писца који је пјесник, ми осјећамо једну посебну сугестију. То је случај свугдје гдје је писцу „историја његова живота у историји његова срца,“ то јест, гдје је живот његов у толикој вези са његовим дјелима да им је он често извор. За то нам у Копеу сваки портрет, биста, књига, свака стварчица много више каже него у Волтеровом Фернеју, јер живот приватни Госпође де Стâл то је једно посебно дјело у којој свака од ових ствари сачињава можда једну његову страницу. То су странице из *Делфине* и *Корине*. Јер има великана који су истински великани, али осим њихових дјела, интересује нас можда још само да знамо колико је била широка њихова лубања, или колико је килограма био тежак њихов мозак!

Госпођа де Стâл није за се никад рекла да пише да живи а да не живи да пише — да употребимо ону баналну фразу која се нашем свијету тако допала. Писање њено бјеше само једно средство, начин да круг својих слушалаца прошири и изван свог салона и да им комуникује своје мисли расипане у омпровизацијама по променадама у Копеу, вожњом по језеру и околини, или у својим салонима овдје и у Паризу, у друштву својих редовних гостију, стојећи пред камином, у немарној пози и с рукама остраг. Или још више: то бјеше начин да се учини више љубљеном „јер таленат жене ваља само да послужи за средство да јој прибави што више љубави.“ Вулканска страст за љубављу и слободом није се никад гасила у њој. Она је томе жртвовала свој мир и свој живот као и многе жене, али још и више — сав свој пространи геније, и то до резигнације и ропства. Нигдје можда томе одвећ сличног примјера. И нигдје можда није јаче утјерана у лаж тврдња једног психолога који писцима намјењује најсавршенији егоизам, да би им

могао занијекати истинску љубав и емоцију свугдје осим литературе. Јер Госпођа де Стâл ништа можда не би учинила лакше него се заклела да никад неће написати оно импозатно и епохално дјело које се зове *De l' Allemagne*, да је француски Цезар волио више жене него крваве литије по Европи и Африци, и да је за *Клеопатру*, како се она у овој прилици назива, био мало више Цезар а мање Наполеон. И можда на једну ријеч Леонса (Жилберта), Нарбона, Констана, де Рока, она би јурнула у огањ *Корину* или *Делфину*. Тим хоћу да речем од колико је интереса за путника који дође у Копе свака стварчица у дому писца, чији је живот тако мало „писао да живи", а тако много живио да љуби. И колико нам свако портрет изазивље сјећања, и свако сјећање разних расположења.

Ено на примјер неколико позлаћених дрвених сабаља и старих пиштоља на камину у раскошној соби која води десно из салона. Два три предмета који су у стању да вам изазову интимни живот у овој кући прије неких деведесет година, једно засебно вече, на примјер, доље, у сали библиотеке, гдје су се послије вечере окупили Госпођини гости да виде представу *Адромаке* или *Сида*. На малој позорници овог замка он и она, једно друго *Он и Она* — Госпођа де Стâл и Бенжамен Констан два јунака из њезине *Корине* или његовог *Адолфа*, те двије аутобиографије двају великих духова, те двије психологије двају људских срдаца. Он је Пирус а она Ермиона. На малој позорници рецитирају се са истинским пјесничким заносом странице великих класика, и све жубори и звони у музици Расинових и полету Корнељових стихова — док у публици сједе Сизмонди, Шлегел, Бонштетен, принц пруски Август, Проспер де Барант, по који пут Жозе де Местр, Госпођа Рекомје „et sa cour de soupirants", Захарија Вернер, „апостол и професор љубави", Шендоле њен омиљени пјесник, и тако даље.

Pyrrhus

Me cherchiez vous, madame?
Un espoir sicharmant me serait-il permis?

И то неколико дрвених сабаља што су оставили глумци у драми свог сопственог срца, подсјете вас на постанак *Корине*, *Делфине*, *les Passions*, и т. д.

Али да уђемо.

У ходнику, одмах на уласку, сретате величанствену мраморну статуу њеног оца Некера, министра за вријеме Луја XVI., и писца Eloge de Colbert, L' importence des opinions religieuses, Fragment sur la société française, Bonheur des sots. Рад је једног познатог талијанског скулптора; представља Некера у природној величини, с ногом, у пози говорника. Пред њим се сјећа човјек и нехотице оне пакосне Хајнеове ријечи своме стрицу који га је волио и помагао: „Знаш стриче, најбоље што имаш при себи, то је што си стриц Хајнриха Хајнеа...."

Лијево је од библиотеке соба гдје је спавала лијепа господарка замка. Лијепа? Хајне вели: „Није била ружна — ни једна жена није ружна — али се може рећи: да је лијепа Јелена Шпартанска тако изгледала, тројански рат не би букнуо, двор Пријамов не би био спржен и Омир не би никад опјевао гњев Ахила Пелајдовића."[1] Али кад застанете пред сликом Жераровом, која је и једина у репродукцијама, морате ипак признати да је Госпођа де Стâл најљепша жена од свијех које су писале. Сви који су о њој говорили признају њене ванредно лијепе очи, црне, дубоке, ватрене, страсне. Коса бујна, црна и коврцава која са великим познатим њеним кашмирским турбаном даје јој изглед султаније; усне веома лијепо разрезане „елоквентне и онда кад не говоре", како за једну другу велику жену вели један писац. Она не спада у ред жена које се зову лијепе, него оно што је још више, величанствене. И што вас за њен лик необично везује то је онај тако импреси-

[1] *Deutschland.*

ван израз велике и добре душе. Мора да је ријеч са онијех усана бацала у пијанство оне који је слушаху. Мишле, који је мало занесен њоме, вели: „Имала је дивне мишице, ванредно лијепо грло и плећа као Јунона. Њен поглед бјеше један свијет за се. Њена је ријеч очаравала. Највећи њен непријатељ, слушајући је, не би се могао уздржати да не помисли: о, доброг, о племенитог, о честитог створења.“[1]

Соба је пуна огледала, портрета које је радила сама она. Осим свилених ружичастих кревета са широким балдахином, у стилу Луја XIV., ту је и једна стаклена кутија са једним од њених турбана, око којег се толико бављаху њене противнице и противници, али којега ни једна машамодкиња није више оговорила од Хајнеа. Из њене собе улази се у собу Госпође Рекомје, њене „belle Juliette“ која бјеше чар њиног млађег друштва, одиста једна љепота античких статуа. Осим једног уског кревета са балдахином и једног стакленог ормара нема више ништа у соби Жерменине пријатељице. У стакленом ормару је неколико аутографских хартија, писмо Лавоазје-а, Шлегела, Г-ђе Рекомје, једна свешчица рукописа из *Корине* са свима исправкама, затим acte de naissance (крштеница) Госпође баронице де Стал, са рођенданом 22. априла 1766.

На овоме ћемо дану да се мало задржимо. Он је испунио тако много страница у историји Француске. За то име, као што знамо, везано је тако много идеја и факата. Оно је претходило догађајима најодсуднијим у животу Француске, с којима се доцније тако блиско спојило: Револуцији, Републици, Царству Бонапартином и књижевно-умјетничком преокрету, Романтизму. У некима од њих она је као златна жица у камену, у некима као једна од вêнâ живота, у некима као душа и елеменат снаге. Јер ничим није јасније обиљежена велика снага ове жене него кад се рекло: док је Марија Антоанета била царица у Паризу, Госпођа де Стал била је царица цијеле Француске![1]

Одгојена је у кући у којој се окупљало све што бјеше најотмјеније у народу ког је она доцније назвала „аван-гардом човјечанства“. Њена мајка, једна интелигентна Женевкиња, пуна женских скрупула и амбиције, већ је имала један од оних историјских салона париских. Мала Жермен, на столичици поред нога мајчиних као маче, свагда претворена у око и ухо, научила је да говори језиком ког је слушала у њиховом салону, језиком Бифона, Томаса, Смарда, који ту дискутоваху и Мармонтела и Ла Харпа, који ту декламоваху — дакле у друштву у којем се расипаше задње благо француске елоквенције XVIII. вијека. Већ са те столичице зачуђаваше своје госте чудном хитрином сазријевања у мислима, као што зачуђаваху Данте, Тасо, Бакон, Паскал, Мур, Мајербер, Мозарт. У четрнаестим годинама већ помаже оцу на финансијским и политичким списима. Прва јој забава — Русô, прва наука — философија. Необично добродушна, њежна, сентиментална и готова да проспе сузе при малој емоцији. *Вертер* је, по правилу, доводи у грозничаву узбуђеност. Њој и није ништа велико што је не нагони на плач, по познатој изреци. Нестална, несолидна при студији, не идући ни у чему до краја — што је својина свих великих духова. Али необично лаког схватања, снажне меморије, ватрене страсти да све сазна, и све обгрли, и ако непокорна свакој методи и немоћна да поднесе правила и гвоздене конзеквенције. „Ја знам све а што не знам то не постоји“, одговорила је једном пријатељу на замјерку да није једну ствар разумјела. И ја одиста не бих умио рећи да ли је осим Мадам де Севиње и Жорж Елиот било жена са широм ерудицијом. Литература, политика, умјетност, философија, то је њен свијет; изван тога за њу је све

[1] Hist. de la Revol.

[1] Albert Sorel.

пусто и празно, али у потпуном пространству овијех наука, дух Госпоће де Стал крстари као орао. Право дијете XVIII. вијека предана сва мисли, медитацији и рјечитости.

Шетње јој бјеху несносне и заморне; природа јој није ништа говорила, као Сократу. Она је хладна за један од најљепших дијелова свијета — за женевско језеро, за овај изглед пред којим се отварају прозори њеног замка у Копеу, азур воде и бјелина алпијских ледењака високо у провидном небу. Позната је њена изрека да би свагда затворила радо прозоре пред самим напуљским заливом, док би миљама пјешачила да се разговори с једним ученим пријатељем. Тај недостатак у осјећању за љепоту природе тако отворено плаче у њеним романима; јер колико би само рјечитост Госпоће де Стал била у стању да дадне гласа и живота на листовима Корине и Делфине гдје је ријеч о земљи наранача! Шендоле се чудио како је могла да буде ова велика душа тако индиферентна према природи, коју је из замка у Копеу могла да вади у најљепшим манифестацијама југа. Она се чудила тако исто да је имагинација Швајцараца тако хладна и непоетична поред оног богатства и шаренила пред његовим очима. И ми сви путници, који смо прошли Швајцарску, нијесмо јамачно могли да се од те помисли уздржимо пролазећи Алпе и силазећи на небеска језера која су се међу њима разлила. Отуд се у овој земљи свагда осјећам као у једној великој мљекарници; Швајцарци ми као мухе облијећу свој кајмак и као да им се срце усирило за све што је умјетничко и литерарно — и поред оно неколико имена чији број ни мало не зачуђава. Овај рационални и позитивистички дух, ова чудна хармонија између три потпуно разноврсна народа показује колико је на Монблану студено Музама, и колико је практичност укочила овај народ. Швајцарска је по цијелом изгледу образац будућих држава: кад мјесто крви потече кроз нашу дјецу млијеко, а с лијеве стране груди закуца сирац, и кад сва умјетност буду можда трговачке плакате!

Госпоћа де Стал је становала у Копеу само кад је морала; Париз на којег нам се Волтер онако свесрдно баца каменом у својој коресподенцији, њој је једини крај гдје мирно дише. Њен салон у Копеу намјештен је свагда као њен салон у Паризу: само да заборави да је у Копеу и на Леману!

Јер њојзи треба друштва, живота, жагора, и опет друштва. И кад га се сита насити, она опет чезне за њим. *Je voudrais bien recommencer*, бјеше њена свагдања жеља. А ту се истиче највиднија црта њеног карактера — њена позната страст за конверзацијом. Causer, c'est vivre (разговарати се то је живјети), „Конверзација је њена инспирација и њена Муза“, вели један сувременик. А та страст за говором у ње толико отворена, то, осим њеног спола, чини још вијек чије је она дијете и који је вијек рјечитости и друштва; затим њено васпитање, које је васпитање у друштву, у салону њене мајке. И знати говорити, то није за њу само врлина човјека него и потреба и услов великог духа. „Геније мора знати да говори“ — њезине су ријечи; „јер они који неће да буду пресуђивани по оном што говоре, не заслужују већма да буду пресуђивани ни по оном што пишу.“ А геније Госпоће де Стал знао је да говори не само много, као сваки добри геније женâ, него тако лијепо, можда љепше него ико свог времена. О њеној елоквенцији постоје читаве легенде. Друштво најдуховитијих људи окружавало је свагда ову велику жену, као што окружују дворјани какву лијепу краљицу на Истоку. У том друштву пламтио је њен геније и она је осијавала своје друштво сјајем својих идеја као маћијском свјетлошћу бенгалског огња. Све је било нијемо кад је она говорила. Духовити Сизмонди говорио је о њој: „кад би њен глас престао у салону,

мени се чинило да сам на балу чија је олуја музике наједном умукла.“ Госпођа де Тесе, говорила је: „да сам Царица, наредила бих да Мадам де Стал вјечито говори.“ Шендоле вели, да је њен говор био много бриљантнији и од самих њених списа. Нигдје, веле, интервала између мисли и ријечи; то бјеше једна ораторска душа, која да бјеше човјек, била би оно што у енглеској држави Фокс а у француској држави Ламартин.

Но да говори, то не бјеше само њена најмилија забава, него и најпотребнији тренутак: то је час у ком су се зачињала њена дјела. Један дух, ког је самоћа само расијавала, требао је друштва да се у њему прибере и да се инспирира, и да свако своје дјело најприје *изговори*. То бјеше у њеном салону, поред камина, обично стојећи, немарно, фамилијарно и с рукама остраг. У том тренутку импровизације тонуле су и нестајале можда толике идеје у аплаузу и дивљењу, као што су тонуле идеје Шамфора, Констана и Риварола, или идеје Дидра, или као што се расипала универзална ученост наших старих дубровачких научника од којих је остала поезија, по цијелом изгледу, најблеђа њихова репрезентација.

Сен-Бев прича[1] о њеном начину стварања, по Шендолу, ово: „Радила је онда кад јој је Шендоле био гост своје дјело *О Литератури*. Свако би јутро израдила по један чланак тог дјела. О ручку прије тога, или у вече у салону, метнула би на сто аргуменат којег би хтјела да обради и изазивала нас да говоримо о том предмету, али у ствари говорила је само *она* и чланак бјеше сутра дан написан“. Никад у ње нарочите собе за рад, нарочитих сати или сто за писање. Своје је мисли бацала на хартију онако у лёту, у салону крај камина, на променади, на вожњи, при ручку, или у јутру за вријеме тоалете, кад је слушкиње чешљају. Ни једна посјета и у најнезгодније часове, није је узнемиравала; све њој бјеше добро дошло што је побуђивало да говори. Кћи ријечитог XVIII. вијека, и рођена у народу коме је духовитост и елоквенција у крви, духовитост свјежа, непретенциозна, тако фамилијарна, збијена понекад у једну једину изреку о чему би се другдје писале дебеле књиге. Сјетимо се Шамфора, чије је поједине изреке присвајао Шопенхауер и њих гранао у читаве теорије. Француска елоквенција биће једина у стању да једном и у нашој књижевности истисне малтретирано начело *пиши како говориш*, кад се говори тако рђаво; и да нам створи љепоту ријечи изнад уличке елоквенције, која иде и даље од политичких и књижевних листова. Њемачки уплив који је у нас свагда још најјачи никад то неће учинити. Њихова нас догматичност кочи; њихова хладна збиља сапиње лежерни српски дух, а њихова елоквенција и колико је они имају, то је из преко Рајне, то је из земље гдје она расте, гдје је нашао Хајне да је настави Ниче и његови савременици. А од како је наша генерација почела да образује свој укус међу Французима, од онда, изгледа ми, да се датира у нас правилно схватање лијепог, нарочито форме. Онамо, према Француској треба да пукне наш зид за којим се у имитацији једемо међу собом као рчци; поред руског уплива који у нас све више расте, само ће још тај моћи да пречисти укус и књижевност уступи књижевницима. Француска, ако није свагда рађала идеје и мислила за цио свијет, оно су те идеје јамачно само онда биле истински велике, кад су се у њој кристализовале.

Но прије сваког збора о идејама славне Госпође из Копеа, задржимо се пред ова два лијепа портрета у њеном салону. На живим њиховим бојама разлила се свјетлост јулског леманског по подне, свјетлост с оне стране језера, са врхова увијених у љубичасто, који се губе у руменилу и нестају у плаветнило дубоко у Савоји. Та свјетлост пада са обала у валима као разнобојни вали свјетлости који

[1] Chateaubriand et son gronpe littéraire.

се разлију по иконама, пролазећи кроз шарене прозоре какве катедрале.

Један портрет представља лијепу Госпођу као дјевојку, други као жену. Гледалац не може да не пређе у мислима тај пут Корине из илузија њене дјевојачке младости у празну и суморну јаву брака, гдје није једном замрла мисао пјесника, као лађа с југа која доплови у ледени норвешки фјорд. Пред ова два портрета ви се сјећате туге Делфинине и суза Коринних.

Мајка Жерминина бјеше се ангажовала да створи својој кћери један велики брак. На сваком прсту бјеше по један од њих: најприје славни енглески државник Пит, затим Мирабо, (чија слика стоји поред Шлегелове у Госпођином салону), а који од Жермене Некер бјеше старији за неколико година, па онда Наполеон Бонапарта, и ако за три године млађи од ње, и онда много мање славан него она. И тај велики брак свршио се на довољно биједан начин; никад можда савршенији буржоаски брак, и нигдје можда вишег финансијског пораза за министра финансија Некера. Жермена се удала за барона Стал-Холштајна, шведског посланика у Паризу, одличног дипломату и одличног расипника. Срце Жерминино није се ту питало. И ту почињу ето прве странице *Делфине* и *Корине*. „Свак је тог мишљења да Некерова кћи није учинила добру партију", зуцала је по својој махали руска царица (Катарина II.) које се и то тицало.

Но туга Делфинина није се одмах расула у сузе. Примана у царски двор у Версаљу, непрестано у преписци са Густавом Ш. краљем шведским, још се Госпођа де Стал хранила сујетом жене. Затим отвара Салон, много већи и са ширим друштвом него салон њене мајке. И наступа опет бујица елоквенција онај *assaut d'esprit*, (јуриш духа) како кажу Французи. „И никад више живота и духа нико није видио", говорили су њени гости. А наскоро затим долазе велики политички догађаји. Небо из којег ће се просути громови револуције, почело се бјеше мутити. Салон Госпође де Стал постаје мозак Француске и снага државе. У њему се окупљају најупливнији духови и рјешавају накрупња питања. Али тад салон постаје и предмет најжучније ироније, предмет подвала и пријетња; Риваролови сарказми, де-Метанови чланци, и оговарања по свима париским круговима. Од њених пријатеља бјеху ту главни Талеран, Нарбон и Матеј де Монтморенси.

Нарбон бјеше млад, ванредно лијеп и изнад свега духовит. Осим тога предмет полу-поетичне а полу скандалозне легенде која се повраћала за његовим рођењем. Говорило се да је ванбрачни син Луја XV., поникао у једном одношају у фамилији, које је у очима париских дама бацало тешку сјенку на лијепог Нарбона. Госпођи де Стал било је тад 26 година, оно жестоко подне младости кад нам се сунце живота попне изнад главе и удара право у тјеме. А Нарбон бјеше тако лијеп, и што је најфаталније овдје — тако много духовит; а срце Госпође Посланиковице бјеше само срце госпође посланиковице!

Нарбон њеном протекцијом постао је послије министар а играше главну улогу у историји Француске године 1792. „У тој буни бјеше Нарбон њена једина мисао" вели Мишле. — „Но, Госпођа де Стал може бити једном већ мирна — Нарбон је ето постао министар", писаше Марија Антоанета. Говори, које је Нарбон држао, и који су дизали буру од аплауза, држе се за извјесно дјелом Госпође де Стал.

Но доцније наступа корупција. Госпођа де Стал, која бјеше душа свог салона, а салон њен највећа снага у Француској; када како се рекло, бјеша царица Француске док царица Марија Антоанета бјеше царица Париза, — поче да слаби у свом упливу. Штампа пуца на њен салон и њену личност, нарочито *Actes des Apôtres:* „то је bacchante револуције, једина жена у Француској која би преварила у

њен спол.“ С падањем њене снаге — пао је Нарбон.

Али салон је и даље постојао да у историји Француске запреми неколико најрјечитијих листова. И што Госпођа де Стал није постала друго звоно Револуције и поред тога што је неколико пута, изгледа, држала Француску у својим рукама, о томе један писац вели; „Француска револуција имала је два смјера 1. слобода лична и слобода политичка, 2. реформа друштва и реформа државе. Госпођа де Стал само је радила на овом другом, док оно прво бјеше маси главна ствар. Главна, најпрешнија и најнужнија ствар бјеше да се укине власт господе, да се прокламује слобода лична, слобода имаовине, затим прокламовање једнакости.“ Ту је ето племенита мисао Госпође де Стал ударила на пруд.

Госпођа де Стал била је философ, социјолог, моралиста, али не политичар по инстикту и поред дубоке политичарске ерудиције и свијести. Била је одвећ племенита и њежна кад је требало да се пређе са ријечи на дјело, са оног што је поетично док је у идеји, на оно што је грозно или ниско у средствима да се оствари. Затим је била жена и пјесник — обоје, на жалост, често подједнако фатално у таким приликама. А отуд и њена неконзеквенција: најприје јој је уставна монархија била најсавршенији облик државе — мишљење које ни данас није посве изгубило кредит; њен prince eclairé то јој је као познати Хобсов Léviathan или Ничеов Надчовјек. Послије постаје републиканка, можда чак најодушевљенија републиканска душа овог доба, која изван републике не види среће Француској. Револуције се с почетка грози, ужасава се њене паљбе и крви, види у њој само огањ који прождире; доцније је правда, тумачи њен осveћен карактер и спасоносан уплив, као што је мало ко хтио и умио. Али та неконзеквенција нигдје није очитија него према Наполеону.

Кад се упознала с њим, било је то у једном салону. Био је већ славан као јунак и војсковођа, и велику и духовиту Госпођу занио је својим духом и држањем. „Велик је својим духом и карактером колико и својим побједама. Виђала сам га више пута и сваки пут кад сам га чула гдје говори осјећала сам како не могу да слободно дишем и колико високо стоји изнад мене.“[1] И то се продужавало до краја. Али Цезару, како је називала њега, бјеше до круне, а не до Клеопатре, како је називала себе; до Мадрида, Беча, Москве, а не до Копеа и Rue du Bac. Он је с почетка према њеном удварању хладан, доцније га љути. Прича се да је једном лијепа Госпођа Послaниковица дошла да посјети Наполеона, који тада бјеше Први Конзул. Вратар није пуштао никог по нарочитом налогу. Тим се извињавао и госпођи, али она толико навали да је ипак пријавио Наполеону. Наполеон чувши име, одговори веома учтиво и с респектом, да веома жали али да не може да прими одличну госпођу јер је у бањи и купа се. Веле да је Госпођа де Стал рекла: „Ca n'est pos là un obstacle car le génie n'a point de sexe. (То није никаква сметња јер геније нема спола.) Ово наравно да треба узети с резервом, јер то вели Хајне, који наставља: „И кад је видјела лијепа госпођа да тако никако не иде, она се, као све жене, ставила у опозицију.“

Ово је једна тешка подвала Госпођи де Стал. Хајне и овдје једној духовитој досјетци рискира једну истину. Јер опозиција Госпође де Стал није пошљедица љубавног неуспјеха; то је њено истинско самоникло увјерење, које је могла можда да угуши за једног Наполеона, да је он био у свима стварима Цезар, не зато што је била политичка вјероломница, него што бјеше жена. Међутим њена напредна начела бјеху свагда њена вјероисповијест. Све друго остају приче и ако врло вјероватне приче. Свакако Госпођа де Стал бјеше непрестано у изгнанству, док је Шатобријан био придворица и при-

[1] в. Cleopatre.

мао крстове, од Наполеона који га зове „једна ниска душа, која има ману да пише књиге.“ Наполеон се сјећа те опозиције и на Светој Јелени са које пакосно баца у очи Госпођи де Стал њено удварање. И да је Госпођа де Стал била у Француској најопаснија личност то је извјесно. Наполеон је једном одговорио Метерниху, који се заузимао за њен повратак: „Таке су жене опасне само у Француској, а ја тога нећу.“ И с тога јој сваки повратак бјеше забрањиван. А кад је могла да дође, то је могло бити на четрдесет миља изван Париза, а и ту сваки пријатељ који би је посјетио бијаше маркиран као непријатељ режима. Но на путу за Италију пролазећи кроз Швајцарску, сврати Наполеон у Копе да посјети Некера. Предамном је у овај мах наслоњача гдје је сједио цар са негдањим министром Луја XVI-ог. „Ми овдје чекамо мир и много цијенимо Бонапарту“ пише она у то вријеме. Мало за тим: „Ја желим да Бонапарта буде тучен јер је то једини начин да се стане на пут прогресу тираније.“ А то и доцније, с малим варијацијама, остаје до краја њено истинско исповиједање. И кад је њен млади син изашао пред цара у Шамбери да моли за повратак његове мајке, Бонапарта му одговори: „Ваша мајка не би у Паризу била ни шест мјесеци а ја бих је затворио у Бисетр или Тампл, јер би она продужила своје лудорије. Она томе не придаје толико важности, али ја узимам све озбиљно.“ Те *лудорије* то је Салон, друштво најупливнијих духова у Француској, и држава у држави, које је и она узимала озбиљно, не мање него Наполеон.

Послије изгнања 1803. године она је кренула на пут толико историјски за Француску. Отишла је у Њемачку да види „велике геније“ Гетеа и Шилера. Њен долазак у Њемачку био је читав догађај! Она је просто узбунила у Вајмару оно мирно гњездо генијâ. У салонима је била просто предмет зачуђавања. Упоређивали су је са вјеверицом која узбуни мравињак. Француска елоквенција није се нигдје расипала можда са толико чари и у толиком аплаузу него тада у салону кнеза Вајмарског. У друштву свих „генија“ Госпођа де Стал је једина ваљда говорила. Шилер вели о њој: „Њена отмјена интелигенција диже се до генија. Она хоће све да растумачи, продре, измјери, не подносећи ништа опскурно, неразумљиво, и у регијонима које не може да освијетли својом буктињом за њу ништа не постоји. — На њој ништа лажно и ништа болешљиво. Све се од ње може чути, али и свашта јој се може рећи. То је личност која француску културу представља у потпуној чистоћи.“ Са Шилером се упознала у салону књегиње вајмарске на чају; био је у униформи и она га је држала за генерала. Ту се упознала и са Гетеом, Фихтеом и осталим *генијима*. Сви су је примили са највећим респектом и као жртву Наполеонову с којим онда Њемци бјеху непријатељи. Но Хајне који је на њену књигу *О Њемачкој* написао свој *Deutschland* пише о њој са конзеквентном пакошћу. „Никад више галаме, вели, у нашој мирној Њемачкој! Нашла се тамо с једним научником по имену А. В. Шлегелом. То вам је геније без спола. Он је био њен чичерон кроз све мансарде литерарне Њемачке. И као што Наполеон пита кад се с ким састане: колико вам је година? Колико имате дјеце? Колико имате година службе? итд., тако и она питаше наше научнике: Колико вам је година? Шта сте писали? Јесте ли Кантовац или Фихтеовац?.. И кад је доцније врла дама писала о нама, видила је у нас само оно што је хтјела да види; видила је само једну магловиту земљу духова гдје људи без тијела, савршена врлина, тумарају преко сњежних пољана и разговарају само о моралу и метафизици. И свагдје види нашу духовитост, наше поштење, нашу врлину, наше образовање — она не види наше апсане, наше бурдеље, наше касарне. Човјек би вјеровао да је сваки Њемац заслужио Prix Monthyon. И све због Наполеона!“

Једном је Наполеона питала Госпођа де Стал коју жену држи за највећу. Наполеон одговори: „ону која је дала највише дјеце.“ Хајне за то везује: тако је Госпођа де Стал у Њемачкој држала за највећег писца оног који је дао највише књига.“

Онима који су свикли да у књизи *De l' Allemagne* од Госпође де Стал, гледају с Французима једно од највећих дјела овог вијека, ништа није забавније од ових жучних сарказама генијалног Чивутина: „О жене, жене, — вели даље: Морамо да вам много опростимо, јер ви љубите много и и шта више — многе. Ваша је мржња једноставна љубав. И кад ви пишете ваше је једно око управљено на хартију а друго на неког човјека, а то вриједи за све списатељке с изузетком грофице Хан-Хан која је имала само једно око.“ (Deutschland) „Госпођи де Стал, кад је писала своју књигу, једно је око било на хартији а друго на Тиљеријама.“

Дабоме да ни сад Хајнеово мишљење неће бити најправилнија мјера за дјело Госпође де Стал. Нико ко је имао у рукама ову књигу не може спорити печат генија који је на њу притиснут, што је овдје главна ствар. *De l' Allemagne* није књига која има само задатак да нам пружи слику њемачког духа и друштва. Њена је врлина баш у оном што је у њој опће, што је универзално. Она није данас апотеоза Њемачкој него апотеоза Госпођи де Стал.

И ријечи ове велике жене „да није једно дјело велико по оном што каже него по оном што инспирира“ највише вриједи за ову књигу, на чији ћемо пријевод ми Срби још дуго чекати. *De l' Allemagne* уз њену књигу *О Литератури* инспирирала је, као што је познато, онај велики покрет романтизма који је у Госпођи де Стал нашао своју Музу, а у Шатобријану свог пјесника, да послије букне у читав устанак најотмјенијих духова препорођене Француске „када је, како красно вели Теофил Готје, заорио рог Хернанијев.“ Нови хоризонти, нове обећане земље, нов живот над рушевинама укоченог класицизма и анемичне појезије за време револуције, открила је та књига Госпође из Копеа. Јер када је прснула на гилотини крв Андрије Шенијеа, „несуђеног француског Гетеа“, чија је сама смрт одузела можда половину оног што се дало револуцијом, — када су се дигле барикаде, онда је у опћој промјени требало и клонулом духу француске умјетности промјене, нових извора и нова живота. Госпођа де Стал показује народну појезију, Шекспира, шкотске баладе, Осијана, затим свјежу њемачку појезију Гета, Шилера, затим Клопштока и Виланда. И тако постаје она велика романтичка школа, која са манифестом који је у предговору *Кромвела* Иговог, и са Игом, полази као литија, као нов крсташки рат у свете земље дотле невиђене појезије.

То је дјело њеног дјела *О Њемачкој* коју Хајне „није могао никад узети да се не наљути“, и дјело Шатобријана „чији понос није никад могао гледати да се не смије.“ А то је дјело које се продужује. Револуција политичка и друштвена у Француској нашла је своју поборницу да је пренесе у литературу, у којој се револуционарни дух неће уставити ни до краја стољећа. Натурализам је њен ехо. Њен ехо одјекиваће и у потомствима, јер се једном за свагда указало да су путеви за Олимп тако многобројни. „То је била једна снажна справа која је отворила широк отвор у кинеском зиду старих предрасуда који се бјеше дигао између нас и Француске“, вели Гете о њеној књизи De l' Allemagne.

Прошавши још једном по богатим салонима замка Госпође де Стал, упутио сам се једном алејом, преко пута, у парк замков у којем се, међу четири мрачна авлијска зида, налази домаћа гробница. Ту је сахрањена Госпођа де Стал. Око ње леже њени родитељи које је толико волила, затим њена дјеца и даље потомство. Зидови су увијени травуљином и

гробница лежи у тешком хладу дрвета који се као густ шумарик дижу високо над зидовима. Гробницу Коринину кади вјечити мирис бујних грмова и траве који су се просули око тихог починка ове дивне, велике и симпатичне жене.

Умрла је у Паризу 13. јулија.... Било јој је.... година. Боловала је дуже времена. Походили су је сви пријатељи, међу њима Шатобријан, с којим се у историји налази заједно на сваком листу, а с којим је у животу имала веома мало заједнице. „Болесница, која је сједила у кревету бјеше наслоњена међу јастуцима. Жестока грозница руменила се на њеним образима. Њен лијепи поглед паде на ме, и она ме тихо ослови: „Bonjour, my dear Franci. Ја болујем, али то ми не смета да вас волим.“

Поред ње свагда бјеше де Рока, млади, идеални, други Пагело, који је својом дубоком љубављу испунио био пустош у њеној идеалној души послије једне авантуристичке везе са Бенжамен Констаном. И кад би је ухватио болешљиви сан, она се трзала да је не затече у спавању смрт које се тако ужасавала, и да је спријечи да му не рекне збогом. Али 13. јулија у вече она је заспала. Као тиче што прхне у вечерњи сумрак тако је њен дух отишао те вечери у меко гнијездо починка. Буран живот вјечите борбе и изгнања завршио је те вечери потоњи лист својој драми. Велика ова жена напустила је живот и ушла у историју, оним кратким путем којим тамо улазе генији.

Послије неколико дана свечани и жалосни кортеж са њеним тијелом кренуо се преко Француске до Копеа, путем којим је небројено пута прошла бјежећи у очински замак пред гњевом и тамницом Наполеоновом!

Њена дјеца испунила су своје задње поштовање: објавили су њен тајни брак са младим де Роком и усвојили њиховог сина као брата. Затим су издали њене рукописе: *Consideration sur la revolution Francaise* и *Dix Anées d' exil* (Десет година у изгнанству). Прва књига стоји напоредо са *De l' Allemagne*, као њена најбоља дјела. — Сен Бев говорећи о њој вели: „Она бјеше култ моје младости којег нисам никад изневјерио. Она је допринијела послије Жан Жака и де-Сен-Пјера да се унесе у наше душе схватање оног што је величанствено и бескрајно.“

*

Вратио сам се у Женеву лађом која је дубоко у ноћ пролазећи из Монтреа застала пред Копеом. На њој врв од путника који се враћају из Алпа или из Шильона. Само на таквим лађама могуће је представити себи ону збрку језика која је снашла некад наше добре дједове под Вавилонском Кулом. Поред катарке под веселим ружичастим фењерима свира оркестар музике један плаховит валс. Звуци се мијешају са шуштањем таласа, мирисом који надахњује с обала и свјетлошћу мјесеца који излази у широком жутом оквиру иза црног алпијског перваза, тихо као Фантом. По језеру се сретају мрке поворке лабудова који тумарају по ноћи широком црном водом; у даљини блиста Женева у својим мирним ноћним ватрама. А око нас врв смијех и одлијеже манити талас музике.

Ј. Дучић.

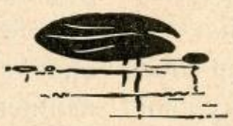

Оцјене и прикази

Сутон, *комад у једном чину, од Ива Конте Војновића.*

Кнез дубровачки, Никола Бенеша, оставио је иза себе жену и три кћери, с великим властеоским именом, а без новаца. У његовој палати, с готским балконом, а у собама старог **Empire** стила, окружене сликама старих госпара, те четири жене проводе своје дане биједно и самотно. Та је властеоска породица пука сиротиња. У најстрашнијем смислу ријечи, она једва хвата крај с крајем, и бива дана кад не зна да ли ће сутра имати да руча. Али у немаштини она није понос изгубила. Жена Николе Бенеше живи са својим кћерима и даље одвојено од пука. Дјевојке разгаљују своју чамотињу сјећањем на то како им је породица некад стајала. Отац кнез у Дубровнику; мати, за тим, дворска госпођа код царице Каролине.... Прелиставајући породични љетопис, оне наилазе на једног Бенешу који је, као амбасадор *славне Републике*, излазио пред Карла V. „Најприје сам пошао у салун копљаника. Ту их је било 25, све сливено у злату и брокату. Пак прошли смо кроз салу амбашадура. Ту нас чека 32 пажа с буздованим од злата, а кад се велики мештар двора приближио, рече: *Дон Владислао!* примљени сте како кнез краљевске крви. Ево краља!... Покријте се! — и ја сам се покрио.“ И треба сада, као пошљедне изданке те кнежевске лозе, замислити четири жене (јамачно у црнини) сред једне високе и готово празне собе, која је од сиротиње већ потамњела...

Све су три Бенешине кћери још дјевојке. Оне су се могле удати само за себи равне, а њима равни почели су већ одавна изумирати. И на пр. једино мушко друштво „према њима“ које их посјећује, то су два госпара — један од 78 год., а други од 62 — оба с манирима другог доба, обучена као лица са старих слика, с нечим готово плесњивим у свом господству.

Да јој није бриге о насушном хљебу, Бенешина би породица изгубила сваки додир са животом. Она је мислима у прошлости, немогући да се одвоји од спомена својих великих предака, који су давно већ прах, које она није видјела никада, које зна само по имену или по каквој давнашњој слици, гдје је боја изблиједила, а црте се истрле. То је једна породица успавана, која још није умрла, али за коју се више не може рећи ни да живи.

Ипак, у тој породици има један члан, најмлађа кћи Павле, која још није са свим замађијана, која би хтјела да се отме својој средини, и да јурне у живот. Она већ годинама воли неког поморског капетана, Луја Васића, али њена је зла срећа хтјела да он буде пучанин, син једног кмета, онда кад се она родила властелинком. Они се не могу узети, јер између њих стоје сви његови претци, и сви њени. Да би се ипак спојили, требало би да се она спусти до њега, јер нема могућности да се он до ње уздигне. Требало би да она напусти своју породицу, да порече крв Бенешину у себи, да тури своје кнежевско поријекло под ноге: тек кад би са свим престала бити своја, могла би се надати да постане његовом.... Већ неколико пута капетан Лујо одлази на море и враћа се. У очи сваког поласка, он походи Павле, молећи је за најмању ријеч наде. Она је дуго имала снаге да му ту ријеч не каже, али кад већ по незнам који пут Лујо полази на море, Павле осјећа да ће се само још тада моћи побиједити, али да ће му попустити, ако га само још једном види. Ето зашто га неће дочекати као дјевојка. У њеној је породици била нека Марија Орсола, којој се десило то исто, да заволи пучанина. Марија Орсола спасла се те недостојне љубави бјегством у манастир, па ће тако и Павле учинити. Кад се Лујо буде вратио, манастир ће је чувати од њега онако поуздано, као што би је само тамница или гроб могао чувати.

Сутон је други дио једне трилогије од које први и трећи дио остају још да се напишу. Вјероватно, остали дијелови неће бити дужи од овога, и неће с њиме стајати ни у каквој вези. Конте Војновић није замислио своју трилогију по обрасцу *Валенштајна*, гдје се кроз сва три дијела провлачи иста историја с истим особама. Прије ће бити да ју је замислио по обрасцу Судерманове трилогије *Morituri*, гдје сваки дио представља цјелину за себе, и везује се за остале дијелове само у толико што заједно с њима исту мисао илуструје.

Војновићева трилогија била би такође једној истој мисли подређена. Та је мисао пропадање племства дубровачког. Уз пркос свом поријеклу, Конте Војновић доказује у *Сутону* да је то племство изгубило сваку животну снагу, да се гаси, да се налази у сутону који мраку непосредно претходи. Он нас оставља убијеђене да је требало да Павле оде у бијели свијет са својим мрнарем. Али, о тој неспособности племства дубровачког за живот Конте Војновић не говори с гњевом него с тугом. Он је пун пијетета према њему, и за то у цијелом комаду неће се наћи ни једно мјесто у сатиричном тону. Послије *Сутона* ми остајемо у једном елегичном расположењу, као кад бисмо били пред оним „руинама“ о којима је пјевао Војислав.

Примијетили бисмо само да је Конте Војновић гледао да тај утисак меланхолије и поезије, који његов комад оставља на читаоца, појача средствима једног јевтиног символизма. Радња почиње послије заласка сунца, развија се у сутону, а у тренутку кад се Павле рјешава на манастир, завладао је већ потпун мрак. У даљини се од времена на вријеме чују црквена звона. На позорници су већином женска лица којих је у комаду више него мушких, — и она нас незнам зашто опоминју на калуђерице (предосјећање оног што ће се најзад с Павлом десити). Марија Орсола, чији примјер одлучује Павлу, не јавља се никако, а њено се име тек са страхом и тајанственошћу помиње... У овим детаљима има нечег од Роденбаха, има од Судермана, и наравно од Ибзена. Ти ће детаљи без сумње учинити *Сутон* интересантнијим за гледаоце; само што ми код Конта Војновића цијенимо, то није баш та гипкост с којом се он прилагођава данашњој књижевној моди која не мора бити најбоља....

Али поред слике дубровачког племства, имамо у *Сутону* и један индивидуални случај. То је случај Павлин, која је, и ако властелинка, завољела пучанина. Колико је већ пута та тема била причана и опјевана! Поред најбоље воље, немогуће нам је не признати да је она постала скроз конвенционална. Та се тема само још тако могла подмладити, да је писац развио карактер својих несрећних љубавника. Кад нас њихова ситуација — због тога што је толико била експлоатисана — не може више интересовати, онда је требало да нас интересују њих двоје лично. Али ево гдје ми не знамо о њима готово ништа. Павле и Лујо измијењали су пред нама управо онолико ријечи колико је било потребно да бисмо видјели да се они воле. Кад је за тим остала сама, Павле нам је кроз многе уздахе, испрекиданим реченицама, наговијестила своју одлуку да се покалуђери. Наравно да ово на нас пада као из небуха.

У опште психолошка драма која се у *Сутону* налази изложена је и сувише сумарно. Рећи ће се можда да друкчије није **ни** могло бити једном комаду од једног чина. Ми не сматрамо ово ни за какав разлог, јер не видимо шта је спрјечавало Конта Војновића да *Сутон* напише у три чина, а не у једном.

Слободан Јовановић.

Снохватице Змајовине. *Свеска III. Срем. Карловци. Српска манастирска штампарија 1900.*

Девесиље *из биљежака у прози Србина Мухамеданца Аливерића Тузлака упјесмио Змајова. Издање „Рада“ деоничарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. У Новом Саду. Српска штампарија дра Св. Милетића 1900.*

Скоро у исто доба појавише нам се двије књиге пјесама пјесника Змаја Јована. Једне су пјесме са свијем нове, друге продужују пријашњи његов рад.

Крајем 1895. изашле су у Биограду прве двије свеске Змајевих *Снохватица*. У размаку од пет година излази ево и трећа свеска тога рада Змајева. Сам пјесник тумачи постанак тих пјесама, и то у пјесми *Кад сам јоште...* (Пев. стр. 16.). Кад је пјесник био тако мален, да се „са јањцима грлити могао“, слушао је много

слатких бајки, које је касније, у зрелим годинама, почео да слаже у пјесме. Те су слатке бајке сложене сада у једну киту, а од теките имамо сада три свеске. У прве двије свеске има их свега 135 а у трећој 65; управо 200 пјесама.

Послије онако обилата пјесничкога рада, који је Змај развио од првих потеза свог витког пера, није још престала да ради творачка машта његова. И у старим својим данима не баца Змај пера из руке него ниже стих за стихом, пјесму за пјесмом. Наравно да та поезија у старачким данима његовим не одговара ни из далека оној поезији, на коју наилазимо у његовој *Певанији*. Али је за то сачувала у себи особине, по којима ћете је одмах познати да јој је Змај творац. *Снохватице* су спјеване по духу и облику народних пјесама, али с примјесама пјесника умјетника, а то им управо и даје нарочит колорит и тип. Двоструко је уживање кад се човјек уживи у Змајеве пјесме снохватице. Чује се жубор и роморење тихе народне пјесме, заноси се благим и нежним током стиха и фабуле, а опет се осјећа инспирација пјесника умјетника. Осјећање је, по прилици, исто онако као да се возите на каквом малом пароброду. Љуљушкате се, мичете се, крећете се напријед, па ипак осјећате да вас не потежу витка весла, него нешто сакривено, нешто умјетно — пара.

Три су гране пјесништва врло уско спојене, управо рођене са Змајем: лирика, патриотизам и хумор. То смо навикли код њега налазити у пријашњим његовим радовима, а та га карактеристика не оставља ни у *Снохватицама*. Само, разлика ипак постоји. Његова је пријашња лирика била бурна и заносна, то су биле радости и болови његова рођеног срца, то је била чиста субјективност пјесникова; данас је та лирика тиха и блага, то је поточић који се већ спустио у долину па кроз зелену траву лагано, без жубора, промиче, то је лирика која искључује личност пјесникову а описује догађаје око себе, то је објективност у лирици. У њој осјећате нежну љубав, којом двоје драгих гину једно за другим, али исказану без ораторских фраза, без клетава, онако просто, једнодушно, правим народним начином. Изгледа вам да у рукама држите Вукову збирку народних женских пјесама. Ту нежну љубав видјећете у пјесмама *Сви су, сви су* — (стр. 27.), *Под прозором заспале дјевојке* (стр. 29.), *Сунце угађа младенцима* (стр. 50.), *Верна дјевојка* (стр. 71.) итд. У таквим су вам пјесмама достатне само неколике ријечи па да сами изведете закључак о сили и јакости љубави, о којој се прича. Даде вам се само кратка напомена, али таква, да вам цијела слика јасно излази пред очи.

Па ни патриотске пјесме у *Снохватицама* нијесу више они бурни покличи и узвици, нијесу више заносна сокољења и одушевљења, него нека врста благог резоновања о љубави према имену српскоме. Не кажем да су томе криве године Змајеве, да је охладио његов патриотизам — *Девесиље* нам је рјечит доказ томе — него хтједох истакнути само ту чињеницу, да се под старије дане постаје на неки начин „патриота с рачуном“. Ту се пјеснички таленат не одијева у бојни оклоп, експозиција пјесме не миришу на барут, не чује се поклич: у бој за народ свој, него се патриотска тенденција искаже благо, онако старачки, тако да не бјесните од поноса што сте Србин, него само уживате у својој души. Такве су пјесме *Сузе светог Саве* (стр. 5.), *Пјесма без краја* (стр. 49.), *Коле Рајевић* (стр. 61.), *Делија дјевојка* (стр. 79.) итд. К њима можете слободно убројити и оне пјесме, које пјевају о појединим јуначким дјелима српских јунака, па ћете осјетити исто миље, које вам обасипа душу кад читате чисте народне јуначке пјесме.

Хумор је у овој свесци *Снохватица* слабо заступљен. Није га било до душе ни у првим двјема у изобиљу, али колико га је год, он нам казује, да се Змај воли и у својим старим данима мало да нашали и насмије. Управо ове пјесме и одговарају више осмијеху, него ли оној шали, на коју смо од прије навикли код Змаја.

Покрај све елеганције, којом теку и развијају се мисли у пјесмама снохватицама, покрај оног умилног начина распредања пјесничке фабуле, језик је нарочита одлика, којом се ове пјесме могу поносити, језик је онај нарочити магнет њихов, којим нас привлаче. Он је само Змају својствен. Сјетите се оних лијепих увода у пјесму и њезиних почетака, сјетите се сокола како бира мјесто гдје ће наћи мира, или онога почетка „Пјевај старче!“ (Женидба Латковић Ристоја“ стр. 18.) или „Ту су гусле, и гудало ту је, — А ја њутим не см'јем да загудим“. (Пјесма без краја“ стр. 49.) па ће вам и нехотице па-

сти на ум, како је свака пјесма слатко испричана чистим народним језиком. Па вам се онда као из далека причује онај мили жубор и шум леонинске риме, која је скоро сваку пјесму тако лијепо прошарала и дала јој нарочита звука и акцента. И за тијем лијеп народни говор који је Змај окитио својим — већином лијепим и складним — кованицама. Тако находимо глаголе: завечити (вече је завечило), задрхутати, изнедати, обрајдати, расестрити, славуљати; придјеве: бестурбан (главом), брчан (јунак), бродали (поток), вукали (бријег), ластав (птица), раскос; именице: аслија (— делија), бјеснадија, вечерје, грдовић, добројство, јатник, једноперичанин, мојина, неблиз (из неблиза,) незнáкуд (у незнáкуд), одмориште, подвршје, поросица, притуга, промукло (до промукла), растук, троглавник (Арап), тȳд и овȳд (тудом и овудом), цвиље, црквовање, шалајац.

Књигу су ову издали српски матуранти „у спомен својег састанка и путовања по Србији од 28. јунија до 15. јулија 1900. године а у почаст своме Чика Јови — Змају“, те је њезино издање далеко одвојило од оног недостојног издања, у којем угледаше свијета прве двије свеске Змајевих *Снохватица*.

Девесиље су Змајеве пјесме најновијега датума. У њима се најживописније огледа Змајев патриотизам, и ако је и лирика добро заступљена. Овдје нам се Змај приказује као пророк између три вјере, проповиједајући међусобну толеранцију и љубав. Ви овдје видите онога старог и познатог Змаја, који је увијек настојао, да зближи оно што се међусобно коси, да помири оно што је завађено, да збрати оно што се међусобно удаљава. Он исказује у кратким и сонантним пјесмицама своје мисли и назоре, како да се одаје поштовање заједничкој домовини. Није то политички викач, који би пошто по то све да предобије у свој табор, него је то частан патриота, који се издигао изнад обичне свакидашњице и управо очинским погледима размишља о свему, што је корисно по народ, корисно по заједницу. Као искусан старац он не страхује ни најмање од тога што нас привидно дијеле три вјере. Срећа ће домовине процвјетати, ако међу разновјерном браћом влада слога, ако се из сва три храма буде пред пријесто Вишњега уздизала само једна молитва — „само нек је једна љубав, само нек је један над.“

Стихови у овој лијепој књизи теку глатко и природно, мисли се роје неусиљено, а то јој управо покрај племените тенденције даје нарочите дражи и чара. Ми смо увјерени да ће баш те особине њезине стећи много штовалаца и читалаца. А то ова лијепа и укусно издата књижица у пуној мјери и заслужује.

Jacques.

Гусларева смрт *од Змаја Јована Јовановића у бугарском пријеводу.*

У књизи VII., свесци за сеп. 1900. бугарског литерарног часописа ***Мисъль*** штампао је неки непознати поета Змајеву красну баладу *Гусларева смрт* (стр. 434—438.) Рекосмо ***штампао је***, да не употријебимо изразе: превео или препјевао, те да се тиме не огријешимо о светињу истине и о име Змајево. И ако је то *воленъ прѣводъ отъ сръбския оригиналъ* ми ипак морамо да устанемо против таквих *вольних пријевода*, који по најприје сакате и унакажују сам оригинал, а друго, не дају публици, која ће га читати, естетског уживања. Није то доста рећи: по томе и томе пјеснику, па кључати публику својим рођеним нелијепим стиховима: Нарочито то не ваља онда кад се тако поступа са лијепим производима пјесникова духа, као што је у овом случају учињено за Змајевом баладом. Она је у српском оригиналу бујна, силна, пуна акцента, пуна ефекта, препуна драматске радње, а у бугарском је препјеву или боље рећи компилацији тројином од свега тога изгубила. Они кратки, лапидарни, али једри и пуни садржине стихови развучени су и замијењени несадржајним, неслатким и нељупким. Хоћете ли који примјер:

српски:

„Гусле! Гусле! — Рајо! Рајо! —
Проклети ајдуци! —
Зар да с' ваше име пева,
Ви погорски вуци!“

— — — — — — — — — —

„...Али гусле — *српске* гусле
Лагати не знаду...“

бугарски:

„А чувамъ пѣсень всѣки день
Какъ готви слава трайна
На тѣзъ комити, род прѣзрѣнъ —
Тѣезъ псета, зганъ незнайна!“

— — — — — — — — — —

„...Устата ми не ще запѣй
Пѣсни за тебъ лъжливи!

И ти, о гусло, онѣмѣй
Прѣдъ бѣснитѣ тирани!
За наш'тѣ болки само пѣй
За наш'тѣ люти рани!....“

Колика је снага и јачина у оним узвицима: Гусле, гусле! Рајо, рајо! Колико је значења у оном изразу: српске гусле! Ово се потоње види јасно и из тога, што брат Бугарин обигра српско име, те стаде давати гуслама лекције, о чему све треба да пјевају.

У пјесничким је љепотама пјесма врло много изгубила. Ви не видите, по оном дивном Змајеву уводу, како се сунце на заходу распрскава у драго камење, не видите оног дивног и потресног сјаја, којим трепећу сузе тужне раје. Тој заносној српској интродукцији треба да одговара ова бугарска:

„Дълбока нощь отдавна вечъ
Надъ Скопский (!) край царува;
И нищо, нищо надалечъ
Отдавна се не чува.“

Ви не видите и не чујете мамених корака пашиних, не знате за његов бијес, што му кида груди, не разумијете старчевих мука, не видите бљедила на његову лицу ни дрхтања на његовој, иначе снажној, руци. Једном ријечју: не видите ни Змајева гуслара, ни Змајева Топал-паше. Само... видите ипак множину стихова, који силовитим описивањем хоће да измуцају оно, што Змај тако природно прича. Или зар то није силовито описивање, кад се у уста гусларева стављају двије пјесме, које он почиње да пјева пред пашом, док у Змаја гуслар само сузе лије, подиже дрхтаву руку с гудалом и опет је спушта. А суза јој рјечитији израз него ли стотина оваквих описа!

Па онда вијерност пјесничке приче! Змајев гуслар гине од унутрашњег бола, од туге за својим синовима, ако хоћете од превеликог српског поноса. Овај гуслар пада од убилачке руке пашине: *Но въ сѫщий мигъ ханджаръ заби — Въ гръдитѣ му пашата.*“ Ту не видите да се десна рука к челу диже, не видите оног смјерног и покајничког сагињања, да се цјеливањем даде велики значај српским гуслама, па не видите ни блијеска оштре турске сабље, која се омашћује рођеном пашином крвљу, не видите просто грозне трагедије. Видите само настојање, да се из нечега створи тако рећи ништа.

Змајева пјесма има два одјељка, бугарска четири. Змајева пјесма има тридесет и три строфе, бугарска има четрдесет и три. Па се ипак запита човјек, чему толики одјелци и толике строфе? Ето толико их се накупило, па опет не исказаше оно, што је у Змаја тако јасно и видљиво. Он нам на крају своје пјесме у неколико оправда Топал-пашу, задоби нас за њ, учини нам га симпатичним, учини да чисто оплакујемо његову смрт; брат га Бугарин остави да живи, да носи на души још један тежак гријех — смрт старца гуслара.

Ми жалимо, али не поету, који мора да се доста намучио тражећи оне силне и непотребне риме, (јер се у њега римује први стих с трећим, а други са четвртим, док у Змаја само други са четвртим), него жалимо, што се пјесничке мисли и идеје не приказују вијерно, и што се оне на неки начин профанишу, што се публика бомбардује оноликим празним стиховима, што бугарска књижевност нема вијерна или барем тачна пријевода ове красне баладе, и на пошљетку, што коцка паде баш на овога непознатог поету, да је он пресади у бугарски језик. Може бити да је он сирома хтио да вуче капитала и да импонује некоме својом слободом и својом самосталношћу у превађању, можда је хтио показати, да он ни при таквој једној работи не ће да буде зависан од Србина! Али ето... свака слобода има својих граница, а многа самосталност (која би се често могла назвати тврдоглавошћу) претрпи често потпун фијаско...

Па нека онда каже когод, да г. Недић нема право, што обраћа нашу пажњу на „српске писце у страним пријеводима“, и то поглавито, шта се преводи, од кога се преводи и — *како* се преводи.

Jacques.

Кроника

Српска

* Примили смо на приказ *Међневенче* II. читанчица за већу и мању дјецу, приредио Чика-Змајова. Загреб. Штампа српске штампарије 1900. Поред *Невена* ево и друге књижице што о празницима школским Змајова својој српчади даје. На родитељима је да се сјете своје дјеце.

* *Од шале до сатире* зове се књижица укусне спољашњости и чисте техничке штампарске израде од Стевана Бешевића Петрова. Српска штампарија у Загребу 1900. У овој збирци поређани су у глатким стиховима хумориотичне и сатиричне појезије разни састави. Највише се шибају и исмијевају слабости друштвена живота, лажне конвенционалности и махне појединаца. Овакови радови ређи су — нарочито у везаном слогу — у савременој књижевности српској а ови се, сем тога, одликују савјесном обрадом стиха и ведрим а лаким хумором. Цијена 50 хелера.

* *Управа Српске Књижевне Задруге* отвара упис на ново, девето, коло редовних задружних издања и позива своје повјеренике и скупљаче да отпочну купљење, а задругаре и претплатнике да отпочну уплаћивање улога за то коло. Књиге се већ у велике штампају, те је оправдана нада да ће до Божића бити готове и свима разаслате. Списи који ће у овом колу ући донијели смо у VI. бр. *Зоре* од о. г.

* Као друго прегледано издање изишли су у Хартлебеновом издању: *Њемачко-српски Разговори* за практичну употребу. С обзиром на граматику израдио *Иван Васин Поповић*. Цијена 2 кр. и 20 хел. Ову практичну њемачку књигу за изучавање чистог српског језика најтоплије препоручујемо странцима, који су ради да науче српски.

* *Вјереници* зове се роман који ће изаћи скоро из штампе од Ђ. Ј. Димовића. Роман ће изнијети до 30 штампаних табака а цијена му је 3 круне.

* *Фереца* новела Мавра Јокаја са њемачког превео С. Угреновић, Прештампано из Босанске Виле од год. 1899. Издање и штампа С. Угреновића у Бањој Луци. — То је ето дугачки наслов једне кратке новеле у укусном малом формату. Само је питање: да ли је вриједно било *прештампавати* једну романтичну новелицу која баснословно говори о једном *мухамеданском* обичају, коју је написао *Мађар* а коју је превео *Србин* са *њемачког* језика? Цијена је књизи 30 хелера.

* Читамо у биоградској *Законитости* да је један од критичара позоришних предао управи драму у четири чина *Јулин роман*. Драма је с пјевањем а темат је позната Сремчева прича *Поп Ћира и Поп Спира*

* *У разговору о љубави* и *Глумица и љубав* одјељци су козерије *У часовима принудног одмора*, од којих један дио под насловом *Са досадним другом* изилази у биоградској *Звијезди*. *У Зори* слиједиће козерије Бранковинског *О профанисању љубави* и *О болесној љубави*.

* Као потпунији извјештај о одликовању српских књижевника у прошлом броју *Зоре* доносимо ову биљешку: Приликом прве прославе дана рођења Њена Величанства Краљице Драге одликовало је Његово Величанство Краљ Александер I, за књижевне, умјетничке и друге заслуге, ова лица, која припадају књижевној или умјетничкој струци. Таковским Крстом I. р.: Павла Маринковића (Spectator-a), данас Министра Просвјете, и Владимира Јовановића, члана Државног Савјета; Таковским Крстом III. р.: Јована Илкића, архитекту Министарства грађевина; Таковским Крстом IV. р.: Јанка М. Веселиновића, Симу Матавуља и Стевана Сремца, књижевнике, Ђорђа Јовановића, вајара, Милована Ђ. Глишића, приповједача, Милана Јовановића, дворског фотографа, и Љубу Јоксимовића, књижара; Таковским Крстом V. реда: Николу Несторовића и Милорада Рувидића, архитекту, и Миту Стајића, дворског књижара; — орденом Милоша Великог II. р.: Јована Илијића, члана Државног Савјета у пензији; Орденом Милоша Великог III. р.: Стојана Бошковића и М. Ђ. Милићевића, чланове Државног Савјста у пензији; орденом Милоша Великог IV. р.: Тасу Миленковића, начеоника Министарства унутрашњих дјела, Љубу Ковачевића, професора Велике Школе; — орденом Двоглавог Белог Орла IV. р.: дра Љубомира Недића, проф. Велике Школе у пензији: — орденом Белог Орла V. р.: академике Змај-Јована Јовановића, песника, и Пају Јовановића сликара: — орденом Светог Саве II. р.: Петра Б. Ђорђевића, члана Државног Савјета у пензији; орденом Светог Саве III. р.: Милана Недељковића, професора Велике Школе, и дра Лазу Костића, пјесника; орденом Светога Саве IV. р.: Љубу Јовановића академика, Светозара Никетића, професора у пензији

Мидоша Цветића књижевника и глумца, и Петра Убавкића, вајара; орденом Светог Саве V. р.: Милорада Ј. Митровића и Николу Ђорића, пјеснике, Милана Антоновића, архитекту, Ристу Одавића, власника и главног уредника „Нове Искре“, Ђорђа Крстаћа, акад. сликара, Стевана Јефтића, бившег професора, Михаила Сретеновића учитеља, Живка Ковачевића, главног сарад. „Београд. Новина“, Добривоја Арнаутовића глав. сарад. „Дневног Листа“ и Саву Шибалића глав. сарадн. „Народних Новина“.

* За хонорарног професора Велике Школе у Биограду: за енциклопедију права, дипломатско и конзуларно право постављен је познати српски правник и књижевник *Гига Гершић*.

* Млади Црногорац М. Врбица, даровити сликар, свршивши у Русији сликарску школу, вратио се у отаџбину и отпочео свој рад.

* У Биограду ће почети да излази либерални дневни орган, који ће двапут недјељно доносити слике. Уредник ће бити Живко Величковић.

* И *Нове Мале Новине* ће почети у Новембру да излазе.

* Српска Књижевна Задруга разаслаће своју лијепо израђену повељу, коју је израдио у бојама српски сликар Марко Мурат а репродуковао ксилограф П. Аничић у једном Лајпцишком заводу.

* Познати бивши директор српске велике гимназије у Сремским Карловцима *Стеван Лазић* прославио је недавно своју седамдесетогодишњицу. Васколико Српство учествовало је у овом слављу, скромног али толико заслужног човјека у српској просвјети било јавно датим изразима својих осјећаја, а било латентном оном радошћу што их толико њих Срба том приликом скромно у души својој прославише. Част таком раденику.

* Изашла је у засебном издању књижица *Обичан Човек*, шала у три чина. У неколико ријечи није нам могуће изрећи пуну хвалу ове *потпуно шаљиве* игре. Првом приликом донијећемо опширније.

* Српска манастирска штампарија издала је позив на претплату, на *Зборник* црквених богослужбених пјесама, псалма и молитава, извод из типика и црквенословенски рјечник. У Зборнику овом налази се све најпотребније за вечерње, велико повечерије, полуноћницу, јутрење, часове и литургију, за све недјељне, све заповједне празнике и од незаповједних за оне, који се као храмови у народу српском највише славе, те ће са оваком садржином овај Зборник особито у сиромашнијим црквама, које немају Минеја, Триода, Пентикостара и Октоиха, моћи у многом надокнадити те скупоцјене књиге. Овај се Зборник од досад изданих, (распроданог) „Сборника“ Димитрија Поповића и скоро изашлог „Сборника“ Браће М. Поповића (неповољну оцјену види у „Српском Сиону“ бр. 37. од ове године стр. 605.), одликује згодним избором и распоредом материала, научном обрадом извода из Типика и опсежним црквенословенским Рјечником а тако исто и спољашњом укусном израдом.

* У *Кр. Срп. Народном Позоришту*, у Биограду, постављана су недавно ова нова дјела: *Обичан човек*, шаљива игра, и *Кнез од Семберије*, сцена из срп. историје, обе од Бранислава Ђ. Нушића; *Цар Проводација*, шаљива игра из срп. историје, (без успјеха) од Милана Савића; а од старих даван је ондје први пут *Пера Сегединац* од Лазе Костића. На реду су да се ускоро представљају још ови нови оргинали: *Тако је морало бити*, драма из друштвеног живота, *Шопенхауер*, шаљива игра, *Љиљан и оморика*, бајка, и *Сумњиво лице*, шаљива игра, све од Бранислава Ђ. Нушића; *Чучук Стана*, шаљива игра од Бранисава Ђ. Нушића и Јанка М. Веселиновића; *Заклетва*, драма, од Јанка М. Веселиновића; *Саул*, трагедија од Драгутина Ј. Илијића; *Милош Велики*, комад од Милоша Цветића; *Оливера*, драма, од Дим. Димитријевића; *Стеван Дечански*, трагедија, од непознатог писца. Осим тога у репертоар су примљени ови старији оргинали: *Сумрак*, драма, од кнеза Иве Војновића; и *Максим Црнојевић*, трагедија од Лазе Костића, у новој пишчевој преради а у црногорском нарјечју.

* У Српском Народном Позоришту примљена је у репертоар *Оливера*, позоришна игра, од Лукијана Трифуновића Бранковића, а на оцјени су од истога писца двије позоришне игре; *Швања* и *Помоћу тетке*.

* *Ђура Рајковић*, члан Кр. Срп. Нар. Позоришта у Биограду славио је прије кратког времена своју четрдесетогодишњицу, којом је приликом стављен у заслужено стање мира уз ласкаво писмо садањег министра просвјете а првог министра који осјећа пуну љубав према српској књижевности и умјетности.

Славежска

* Лав Толстој тек што је завршио своју новелу *Модерни робови*, гдје се описује живот раденика по руским фабрикама и у чијем је наслову исказана и тема обраде, отпочео је нов роман са насловом *Отац Сергије*. То је дирљива драма из манастирског живота. У овом роману нарочито су интересантни они дијелови, који говоре о животу руских манастира.

* Недавно је изашла књига *Доктор*, што је написао Гребенка. *Њива* о њему вели ово: Гребенка је познати малоруски писац, који се родио 1812. год. те је писао како малоруски тако и руски; он управо припада писцима другога реда епохе тридесетих година, но у списима његовим јарко се црта горка страна сељачкога живота, те по томе они, можебити, нијесу изгубили свој интерес ни у наше дане....

* У Варни је издала књижарница Ат. Иванова скупљене пјесме младог пјесника *Илије Д. Венова* под натписом Стихотворения. У тој су збирци сакупљене све пјесме, које је млади пјесник у задње

доба (1893—1900.) штампао по разним књижевним листовима. Критика се о њима неповољно изражава, истичући да није само доста имати жељу за пјевањем, него и способности. Шта више тврди се, да би млади пјесник учинио далеко већу услугу бугарској литератури, да књиге своје у опште ни штампао није.

* 28 септембра ове године навршило се равних двадесет и пет година, од како је умро познати пјесник и књижевник руски гроф Алексиј Константиновић Толстој. Том приликом, доносећи његову слику *Њива* пише овако: „С именом А. К. Толстоја свезана је у нас претпоставка о творцу нове литерарне форме — историјске баладе и легенде. На томе пољу он нема супарника и, по праведној оцјени И. С. Тургењева, у своме *Дракону* (Аждахи) достиже готово Дантеовску сликовитост и снагу. Осим историјских балада и легенда он је оставио у наслеђство руској литератури прекрасне примјерке драма, романа, лирских пјесама и, као у потврду свога многостранога талента писац *Смрти Ивана Грозног* и *Кнеза Сребрнога* даривао нам је *Кузму Пруткова* гдје струја неусиљеногa хумора бије кључем свјежим, неисрпним. Гроф А. К. Толстој родио се 24. августа 1817. год. у Петрограду, но дјетињство је провео у черниговској губернији у селу Красном Рогу. Васпитаван је код куће, а положивши пријемни испит на московском универзитету и свршивши га, са дипломом кандидата заузео је мјесто у руском посланству у Франкфурту. У служби се није дуго задржао, те је као чиновник у оставци пропутовао Њемачку, Француску и Италију. У то вријеме издао је неколико својих пјесама, те је успио да пажњу публике обрати на се. По свршетку кримскога рата, гдје је и сам участвовао, штампао је силу пјесама у *Савременику*. Год 1857. написао је своје знамените пјесме *Грешница*, и *Јован Дамаскин* (на српски превео Лука Поповић). Год. 1861. написао је *Кнеза Сребреног* (превела на српски у *Зори* Вукосава Иванишевићева) а 1867. издао је своју трагедију *Смрт Ивана Грозног*. Год. 1874—5. бавио се путовањем по иностранству, а вративши се на своје имање Красни Рог 28. септ. 1875. испустио је племениту своју душу.

* 16/29. октобра затворила се у Љубљани Словеначка Умјетничка Изложба. На изложби је било изложено 192 слике и статуе. Изложбу хвале сви словеначки и славенски листови, а свакако ће исти радови бити изложени и у Загребу ове године.

* У Прагу је умро прошлих дана славни чешки композитор *Зденек Фибих*. Он је у свом животу написао 622 композиције, од којих неке не може критика довољно да се нахвали.

* Знало се за покојног славног бечког оператера и професора медицине Алберта на универзитету, који је Чех био, да је био свјетскога гласа научењак и добар преводилаца чешких пјесама на њемачки, али се није знало да је и сам пјевао. По смрти му нађена је у његовим артијама потпуно израђена рукописна књига пјесама, којој је покојник дао наслов *На небу и на земли*.

* Уредништво листа Руская Мыслъ дошло је на ту срећну мисао, да покрене *Нову Библиотеку*, у којој ће, у засебним књижицама а уз врло јефтину цијену, издавати дјела најбољих савремених књижевника руских. До сада је издала приповиједку Д. И. Мамина — Сибирјака Башка и од А. И. Јертела Офицерша и Подъ шумъ въюги.

* Несобравшіяся дрожжи. Србима непознати, али у Русији прилично омиљени приповиједач А. И. Салов написао је нову једну приповиједку под горњим натписом. Тај приповиједач познаје боље него ико други руско село послије реформа и он га описује са много љубави и вјештине. Ова ствар особито му се одликује мајсторским карактерисањем особа и сликовитошћу описа.

Страна

* Чувени лингвиста и зналац санскрита *Макс Милер* умро је овог мјесеца. Он се родио у Десави (Њемачка) 1823. године као син пјесника Вилхелма Милера. Класичну филологију и филозофију свршио је у Лајпцигу и Берлину. Исто тако и студије арапског језика и санскрита. Издао је пријевод религиозних индијских химни а кад је 1868. године у Оксфорду отворено свеучилиште, буде именован професором упоредне филозофије. 1875. године захвали на професури и поче да издаје читав низ пријевода источних светих књига. Научењак овај који је толико великог гласа уживао у свјетској литератури написао је још огромну множину разних дјела.

САДРЖАЈ: *До годину дана* од Сарадника. — **Пјесништво:** Јован Дучић: *Аида*. — *Истоку*. — А. Х. Карабеговић: *Судбина људи*. — Осман А. Ђикић: *Два шехита*. — **Приповиједтке:** Чеда Поповић: *Последња посмртна беседа*. — Бранковински: *Глумица и љубав* (Козерија). — Guy de Maupassant: *И у смрт заједно*, превео Иван Иванић. — Александар Дима: *Ђенерал Дима на Клаузенмосту*, превео Liseron. — **Чланци:** *Фридрих Ниче*, превео Ст. Ж. — **Писма:** *Из Женеве* од Јована Дучића. — **Оцјене и прикази:** *Сутон* од Кнеза Иве Војновића, оцјењује Слободан Јовановић. — *Девесиље* и *Снохватице* од Змаја Јована Јовановића, оцјењује Jacques — *Гусларева смрт* од Змаја Јована Јовановића, оцјењује Jacques. — **Кроника:** — *Српска*. — *Славенска*. — *Страна*.

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. XI.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. новембра 1900.

Матица Српска

(Поводом одлуке Главне Скупштине Матичине од 31. августа 1900.)

Опет, дакле, реформа у Матици Српској, односно у њеном „Летопису“. Ова је реформа потекла, по самом признању Матичином из жеље, „да угоди често исказаној жељи јавне штампе“ и што хоће, „да својим радом што боље задовољи потребе нашега друштва, и нарочито, да књигом што више користи Матичиним члановима.“

Тако се вели у позиву, који је упућен из Главне Матичине скупштине „члановима Матице Српске и свему српском народу.“ Значи, да је и сама управа Матице увидила, да њен дојакошњи рад није одговарао ни њеном задатку, нити је „Летопис“ њен пружао ону корист, коју би требало да пружа.

Од оснивања Матице Српске протекле су три четвртине вијека, а то је врло велики размак, особито у духовном животу српскога народа. Када је Матица основана, она је била једина српска књижевна установа, а Србија тада још не даваше ни најмањег знака књижевног и научног живота. „Летопис“ је с тога и био за извјесно вријеме једини научни зборник српски. Он је пред страним свијетом био представник српског књижевног и научног живота. Матица је тада заиста часно вршила своју дужност. То јој се мора признати.

Али се времена знатно измијенише. Србија је из дана у дан све више напредовала, а српска пријестоница постала је једини и искључни српски књижевни и научни центар. Томе се није чудити. Слободна српска пријестоница пружа све оне услове, који су потребни развитку и снажењу српске књиге и науке. И што се Биоград, као књижевни и

научни центар јаче кристалисао, Нови Сад је све више у томе попуштао.

Прво Друштво Српске Словесности, па Учено Друштво, а на пошљетку Српска Краљевска Академија, па онда друге просвјетне и научне установе у Биограду, којима се доцније придружише Коларчев фонд, Чупићева Задужбина, Српска Књижевна Задруга и други фондови, учинише да Матица Српска из године у годину губи од оне важности, коју је некада имала. Што се год јаче развијао „Гласник“, „Глас“, „Споменик“ и „Годишњица“, „Летопис“ је све јаче слабио, а око њега све мање и мање некадањих његових сарадника. „Летопис“ је све теже дане преживљавао, јер је око њега све мање било научника и књижевника. Све је њих привукао Биоград.

Па ипак фактори око Матице нису знали да схвате нове српске прилике и да воде рачуна о новом српском књижевном и научном центруму. И ако су видили, да су се редови око Матице разредили, они су се ипак тешко рјешавали, да признају ново стање ствари и да Матицу врате на оно, зашта је она и установљена — *на издавање српских књига*. Они су хтјели, да Матица Српска и даље остане неки књижевни и научни завод, и то у Новом Саду, гдје данас има мање српске интелигенције, него што је има у недавно ослобођеном Нишу.

И ако су видили, да *Летопис* кубури са радном снагом, да једва излази, опет нису се ријешили да изврше ону реформу у Матици, која би јој дала нове животне снаге, и чији би нов рад користио српском народу.

Мјесто свега тога, 1879. године ријешено је, да „Летопис“ по ново излази четири пута годишње и да доноси забаву. И „Летопис“ тако излази ево пуних 20 година. Садржина му је некада боља, некада гора; али тек он није вршио никакву службу, он никакву корист пружио није народу. Он нити је био научни зборник, нити је био журнал, нити је био забаван, а још мање књижевни зборник. Поред народне приповијетке, пјесме или умјетничке приповијетке, долазио вам је чланак научан или грађа за историју. Тако да је „Летопис“ био све и ништа.

Летопис је требало оставити какав је и био и издавати га годишње, па у њем прикупити грађу за историју српскога народа и српске цркве и књижевности, а Матица је требала приступити ономе послу, који је предузела Српска Књижевна Задруга. Али се Матица Српска тога посла стидила. Њој је било зазорно спустити се тако ниско. Она није хтјела да изгуби свој стари ауторитет. Она је и даље хтјела да игра улогу неке Академије.

Што није хтјела Матица, и што је њој са онаквим фондовима било са свим лако, учинила је Српска Књижевна Задруга. Почела је без и једне паре, па је за осам година свога рада, без икакве државне помоћи, постигла такав успјех, да јој се мора поклонити.

Да је Матица Српска хтјела приступити такоме послу, не би била потребна Књижевна Задруга. Данас кад је она ту, кад она тако успјешно ради, Матичин положај још је тежи. Њој је била неминовна нова реформа; али се и сада требало осврнути на прилике и потребе српскога народа и српске књижевности, па према тим приликама и потребама удесити те реформе.

Је ли их удесила? — Одмах ћемо казати да није. Матица Српска својим најновијим кораком, опет није

прешла као што треба, опет је остала на пола пута.

Она је ријешила, да од сада „Летопис“ излази свака два мјесеца, и да „Летопис“ *треба да буде модеран књижевно-научни орган, који ће пратити и приказивати живот Срба и осталих просвећених народа у свима правцима културнога рада, и то не само у расправама и чланцима, него и у што тачнијој и што опширној информацији. Особито ће се настојати да се свака нова српска књига објави, прикаже или оцени, а и свака страна која се тиче Срба.*

Овим се ријечима ставља у изглед, да ће „Летопис“ од сада бити српска ревија, а да би нам се и показао нови правац „Летописа“, у том су правцу у неколико уређене и заједничке 202. и 203. књига. Таквом начину уређивања „Летописа“, ми одајемо сваку хвалу. Али шта може урадити „Летопис“ у свескама од 7—8 табака свака 2 мјесеца? Шта он на тако скученом простору и тако размакнутом времену може да уради? — Он не може ни у ком случају да буде *модеран књижевно-научни орган*. Он ће бити опет ово што је данас, само ће се, вјерујемо, боље уређивати; али он никакву службу не може вршити, нити ће дубље продријети у српско друштво.

Потреба једног књижевно-научног журнала, тако је очевидна, да је не треба изреком наглашавати. То као да су увидили и они око Матице Српске. Приватно предузеће, увјерили смо се, не може да нам пружи један прави у пуном смислу литерарно-научни журнал. Матица Српска, која располаже обилатим фондовима, може такву једну ревију да покрене. И да је она ријешила, да тако и реформише свој „Летопис“, ми бисмо јој данас честитали.

Али Матица се извињава, да нема средстава да изда на годину 12 свезака „Летописа“. Могуће је; али да је Матица ријешила да издаје „Летопис“ мјесечно, нема сумње, да би претплата била обилатија, јер би она за први мах најмање могла рачунати на 1000 претплатника, а када би цијена „Летопису“ била 12 круна или динара, мјесто што је сада 6 круна, онда би, поред онога што Матица даје из својих фондова, било обилато за штампање „Летописа“.

Поред „Летописа“ Матица нам ставља у изглед још и нека посебна издања. „Да би „Летопис“ — вели се у позиву — био што спремнији и згоднији, ићи ће се за тим, да се сваки предмет у једној или највише две свеске доврши. *Веће расправе или белетристичне ствари се неће прекидати на дуге рокове, него ће се штампати у једној књизи те ће их читаоци добивати целе на руке.* И у овом правцу, у издавању засебних књига уз „Летопис“, Матица ће моћи само тако развити живљи рад, ако узима што више радника и помагача. За први мах ће Матица издавати толико књига, колико на то претече преко „Летописа“ из садашњих материјалних средстава.“

Какве ће бити те посебне књиге, ми, право да кажемо, не можемо да разаберемо из горњих ријечи. Тим мање, што ће оне ићи бесплатно уз ону цијену од 6 круна за „Летопис“. Најмање пак разумијемо те посебне књиге, када нам Матица за њих каже, да су оне условљене са вишком од штампања „Летописа“. Ако тога вишка не буде?

Ето, шта значи не извршити потпуну реорганизацију „Матице Српске“! Ето, шта значи стати на пола пута, па ни тамо ни овамо! Нити ће „Летопис“ бити модеран књижевно-научни зборник, нити су претплатници

сигурни, да ће добијати некаква посебна издања. Дакле, опет велимо, окрените обрните, па је све по старом, само ће „Летопис“ место четири пута излазити шест пута годишње; али ће свеске бити мање.

Ова најновија реформа, по нашем мишљењу, није у ствари ништа. Ми опет налазимо Матицу Српску ондје, гдје је и до сада била — на раскрсници. Она се колеба. Хтјела би нешто, а не зна пута. Онај пут, који јој је најпробитачнији она неће. Она ће и даље расписивати награде за дјела, која се већ толико година траже, даваће награде писцима и ови ће за награђена дјела тражити издаваче или ће за штампу издати примљену награду. Матица ће пак и даље често помишљати, као што мисли од како се преселила из Пеште у Нови Сад (1864. године) на растурање својих књига, јер „Матица Српска не би могла о себи рећи, да врши културну мисију, ради које је основана и досад одржавана, ако не би ишла за тим, да *своје књиге* растури у што пространије кругове Српскога Народа“ — вели Матица у своме „позиву“.

Хвала Богу, када чусмо ове ријечи. Да, Матица Српска основана је 1826. године са том културном мисијом: да издаје и растура своје књиге. Али које су те Матичине књиге, које је она осим „Летописа“ издала у пошљедним десетинама година? — Издала је лијепу збирку „Књига за народ“; али то је све из Коњевићевог фонда, а Матица је свој прави задатак пренебрегла. Хоће ли она, као што изјављује, *да врши културну мисију*, она треба, да погледа добро око себе; треба да добро види све што има српски народ данас, и да уочи оно што нема и што му треба, па да према томе и удеси свој рад.

То што нема данас српски народ, а што му треба, то је добро уређени велики литерарно-научни мјесечник и јака накладничка књижара.

То је још поље рада Матице Српске. Преобрати ли она свој „Летопис“ у мјесечну ревију за књижевност и науку, и прикупи ли око њега све најбоље српске књижевнике и научнике, и приступи ли она издавању старијих и новијих дјела српских књижевника, она ће доћи брзо „до што обилатијих средстава“, српским књижевницима и научницима створила би вољу за обилат рад, а српској књижевности учинила би необичне услуге.

Таквим својим радом Матица би себе препородила и била би у српској књижевности права Матица, те допуњавала Српску Књижевну Задругу, а да би и Матица и Српска Књижевна Задруга још боље напредовале, да би српској књизи створиле могућност, да што дубље продру у све слојеве раскомаданог српског народа, оне треба заједнички да свима силама приону на организацију српских књижара.

Повјереници, на које се до сада ослањала Српска Књижевна Задруга, а на које се ево сада узда Матица Српска — са свим је несигуран начин растурања књига. Повјереник данас је овдје, сјутра ондје, а књижаре су сталне. У осталом није ни право злоупотребљавати доброту и заузимљивост појединих људи.

Оснивајте српске књижаре; од њих ће имати користи и Матица и Задруга, а преко њих ће и свака српска књига имати много више купаца.

Биоград. *Дан. Ј. Живаљевић*

Пјесништво

ИЗ ТРИВЊЕ

I.

О, љиљане, цв'јете драги,
Ко ти даде мирис благи,
О, љиљане, цв'јете драги?

„Она, што је вјетрић мио
Из ружицâ рајских снио,
Она мени, друже драги,
Даде овај мирис благи!“

О, љиљане, добро моје,
Јâ, какво је чедо твоје,
О, љиљане, добро моје?

„Љупко, смјерно, свето, вјерно,
Њежно, благо, мило, драго,
Пуно сунца, неба, раја,
И анђеоског уздисаја.“

О, љиљане, добро моје,
Ће је, ће је чедо твоје,
Да ја вићу чедо твоје,
О, љиљане, добро моје?

„Ту сред мале чаше моје,
Ту је, ту је злато моје,
Злато моје — злато твоје,
Златна душа драге твоје!“

II.

Златно сунце за горама спава,
Над санком му пропојало славље, —

Слатко смиље и љубица плава
Златном сунцу мекано узглавље...

Моја драга мори ли те тама,
Ходи к мени па не буди сама...

Твоје руке нек су ми узглавље,
Твоје грло нек надпјева славље,

Твоја душа надмирише миље,
Слатко миље: љубице и смиље!...

III.

Пред ножицам твојим, оборене главе
Миришу и стрепе љубичице плаве,
Кô да свака моли:
Пољуби ме, драга, твој пољубац мио
Моја душа воли!
Сву милошту слатку ту је Господ слио,
Ту анђео сваки посвећен је био
Кад је у рај хтио!

А ти кô да чујеш шта цвјетићи желе:
Примичеш им лице и уснице вреле
Па те љубе редом,
И гледају у те, уздишући лако,
Са сузнијем гледом.
Ал мани их, мани... Ја се, душо, бојим
Да ти слатку душу не испију тако
Пољупцима својим!...

Алекса Шантић

Друг

— Алекса Шантић —

Стеви Жакули

Сахранисмо га...

На ново-уздигнуту хумку падали су златни увеоци што их вјетар доносаше са оближњих маслинових и смоквових грана, а пошљедна опроштајна пјесма губила се у хладном сумраку новембарског предвечерја.

Уском стазом гробља враћала се је поворка разних лицâ, само он једини, тај „јадни“ Јово, стајаше још тамо над Ристином хумком као црни ступ...

*

Ристо и Јово били су другови. Своје дјетинство провели су заједно. Један их учитељ учио, а кад су дорасли за посао, родитељи их одведоше на занат код старог кундурџије Лазара.

Године текле и они постали момци, прави момци; а ваљане руке па зарадиле себи. Они бијаху обучени у лијепо народно одијело: бијеле докољенице, плаве шалваре, црвени копаран а на глави завратка са херцеговачким грбом.

Момци млади па их срце потегло за ашиковањем. Обилазили махале и сокаке, а онај сокак, што је тамо на пријечкој страни испод Хума, био им је најмилији. Тамо у малој ниској кућици, расло материно злато, расло па нарасло — права севлија!... Што је цура у махали и бутум око махале, ни једна не бијаше као Мара Санчића. Ама, знаш, болан, кад се она у светац обуче у оне димије од џанфеза, па она кратка јечерма, што се упила испод оне двије груде... па онај мрки фесић са златном граном, па још кад видиш оне очи, оне велике лијепе црне очи, е болан лијепо да „звизнеш“. Па и није момка било, који се у тај Марин сокак не свраћаше. А она тек мало иза каната провири па се опет сакрије. Ристо и Јово били су најсретнији. Кад би они нећељом бахнули на Марина врата, Мара чисто постане некако још љепша. Око малих уста облијеће слатки осмјех те ти изгледа да је сав златан као златни прољетни зрак кад пане на румени цвијет... Оне лијепе, мудре очи кô да горе па те грију. Док је друге момке само кад и кад иза каната провиривала, Ристу и Јову гледала је баш онако ачик, играјући се жутом наранчом и пребацујући је из руке у руку. А кад би је они штогод и упитали она би мало оборила главу па онако полугласно одговарала би, док ни један други момак не чу из њезиних уста цигле ријечи.

Ристо и Јово били су у Мостару од најљепших момака. Но Ристо имадијаше првјенство. Ристо је био љепши а уз то и окретан па је знао с ђевојкама разговарати, док Јово бијаше често пута збуњен и неспретан. Па и није чудо што је Мара радије гледала Ристу него ли Јову. Кад би јој штогод Ристо проговорио, она некако засвијетли очима па сва радосна. Лијепо видиш како јој под јечермом срце удара. Јово је осјетио то; тајно у души његовој почела се рана отварати. Он се према другу показивао силом весео и расположен а завидио му је. Он је, можда, већом силом љубио Мару него Ристо, ал ето, Ристо побјеђује, Ристо љепши, Ристо разговорнији па ђевојци прирастао за срце, баш за оно срце, које онако под уском јечермом бије...

Свеци световали а нећеље нећељале. Другови одлазили код лијепе Маре...

Једном, баш на Тројичиндан, договорио се Ристо са Јовом, да се пошље подне састану пријеко у Тутиној избби, да попију по једну па онда Мари.

Одма пошље ручка спремио се Ристо па право гдје су заказали. Ту нађе Јову, ал Јово се промијенио. Пред њим букара вина а он се мало искривио на клупи, завратка му пала па коса замршена стрши...

— Шта је то, Јово? — Ристо ће са уласка врата.

Јово некако чудно подиже очи па промрмља...

— Ништа, ништа. Ето преварила ме букара па сам мало ухватио... Ти мене остави, ја данас нећу с тобом.

— А што, болан?

— Па видиш да заплећем језиком, па ће ми се смијати твоја Мара...

Ове пошљеднје ријечи звониле су некако чудно... Ристо се трже, нешто га необично кроз срце прожма, па ће Јови:

— А што да је моја Мара?

— Ништа, болан, ништа... Ја се шалим... Деде испи једну па ти хајде а мене остави... вечерас ћемо се виђети. —

* * *

Ристо се упутио Мари, ал једнако му звоне оне ријечи Јовине и шта значи она промјена коју је примјетио на своме другу? Што се Јово напио данас кад он никада не бијаше пијан? Па оне ријечи „твоја Мара"... Све то доводило га је у велику забуну, доводило га је до увјерења да и Јово воли Мару. И он застаде, хотијаше се вратити Јови. „Зар једна ђевојка, па да ме растави са најмилијим другом? Не, ја ићем Јови, ићем му рећи: ако он воли Мару, нека му буде сретно, ја ћу оступити".

Док он тако мишљаше, а једно мило лице лебдијаше пред њиме. Он лијепо види џанфезли димије, уску јечерму, црне велике очи, које га тако мило гледају; он види, лијепо све види — види управо Мару, како се игра са жутом наранчом па јој на рукама звекећу сребрни белензуци. Ристи почеше ноге клецати, хоће да му душа у котлац дође. Једна врела усијана шипка простријели му срце и он се стресе. Он мора напријед, он мора виђети Мару — она мора бити његова и ничија друга па ни Јовина. И он пође даље правцем онамо, гдје се диже она стара гранната смоква уз ону малу кућицу Марину.

Светац па оживила махала. Лијеп дан па и старо и младо изврвјело пред авлинска врата па се разговарају.

Ту гдје су Марина врата искупила се група момчадије па се шале и задиркивају. Зову цуру да их повири, ал Мара затворила оба каната па их само кроз кљученицу провирује. У то ће неко:

— Ето Ристе! — Мара откучи један канат па брзо провири да види варају ли је момци. Да, ту је Ристо, њезина душа, њезин сан.

Сунце почело сједати, далеко иза Хума отишло.

Момци се почеше разилазити, све оде само Ристо остаде. Он мора виђети Мару, мора јој све, ама све рећи па шта било. И врата се отворише, Мара се јави.

— А, бога ти, што си сам, гдје ти је Јово? — лагано прошапута она.

— А што, зар ти, бона, волиш кад је ту Јово? — пребаци јој Ристо.

— Па ја... знаш... онако те питам, што је он твој друг и што си вазда с њим. —

— Знаш шта је, Маре? Јово је остао у чаршији а ја сам ево дошао да се с тобом на само проразговорим. Ево има већ година дана како ја теби долазим и с тобом се гледам. Ја нећу да с тобом „мâтам“ и да те заносим. Моја је мати остарила, она хоће да има замјену... Маре, тако ти бога, реци ти мени право и поштено, онако са срца, бил ти пошла за ме? Ти знаш, ја нисам чојек богат, ја само имам ове двије руке и живим од заната. Но небој се, док сам ја жив, теби ништа фалило не би. Ја те волим, заволио сам те одма из првијех дана, па сад реци, хоћеш ли бити моја? —

Мара није знала како да се нађе. Та ово је први пут како она стоји пред чојеком, који јој своју љубав изјављује. Ристине су ријечи тако слатке, пуне нечега што јој срце сагорјева. Она за час обори главу и гледаше у румени каранфил, кога окреташе међу прстићима. Не зна шта ће да одговори. Оно није да она не зна одговорити, него је некако стид па јој лијепо ударио пламен уз лице...

— Што ми, бона, не одговориш? — рече Ристо кад виђе да она оклијева.

— Ристо — једва прозбори Мара — ја имам мајку, ја њу морам питати, а што се мене тиче... — Ту Мара застаде и опет преврташе каранфил и гледаше у њ.

— А ђе ти је мати?

— Ето је у кући, чека да ја дођем да приставимо вечеру. —

— Па добро, ти хајде матери а ето и мене...

Мара весело отскакута у својим сарајевским нанулама, а Ристо уз авлију:

— Јесте ли пријатељима рази? — корачајући виче Ристо.

— Добрим пријатељима вазда! — — чу се из куће (кухиње) глас Марине матере, која за тим изађе пред Ристу и уведе га у собу. Ристо сједе у врх собе на сећију, баш под огледало, на које се Мара огледа.

— Знаш Анђо што сам дошô? — рече Ристо, пошто зави па запали цигару. — Ја сам се загледао у твоју Мару. Она ми је омилила и ја сам ево дошô да те упитам хоћеш ли ми је дати и хоће ли она и јели каил...

Жена ломљаше прсте и не могаше у први мах да се прибере. Та шта ће сад она? Ако јој Мара оде она остаде самохрана, јер јој је Мара јединица па је пази кô очи. Ал ваља момку одговорити па шта било:

— Па бога ти, брате, моја је Мара још луда, још је она дијете. Она не би знала твојој кући угодити нити кућом управити. —

— Била луда не била — одговори Ристо — ја сам њу загледао па ако сте кајил а ви кажите па нека буде сретно. —

Шта ћеш, треба тражити чару, или момку отказати или — пристати. А момак кô златна јабука, па уз то радиша и хаирли, те жена устаде са сандука, који бијаше одма до собних врата застрт чашафом, и оде да се с Маром разговори. Не потраја дуго а Анђа се врати:

— Нека буде сретно! ђевојка хоће па хоћу и ја.

— Нек је сретно, и да бог да! — одговори Ристо и чисто му нека зебња са срца паде.

Пошто испише по једну кафу и утврдише да просидба буде идуће нећеље а сватови тек на јесен, јер вели момак треба се спремити и кућу напунити, Ристо устаде и опрости се а Анђа га испрати до авлинскијех врата, док Мара кроз пенџер вири па сва од радости трепти кô лептирица.

Весео Ристо, нешто му око срца топло па би из свега грла пјевао. Иђе а све мисли на Мару па му све лијепо као и Мара. И ово вече што се већ спустило над Мостаром и прорећало златним звијездама, и оно плаво небо над Хумом и она брза Неретва што запљускује своје камене обале, све је то било лијепо као Мара и сад је све његово, вас је Мостар његов, јер је његова Мара.

Кроз пријечке махале, пуним срцем, хитао је брзо а прва му је брига била да нађе Јову и да му све каже.

Таман Ристо преко старе ћуприје, а Јово преда-њ.

— Ђе си ти, болан? — весело приступајући му рече Ристо, и удари га руком по рамену.

— Ево ме! Знаш, ја сам ти данас мало забасао... Потегô сам више него обично па ме, брате, ухватило.

— Јово, тако ти бога — настави Ристо с њиме успоредо идући — да теби није штогод на мене жао остало, кад си ми онако данас преко воље одговарао и ниси хтио са мном ићи? —

— Ето ти кажем, да ме вино преварило па нисам знао ни шта говорим. —

— Е, знаш шта је ново? —

— Шта? —

— Ја сам ти, брате, дао ријеч. Сад сам био код Марине мајке, па ђевојка пристала а и мати јој. —

— Е, да бог да сретно! — рече Јово и пружи рукуРисти а под њим ноге задршћаше; глас му некако несигуран... запиње...

— Хвала ти, брате! — одговори Ристо и другови се пољубише.

— Јово, прстен је у идућу нећељу. Ти знаш да ми од тебе нико милији нема, па, брате, ти ћеш и предати аманет. Ја немам брата, ти си ми брат. Позваћу и остале комшије па у име бога, ти пред њима па предајте аманет. —

Јово бијаше као у полусну. Он никад тако збуњен није био, он је другу вазда искрено одговарао а сад некако нема ријечи, није јасан, заплеће. Нешто га у прсима стегло па човјек не може да говори. Он би најволио сада побјећи од Ристе па да се никад више с њиме не састане.

— Хоћу Ристо, ја ћу ти учинит љубав — с муком одговори Јово а руком таре зној са чела.

— Е хвала ти, брате, а сад лахку ноћ! Ићем кући да матери кажем...

* * *

Брзо прошли дани. Осванула нећеља, лијепа прољетна нећеља пуна сунца и небеског плаветнила. Просиоци се искупили код Ристине куће па пјевају. Ту је и Јово, и он се усиљава да буде весео па пјева... Обредише се здравице и просци кренуше на пут. Аманет, који бијаше завијен у црвени свилењак, носило је једно одраслије дијете. Јово је ишао напријед а остали, два и два, за њим. На авлинска врата изврвила женскадија па им честитају: „Сретно, сретно!“

Мати Марина са комшијама дочекала просиоце. Почеше здравице, једна по једна а сад дође на ред да се аманет преда... Нешто се у Јови преврну; запалише му се прси па хоће да изгоре. Неки трнци са дно нога до потиљка обузимају Јову. Он би тај аманет згазио, он би га бацио у највишу дубину Неретве... Мара, та лијепа Мара, његова неће бити. Тај Ристо, кога је он тако волио, сад му је мрзак, он би заједно с њим скочио у највишу јаму. И несвјесно он се диже, ступи пред икону, прекрсти се и три пут метаниса па узе аманет, којега му додаде дијете, и стави га пред икону а за тим се опет прекрсти и три пут метаниса.

— Сретно, сретно! — завикаше сви па кад се обредише још једном здравицом и испише по каву, весели просци, кренуше се Ристиној кући. Јово је шутио; био је блијед као да му је неко срце ишчупао па га боли. Он више ништа нема, он је све изгубио...

* * *

Ристо прионуо за рад. Чим зора а он на посао. Што су друге калфе свршавале за два дана, он за дан и по. Хоће момак да што више заради, да кућу спреми, да сватове угости. А мајстору мило што је таки Ристо па га боље и пази него ли друге. Уза Ристу сједио је обично Јово и радио, ал од просидбе ту Јове нема, његово је мјесто празно. Слао и поручивао по-њ мајстор, но он не долази. Забио се момак у механу па и не излази... Тешко Ристи, жао му Јове, жао му друга, жалије му га од рођеног брата... Та он погађа шта је Јови, он се сјећа оних ријечи Јовиних у Тутиној изби и сад му је све јасно. Боли га, живо га срце боли. Тражи Јову ал њега ниђе, он се крије и неће да види Ристу. Протекла и три мјесеца а Јово не долази, он је постô прави бекрија и не излази из механе. Што је имао убио у главу а сад продаје и ствари из куће, које су му иза мајке остале. Чак неки га почели називати, ваљда из сажалења, „црни“, „јадни“ Јово.

Још мјесец дана ето јесени, ето Ристиних сватова, ето пјесме и весеља. Ал ђе је среће ту је и несреће:

Ударила по Мостару наква „врућица“. Јутрос чојек устао здрав а у вечер оборило га... Гори, бунца а до осам дана а њега носе...

Ристо кидисао за послом — угрио се, па му лијепо вратне жиле набрекле. Јесењи вјетар пуше кроз пенџер па га хлади а Ристи чисто мило, угодно му; а кад је у вечер кући дошао а он — на постељу. Гори као ватра; запалило се чело па све пара избија... Бунца — говори на јабану, зове, спомиње Јову, Мару, па све тако... Не прође ни осам дана а мајка закука за Ристом. Лијепо га нешто удави, па ето ти! Вас Мостар чуо за смрт Ристину па некако чуо и Јово. Он одавна није био тријезан ал сад знадијаше све. Ристо умро а он се није с њиме ни опростио, он га није ни једанпут обишао. Та помисао још већма га загуши — он поче плакати кô малено дијете и диже се па право Ристиној кући а кад чу нарицање Ристине мајке, он се лијепо скамени. Мати Ристина угледала Јову, па га зове да види мртвог друга. Јово пао па љуби Ристу, љуби га у чело, уста, у лице. Моли га да му опрости што се није с њиме халалио.

Звона зазвонише и спровод крену... Тамо на Суходолинско гробље сахранисмо га...

На ново-уздигнуту хумку падали су златни увеоци што их вјетар доносаше са оближњих маслинових и смоквових грана а пошљедња опроштајна пјесма губила се у хладном сумраку новембарског предвечерја... Уском стазом гробља, враћала се је поворка разних лица, само он једини, тај „јадни“ Јово, стајаше још тамо над Ристином хумком као црни ступ . . .

Касно је било кад се Јово са гробља повратио. Већ су по улицама почели шкиљити фењери, а на високим минаретима, који се губљаху у јесењој магли као црне уздигнуте сјенке, мујезини су довршавали своју дову — била је јација. Јово је корачао неодређено и суморно. Он се никад тако пустим осјећао није; он је ми-

слио на Ристу, на матер Ристину и на оне двије сиротице, двије сестре Ристине. Оне су остале без заштите. Мати им грохнула, па ко ће их сада хранити? Тако Јово мишљаше а пут га нанио баш поред врата куће Ристине... Ниђе никог, сва су врата затворена и он лагано подиже мандал, отвори врата и као сјенка ступаше преко уске авлије и стаде. У малој соби, на поду, стајао је тучани чирак а у њему лојана свијећа, која бацаше слабу свјетлост око себе, а тамо уза јастук, који бијаше уза зид прислоњен, сједи мршава старица, савила руке па се љуља и набраја. Тамо, у једној ћоши собе, у полумраку, сједаше Јока и Стана, сестре Ристине. Обје повезане црним јаглуком па кô двије кукавице кукају... Јово стајаше и кроз пенџер гледаше ово сатрвено и разорено гнијездо. Ту више нема радости, нема среће јер Ристе нема. И њега поново облише сузе. Ал нека сретна мисао као да му паде на памет и он лагано прозбори: „Боже, дај ми снаге!“ па се лагано докучи авлинских врата и нестаде га...

Те ноћи Јово није очи склапао. Он је пресједио сам завијајући цигару по цигару. Пуна соба дима, па као да је пао облак и само се назире слаба свјетлост кандила, које је Јово те ноћи прислужио пред св. Ђорђем својим крсним именом. Сву ноћ он је мислио на Ристу, на матер Ристину и на оне двије сиротице њезине... А чим се дан јави он устаде па право код свога старога мајстора. Баш се мајстор курисао, наложио дагару, сруче каву и пуши а Јово отвори врата дућанска.

— Добројутро мајсторе! — па приступи и мајстора у руку...

— Бог ти помогô! — рече стари Лазар и зачуђено погледа у Јову.

— Мајсторе, ја сам ти много скривио; ја сам се обрукô и пред Богом и пред људима и пред тобом. Опрости ми, и прими ме опет да радим, да будем сретан. —

Мајстору ударише сузе, драго му што му се Јово на прави пут враћа, драго му, јер се сјети и Ристе, јер је Јово друг био Ристин...

— Од мене ти просто, рече мајстор, ја ти отварам опет своја врата, па буди паметан и ваљан.

Јово се саге, опет га пољуби у руку и сједе на своје старо мјесто па прифати за чекић и рече: „Боже ти помози!“

Мајстору срце расте, гледа у Јову, гледа у брзе Јовине руке, које тако вјешто обављају посао. Та он је толико њих на прави пут извео. Који су некад калфе биле, сад су своји мајстори, прави мајстори па се радује што ће то и од Јове дочекати. А и јесте Јово окренô како треба. Нема ти ту, него чим зора а Јово за посао па све до по јацији. Чојеку дошла авиз па се чисто каје шта је радио, па хоће да надокнади изгубљене данове. Рад га чисто окријепио, дао му снаге и повратио му здравље, па момак постао уредан и лијеп. Неће вам тај више потрошити новчића забадава, него чува брате и завезује у девет узала... Сваки дан могао је зарадити дванест гроша па куд ћеш боље, може прехранити и себе и друге...

Зарађивао Јово а дани пролазили па се накупило... Прошла и зима па зарудило прољеће, још неколико па ето Ђурђевадне а Ђурђевдан је његово крсно име а и Ристиној кући. Све што се више Ђурђевдан примицаше, Јово веселији, расположенији. Једна златна мисао разведрила му чело, кô прољетно небо кад се разведри послије магле, па ти га је милина погледати. На Мару је забо-

равио сасвим. Мара прежалила Ристу па се удала за једног сахаџију из Босне па с њиме сретна...

* * *

Пролистала гора. Шњегови се планински растапају па ријеке набујале. Ласта цвркуће а ждралови прелијећу чак на Дунав. Замирисала кадуља и вријесак, па чеде излетиле да купе мед. Виногради се окопавају, лоза набрекла, сунце гријe, сјутра је Ђурђевдан. Јово узео изум од мајстора, па се нешто успроврзô, сад уз чаршију сад низ чаршију, купује накве ствари, требају му — сјутра му је крсно име... Дан пролази, ево вечери. Сјела мати Ристина, сјела и Јока и Стана па плачу. Пред иконом св. Ђорђа гори кандило, тужно гори, и свијетли се као оне сузе што их ове три сиротице лију. Сјутра нема ко да прислужи свијећу, нема Ристе, па плачу.

— Отворите! — наједанпут зачу се с авлинских врата.

— Ко је? — истрча Јока млађа сестра Ристина па пита.

— Ја сам, отвори. — И Јово ступи преко авлинског прага, па право у собу.

— Добра вече!

— Бог ти помогô! — одговори мати Ристина, па бризну у виши плач. Та он Јово, друг је њезиног Ристе па јој се ране позлиједиле. Стана, старија сестра Ристина побјеже у другу собу, ђевојка на удају па се крије...

— Е, знаш — рече Јово пошље кратког ћутања — ја нисам дошô, да плачемо него да се вечерас у очи крсног имена провеселимо. Немој тако... Него слушај. Ја сам био друг Ристин. Живили смо као два рођена брата, па хоћу и сад да му будем вјеран и прави друг. Ви немате никог, сами сте. Ево мене, ја ћу с вама, ја хоћу да замијеним Ристу, хоћу да будем ваш ранитељ. Ето ти имаш шћер за удају. Стана је права ђевојка, па ако хоћеш а ако хоће и она, те је драга воља, ја је примам за жену па нека буде сретно... ја сам све удесио...

Мати Ристина гледа у Јову а не вјерује да је то он, не вјерује, да је то јава, она сања... Не вјерује да чује тај глас... То је обмана, то су мађије и она грца, гуши се — плаче, а пред иконом светог Ђорђа кандиоце веселије затрепта...

*

Освануо Ђурђевдан, осванула срећа матери Ристиној. Јово јој постао син; Јово јој коло у кући повео; Јово јој прислужио крсну свијећу; Јово је сада ранитељ њезин, ранитељ свију њих.

Веселе се сватови а весели се срце Станино; весели се небо и сунце а тамо, још од разданка, у башчи под расцвјеталом ружом, непрестано пјева једна тица, пјева слатко и мило. То је душа Ристина слетила па захваљује другу...

Винт

— Антон Чехов —

Једне грјешне јесење ноћи возио се Андреј Степанић Пересолин из позоришта... Возио се он и размишљао о користи, што би је доносила позоришта, кад би се у њима давала комађа моралне садржине. Пролазећи мимо управе, он преста мислити о користи и стаде гледати на прозоре зграде, у којој је он — изражавајући се језиком појета и лађара — управљао крмом. Два прозора на дежурној соби била су јако освијетљена.

„Је ли могуће да се ти све до сад натежу с рачуном?“ помисли Пересолин. — Четири их магарца тамо, па још ни до сад не свршише! Шта би добри људи помислили, већ да им ни ноћу недам мира... Идем да их отјерам... Стој, Гурије!

Пересолин изађе из екипажа и пође у управу. Парадна врата била су затворена, стражњи пак улаз што је имао само једну покварену браву, био је широм отворен. Пересолин се послужи овим пошљедњим, и за један час стајао је већ у врати дежурне собе. Врата су била помало отворена и Пересолин, завиривши унутра, угледа нешто необично За столом, претрпаним великим рачунским листинама а при свјетлости двију лампа, сједјели су четири чиновника па се картали. Усредсређени, непомични, с лицем обојеним зелено од лампиних штитова, они су напомињали на баснословне утворе или, сачувај нас Боже, на оне, што праве лажне новце... Још им је већу тајанственост придавала њихова игра. Судећи по њиховим манирима и карташким терминима, што су их овда-онда узвикнули, био је то винт; али судећи по свем оном, што је Пересолин чуо, та се игра није могла назвати ни винтом, па чак ни игром карташком. То је било нешто нечувено, чудновато и тајанствено... У чиновницима је Персолин познао Серафима Звиздулина, Степана Кулакјовича, Јеремију Недојехова и Ивана Писулина.

— Како ти то играш, ђаволе холандски, расрди се Звиздулин, гледајући гњевно на свога партнера vis-à-vis — Зар се тако игра? У мене су Доротејев, Шепељев са женом и Степка Ерлаков, а ти идеш с Кофејкиним? Ето изгубисмо два „штиха“! Него си ти, купусна главо, требао поћи са Поганкиним!

— Ну, па шта би онда било? нађути се партнер. — Ја бих пошао с Поганкиним, а у Ивана Андрејића Пересолин у рукама.

„Уплели, ето, и моје име“... слеже плећима Пересолин. — „Не разумијем!“

Писулин раздијели поново и чиновници продужише:

— Државна банка...

— Два — финансијска камара.

— Без адута...

— Ти без адута?? Хм... Губернијска управа — два... Пропасти — па пропасти, ђаво га однио! Мало час на народној просвјети без и једног „штиха“ остао, а ево сад и на губернијској управи насједање. Да пљунеш!

— Мали шљем на народној просвјети!

„Не разумијем! прошапта Пересолин.

— Играм са државним... Бацај, Вања, каквог му драго титулирца, или губернијца.

— Зашто титулирца? Ми ћемо га макнути и Пересолиним...

— А ми ћемо твог Пересолина по зуби... по зуби... У нас је Рибников. Не ћете ни „трика“ имати! На сриједу са Пересолинком! Шта је, бештију, кријете!

„И моју жену умијешали“... помисли Пересолин. — „Не разумијем.“

И, не желећи и даље бити у недоумици, Пересолин отвори врата и уђе у дежурну. Да се пред чиновницима појавио

сам ђаво с роговима и репом, ни он их не би тако задивио и поплашио, као што их је поплашио и задивио начелник. Да се појавио пред њима умрли прошле године ексекутор, и проговорио им гробним гласом: „пођите за мном, анђели, на мјесто спремљено анђелима“, и духнуо на њих гробном студени — они не би тако поблиједили, као што су поблиједили угледавши Пересолина. У Недојехова од преплашености чак и крв на нос ударила, а у Кулакјовича зазвонило у десном уху и сама се од себе развезала пошa на врату, Чиновници побацали карте, полако се подигли и, згледнувши се, устремили своје погледе у под. Минут један царевала је у дежурној тишина...

— Лијепо ви преписујете рачун! поче Пересолин. — Сад је разумљиво, за што се ви тако радо натежете с рачуном... Шта сте мало час радили?

— Само смо на један минут, ваше —ство... прошапта Звиздулин. — Разгледали карте... Да одахнемо...

Пересолин пришао столу и полако слегао плећима. На столу су лежале не карте, него фотографске слике обичног формата, скинуте с картона и прилијепљене на карте. Таких карата је било много. Прегледајући их, Пересолин је видио себе, своју жену, много својих подчињених, познатих...

— Каква је то глупост.... Како ви то играте?

— То нисмо ми, ваше —ство, измислили... Сачувај Боже... Ми смо то тако видјели...

— Објаснидер, Звиздулине! Како сте играли? Ја сам све видио и чуо, како сте ме са Рибниковом тукли... Но шта се либиш? Ваљда те не ћу појести? Говори!

Звиздулин се дуго устезао и оклијевао. Напошљетку, кад се Пересолин стао љутити, дувати и црвенити од нестрпљивости, он послуша. Скупивши карте и промијешавши, он их разложи по столу и поче објашњавати:

— Сваки портре, ваше —ство, као год и свака карта, има своје биће... значење. Као год у „шпилу“ карата, тако и овдје има 52 карте и четири „фарке“... Чиновници финансијалне камаре — „црвен“, губернајска управа — „мак“, они што служе у министарству народне просвјете — „тиква“, а „зелен“ су одјељење државне благајне. Дакле... Дјејствителни државни савјетници су у нас кечеви, државни савјетници — краљеви, жене особа IV. и V. класе — даме, колешки савјетници — дољнаци, придворни савјетници — десетице, и тако даље. Ја сам, на примјер — ево моје карте — тројка, као... овај, губернијски секретар...

— Гле те... А ја сам, по том, кец?

— Макови, а њено превасходство дама...

— Хм... то је оригинално... Па дед, дајте да играмо! Да видим...

Пересолин скинуо огртач и, осмејкујући се неповјерљиво, сјео за сто... Чиновници такође сједоше, по његовој заповјести, и игра отпоче...

*

Послужитељ Назар, дошавши у седам сати изјутра да почисти дежурну собу, био је поражен. Слика, коју је угледао, улазећи са четком-чистиљом, тако је поражавала, да је се и данас сјећа — чак и онда, када пијан лежи у бесвијести... Пересолин, блијед, неиспаван и неочешљан стајао је пред Недојеховим и, држећи га за дугме, говорио:

— Разуми, да ниси могао поћи са Шепељевим, кад си знао, да сам у мојим рукама ја сâм. У Звиздулина Рибников са женом, три гимназијска учитеља, па моја жена, у Недојехова банковци и три мала из губернијске управе... Ти си требао са Кришкиним поћи! Не гледај ти што они играју са финансијском камаром! Они имају свој рачун!

— Ја сам, ваше —ство, пошао са титуларцем, мислио сам да је у њих дјејствителни...

— Ах, голубе мој, тако се не мисли! То није игра! Тако играју само шустери.

Ти мало промисли!... Кад је Кулакјовић пошао са придворним губернијске управе, онда си ти требао бацити Ивана Иванића Гренландског, јер си знао, да је у њега Наталија Димитријевна с Јегором Јегорићем... Ти си све покварио! Одмах ћу ти доказати. Сједите, господо, да још један робер одиграмо!

И, отправивши зачуђеног Назара, чиновници посједали и продужили игру.

Вељa Миросављевић

Три Нушићева комада

— Слободан Јовановић —

Докле у приповијетци имамо Веселиновића, Матавуља, Сремца, дотле у драми немамо за овај мах никог другог до г. Нушића. Срећом тај један је плодан за тројицу, и, само ове године, он се јавио с четири ствари. Што је најзанимљивије, код њега се плодност спаја с разноврсношћу, и на пр. та четири комада којима се ове године јавио никад не би, по свом предмету бар, изгледала дјеца истог оца. Јер, та четири комада, то су *Кнез од Семберије*, *Обичан човек*, *Тако је морало бити* и *Љиљан и Оморика*. *Кнез од Семберије* окарактерисан је писцем као „историјски фрагмент"; у ствари, тај нам фрагмент много више чини утисак трагедије, него толике трагедије по имену, које постоје у нашем позоришном репертоару. *Обичан човек* јесте комедија лаког, управо најлакшег тона, која се на много мјеста приближује водвиљу. *Љиљан и Оморика* то је опет бајка, а по потреби то би могло послужити и као текст за какву оперу. Најзад, *Тако је морало бити* није ништа мање него драма из сувременог живота, начињена по обрасцу француске комедије. У кратко, г. Нушић се огледао безмало у свим позоришним врстама, и могло би се без претјеривања рећи ,да он сам вриједи колико читаво коло драмских књижевника.

Од ова четири комада јавној оцјени не подлежи само *Љиљан и Оморика*, јер ова бајка није ни представљана, ни штампана. *Кнез од Семберије* и *Обичан човек* и штампани су, и представљани. *Тако је морало бити* само је представљано.

О *Кнезу од Семберије* изашао је баш овдје опширан приказ, коме ја од своје стране не бих имао шта да додам. И ја налазим да г. Нушић није био никада срећније надахнут, него онда кад је овај комад писао. То је читава трагедија у једном чину. Г. Нушић није први који је дао примјер једне тако скраћене трагедије. Још прије њега, писци као Судерман, Метерлинк итд. наслутили су да је прошло вријеме трагедијама у пет чинова, да данашња публика није у стању да издржи трагичне ситуације које су дуге, или, ако их ипак издржи, то је само на тај начин што послије извјесног времена постане неосјетљива за њихову суморну љепоту, и да се с тога трагедија не може дати данашњој публици друкчије него у збијеном облику. Искрено говорећи, ми држимо да г. Нушићу није било ни на крај памети да подражава Судерману и Метерлинку, и да се техника *Кнеза од Семберије* сасвим случајно подудара с техником Судерманова *Фрицхена* и Метерлинкове *Незване гошће*. Ја бих имао да учиним само једну замјерку *Кнезу од Семберије*. Стил је тога комада врло јасан, а мјестимице и јак, али он није довољно поетичан. Међутим историјска епизода, која је предмет тога комада, тако је величанствена да би изискивала дикцију ако не Његошеву, а оно бар Јакшићеву.

Код *Обичног човека* треба хвалити основну замисао, која је у осталом тек непотпуно изведена. Основна је замисао била изнијети једну дјевојку која се заљубила у

једног пјесника, читајући његове стихове; која је уобразила да он не може бити обичан човјек, која се за тим с њиме срела, видјела да је и он обичан човјек, али га продужила волјети и даље, не више као пјесника, већ као обичног човјека. Из овога се дала извести пријатна, њежна комедија, и кака штета што је г. Нушић није извео! Он је заборавио на пјесника и на његову наивну драгу како их је публици представио, и онда сву пажњу усредсредио на развијање једне водвиљске ситуације. Један трговац из Јагодине, дошав у Биоград, налази се принуђен да прво туђег сина призна за свога сина, па за тим, и усљед тога, да и туђу жену призна за своју жену. Излишно је рећи да је г. Нушић знао да из случаја тог веселог трговца извуче све комичне ефекте који су у њему били прикривени, само, тај случај који је имао да буде једна епизода прогутао је, благодарећи сувише савјесној обради г. Нушића, цио комад. Иначе, *Обичан* је *човек* једна од оних занимљивих, а неоргиналних комедија, које је пријатно гледати, а већ мање пријатно читати, и за које осјећамо да бисмо их и ми могли написати, кад бисмо знали занат позоришног писца.

Тако је морало бити, јесте историја једне жене. Јела, дијете из куће господске, а сиромашне (таке куће постоје у Биограду) удала се за Ђорђа Ђорђевића, чиновника, који сем своје плате нема никака друга прихода. Код ње, то није био брак из љубави, и Ђорђе који то осјећа покушава да је к себи привуче тиме што ће јој попуштати и угађати, а нарочито тиме што ће јој у својој кући понудити богат, готово раскошан живот. И ако то писац не каже изриком, ми слутимо да је Ђорђе из нешто нижег друштвеног слоја него што је Јела; да се њему код ње, нарочито, њена отмјеност допала, па да с тога, наивно, претпоставња да ће и он њу задобити понајприје отмјеношћу свог домаћег живота. Наравно да му за то треба новаца, много новаца, и пошто он новаца нема, то је принуђен узимати га из државне касе којом рукује. Управо онда кад драма почиње, наређен је преглед његове касе, и ако он до одређеног сата не врати све што је из ње узео, у каси ће се опазити недостатак. Ђорђе повјерава своју невољу Јели, и тада се објелодањује како је он своју жену мало познавао. Дотле, он није био у стању да је привуче к себи никаким угађањима. Сада, кад је он само један пропао човјек, пропао и материјално, и морално, она му прилази сама. Она се први пут осјетила његовом женом у том тренутку, кад јој је он саопштио да може бити сваког часа затворен због проневјере државног новца. Док је он њу сматрао, и несвјесно, не као жену, већ као милосницу чија се љубав купује скупим поклонима, дотле она њега сматра као мужа, кога треба највише волјети онда, кад је у невољи. Одиста, Јела нема ниједне пријекорне ријечи за Ђорђа. Њена је једина мисао како да га спасе. Прилике су се међутим тако стекле да Ђорђе може добити зајма само код неког Несторовића, који је некада просио Јелу, и кога она по мало још воли. Јела се дуго устеже да се на њега обрати, не због тога што би је он уцјењивао некаким нечасним захтјевима, него због тога што се она не може толико у себе поуздати да остане сама, очи у очи, са својим негдашњим просиоцем. Најзад, она је принуђена да се на њега обрати. Оно чега се бојала, то се и дешава: она се даје Несторовићу у једном тренутку слабости. Част свога мужа спасла је истина, али је своју изгубила. Ту сада долази главна сцена између ње и Ђорђа. Као год што је, раније, он њој признао своју проневјеру, тако она држи да и она њему треба да призна своју погрјешку, остављајући њему, свом мужу и свом господару, да јој суди. У том тренутку она воли само још њега. Као што је код једне тако часне жене разумљиво, она није у стању волјети дуже Несторовића, јер ју је он, истина нехотице, понизио у њеним властитим очима. Али

Ђорђе нема снаге ни да јој суди, ни да јој опрости. Он се рјешава да позове у помоћ њену породицу, као да Јелина погрјешка није ствар која се само њега тиче. Пошто се разочарала о свом љубавнику, Јела има још да се и о свом мужу разочара. Овим је другим разочарањем угашен у ње и пошљедњи остатак воље на живот. Прије него се њена породица искупи, Јела ће се повући у своју собу, и ту извршити самоубиство.

Што карактерише Нушићеву драму, то је да у њој, уз пркос њеном крвавом завршетку, нема готово ниједне рђаве личности. Јела је скроз симпатична. Ђорђе је слаб, али није рђав. А Несторовић је један љубавник тако деликатан и скрупулозан да је право чудо како је имао успјеха. Ипак зато, кад су те три личности дошле у додир, десила се (1) проневјера државног новца, (2) прељуба, и (3) самоубиство. И писац за све то вели: *Тако је морало бити!* Он као да мисли да његове личности нису криве за то што чине, него су жртве неке „фаталности", као што се каже у *Лијепој Јелени* од Мелака и Алевија.

Неоспорно је да не треба великог неваљалства у људи, да је довољна и њихова обична слабост, па да се добију онаки трагични резултати, каке видимо у Нушићевој драми. Али, и пошто се учини овај уступак писцу, остаје да се примјети да његов комад није тако вјешто склопљен да ми, при крају, имамо утисак да се све оно што смо гледали одиста *морало* десити.

И на пр. полазна је тачка цијелом комаду она проневјера државног новца коју је Ђорђе учинио. Међутим, он ју је учинио само за то да би Јела могла живјети раскошно. И онда, питање се поставља, да ли је Јела знала да живот који она води премаша новчана средства њеног мужа. Г. Нушић би хтио да она то није знала. Јер, његова јунакиња треба да буде симпатична, а она не може бити симпатична, ако је једна распикућа. Према томе, Јела би трошила много само за то што њен муж није имао куражи да је обавијести о свом правом материјалном стању. Али, ту се сад поставља друго питање: да ли је било нужно да је он о томе обавјештава? Зар она није могла то и сама увидјети? Она је без сумње знала колико износи плата њеног мужа, и ако већ није била лишена сваког појма о новцу, њој није било тешко израчунати да њена издавања премашају његова примања. Г. Нушић је предвидио ову замјерку: за то је на једном мјесту поменуо да је Јелин отац обећао Ђорђу мираз, па га послије није дао. Ђорђе о томе није ништа помињао Јели, и тако је она трошила на рачун једног мираза, који није постојао. Али да ли је и ово вјероватно? Јела је могла не знати да Ђорђе није примио мираз. Али није могла не знати каког је стања био њен отац — те се ствари навијек знају — и према томе никад није могла претпоставити да је *толики* мираз донијела да јој је раскошан живот допуштен. Она то већ ни за то није могла претпоставити што се њена вјеридба с Несторовићем баш због мираза покварила. У кратко, да би Јела остала симпатична, било је нужно да она *нехотице* свог мужа упропасти, а да би га упропастила нехотице, било је даље нужно, да она буде у потпуној заблуди о материјалном стању свога мужа, да вјерује да је он бар пет пута имућнији него што је. Могућност пак те заблуде не изгледа у комаду довољно доказана.

Па онда, ми не видимо са свим јасно зашто се Јела даје Несторовићу. Г. Нушић је био прилично у забуни како да окарактерише Несторовића. То је могао бити или један циник који се не устеже да Јелу уцјењује, или један џентлмен који даје Јели новац без икакве непоштене намјере. Сада, г. Нушић је замислио Јелу не само као часну, него и као поносну жену, и пошто је њу тако замислио, он није смио ни Несторовића окарактерисати као циника. Јер на његову прву напомену о природи оног услова под којим јој чини зајам, она

би му бацила његове банкноте у лице, и отишла. Несторовић је дакле морао бити џентлмен, што значи да је он морао дати Јели новац, не постављајући од своје стране некакав нечастан услов. Али онда се јавља друга тешкоћа. Ако Несторовић није захтијевао од Јеле да му се да, зашто му се она дала? Г. Нушић није савладао ту тешкоћу: он је пред њом зажмурио. Он није написао ону сцену из које би се дознало зашто је Јела погријешила. По ономе што нам она, по свршеном чину, прича, изгледа да се она бацила у наручје Несторовићу из властите побуде, за то што није имала снаге да угуши своју стару љубав према њему. И тако г. Нушић претпоставља (1) да је Јела, живећи и *нехотице* раскошно, принудила мужа на проневјеру државног новца, и (2) да је Јела исто тако нехотице пала у гријех с Несторовићем. Мање више случајно, она је и унесрећила свог мужа, и усрећила свог љубавника. И одиста пада чудновато да толико случајности има у једном комаду који се зове *Тако је морало бити*.

Али, кад се ове двије замјерке помену, онда више нема шта да се замјера. Г. Нушић није написао још никада једну тако добру, а нарочито једну тако озбиљну ствар. Његови су ранији комади смјеса од комедије и од водвиља. Основа им је свима она вјечита историја момка и дјевојке који се воле, а не могу да се узму, бар не прије него завјеса падне. Око тог пара групишу се друге личности, којима је главни посао да насмију публику. Те друге личности нису ни српски типови, ни општи; то су фантастична створења чија комична снага лежи у једном покрету, у једној гримаси, често само у једној реченици коју они бескрајно понављају. И све су личности у комаду доведене једна с другом у везу, благодарећи каком мало вјероватном неспоразуму. Што у ранијим комадима г. Нушића ваља, то је јасан распоред, брз ток, и један нарочити хумор који није најфиније врсте, али је бар неусиљен. Да је г. Нушић продужио писати таке комаде, као што су *Народни Посланик*, *Прва парница*, *Обичан човек*, за њега би се могло рећи само то, да је усавршио ону позоришну врсту коју је прије њега Трифковић створио. За њега се не би могло рећи да је донио собом нешто чега у нашој драмској књижевности још није било.

На своју срећу, г. Нушић је написао *Тако је морало бити*. Ту више нема конвенционалних љубавника, а нема више ни оних комичних личности у којима је био усредсређен сав интерес његових ранијих комада. Ту више нема никаког неспоразума. То је права комедија, комедија, ако се тако може рећи, озбиљна, са заплетом природним, и са личностима које нису карикатуре. Така комедија залуд ће се тражити код Нушићевих претходника. Стерија је имао јачу моћ опажања, био трезвенији и горчи, и без сумње створио је више типова него, бар до сада, г. Нушић. Али, Стерија никад није узимао комедију озбиљно. Она је за тог писца елегијâ и трагедијâ представљала једну нижу књижевну врсту, којом се он бавио као „саизволевајући". Отуда, његове су комедије или невјероватне као бајке, или изгледају фрагментарне, или немају готово никаке интриге, него се у њима поједине личности просто ређају једна за другом. Коста Трифковић, као што је поменуто, то је од прилике г. Нушић прије *Тако је морало бити*. Што се тиче г. Милована Глишића, он је имао хумора, али сем тога ничег више, и ма колико била интересантна његова *Подвала*, о њој се не може говорити као о комедији, већ ни зато што је она склопљена као приповијетка, а не као позоришни комад.

Тако је морало бити стоји над осталим Нушићевим комадима, не само тиме што припада једној вишој књижевној врсти, него стоји над њима и својом техничком страном. И ранији су комади Нушићеви били брижљиво склопљени, али код њих се опажало да су епизоде развијене на штету главне ствари. Ово је први пут,

код г. Нушића, да је главна ствар стављена у пуну свјетлост. Епизоде су ишчезле. Ако је претјерано рећи да у *Тако је морало бити* нема ни једне сувишне ријечи, није претјерано рећи да ту нема готово ниједне сувишне сцене. Споредне личности не одвлаче нам пажњу са главних. На позорници су готово једнако Јела, Ђорђе и Несторовић, и нема ниједног разговора између њих који не додаје нешто нашем познавању њихових карактера. У композицији ове драме има нечег од оне прибраности и одређености по којој се познаје добар књижевни посао.

Жалити је само што ова драма није довољно локална. Јела, Ђорђе, Несторовић, све су то тако општи типови, да нам *Тако је морало бити* чини мјестимице утисак једног преведеног комада. При појединим ситуацијама, г. Нушић се питао само ово: шта би у такој ситуацији рекла или учинила једна жена осјетљива, разумна и поносна, као Јела, или шта би у такој ситуацији рекао или учинио један муж слаб, добронамјеран, и по мало плебејац, као Ђорђе, или, пак, један љубавник искрен и добро васпитан као Несторовић. Г. Нушић није ишао и даље; он се није питао: шта би у такој ситуацији рекла или учинила једна *српска* жена: шта би рекао или учинио један *српски* муж, или један *српски* љубавник. Није немогуће да би се једна српска жена, један српски муж и један српски љубавник понашали исто тако као Јела, Ђорђе и Несторовић. Али, ако би дјело остало исто, ја држим да би начин на који би било учињено ипак био нешто друкчији. Свакојако, г. Нушић ваља да се постара, да му идућег пута личности изгледају мање интернационалне.

Има већ неколико година како г. Нушић ради на нашој књижевности, пишући наизмјенице приповијетке, пјесме, хумореске, путописе, позоришне комаде итд. Али ничим није он у тој мјери задовољио публику као својим позоришним комадима, нарочито овим пошљедњим. Нека би га то упутило да се у будуће на позоришну књижевност ограничи. Прве комедије којима се јавио одавале су писца истина вјешта, али површна. Судећи по њима, ни његови пријатељи нису могли вјеровати да је он у стању ићи даље од кратке хумористичке опсервације. Али ето гдје се он, изненада, у *Кнезу од Семберије* и у *Тако је морало бити* показао не само озбиљан, него и дубок. Нека би га опет то упутило да у области позоришне књижевности посвети своју најбољу снагу комедији великог стила.

Гете и Шилер

— Madame de Staël —

Велики недостатак Клопштоков бјеше немање тварачке уобразиље. Он је крупне мисли и узвишена осјећања облачио у лијепе стихове, али то још не бјеше оно што се може назвати умјетником. Његове су идеје слабе, боје у које их одијева нијесу никад пуне оне једрине коју тако волимо да сретнемо у појезији и свима умјетностима, које ваља да дадну извјесној замисли енергије и изворности коју има сама природа. Клопшток се губи у свом идејалу — Гете никад не губи земљу, ни онда када достиже највеличанственије замисли. Има у његовом духу нека снага коју осјећајност не слаби. Гете може сам да представља цијелу њемачку литературу с краја до на крај; не што не би било других писаца већих од њега, у неку руку, него што у њему самоме има све што оличава њемачки дух. Нико нема

оно што има он: једну врсте имагинације за коју не могу рећи ни Талијани ни Енглези ни Французи да су му је дали.

Гете је писао у свима правцима књижевности; с тога проучавање његових дјела испуњава један велики дио ове књиге.[1]) Али познавање саме личности Гетеове који је давао најживљи импулс литератури његове земље, послужиће, држимо, да се та литература боље разумије.

Гете је човјек с духом веома раскошним у конверзацији и лијепо се рекло: дух мора умјети да говори. Могло би се навести неколико духовитих људи чији ђеније бјеше ћутљив, но разлози томе увијек бјеху било бојажљивост, било нека несрећа, било омаловажавање, било досада. Но ширење идеја и топлота душе ваља уопће да изазивљу потребу везе са другим, и они људи који неће да буду пресуђивани по ономе што говоре, не заслужују више пажње ни за оно што пишу. Када умијете да изазовете Гетеа да говори он је тад за обожавање; његова рјечитост је пуна мисли, његова шала је у исто вријеме пуна и љупкости и филозофије; његова је имагинација под утисцима с поља као што то бјеше у старинских умјетника, ма да његов ум има сву зрелост нашег времена. Ништа не може да помути снагу његова ума, па и саме препоне које леже у његовој природи: ћудљивост, забуна, уздржљивост, пролазе као магла у подножју брегова на којима борави његов ђеније.

Оно што нам причају за разговоре Дидера, помаже нам да у том погледу боље познамо Гетеа. Али ако Дидера будемо пресуђивали по ономе што је писао, онда ће нам се учинити између ова два човјека једно растојање без краја и конца. Дидеро је под јармом његовог духа; Гете господари сам својим талентом. Дидеро је афектиран идући за тим да учини утисак; у Гетеа видите омаловажавање успјеха, и то толико, да вас прави нестрпљивим његова немарност. Дидеро мора да надокнађује филантропијом ондје, гдје су у питању осјећаји религије који му недостајаху. Гете воли већма да буде горак него сладак, а што је изнад свега — још и природан. А без ове одлуке да ли и има што у човјеку да нас може да интересује.

Гете нема више оне заносне ватре која му је инспирирала *Вертера*, али огањ његове мисли довољан је још да све оживи. Рекло се да он није досегнуо живот и да га описује само у сликама; сад се више цијене даје сликама које нам он представља, него емоцији коју осјећа. Вријеме га је учинило посматрачем. Док још имађаше активног удјела у животу страсти, док је сам трпио и страдао од срца, његова дјела бјеху од живљег утиска.

Како сваки писац ствара своју поетику по своме таленту, Гете држи сада да писац буде миран, тих, чак и онда кад ствара једно дјело пуно страсти, и да умјетник треба да сачува своју хладнокрвност и тако да јаче дјелује на уображење његових читалаца. Можда он не бјеше овог мишљења у његовој првој младости; можда је њиме владао његов ђеније мјесто да он њему господари. Гете, налазећи можда да божански и узвишени осјећај, који се рађа у срцу човјека, рађа се с толико брзине врлина и с толико снаге, да га пјесник не схвата за вријеме саме инспирације, него тек онда кад ту инспирацију изгуби.

У први се мах чудимо кад находимо неку хладноћу чак неку укоченост у автору *Вертера*, али кад нађемо у њему оно што се и нама свиђа, онда промјењиво кретање његове имагинације чини да губимо и ону неугодност коју осјетисмо с почетка. То је човјек чији је дух универзалан, и чији је дух непристрасан зато јер је универзалан. У његовој непристрасности нема индиференције; то је двоструко биће, двострука снага, двоструко силна свјетлост која освјетљава од једном оба лица једне ствари, једног питања. Кад пође да мисли, ништа га није у стању да задржи, ни његов вијек, ни његове навике,

[1]) *De l'Allemagne* par Madame de Staël.

ни његови односи; његов орловски поглед пада право као олово на предмет који је пред њим. Да је у животу имао Гете политичку каријеру, да се његова душа развијала ушљед саме активности, његов би карактер био више одлучан, више чврст, више патриотски. Али његов дух не би тад могао да тако смјело лебди изнад свега. Страсти и интерес обиљежили би му један позитиван пут.

Гете воли и у својим списима и у својим говорима да раскида конце које је испредао сам, да осујети узбуђења која је сам побудио, да обори статуе које обожавасмо наведени на то њим самим. Када он у својим замислима побуди наш интерес за једно своје лице, хита одмах за тим да нам га покаже и са стране његових неконзеквенција. — Он господари свијетом појезије као неки освајач свијета који је реалан, и држи се у стању да, као природа, унесе генија рушиоца у своја рођена дјела. Да то није човјек достојан сваког уважења, могло би се бојати да једна врста супериоритета који се диже изнад свега, који обара и подиже, који умије и да троне и да персифлира. Он потврђује и сумња наизмјенце и увијек с истим успјехом.

Рекосмо да Гете има сâм све главне црте њемачког генија. Он се налази у њему сав: једна велика дубина идеја, умиљатости која се рађа у његовом уображењу, оригиналнија од оне коју нам даје l'esprit друштва, најпослије једна осјетљивост понекад фантастична али баш с тога већма у стању да заинтересује читаоце који траже у књигама нешто, што измјењује свагдању једноличност живота и који траже да појезија буде што виша истина. Да је Гете Француз, ми бисмо радили на томе да говори од јутра до мрака. Сви писци, сувременици Дидерови, ишли су да црпе идеје из његових разговора, враћајући му за то дивљење које га је инспирирало. У Њемачкој не троше свој дух у конверзацијама, и тако мало њих, чак и међу најодличнијим, ријетко питају и одговарају. Према томе друштво тамо и не постоји, али за то Гетеов ушлив није мање необичан: има гомилама свијета у Њемачкој који држе да се може наћи генијалности и у самој адреси на писму ако је то само писано руком Гетеовом. Љубав за Гетеа створила је извјесна друштва. Ако странци дозволе себи да критикују Гетеа, та их друштва гледају с презрењем, и ако дјела Гетеова постају све већа ако их већма испитујемо. Они неће да их испитују, толика је фанатичност у обожавању Гетеове неприкосновености.

Такав фанатизам не побуђује човјек без особите снаге за добро и зло; јер само је снага у стању да присили људе да је се боје и да је отуд љубе на начин који поменусмо.

*

Шилер бјеше човјек ријетког генија и савршене доброте; ове двије одлике ваља да су нераздвојне нарочито у човјеку писцу. Мисао није никад дјело, ако она није дјело истине; лаж је још одвратнија у оном што је написано, него у оном што је изговорено. Дјела су увијек дјела, чак и она која су опака, и ми знамо свагда да ли су за критику или презрење; али ако дјела нису ствар увјерења, она су онда само једна гомила бљутавих ријечи.

Нема љепше каријере него каријера једног књижевника, кад је он разумијева као Шилер. У Њемачкој, у којој је толико збиље и непритворности, најбоље видимо колико сваки позив ваља да има савјесности. Ма да су те врлине у Њемачкој тако обичне, Шилер се ипак међу њима још толико истиче да може због њих да буде цијењен не мање него и колико са свога талента. Његова савјест бјеше његова муза; њу не треба изазивати — њу чујете сваки пут кад је ослухнете. Он љубљаше појезију, драмску умјетност, историју, и литературу потпуно платонски. Да Шилер и није био ријешен да своја дјела публикује, она би била написана са исто тако много пажње. Ни један обзир на ус-

пјех, формалност, предрасуде, ни ма шта друго што долази изван њега, не би му било у стању да поквари оно што је већ написано — јер оно што бјеше написано, бјеше он сам; он је давао израза само својој души и није разумијевао могућност да мијења ма једну ријеч, када не бјеше мијењан онај осјећај који је инспирирао. Шилер није, без сумње, могао бити без љубави и за себе самог. Ако је така љубав потребна за славу, она је тако исто потребна за рад; али су пошљедице свагда јасне у томе, гдје бјеше проста сујета а гдје љубав за славом. Једна иде за тим да славу ескамотира, да је добија мајсторлуцима, друга да је освоји. Једна је брижна сама о себи и тоне у самообмане; друга рачуна само с природом и повјерава њој да све потчини. Најпослије, чак и изнад љубави за славом има један осјећај још чистији, а то је љубав за истином, која ствара од писаца убојно свештенство у једној племенитој ствари, јер су они данас ту да чувају освѐћени огањ кад слабе женске нису више за то, као што бијаху некад.

Дивна је то ствар невиност генија и чистота снаге. Оно што шкоди идеји доброте, то је што је узимају често за слабост; али ако је она здружена већма са свјетлошћу и енергијом, она нас онда може да упути да разумијемо, како нам је могла Библија да рекне, да је Бог створио човјека по својој слици. Шилер је чинио себи неправо улазећи у свијет са једном уобразиљом која још луташе; но за то са снагом његових година он хваташе до оне узвишене чистоте која рађаше високе мисли. Никад он немађаше везе са лажним осјећањима. Он живљаше, говораше и твораше као да не бјеше рђавог свијета. Кад сликаше зле људе у својим дјелима, бјеше то с више претјеривања а са мање дубине него што би било у случају да им бјеше ближе. Зли се људи представљају у његовој уобразиљи као једна препона, једна физична казна; и можда због многих обзира које имађаше ми их не видимо као природе с разбором; навика на злочин претворила је њихову душу у један покварен инстинкт.

Шилер бјеше најбољи пријатељ, најбољи отац, најбољи муж. Ни једна врлина није недостајала његовом благом и тихом карактеру кога је распаљивао само његов таленат. Љубав за слободом, респект према женама, одушевљење за умјетношћу, обожавање Божанства, све то заносаше његов геније. Много се говори да esprit може да замијени све друго. И ја то вјерујем али само у дјелима гдје господари умјење. Али кад хоћемо да цртамо природу људску у њеним бурама и њеним понорима, ваља имати душу коју је олуј потресао али гдје небо силази да поврати мир.

Први сам пут видјела Шилера у салону војводе и војвоткиње од Вајмара, у присуствȳ једног друштва образованог колико и импозантног. Он је читао врло лијепо француски, али говорио није никад. Ја сам одржавала ватрено супериоритет наш у начину наше драме изнад свих других, али се он није ни мало устезао да се бори против жена и поред незгоде у коју је морао долазити са потешкоћа и отезања, које је имао изражавајући се француски. Исто тако мало зазираше и од оних који слушаху а који имају мишљење противно од његовог и он је говорио нагоњен на то једним увјерењем које бјеше његово чисто и интимно увјерење. Ја се послужих с почетка да га одбијам француским оружјем, живахношћу и лакрдијом, али сам наскоро познала колико бјеше мисли у ономе што говораше Шилер кроз све препоне у својим ријечима. Он бјеше тако скроман и безбрижан у ономе што се тицаше његовог личног успјеха, тако горд и одушевљен у ономе што држаше за истину, да сам од тог тренутка, постала му одана једним пријатељством пуним обожавања.

Кад га је још младог снашла болест без сваке наде, његова дјеца и његова жена, која заслуживаше везу којом он бјеше везан за њу хиљадама својих вр-

лина, засладили су му његове потоње тренутке. Госпођа фон-Волцоген, једна пријатељица која бјеше у стању да га потпуно разумије, питаше га на неколико сати пред смрт, како му је. *Све мирније*, одговори он. И збиља, зар он немађаше право да се повјери небу, којем је он помагао владање на земљи.

Ј. Дучић

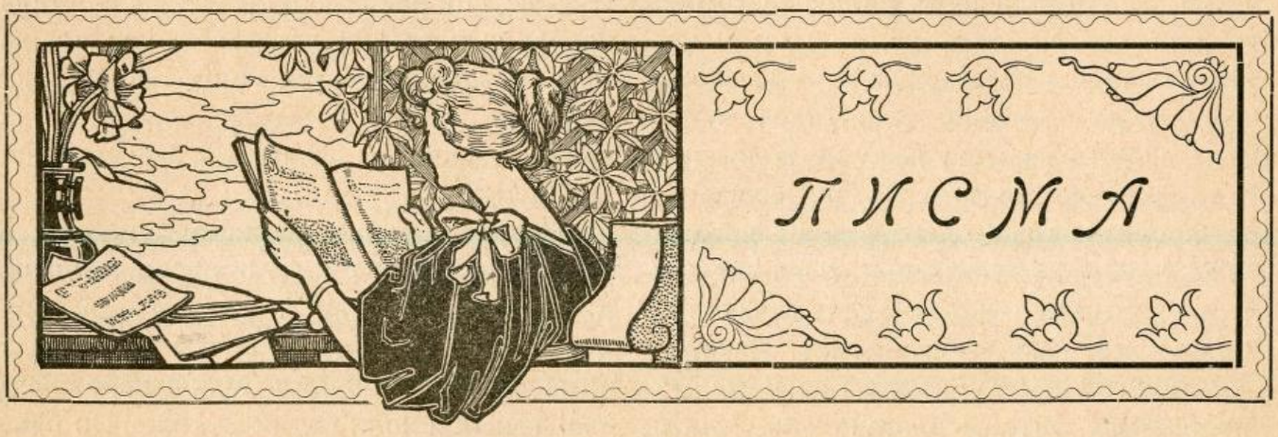

Биоградско Позориште.

Тако је морало бити, драма у четири чина, написао Бранислав Ђ. Нушић.

У нас се од вајкада виче, да је наше друштво још неразвијено, чак да је још у повоју и да, према томе, у њему нема градива за драму или роман у правом смислу тих ријечи. То је ужасна претпоставка, али која, као и свака претпоставка, не мора бити, а и није тачна. То чак и није права претпоставка, но је фраза најобичнијег кова, какву је само Србин кадар створити. Наше друштво већ има своју оштру физиономију, свој тачан тип. Оно се постепено, на националној подлози, развијало, достигло је неки свој врхунац и одмара се у — ћор сокаку. У нашем друштву има Хамлета, Отела, Тврдица, Тартифа (њих можемо чак и извозити), као и остала потпуно развијена друштва. Али ми немамо нечег другог. Ми немамо људи оштра вида. Све је то кратковидо. Наш друштвени живот — какав је такав је — кипти од драма, трагедија, комедија. Ми чак играмо у њима, ми смо чак, да се застарјело изразим, главан јунак у њима. Ми несвјесно пролазимо крај њих, готово обрађених градива, али их не видимо, не осјећамо. Нас ти предмети, та готова и обрађена градива, треба да боду у очи, да нам се сама увуку у душу и да их тек онда видимо, осјећамо. Ми, зато, још задуго нећемо бити кадри, да запазимо најсуптилније финесе. Ми их тек онда запазимо, кад огрубе, постану тип, шаблон. Ми немамо оштар вид, немамо фине, врло осјетљиве живце. Наше очи још нису покварене, њихов вид се још није ни изоштрио. Ми смо још врло незграпни, као какав затуцани паланчанин. Зато ми још не можемо ништа велико изводити...

Нушић потврђује моје мишљење, а побија ону нашу овјештану, стереотипну фразу. Не зна човјек, да ли рад тога да се љути, или радује. Треба да се љути, што је тај дефицит, са својим ужасним пошљедицама, данас тако отрцана појава у нашем друштву и сви смо се ужасавали (али никад као данас, јер данашњи дефицитлија је краљ свију осталих) кад о њему чујемо и нико до данас није нашао за вриједно, да у својем роману, својој драми објасни ту појаву, то ужасно, готово епидемично благајничко зло, да нам, проучивши савјесно наше данашње социјално стање, саопшти свој логичан закључак. А треба да се радује, што је то сада учињено и што је то Нушић учинио...

Тема драме је врло обична, зато је и драма постигла необична успјеха. Једна дјевојка вољела је једног човјека, али је, као што се то обично дешава, пошла за другог, кога, наравно, није вољела. Муж њезин, а то је у таквим приликама готово правило, срдачно ју је вољео и на све могуће начине је гледао, да је обрадује те тиме бар да је освоји. Али стара љубав се не заборавља. Она њега не воли, чак га ни мало не поштује, бар из захвалности према његовој љубавничкој пажњи. Он је бомбардује пажњама, поклонима и свакојаким стварима, које сачињавају насушан хљеб сваке луксузне даме. Наравно — дефицит! Двије несреће га наједанпут упропастиле, што је благајник и — што има такву жену. Свак живи ће увидјети — па и онај ко никада у својем животу није направио дефицит — да је то у кући било као неки гром из ведра неба. Треба наћи десет тисућа динара! А он је још чиновник, нема зграда од тврдог материјала, да понуди зајмодавцу интабулацију на прво мјесто. То су, Бога ми, тешке ствари! Њему пада на памет — зачудо што је човјек у несрећи велик проналазач — његов познаник — несуђени муж жене његове. Али она не пристаје на то. Она га се боји, као да је она гомила барута, а он жеравица. Најзад се сјети, да замоли својег оца, који тога дана мора спремити мираз своје млађе кћери, чији ће прстен тога вечера бити. Она добија тај новац, али да га врати за недјељу дана.... Мину и недјеља дана. Новаца нема — та, за име Бога, нису крушке!... Долази њезин несуђени, јер му се њезин муж обратио за помоћ. Он није код куће. Она га прима. Он даје новац њој, као својој пријатељици, она се вајка, али га најзад прими... Жеравица је дошла сасвим близу барута, још један трен — али га млаз студене воде у часу покваси. Дужност! И она не прима новац... У породици њезина оца плач и јецање. Мајка и испрошена ћерка не знају рад чега се прстен одлаже. Нови пријатељ, дјевојчин будући свекар, нестрпељив је и хоће да квари. И погурени отац долази својој несрећној кћери и моли је, кад већ немају новаца, да бар оду заједно оној другој несрећној кћери и да јој испричају цијелу ствар. Али само то не! Његова кћи неће, да буде рад ње и остала породица несрећна и каже својем оцу, да имају новаца. Радостан отац одлази својој кући, да саопшти веселу вијест, а она узима шешир и одлази — својем несуђеном мужу.

Прстен прошао, дефицит попуњен, а изгубљена њезина част. Љубавник долази, а она му излива сву своју бескрајну мржњу, како је то само кадра учинити јунак жена скрханога поноса. Мужу исповиједа свој гријех и моли га, да је убије. Он неће — тек што се, јадник, отресао једне биједе! — но дозива њене родитеље и хоће да је њима преда, јер он неће с њоме више да живи. Она неће и ту срамоту да преживи, па се — убија. Тако је морало бити...

Мени и сада, још послије неколико дана, звони у ушима то ужасно и студено: Тако је морало бити, као ледена смртна пресуда судбине.... Ово је најбоља драма из нашег друштвеног живота. Од тог комада настаје нова епоха у драмској и васколикој нашој књижевности. И као таквом комаду ја хотимице и с радошћу превиђам све његове мане. Овом драмом ушао је Нушић у свој прави колосјек. То је он, додуше, већ доказао и својим Рамазанским вечерима, у којима је свака друга приповиједетка драма с обилном и природном радњом, само без подјеле у типове. Ово је његов прави пут, ово је најблагодарнији посао драмскога писца. Ја још једном понављам: Ово дјело му је у толикој мјери пошло за руком, да му човјек, хтио не хтио, мора опростити ону нетипичну биоградску средину једног чиновника и једне ћифтанске породице, онај шампањ и оно — самоубијство...

Ми имамо сада само два драмска писца: Драгутина Илића и Нушића. Један је за историјску драму, други за драму из друштвеног живота. Не бих желио, да у бо-

љим рукама буде наша драмска литература. Али и један и други ступају сада на земљиште, у нас, по готову, сасвим непознато. Илијћ је отишао у давну, легендарну и мистеријозну прошлост, а Нушић остаје међу нама и отвара нам очи, које су до сад гледале, а нису видјеле. Оба пута су врло мучна и трновита. Један је срећно прешао тај пут и дошао је до своје мете, која му се из далека свјетлуцала, као какав свјетлац. Други иде њиме и с нестрпљењем чекамо, да и тај заборављени творац дође до садашње своје мете. Србија ће бар у овом надању бити срећна, бар ова нада неће остати нада, као и све њезине небројене наде...

А глумци? Гца Нигринова још непрестано хистерично јеца и то јој је постала страст, које се неће тако ласно ослободити и која ће, временом, неминовно потkопати њезин умјетнички реноме и ми ћемо с правом почети сумњати у њезин таленат. Г. Гавриловић, био је, као човјек, елегантан, а кажу, да је тога вечера, изузетно од својег принципа, чак знао и своју улогу.

Биоград. *Лера С. Талешов.*

Сутон *Иве Војновића.*

Прије неки дан је први пут добио ријеч у биоградском позоришту кнез Иво Војновић, који је досад, пишући своје ствари латиницом, био једино представљан у Загребу. То је тај дубровачки драматик, како изгледа, кога нам је прошла позоришна управа, у своме *Годишњаку,* обећала била приказати, па — „много хтјела, много започела, час умрли њу је помео.“

Сљедујући примјеру своје претходнице, садашња позоришна управа приредила је једно српско вече од три нова оригинална комада у једном чину, и том приликом оградила је Војновића Брзаком и самом собом, тј. Нушићем. По предмету и обради својој *Сутон,* међутим, не пристаје никако уз лакрдије ни једног ни другог од поменутих биоградских писаца, јер је он „други дио трилогије, која цијела има да прикаже“ — каже сам Војновић у предговору — „оно дуго умирање старога Дубровника у XIX вијеку.“ Војновићево дјелце тражи нарочито расположење у публике, које се ничим диспаратним не смије кварити ни прије почетка ни по завршетку. Иначе је његов ефект у суштини својој пропао, и боље је не давати га. То је елегија на развалинама рођена дома, која се пјесничкој души у једном срећном моменту инспирације причула, и коју је Војновић умио вјешто саопштити гледаоцима, разумије се, ако се учини све што треба, да му се представом, ако не помогне, оно бар не одмогне. За биоградско позориште ово је био двогубо тежак посао, али је с тога захтијевао двогубо озбиљну пажњу. Прво, таква пјесничка нит, испреплетана тананим, финим, њежним љепотама, мора се исто тако њежно прихватити, а друго, дубровачки типови — у овом случају још особењачки — и сва средина његова, морају се са разумијевањем изучити. Тога ради ваљало је овај комадић дотле пробати, док се све тешкоће у схватању улога и савлађивању дијалекта, не уклоне, под условом наравно, да свима пробама, почев од читаће, руководи онај ко разумије ствар; тога ради ваљало је начинити нову декорацију за собу у старој дубровачкој палати, кад већ режија није у стању у вашару садашњих декорација ништа пристојно искомбиновати; тога ради ваљало је постарати се за одијело што тачније за све; тога ради ваљало је благовремено замолити кога ко зна, да опише свијету ко је Војновић и какав је то пјесник; тога ради ваљало је најзад подијелити улоге тако да то буде од свих могућих подјела најбоља. Међутим од свега овога није урађено ништа, и то се на представи одмах видјело, чим се дигла завјеса. Ја не знам колико је било проба, али је ван сваке сумње, да их ни из близа није било довољно; на оној дворани није било ни оног што свака кућа у приморју има, играло

се у оном што се имало, обучено у оно што се затекло, а улоге су подијељене тако да то буде од свих могућних подјела најгора. Бар што се тиче мушких, ово се са успјехом постигло. Оне двије аристократске мумије дубровачке, она два типа тако важна по локални колорит, којима ми овдје у Биограду можда не увиђамо истинитост, представљала су два ни крива ни дужна глумца, иначе сасвим честити људи, али на које се тек у петнаестом часу могло помислити за такве улоге. Међу својим члановима, међутим, управа броји и В. Миљковића и С. Тодоровића и И. Станојевића (пошљедњи за Васу Херцеговца). Ако те људе није имала моментано на расположењу, требало је одложити *Сутон*. (Далматинац глумац Руцовић није у опште имао никакву улогу.) Јер има нешто што је прече, а то је глас Народнога Позоришта, то је онај разлог, због кога се ваљада Војновић у опште и представља у Биограду. Глас тога позоришта изискује да биоградска представа *Сутона* не заостане ни у чем иза оне у Загребу, гдје се тај комад, цијеле прошле сезоне, играо, и гдје се врло добро појмило о чем се ради. Ваљало је да Дубровчанину Војновићу српско позориште буде још више његова кућа, него хрватско. А Војновић је то заслужио, јер је то једини наш пјесник чије драме личе на европске драме. Овако је, на жалост, његова прва посјета у Биограду била инкогнито, и што је још жалосније, он нема рачуна да се, у оваким приликама, опет овдје јавља ни својим *Еквипокцијем* ни својом *Психе*.

У осталом Г. Нушић је имао разлога да озбиљно узме једног српског драмског пјесника, и мање значаја, већ и стога што он своја дјела и прима сам и сам се стара о њиховом представљању.

Биоград. 29. октобра

ack

Оцјене и прикази

Поезија и музика српскога народа.

Под уредништвом Др. А. Свободе излази у Лајпцигу ваљано уређивани музички лист *Neue Musik-Zeitung*. Покрај богатих илустрација знаменитијих пјевача, пјевачица, у опште људи, који су се одликовали и који се одликују на пољу музике, доноси тај лист биране плодове њемачке белетристике, одабране композиције и музикалије, а што га највише дичи, ваљане чланке о музици у опште, као једној грани онога, што ми разумијемо под именом Лијепо. Лист се тај не бави специјално музиком њемачког народа, него баца погледе на производе страних народа и на пјесничке и музичке тековине њихове. У броју 2. и 3. за год. 1900. налази се чланак, који говори о поезији и музици српскога народа (**Poesie und Musik des serbischen Volkes**).

Нама мора на сваки начин да ласка, када се о стварима, које нас заносе и које се нама свиђају, води рачуна и у којој другој књижевности. Изгледа нам, да смо онда у своме мишљењу и у својој критици јачи и сигурнији, кад нам то мишљење и ту критику одобри човјек другог језика, друге народности. Онда чисто сами себи више вјерујемо. Нама је до душе добро познато, да се о поезији српскога народа говорило у књижевностима свих образованих народа, да је у почетку XIX. вијека постало то у неку руку књижевничка пасија, да се изучава српски језик и да се студирају српске народне пјесме. Нарочито су се с особитом вољом тиме бавили њемачки литерати. Нијемци су нас у томе погледу најприје и највише завољели. Доста је споменути само то, да је класичност српске народне поезије по-

такла и њихова генија Гете-а, којим се толико поносе, да се позабави њоме, а да се не спомиње Грим, Талфијева, Герхард и Капер. Свима је овима импонирало највише то, што се српске народне пјесме појавише, али не преписане са каквих старих пергамената, са каквих пожутјелих листина, него похватане из живијех уста једног жива народа, сакупљене са струна живих народних пјевача. Њих је занијела садашњица. У упоређивању њемачке народне и српске народне поезије морала је пасти у очи разлика, која се односи на само биће њезино. Класичност њемачке народне поезије живјела је, па се и преживјела; она бијаше за класичност већ са свијем мртва, непродуктивна; да је постојала доказаше само пергаменти и старе листине. Српска је народна поезија жива, та поезија тече још са живих усана једнога народа, она је продуктивна, па ипак — класична. Занесени дакле класичношћу *живе* народне поезије они само за то уче српски језик, да у оригиналу могу уживати у тој класичности. Грим преваћа српску граматику на њемачки језик само да макар на који начин помогне зачараној браћи у учењу српског језика, у бољем схватању и разумијевању српске поезије.

Када се знаде за заузимање и одушевљење ових њемачких литерата за српску народну поезију, излишно је онда спомињати оне похвале, којима сусретоше српску народну поезију словенски научници Копитар и Шафарик. Доста то, почетком XIX. вијека бијаше српски народ — апстрахујући овдје његову дивовску борбу за политичку самосталност — међу образованим европским народима једна, да тако речемо, врло симпатична личност. Тој симпатији код иноплемених народа даде највише повода појава српске народне, самоникле, живе и продуктивне поезије. Великани једног образованог народа почеше се њоме бавити, почеше је проучавати, а то је, наравно, морало пробудити интересовање, изазвати жељу, да се томе настојању великих имитује. Није чудо онда, што се у књижевним круговима нарочито њемачког народа непрестано водила неко вријеме ријеч само о љепоти и оригиналности српске народне поезије; није чудо, што се појавише баш у њемачком језику толики пријеводи српских народних пјесама. Српска се народна поезија, покрај индијске и грчке народне поезије, узима као **tertium** за проучавање постанка народне поезије, тим више, што та поезија живи, што се налази **in statu florendi**. Одатле и потиче оно настојање, да се из циклуса народних пјесама о Косову створи једна цјелина, један епос као што је Илијада. Наравно, Сигфрид Капер покушава својим дјелом *Fürst Lazar* то далеко раније, него ли у нас Павић и Новаковић!

Толико о поезији. Она је својом једрином, својом оригиналношћу и својом садашњошћу извојевала заслужену побједу, а томе је највише било узроком, што је Вук издавао зборнике својих народних пјесама у крилу њемачког народа, па за то и не прођоше неопажени. Тако се и у овоме чланку спомиње у кратко историја српске народне поезије од Качића до Караџића, даје се кратак преглед раздиобе пјесама по садржини, а на пошљетку и раздиоба њихова у главном принципу на мушке и женске пјесме, па се прелази на саму музику.

Музика српске народне поезије је у очима страних народа, нарочито њемачког, њезина Ахилова пета. Свима је пала у очи њезина слабо развијена мелодична страна. То и ми Срби сами признајемо, и ако не у толикој мјери, колико странци. За музику јуначких народних пјесама не велимо ништа, сви се у томе слажемо да је монотона, и бранимо се тиме, да то у ствари и није музика, него само мелодично рецитовање једре пјесничке приче, које само прати и у неку руку надопуњује плачни глас струне са гусала. Теже нам је кад нам се каже, да нам музика женских народних пјесама није мелодична, а ми и у њој видимо неку класичност, неку недостижност. Ми смо шта више толико њоме занесени, да некако преко ока гледамо сваку данашњу композицију, ако јој на челу није ударен печат: по народним мотивима. У томе смо погледу врло једнострани, ако хоћете, одвише заљубљени сами у се. За то нам тако тешко и пада на срце такав пријекор, па макар што њега изговарају земљаци Мозартови, Шубертови, Бетовенови и Вагнерови.

Али су Њемци увијек налазили начина, како да оправдају тај недостатак музике и мелодије у тако снажној и богатој српској поезији. Сигфрид је Капер то овако растумачио: „И ако је у тако високу степену углађена поетска страна, сам текст српских пјесама, у толико ниже стоји само пјевање, мелодична страна. Изгледа, као да врсноћа текста само ријетко

или никако не иде истијем кораком уз врснћу пјевања у поезији. Барем мора у очи пасти та чињеница, да у истом степену, у којем се култивира љепота грла, опада код појединих народа пјесничка садржина онога што се пјева, као да вјежбање грла, измишљање лијепих мелодија, настојање да се оне што љепшима прикажу, одвише умара дух, те да он услијед тога није у стању да нешто лијепо спјева: или као да је мелодија апсорбирала један дио поезије и да се ради тога мање каже ријечима. То се може видјети код Италијанаца и у опште свугдје, гдје се више пази на пјевање, него ли на ријечи. Друкчије је то у Срба. Ја не знам, да ли је овдје нејасност мелодије уздржала поезију у пуној њезиној снази, или снажна поезија није дала да се мелодична страна развије. Вјеровати више треба ономе првоме, а то се тумачи и тиме, што се у Срба у опште поклања врло мало пажње музици. (Писац чланка додаје тој реченици Каперовој, која датира још из год. 1852., овај исправак: Ту се мора данас разумијевати само српски сељачки народ, јер се инструментална и вокална музика његује по градовима, нарочито у главноме граду Биограду, не само по школама, него и у породичним круговима, а тако исто и у многим удружењима за пјевање и музику). Она је служби божјој скоро са свијем страна. (Пишчев исправак: При служби божјој и нема у истини инструменталне музике, али се за то црквено појање у новије доба врло култувира). Ради тога није она ни нашла пута, којим да продре у живот, те животари оскудно уз гајде у колу, уз тамбурице при свадбама и уз гусле при пјевању јуначкијех пјесама, док је она у народа, код којих она чини знатан дио богослужења, продрла заиста дубоко у живот, али уједно у истој мјери зауставила и напредак народној поезији. Једини народ, који на неки начин у томе чини изузетак, били би Малоруси. Начин дакле, којим се пјевају јуначке народне пјесме, у разним је крајевима различит, али ипак врло прост. Он се креће између мало тонова и подиже се само код важнијих лирских мјеста до нешто јачег мелодичког тока."

То је кратко pro и contra српске музике и мелодије. Констатује се само да је незнатна и да не одговара размјеру ваљаности текста, али се наводе и разлози ради чега је тако. Чланак наводи за тијем ноте, по којима се пјевају народне јуначке пјесме и ноте, по којима пјевач уз гусле прати своје пјевање. Обадвоје је монотоно, обадвоје немелодично. Монотоно се пјевају све јуначке народне пјесме, а своју праву вриједност добивају оне једино својом историјском фабулом. Народ има својих јунака љубимаца те слави пјесмом њихова јуначка дјела. Такав је љубимац народни Краљевић Марко. Да њемачка публика покрај витешких дјела упозна и племенитост Маркова карактера додаје писац пријевод пјесме *Марко Краљевић и бег Костадин*.

За лирске пјесме, зване женске пјесме, вели писац, да их има небројено много. У њима се пјева љубав, радост, туга и у опште сва њежна осјећања. Пјевају се према приликама: при свадби, при прстену, код посла у пољу, на сијелима и при погребима. Пјева их или једно лице или више њих у хору. Многе од њих имају своју посебну мелодију, али се догађа, да се више њих на исти начин пјевају. Писац наводи за тијем ноте једне такве народне женске пјесме. Ритам је лирских пјесама различитији него ли јуначких. Док је овдје десетерац, који се пјева као пет трохеја са починком иза друге стопе, има их у лирским пјесмама осмосложних и дванаестосложних са починком иза шесте, а често и иза осме стопе. Често се уплеће у стих и рефрен од неколико ријечи, као што је то н. пр. обичај код пјесама поганског поријекла: додо ле додо!

Чланак завршује овако: „Врло су поетичне (ungemein poetisch) сватовске пјесме и обичаји. Ови реци нека послуже само за то, да се образовани свијет заинтересује за љепоту српске народне поезије. Ми ћемо их хармонично завршити оном враголастом љубавном пјесмицом, што ју је Талфијева превела:

Да је мени, Лазо ej,
Што ј' у цара благо!..." итд.

Писац овога чланка, као што се види, није дао њемачкој публици скоро ништа ново. Он је у главноме рекао оно исто, што су у доба заноса за српском поезијом рекли људи, који су се много дубље бавили том поезијом. Он је само настојао, да цитира њихове ријечи и да их поткријепи нотама. Његова је главна намјера, да својим симпатичним чланком побуди интересовање у образованог свијета за српском поезијом. Ми смо му и на тој симпатији од срца благодарни.

Jacques.

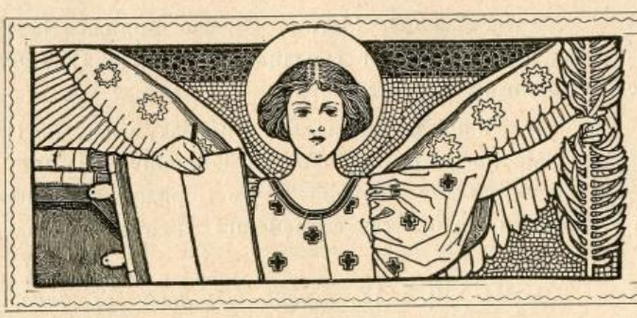

Кроника

Српска

* Стеван Бешевић Петров издаје нову књижицу *На Бадње вече*. Ово је хумореска из варошког друштвеног живота. Књижица ће бити до Бадње вечери и штампана и у рукама претплатника, а биће у врло укусном издању и изнијеће до 4 штампана табака малог формата. Цијена јој је само 30 потура (или 15 новчића). Скупљачи добијају 2 обична примјерка књиге и један у фином повезу са златорезом; то ако скупе и пошаљу му новац за 30 претплатника. Иначе припада им свака десета књига или њена вриједност у новцу.

* Агилни данашњи министар просвјете господин Павле Маринковић именовао је једну комисију, која би имала Кр. Срп. Држ. Штампарију да уреди по најмодернијем садањем начину. У комисију су ушли људи стручњаци и нада је да ће и ова ствар господина министра са успјехом посвједочити његов заузимљиви карактер према српској просвјети и према напретку естетског осјећаја у свима правцима његова дјелокруга. Уредништво *Зоре* са задовољством и пуним поштовањем биљежи и овај рад новог српског министра.

* *Српска Краљевска Академија Наука* расписује из задужбине Николе Ј. Мариновића, за годину 1901. награду, коју може добити: *одличан поетски спис с моралном и патриотском тенденцијом, који је написан чистим српским језиком и одликује се лепотом слога и садржаја.* Рад се може поднијети Срп. Кр. Академији најдаље до 1. маја 1901. године. Штампани се списи не могу оцјењивати и награђивати. Награда је раду 480 дин. у злату. Писци могу своја имена напријед објавити или прикрити до коначне одлуке. У овом другом случају дужни су ставити неку биљегу на спис и завој спроводног писма. Награђени су списи својина писаца, али се морају штампати онакви какви су одбору поднесени, и на свима се штампаним примјерцима мора ставити да су награђени из задужбине Николе Ј. Мариновића.

* Као 16 свеска *Мале Библиотеке* изашле су *Приповетке* А. П. Чехова у пријеводу Веље Миросављевића. Свеска II. Славни овај руски приповједач познат је већ српској публици са својијех изврсних прича и цртица. Ми ову свешчицу *Мале Библиотеке* најтоплије препоручујемо читалачкој публици.

* Изашао је *Мостар* српски џепни календар за 1901. годину. Ове године налази се у њему и неколико лијепих слика из Мостара. Цијена му је за Босну и Херцеговину 40 потура а за земље гдје је биљеговина укинута 25 потура. Осим тога издавач је удесио овај календар и са платненим корицама га увезао, додавши му чистог папира за биљешке, те тако врло згодан постао мјесто других биљежница. Цијена му је 20 потура скупља.

* Талијанска Краљица Јелена, кћи Кнеза Николе, писала је по разним руским и њемачким листовима пјесме са потписом: *Краљица Јелена*. Пјесме се ове нарочито одликују богатим осјећајима и дубином мисли. Спрема се једно издање њених пјесама међу којима ће бити највише српских али и талијанских и француских.

* *Пера Добриновић* и *Андра Лукић* чланови српског народног позоришта навршили су ових дана тридесетгодишњицу свога глумовања а *Миша Димитријевић* члан загребачког позоришта прославиће 20. новембра двадесетпетогодишњицу. Одличним нашим умјетницима честитамо!

* Изашао је ванредан број *Домаћице*, органа Женског Друштва у Биограду, у спомен прославе своје 25 годишњице. Ова свеска Домаћице обухвата 86 страна и украшена је са лијепим бојадисаним корицама. На почетку су три укусно израђене слике Његовог Величанства Краља Александра I и Њеног Величанства Краљице Драге, високе заштитнице Женског Друштва, за тим слика Њеног Величанства Краљице Наталије, бивше покровитељке Женског Друштва и напослије Повеља, коју је Женско Друштво дало својој бившој заштитници у спомен ове прославе. Неке ликове на овој Повељи израдили су српски умјетници: Урош Предић, Ђока Крстић, Стева Тодоровић, Пера Ранос и Риста Вукановић. Нацрт Повеље радио је Владимир Тителбах.

* Из *Гласа Црногорца* прештампана је књига: *Иван Црнојевић* Господар Зетски. Одговор г. Ј. Н. Томићу на његову расправу *Црнојевићи и Црна Гора*, написао Л. Томановић. Цетиње, Државна Штампарија, 1900.

* Српска Дубровачка Штампарија А. Пасарића прештампала је латиницом *Записке* Племенитог Господара *Марина Маројице Кабоге*, изванредног Посланика Републике Дубровачке на Цариградском Двору

год 1706—1707. Изворни текст издао, превео и протумачио Др. Лујо Кнез Војновић. Ово је дјело прештампано са дозволом Краљевске Српске Академије Наука из XXXIV. броја *Споменика*.

* *Dubrovnik*, календар за годину 1901. Издање и наклада Српске Дубровачке Штампарије А. Пасарића. Познати овај алманах који је ушао сад у V. тјечај, одликује се и ове године смишљеним радовима својих сарадника. Прво је: *Дубровачки конзулат у Загребу*, Историјска биљешка од Никше Б. Затим долазе: *Краљ Драгутин*, из књига староставних од Стевана Сремца. *Здухач*, прича Сима Матавуља. *Тереза Базилића* од ***. *Душмани*, цртица из Херцеговине, од Свет. Ђоровића. *Др. Балтазар Богитић*, наставак чланка из прошле године. *Павиљон Краљевине Србије на свјетској изложби у Паризу* од А. Ф. *За слободу рода и славу племена*, истинит догађај из српско-турског рата од Дамјана Прерадовића. *Српска народна пјесма са Шипана* казивала Кате Мурат, из збирке Дум Андра Мурата. *Неколико гласовитих изрека. У хвалу Србије*, неке китице из пјесме посвећене Михаилу Обреновићу, од Маркиза Пијерка Боне, год. 1842. (Ова је пјесма прештампана из Zabavnika Dubrovačke Narodne Štionice sv. II. g. 1885) да се види како су дубровачки племићи мислили. *Неколико закона и наредаба дубровачке републике из XV. и XVI. вијека*, из рукописа Нока Луја пл. Сараке од А. Ф. *Матија Бан* и други описи слика знаменитих Срба. Остало је календарски дио.

* *Рад* српски народни велики календар са савременим сликама за годину 1901. Година прва. Издање *Рада* дионичарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. Штампарија Ђорђа Ивковића у Новом Саду 1900. Поред савремених и лијепо израђених слика и корисних чланака овај је календар прожет чистим српским родољубљем.

* *Бранково Коло* региструје неколико пријевода из српске књижевности у страним језицима. Читателъ доноси: *Деда Пера* од Јанка Веселиновића; *Света освета* од Сима Матавуља; *Бомбај* од покојног дра Милана Јовановића. На чешки је преведено, као што доноси *Нова Искра*, у пријеводу Јакова Хрбеса: *Смрт Сењањина Иве*, *Цар Лазар и Милош Обилић*, *Смрт мајке Југовића*, *Обретеније главе цара Лазара*, *Пропаст српског царства*, *Цар Сулејман и Сава Патријар*, *Смрт Краљевића Марка*, *Молба*, *Старина Новак и кнез Богосав*, *Омер и Мејрима* и од Доситија Обрадовића: *Пар папуча*. Велика збирка српских народних приповједака, коју је превео, изгубила се послије смрти му код издавача.

* Примили смо октобарску свеску *Гласника Православне цркве*, органа архијерејскога сабора. Уредник Добросав М. Ковачевић. Својом одабраном садржином *Гласник* стоји ни висини ваљане богословске ревије. Цијена му је за иностранство 16 динара у злату.

* За *Летопис* Матице Српске примљен је чланак нашег изврсног сарадника Ј. Скерлића: *Прилог проучавању Горског Вијенца*.

* Министар просвјете у Биограду господин Павле Маринковић именовао је комисију која има да изради уредбу по којој ће се Народна Библиотека уредити по задатку савремених уређених државних библиотека.

* Из VIII. и IX. свеске *Школског Вјесника* одштампана је расправа Јов. Фил. Иванишевића: *Средње школе у књажевини Црној Гори*. Ова је књига прилог грађи за развитак српске школе.

* Професору Благоју Бранчићу повјерено је од стране Матице Српске да напише студију о славном мађарском пјеснику Михајлу Верешмартију приликом прославе његове стогодишњице.

* Скорим ће изаћи у издању Милорада Павловића, професора: *Десет приповедака Бранислава Ђ Нушића*.

* Загребачки трговац Душан Цекић издао је врло дивне дописне карте са сликама српских светитеља. Карте су у бојама и врло укусно израђене.

* Изашла је прва свеска *Србија у сликама*, гдје су изнесене слике мјеста, предјела, ношње, обичаја, типова и т. д. по фотографским снимцима проф. Ђ. М. Станојевића. Ми те свеске нисмо примили.

* *Просветни Гласник* доноси у својој новембарској свесци ову биљешку: Још је риједак и необичан догађај, када Биоград може да забиљежи изложбу буди каквих умјетничких творевина. Такав риједак догађај збио се ето ове јесени. Госпођица Надежда Петровићева, — ћерка г. Мите Петровића, предсједника Пореске Управе, а студенат на сликарској академији у Минхену — изложила је при свршетку мјесеца августа у дворници Велике Школе својих 37 слика, од којих су 29 оргинални радови а 8 су копије.

Слике су у боји и цртежима, од којих има самих глава 10; за тим полуфигура, студија из природе и неколико пејсажа из околине Минхена. И суврмени правац, или ако хоћете — манира — least not least — *сецесија* овдје је заступљена са два примјерка: поље са житом и глава једне дјевојке.

За правац госпођичиног рада од важности је уочити, које је мајсторе изабрала за копирање. Ту је у првом реду Вандајк, по којем је израдила 3 копије, и то Сахрањивање Христово, Сузана у купатилу и једна мала глава (портре), Сатир и портре брата му; па онда Павле Веронез, по чијем је оригиналу копирала Јупитера и Антонија и, најпослије, Цурборан са св. Францискусом Асисиским.

У овој смјерној изложби импоновало је Вандајково Сихрањивање и Рубенсова Јелена, које су у величини оригинала израђени и са сличним оквирима украшене. У опште за оно 15 дана, докле су биле ове сликарске студије изложене, оне су, поред свакојаког укуса, разумијевања и гледишта од стране

гледалаца, ипак непобитно за сваког утврдиле то: да труд и таленат госпођице Надежде није био узалудан и да према томе имамо основа за лијепе наде по млађану умјетницу као и по врсту умјетности, којој се она тако вриједно одала.

У колико ће ово провјерити стручњачка оцјена, и ту наша Српкиња може спокојно да продужи своје студије; јер већ данас може она да се позове на веома ласкав суд једног сувременог умјетника првог реда, њемачког сликара и одличног портретисту г. д-ра Ф. фон Ленбаха, који се о двјема копијама у своме писму, датираном у Минхену под 13./8. 1900., овако изражава: Ове двије копије по Вандајку, које је сликала госпођица Надежда Петровићева, испале су јој потпуно за руком односно колорита а у смислу оригинала, а нарочито налазим са веома пуно ефекта израђену и успјелу копију „Сахрањавање Христа".

Према овоме ми само имамо да пожелимо нашој умјетници сталну вољу и истрајан труд, па је успјех неће мимоићи, а тада ће и српска нејака умјетност тај успјех радосно да унесе у листине своје активе, као нову тековину.

* Наш одлични сарадник Др. Љубомир Недић наскоро ће дати у штампу нову збирку својих студија. У збирку ће ући студије: о књижевној критици, Љ. П. Ненадовић, М. Ђ. Милићевић, М. П. Шапчанин, Змај. Што се спољне опреме тиче, ова ће бити као и прва књига његових студија *Из новије српске лирике*, а биће исте величине и исте цијене (2 круне или 2 динара). — Претплату ваља слати писцу, а може се и уредништву *Зоре*. Књигу ову унапријед најтоплије препоручујемо.

* *Трговачка Коресподенција* за школску и приватну употребу израдио Јосиф Предић. Београд, Тр.-занат. штампарија Тодора К. Наумовића и Друга 1900. — Цијена 7 динара или круна. Књига износи 228 страница у кварт формату, са лијепом техничком израдом. Ова је књига врло подесна за наше трговце, те је топло препоручујемо. — Може се добити у овдашњој Издавачкој Књижарници Пахера и Кисића.

* Изишао је *Српски Великокикиндски илустровани календар* за 1091. годину. Уредио Љубомир Лотић. Издање српске књижарнице Јована Радака. Цијена 25 новчића.

* *Теорија и дела прошле владавине* написао Бдин. Цијена грош. Ова је брошура штампана у Биограду, у штампарији Светозара Николића.

* *Побратимство*, пјесме Омер-бега Сулејман Пашића — Скопљака. Османа А. Ђикића и С. А. Карабеговића. Издање штампарије Д. Димитријевића. Биоград 1900. Цијена 2 динара. О овој збирци-проговорићемо у децембарској свесци.

* *Распис награде.* Српско црквено пјевачко друштво у *Д.* Тузли (Босна) расписује награду за композицију своје друштвене имне, коју је спјевао пјесник *Алекса Р. Шантић*, а коју доносимо ниже. Имна треба да буде удешена за мјешовити збор. Слог може бити и лакши, само је жељети да обим сопранске партије не промаши висину горњега *Ge*. Композитор, чија имна буде усвојена, добија од одбора 6 златних дуката награде. Рок овом натјечају истиче 1. јануара 1901. — Писма композитора могу се по уобичајеном начину послати (шифрована) у засебној куверти, које ће се по обављеном избору имне уништити.

ИМНА ГЛАСИ:

Боже силни
Наших дједâ,
Ти, у ком је моћ и влас',
Данас братство
У те гледа —
Благослови, Боже, нас!

Не дај да нам
Силе клону,
Нека буду врагу лом!
Пошљи благу
Милост ону
И помози Србу свом!

Благослови
Срцâ ови'
Свети пламен силом свом!
Ти нас бу́ди,
Да нам труди
Слави воде мили дом!

Оj, помози,
Да у слози
Дивље чете нађу нас!
Нек се плаше
Силе наше,
Боже силни, чуј нам глас!

Славежска

* Петроградска књижара А. Ф. Маркса издаје до године *раскошно илустровано* издање *Чичиковљевих догађаја* или *Мртвих душа*. Свакога мјесеца излазиће по једна свеска прекраснога овога дјела. У њему ће бити 355 илустрација, 10 бакрореза и портрет Гоголев. Слике су радили ови руски умјетници: Андрејев, Афанасјев, Бажин, Бистеренјин, Даљкјевић, Козачински, Манковски, Пирогов, Самокише, Судковска, Соломко и Хохрјаков. Цијена је читавоме дјелу 16 рубаља за претплатнике.

* Недавно је, у старој руској пријестоници Москви, на најсвечанији начин прослављена четрдесетогодишњица књижевнога рада ваљаног и омиљеног књижевника рускога П. Д. Боборикина. Боборикин је човјек врло високога образовања, који за читавога свога живота није престао интересовати се науком и животом; врстан опсерватор и изредни умјетник ријечи, био је канда самом судбином означен за књижевно поље, на које је и ступио прије четрдесет година те бодро иде по њему све до данашњега времена. Он спада међу најплодније руске белетристе и ми немамо овдје довољно мјеста, да све његове радове редом побројимо. Најбоља и најславнија су му дјела: Жертва вечерна, Китай-город, Василій Теркин, На ущерб, Ходок и Перевалъ... По свој прилици и Петроград ће тако исто као и Москва свечано прославити четрдесетогодишњицу свога књижевника.

* Ове године навршило се пуних педесет година откако је Островски написао прву своју комедију *Банкрот*. Та комедија прославила га је и дигла га у ред најбољих књижевника руских, но уједно му је прибавила и много горких часова. Трговачки сталеж, увријеђен њоме, дигне грају против њега, те га, тога ради, избацише из службе и чак ставише под поли-

цајни надзор. Иза тога живио је у оскудици готово до краја живота, јер тек на неколико мјесеци пред смрт поставише га за директора позоришне школе. Островски је имао тек једно мало имањце, село Шченикоко, те је на томе имању највише живио а ту је и умро 2. јунија 1886. г.

* *Quo Vadis* од Хенрика Сенкијевића толико се чита у Француској, да је за четврт године књига доживила сто двадесет издања.

* Овијех дана изашла су из штампе још нигдје нештампана писма покојнога И. С. Тургењева, што их је писао милој својој пријатељици госпођи Вијардо и осталим француским друговима као: Флоберу, Жорж Санду, Золи, Мопасану, Тену, Ренану и т. д. Књига ова одвише је интересантна за све поштоватеље Тургењевљеве.

* Примили смо на приказ *Pjesme* Antuna Petrovića. Тисак и наклада Н. Писенбергера и Ј. Шпилмахера у Д. Тузли. Цијена 2 круне.

* Добили смо *Zapiske* Андрије Милчиновића. Загреб. Дионичка Тискара, 1900. О овој књизи донијећемо опширније кад и о осталим новијим издањима хрватске књижевности.

* *Zemljopis Hrvatske*, написали Dr. Храниловић и Д. Хирц. Властитом накладом писаца. У Загребу 1901. Тисак Антуна Шолца. Свезак 1. Техничка је израда врло лијепа.

* Лав Толстој написао је нову драму *Труп* и чланак *Гдје је корјен злу?*

* Вазов, прослављени књижевник бугарски издао је засебно нову своју комедију у једном чину под натписом Вѣстникаръ ли? У књизи је 79 страница а цијена јој 60 ст.

* У октобарској свесци бугарскога часописа *Мисли*, написао је А. П. Стоилов једну скицу под натписом *Легендата за Крали Марко* (Легенда о Краљевићу Марку).

* У недјељном прилогу *Hlas Naroda*, што излази у Прагу, од 11. октобра о. г. налази се литерарна цртица Јана Трештика са насловом *Светозар Ђоровић*, херцеговачки приповједач.

* *Хенрик Сјенкијевић* дао је своје књижевне радове варшавској фирми Гебентера и Волфа за 70.000 рубаља. Издавач има право на њих за 20 година.

* Изашао је први број *Novog Svjetla* слободна смотра Младе Хрватске за друштвени и културни живот са одабраном садржином. Издаје Милан Марјановић а излази двапут мјесечно. Цијена 12 круна.

* Примили смо на приказ књижицу: *Seljačke zadruge* што је издао „promicateljni odbor za osnivanje Raifeisenovih zadruga“. Цијена 20 новчића.

Страна

* У Берлину почеће излазити збирка *Модерни есеји за умјетност и литературу* под уредништвом дра Ханса Ландсберга. У првој свесци биће ови радови: *Фридрих Ниче* од дра Паула Ернста; *Maurice Maeterlink* од дра Паула Бојнстајна, *Јозеф Каинц* од Фердинанда Грегори; *Херман Судерман* од дра Ханса Ландсберга. Свакој свесци је цијена 50 фенига.

* *Лудвиг Јакобовски.* У тридесет трећој години свога живота, у добу и најљепшег, и највећег свог литерарног стварања, испустио је своју племениту, пјесничку душу Лудвиг Јакобовски, један од врло даровитих модерних њемачких књижевника. Подлегао је тифусу послије боловања од недјеље дана 2. децембра (19. нов.) т. г. у Берлину. Дубоком моралном збиљом одликују се његови романи: *Вертер Јевреји*н, *Локи*, *Роман једног Бога*, *Будала Дијаб* и многи други. Издао је неколико збирака својих пјесама; у Рекламовој универз. библиотеци изашла је ту скоро једна његова драма у једном чину: *Рад*; приредио је неколико свешчица пјесама за народ (10 пфенига свеска); био је сарадник многих књижевних листова и часописа и уредник ваљаног литерарног часописа *Друштво* а и наша *Зора* ту скоро донијела је једну његову причицу. Кад је прошле године била оно прослава стопедесетогодишњице Гетеовог рођендана и кад је он у *Литерарном еху* изнио своје мишљење о Гетеовим дјелима, да су само нека и нека дјела Гетеова вриједна читања данас, а многа, пак, да су била вриједјела само онда, кад је тај свјетски пјесник живио, — онда је он био предметом врло великих напада, што омаловажава дјела онога, којим се поноси не само њемачки народ, него у опште цио свијет. — Лака му земља!

* Из заоставштине *Алфонза Доде* издаје Фламарион једну његову причу са илустрацијама.

* Талијански министар просвјете одредио је награду од 3000 лира за најбоље драмско дјело које би се одиграло на којој позорници у унутрашњости.

САДРЖАЈ: *Матица Српска.* (Поводом одлуке Главне Скупштине Матичине од 31. августа 1900.) Дан. А Живаљевић. — **Пјесништво:** Алекса Шантић: *Из Гривне.* — **Приповиједтке:** Алекса Шантић: *Друг* — Антон Чехов: *Винт*, превео Вења Миросављевић. — **Чланци:** Слободан Јовановић: *Три Нушићева комада.* — Madam de Staël: *Гете и Шилер* превео Јован Дучић. — **Писма:** *Биоградско Позориште*, пише Пера С. Талетов. — *Сутон* Иве Војновића, пише: аск. — **Оцјене и прикази:** *Поезија и музика српског народа*, приказује Jacques. — **Кроника:** — *Српска.* — *Славенска.* — *Страна.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

Год. V. Бр. XII.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Уређује

Атанасије Шола

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 8 круна или 9 д., за ђаке 6 круна или 7 д.

У Мостару, 1. децембра 1900.

Божић

— Место уводног чланка —

На прозорима леде се окна; на очи навиру сузе од студени; они пикантни носићи под танким велом градских лепотица румене се као заруделе трешње, (пролетње трешње зимске сезоне!) на зидном календару остало још неколико неискиданих листића, — примиче се Божић.

Дуге сребрне ноћи у којима романтично провирују снежни, бели кровови сеоских кућица и кратки, облачни дани са сумаглицама и вијугастим димом из димњака — лагано промичу...

Са неба слећу меке пахуљице и лагано затрпавају траг малих ножица вижљаве шипарице што радознало завирује у накићене излоге; старци са дугачким брадама, огромним шубарама натученим на уши и умотани у бунде наличе на оне познате старце илустрованих листова, где крај месечине, са рогом о рамену и претрпани божићним поклонима, прте по снегу; са ћошка долази мирис печених марона а глатким путем лете лаке саонице, прапорци звекећу и пријатни осмеси дама одговарају ти на поздраве. А прапорци звекећу.... Губе се....

Бадње вече.

Свечани дан празника побожно веје. Ваздух мирише на куване шљиве. По соби се опрезно ходи да не стане ко на орах. Мајка са својом дршћућом, сухом руком, шапућући молитву, припаљује кандило пред иконом. Угодна топлота тихо се прелива душом и измешана мирисом тамјана шири се по маленим собицама.

— Бато, затвори за собом врата!

* * *

И точак на штампарској машини престао се вртити. Заједљиви крити-

чари оставили перо у запећак па са уздигнутим огрлицама јуре по чаршији и тако се добродушно смеше баш као да нису српски критичари. Купују пуначке прасице, стискају их за стражње ноге а они тако некако пријатно гуричу, да те и нехотице подсећају на бадње вече. Песници стрпали лиру у торбу, ошишали се, и, као и остали смртни свет, побожно трљају дланове и певуше у себи: *Рождество твоје Христе Боже наш*.... Уредници политичких листова претворили се у питоме јагањце. Начинили тако пријатну физиономију као да нису ни једног политичког чланка до данас написали. Приповедачи умили прсте од мастила па витлају писмоноше по улицама. Како је то пријатна ствар очекивати хонорар за божићни фељтон! Чак и администрација за овај мах повукла облигатни свој *Позив на претплату*. Људи престају бити: књижевници, егзекутори и државни одветници. Данас су само људи. Љубав, топла, идилична љубав греје им срца.

Сутра је Божић.

Успомене из детињства и слике из божићних прича низају се:

*

Ено лала са сикиром под пазухом, ињем на брковима и кратком лулом у зубима, погурио се и тапка по снегу. Траг за замрзлим му опанцима води у шуму. По бадњак ће. Стари зељов, са кудравим репом и ушиљеним ушима, као у курјака, трчка за њиме. Иду и шкрипи снег. А радују се.... Обоје се радују....

*

Запаљени градски фењери блистају се кроз залеђено стакло. Избријани лакеји и прсате служавке са пуним котарицама деликатеса и набуреним шпаговима шампањским боцама пробијају се кроз светину. Брзим трком пројури фијакер, засветле фењери, заврне негде, стане.... Затим зазврји електрично звонце, зачује се брзи бахат по степеницама... Дошао гост....

— Христос се роди!

— Ваистину роди! Добро дошао!

. . . . . .

Иначе осветљени градски хотели и кафане данас су мрачне. Нека тајанствена полутама. Све је празно. Тек у ћошку тамо згурио се по који нежења, дочитава последње брзојаве... Уздане, и излази...

*

Северац реже. Пољским путем бели се снег. Један недогледан бео покривач... Очи ти засењују.... Гдешто само стрше врхови и голо грање од дрвећа... Ил далеко тамо истегао се у вис замрзли ђерам на бунару... Ветар јаче духне а он се уз шкрипут залеђене душе или дигне или сагне... Све је мирно и бело... Тек по која врана што прне у зрак... Са ужареним образима, дугим рукавима шињела и веселим погледом испод набијене шајкаче, одмиче војник по непрегледном белилу. Не, не одмиче, он граби... Нема њему непогоде... У души му се стварају слике домаће идиле... Нана га грли, гледа га, опет га грли...

— А гладан си синко?

— Нисам нано!

— Јеси, јеси, знам ја... Узми само... И онда опет га грли... А сузе радоснице блистају јој се у очима...

Па мала сестрица! Па мали брата! Пиље у њега као мачићи... Извлаче му бајонет из корица.. Прстићима хватају за светлу пуцад...

— А шта је ово?

— А ово?

А он ће само да се смеши... Само ће да се смеши...

А са суседног прозора кроз мутно оканце вириће два велика, два крупна ока... А њему ће срце... Не зна ни сам како ће то онда срце, ал ето га лепо жмарци пролазе и сладак осмех титра се око усана.....

*

У добро наложеној пећи пуцкара ватра... Ћелија се загрејала силном топлотом... Отац Мирон нешто шушка... Спрема се за поседак после вечере... Испод постеље вире пуне боце добре салаксије... На столу су ораси, мед, јабуке... Ту су и тридесет и два листа за партију дурака... Све је у реду... Затим се загледа кроз прозор у голо дрвеће око манастира, у зелено жбуње јела, у манастирског шумара што погурен и пушком о рамену вуче зечину... Бројанице лако пуцкају зрно о зрно... Сети се родитељског некадањег дома... Тешки уздах и водњикав поглед упутише га својој собици, ћелијици... Манастирско ђаче прође ходником уз полугласно певање *Рождество твоје*... Сумрак се поче да увлачи у собу а кандиоце јаче да светлуца...

Неко закуца.

— Ти си, намесниче?

— Добро вече Бадње вече...

*

Малена ђачка собица... У полутами чују се само уздаси... Они сад код куће, па у топлој соби, па се под креветом цављају са прасетом... А он ето... Сузе му навру на очи па плаче, на глас плаче... Па ће да се ваљају по слами... Па ће бити: лио ил тако... И онда опет удри плачи и запомагај... Ето већ после подне а нико ништа...

— Охâ! чу се промукли глас пред прозором старог чича-Мије и зафрчаше мали загрејани коњичци...

— Чича Мијо! цичи од радости, — чича Мијо!

— Спремај се, — каже — па ћемо чим пре....

* * *

Са натмуреног неба веје снег и засипа прозоре... На црквеном торњу споро се одмиче сказаљка... Увијене прилике са испруженом главом прте по снегу... Ошурени прасци висе о клину у трему... Вече се лагано спушта....

Сутра је Божић.

Слама ће да зашушти и опет оном светитељском дражи; тамјан ће да замирише; гурабије ће и опет бити онако јако замедљане, Рождество ће да се поје онако исто лепо као и пре и чесница ће да се листа на божићној трпези.

Прекрсти се, брато! Прстима стој на божићну сламу! Не намигуј док *Рождество* појиш и пази да не утрне божићна свећа од твојих здравица!

Вече се лагано спушта... Малени прозори мрзну се и ледено грање вијуга се по њима. Деца се шћућурила крај топле пећи и чекају Бôгу да закуца алком на врата, да бата унесе сламу, да пукне пушка под прозорима, да се ужеже свећа и да се зачују радосни гласи:

— Христос се роди!

— Ваистину роди!

Јован Јовшић

Пјесништво

ПРОЛОГ*

Хајдемо, о Музо! Амо милу руку,
Младости моје то узглавље меко,
Дуго нам има до у тиху луку,
А острв мира и сад је далеко.

Катарке стоје гордо на тој води
Што значи живот... Ми хитамо журно,
Нејасно небо над нама се своди,
Под нама море немирно и бурно.

И заман хита наше слабо око
Куле тог мора да позна и спази:
Истина мора да лежи дубоко —
Ми по њој гремо по незнаној стази.

Питања наша шум нејасни срета
И жудном духу одговора није —
Гдје је почетак? где ли чудна мета?
У непровидним маглама се крије.

Брод многи овуд мину с много муке
Истине благо тражећ' у дубини:
И не спазише свјетиље из луке;
А гле по води развалина њини'!...

Не! С тешком котвом не срљај дубоко,
Рањено срце друкчије ти збори!
Нити у пустош пуштај жудно око,
Да те неспокој за сазнањем мори — —

Спокојан поглед по површју баци,
Сладосног мира ту би могла стећи...
О, Музо, туда само трепте зраци
И вал се пјени слатко жуборећи.

Мање ћеш тако да пролијеш суза
И много више да прониваш ноћи...
Свикни на одмор под теретом узâ!
Истина једна и сама ће доћи!

Ко лака тица што се небу диже
Дуго се мети носасмо грлећи,
Ал' небу своме не могасмо ближе —
Тек видик доље биваше све већи

Ја бих да тужне заборавим дане
Тај час познања у којима бјеше,
Ал' ми не дају раскрвљене ране
И радост моја коју ми отеше...

Удри, о Музо, драгу жицу ону
Што звони љубав! И овамо руку,
Младости часи нека бурно тону
У једној пјесми и једноме звуку!

Спусти свој пољуб на мутно ми чело,
Слух изнурени испуни ми саде
Шапатом слатким, којим причаш врело
Бурну нам љубав, снивања и наде.

Амо с пехаром на усне ми сухе
У који точиш са извора раја!
И милим гласом пуни часе глухе
И тихи бол ми без конца и краја.

Дуго сам пио с љубављу за људе
Напитак горки у живота чаши...
И пјесма твоја нека дуга буде,
Ко страдања нам, као боли наши!

---

* У наредном (првом) броју *Зоре* изаћи ће *Позив на претплату* на *Пјесме* Јована Дучића, чије е издавање наше Уредништво примило. Мило нам је што овом приликом можемо да донесемо *Пролог* тијех пјесама, у којем се огледа душа нашег одличног и симпатичног лиричара. *Ур.*

Не питај да л' ће звуке наших дана
Ледени вјетри да разнесу шумом,
Ко б'јели бехар са процвалих грана
Ил' цв'јеће некад над нашијем хумом;

Ил' ће да живе... Нити питај млада
Роди л' се одјек твоме тихом гласу,
И да л' га наше глухо доба сада
В'јенцима својим ил' камењем засу —

Нег питај само јеси л' дала л'јека
Тужном ми срцу које за те живи!
Пјевај! Гле, лука још нам је далека,
Море се губи сред даљина сиви'...

Свечаним својим плаштом се огрни
И загриј огњем ког ти небо шаље —
Пред нама стаза губи се и црни,
Ал' смјело, Музо, полетимо даље!...

Јован Дучић

Први бадњак

цртица

— Свет. Ђоровић —

Почело се смркавати. На огњишту се давно распалила ватра, па прашти и пуцкара, игра се и извија и освјетљује читаву кућицу. Из даљине почело да се разлијеже *Рождество твоје* па кроз сумрак некако чудновато трепери и губи се, да се затим споји са другим, с друге стране, док најпошље не одјекне читавим селом, те изгледа, да и небо и земља и куће и дрвећа и сви створови божји пјевају ову лијепу божићну пјесму... А око огњишта сјели стари Марко и његова Јока, па се загледали у ватру и обоје шуте. И једно и друго некако су сјетни и замишљени, па се обојема кадикада отме тежак уздах из прсију. Пјесма, која им с поља допире до ушију као да им се не свиди много и мјесто да се занесу њоме па да и сами пропјевају, они отиру сузе и то потајно, крију̂ћи једно од другога...

— А нама к'о да и није Божић, — најприје поче стари, тек да нешто каже. — Трећа је година како га ми не славимо... Ej пуста кућо моја!...

Старица не одговори ништа. Њојзи није требало ни напомињати о слави, кад је и она мислила као и он. И она се, гледајући у ватру, сјећала старих, сретних Божића̂ и уздисала за њима. Само што је она знала да то прикрије од старца, док се овај више није могао уздржати да не говори. Њему се чинило да ће му бити много лакше кад узговори, па макар и којешта говорио. И, кад је већ почео, он и настави свој говор тихо, једнолично као да сам са собом разговара.

— А прије, — рече, — прије је мој Божић био бољи, него туђих хиљаду... Мој Станко, па мој Гојко били су уза ме к'о два моја крила... И кад ја понесем први бадњак, а њих двојица два друга, није ми се чинило друкчије, него к'о да летим... И лијепо сам чуо онда како ме божји анђели милују крилом по образу и к'о да ме љубе... И тада ти запјевам *Рождество* да сва кућа звони... Пјевају и Станко и Гојко уза ме, па ми се чини, да сам виши и од самога владике, кад оно у цркви пропјева са својим поповима... И све ми тада лијепо и све ми драго, па би свакога да пољубим и да се са свакијем мир-божим... И кад погледам у небо,

чини ми се к'о да видим лице Господа, па к'о да се смије на ме и на моју кућу... И тада панем на земљу па му се молим: *Господе, подржи ме у оваkој слави!*... А Станко и Гојко једнако пјевају и њихови ми се гласови разлијежу у души к'о она света звона црквена... А сад...

Он запе. Не имаде више снаге да ријечима упоређује садашњост са таком прошлошћу. Он погледа у старицу, али она мýчаше као и прије. И с тога обори главу и свој разговор поче настављати у мислима.

Сјети се Станка. Као да сад гледа како га мртва донијеше из једне механе и казаше му, да је погинуо због тога, што је ашиковао са некаквом дјевојком, коју је и други загледао... Кашње му се Гојко ожени. Живио је сретно пуну годину, па и он умрије. Остаде му млада удовица са дјететом у повоју... И ево је трећа година од његове смрти, а у кући се старчевој не прослави Божић. Нити се уносише бадњаци, нити се клала веселица, нити се палиле свијеће, нит' се китио брштан, ни — ништа. И готово изгледаше, као да то и није једна православна кућа, него чифутска или, Боже сачувај, каква поганска. Кад сва друга браћа веселе се и пјевају, ту се плаче и уздише... Није то него као да је Господ, који се, како се старцу чинило, некада смијао на њу, сад окренуо своје лице, а они мали анђели далеко бјеже и облијећу око других, сретнијих кућа...

Старац жалостиво заврти главом, а старица отра бошчом сузе и потстакну ватру жарачем. Тиме као да хтједе и своје и старчеве мисли скренути на другу страну.

— Ама ће ли је ово Стана? — запита стари и погледа по кући.

— Изишла нёће.

— Куд ми је однијела дијете?... Студено је, па ми може озепсти... А оно је још једино добро што имамо.

— Утоплиће га она, не бој се, — одговори стара. — Зна она шта ћѐтету треба... Није она луда.

Тога часа зачуше се пред вратима кораци. Мало за тим, па се отворише врата, а Гојкова Стана појави се на њима, носећи у нарамку свога трогодишњега синчића. Њезино лице било је вечерас некако ведрије него ли обично, а и по гласу, којим је назвала „добро вече“ могло се познати, да је расположенија него обично.

— Ће си била? — запита је стари и погледа је пажљивије,

— У шуми.

Стари зину.

— У шуми?

— Ја̀... Отишла сам да усијечем бадњаке...

Старац се заблену у њу као у какво чудо. Он као да погледом тражаше од ње, да му протумачи своје ријечи. А она се благо осмјехну и понови исто.

— Ама што ће ти бадњаци?..... Коме ти бадњаке? — промуца стари.

— Нама, — одговори она мирно. — Мој Раде хоће да превесели ђеди бадњаке...

И показа руком на малога, који се анђелски осмјехиваше, пружајући обје руке према ђеду.

Старца нешто стисну у грлу. Он скочи са свога мјеста, стаде пред невјесту и зашишта:

— Ама шта ти то мени кажеш?

— Мој Раде хоће да те вечерас обесели...

И она се такође осмјехну некако благо и дође слична самој богородици, што је на иконама сликају са Исусом у наручју. Староме се учини иста така. Он је за час ра-

зумједе и само што цикну, па јој из наручја зграби малога.

— Сад знам... Сад све... Сад... — и не доврши него као вјетар истрча с малим напоље...

Стана хитно прилети једној ћаси — која већ бијаше напуњена шеницом, — зграби је и пуну шаку шенице пружи старој.

— Мајко, поспи унука шеницом...

Тад се помоли и стари на вратима. На глави нема капе, него му сиједа коса неуредно пала по раменима, а читаво му лице добило сасвим друкчији израз. Сав се некако разведрио и зарумењо а око усана трепти му блажен осмијех. И такав се наднио над својим златокосим унучетом, па му придржава подужи бадњак, које оно за крај држи.

— Слетна вече, — протепа мали и запе... А стари некаквим надземаљским гласом настави:

— И сјутра Божић и сви дани по Божићу!

Стара замахну да их поспе шеницом, али јој рука задрхта и шеница се просу по ватри. Стана их засу обојицу.

Унесоше сва три бадњака.

Кад и трећи бадњак укрстише на ватри, Стана пружи староме чашу вина.

— Пјевај *Рождество!* — рече маломе.

— *Лозденсто*, — поче мали и опет стаде. А старац прихвати и лагано настави даље. Дрхће му глас, дрхће рука, дрхће читаво тијело а сузе се слијевају низ образе и падају на бадњаке... Тако заврши пјесму...

— Здрав си ми ти!.. — рече иза тога и окрену се маломе... — Здрав си снаго моја!... Срећо моја!... Пуна кућо моја!...

И старац загрцну и глас га изневјери а сузе га облише још више... Он испусти чашу из руке, стиште малога и поче га љубити, притискајући га све јаче уз старачке груди...

Уједанпут као да се освијести, па отра сузе.

— А што ћу плакат' данас? — рече. — Зар ми данас није и опет срећа у кући запјевала?... Ево ја опет чујем како ме анђели милују и видим Господа како се смије на ме!.... Бâбо! Ходи и ти загрли унука!... Сад нам није кућа пуста!... Нисмо више самохрани... Има нам ко бадњаке превеселити...

И пружи малога старици, која још не могаде да се прибере од плача... И она скочи и пригрли унука... И њојзи се учини као да су јој синови из гроба устали, па дошли, да је вечерас обрадују... И она сама пропјева и сви прихватише, те се поново заори она дивна пјесма:

Рождество твоје Христе Боже наш...

San Pantaleone

— Gabriele d' Annunzio —

I.

Велика пјесковита пијаца трептјела је и свијетлила се као да је била посута прахом плавца камена. Све куће наоколо, кречом обијељене, одсијевале су особитом металичном свјетлошћу, те изгледаху као зидови огромне које пећи, кад се угашује. При дну, каменити црквени стубови одбијали су свјетлост зрака са облакова, па су се црвенили као гранит; стаклени прозори сијевали су, као да је уну-

тра буктила ватра; свете слике и представе биле су у живијем бојама, а изгледале су јасније; цијела голема зграда од сјаја новог појава свјетлости сада је јаче и узвишеније допирала над кућама Радузанâ.

Гомиле људи̂ и женâ врвиле су из улицâ на пијацу вијући и машући рукама. Празновјерни страх нагло је растао у душама и у срцима свију њих; у маштама глупе оне свјетине стварале су се хиљаде страшнијех сликâ казне Божје; тумачења, ватрена правдања, тужна заклињања, бесмислене приповијетке, молбе и вике слијевале су се у дубоку хуку, ромор и халабуку олује, која се приближавала. Већ од више дана крвава она црвенила, по заходу сунца, остајаху на небу, узнемириваху ноћну тишину, жалосно и тужно расвјетљаваху снове роднијех поља, узбуђиваху завијања пасâ.

— Јакове! Јакове! — викаху пред црквом, машући рукама, грчевито савијени око једног стуба у притвору, многи од онијех, што су до тада само испод гласа говорили — Јакове!

На главна врата изађе и приближи се онијем, што су га призивали, дуг, висок сувоњав човјек, који изгледаше као да болује од сичије; на врху главе ћелав; слијепе очи и шију покривале су дуге црвенкасте власи̂. Његове малене удубљене очи бијаху одушевљене жаром дубоке неке страсти, мало закренуте ка корјену носа, несталне боје. Због оскудице двају зубовâ с прије̂да у горњој вилици, уста његова, кад су се отварала при говорењу, мицањем шиљасте браде, на којој су биле расијане длаке, изгледале су као уста особите неке старе животиње. Остало његово тијело бијаше такођер веома лоша грађевна умјетност костију, које су хаљине слабо покривале; по рукама, иза шака, по мишицама отрага, на прсима, кожа је била обасута модријем некијем биљезима, урезима, направљенијем шиљком од игле а чивитастијем прахом у спомен посвећенијех светијех мјеста, добијенијех опроштаја, одријешенијех објетâ и завјетâ.

Тек што се фанатик приближи скупу људи̂ и женâ код стуба, немирни они људи̂ обасуше га разноврснијем питањима: Дакле? Што је казао Don Còǹsolo? Хоће ли изнијети само сребрну руку? Није ли зар боље цио труп? Кад ће се повратити Pallura са свијећама? Је ли стотину либара воска? Само стотину либара? Када ће звона зазвонити? Дакле? Дакле?

Граја око Јакова постаде све већа и већа; они из даљега примакоше се к цркви; са свију улица нагрну свијет на пољану и покри је сву. Јаков пак одговараше на питања, зборашe нискијем гласом, као да откриваше страшне тајне, као да доносаше пророчанства из даљине. Он бијаше видио горе високо посред крви руку, која је пријетила, па црни вео, па мач и трубу....

— Приповиједи! Приповиједи! — навaљиваху остали, гледајући један другога у лице, необично радознали да чују чудноватe ствари; док се, међутијем, прича од уста до уста брзо разносила кроз окупљену свјетину.

II.

Велико руменило зоре полако се уздизало према зениту и разастирало се да покрије сав свод небески. Изгледало је као када се пâра при растапању метала таласа поврх кућнијех кровова; а у сјају што се спуштао од стране румене зоре жути и љубичасти зраци мијешаху се трепетом дȳгинијех бојâ. Свјетлија дуга пруга бјежаше према путу на јаз ријеке и причињаваше се да вода пламти између високијех и танковитијех јаблановијех стабалâ; па онда крај азијатског поља, гдје се старе сараценске куле нејасно уздизаху као каменита острва у магли. Упаљено испаравање покошеног сијена разносило се по ваздуху; кад и кад рекао бих да је задах усмрђенијех бубâ међу гранама. Јата ластавица у великом цвркутању и цијукању пролијећаху ваздухом, пребијајући се од жала ријеке до олука испод стрехе.

Мучање, којијем су се очекивали догађаји, прекинуо је жубор у народу. Палурино име ишло је од уста до уста; гњевно нестрпљиви бивали су тамо и овамо. На путу преко ријеке није било нигдје видјети кас коња; фалиле су свијеће; дон Консоло није хтио без њих да изнесе мошти, нити да отпочне заклињања; а опасност је била ту близу. Страх је хватао сву ону свјетину, као сакупљену стоку, која није смјела више ни очију да подигне пут небеса. Заталасаше се груди женскиња, бризнуше плакати и на глас оног плача нека виша страва спопаде и поче гушити духове.

И тада већ једном звона забрујаше. Па како су мједена звона ниско висила, мукли звук брецања прозуја поврх глава свију, те се неко непрекидно јаукање ваздухом разлијегало.

— Свети Панталеоне! свети Панталеоне!

То је био огромни једногодишњи усклик очајникâ, што су вапили за помоћ. Сви на кољенима, са раскриљењијем рукама, блиједијем лицем мољаху.

— Свети Панталеоне!

У то показа се на црквенијем вратима посред дима двију кадионицâ дон Консоло, који се сјао у љубичастој златом везеној одежди. Високо држаше сребрену св. руку и заклоњаше зрак, гласно изговарајући латинске ријечи:

„Et fidelibus tuis aeris serenitatem concedere digneris. Te rogamus, audi nos!“

Чим свјетина угледа св. мошти бијаше ганута до лудила; кроз свијетли вео од суза очи њезине мотријаху чудотворни небески сјај, који је излазио из трију прста високо уздигнутијех ради благосиљања. Рука изгледала је у зажареноме зраку много већа; зраци румене зоре дадоше разноврсне боје драгом камењу; мио мирис од тамјана брзо се ширио до ноздрва вјернијех.

„Te rogamus, audi nos!“

Али тек што рука бијаше поново унесена у цркву и звона умукнуше, у тренутној оној тишини зачу се негдје близу звекет звончића на цести од ријеке. Тад нагло похрлише к оној страни, и многи рекоше:

— Оно је Палура са свијећама! Палура долази! Ево Палуре!

Товар је ступао напријед шкрипајући по пијеску, кораком толике сиве кобиле, којој се на сапима велики рог од жутога мједа сјајно блисташе попут лијепога полумјесеца. Тек што Јаков и остали ступише преда њу, мирна она животиња стаде, силно дахајући кроз ноздрве. Јаков, који се први приближио, одмах угледа на дну терета преваљено, опружено тијело Палурово све искрвављено, те стаде јаукати, машући рукама пут свјетине:

— Мртав је! Мртав је!

III.

Тужна вијест распростране се као мућа. Народ се стаде окупљати около товара и отезати врат, да штогод види, не помишљајући више на страшила и пријетње с неба, ожалошћен новијем неочекиванијем догађајем, природном оном дивљом радозналошћу, коју људи осјете кад угледају крв.

— Је ли мртав? Како је умр̀о?

Палура лежаше на узнак на даскама са широком рâном по сред чела, подеранијем ухом, одераним рукама, боковима и једнијем бутом. Млаки крвни поточић циједио се кроз очне шупљине све доље до браде и до врата, шкропио му кошуљу, правио му црнкасте грумичке на прсима, на кожном пâсу па све до гаћа. Јаков стајаше нагнут над онијем тијелом; остали сви наоколо помњиво стајаху, прислушкивајући; свјетлост румене зоре обасјаваше смућена туробна лица; за вријеме онога мучења са обале ријеке допираше крекетање жабâ, а слијепи мишеви пролијетаху тамо и натраг тик до главâ.

На један пут Јаков исправи се те, окрвављеном јагодицом на лицу, повика:

— Није умр̀о. Још дише!

Мукли жубор прође кроз свјетину, најближи нагнуше се да виде, док они, који су били далеко, узнемирени, подигоше грају. Двије жене донесоше врч воде, друга пак комадиће платна; младић неки понуди тикву пуну вина. Опраше лице рањенику, уставише му крв на челу, подигоше му главу. Зачуше се тада високи гласови, којима су тражили узроке догађаја. — Оскудијевало је стотину либара воска; само неколико комадића воска могло се видјети између дасака на дну товара.

У тој узбуни духови се све то више успављиваху, огорчаваху и раздражаваху. Пошто је пак нашљедна старинска мржња врела и кипјела у њима против вароши Маскалика, која се налазила с ону страну ријечке обале, Јаков промуклијем гласом јетко и пакосно изусти:

— Ма да восак није служио св. Гонселву?

То је била искра пожара. Црквени фанатизам пробуди се од једном у ономе народу, подивљаломе кроз толико година у слијепоме поштовању јединога свога идола. Глас фанатичара разнесе се од уста до уста. Под трагичнијем црвенилом јутарње зоре, узбуњена свјетина изгледала је као хорда побуњенијех Цигана.

Име светитељево грмјело је из уста свију њих као позив у рат. Разјарени бацали су проклества на противну страну ријеке, пријетећи рукама и шакама. За тијем сва она широка и моћна срцбом и свјетлошћу угријана лица, којима златни обручеви менђуша о ушима и дуга чупа косе низ чело даваху необични изглед дивљаштва, примакоше се рањеноме, постадоше благи и милостиви. Око болесника брижљиво и сажаљењем настојаху женскиње, да га поврате у живот; много љубазнијех рукў промијенише му на ранама платнене облоге; водом попрскаше му лице, к блиједијем уснама примакоше тикву с вином, под главу му намјестише мекши јастук.

— Палуро, јадни Палуро, зашто не одговараш?

Он је лежао на узнак, са затворенијем очима, на пола отворенијем устима, тамном наусницом, лицем и брадом. У грчевима од болова видјело се да је био и лијеп и млад. Испод завоја на челу низ слијепе очи тецијаше, танка као конац, крв; из грла му неки мукли звиждук, испрекидан као одјек болесникова гргоћања. Око њега све више настојаху бригама, навaљиваху запитивањима и грозничавијем погледима. Кобила кад и кад климаше главом и хрзаше пут кућа. Атмосфера због олује, која је била близу, пријетила је цијеломе мјесту.

Зачу се тада вриска женскиња према пољани, гласови матерâ, који се причињаху гласнији посред наглог мука свију осталијех гласовâ. Горостасна жена нека, коју је сало гушило, прође кроз свјетину и виком стиже к товару. Пошто је била тешка па се није могла попети, набаса на ноге сина свога, стаде умилно нарицати, плачући, болно јадикујући. Јецањем парала је срца присутнијех и на лицу јој се видјела толико голема и страшна туга, да је све језа спопала, те су од ужаснога њезинога лица главе окренули.

— Захеју! Захеју! Срце моје! Радости моја . . . непрекидно је викала биједна удовица, љубећи ноге рањеноме и привлачећи га к себи пут земље.

Рањеник макну собом, од љутога бо̀ла закрену устима, погледа очима горе, али, пошто су му биле влажне, одиста није могао видјети ништа. Крупне сузе из углова̀ трепавица̀ потекоше му низ образе и низ врат; кроз промукло грло зачу се узалудно натезање говора. Наоколо пак навaљиваху:

— Говори, Палуро! Ко те је ранио? Говори! Говори!

Запитивањима бјеснио је гњев, множиле су се јарости и срцбе, будила се потајна побуна освете, стара нашљедна мржња кипјела је у срцима свију.

— Говори! Ко те је ранио? Кажи нам! Реци нам!

Рањеник отвори још једном очи, а пошто му држаху стиснуте обје руке ваљда ради оног живог дотицаја топлине, пробудише му се за час дух и снага, очи му се расвијетлише, кроз веће и крвавије пјене устима поче неразумљиво, али жељно, муцати. Нијеси му још могао разумјети, што говори. У оној тишини чуло се тешко дисање свјетине; очи доље запламтјеше, јер сви духови очекиваху само једну ријеч.

„ . . . Ма . . . Ма . . . Ма . . . scálico . . .“

— Mascálico! Mascálico! врисну Јаков, који је стајао погнут, са наперенијем ухом, да докучи слабе ријечи онијех устâ, што су умирала.

Страшнијем жубором и грајом дочекан бијаше онај поклич. У народу с почетка примјетило се неко збуњено, бурно таласање и немир. Кашње пак, кад је неки виши глас, што је наткриљивао вреву и гунгулу ону, повикао: јуриш, — свјетина помамно се разбјеже и раштрка. Једна сама мисао покретала је оне људе, мисао, која је рекао бих у један мах синула у главама свију њих: наоружати се чиме па гађати и млатити. У својијем душама тражили су невоље, крваву судбину, при оној великој грозној свјетлости рујне зоре, у електричном задаху, који се испаравао из жељног поља.

IV.

И на пољану пред црквом сакупи се чета, наоружана косама, срповима, косјерима, сјекирама, брадвама, мотикама, пушкама. Сви из једног грла дераху се:

— О свети Панталеоне!

Don Còsolo, устрављен буком и грајом, утекао бијаше у стô за олтаром. Неколико фанатичара, предвођених Јаковом, уљегоше у већу капелицу, раскинуше мједене решетке и стигоше у подземну пећину, гдје се находио кип светитељев. Три кандила, пуна уља од маслина, лијепо су горјела у ономе влажноме ваздуху дубоке пештаре; за кристалом хришћански идол блистао је бијелом главом посред великога сунчанога круга; од богатијех даровâ зидови се нијесу могли видјети.

Кад се пак идол, ношен на раменима четворице горостасâ — херкулâ — указа између стубова у притвору, те засја зрацима према зориној свјетлости, на лицима народа, који је чекао, видјела се страствена једва дочекана жеља, шум веселог вјетра прелети преко лица свију њих. И чета се упути, а огромна светитељева глава блистала је у висини, гледајући преда се из онијех очнијех шупљинâ.

Преко неба сада, у сред једнако туробног жара, сваког часа пролијетаху свијетле пруге метеорâ; хрпе танкијех облачића одбијаху се од земног појаса, те лутаху, ишчезавајући полагано. Цијела радузинска околица изгледаше остраг као брдо пепела из којега избија ватра; напријед пак многобројна поља губијаху се у нејасноме свјетлуцању. Превелико крекетање жабâ одјекивало је у оној пустињи.

На путу према ријеци Палурин товар стаде, те не хтједе напријед ни корака. Био је празан, али на више мјеста по њему заостало је трагова крви. У оној тишини одједном породише се псовке, пуне гњева и срџбе. Јаков повиче:

— Натоваримо свеца!

И на даске наслонише кип, те на сву силу повукоше кобилу да гази. Ратна литија прелазаше тако преко међе. Уздуж редовâ сијеваху ковине; прегажењем вода се пљускањем свијетлила, а црвена струја пламтјела је између јаблановâ, далеко пут четверокутнијех кулâ. На маленом брјежуљку лежао је Маскалик, међу маслинама. Тамо — амо лајаху псетења, бијесно наваљујући одговарањем. По пријелазу, чета је напустила опћи пут, те је ступала напријед брзијем корацима управнијем путем, који је просијецао поља. Сребрни кип ношен је био по други пут на раменима; надвисивао је главе људи међу високијем житом, које је ми-

рисало и обасуто било живијем свијетњацима као небо звијездама.

Од једном пастир неки, који је из сламне појате чувао кукурузе, као махнит, устрављен пред оноликом наоружаном свјетином, нагну бјежати уздуж обале, дерући се из свега гласа:

— У помоћ! У помоћ!

Вриска и дрека чобанова орила се и одјекивала је кроз маслинову гору.

И тада навалише Радузани. Кроз пање од стабала, кроз сухе трстике, светитељ од сребра шеврдао је; а када би гурнуо и ударио о грање, гласно би звекнуо, на сваки знак понора силно би заблистао. У један мах на хрпу кућа избацише из пушака један за другијем до двадесет метака. Зачу се праскање, за тијем вика, па страшна граја. Нека се врата отворише, нека пак затворише. Одоше у комаде стакла на прозорима; на пут попадоше много разбијенијех посуђâ, пуниjех босиљка. Иза трке нападачâ пут жара небескога у зрак тихо подизаше се бијел дим. Сви заслијепљени у дивљем бјеснилу викаху:

— На смрт! На смрт!

Гомила фанатика стајаше око св. Панталеона. Грдње, псовке и поруге против св. Гонселва проламаху зраком уз махање косјерâ и срповâ.

— Лупежу! Лупежу! Божјаку! Овамо свијеће! Натраг свијеће!

Друге четице сјекирама јуришаваху на кућна врата. Како растављена и расцијепана врата падаху, панталеониди ускакаху унутра, урличући и убијајући. Женскиње на пола голе заклањаху се у кутове, просећи милост; бранаху се од удараца хватањем оружја, чим би прсте порезивали; ваљаху се опружене по тавану, умотане у хрпе покривачâ и простирачâ, одакле се промаљаше мршаво тијело њихово, храњено репом.

Јаков, онако висок и црвенкаст као кенгура, вођа ове потјере, обичаваше сваког корака уставити се па повише главâ дугом косом од сијена дават многе и широке знакове заповиједи. Пролазаше напријед без страха, гологлав, у име св. Панталеона. Више од тридесет људи иђаху за њим. Сви онако сметено и тупоглаво мишљаху, да ходаху посред пожара, по земљишту, које је трептјело, под сводом, који је било готов, да се сруши.

Али са свију страна почеше придолазити и дотрчавати бранитељи, као мазгови јаки и црни Маскалићези, жедни крви, који удараху дугијем ножевима и погађаху у трбух, у грло, пратећи ударце дреком из свега гласа. Врева се мало по мало измицала пут цркве. Са кровова двију — трију кућа већ буктијаше пламен; мноштво женскиња и дјеце бјежаше на врат на нос кроз маслине, престрашени, на пола слијепи.

Тада међу мушкарцима, кад више нијесу сметале ни сузе нити јаукања, битка отпоче прса у прса. Под жутијем небом земља је била покривена љешинама. Кроз зубе рањеника одјекивале су испрекидане псовке, а кроз ону грају трајаше још непрестано вика Радузана:

— Овамо свијеће! Натраг свијеће!

Али огромна, од храстовине, чавлима окована врата, затварала су пут. Маскалићези бранаху је против насртаја и против сјекира. Посред густе оне вреве љуљушкао се сребрни бијели кип, који није ништа осјећао, а којега су на раменима још држала четворица херкулâ. Они се, премда их је крв од главе до ногу облила, ипак нијесу хтјели предати. А била је горућа жеља и завјет нападачâ: поставити идола на непријатељски олтар.

Док су се Маскалићези као лавови борили, Јакова од једном на чудан начин нестаде са камените степенице. Обиђе зграду на све стране, тражећи кланац којега непријатељи нијесу бранили, да униђе туда у храм. И чим опази мало на више од земље улаз, попе се, али му бокови при тијесноме улазу запеше. Уви се, заврну, док једва кроз отвор провуче дугуљасто тијело своје.

Пријатни мирис од тамјана ишчезавао је у оној самоћи Божјега дома. Пипајући,

осокољен тутњавом спољашне битке, упути се онај човјек према вратима, запињући ногама о столице, ранивши се по образу и по рукама. И већ одјекиваху ударци бијеснијех сјекирâ радузанскијех по тврдој храстовини, кад је Јаков отпочео био гвожђем разбијати браву, задуван и готов да га угуши силно лупање срца од жалости и туге, која му је снагу разбијала; дивљијем огњем у очима и ранама, што га вријеђаху и из којијех низ кожу тецијаху врући валови.

— О св. Панталеоне! О св. Панталеоне! — Повикаше с поља промукли гласови дружине његове, кад видјеше да се врата полагано пригибљу, умножавајући навале, јурише и ударце сјекирâ. Кроз дрво чуо се тешки прасак тјелесâ, што су падала; — сухи удар ножева, када би приковали гдјекога за бубреге. И велико неко одушевљење попут онога, којег божанска моћ улијева у јунака у борби за ослобођење домовине, врело је у онијем скотовима.

V.

Послије задњег напора отворише се врата. Радузани насрнуше урнебеснијем ускликом побједе, прелазећи преко љешинâ, теглећи сребреног свеца к олтару. Жива свјетлост одсијевања провали од једном у ону тмину црквене лађе; заблиста злато на свијећњацима, а горе на више просијаше цијеви од оргуља. У ономе плавоме сјају, што је кад и кад трептио од ватре са оближњијех кућâ, отпоче друга битка. Заплетена тјелеса котрљала су се по опекама, не растављаху се више, већ одскакиваху скупа тамо — амо, гурањем и ударањем једна о друга свршаваху испод клупа или на степеницама капелица, или код углова исповједаоницâ. У оној подигнутој шупљини куће Божје све је јасно одјекивало: ледени звекет гвожђа, које је у месо упадало и које је клизало по костима; јаук у животном уду рањенога човјека, шкрипут лубање, кад би је тешки ударац разбио; запомагање и кривњава онога, који неће да умре; велика радост и весеље онога, што би успио, да убије непријатеља. Благи готов ишчезли мирис од тамјана уздизао се поврх борбе оне.

Сребрни идол још није био достигао славу на олтару, пошто су му непријатељи пријечили приступак. Јаков на више мјеста рањен непрестано млатио је косом, не хтијући уступити педаљ степенице, коју је најпрви освојио био. Не остајаху већ двојица да придрже идола, огромна бијела глава врдала је као кад се ваља пијана машкара. Маскалићези помамно су бјеснили.

Св. Панталеон живом звеком и трепетом превали се тада на тле. Чим Јаков поскочи, да га поново дигне, вражји неки страховити човјек ударцем косјера обори непријатеља на леђа. И два пута овај устаде, а друга га два ударца опет обалише. Крв му је прскала по цијеломе лицу, по прсима и по рукама, па ипак не хтједе попустити, већ настојаше опет јуришати. Кад видјеше онолику дивљу упорност три, четири, пет говедарâ заједнички прободоше му утробу, одакле искочише црijева. Фанатик паде наопако, удари шијом о сребрни кип, преврну се за тијем по трбушке, лицем удари о метал, отегнутијем мишицама, згрченијем ногама. И тако погибе св. Панталеон.

Љубо Жер. Влачић

Фрања Прешерн

— Стев. Жакула —

Словеначки народ — мртва стража великог словенског племена на граници германско-романских народа!

Кад год се о њему поведе ријеч, увијек нас заноси та примамљива слика, чију свјежину одржава једино жилавост тога симпатичног народа против стране асимилације. Као питомо острво у туђинском мору издигао се он својом народном словенском индивидуалношћу, па је увијек у стању, увијек јак, да одоли поплави туђинској. Позиција, на сваки начин, јуначка, али и борба витална, јер се она плаћа народном егзистенцијом!

Па и покрај вијековног стражарења над самосвојном свијешћу народном, покрај одржавања народног вјеровања у етнографску јединицу и цјелину као огранак једне велике заједнице, покрај тога што су увијек умјели разлучити своје од туђинскога, ипак нијесу пионири културе словеначког народа били неприступачни тековинама осталих образованијих народа. Све идеје и сви покрети, који су таласали душевним животом западних народа, нашли су увијек одзива међу синовима словеначког народа. Све од Трубера па до Прешерна, од протестантизма па до творевина велике француске револуције, учествује индиректно и словеначки народ у свима оним борбама, које покреће културни Запад. И слободоумље Лутерово и сервилност римска, и укоченост средњевијековна и живахност полета најновијих идеја, све су то мете, за којима су тежили одабрани синови словеначког народа. Свака јека на Западу налазила је одјека и код алпинског словенског племена.

Говорећи о времену, у којем се појавио велики син словеначког народа Фрањо Прешерен, за нас је најважнији онај моменат, у коме се међу словеначки народ пресађују идеје великог Запада, које освитком XIX. вијека поплављују и остала племена велике словенске задруге, те их покрећу на агилан културни рад. Идеја националитета, која истиче сваки народ као посебну, саму собом заокружену цјелину и јединицу у маси народâ, кида застарјеле средњевијековне апсолутистичке предрасуде, доводи сваки народ до ближег познавања самога себе и чини нову епоху у политичком развитку човјечанства. Струја романтизма, која такођер истиче народ као узор, на који се треба угледати и од њега наслијеђивати све што је лијепо, даје нови правац литературi свију народа, па наравно и Словена. Та струја налази код Руса свога апостола у Пушкину, код Пољака у Мицкијевићу, код Чеха у Колару и Челаковском, код Словенаца у Воднику а нарочито у Прешерну.

У питомом крају дивних Алапа, не далеко од сликовитог бледскога језера, родио се Фрањо Прешерен 21. новембра (3. дец.) 1800 год. у маленом селу Врби. Родитељи му бијаху имућни сељани, који нијесу пропустили, да млађану душу свога сина не оплемене знањем. У селу је Рибници свршио основну школу, а год. 1821. у Љубљани гимназију. Иза промоције за доктора права на бечком универзитету 15. (27.) марта 1828. год. ступи Прешерен бесплатно у државну службу, у којој је протаворио читаве двије године, не могући се ради својих слободоумних погледа на свијет и на живот никако дочепати каква мјеста с платом. Напустив државну службу заузе у адвокатској канцеларији свога пријатеља дра. Кробата мјесто перовође, и то му је било занимање кроз пуних четрнаест година, све док није сам добио адвокатско мјесто у Крању год. 1846. У томе га самосталном раду обори несносна водена болест у постељу, у којој и испусти своју велику душу 27. јануара (8. фебр.) 1849. год.

Биографија кратка, живот без много авантура, али за то више посвећен раду, посвећен препороду словеначке литературе. Јер он је први словеначки пјесник, којега су потпуно занијеле идеје просвијећеног Запада и који их је умио згодно употријебити и пресадити међу свој народ. Он је свога претходника Водника, који је са мање среће започео прије њега исти рад, далеко наткрилио и премашио, јер он је истом прави творац поезије новога правца, која је основана на темељу народних пјесама. Монах Водник није никад могао онако схватити важности чистог народног језика и значаја модерног правца у литератури као слободоумни лаик Прешерен.

Боравак у Бечу бијаше од пресудна значаја за душевне аперцепције пјесникове. Ту се упознаје он са пјесником Челаковским, који му у срце усађује љубав према цијелом Словенству и у којега се друштву упознаје са идејама Запада и реорганизаторским радом у књижевности чешкога народа. Ту постаје он учитељем грофу Антону Ауерспергу, који је касније познат као знаменит њемачки пјесник под псеудонимом Анастазије Грин, те бијаше у стању, да свога благодарног ученика одгаја у свему ономе, што је и његову пјесничку душу заносило. Они заједно читају историка Валвазора, па се обојица одушевљавају љубављу према маленом и патничком словеначком народу, који се смјестио у живописне крајеве романтичних Алапа. Ту се упознаје и са славнијем Копитаром, који његовој младој души даје директиву, даје очинског савјета у његову раду. Јер још за доба ђаковања сакрива Прешернов џеп читав свезак пјесама, које млади пјесник са страховањем доноси Копитару на оцјену. Строги се и немилостиви Копитар, наравно, није могао занијети ведром и живахном поезијом његовом, за то и савјетује пјесника, да их за неколико времена остави на страну, па онда да их исправи и објави. Он је тај савјет тако послушао, да је све те пјесме, осим њих три, предао пламену. На даљи пјеснички рад потицао га је пријатељ Челаковски, који је за процјењивање душевних способности младога пјесника био далеко увиђавнији а и позванији, него ли сухопарни научник Копитар. Познанство његово са прогнаним Пољаком Коритком упознаје га са пољском литературом и открива му љепоту народне словеначке поезије. Овај пољски патриота бијаше у словеначком народу нашао своју другу отаџбину, те се посветио сакупљању и изучавању словеначке народне поезије, хтијући да се ма каквим год јавним радом одужи гостопримству словеначком. Народна је поезија толико занијела Прешерна, да се и он сам одавао на сакупљање њезино, а утицај њезин види се већ јасно у првим његовим радовима. Од велике је важности било по пјесника и друговање његово са образованим библиотекаром љубљанским Чопом, који је познавао многе европске језике, те стајао у преписци са свима знаменитијим људима, који су се интересовали да дознаду шта о словеначком народу и његовој литератури.

Пријатељујући с тим људима Прешерен је далеко раширио хоризонат свога душевног свијета и доста рано започео своју пјесничку дјелатност, али се у јавности није нигдје показивао. Пред суд књижевне публике није хтио да ступи неспреман, незрео. Осим познавања домаће народне поезије студирао је он још и претходнике своје Водника и Равникара. Челаковски га је упознао са чешком, а Коритко са пољском поезијом, јер одатле датирају они његови пријеводи Мицкијевића. Познавао је добро класичну литературу старих Грка и Римљана, а исто тако и модерну њемачку. У својим романцама и баладама угледао се на њемачке пјеснике, преводио је Биргера, а особито му се свиђао Хајне. Али покрај свега тога његов једини љубимац бијаше и остаде Петрарка, којега сонети — а ту му је највећу услугу чинио његов пријатељ полиглот Чоп — нађоше у његовој осјетљивој души дивна одјека.

Тако спреман и у укусу кристализован јавља се Прешерен први пут у јавности својом пјесмом *Деклецам* у другом броју њемачког листа *Illyrisches Blatt* за год. 1827., којој је додао и њемачки пријевод. Обилатији рад његов бијаше у доба, када се појавио алманах *Крањска Чбелица* год. 1830. У том књижевном листу, који обиљежава прелаз из старога у ново доба, штампао је Прешерен много својих пјесама. Тадање га покољење није још могло да разумије, да заволи. У клерикалној се Љубљани нијесу свиђале те „заљубљене" пјесме, јер су их поклоници римског морала сматрали гнусним и неморалним. И Копитар се као цензор често пута огријешио, бришући и изостављајући са свијем невине ствари. Нарочито ревизор Павшек удара на пјесника. Он моли владу, да забрани штампање Прешернових пјесама, јер је тај младић врло тврдоглав, па не ће да послуша очинског савјета бечкога цензора, него наставља и даље своје пјевање, које он не назива другијем именом него *Sauglockenläuten*.

Са свијем су другачије цијенили рад пјесников људи, који су одмах схватили праву важност овакве поезије, каква се јавила у Прешерновим пјесмама. Челаковски пише год. 1832. о Прешерну овако: „Његови изабрани умотвори дају *Крањској Чбелици* изванредну цијену и красоту. Ради тога заслужује врло часно мјесто у низу словеначких пјесника тај тако бујно од природе надарени млади пјесник... Он је окушао своју снагу у различним пјесничким врстама: у лирици, елегији, сатири, у романцама, епиграмима и сонетима, и у свему показује подједнако окретност, живахност и зрело мишљење. Поврх свега тога — колико нам је могуће о томе судити — његов је језик чист, једар и прави словеначки, стих гладак и пунозвучан."[1]) Пријатељ се Чоп побринуо, да до те оцјене дођу и остали сународници Прешернови. Он је прошири и штампа на њемачком језику у листу *Illyrisches Blatt*. И тако се стаде лагано ширити круг поштовалаца његове Музе, и тако се поче лагано разносити прича о једној новој звијезди и њезином чаробном сјају.

Па и кад је престала излазити *Крањска Чбелица*, Прешерен је наставио свој започети рад. Штампао је неколике пјесме на њемачком језику у листу *Illyrisches Blatt*, а средином год. 1836. издао је посебну књижицу: *Krst pri Savici*. Povest v verzih. За тијем се даде на пјевање омиљених сонета, газела, романаца и балада; те их све сакупљене издаде год. 1847. под натписом *Poezije*.

Poezije су најглавније дјело, којим је Прешерен стекао свој глас, признање и бесмртност. Књига пуна поезије, пуна пјесничког духа, пуна нечега, по чему се одмах познаје да га прије није било, пуна неке инспирације, која удара жиг новоме правцу у словеначком пјесништву. Пјесме писане чистим и народним словеначким језиком, који је црпљен из народне поезије и за који би се могло рећи да је „као суза чист"; стих лаган и умиљат, пресађен из страних литература али тако складно и лијепо, као да га је он сам за словеначки језик стварао; мисли богате и изразите, које одају генија. Није ни чудо, што појаву Прешернову упоређују словеначки књижевни критичари богињи Палади Атени, која се оружана рађа из главе Зевсове. Јер он је, као и наш Бранко, запјевао одмах чистим народним језиком и тиме показао слаткорјечивост његову, тако да се његову језику диве још и данас, те то неки сматрају већим чудом, него ли у опште појаву његову као пјесника. За тај лијепи и звучни језик узео је Прешерен акценат као мјерило, те га по њему сложио у глатке стихове, каквих још до онда није било у словеначкој поезији. Сонете и газеле увео је најприје Прешерен, позајмив прве од Петрарке а друге од њемачких пјесника. Тако се јавља Прешерен углађен и прекаљен на арени словеначке

[1]) Ljubljanski Zvon: Prešernov Album. XX. 1900. Свеска за децембар. Стр. 783.

литературе. Он односи величином и љепотом својих мисли и осјећаја побједу над свима својим претходницима — будућност бијаше и онако његова.

Лирика је главна црта Прешернова пјевања. У њој је исказао најплеменитије осјећаје свога срца. Заљубљен у кћер богатог љубљанског трговца Примца Јулију посвећује јој скоро све своје лирске пјесме, и ако се с њоме није ни познавао, а камо ли долазио у ближи одношај. Он је у њој гледао оно исто биће, какво је Петрарка гледао у својој Лаури. И без наде, да ће је икада моћи својом назвати, он је ипак идеално љуби, и ако зна, да се она љути на њега ради његових сонета, и ако зна, да она полази за другога. Лирика је његова силна и нежна, осјећаји искрени. И ако често пада у тугу и очај, ипак зна увијек одржати мирноћу душе. Нека блага ресигнанција прострује тада кроз његове елегијске стихове, али се у брзо сам ублажује, стишава. Он је пјесник несрећне љубави, пјесник светих осјећаја који не налазе одзива, пјесник опрјечности између идеала и живота.

Проучавање народне поезије потакло га је, да као и остали романтици у њој потражи градива и да створи своје дивне баладе и романце. Тијем креће Прешерен, као и Пушкин, стазом реализма. На тој стази постаје он епик и својом је пјесмом *Krst pri Savici* хтио макар колико да утиша гласове својих скептичних римско-клерикалних сународника, које су они подизали против његове нежне љубавне поезије.

Осим тога прожета је његова поезија топлим патриотизмом и љубављу не само према своме словеначком народу, него и према цијеломе Словенству. Он се не заноси толико прошлошћу свога народа, јер му је земља увијек робовала и била поплављена туђином, него се више узда у будућност, у пробуђену свијест народну. Он улаже сву своју снагу, да користи само своме народу.

Многоме ће, може бити, чудноватим изгледати, како да се Прешерен није дао завести оном струјом Илиризма, која је његова сународника Враза са свијем одродила. Он је, до душе, почео из почетка називати себе „Илиром из Крањске“, али се касније, са ојачавањем љубави према своме народу, са свијем отуђује од те мисли. Ни сва настојања Вразова, ни увјеравања Челаковскога, како би то по јужне Словене било од неизмјерне користи, кад би имали један књижеван језик, не могаху га скренути и одвратити од његова увјерења. Прешерен је волио све Словене, у души је сам био велик Словен, али је изнад свега љубио свој народ. Он га је познавао не само по пјесмама и обичајима, него је то познавање залазило дубоко у душу народну. Ради тога је увијек заступао мишљење, да треба најприје отворити своме народу очи, довести га до познавања и поуздања сама у се, постићи најприје оно што је најпотребније, а онда се истом заносити идеалним сликама и маштањима. Прешерен је хтио најприје ваљане Словенце, па онда истом ваљане Словене. Он је брзо стекао увјерење, да је чисти народни језик једини мост, преко којега прелази култура и у најниже слојеве, па се за то свом душом одао његовању народног језика. За то и одговара онако отворено Вразу, кад га овај настоји да загрије илирском идејом: „Тенденција наших пјесама и осталог литерарног рада није ништа друго, него да култивирамо наш матерњи језик: имате ли ви какав други циљ, то ћете га тешко постићи. Здружење Словена у један књижеван језик остаће по свој прилици скромна жеља.“[1]

Мало је примјера, гдје је тако малена књига учинила тако велик преокрет. Мали зборник Прешернових пјесама учинио је заиста то у словеначкој литератури, рушећи све везе са старим и мистериозним, а пружајући у замјену нешто ново и здраво. Та је чињеница уједно и најбоља критика за самога пјесника. Иза њега нам,

[1] ib. стр. 729—730.

осим те књиге, не остаде ништа друго, што би нас о јачини његова генија могло још више увјерити. Посмрчад су његова нашла као и Дијанин храм свога Херострата. По налогу декана Дагарина спалила је иза смрти пјесникове његова сестра све заостале његове умотворе, међу њима и једну трагедију. Чин, до душе, грозан, губитак ненакнадљив. Али и *Poezije* су довољне, да му с потпуним правом даду заслужени и достојни епитетон творца нове словеначке поезије.[2]

Заштита Генија

— Сима Аврамовић —

Међу саопштењима учињеним на 21 конгресу *Међународног књижевног и умјетничког удружења* (L' Association littéraire et artistique internationale), одржаном у Хајделбергу, од 10—13. септембра, истиче се нарочито једно које треба чути, и које се собом намеће као интересно са двоструког гледишта: знаности и куриозитета Ауктор *C. L. Pesce*, савјетник талијанске амбасаде у Паризу, најтоплије препоручује, да се рад Удружења, који је до сада посвећен протекцији права списатељских и умјетничких, прошири. Он би хтио да га склони, да оно узме у одбрану интелектуалне изумјетке, ма којега облика, па чак прије но што су се ове манифестације духа и произвеле!

Теза је парадоксална, али је развијање њено по све интересно и оштроумно, те држим, да ће моћи забавити и читаоце наше миле *Зоре*.

Који је циљ поставило себи Удружење међународно? Да штити *производе духа и генија људског*. Јесте. Заштитити све производе интелигенције, духа и уобразиље, који још нису добили законску протекцију, ма каква то била форма коју облачи манифестација мисли, ма какав био начин изабран сачинитељем, да испољи своју замисао и да је учини разумљивом.

Удружење је протектор, по праву рођења, свих оних који творе дјела својих интелектуалних способности, ма у којој грани људске дјелатности. Оно је тутор и старалац опредијељен за сваку интелектуалну својину, ма од куда она произлазила.

На ово се даје одговорити, а можда је већ одговорено на другим конгресима, да су дјела зналаца, енжењера и проналазача уопште заштићена патентом, и да се она могу прије подвести под својину индустријску него ли умјетничку.

Ово је одговор, али не и разлог, вели *C. Pesce*.

Има, доиста, проналазака и открића патентованих који се корисно могу подврћи индустријској заштити; али, колико има других дјела знанствених и замисли генијалних, производа интелектуалних уопште, пошто су то дјела духа, знање и уобразиље — идеје, једном ријечју — која не налазе никакве заштите пред законом?

Колико је, пак, открића и изумјетака, медицинских, апотекарских или енжењерских, који не могу бити патентовани и заштићени никаквим законитим средством?

Најгенијалнија идеја, најплоднији принцип у примјени свих врста, природни закони најтежи да се открију и формулишу,

[2] Прешернове су пјесме превођене скоро на све словенске језике, а исто тако и на њемачки и талијански језик. У српској су литератури преведене ове његове пјесме: *Струнам*, *Изгубљена вера*, *Турјашка Розамунда*, *Незаконска мајка*, *Морнар*, а у најновије доба и *Крст при Савици*.

не могу се патентовати! А међу тим, ова открића и ови изумјеци служе најчешће за полазну тачку и основицу многобројним примјенама, које обогаћавају оне што дођу послије да их експлоатишу....

И да наведемо само неколико примјера, открића тако важних о употреби апотекарских производа, сулфата хинина за сузбијање грознице, између осталих и она, толико плодна у микробиологији, за која дугујемо захвалност генију Пастеровом, која су тако знатно и крјепко сачувала живот човјечји; открића природних закона или принципа механике, физике и хемије; открића која су чинила част људскоме духу — зар се она не налазе са свим лишена и најмање законске протекције?

Овим, дакле, синовима лишеним наслиједа, Удружење треба да пружи у помоћ обје своје руке, широко отворене, јер из зракова њихове интелигенције све вјештине црпе елементе који сачињавају њихову снагу и њихов успјех.

Зар човјечанство не дугује врло често овим истражиоцима, махом опскурним и непознатим, највеће успјехе којима се сав свијет користи као стварима са свим простим и са свим природним, заборављајући, колики је збир интелигентних напора и упорна истрајна рада потребовао, да се отргну од природе њене тајне, и од науке њена сакривена блага у тајанственим лавиринтима.

Зар се не догађа често да вјешти спекуланти експлоатишу једино у њихову корист, а на штету проналазача, генијалне изумјетке ових покретача и сијача идеја? И, докле први живе у раскошном изобиљу, задобивеном без великих напора, други су сведени на највећу биједу, и умиру често и незнани, након живота препуна свирепе и очајне борбе и љутих разочарања. Они се, доиста, налазе обезоружани против пљачке извјесних експлоататора туђих идеја, лишени ма какве заштите против њихових умијешних отимача.

Ту би, дакле, заштитна улога, интелектуална потпора Удружења нашла плодно поље да врши своју акцију, тражећи, да утврди равнотежу и да држи раван биланс у опорој борби за опстанком, чувајући ономе који открива или ствара, легитимно и потпуно уживање свога производа или свога открића, прокламујући морално и материјално право свакога творца за његову творевину или откриће, ма какво оно било.

Што нарочито одликује Удружење међународно књижевно и умјетничко од свих сличних Удружења која имају значај чисто трговински и индустријски то је, што је оно уписало у свој програм протекцију моралног права твораца.

Оно је тиме учинило своју мисију много племенитијом и узвишенијом.

И, проширујући свој садашњи дјелокруг, далеко од тога да умањи своју снагу, Удружење је појава, одговарајући на потпунији и савршенији начин погледима својих оснивача и аспирацијама свих оних који, не штедећи свог труда и старања, придолазе сваке године — а ово је већ двадесета — да му донесу потпору својих растурених снага.

Може бити, примијетиће коголд, да би требало промијенити назив Удружења, или га модификовати додајући му ријеч *Знаности*, и да би ова ријеч образовала подесно сједињење с ријечима *књижевно и умјетничко*. Да је значај знанствених дјела са свим друге природе од онога у дјелима умјетничким и књижевним, и т. д.

То су питања сасма излишна а аргументи од незнатне вриједности на која се побједоносно може одговорити: да се у називу Удружења, ријечи *књижевно умјетничко* могу сматрати чисто као богаство израза, као понављање, с обзиром на то, да је књижевна вјештина само особени облик, само грана Вјештине уопште.

Заиста, Вјештина је само ријеч, назив. Она је израз Мисли и оваплоћење Идеје.

Полазећи с гледишта да стваралац једнога дјела, ма какво оно било, даје сво-

јој замисли форму графичну, пластичну или аудитивну, он, према избору употребљених средстава за испољавање, ствара кад-кад дјело бесједника, кад-кад књижевника, сликара или архитекта, цртача или резача, вајара или музичара. Испољавајући своју мисао, дајући својој замисли опазну фо́рму, умјетник ствара дјело. Ово дјело, свакад скоро несавршеније и слабије од генијалне Идеје која га је произвела, то је вјештачко дјело.

Замисао, плод уобразиље, чак прије но што ју је мозак произвео, дајући јој спољну опазну форму, сачињава Изумјетак: будуће идеално дјело, не само недостижно него и непојмљиво нашим обичним чулима.

Замисао, почетна генијална идеја, то је дакле *Изумјетак*, а конкретна форма дата њеној манифестацији, то је *Дјело:* дјело вјештине или знаности.

Удружење које штити дјела мисли, штити прије свега баш ту саму мисао — Идеју — ту плодну мисао одакле проистичу дјела, не обзирући се много на форму више или мање добро успјелу, која заодијева манифестацију ове мисли, нити о језику, који је изабрао умјетник или проналазач за испољавање своје замисли, да би је учинио појмљивом другима.

Ми ћемо ићи и даље. Зар Удружење не би требало да тражи не само да протежира изумијећа у њиховим спољним манифестацијама, кад је већ дјело створено, него и у моменту пробијања његове људске, па чак и у доба трајања зачећа?

Ма колико парадоксалан изгледао à priori овакав један предлог ми се не бојимо да тврдимо, да ће Удружење, расвјетљујући га све више и више, бити неосјетно доведено једнога дана дотле, да рашири своју старалачку протекцију не само на дјела, од момента њиховог оваплоћења, или на домаку да се појаве на свијет, већ и на светом периоду њихова зачећа.

Закон који протежира људски живот у његовом потпуном развићу, зар га не протежира и у свима епохама тога развића, од рођења до смрти? Зар он не иде и даље те штити човјека и прије његовога рођења, за вријеме светог периода трудноће?

Мисао људска, исто тако драгоцјена као и живот, има истовјетна права на законску заштиту у свима периодима својег развића од њеног зачећа у мозгу, генијалном замисли дјела, до оваплоћења тога дјела, па и за вријеме трајања самога зачећа.

Ако смо у излагању ове тезе догнали до крајњих њених граница, можда чак и до очевидне претјераности, дужности Удружења према својим члановима; то је с тога, да боље испољимо што желимо, т. ј. протекцију свих дјела мисли, не само логичну, природну, него још тако рећи и обавезну и лако остварљиву.

Тежећи вазда далеким циљевима, постижу се далеко сигурније они, који су нам ближи.

Тако би ово Удружење, узимајући у одбрану дјела знаности, допунило свој племенити задатак образујући пандан *Удружењу за протекцију индустријске својине* које је ту недавно основано.

Дакле, као што се из предизложеног види, двадесети вијек спрема се да буде, општим сагласијем стваралачке интелигенције свих народâ, моћни и правни заштитник свеколиких производâ људске мисли, ма које то било манифестације, чак и много раније но што су се на свијет јавиле, што ће рећи: вијек најпотпунијег и најмоћнијег легалног протектората свих генија у свијету.

Приштина.

Мултатули

Multatuli „Много сам трпио“ — чудновата ријеч, а још чудније име! Надио га је себи човјек, не да тиме обрати на се већу пажњу, него јер је свјестан био величине мука и невоља, које је препатио.

1860 изашла је у Амстердаму на холандском језику књига Max Havelaar, које се писац крио под именом Multatuli. Двадесет година касније излазило је под истим именом више књига, а Холандези су знали, да их је написао Eduard Douwes Dekker. Писац тих књига није остао непознат другим народима: дјела се његова одмах преведоше на све важније европске језике, па и тамо доживише више издања.

Живот је овог Холандеза непрекидна борба за потиштене. Она га је оборила с високог положаја, на који се бјеше својом спремом испео, испунила горчином и силном мржњом према тадањим „мјеродавним“ факторима у Холандији, али га је очеличила уливши у њ устрајност и самопрегоријевање.

Рођен у Амстрдаму 1820 у угледној породици окористио се повољним приликама, у којима се родио, на тај начин, да је гледао стећи онако и онолико образовање, које је потребно било, ако је хтио стећи угледан положај и чувено име. Ступио је у државну службу и то као чиновник управе холандских колонија на истоку Индије. Ту је дотјерао до врло висока чина, постао је assistent-resident.

Управа холандских колонија није ништа била боља од осталих. А то је довољно за потврду, да је била лоша. Та колоније се и оснивају, не да се подигну ти крајеви, него да буду од користи „културним“ народима. Декер није хтио да ухвати само карику, коју је његов претходник држао, на ланцу чиновничком, који је холандске колоније чврсто стезао; он је хтио да тај ланац мало попусти, а то се није дало без потреса и звеке. И силно се потресе, јер Декер већ тада узе себи као начело: ја хоћу, компромиса нема. Незаконитости, које је његов претходник био починио и које су други чиновници чинили, није хтио Декер да прешути. Није разумијевао оног кривог родољубља, које не кори што се зло ради, него што се проказује. Ноћу су му долазили они јадници с Јаве и тужили се на нечовјечност, лихварство..... Декер није могао никога гледати да трпи. Свакоме је помагао, било дјелом било ријечју. Урођенике је љубио као свој народ: он је потпуно разумијевао њихов језик, што је код других Европејаца била велика ријеткост. Робове би куповао и онда на слободу пуштао, дијелио би немилице новац, ствари, одијело. А свега тога био је свјестан, он је знао да добро чини. Ту нескромност највише су му спочитавали. Али је сам писао: Понос изискује више срчаности него понизност.

Сви они кругови, који су од гуљења јадних урођеника вукли корист, устремише се против Декера. На пријаву, коју је поднио гувернеру због незаконитости, добије „пријатељску“ опомену, да ту пријаву повуче. Кад то не користи, прије̂ње се преко ње. Није дуго трајало, а Декер буде премјештен. Кад изјави, да ни на новом мјесту не ће друкчије радити, отпусте га из државне службе без права на пензију. Високи положај, који је Декер био заузимао, није му служио, да се што више обогати. Његово милосрђе и дарежљивост учинише, да је Декер послије иступа из државне службе био — просјак. Вративши се у Холандију мораде жену и дјецу послати своме брату, јер их није могао издржавати. Сам је проводио јадне дане: имао је једну кукавну собу на тавану; сто, на ком је своје прво дјело Хавелара написао, начинио је сам од дасака. Најпослије продавајући хаљине, да се прехрани, дотјера дотле, да је морао сједити код куће, јер није имао у чему изаћи. Овако је живио

Декер, када 1860 издаде своје првјенче: Max Havelaar. То је роман, али роман с тенденцијом. Написао га је патник сузама својима, које је пролио бринући се за срећу туђина — дивљака. То је аутобиографија, али огледало јада и невоље, нечовјечности и непоштења. Ту се цртају најјаснијим бојама „благодати“, којима културни Холандези усрећише Јаванце. Уздах нам се отима, кад видимо, у што је запао тај биједни свијет, а гњев нас прожима гледајући грабљивост и пороке холандских силника и закупника. — Ствар дође и у народну скупштину. Посланик један рече, да гроза пролази кроз народ. А гувернер не знађаше другог изговора него: да не може говорити о тој ствари, јер је сам странка.

Декерово се стање не побољша ни онда, када наштједник првог гувернера јавно у скупштини рече: Мултатули има право! Рођаци жене Декерове рекоше јој, ако се од мужа растави, да ће јој наћи посла да — шије. Од свог Хавелара није имао велике материјалне користи, јер у оскудици бјеше своме издавачу продао ауторско право, а овај не хтједе дјела даље штампати. Године 1862 штампао је у амстердамским новинама овај оглас: Јављам народу холандском, да сам добио писмо, у коме ми нуде, да ће ми за дуг продати моје покућство. Ја немам другог покућства осим хаљина моје дјеце. То је опет ваша срамота, Холандези, не моја.

Јавно мишљење бјеше се заузело за овог патника и поборника правде и истине. Шта више наступише преговори с њиме, да заузме министарску столицу, али вјеран своме начелу не хтједе компромиса склапати, те га све странке оставише.

Званично не доби Декер нигдје признања, приватно са сваке стране. Особито је женскоме свијету импоновала мужевност и идејализам Декеров. Интересовање за њега и дјела његова расло је из дана у дан. Па тек шта је било повод штампању гдјекоје књиге! 1861 настрадаше Јаванци љуто од поплаве. У корист њихову изда Декер књигу „Покажи ми мјесто гдје сам сијао.“ То донесе настрадалима 1300 фор. или деветину свега сакупљеног новца. У корист једног пострадалог писца штампа „Љубавна писма“ (Minnebrieven). Она му донесоше 400 фор.

Кад је био започео издавати своје Идеје (Jdeën), добије од једне дјевојке из Хага писмо, које га толико задиви, да је одмах на њ одговорио. Декер није ни слутио, да ће моћи наћи у једне на први поглед обичне дјевојке толико привржености, толико духа. Та се дјевојка звала Мима Шепел (Schepel). И отпоче оно дописивање, којег конац би, да се обоје смртно заљубише. Декер није хтио варати своје жене, јер то не би одговарало његовим начелима; он јој све призна, а она уважавајући ону, коју је толика срећа задесила, да је један Декер заволи, не прими то с негодовањем, него да би им на руку ишла и заштитила их од злих језика, кушала је заједно с Декером и Мимом живјети. Ипак видје, да је боље удаљити се. У Млецима је са сином провела остатак живота стојећи непрестано у вези с мужем својим и гледајући у њему вазда неко необично биће. Смрт њезина, која се збила 1874 силно је потресла Декера. Истом се тада вјенча Декер с Мимом.

Декер није написао само оно, што смо имали прилику споменути. Послије своје смрти оставио је приличан број дјела штампаних или у рукопису. Сва су она свједок његова великог и неустрашивог духа, који не обазирући се ни десно ни лијево иде напријед, куда га његова воља води, да се бори с највећим злом човјечанства: с лажи. Све му је неприродно, све исмијава: од политичког уређења до кућног обичаја. Није марио за религију, традицију, обичаје; врховно биће било му је: Ја. Обзира није имао ни према коме. Он издаје своја „Љубавна писма“, а увод завршује ријечима: Публико, ја те презирем врло искрено.

„Љубавна писма“ су писма Декерова и жене његове, затим писма и једног и

другог некоме трећем. Ово треће крстио је именом Fancy. Можда је Fancy само плод његове маште, а можда и није. Тек ова су писма израз духа човјековог, који незадовољан бори се с оним што постоји. Декер потреса свачим, што носи биљег лажи. — Споменућемо још „Идеје“, које у седам свезака изађоше. Тенденција им је иста као „Писмима“.

Написао је још драму: Vorstenschool, која се и данас као најомиљенији комад даје с великим успјехом.

Од 1870. живио је Декер у Њемачкој. Један поштовалац Декеров, који га је сам молио да га не прокаже, поклонио му је добарце у Ингелхајму. Умро је 1887. Тијело му би у Готи спаљено.

М. Л.

Француске списатељице

— Käthe Schirmacher —

Само ће се о савременим француским списатељицама овдје говорити, па и не о свима јер је број њихов свакако велик, него о четири сестре у Аполону које су врло оригиналне личности у садашњој француској књижевности. Те су књижевнице: Gyp, Jeanne Marni, Daniel Lesueur и Jean Bertheroy.

Gyp — зове се у обичном животу контеса Mirabeau-Martel и станује на пољу у Неји-у (Neuilly) на усамљену мирну булевару: мален хотел, пристојно двориште с цвијећем, хладовит врт с акацијама и салон француски удешен с многим различитим столицама и сточићима. Ипак ово није обични правилни салон париске свјетске даме, који је Gyp себи удесила. Из свих углова овог великог простора одсијева несташност слобода нехај ове рођене властелинке која је отишла међу књижевнике.

Gyp ме је додуше била на овај утисак приправила: писамце које ме је у аудијенцију позивало била је написала као држалом од метле рука истина малена, али енергична можда и насилничка. С љубичаста листа и куверте дизаше се бијел печат с грофовском круном и дрским натписом: Et puis après?

И тако ме нијесу задивиле чудне и смијешне ствари којима је Gyp окитила своју собу за примање гостију: велики пси од фајанског порцулана на камину, плава корњача као подлога за ноге, мален Црнац који се кезио и носио умјетно цвијеће у кошару, смијешни скупови из Лафонтенових басана итд. Поврх свију ових чудних предмета висили су тешки набори балдахина, и то како ми се чињаше мало аљкаво, около њих стајаху софе столице.....

Преда мном стајаше домаћица у елегантној жутој љетној хаљини са старим накитом на врату и рукама и плавом на слијепим очима просиједом косом. Уз то лијепа рука са снажним притиском, брзи и живахни покрети, врло оштре мудре очи и хитро брбљање. Бијаше „le petit Bob“ у особи. Gyp се забавља повјерљиво шаљиво весело дјетињасто; она говори како пише, јер она пише како говори.

Драматизована приповијетка, ћеретање у салону и за столом — то је њезина вјештина. И један разговор за њезиним столом, који је написала за један париски модни лист открио је књижевнички дар контесе Мартел.

Од тога времена редовно писаше за паришке листове заједљиве разговоре и 1882 издаде мален ремек-дјело: Le petit Bob, иза кога изађе читава поворка лијепо написаних савремених сатира. Боб је

мален Паризлија, enfant terrible, сама Gyp у кратким чакширицама. Monsieur l' abbé, његов кућни учитељ, који би требао да Боба ваљано одгоји и у класичној мудрости образује, има тежак положај, јер се Боб не да припитомити, он је чедо природе, не поштује људских закона обичаја ни друштвених прописа о пристојности. Он говори ужасно француски, у кратицама попут буршева као 'turellement, 'normément; своје реченице гради као служинчад, кочијаши, војници и пијарице: „C'est-y beau?" „De quoi que j' m' fâcherais?" „Que tu aimerais mieux?" и т. д. „Fichu" и „embêtant" налазе се сваки час у њега. Главна је његова снага у томе, да све види и чује што за њега није добро да види и чује, осим тога да рђаво употријеби стране ријечи или да им придода чудновата тумачења и коначно да се размеће философским примједбама о свијету и људима, у којима дјечја безазленост постаје љутом сатиром.

Пошто нам Gyp показује Боба час у салону, час у циркусу, час у парискоj изложби или у народној скупштини или при игри, учењу и т. д., мало се ствари отимљу његовој критици која је љута као ћезап. Треба споменути да мали Боб има ипак добро срце, да радо даје и поклања, да љуби животиње и да је својој матери веома нежно одан.

Каткад се сусретамо у сваком томе духовитом чисто француском ћеретању ове списатељице, које само онај разумије ко је живио дуго година у париском друштву, са скоро сентименталним тоном који нас опомиње на благи хумор енглеских писаца. Контеса Мирабо-Мартел изгледа да стоји у блискоj вези с Енглеском енглеским животом и обичајима. Без сумње није случајно она себе назвала Gyp-ом а свог малог јунака Бобом! Ових кратких ријечи које су једнаке веселу обијесну звуку није нашла у свом матерњем језику. Можда ће се ова енглеска жица у Gyp-ову дару моћи протумачити њезиним полубретонским порijеклом.

У контеси Мартел сјединила су се два побожна француска племена: Бретонци и Провансалци. „Зато" рекла ми је она „не могу да трпим оних који ни у што не вјерују. Треба имати увјерења."

А њезина увјерења? Она их је често у својим књигама изрекла. Она је тога увјерења да је Француска за сада врло болесна. Што она није наклоњена републици као таквој, разлог је њезин положај као властелинке и заступнице прошлости. Ипак су Француској по њезину мишљењу много штетнији од саме републике — Јевреји.

„Ја сам их упознала" рече контеса Мартел „у Нансију, на Истоку. Видјела сам шта су од земље учинили. Они су нешто друго него ли ми; шта је нама свето њима је смијешно, што ми поштујемо томе се они ругају. Част и правичност су појмови којих они немају.... Они су неисказано много шкодили Француској, побркали су наше правне појмове, они су огулили француско племство... Француско је племство од времена револуције врло сиромашно. Мјесто да се стегне или да ради женило се оно богатим Јеврејкама, сада је оковано у златне ланце и не може удовољити својој патриотској дужности."

„А патриотска би дужност била...."

„Јевреје сасвим истријебити."

„Ви сами чините свој дио..."

„Мислите моју књигу Dans Jsraël и моје разговоре у листу Libre Parole? Ах, то је лако оружје. Што Gyp рекне то се не узима озбиљно нити се о томе води рачун."

Неискрена скромност! Gyp зна врло добро да се она сматра вођом и поглавицом француске антисемитске странке. Живећи у великом пријатељству с ђенералштабом и свећенством, изврсно обавијештена са свих страна помоћу својих друштвених и журналистичких веза, уз то надарена великим приповједачким талентом, одличним вицем и чисто француском љупкошћу — има данас ова списатељица, антисемиткиња с грофовским грбом, у истини велику социјалну моћ. С породицом

покојног предсједника Фора стајала је у врло блиским одношајима. С тога ће каснији историчари моћи слободно бројати контесу Мартел међу најупливније француске политичаре XIX. вијека и тако одузети литерарним историцима искључиво право на њезино име.

*

Дискретан париски салон, накићена соба за рад у видној улици одмах до парка Monceau, бијаху простор у коме изађе први пут преда ме мршава витка појава госпође Jeanne Marni.

Све је око ње и на њој укусно елегантно њежно — жена. „Жена“ је и прикривена бол која лебди око лијепих усана госпође Марни и провлачи се реализмом њезиних пикантно духовитих дијалога.

Веома је жалосна лектира њезиних радова: Comment elles se donnent, Comment elles nous lâchent, Fiacres, Les enfants qu'elles ont. Elles су жене сваке врсте и све су ове теме о којима пише опет жена врло занимљиве. Код ње се људска љубавна трагедија или комедија у хиљаду чинова одиграва у парискоj околини коју Жан Марни мајсторски мотри и описује. Частољубље, рачун, лицемјерство и сујета су главне улоге у овоме свијету страсти; каткад ступи у овај круг стидљиво и бојажљиво каква права наклоност, али само да се одмах дубоко увриједена сломљена и уништена повуче у самоћу боли. Ипак госпођа Марни допушта читаоцу да види и одзив наклоности али врло ријетко. Мото њезиних књига могло би бити: „Тешко побијеђеним.“ А „побијеђени“ су јој најбољи, најфинији, најосјетљивији људи, пјесници и особито жене.

— Votre oeuvre est profondément pessimiste, ou me serais-je trompée — запитах.

— Très pessimiste.... —

— Et la femme? —

— Une créature de douleur! — зачу се ово као крик с њезиних усана.

— Заиста? —

— Зар би могло друкчије бити? Мушко и женско су двије сасвим различите расе; ми се не разумијемо. Њихова је радост наше гнушање, што нас одушевљава њих не може да загрије. О, ово проклето криво разумијевање сполова.... —

— Разумите ме — настави госпођа Марни — ја се не могу на своју судбину потужити. Одрасла сам у богатству, у мојој се родитељској кући и душевно забављало, та ја сам кћи једне списатељице, Manoél de Grandfort. Муж ме је узео из љубави, брига нијесам имала ни као удовица, моја је књижевничка каријера била до сада сјајна и без потешкоћа. Па ипак — колико сам само тешких унутрашњих потреса прошла, како се оно што је најљепше и најдубље у мојој души кидало и газило, у којим сам бурама само проживјела! —

— Како сте — рекох — све то сазнали и опазили што описујете? —

— Прије удаје сам као млада дјевојка била код позоришта. Врло бојажљива и везана, врло осјетљива како сам била нијесам се добро осјећала међу веселим позоришним свијетом који обично живи безбрижно и слободно. Ја се затворих према свима и за то ревније скупљах утиске у своју памет.... Тако радим и данас: сасвим несвјесно мотрим на улици у салону, и кад хоћу да пишем јасно ми се дижу утисци из тамне памети. —

— Ви и јесте јасни у своме кратком, живахном описивању. —

— Мопасан је мој узор. — А онда настави: — Можете ли ми разјаснити, зашто се моји чисто француски дијалози врло пријатељски разумијевају баш у Њемачкој? —

— Ми знамо цијенити љепоту облика и с друге стране Рајне, ма да смо сами у томе ријетко далеко дотјерали. Шта Ви цртате оно је људски забавно, духовито и онда — на развалинама Ваших порушених идејала на гробовима Ваших умрлих нада расте од споменка до зимзелена све оно плаво цвијеће чежње и сањања, које је у њемачкој ћуди ухватило тако дубоку клицу... Ви сте Парискиња у које

је душу да ли да речем залутао германски идејал чувства.

Госпођа Марни рече насмјехнувши се:

— Можда имате право. Дикенс ми је послије Мопасана најмилији писац. Давида Коперфилда знам скоро на памет. —

— Смијем ли Вас нешто запитати? Мало прије назваste жену „створом бола“, и мишљења сте да је њезина судбина неизмјерно тешка, да жена мора трпити... Али трпити лежи у људској природи. Мислите ли да обичаји и закони још више и сасвим неправедно повећавају природне боли жена? Па када описујете да је судбина сваке жене сажалења достојна, не теку ли Вам из пера бесвјесно ријечи које протестују против ових непотребних, неправедних невоља? —

— Изгледа ми то без наде на успјех. Како да промијеним? —

— Ако нико не почне, остаће вазда при старом. —

— И остаће тако још дуго. Германске жене мисле друкчије... —

— Онда сте Ви — довршних опраштајући се — уз пркос плавом цвијећу у души, ипак Романка. —

Лијеп осмијех, љубазан покрет руке, и витки стас ступаше уза ме пратећи ме до врата.

*

— **Madame Daniel Lesueur?** —

— Код куће је — одговори вратарица.

Брзо се попех уза степенице и нађох се у маленом дому ове књижевнице, пред гиздавим столом за којим се толико красних душевних студија написало. **Daniel Lesueur** дочекује госте врло љубазно, срдачно и једноставно.

Као дијете француског оца и ирске али протестанске мајке дошла је у својој петнаестој години у Енглеску, да ондје језик научи и да се наоружа знањем које ће јој потребно бити да насушни хљеб заслужи. **Jeanne Loiseau** (ово јој је право име) узе без мрмљања не лаку судбу приватне учитељице. Гдје је требало дужности испуњавати била је на свом мјесту. Вративши се у Француску давала је, као што ми смијући се приповиједаше, лекције сваке врсте, из француског, енглеског шта више из математике. Уз то вазда добро расположена, срчана, ревна, макар и били путеви дуги, вријеме рђаво а ножице још више уморне. Та двадесетгодишња дјевојка имађаше сан, имађаше наду, што је далеко преко давања лекција излазило: покрај логаритамских таблица и граматике лежаше у њезину столу рукопис који је садржавао нешто најљепше најпојетичније — стихове.

Једнога дана однесе једноме издавачу мало дјело: **Fleurs d' avril**. Смјерна свјежина стихова свидје се, дјело се прими и штампа, а француска га Академија награди. **Daniel Lesueur** постаде чувена. Наскоро прије̌ће на поље романа, а онда на драматско.

На психологију и начин писања ове списатељице дјелује Бурже врло много: обоје је врло оштроумно и фино, стил каткад управо биран. Она обично приповиједа модерне, париске, љубавне згоде. Оне су страсне, њежне и свршавају понајвише тужно као код Жан Марни. И код ње су жене које, јер им је природа њежнија од разочарања у животу, више пате него ли људи који су суровије себичности. Већином су живци који пркосе овим женама. Оне немају хладнокрвности ни мира. Оне чезну за љубављу, захтијевају право на живот, али се не усуђују обоје ово примити или се касније саме од свог чина поплаше ако се усуде. Оне поштују свијет и обичај и боје се обојега, макар се о то и огријешиле по који пут у заносу страсти. Оне се кају ради своје смјелости и пропадају душевно ради тога кајања. **Daniel Lesueur** се у пошљедње доба у овом правцу даље развијала. Упознала се с „новом женом“ енглеске књижевности; приближила се ономе женскоме кругу који издаје политички лист **La Fronde** и у њему заступа еманципацију жена. Почела је сумњати у оправданост оних друштвених и законских установа, које a pri-

ori, жени штету доносе. Њезино драматско дјело у три чина Hors du Mariage приказивало се 1897 у париском Théâtre Féministe. —

Једно од најслађих и најњежнијих дјела која је она на свој стари начин написала јест Lèvres closes. Ма да је ова књига веома страсна, ипак се у њој осјећа женска рука. Црте које су у овој књизи повучене, жице у које је списатељица ударила, обзири и морална снага — све је то такво да би то човјек био забацио.

*

Silvarum regina шумска краљица — тако изађе преда ме жена која је под именом Jean Bertheroy позната пријатељима француске књижевности.

Било је вруће пополдне у мјесецу јулу прошле године, када ми у Montmorency шетасмо у хладовитом маленом парку. Као свети гај пружаше се на малену вису овај зелени мирни комадић земље. На подножју је испод папради жуборио мален извор, уска се стаза пењала лагано између зеленог бусења, красни стари кестенови ширили се над нама, а обучена у хаљину која не сакривајући облог и лијепог врата лепршаше се око њезина витка стаса, окренувши мени пријатељски своју изразиту главу с класично чистим цртама, ступаше уза ме господарица светога гаја: Дијана у кућном одијелу.

Jean Bertheroy је Провансалка и југ је, његова природа умјетност и народ, оно што њу изнад свега привлачи и за красне описе одушевљава. Она је красно описала Антонијеву и Клеопатрину страст којом им душе изгараху. Le Mime Bathylle пружа шаролику слику из доба римског царства, Ximenès нас води у Шпанију итд. У свима овим историјским романима заостаје у њезиним описима психологија појединаца за психологијом времена.

Овакоме би се начину писања романа могло приговорити. Ипак доба које Jean Bertheroy изабере из праха стољећа и библијотека оживи под њезиним пером, нама говори. У њезиним су радовима сабране дубоке студије, много знање, велика учености, изванредна дјелатност.

— Ја страсно љубим — рече ми под хладовитим кестенима — све што је старинско: језик, књижевност и умјетност. Осим Грчке и Рима највише ме заносе Шпанија и Италија. —

— Како сте дошли до познавања старих језика и умјетности, у кратко свију оних елемената што се налазе у Вашим књигама? Можда се у кући Вашег оца бавило тим наукама? —

— Не, то не. Него сам од своје двадесете године, пошто сам се у Париз преселила, имала времена да потпуно усавршим своје врло недостатно школско образовање. Нашла сам пријатеља и учитеља који су ме извели на прави пут и сада са својом мајком и кћерју проводим међу књигама цвијећем и умјетничким дјелима миран али врло задовољан живот. —

— Осјећате ли се у прошлости најбоље? —

— Да. Али сам ипак написала неколико модерних романа. —

— А у њима? —

— У њима сам већином оцртала судбину жена. —

На сваки начин судбину жена и често у истом смислу бôне резигнације као Jeanne Marni и Daniel Lesueur! Али је темпераменат њезиних књига живљи, откуцај њихова срца бржи. Додуше ни овдје не видимо оне „нове жене“ која осим љубави сматра метом живота умјетност или науку, у кратко стваран рад. Ипак је она то покушала, нарочито у роману Sur la Pente који је у осталом написан реалистички на начин врло чудан али ипак елегантан.

За ову је списатељицу карактеристична слобода којом стварност приказује. Она осјећа као из старог доба, таленат њезин, њезина литерарна наобразба допуштају да се изражава с укусом и финоћом, без чега бисмо то нерадо слушали.

И њезине је пјесме Femmes antiques Академија наградила.

*

Још мало на крају.

Свака од жена о којима је овдје било говора има велик таленат. Скоро свакој га је случај открио, а наобразба коју су у младости стекли једнака је наобразби коју даје каква осредња дјевојачка школа. Ма да се нијесу школовале за свој позив, допрле су у књижевности своје земље до призната положаја.

Оштар мотрилачки дар означује све четири. Све су јасне и већином кратке. Све могу састављати, доградивати, спајати у једно и заокруживати. Духовите, хитре, њежне, крепке, елегантне, радо се читају и заносе.

Њихов је поглед на свијет већином песимистичан. Gyp кара и исмијава, љути се и дури. Кроз ћеретање Jeanne Marni одјекује дубок, болан звук. Патња, резигнација је филозофија Daniel Lesueur. И Jean Bertheroy има у својој шумској самоћи часова када јој свијет један изгледа.

Ова француска женска књижевност са својим песимизмом својом резигнацијом и својом непрекидном и ако индиректном тужбом на себичност и неразумијевање човјеково, јест одговор на тужбе против жене њезине притворности подмуклости и тврдоће срца — тужбе које је подигла реалистичка школа француска. Али су обје странке до сада остале само код приjекора. Захтијевања, да се промијени и побољша правни и друштвени положај жене, нема још у француском роману, ма да га има на позорници.

Пред овим развитком стоје сада три између споменутих списатељица: Марни, Лезиер и Бертероа. Хоће ли оне њиме поћи онако како се пошло у Скандинавији, Њемачкој и Енглеској? Хоће ли њима поћи за руком да одомаће на париском тлу германско-протестанску билину индивидуализма, личности која је сама себе свјесна и која борећи се за слободу отворено каже да се бори? — Ово ћемо морати сачекати.

Што се облика тиче, чини се да ове германско-протестанске идеје при томе само добивају, јер се ове споменуте француске списатељице јасноћом, колоритом, крепчином и елеганцијом приказивања и стила знатно истичу изнад иностраних књижевница: та оне су романског поријекла, Парискиње, дакле од природе и сасвим несвјесно — вјештакиње у облику.

М. Ђ.

Српкиња Софија Плеша, списатељица.

Бавећи се љетос у Бечу, једног магловитог дана кренух се трамвајем из Херналса пут Фаворита, да посјетим гђу Прохаску, Српкињу Панчевку, с којом сам се упознао истог љета у купалишту Халу. Пењући се уз степенице допријеше ми гласи Пачуова *Кола* са клавира. Чим сам се поздравио са честитом домаћицом, поглед ми одлети на слијепу женску, која је за клавиром сједила. То је била гђица *Софија Плеша*. Биће да јој има 27—28 година, осредња је, стасита, смеђе косе и

висока чела. У седмој години немилосрдне оспице утрнуше јој вид за навијек, оставивши свој траг и на бљедоликом лицу, чији профил карактерише разборита глава. Пуних седам година провела је у институту за слијепе у Бечу, гдје се истицала као најбоља ученица, — а након тога повратила се матери у Панчево, гдје остаде неколике године.* Пјесме је почела пјевати још у институту у коме се наравно не учи српски; па за то се није ни чудити, да су све пјесме ове даровите Српкиње написане на њемачком језику. Говори, осим српског матерњег и њемачког (којим перфектно влада) још и француски. Уз клавир и уз цитру свира готово умјетнички.

Разговарајући с њоме, запитах, да ли је покушавала што год и на српском језику радити.

— Нијесам покушавала, — рече ми, — а и тешко би ми ишло. Слабо познајем језик, тако и српске пјеснике. Њемачка и француска литература ми је прилично позната, јер је наша библијотека састављена од разних дјела из тих књижевности. Српкиња сам, ама у туђини! Судбина је зар тако хтјела! Недавно сам чула од гђе Прохаске, како је пјевала *На пр'јестолу Калиф сједи*, што ми се тако допаде, па сам покушала и превести. Жао нам је, да не знамо од кога је та пјесма?

Испричам јој укратко о старини Јовану Илићу, о Војиславу и Драгутину, те обећах, да ћу испословати да јој се пошаљу нека дјела бољих наших књижевника. Вриједна домаћица рече, да ће јој с весељем из тих књига читати. — На питање моје, би ли ми уступила тај пријевод, пристаде драге воље, — сјутра дан сам га преко поште примио.

Да би се читаоци увјерили, е је ова даровита Српкиња успјела на том пољу, износимо њен пријевод Илићеве *Абасе*, са малом измјеном,** од ријечи до ријечи:

* Послије смрти материне, врати се у Беч гдје је и сада.

** Гдје стоји „Chalif“, тамо је стало „Sultan“.

Der Chalif und sein Grossvesir.

Eine Uebrsetzung aus der serbrischen Sprache.

Chalif sass auf seinem Trone,
Harun-Al-Raschid,
Jhm zu Füssen lag der Junge
Dzafer Barmekid.

Finster fragt der grosse Chalif:
„Sag' mir treu und wahr,
Wer dir bot die gold'nen Schlüsseln
Meines Harems dar?“

Frei und offen sagte Jener:
„Herr, Abassah Dein'
Gab mir auch unzähl'ge Küsse,
Ihre Lieb' ist mein!“

Zürnend spricht der grosse Chalif:
„Fallen muss dein Haupt,
Weil du dir in meinem Harem,
Solche Schmach erlaubt!“

„„Was ist dieses arme Leben!?“
Ruft entzückt der Held,
Was kann mir noch schön'res bieten
Diese arme Welt!

Als das Glück, dass ich genossen
An der trauten Brust?
Holdes Kind, für dich zu sterben
Ist mir höchste Lust! —

Und du selbst mein grosser Chalif,
Gäbest freudig hin,
Könntest Liebe du erwecken
In der Liebsten Sinn!

Dieses Reich und diese Krone.
Diese ganze Macht,
Köntest du von mir erkaufen
Diese eine Nacht!““

Wütend schreit der grosse Chalif:
„Henker, thu' die Pflicht!
Solchen Hohn und solche Frevel
Duldet Alach nicht!“

„„O Abassach süsse Blume,
Meines Lebens Licht,
Durch mein Herzblut kauft der Chalif
Deine Liebe nicht!

Denn die Lieb' ist freie Gabe,
Duldet keinen Zwang, —
Meine Seele letzte Grüsse
Send' ich dir zum Dank!““

Како се види, овај пријевод не подудара се сасвим са оригиналом, — чак је и једна строфа више, за то и изгледа, да је она Илићеву Абасу више препјевала, него превела, чему смо узрок већ споменули.

Оригиналне пјесме Софије Плеше изишле су још год 1894. у Панчеву под натписом: *Lyrische Gedichte* von Sofie Plescha (Pancsova, 1894. Druck von Er. Vig.) То је књига врло укусно израђена, у октав формату са 131 страницом, на којима су штампане 84 пјесме и 38 кратких језгровитих афоризама. Судећи по чемерном удесу, који је госпођицу Плешу тако рано раставио са највећим благом овог свијета — очињим видом, мислио би човјек да су њезине пјесме сами плач, испрекидан болним јауком и јецањем; мислио би, да је збирка њених пјесама оличена „долина суза“ и вјеровао би, да ће у тој књизи наићи и на изазвано роптање против њеној маћехи — природи; — али кад је прочитамо, не можемо се доста начудити: или више одважности и јачини духа њезиног, или самоутјехама, које филозофишући ствара:

— — — — — — — —

Dein Glück verwandelt sich in Leid.
Die Liebeslust in Bitterkeit,
Dein frohes Hoffen wird zu Thränen,
Das Menschenloos ist stetes Sehnen!
Du musst auf eigne Kraft vertrauen!
Auf deines Geistes Stärke bauen!
Und bist du dieser Macht bewusst
Dann flieht Verzweiflung deine Brust.

— — — — — — — —

Du bist ein grosser, edler Held,
Wenn dich ein solcher Muth beseelt,
Denn dich vernichten keine Schmerzen;
Im Unglück kennt man starke Herzen. (стр. 39)·

— — — — — — — — — — —

Das höchste Glück, das tiefste Leid,
Es hat so oft das gleiche Kleid;
In Thränen ringt sich frei die Brust
Bei grossem Schmerz, bei grosser Lust. (стр. 47.)

— — — — — — — — — — —

Анђели утјешитељи су јој вјера у Бога и њезина Муза:

— — — — — — — — — — — —

Wen mir an Muth gebricht,
Dann meine Lippe spricht:
Oh Herr! vergiss mich nicht
Dann ist es in mir Licht.

— — — — — — — — — — (стр. 50.)

Und wenn ein schweres Leid im Herzen nagend wühlt,
Und wenn ein Thränenstrom dem Auge heiss entquillt,
Dann fühl, ich, mein Geschick nur Dornenkränze flicht,
Und was mich tief bewegt, löst sich in ein Gedicht.

— — — — — — — — — — (стр. 45.)

So kann nicht weiter gehen,
So kann's nicht fortbestehen;
Doch was soll ich nun meiden? —
Die Muse mag entscheiden! (стр. 49.)

Осјетивши, да се поред све своје несреће креће у вртлогу људског немилосрђа и лажи, расплакана и ожалошћена пригрће на се песимистички плашт:

— — — — — — — — —

Die Wunden, die mir das Schicksal schlug,
Sie werden ja nie wieder heilen! –
Die Welt ist voll Lüge, ist voll Trug! —
Ach, könnt ich den Frieden ereilen!
Oh, stille, es flüstert sanft und mild
Aus kühlen und dunkeln Gründen:
Dort enden die Qualen brennend wild,
Dort widrst du einst Ruhe wohl finden. (стр. 55.)

— — — — — — — — — — —

На гробљу је. У својој уобразиљи гледа како смрт живот вија:

Da oben blüht das Leben, viel Blümlein blau und roth;
Von unten winkt der Friede, denn unten wohnt der Tod.

Da oben lacht die Sonne und milde Frühlingsluft;
Von unten weht der Moder aus mancher kühlen Gruft.

Da oben ringen Herzen nach Ruhm, nach Glück und Macht;
Beendet ist die Sehnsucht durch ew'ge Todesnacht.

Ich will nicht weiter streben, gebrochen ist der Muth!
Drum will ich lieber sterben! Da unten schläft sich's gut.
(стр 93.)

На свом је огњишту, у домовини. Вече је. Замишљена блуди по „лијепом плавом Дунаву“:

— — — — — — — — — — — —

Es brausen deine Wogen vom Schwarzwald bis zum Meer,
Und wer dich einst gesehen, vergisst nimmermehr;
Bei deiner Wellen Rauschen träumt ich manch süssen Traum,
Doch ach! mein frohes Hoffen zerfloss gleich deinem Schaum.

— — — — — — — — — — — —

Пјесме у овој збирци дају нам лијепих гаранција о способности пјесничког

дара гђце *Плеше*. Једино би жеља била, да ово буду прве и пошљедње оригиналне пјесме на туђем језику; а да то буде, требало би овој интелигентној и даровитој Српкињи што прије пружити помоћ, да не потоне у Германско Море, по коме сада плива. Не само из патриотизма да то морамо учинити, него нам и човјечанска дужност налаже према кћери српске мајке, која је пуштена на милост и немилост туђем народу.

Сарајево, новембра. *Ђорђе А. Чокорило*

Биоградско позориште.

Кроза зид, *шала у једном чину, написао Драгомир Брзак.*

Ђаво би га знао од куда то долази, да се ми увијек, кад год Брзак што напише, чудновато погледамо, и моримо свој један мозак, да се сјетимо на шта ли нас та и та његова ствар подсјећа, јер нам изгледа, да смо ми некад тако што слично читали. То је заиста нека загонетка — зато сам, Боже ме опрости, и поменуо ђавола.

Тако и сад. Зијевамо ли зијевамо за све вријеме његова комада, који је нека врста рекламе за Розу Штерн и Јевту Лаковића, трговце у Кнез Михајиловој улици, и мислимо се: да ли смо тако што слично икада читали. Оно ко није досадне ствари читао, али се тек по томе не може рећи, да мора личити на ма коју досадну ствар. О, о, шта ли ће то бити?... Да личи на Бранин комад *Кроз телефон* — не личи, јер телефон и зид није исто; да личи на Коцебуов комад: *Schneider Fips* — не личи, јер у овом комаду нема ни једног кројача, и ако има зида. Поређујући тако нисам чак заборавио ни Успенског ни Сремца...

Ах, најзад, ђаво нек носи сва та поређења, господин Брзак ипак остаје једна врло знатна персона у нас, чију славу Гавриловић ствара и неуморно је разноси на све четири стране стрпељивога српства...

Љиљан и Оморика, *бајка у пет чинова, написао Бранисав Ђ. Нушић.*

Био једном један владар, па имао једног лијепог, врло лијепог сина, Љиљана. Томе сину неки сусједни двор, нуди ваљда као неку тачку у уговор о миру, своју кћер за жену, али Љиљан никако неће да узме какву принцезу, него хоће за жену једну врло убогу дјевојку из народа, чији чак ни предци нису били неке војводе, него сасвим прости људи из народа. Отац у почетку никако не одобрава, да се његов син са својег царскога престола сагне до прашине, али га син, најзад, убиједи, да њему није баш никаква богата и угледна принцеза потребна, те да мудро влада својим народом, него, баш на против, жена из народа, која познаје народ и његове потребе. И отац, желећи добра својем дјетету, пристане. Јест, али не пристаје ко други. Вила Зрачица, која је такође врло, врло лијепа, заљуби се у Љиљана, кад је он гором ловио и дође Љиљанову двору, *хипнотише* својом вилинском палицом Оморику, и поведе је у своје дворове, а својим пољупцем, опет, *хипнотише* Љиљана и он се одмах заљуби у њезину љепоту и, као несвјесно, пође за њоме. Али Зрачици није само то довољно, што је он у њу *до лудила заљубљен*, него хоће да угуши и најмању успомену на прву љубава, љубав према Оморици, и она је за то окамени и тиме куша лијепог Љиљана, који по ваздан лежи на њезину крилу, слуша пјесму о скамењеној љубави и пије вино од дјевојачких суза. У његову младу срцу још тиња светао жар прве љубави под пухором хотимична заборава и он се зато боји, да сагледа окамењену Оморику. Ах, али ни то није довољно немилосрдној вили, него га и даље куша, давши му бочицу животворне водице, која је кадра повратити живот окамењеној моми. Љиљан се дуго собом бори, шта му ваља чинити, али, најзад, побјеђује нов осјећај, осјећај према Зрачици и он баца бочицу у један

понор. И тако он остаје у Зрачице и она је увјерена у његову љубав...

Ту бочицу животворне водице налази вјештица Чемерика од чије ћерке ју је измами, Оморичин отац, стари гатар Девесиљ, који с пастиром Зораном тражи своју кћер и тако сам отац поврати једну Оморику у живот, која послије пође за Зорана...

Љиљан је остарио, није више био погодан за љубав и он прима свој отпуст од вјечито младе Зрачице. Потурајући се од немила до недрага, дође, у добар час, једној кућици, коју је цар, његов отац, поклонио Зорану и његовој жени Оморици. Сад тек осјећа ужасан бол за промашеном срећом, кад сагледа срећна Зорана са својом срећном женом и њиховим сином, коме су, из захвалности према цару, дали име Љиљан. Тада се истога дана ту уврати и престари отац Љиљанов да се одмори, који је годинама лутао од крша до крша, од дубраве до дубраве, од села до села, од града до града и тражио својег блудног сина. И нашавши га ту, он се врло зарадује и одмах преда својем сину скиптар, али Љиљан не прима то тешко бреме на своја изнурена плећа, него своју царску власт уступа пастиру Зорану, а он са својим оцем одлази у долину мира, вјечнога мира, у којој се не зна ко је просјак, а ко цар...

Ето то је сиже, костур бајке, који је претрпан непотребним детаљима, па је тиме сасвим утонуо у врло дебеле слојеве излишности. Ја сам с великим несрпљењем очекивао дан, кад ће се приказивити ова бајка, јер сам се ја надао, да ћу још једном проживјети слађане тренутке, као давно, давно, кад сам с неописаним нестрпљењем очекивао да се почне хватати зимски сутон, па да крај топле пећи и у полу тами, чујем онај тихи, мекани и сладак глас бабин, којим нам је причала заносне бајке, које су све почињале са: био једном један цар и царица, па... Надао сам се и то с правом сам се надао, јер је и музика узела удјела у бајци, да ће ме она за час узнијети над овом јадном земљом, над боравиштем безначајних ситница и значајне пакости, злобе, хипокризије... Али сам се ужасно преварио у том својем надању. Мјесто да нам Нушић пружи бајку кратку као сан, а лаку и наивну, као дјечја фантазија, мјесто да нам пружи бајне снове нашега ранога дјетињства, мјесто да нам музика помогне да се уживимо, занесемо у оно доба, које вјерује у те чаробне бајке, он нам је пружио пет ужасно дугачких чинова, пружио нам је безброј непотребних дијалога, хрпу излишних ситница и крупница, пружио нам је палицу, којом ћемо у часу разорити све те лијепе снове, као танану прећу паучине. Ја бих волио, да нам је он причао о змијском цару, о крилатоме змају и аждајиним дворовима, него што је на два три мјеста, неспретно уплео сасвим модерне (али зато не опште) рефлексије о љубави, краљу и народу, које би свуда биле прије на мјесту но овдје. Једном ријечи: он нам није пружио бајку, какву је сви знамо, него позоришни комад у који је по мало уплео и бајку. Наравно, да му је ту много помагао и Бињички својом, бар за нас, тешком музиком, пуном познатнх мотива, који ђаволски много подсјећају на Вагнера.

Ето потврде за оно моје мишљење, које сам изнио, пишући о његову комаду *Тако је морало бити*. Нушић не треба и не смије напуштати онај пут, којим је пошао у том својем најбољем комаду. Он нас је сам натјерао, да од сада од њега врло много очекујемо, ако неће опет он сам да нам докаже, да је оно створио сасвим несвјесно, сасвим случајно, као што, често пута, и људи, без велика талента, понекад случајно што врло добро створе. У осталом и сама његова хумореска *Шопенхауер*, у којој је онај очев тип умјетнички, природно и поузданом руком оцртан, доказује, да он треба да остане међу нама и да црта само из бездна наше садашњости. За бајку треба бујна, врло бујна фантазија, глатки и лаки лирски стихови или лака наивна лирска проза. А

Нушић нам је овом приликом доказао, да његова обична машта није кадра да се узнесе над тривијалним и једноликим животом пуним пензијонара, официра фронташа, Максима, Јованча....

По мојем мишљењу једини у нас, који би били кадри створити бајку да буде бајка, то су Милорад Митровић и Јосиф Маринковић.

Нигринова, Петковићева и Гавриловић (који је себи поставио принцип да више не учи улоге) били су лијепи као у бајци.

Биоград, децембра. *Лева С. Талешов.*

Оцјене и прикази

Побратимство

пјесме Омер-бега Сулејман Пашића-Скопљака, Османа А. Ђикића и С. А. Карабеговића. — Биоград 1900. Издање штампарије Д. Димитријевића. Цијена 2 динара.

Наши стари и мили знанци изненадише нас и пријатно обрадоваше лијепим, заједничким поклоном. А да докажемо колико тај дар цијенимо и од колике је, у ствари, вриједности, доста је само да напоменемо, да су у њему скупљени најискренији, најбујнији и најњежнији откуцаји младићких срцâ, и да су уз сваки такав откуцај њихове душе посестриме дале по један уздах пун туге, чежње или — наде... И од тога се скитила лијепа кита стихова, које сада пред собом гледамо под заједничким и симболичким натписом *Побратимства*. Јер у ствари то и јесте побратимство тројице младих људи, трију пјесничких душа, или, још више: то је стапање трију душа у једну, која нам искрено и једнако говори испред сваког од њих тројице, јер су им и осјећаји једнаки, исти...

Па како год први од њих тројице пјева:

— — — — — — — — —

Кроз српски свијет, кроз свијет цио,
Свакога брата поздрави мог,
Та сви смо синци једнога дома,
Једнога дома — Србинства свог!
Нек иста мисô грије нам груди,
Кад иста боља таре нам врат,
Поштена жеља у Српству милом —
Да смо сви сваком: кô брату брат!

— — — — — — — — —

(*Жеља*, стр. 9.)

— — — — — — — — —

Па носи им поздрав вјерни
За рад среће, братског гледа,
Крв нас веже а не дјели
Вјера: Христа, Мухамеда.

— — — — — — — — —

(*Лети пјесмо...*, стр. 12.)

Тако се и други са вилом разговара:

— — — — — — — — —

Ох, не плачи, вило! Утри горке сузе!
Јер већ сунце мило и нама се рађа,
Брат се с братом мири, престануће свађа,
А Србин ће... и т. д.

(*Српска вила*, стр. 29.)

Или раздрагано узвикује:

— — — — — — — — —

Разбраћена браћа љубе се и грле,
И у коло лако загрљена стижу,
То је Српско коло — коло браће врле,
Што срушени бедем свете слоге дижу.

Са врлетних гора кличу српске виле,
И уз гусле пјесме слободарке вију,
Славе братства браће, једнокрвне миле,
Једнокрве браће — вјеровања трију.

(*Пред освит*, стр. 34.)

Или, тужно гледајући у прошлост, уздише:

— — — — — — — — —
— Тад запоја раздор браће једнокрвне,
Што рад вјерске мржње крвнички се клаше,
Тад појаше дјева оне дане црне,
Кад брата клетим душманином зваше.
— — — — — — — — —

(*Сан*, стр. 38.)

А те исте мисли и жеље, изражене с истим жаром, налазимо у стиховима трећега:

— — — — — — — — —
А знадеш ли, роде мили,
Гдје је твоја срећа, слава? —
Наша љубав, слога наша,
То је твоја срећа права!
— — — — — — —
— — — — — — —
Нек се љубав, слога братска,
Међ тровјерном браћом шири!
— — — — — — — — —

(*Сриству*, стр. 103.)

Пјевнух мало, хтједох нешто рећи,
Да макнемо брже нашој срећи,
Да познамо што нам бјеше скрито:
Братско коло — наше коло вито!
— — — — — — — — —

(*Браћи својој*, стр. 104.)

Из ових наведених стихова избија, као што одмах у почетку рекосмо, једнакост осјећајâ и предметâ, који буде те осјећаје, а буде их, опет, код све тројице на једнак начин. А од свих предмета, који младим овим пјесницима највише звукова са лире измамише, најглавнији, а као младим, занесеним и непокваренim људима и најприроднији, јесте љубав према отаџбини и роду своме. Сваки од њих са заносом пјева оној груди земље, гдје је први пут сунце угледао; пјева слози свога рода, гледајући у њој једину наду за бољу будућност, јер с болом увиђа, да се у прошлости много, и ако можда бесвјесно, гријешило и да су те прадједовске, нехотичне грјешке „разбратиле једнокрвну браћу“, створиле много горких часова читавом народу, који би, можда иначе, у ведрије небо гледао.

Кад још споменемо да им је патријотска жица (барем у овој књизи) најјача и да је највише пјесама испјевано у том правцу, лако ћемо разумјети смјер ове збирке. Уз то одмах изјављујемо, да нас ове пјесме задовољавају, а то, по нашем схватању, доста значи.

Ево шта мислимо: патријотска лирика разних народâ, када је продукат *средњих* (или бољих) пјесничких талената, слична је, па чак и једнака, а јамачно зато што је и појам о домовини, о грађанским дужностима код једнако васпитаних људи — сличан, односно једнак; т. ј. како год људи, у истој мјери васпитани, једнако осјећају љубав према својој домовини, тако исто и *средњи* пјесници о њој једнако пјевају, јер и први и потоњи сматрају то моралном дужношћу сваког грађанина, па с тога ови потоњи, у недостатку јачег талента а спутани узама Морала, не могу да напишу неколико стихова, у којима би се испољавала њихова индивидуалност. Праву индивидуалност у патријотској лирици могу да постигну велики и јаки пјеснички таленти, (рецимо: Иго или Јакшић,) који, давши таквим својим производима печат свога *ја*, стварају дјела, која нас не могу ни на кога другог потсјетити, него на самог њиховог творца, док нас међутим продукти средњих пјесника потсјећају једни на друге и то тако, да се често пута запитамо: није ли по сриједи плагијат. Али њега заиста нема и да се увјеримо довољно је да загледамо друге им радове, (на пр. љубавну лирику и др.) и одмах увиђамо да ту већ нијесу слични. Види се нека инвидуалност, коју у својој патријотској лирици нису показивали, нити су је могли као *средњи* таленти показати, из простог разлога што они сви имаду *једнак* појам о домовини, а по томе, већином и једнаке осјећаје према њој, као што прије споменусмо.

Ми смо све ово навели, да, по нашем схватању, покажемо како је веома тешко писати лирске патријотске пјесме, а да се човјек не извргне опасности, да буде у њима обичан, без ичега свога, сличан својим осталим колегама, и то баш данас кад се Аполонови поклоници лаћају свих могућих средстава е би сачували (или истакли) своју индивидуалност. И ми хтје-

досмо, (кад оно рекосмо за пјесме наших младих пријатеља, да нас задовољавају и нагласисмо, да то много значи) да им тиме одамо лијепо признање. То оне и заслужују и поред јасних трагова угледања на наше боље пјеснике, јер у њима налазимо неку свјежину, неку крјепкост у изразу, што нам свједочи да су ове пјесме испјеване под јаким, искреним, патријотским осјећајем. Ове су пјесме више испјеване, да своме роду отворено кажу шта је њиховим авторима на срцу, него ли да се њима створи какво умјетничко дјело. А да су и за ово послиједње дорасли доказују нам њихове остале, друге врсте пјесме, као: *Прва чаша* (О. Сулејман-Пашића) *Емини, О ти!... Уздаси, Ђерка цара крвопије, Дилбер-Ајка и Гоџа-Але* (О. А. Ћикића) *Клеветницима, На мајчином гробу, Снови, У колу, Уживај, Цвијет љубави* (С. А. Карабеговића). А поред тога истиче се Осман Ћикић као добар преводилац Уланда.

Да завршимо.

Млади пјесници *Побратимства*, дали су нам овим својим првим кораком у јавност увјерење о свом дару, и ми их само можемо да симпатично поздравимо: Само тако напријед! *У.*

Кроника

Српска

* Примили смо на приказ *Дубровачку Књижевност* од Ивана кан. Стојановића, што је дала на видјело Српска Дубровачка Академска Омладина. Опсјежно ово дјело преминулог старине и Србина Ивана кан. Стојановића од огромног је значаја и вриједности као грађа за опширну историју развитка дубровачке књижевности. Остављајући за други пут да се на достојан начин одужимо и пуним пијететом захвалимо том великом сину Дубровника што га Српству даде, за сада упозорујемо нарочито српску омладину на ово дјело, које је написано уз топли откуцај српског срца и јаким познавањем дубровачке прошлости. Издање је врло укусно и солидно као што и приличи озбиљности самога дјела. Штампано је у Дубровнику а у Српској Дубровачкој Штампарији А. Пасарића 1900. Осим предговора и животописа великог покојника дјело износи 341 страну великог формата. Напријед се налази и лијепо израђена слика ауторова. Књига се може набавити и у уредништву *Зоре*.

* Отвара се претплата на издања Матице Српске за годину 1891. и позивају се пријатељи српске књиге да се изволе на њих претплатити код Матичиних повјереника. Матица ће у току 1901. године издати: 6 књ. *Летописа* са 3 *књиге Матице Српске*, 5 *књига за народ* с *календаром* за 1902 год. Летопис ће излазити свака два мјесеца у свескама од 7—8 штампаних табака; тако ће Матичини чланови и претплатници у току идуће године добити 205, 206, 207, 208, 209, и 210 књигу. Редакцијони Одбор ће се старати, да *Летопис*, као књижевно-научна повремена књига, буде књижевно огледало савременог живота и културног рада Срба и осталих просвијећених народа, нарочито њихове књижевности, вјештине и науке. У свакој књизи *Летописа* ће бити одјељење за претрес књижевности: свака важнија књига ће се оцијенити или приказати а свака нова ће се, ако се пошље уредништву, бар објавити. Редакцијоном Одбору (чланови: др. Милан Савић, секретар Матичин, проф. Милутин Јакшић, др. Јован Радонић, биолијотекар Матичин и проф. Тих. Остојић) биће на помоћи својом сарадњом чланови Књижевног Одбора и Одјељења Матице Српске. А обећали су своју сарадњу, или су већ послали радове и ови књижевници: Симо Матавуљ, Ст. Сремац, Бран. Нушић, Јанко Веселиновић, Јов. Дучић, А. Шантић, Свет. Ђоровић, Милета Јакшић, Свет. Стефановић; — др. Љуб. Недић, Богдан Поповић, Јаша Продановић, Јов. Скерлић, Милан Недељковић, Павле Поповић; — Ст. Новаковић, др. Теодор Мандић, М. Драговић, Анд. Гавриловић, Дим. Руварац, др. Ал. Белић, Душан Јакшић, Сима Томић, И. Зеремски, Др. М. Шевић, Др. Бр. Петронијевић, проф. Ђ. Вујкалија и супл. проф. Петар Марковић. — *Књиге Матице Српске*. Веће ствари, и научне и белетристичне, не ће се растезати на неколико књига *Летописа*, него ће се штампати за

себе, као цјелина, и разашиљаће се уз *Летопис* када која буде готова. *Књиге Матице Српске* се не ће продавати за себе, него ће их добивати само чланови Матичини и претплатници *Летописа*. Идуће године ће изаћи три *Књиге Матице Српске*, међу њима ће угледати свијета *Мемоари* пок. дра Јов. Суботића.— *Књиге за народ*. Из задужбине Петра Коњевића издаће се пет *Књига за народ* и *Календар* за 1902. годину Садржина пет књига ће бити: 1. *Косово* одабране јуначке пјесме о бој на Косову, с тумачем. 2. Приповијетка. 3. *Живот св. апостола Павла*. 4. *Занат је златан*, расправица о користи заната, особито у приликама нашега народа. 5. *Мали пчелар*, кратко упутство за пчеларе. У *Календару* Матичину ће бити све оно што доносе наши бољи календари: календарски дио, опис празника и житија светаца, шематизам наших автономних власти, статистички податци о Аустро-Угарској Монархији и о Србима, српски љетопис, практична казаљка о вашарима, пошти и телеграфу, о жељезници и парним бродовима, поуке из економије и о чувању здравља, упутство у новим законима, преглед нових догађаја у Европи са сликама, преглед главних догађаја у Српству пошљедње године са сликама, упутство шта да се чита, и још пуно других поучних и забавних ствари; гдје год буде потребе, биће додана и слика. *Књиге за народ* и Календар у једанпут ће се разаслати претплатницима и члановима Матичиним у октобру 1901. године. 1. Чланови Матичини добивају све књиге, горе наведене, бесплатно. Члан Матичин плаћа или 100 круна у једанпут или сваке године по 20 круна за пет година. Чим члан уплати први оброк од 20 круна, добива све књиге које изађу те године. 2. *Летопис* и *Књиге Матице Српске* добивају се за претплату од 6 круна или 7 динара. 3. *Књиге за народ* с Календаром добивају се за претплату од 1 круне или 1 дин. и 30 п. Рок претплате је за *Летопис* и *Књиге Матице Српске* до краја јануара 1901. године, а *Књигама за народ* до краја јуна 1901. године.

* Издавачка књижара Петра Јовановића из Врање дала је у штампу књигу: *Историја Српског Народа* од најстаријег до најновијег доба, која ће бити готова до половине мјесеца јануара 1901. године. Издавач у позиву на претплату вели о тој књизи ово: „Ако нам је икоја књига, с погледом на наше народно васпитање, до сада била јако потребна, то је била књига у којој би била изложена историја нашега народа — историја (књига), у којој би биле поређане важне и спољашње и унутрашње чињенице, које су помагале или одмагале, те је наш народ, у свима својим областима, дошао до данашњег стања. Таква књига, у којој би се изложила историја Срба, од најстаријег до најновијега доба, у свима српским државицама и областима, па ма историја појединих области, према важности њиховој, и у краћим потезима, до сад није штампана у Србији. Ову, од толикога времена важну и насушну потребу попуниће ова књига, коју је израдио професор Јован Ђорђевић. Књига је рађена на основу радова свих наших историка и радника на историји нашега народа а поглавито на основу радова: Ст. Новаковића, Љ. Ковачевића, Љ. Јовановића, Ђ. Поповића, Л. Ранке-а, К. Јиричека, В. Јагића, Ил. Руварца, Ч. Мијатовића, Н. Дучића, Ј. Томића, Л. кнеза Војновића и др. У књизи је обрађена и култура (друштвено уређење, вера, просвета и књижевност, трговина, неимарство) у Срба. Књига је удешена за средње школе и за народ а изнеће око 17 штампаних табака. Цена јој је 1·60 дин. Рабат књижарима 20%. Претплату прима и поруџбине извршује издавач.“

* У Биограду ће се покренути *Полицијски Вјесник*, коме ће уредник бити Таса Ј. Миленковић. Уредник је познат са својих књижевних и стручних радова. Ово подузеће покреће министарство унутрашњих послова.

* У штампи је 17 свеска *Мале Библиотеке* у којој ће бити штампане *Цртице* Светозара Ћоровића: Јуда, Богојављенска ноћ, Душмани, „Дух времена сад је таки...“, Другови, Божићна плећка и Први бадњак. Чим ова збирка изиђе, на реду су ове свеске: Милана Будисављевића, Бранковинског, Протића, Талетова, Луке Грђића-Бјелокосића, Ћирковића и других. — *Мала Библиотека* која је због нагомиланог штампарског посла била нешто закаснила, поново ће убрзаним изласком ове надокнадити. Цијена је свесци 25 хелера. а може се добити у књижарама и код повјереника.

* *Одабране приповетке* Александра Л. Киланда. Београд, Штампарија Драгољуба Миросављевића 1900. Цена 0·80 дин. — То је пуни наслов књиге од својих десет штампаних табака. О вриједности овог писца зна свијет који се бави литературом али не би било згорег знати ни ко га је превео ни са кога је језика преведен. Све дотле док се у нас не буде пазило на сваку исправну формалност, биће задаће српске књижевности да таке појаве или осуди или игнорише. Издање је неукусно и ординарно.

* Мита Нешковић, уредник *Новог Васпитача*, покреће лист *Наша Прошлост*, у ком би излазили одабрани одломци, чланци и изводи из штампаних радова наших угледних књижевника, као: одабране слике и цртице из српске народне повјести, путописне црте и занимљивији описи земаља и крајева у којима наш народ живи и најпослије цртице из народног живота и описи народних обичаја. Уз то ће лист, гајећи слогу са Хрватима, у сваком броју доносити по једну одабрану слику из хрватске повјести и опис оних крајева гдје они живе. Лист ће излазити сваког 15. у мјесецу а стаје 2 круне на годину.

* Примили смо на приказ *Чергаштво* слике из париског књижевничког и умјетничког живота од Х. Миржеа. Земун, штампарија Јована Пуље. Цијена 2 круне. Овај познати роман свјетске књижевности, који је и драматизован, излазио је прије неколико година

у подлистку *Новог Времена* а прије тога неки одјељци изишли су били и у Грчићевом *Стражилову*. Занимљивост ове књиге и дух њен стекли су огроман број читалаца. Ми је српској публици препоручујемо.

* *Полициски Гласник* јавља да ће *Злочин и Казна* од Ф. Достојевског, што га доноси, већ друга година, у својим ступцима, завршен бити најдаље до фебруара 1901. године. Роман се одштампава са исправкама које у листу случајно испадну, и тако ће изаћи дјело у засебној књизи у фином издању. Многи наши листови, нарочито политички, могли би ово исто чинити, те знаменита дјела свјетске књижевности одштампати из својих подлистака.

* Из календара *Бошњака* за 1891. годину одштампана је прича Михајла Миловића: *Један отац*. Цијена 6 потура.

* *Крштење на Савици* зове се еп пјесника Прешерена, чија је стогодишњица прије неколико дана прослављена. Тај је еп препјевао један од најмлађих наших пјесника, Ник. Марјановић, на српски, и изашао је у Биограду ових дана у укусном издању са предговором проф. Анд. Гавриловића. Књижица је већим дијелом послата у Љубљану као српски прилог прослави, те није ни пуштена у распродају.

* *У школи живота*, приповетка за младеж са сликама, написао Мих. М. Стевановић, виши учитељ. Издање Краљ. Српске Дворске Књижаре Мите Стијића. У Београду 1901. Цена 60 п. д. — Књига би ова својом чистом штампом и фином артијом потпуно одговарала лијепој техничкој изради да није са сликама, које се дјеци могу и свидјети, али које врло подсјећају на илустрације првих издања *Робинзона Крусе*.

* Управа Кр. Српског Народног Позоришта у Биограду споразумјела се са управама славенских позоришта о гостовању њихових умјетника у Биоградском позоришту и српских умјетника у славенским позориштима. Та ће гостовања почети од нове године. Прво ће доћи у Биоград руски умјетник кнез Зумбатов, који је као глумац познат под именом Јужин. Кнез је уједно власник великог Московског Позоришта, а судјеловаће из љубави према Српству, не тражећи никакве награде. Од хрватских ће умјетница доћи из Загреба по свој прилици гђа Шрамова. Чешке, словеначке и пољске позоришне управе такође ће послати по једног свог умјетника, да гостује у коме комаду. Исто ће тако по један члан Кр. Српског Народног Позоришта у Биограду гостовати код словенских позоришта. Гђица Велинка Нигринова гостоваће у чешком позоришту у Прагу у улози Јованке, у комаду *Тако је морало бити* од Бранислава Нушића. Г. Милорад Гавриловић гостоваће у Московском Позоришту кнеза Зумбатова у улози Хлестакова у Гоголъеву *Ревизору*.

* *Бошко Петровић*, млади српски књижевник, положио је у Бечу докторат философије.

* Међу критикама у 11. броју *Нове Искре* има и критика С(лободана Ј(овановића) на *Knjigu Boccadoro* од Xeres de la Maraja. Ова је оцјена колико ласкава за младог пјесника, толико и пуна критичких погледа на једну појаву данашње модерне у Хрвата.

* Примили смо хумореску Стевана Бешевића-Петрова: *На Бадње вече*. — Дјелце је обичне садржине, па до њега ни г. писац јамачно не држи много, а написао га је ваљда за то да српским породицама прекрати лаком лектиром посијело у очи Божића. — Издање је лијепо и укусно. —

* У 11 свесци *Нове Искре* изашла је 8. и 9. пјесма Касабалинке од *E. d.* Пјесме ове заслужују пажњу српских критичара својим оригиналним правцем, лакоћом стиха и хумором, који одаје свјежу драж ових стихова.

* Услијед оставке ректора Велике Школе у Биограду, Николе Стаменковића, изабрао је академски савјет Велике Школе професора *Косту Главинића* за ректора.

* Д-р Миленко Р. Веснић постављен је за хонорарног професора међународног права у вишој школи Војне Академије у Биограду.

* Српски министар просвјете и црквених послова поставио је дра *Каменка Суботића* за библијотекара Велике Школе у Биограду.

* Бивши српски посланик у Цариграду и познати историчар, *Чеда Мијатовић*, одликован је од Султана лентом реда Османије.

* Српски пјесник, *Јован Драгашевић*, почасни ђенерал Њ. В. Краља Александра I., одликован је од српског краља првим степеном реда св. Саве.

* Наш сарадник и пјесник *Драгутин Ј. Илић*, отпутовао је у Москву, гдје ће да проведе годину дана ради упознавања руских прилика. Тамо ће да преведе и своју драму *Саул* и да је прикаже у ком московском позоришту.

* *Др. Стаоје Станојевић* потврђен је за професора српске историје на Великој Школи у Биограду.

* За ванредног професора Велике Школе у Биограду а за упражњену катедру ботанике изабран је у сједници философског факултета др. Љујо Адамовић, досадањи наставник гимназије Краља Александра I. Његови стручњачки ботанички радови познати су и у страном свијету а његова шумарска карта Краљевине Србије награђена је у Паризу на изложби.

* У Хајделбергу промовисан је на част доктора цјелокупне медицине Црногорац *Станко Матановић*, који је све испите положио с одликом, а дисертацију ће му штампати универзитет о свом трошку. Знаменити професор хирургије на хајделбершком универзитету, д-р Черни, узео га је за свога асистента.

Славежска

* Мјесеца септембра вратила се у Русију руска научна експедиција коју је послала у Маћедонију *Императорска Академија Наука* ради испитивања језика Маћедонских Словена и археолошких ископина. У састав експедиције су ушли: професор, славист Лавров; историчар Миљуков, бивши професор у Софији; археолог Кондаков и секретар рускога археолошког института у Цариграду, Успенски. Пријатељи Срба нису поклањали вјере првој двојици, као присталицама Бугара. Познато је, да, професор Миљуков, који је посјетио Маћедонију 1898. год., није тада тамо нашао Срба. Али како смо се изненадили сада, кад дознадосмо, да је г. Миљуков измијенио прећашње своје мишљење и заједно с Лавровим тврди, „да су Словени у Маћедонији Срби и да Бугара тамо готово сасвим и нема (с изузетком епископа и пропагандиста“). — Што се тиче словенских црквенослужбених књига и споменика, штампана је већ изјава у руском часопису: „Византијски Временик“, да их нису Грци спаљивали и уништавали, већ сами Бугари, јер је у словенским књигама тамошњим било много србизма, т. ј. свједоџаба, да су књиге чисто српске редакције, а споменике су рушили, да би уништили фреске српских светаца, а и српске натписе. Најближи органи штампе према грофу Игњатијеву, који је творац Сан-Стефанске Бугарске, као: *Новоје Времја*, *Московска Вједомости*, *Свјет* и *Росија* сада ћуте као заливени, а међу тим није далеко то вријеме, кад ће се овај рад споменуте експедиције појавити у научним издањима „Императорске Академије Наука“ и када ће се у њеној сједници објавити скупу руских научара — Академика. — Ово *Vienca* доносимо из *Звезде*, као одговор на поновно осврtање на књигу *Македонија* од Васила Кънчева, што је уз књигу „sastavio veliki narodopisni zemljovid, gdje su točno označena obitavališta pojedinih skupina“ а међу којима ни мироскопом не може човјек да уђе у траг српском племену.

* У лијепом издању Vitalini i sinovi изашле су у Задру пјесме Vladimira Nazora: *Slavenske Legende* (1898—1900). Име Vladimira Nazora познато је у хрватској књижевности са лијепих стихова и отмјене форме. Не упуштајући се за сада у опширнију оцјену ове одличне збирке славенских легенада, одајемо са ово мало ријечи пјеснику заслужне симпатије и књижевно признање. У првом дијелу су: Вилински сонети, Перун, Дабог, Чрт, Давор, Јарило и Лада, Момир и Гроздана, Зора, Стојанбог. У другом дијелу су: Дунај Ивановић, Лозана, Илија Муромски, Сепонт. У трећем дијелу: Косово, Мироч и Краљевић Марко. Цијена је књизи 1 круна и 20 хелера.

* Изашао је први број *Vienca* у новом облику својим форматом и новим насловним клишеом. Дух и правац листа остао је стари. С почетка 1900. године по кадшто је и била која нотица из српске књижевности, док је у послиједње вријеме сасвим ишчезла, а то као да не одговара оном духу помирљивости српских белетристичних листова, који по могућности прате и незнатније појаве хрватске литературе. Ово напоминьемо баш зато Viencu, што у његовој редакцији има чланова који познају српску књижевност и који су се њоме доста и бавили.

* У Чешком Народном Позоришту приказивана је први пут најновија античка комедија Јарослава Врхлицког: *V vehu Dionysiove*. Критика замјера писцу да је старе личности приказао анахронистички, на садањи модерни начин. — Иначе се дјело свидјело и изазвало много одобравања.

* Гроф Лав Толстој довршио је нову драму *Труп*. Сиже драме је узет из судбене кронике, која кроз 15 слика прича биједе градскога живота, несрећу у породици једног нижег чиновника, који се пропио и његове жене. Драма се свршава у Сибирији.

Страна

* Бранково Коло доноси: Дана 1. дец. о. г. по новом календару навршило се сто година, како се Мађарима родио Михаило Верешмарти. Спомен тај прославили су Мађари свечано и достојно имена пјесникова. Верешмарти је трећа звијезда с Петефијем и Арањем у пјесничкој тројици на пјесничком небу Мађара. Родио се као најстарији син од деветоро дјеце скромног економског чиновника на имању грофа Надаждија у Њеку. Кад му отац умре, остао је још ђаком, те у кући ђенерала Перцела добије мјесто кућевног учитеља Перцеловој дјеци. Ту се заљуби у ђенералову кћер но наравно без одзива и без наде. Изишав из те куће понио је са собом очајан бол недостижне љубави и љубав према домовини, у којој су се у то вријеме већ спремали велики догађаји. Год. 1825., кад се већ био настанио стално у Пешти, развијао се најбурнији живот. Пешта је Мађарима то, што Французима Париз, срце и глава цијелог народа и државе. Верешмарти бијаше најпродуктивнији пјесник мађарски, пјевао је све врсте поезије: драме, епе и лирику, али је нај јачи био у лирици. Верешмарти је утемељилац мађарског пјесничког језика. Пјеснишшво је мађарско много утицало на догађаје 1848., стојећи по одавно у свези с политичким борбама тадашњега времена. Верешмарти се слабо бавио политиком, али је, као велики патријота, испјевао велики број патријотских пјесама. Најљепша му је, међу тима, пјесма *Szózat*, за данас народна имна, народна молитва у Мађара. Да није више ни једну пјесму спјевао, Мађарима би Верешмарти већ и само због те пјесме био један од највећих пјесника, као што Французи славе младога Руже Де-Лиља, пјесника Марзељанке. У Szózat-у је пјесник улио све што је могло одушевити народ за

борбу: наду и успомене, вјеру и слутњу. У 14 строфа пјесник изводи мисао: гледајмо у будућност срчано, дошао је час велике кризе, мора доћи боље доба, изгинемо ли, не ћемо бар кукавно живјети. — Верешмарти је пјесник зоре уставне мађарске борбе, будилник народнога духа, али не учествује у револуцији. Умро је 1855. Петефи је пјевач револуције, но пјева, бори се и гине. Арањ је преживјео револуцију и уживао у слави свог народа. Верешмарти је много, писао: баладе, романсе, оде, легенде, елегије, пјесничке приче, епиграме, епе, драме; а много је и преводио, највише из Шекспира. Још у 21. год. стекао је лијеп глас сатиричком веселом игром у 2 чина *Hábador*, у којој шиба тадашње стање језика. Касније мало изда еп у 10 пјевања *Заланово бјегство*, гдје опијева побједу Арпадову над бугарским војводом Заланом, тим је већ стекао име међу првима. Затим је писао епе: *Cseralom, Вила, Јужњи оток, Јегар, Széplak*, и т. д. Од драма спомињемо: *Краља Соломуна, Краља Сигисмунда*, па *Крваве сватове, Марот-бана*, и лирску драму *Csongor és Tindér*.

* *Klänge aus Bosnien* von Eduard Koller. Dresden und Leipzig E. Pierson's Verlag 1901. Ове пјесме одају једну млађу снагу са свима врлинама и слабостима њеним. Сретна је мисао пјесника да је узео Хајнеа за узор и ако ће му се тешко приближити својом снагом. Стихови су му брижљиво писани и из свега се види тенденција за умјетном формом. Шаблоне има такођер и одаје се одмах у првој пјесми: *Bosnien* која нас својим првим стиховима подсјећа на чешку *Где је домов мој* и на познато: „Гдје тичице милогласним гласом пјевају“ — што су у осталом толико њих полетараца то до данас чинили. А што се тиче патријотске му жице она је колико погрјешна толико и неискрена. Са хумором није сретан као са формом према своме узору. Јер Хајне се можда и може у форми и стилу имитовати али у духовитости нема подражавања. Поред свих ових примједаба пјеснику се мора признати дио пјесничког талента.

* Као четврто и попуњено издање изишао је критички животопис и рад *Фердинанда Ласала* од Георга Брандеса. Шарлотенбург. Х. Барсдорф, 1900. Цијена 2·50 марке.

* 30 новембра умро је у Паризу познати и неко вријеме толико помињати пјесник *Оскар Вилде*. Он је у Енглеској до половице деведесетих година играо велику и сјајну улогу а његове сатиричне и дијелом циничне комедије важиле су у вишим друштвима као врхунац духовне елеганције. Највећи успјех постигао је 1894. својом комедијом: *Једна незнатна жена*.

* Новембра о. г. отворено је у Риму *прво стално талијанско позориште* у Риму, где су дотле само путничке дружине давале представе. *Ермету Законију* пало је у дио да се усели у овај дом умјетности. Свечано отварање позоришта почело је *Посљедним данима Голдонијевим* од Carrera и *Burbero benefico* од Голдонија.

* У лајпцишком издању Eugena Dietsicha изишле су на њемачком језику хумористичне приче *Антона Чехова* у пријеводу Бладимира Чумикова. Њемачка критика нарочито истиче ову лијепу збирку у одличном овом пријеводу. *Литерарни Ехо* доноси за углед једну од ових прича *Клевету*, која је у српском пријеводу и занимљивој Чеховњевој збирци треће свеске *Мале Библиотеке* угледале свијета.

* У Лајпцигу је изашла врло оригинална књига на њемачком језику како по свом садржају тако и по својој спољашњој опреми. Књигу је издао професор *К. Флоренц* а зове се: *Јапанске драме*. Значајно је што су штампане у Токиу а папир, илустрације и увез сасвим су на јапански начин израђени. Књизи је цијена 6 марака.

Читуља

Син великог српског пјесника Симе Милутиновића-Сарајлије, професор Велике Школе у Биограду: *Драгиша С. Милутиновић* умро је у Панчеву, бавећи се тамо као гост у својој родбини. Поред стручне инжињерске спреме, покојник је и писао. Први дио *Науке о Грађи* изашао је штампан а други је готов у рукопису остао. Осим тога оставио је у рукопису коментар за *Србијанку* и *Тројесестарство* покојног му оца. Поједини одломци излазили су по српским листовима. Вјечан му покој!

САДРЖАЈ: Јован Протић: *Божић* место уводног чланка. — **Пјесништво:** Јован Дучић: *Пролог*. — **Приповиједке:** Свет. Ћоровић: *Први бадњак*. — Gabriele d' Annunzio: *San Pantaleone*, превео Љубо Нер. Влачић — **Чланци:** Стев. Жакула: *Фрања Прешерн*, — Сима Аврамовић: *Заштита Генија*. — М. Ћ.: *Мултатули*. — Käthe Schirmacher: *Француске списатељице*, превео М. Ћ. — **Писма:** *из Сарајева*; (Српкиња Софија Плеша, списатељица) пише Ђорђе А. Чокорило. — *Из Биограда* (Биоградско позориште) пише Пера С. Талетов. — **Оцјене и прикази:** *Побратимство*, пјесме Омер-бега Сулејман Пашића - Скопљака, Османа А. Ђикића и С. А Карабеговића, приказује У. — **Кроника:** — *Српска*. — *Славенска*. — *Страна*. — *Читуља*.

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ. 1900.

НАШИМ САРАДНИЦИМА

Досадањи рад *Зоре* јасан је и програм је, по могућности, извођен. Да би и сарадници што више припомогли Уредништву око задатка Листа сматрамо за потребно ово напоменути:

Сви радови за *Зору* треба да су тако удешени да се могу у једном броју, дакле без наставка, донијети. Лист ће радије изаћи и са мање натписа, ако би радови били нешто већи, само да сваки у цјелини изађе.

Псеудониме смо и до сада избјегавали, а од сада ће сваки рад носити пуно име ауторово или преводиочеве. Тако ће се избјећи, можда, многа опорија ријеч што се иначе под псеудонимом лакше омакне а и морална одговорност за рад пред јавношћу изискује пуно име.

Што се тиче пријевода, *Зора* би својим сарадницима врло захвална била кад би се у избору дјела обратили на Уредништво, које би сарадницима саопћило шта је Листу потребно да се са дотичног језика преведе. Редакција је вољна и саме оригинале за пријеводе сарадницима уступити. Нарочито упозорујемо на радове савремене свјетске литературе којима се штампа бави и на старије класичне појаве.

Кроника ће се удесити тако да у њу улазе сухо забиљежени догађаји и појаве из књижевности и умјетности и све оно што засијеца у њихов живот. Свако, ма и са неколико редака изречено мишљење о ком раду доћи ће под рубрику *Оцјене и Прикази.*

И на пошљетку би молили књижевне раденике, који се баве по књижевним, српским и страним, центрима, да нас у облику писма извијесте и кретању било чисто књижевне, било позоришне, било сликарске, вајарске или музичке умјетности.

На свако питање наших сарадника Уредништво стоји на услузи са обавјештајем. Радови се шаљу директно на Уредника или на ког унутрашњег члана Редакције.

Уреджиштво

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

И пета година *Зорина* изласка завршила се. Њене свеске са одабраним садржајем и признатим именима Српске Књижевности, као и дух самога Листа да приказује својој читалачкој публици све знатније појаве свију литература, стекле су себи сталан положај у Српској Књижевности и један одабрани број својих претплатника.

Сталном сарадњом својих одличних сарадника и сређеним бројем својих претплатника улази она у ново стољеће и позива на претплату

за 1901 годину

Годишња цијена је: 8 круна или 9 динара, за ђаке 6 круна или 7 динара.

Својим повјереницима се *Зора* најтоплије захваљује на патриотској заузимљивости и моли их и на даље за српску готовост око ширења листа.

Администрација

Ђ. Ђ. 6
23
Лука Ћеловић
БЕОГРАД
Luka Ćelović
BEOGRAD
Течај V.
УНИВ БИБЛИОТЕКА
И Б. 45043

ЗОРА

Лист
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ
И
КЊИЖЕВНОСТ

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКОМ ЗАВОДУ ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕРА И КИСИЋА У МОСТАРУ.

САДРЖАЈ

— 1900 —

Уредио: АТАНАСИЈЕ ШОЛА

Сарадници:

Сима Аврамовић, Јелица Беловић-Бернадзиковска, Љубо Нер. Влачић, Надежда Гавриловић, Шпиро Ј. Герун, Јован Дучић, † Нићифор Дучић, Осман А. Ђикић, Стеван Жакула, Данило А. Живаљевић, Иван Иванић, Драгутин Ј. Илијћ, Милета Јакшић, Света Јакшић, Драгомир Јанковић, † Вл. М. Јовановић, Слободан Јовановић, А. Х. Карабеговић, Liseron, Јован Максимовић, Ђорђе Миловановић, Вељa Миросављевић, Милорад Ј. Митровић, Милан Недељковић, Др. Љубомир Недић, Др. Ђока Ненадовић, Стојан Новаковић, Милорад Павловић, Урош Петровић, Лазар Перовић, Бор. Поповић, Лазар Поповић, Павле Поповић, Чеда Поповић, Ђорђе Поповић-Даничар, † Сердар Јоле Пилетић, Војвода Илија Пламенац, Јован Протић, † Паја Путник, Јован Скерлић, Пера С. Талетов, Никола Теодоровић, Лудмила Тесаш, Др. Лазар Томановић, Марко Цар, Иво Ћипико, Светозар Ћоровић, Милан Ћуковић, Ђорђе А. Чокорило, Алекса Шантић, Атанасије Шола.

Уводни чланци

	Страна
Јелица Беловић-Бернадзиковска: Хенрик Шјенкијевић	193
Дан. А. Живаљевић: Матица Српска	363
М. Н.: Наши модерни историчари	121
Др. Љубомир Недић: Српски писци у страним преводима	233
Хрваштина у српском језику	267
Стојан Новаковић: Славени балкански и њихова образованост	153
Милорад Павловић: Одговори на питања нашег уредништва српским књижевницима	41
Јован Протић: Божић	395
Сарадник: До годину дана	323
Уредник: „Низбрдица“	1
Уредништво: † Архимандрит Нићифор Дучић	81
XX: Српске књиге и српски издавачи.	82

Пјесме

Оригиналне

Јован Дучић: * * *	196
У сумраку	196
Јесења пјесма	197
Из „Јадранских сонета“	197
Аида	325
Истоку	326
Пролог	398
Осман А. Ђикић: Два Шехита	327
Драгутин Ј. Илијћ: Ветру	270
Добротвор	271
Саблазни	272
Милета Јакшић: Зимска шетња	56
Јудина смрт	126
† Вл. М. Јовановић: Милован Видаковић	157
А. Х. Карабеговић: Судбина људи	326
Милорад Ј. Митровић: Лав и лицемери.	57
Алекса Шантић: У туђини	4
Харфо моја	5
Споменци	5
Јесењи дан	6
Елегија	6
* * *	6
Мјесецу	56
На туђој груди	85
Из „Гривне“	367

Преведене

Хајнрих Хајне: Пут у Кевлар, превео Алекса Шантић	236

Приповијетке

Оригиналне

Страна

Бранковински: После двобоја . . . 127
Записник 199
Милан Недељковић: Наша Женска Задруга 238
Лазар Поповић: Септиме 272
Чеда Поповић: Прича за грош . . . 237
Последња посмртна беседа . . . 327
Јован Протић: Игњатије Јевремовић . 10
Пера С. Талетов: Филантроп . . . 97
Иво Ћипико: У жељезничком вагону. 57
Свет. Ђоровић: Снијег 7
Дух времена сад је таки 158
Први Бадњак 399
Алекса Шантић: Друг 368

Милорад Ј. Митровић: Појезија и Проза, сцена из живота 92

Преведене

Gabriele d' Annunzio: San Pantaleone, превео Љуб. Нер. Влачић . . . 401
Arpád Berczik: Отилија, превео Јован Протић 135
Ernst von Wildenbruch: Убица, превео Б-ски 179
Géza Gárdonyi: Како се стихови пишу, превео Ј. П. 66
П. П. Гњедичь: Тајна Јулија Теодоровића, превео Никола Теодоровић. 21
Александар Дима: Ђенерал Дима на Клаузен мосту, превео **Liseron** . 337
Franciska von Kapff-Essenther: Зубобоља у срцу, превео Ђ. Поповић-Даничар 103
Guy de Maupassant: И у смрт заједно, превео Иван Иванић 334
Jan Neruda: Легенда о лоретским звонима, превео Ј. Д. 65
Княз В. Ѳ. Одовскій: Бал, превео В. М. 133
Viktor Rákosi: О путовању, превео Никола Теодоровић 215
Dr. Giacomo comm. Chiudina: Руска освета, превео Ш. Ј. Герун . . . 101
Alfred v. Hedenstjern: Мајоров коњ, превео Ђорђе Миловановић 175
Антон Чехов: Винт, превео Вељa Миросављевић 375

Ратничке успомене

Страна

† Архимандрит Нићифор Дучић: Смрт Але Кедића 19
Лазар Перовић: Манастирска звона . 100
† Сердар Јоле Пилетић: Једна ратничка успомена 61
Војвода Илија Пламенац: Бој у Фундини. 170
† Паја Путник: Бој на Међашима . . 130

Чланци

Оригинални

Сима Аврамовић: Заштита Генија . . 412
Бранковински: У разговору о љубави. 248
Глумица и љубав 330
Миленко М. Вукићевић: Српски језик на Порти XV. и XVI. вијека 162
Н. Г.: Пољска приповиједна књижевност 108
Ст. Ж.: Фридрих Ниче 340
Стеван Жакула: Фрањо Прешерн . . 408
Драгутин Ј. Илијћ: Наша критика . . 244
Слободан Јовановић: Три Нушићева комада 377
Др. Љубомир Недић: Песме Милете Јакшића 207
Павле Поповић: Француска Комедија . 172
О Горском Вијенцу 294
Singularis: Календари 31
Др. Лазар Томановић: Један српски краљ у Дантовој Бож. Комедији . 306
М. Ћ.: Мултатули 415
Уредник: „L' Aiglon“ 142
Позив члановима Матице Српске и свему срп. Народу 310

Преведени

И. К. Ајвазовски: с руског превео Д. М—ћ. 252
В. Баскин: Франц Шуберт, превео Сарадник 105
Paul Bourget: Посјета у Гетеовој кући, превео Ј. Дучић 137
Józef Diner-Dénes: Мавро Јокаи, превео Јов. Протић 139
Алфонс Доде: Тургењев, превео У. Петровић 68
Николај Енгељхарт: Код грофа Лава Н. Толстоја, превео Ј. М. 113

Страна

Maurice Muret: Гете, превео Јован Скерлић 218
John Ruskin: О читању, превео Ј. П. 222
Käthe Schirmacher: Француске списатељице, превео М. Ћ. 417
Madame de Staël: Гете и Шилер, превео Ј. Дучић 381
Алфред од Хеденстјерна: Ego, превео Ђ. М. 174

Писма

аск: Биоград, (Сутон Иве Војновића) 387
Љубо Влачић: (Нове појаве у италијанској литератури и умјетности) . 254
Ј. Дучић: Женева 25
Женева (Мадам де Стâл) 344
Пера С. Талетов: Биоград, (Српско Народно Позориште) 224
Биоград, (Биоградско Позориште) . 385
Биоград, (Биоградско Позориште) . 425
Ђорђе А. Чокорило: Сарајево, (Српкиња Софија Плеша, списатељица) . 422

Оцјене и прикази

Ignotus: Две приповетке од Стевана Сремца 115
С. Ј.: Путовања по Србији у год. 1829 од Ота Дубислава плем. Пирха, превео др. Драгиша Мијушковић . . 75
Jacques: Снохватице Змајовине и Девесиље 356
Гусларева Смрт од Змаја Јована Јовановића у Бугарском пријеводу . 358
Поjезија и музика српскога народа 388
Јонатан: Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима, прибрао и средио Никола С. Петровић . . 317

Страна

Слободан Јовановић: Сутон од Ива Конте Војновића 355
Милорад Павловић: Књига о љубави, пјесме Милорада Ј. Митровића . . 313
Урош Петровић: Две приповетке од Стевана Сремца 260
Бор. Поповић: Реформа календара, написао Максим Трпковић 185
Кнез од Семберије од Бранислава Ђ. Нушића 259
Slovansky Přehled: Низ родно приморје од Марка Цара, превела **L. T.** . . 116
Сарадник: Са јадранских обала од Иве Ћипика 147
Војача, од Јагоде Трухелке . . . 227
Harry: Три приче од Чед. А. Поповића 37
Марко Цар: Пјесме Милете Јакшића . 35
—ћ.: По разним крајевима, од Милана Савића 76
Ур.: Крајишкиње од Богдана-Крајишника (Милановића) 115
Ур.: Побратимство, пјесме Омер-бега Сулејман-Пашића-Скопљака, Османа А. Ћикића и С. А. Карабеговића . 427
Извјештај о раду Српске Краљ. Академије у 1899 год. 186

Афоризми

Ј. П.: Љубав 24
Љубав 73
Жена 111
Брак 223

Хроника

Српска, Славенска и Страна, у сваком броју.